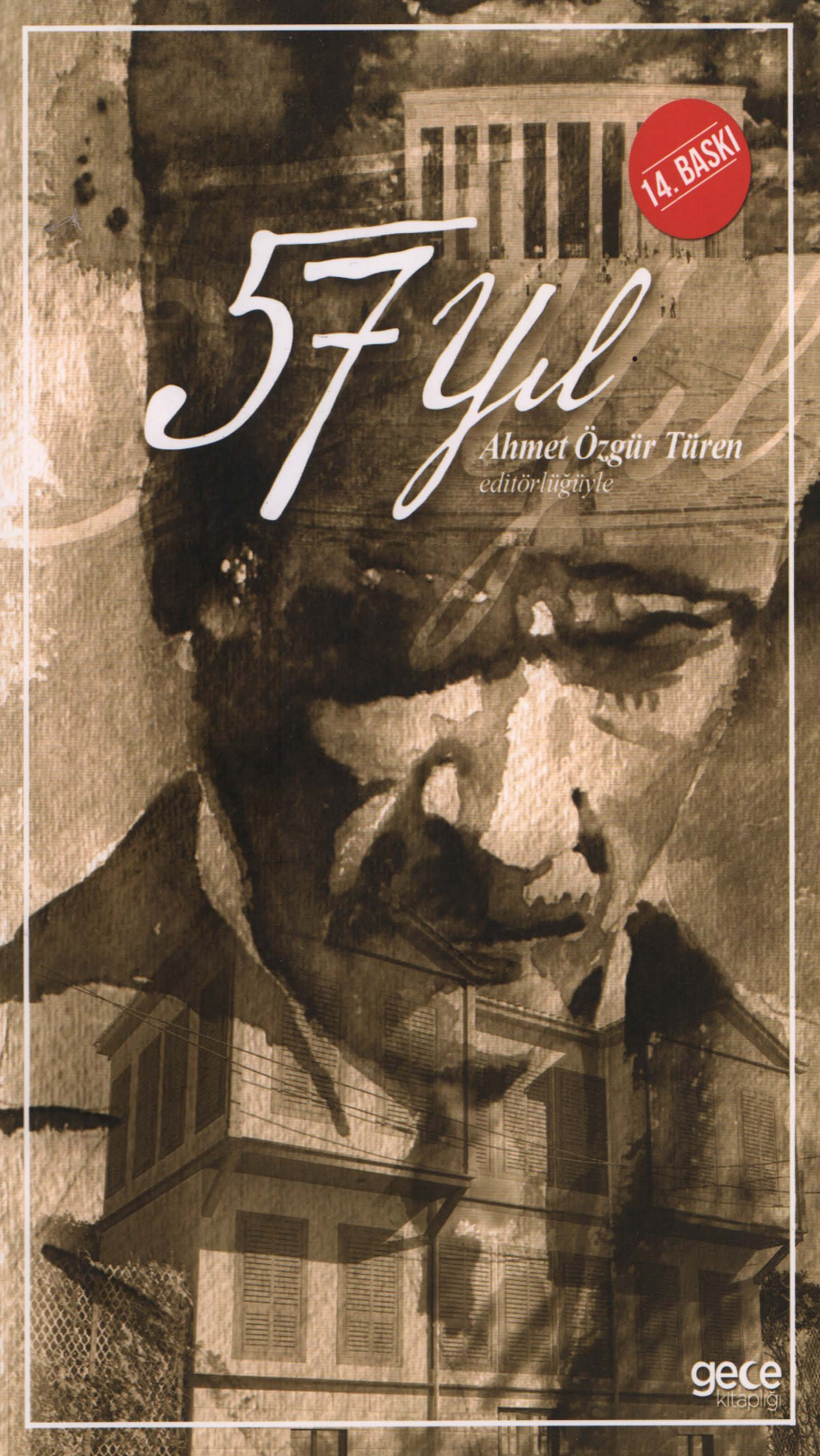

14. BASKI
57 Yıl
Ahmet Özgür Türen
editörlüğüyle
gece
kitaplığı

57 YIL

Yayın Koordinatörü • Yaşar HIZ
Genel Yayın Yönetmeni • Aydın ŞİMŞEK
Editör • Ahmet Özgür TURAN
Kapak Tasarım • Rvn Studio
İç Tasarım • Akide ÇELİK

14. Baskı • ©Eylül 2017 /ANKARA
ISBN • 978-605-180-460-6

© copyright
Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Gece Kitaplığı
Adres: Korkut Reis Mh. Yeşilırmak Cd. 10 / B Demirtepe
Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 384 80 40

web: www. gecekitapligi.com
e-posta: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt

BİLOFSET
Tesviyeci cad.7/5 İskitler
ANKARA

Sertifika No: 23261

57 YIL

gece kitaplığı

İçindekiler

ÖZEL TEŞEKKÜR 9

ÖNSÖZ 11

ATATÜRK'ÜN KENDİ ANLATIMI İLE HAYATI 15

Dr. Ali GÜLER

ATATÜRK'ÜN DOĞUM TARİHİ VE NÜFUS KAYITLARI 31

ATATÜRK'ÜN TÜRKLÜĞÜ 49

Orhan ÇEKİÇ

ATATÜRK DİKTATÖR MÜYDÜ? 65

Prof.Dr. Salim CÖHCE

İNSAN ATATÜRK 79

Ahmet Özgür TÜREN

ATATÜRK NEDEN YURT DIŞINA ÇIKMADI? 97

Prof.Dr. Salim CÖHCE

ATATÜRK'ÜN MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI 105

Selcen GÜR

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN KURMUŞ OLDUĞU KURUMLAR 127

Emre ATAN

ATATÜRK ve TÜRK HAVACILIĞI 217

Ahmet Özgür TÜREN

ATATÜRK VE DİN 237

Dr.Ali GÜLER

ATATÜRK'ÜN SAKLANAN SON SÖZÜ: "ALEYKÜMESSELÂM" 269

ATATÜRK'ÜN VASİYETİ 307

Sevgi BAYAT

Fikriye Hanım 335

Kaan KARADUMAN

Mustafa Kemal Paşa'nın Latife'si 345

İsmail PEHLİVAN

Mustafa Kemal ve Enver Paşa 417

Sevgi BAYAT

Atatürk ve Müzik..... 425

Ferdi ÇAKMAK

ATATÜRK VE TARİH 461

İrem Özsel ÇAVDAR

ATATÜRK VE TÜRK TARİH TEZİ..... 483

Barış ATAGÜN

Atatürk ve Arkeoloji..... 513

ÖZEL TEŞEKKÜR

Kapak tasarımını yapan Türkiye'nin en iyi tasarımcısı **Tolga Han Başgelmez**'e ve yapmış olduğu eseri kapakta kullanmamıza izin veren değerli ressam **Rezzan Yıldız**'a özel olarak teşekkür ederim.

ÖNSÖZ

Lisede tarih dersinde uyuyanlar bugün gizli gizlenen gizlenmiş çok gizli(!) tarihimizi yazıyor.

Dedelerinin mezar taşını okuyamadıkları için kahrolanlar, bugün bedava açılan Osmanlıca kurslarına gitmiyor. Zaten giden de Atatürk'e şükrediyor.

Cumhuriyet'i kötüleyip şeriat isteyenler, bugün dünyada nerede gerçek İslam'ın yaşandığı konusunda kararsız.

Atatürk'e her türlü hakareti edip yine de Atatürk'ü Koruma Kanunu'ndan yakınanlar, bu kanunu Adnan Menderes'in ateşli bir konuşma ile kabul ettirdiğinden habersiz.

Sansür nedeni ile gerçekleri söyleyemiyoruz, konuşamıyoruz, yazamıyoruz diyenler, bu ülkede çok kısa dönemler hariç 1950 yılından beri sağ partilerin iktidar olduğunu unutuyor.

İnkılapların halkta karşılığı yok diyenler, 15 senede (1923-1938) yapılanların 79 yıldır neden değiştirilemediğine anlam veremiyor.

Padişahlık sistemi devam etseydi hiç bir zaman cumhurbaşkanı olamayacak olanlar, bugün iki ayyaşın getirdiği Cumhuriyet sayesinde cumhurun başkanı oluyorlar.

Devrimler halka zorla kabul ettirildi diyenler, 2016 Türkiye'sinde "Bana yüzde elli yeter." demekte.

Din ve devlet işleri ayrılmasın diyenler, Osmanlı'daki dini anlamda en yetkili kişi olan Şeyhülislam'ın Milli Mücadele'yi isyan

kabul ettiğini ve bu uğurda savaşanlar hakkında idam fetvası verdiğini bilmiyorlar.

Atatürk'e "katil" diyenler, Türkiye'de okuma yazma oranının neden en fazla Tunceli'de olduğunu ve Tunceli halkının neden CHP'ye sempati duyduğunu sosyolojik olarak açıklayamıyor.

Kimsenin zaten böyle bir iddiası olmamasına rağmen "Kurtuluş Savaşı'nı sadece Atatürk mü kazandı canım?" diyenler, İstanbul'u Fatih Sultan Mehmet'in tek başına fethettiğini zannediyor.

Atatürk halkı yoldan çıkardı diyenler, zinanın 1926 tarihli Eski Türk Ceza Kanunu'na göre suç olduğunu, 2004 yılında kabul edilen Yeni Türk Ceza Kanunu'na göre suç olmadığını dile getirmiyor.

Atatürk içki içerdi, Osmanlı'da herkes evliyaydı diyenler, içkiyi yasaklayan Dördüncü Murat'ın içkiden öldüğünü bilmiyor ya da Bomonti'nin Osmanlı zamanında kurulan bir bira fabrikası olduğunu okumuyor.

İnönü, ekmeği karne ile dağıttı diyenler, 21. yüzyılda Türkiye'nin başkenti Ankara'da doğalgazı karne ile dağıtıyor.

Tek parti iktidarında yapılan inkılaplarla toplum özünden koptu diyenler, 1915 yılında sadece Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da 359 genelev olduğunu araştırmıyor.

Chp'ye İttihat ve Terakki zihniyeti diyenler, çok sevdikleri Said-i Nursi'nin de İttihat ve Terakki üyesi olduğunu hatırlamıyor.

Ülkeyi karıştırmak isteyenler için kurulan İstiklal Mahkemeleri'ne laf edenler, İstiklal Marşı'nda ayağa kalkmayanlara bir şey diyemiyor.

Köpek yavrusunun bile adı varken, "Bu millet arkamızda" veya "Bu millet kararını verdi" diyenler, bir türlü bu milletin adını söyleyemiyor.

İnönü, İkinci Dünya Savaşı'nda halkı aç bıraktı diyenler, ısınmak için halkı tezeğe layık görüyor.

Atatürk diktatördü diyenler güvenlik gerekçesiyle 3000 polis ile gezerken, Atatürk'ün sırf halkla iç içe olmak için yurt içi gezilerini trenle yaptığını ve her istasyonda halkın arasına karıştığını unutuyor.

Atatürk adından rahatsız olan ve sadece Mustafa Kemal diyerek köylü kurnazlığı yapanlar, Atatürk adının "Türkün Atası" değil, "Atası Türk" anlamına geldiğini bilmiyorlar.

Neyi biliyorlar peki?

Onlar için zulmün 1938'te bittiğini çok iyi biliyorlar. Mesela Atatürk'ün getirdiği Cumhuriyet sayesinde milletvekili olduklarında, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı kalacaklarına namusu ve şerefi üzerine yemin etmeyi de çok iyi biliyorlar.

Çok klişe olsa da demeliyim: O iyi insanlar, o güzel atlara binip çekip gittiler. Demirin tuncuna, insanın piçine kaldık.

Ahmet Özgür Türen

ATATÜRK'ÜN KENDİ ANLATIMI İLE HAYATI

(Mustafa Kemal Paşa, 10 Ocak 1922'de Vakit Gazetesi'nde yayımlanan, Vakit Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin (Yalman)'a verdiği mülakatında kendi hayatını anlatmıştır).

– Çocukluğuma ilişkin ilk hatırladığım şey, okula gitmek meselesiyle ilgilidir. Bundan dolayı annemle babam arasında aşırı bir mücadele vardı. Annem ilahilerle okula başlamamı ve mahalle okuluna gitmemi istiyordu. Gümrük Dairesinde memur olan babam o zaman yeni açılan Şemsi Efendi Okuluna devam etmem ve yeni yöntem üzerine okumamdan yanaydı.

Sonunda babam işi ustaca bir biçimde çözümledi. Öncelikle alışılmış törenle mahalle okuluna başladım.

Böylece annemin gönlü yapılmış oldu. Birkaç gün sonra da mahalle okulundan çıktım. Şemsi Efendi Okuluna yazıldım.

Az zaman sonra babam öldü. Annemle birlikte dayımın yanına yerleştik. Dayım köy hayatı yaşıyordu. Ben de bu hayata karıştım. Bana görevler veriyor, ben de bunları yapıyordum. Başlıca görev tarla bekçiliği idi. Kardeşimle birlikte bakla tarlasının ortasındaki bir

kulübede oturduğumuz ve kargaları kovmakla uğraştığımızı unutamam. Çiftlik hayatının öteki işlerine de karışıyordum.

Böylece biraz vakit geçince annem, okulsuz kaldığım için kaygılanmaya başladı. Sonunda Selanik'te bulunan teyzemin evine gitmeme ve okula devam etmeme karar verildi: Selanik'te liseye yazıldım. Okulda Kaymak Hafız isminde bir öğretmen vardı.

Bir gün sınıfımızda ders verirken başka bir çocukla kavga ettim. Çok gürültü oldu. Öğretmen beni yakaladı. Çok dövdü. Bütün bedenim kan içinde kaldı. Büyükannem zaten okulda okumama karşıydı, hemen okuldan çıkardı.

Yakınımızda Binbaşı Kadri Bey isminde bir kişi oturuyordu. Oğlu Ahmet Bey askerî ortaokula devam ediyor ve okul giysisi giyiyordu. Onu gördükçe ben de böyle giysi giymeye hevesleniyordum. Sonra sokaklarda subaylar görüyordum. Bu aşamaya ulaşmak için izlenmesi gereken yolun askerî ortaokula girmek olduğunu anlıyordum.

O sırada annem Selanik'e gelmişti. Askerî ortaokula girmek istediğimi söyledim. Annem askerlikten çekiniyordu. Asker olmama zorla engel olmaya çalışıyordu.

Kabul sınavı zamanı ona sezdirmeden kendi kendime askerî ortaokula giderek sınav verdim. Böylece anneme karşı oldubitti olmuş oldu.

Ortaokul'da en çok matematiğe ilgi duydum.

Az zamanda bize bu dersi veren öğretmen kadar, belki de daha çok bilgi sahibi oldum. Derslerin üstünde işlerle ilgileniyordum. Yazılı

sorular yazıyordum, matematik öğretmeni de yazılı olarak cevap veriyordu.

Öğretmenimin ismi Mustafa idi. Bir gün bana dedi ki; "Oğlum, senin de ismin Mustafa benim de. Bu böyle olmayacak. Arada bir fark bulunmalı, bundan sonra adın Mustafa Kemal olsun!

O zamandan beri adım gerçekten Mustafa Kemal kaldı. Öğretmen sert bir adamdı. Sınıfta birinci, ikinci tanımıyordu. Bir gün bize:

"Aranızda kimler kendine güveniyorsa kalksınlar onları çalıştırma danışmanı yapacağım." dedi, öncelikle duraksadım. Ayağa öyleleri kalktı ki ben kalkmamayı yeğledim. Bunlardan birinin danışmanlığı altına girdim. Görüşmenin sonunda dayanma gücüm son noktaya geldi. Ayağa kalkarak;

"Ben bundan iyi yaparım" dedim. Bunun üzerine öğretmen beni çalıştırma danışmanı yaptı, eski danışmanı benim danışmanlığım altına verdi.

Askerî ortaokulu bitirdiğim zaman merakım oldukça ileri gitmişti. Manastır Askerî Lisesi'nde matematik pek kolay geldi. Bununla uğraşmayı sürdürdüm. Ancak Fransızcada geri idim. Öğretmen benimle çok uğraşmıyor, acı uyarılarda bulunuyordu. Bu uyarılar benim çok gücüme gitti. İlk ev izni zamanında çözüm aradım. İki, üç ay gizlice Frerler Okulunun özel sınıfına devam ettim. Böylece okul derslerine oranla fazla derecede Fransızca öğrendim.

O zamana kadar edebiyatla çok ilişkim yoktu. Merhum Ömer Naci, Bursa Lisesinden kovulmuş, bizim sınıfa gelmişti. Daha o zaman şairdi. Benden okuyacak kitap istedi. Bütün kitaplarımı gösterdim. Hiçbirini beğenmedi. Bir arkadaşın kitaplarımdan hiçbirini beğenmemesi

gücüme gitti. Şiir ve edebiyat diye bir şey olduğunu o zaman öğrendim. Ona çalışmaya başladım. Şiir bana cazip göründü. Ancak yazı (kompozisyon) öğretmeni diye yeni gelen bir kişi, bana şiirle uğraşmayı yasakladı.

"Bu meşgale biçimi seni askerlikten uzaklaştırır" dedi. Bununla birlikte güzel yazı yazma isteği bende kalıcı oldu.

Lisede iken dirençle çalışıyorduk. Sınıfta birinci, ikinci olmak için hepimizde güçlü bir gayret vardı. Sonunda liseyi bitirdim. Harp Okuluna geçtim. Burada da matematiğe ilgim devam ediyordu. Birinci sınıfta temiz gençlik düşlerine tutuldum. Dersleri aksattım. Yılın nasıl geçtiğinin hiç farkında olmadım. Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım.

İkinci sınıfa geçtikten sonra askerlik derslerine ilgi duydum. Şiir yazmaya ilişkin lise öğretmeninin koyduğu yasağı unutmuyordum. Ancak güzel söylemek ve yazmak isteği kalıcı idi. Ders aralarında kompozisyon alıştırmaları yapıyorduk. Saati elimize alıyor "Bu kadar dakika sen, bu kadar dakika ben söyleyeceğim" diye yarışma ve tartışmalar düzenliyorduk.

Harp Okulu yıllarında siyaset düşünceleri baş gösterdi. Duruma ilişkin henüz etkili bir düşünce oluşturamıyorduk. Sultan Hamit Dönemi idi. Namık Kemal Bey'in kitaplarını okuyorduk. Kovuşturma sıkı idi. Çoğunlukla ancak koğuşta yattıktan sonra okuma imkânı buluyorduk. Bu gibi yurtsevercesine eserleri okuyanlara karşı kovuşturma yapılması, işlerin içinde bir kötülük bulunduğunu sezdiriyordu. Ancak bunun iç yüzü gözlerimiz önünde bütünüyle netleşmiyordu.

Kurmay sınıflarına geçtik. Alışılmış derslere çok iyi çalışıyordum. Bunların üstünde olarak bende ve bazı arkadaşlarda yeni düşünceler

açığa çıktı. Ülkenin yönetiminde ve siyasetinde bozukluklar olduğunu keşfetmeye başladık.

Binlerce kişiden oluşan Harp Okulu öğrencisine bu keşfimizi anlatmak isteğine kapıldık. Okulun öğrencileri arasında okunmak üzere okulda el yazısıyla gazete kurduk.

Sınıf içinde küçük teşkilatımız vardı. Ben Yönetim Kurulunda idim. Gazetenin yazılarını çoğunlukla ben yazıyordum.

O zaman Okullar Müfettişi İsmail Paşa vardı. Bu işlerimizi keşfetmiş, izlettiriyormuş. Okulun Müdürü Rıza Paşa isminde bir kişiydi. Bu kişinin, padişah katında İsmail Paşa tarafından yanlışı ortaya çıkarılmış;

"Okulda böyle öğrenci var. Ya farkında olmuyor ya görmezden geliyor." denilmiş. Rıza Paşa konumunu korumak için inkâr etmiş.

Bir gün, gazetenin gereken yazılarından birini yazmakla uğraşıyorduk. Veteriner dersliklerinden birine girmiş, kapıyı kapamıştık, kapı arkasında birkaç nöbetçi duruyordu. Rıza Paşa'ya haber vermişler, sınıfı bastı. Yazılar masa üzerinde ve ön tarafta duruyordu. Görmemezlikten geldi. Ancak dersten başka şeylerle uğraşmak nedeniyle tutuklanmamızı buyurdu. Çıkarken:

"Yalnız izinsizlikle yetinebilir." dedi. Sonra hiçbir ceza uygulamasına gerek olmadığını söylemiş. Böyle davranmasında kendine yüklenen eksikliği ortaya çıkarmak çabasının etkisi olmakla beraber iyi niyet de inkâr edilemezdi.

Kurmay Subaylar Grubu sınıflarının sonuna kadar bu işlere devam ettik. Yüzbaşı olarak okuldan çıktıktan sonra İstanbul'da geçireceğimiz

süre içinde bu işlerle daha iyi uğraşmak için bir arkadaş adına bir apartman tuttuk. Ara sıra orada toplanıyorduk. Bu hareketlerimizin hepsi izleniyordu ve biliniyordu.

Bu sırada Fethi Bey adına eski arkadaşlardan subay iken askerlikten uzaklaştırılmış bir kişi karşımıza çıktı. Kendisinin yoksulluğundan, yardıma ihtiyacı olduğundan, yatacak yeri bulunmadığından söz ederek bize sığındı. Biz de bu kişiyi sahip olduğumuz apartmanda yatırmaya ve kendisine yardım etmeye karar verdik.

İki gün sonra kendisinin isteği üzerine bir yerde görüşecektik. Gittiğim zaman yanında Saraya mensup bir de yaver gördüm. Apartmanda yatan İsmail Hakkı Beý adında bir kişi vardı, anında götürmüşler. Bir gün sonra da bizi tutukladılar. Fethi Bey oysa ki İsmail Paşa'nın gizli polisi imiş. Bir süre hücre hapsinde kaldım. Sonra Saraya götürdüler. Sorgulandım. İsmail Paşa, başkâtip, bir de sakallı bir adam hazır bulunuyordu. Sorgudan anladık ki gazete çıkardığımızdan, teşkilat kurduğumuzdan, apartmanda çalıştığımızdan özet olarak, bütün bu işlerden dolayı zan altında olmak, şüphelenilmek... Daha önceki arkadaşlar yaptıklarını kabul etmişler, birkaç ay böyle tutuklu kaldıktan sonra bıraktılar.

Birkaç gün sonra Kurmay Subaylar Grubu Dairesi'ne tüm kurmay subay arkadaşları çağırdılar. Eşit olarak Edirne ve Selanik'te yani o zamanki İkinci ve Üçüncü Ordulara gönderilmemiz kararlaştırılmıştı. Kura çekileceğini, ancak aramızda anlaşırsak kuraya gerek kalmayacağını söylediler. Ben arkadaşlara işaret ettim. Biraz konuştuk. Gerçekten ufak bir anlaşma sonunda İkinci ve Üçüncü Ordulara gidecekleri ayırdık. Bu davranış biçimini aramızda teşkilatlar bulunduğuna delil diye telakki ettiler. Beni Suriye'ye sürdüler. Şam'da bir atlı asker kıtasına staj yapmaya görevlendirilmiştim. O sıralarda

Dürzilerle bazı meseleler vardı. Dürziler üzerine askerî birlikler gönderiliyordu. Ben de bu arada gittim. Dört ay orada kaldım.

"Hürriyet Cemiyeti" adında bir dernek kurduk. Bunu genişletmek için aldığımız önlemler arasında benim çeşitli asker sınıflarında staj yapmak bahanesiyle Beyrut, Yafa ve Kudüs'e gitmem vardı.

Böylece hareket ettim. İsimlerini saydığım yerlerde teşkilat yapıldı. Yafa'da daha fazlaca kaldım. Oradaki teşkilat daha güçlü oldu. Ancak Suriye'de istediğim derecede işi oluşturmak imkânsız görünüyordu. Bende işin Makedonya'da daha seri gideceği kanısı vardı. Oraya gitmek için çözüm düşünmekteydim.

Sürgüne ilişkin hakkımda çıkan buyrukta; "Kolay araçlarla memleketine gidemeyecek bir yere gönderilmesi" şartı vardı. Bu yüzden Makedonya'ya gitmek güçtü. O sırada bir yanlışlık ürünü olduğuna kuşku olmayan bir izin belgesi elimize geçti. Buna yanlışlık denebilir. Ancak bu yanlışlık şurada burada çalışan komite ileri gelenlerinin çalışması sonucu olarak ortaya çıkarılmıştı.

Bu belgeye göre izinli olarak İzmir'e gidebilecektim, işin içinde bir yanlışlık olduğunun ortaya çıkacağını anlıyordum. Ancak o sırada Selanik'te Topçu Müfettişi bulunan Şükrü Paşa'nın oldukça yurtsever bir kişi olduğunu anlatıyorlardı. Kendisine bir mektup yazdım. Kendimi ve amacımı az çok açıkça anlattım. Bu amaçların seri biçimde yapılması Makedonya'ya gitmeme bağlıydı. Kendi nitelikleri hakkında duyduğum şeyler doğru ise yol göstermesini istedim. Doğrudan doğruya cevap vermedi. Ancak ne şekilde olursa olsun kendiliğinden Selanik'e gidersem işi sağlamlaştıracağını dolaylı olarak bildirdi. Belgeyi cebimize koyduk. Makedonya'ya gitmek üzere hareket ettim. Ancak hareketin ardından Meselenin ortaya çıkması ihtimaline karşı izimizi

kaybettirmek için öncelikle Mısır'a, sonra Yunanistan'a gittim. Ola ki bir bilgi olursa oralardan geçerken Yafa'dan bildireceklerdi. Hiçbir şey yazmadılar. Kılık değiştirerek Selanik'e girdim. Bir gece, Şükrü Paşa'yı gördüm. Benimle temas kurmaktan korkuyordu. Ben önemli bir dayanak noktası bulmaksızın dört ay kadar Selanik'te kaldım. Bu sırada okul müdürü Tahir Bey, Hoca İsmail Efendi, Ömer Naci, Hüsrev Sami, Hakkı Baha gibi arkadaşlara amaçlarımı anlattım. Hürriyet Cemiyetinin bir şubesini kurdum.

Selanik'te bulunduğumu İstanbul haber alarak kovuşturmaya başladı. Oradan yeniden kılık değiştirerek Yafa'ya geldim. O zaman bir Akabe meselesi vardı. Kendimi anında sınıra görevlendirdim. Arandığım zaman sınır üzerinde hazır bulundum.

Toplam iki buçuk, üç yıl Suriye'de kalmıştım. Bu süre içinde her şey unutulmuştu. Makedonya'ya aktarılmak için resmen başvurdum. Amacıma sonunda ulaştım.

Selanik'e geldiğimde bizim Hürriyet Cemiyeti'nin Terakki ve İttihat adını aldığını duydum. Doktor Nazım Bey Paris'ten Selanik'e gelmiş. "Terakki ve İttihat Derneğinin tarihte yeri var. O ad altında çalışırsa daha iyi etki eder." diye arkadaşları inandırmış. Dernek o isim altında çalışmayı sürdürdü. Resmî görevim, kurmay subaylar grubunda mareşallik emrinde idi. Ben bu durumda iken 1908 yılı geldi ve Meşrutiyet ilan edildi.

Meşrutiyet'ten sonra tüm kişiler ortaya çıktı. O zamana kadar temiz ve güzel çalışıyorduk. Ben herkesi böyle biliyordum. Şahsi gösterileri çirkin buldum. Bazı arkadaşların davranışlarının eleştirilmesinin gerektiğini gördüm. Eleştirmekten çekinmedim.

Bu kötülükleri bir yana atmak için ilk düşündüğüm önlem, ordunun siyasetten çekilmesi teorisiydi. Bunu öteki arkadaşlar uygun görmüyorlardı. Sonunda 31 Mart Olayı oldu. Bu olay üzerine Makedonya'dan giden bölüğün ve ilk dönemde Edirne'den bunlara katılan güçlerin Kurmay Başkanı olarak İstanbul'a gittim. Başlangıçta komutan Hüsnü Paşa idi. "Hareket Ordusu" ismini ben buldum. O zaman bunun anlamını kimse anlamamıştı. Mesele şundan ibaretti:

İstanbul'a seslenen bir bildirge yazmak gerekti. Bunu ben yazdım. Sonra elçilere seslenerek ikinci bir bildirge yazdık. Buna ne imza konması gerektiğini düşündük. Bazı arkadaşlar "Hürriyet Ordusu" dediler. Oysaki tüm ordu Hürriyet Ordusu durumunda idi.

Hareket hâlinde olan orduların durumunu göstermek için "Hürriyet Ordusunun operasyon güçleri" denildi. Ben "Operasyon" sözcüğünün Türkçeye çevirisini düşünerek "Hareket Ordusu" deyimini kullandım.

31 Mart meselesi çözümlenince yeniden Selanik'e döndüm. Ordunun dernekten ayrılması ve siyasetle uğraşmaması görüşünü bu kere daha güçlü ileri sürmeye başladım.

Meşrutiyet'in ilanından sonra teşkilat kurmak için Trablusgarp'a gönderilmiştim. Her defa orada İttihat ve Terakki Kongresine delege seçiliyor, ancak gitmiyorduk. Bir kere yalnız bu amacı anlatmak için gittim. Amacımı kabul ettirdim. Ancak muvaffakiyet yalnız kongrenin teorik yargısı olarak kaldı, uygulanmadı. İttihat ve Terakkinin bazı kişileri ile aramızda Meşrutiyet'ten sonra başlayan aykırı düşünceler son derece güçlendi ve tam bu ana dek sürdü.

Bundan sonra yeni ordu teşkilatı yapıldı. İzzet Paşa Kurmay Başkanı oldu. Ben bu teşkilatta Selanik Kolordusu Kurmayına küçük

rütbede bir subay olarak katıldım. Henüz kolağası rütbesinde idim. Ordunun talim ve terbiyesiyle uğraşıyordum. Bundan dolayı sözlü ve yazılı birçok eleştiriler yapmak mecburiyeti ortaya çıkıyordu. Bu eleştirmeler özellikle eski komutanları incitiyordu. Bunun, benim tecrübeli olmaktan çok teorisyen olduğumdan ileri geldiği düşüncesine kapılıp ceza olarak beni 38'inci Piyade Alayına komutan yaptılar. Bu görevlendirme kızgınlık yüzünden gerçekleşmedi. Alay Komutanlığını yerine getirdiğim sırada Selanik'te bulunan tüm garnizon birlikleri, alayın uygulamalarına kendiliklerinden katılmaya başladılar. Verilen konferanslara öteki subayların katılımı görüldü. O zaman Selanik'te bu çalışmalardan kuşkulandılar. Beni Mahmut Şevket Paşa aracılığıyla İstanbul'a çağırdılar. Genelkurmayda bir göreve atadılar.

Selanik'te bulunduğum sırada Arnavutluk harekâtıyla uğraşmıştım. Öncelikle Şevket Turgut Paşa görevli iken Mahmut Şevket Paşa kendisi Arnavutluk harekâtını ele almıştı. Beni de Kurmay Başkanı diye birlikte götürdü.

İstanbul'a çağrıldığım zaman İtalyanlar Trablusgarp'a saldırdılar. Ben de isim ve kılık değiştirerek bazı arkadaşlarla birlikte Mısır'a, oradan Bingazi dolaylarına gittim. Bir yıl kadar süren savaş sırasında Bingazi Kuvvetleri Komutanlığında bulundum.

Asıl memlekette de Balkan Savaşı başlamıştı. Bulgar ordusu Çatalca çizgisine ve Bolayır'ın kuzeyine geldiği bir sırada İstanbul'a döndüm.

Bu yılın sonunda Genel Savaş ilan olundu. Olagelen başvuru ve isteğim üzerine Tekirdağ'ında şu çok yakın zamanda kurulan 19'uncu Tümen'e komutan oldum. Arıburnu'nda, Anafartalar'da bulundum. İngilizler çekilip gittikten sonra bir ay Edirne'de 16'ncı Kolordu ile kaldım. Sonra Kolordu Komutanı olarak Diyarbakır ve çevresine gittim.

Orada yaptığımız önemli savaşlardan biri, Bitlis ve Muş'un Ruslardan geri alınmasıdır.

Savaşın son aşamasında bazı düşüncelerim kabul edilmeyince komutayı da geri çevirerek İstanbul'a döndüm.

O sıralarda idi. Veliaht ile birlikte Alman Genel Karargâhına gittik ve Alman Batı Cephesi'nin bazı bölümlerini gördük. Bu gözlemimden, Hindenburg ve Ludendorf ile görüşmelerimden sonra geçmiş isteklerimdeki yerindeliğe daha çok inandım.

O zaman oluşturduğum son fikir, Genel Savaş'a girildiği ilk anda söylemiş olduğum düşüncenin aynı olarak belirdi.

Bu geziden hasta olarak İstanbul'a geldim. İstanbul'da bir iki ay tedavi gördükten sonra, tedavi amacıyla Viyana'ya gittim. Orada Sanatoryum'da bir ay yattım. Bir süre de Karlsbat'ta kaldım.

Diğer yandan Sina Cephesi'nde, benim önceden raporlarda açıkladığım kötülükler aynen vaki oldu!

Bunun üzerine Falkenhayn Almanya'ya çağrıldı, yerine Liman Von Sanders görevlendirildi. Birkaç gün sonra iki Alman generalinin yanında padişah katına çağrıldım. Amacın, beni yeniden Yedinci Orduya göndermek olduğunu öğrenmiş bulunduğum için yalnızca kabul edilmek istediğimi gösterdim. İlk çağrı biçiminde ısrar edildi ve bana Yedinci Orduya komutan atandığımdan söz edilerek görev yerime yapacağım işlere ilişkin emir verildi. Bu emir, bana verilen görev ve yetkiyle yerine getirilemezdi. Ancak bunu anlatmaya da imkân yoktu. Sonuç olarak önceden çekildiğim Yedinci Ordu Komutanlığına yeniden başlamak üzere Nablus'a gittim.

Aynı sıralarda mütareke yapılmıştı. Daha Halep'te iken hemen kabineyi (Hükûmet) değiştirmek ve yerine isimlerini açıkça söylediğim kişilerden oluşan bir kabine geçirmek gereğini ve aynı zamanda benim İstanbul'a çağrılmamın yararlı olacağını açıktan açığa İstanbul'a bildirmiştim. Gerçi kabine kuruldu; ancak benim İstanbul'a çağrılmama gerek görülmedi, sonunda bu kabine de düştükten sonra İstanbul'a gittim.

İstanbul'a ulaştığımda benim gözümde durum şu idi: Mebuslar Meclisi nasıl davranılacağında kararsız idi.

Yeni görevlerinden düşmüş kişilerle ve milletvekilleriyle ayrı ayrı görüştüm. O zaman düşündüğüm şey, her çevreyi rahatlatarak ülkeyi savunmak için güçlü bir durumun ortaya çıkarılabileceği merkezinde idi. Ancak bu düşünce üzerinde gereği kadar çalışmaya zaman kalmadan Meclisin dağıtılmasına şahit olduk.

İstanbul'un haysiyetli kişilerince türlü isimler altında programlar ve partiler kurularak kurtuluş yolları aranmakta idi. Bunların her birini ayrı ayrı araştırdım. Hiçbiri bir kurtuluş gücüne dayanmıyordu. Bundan dolayı hiçbiriyle iş birliğinden bir sonuç beklemedim. Onaylama gücünün doğrudan doğruya millet olacağı görüşü bende çok güçlüydü.

İstanbul'da oluşan durumlardan, yapılan girişimlerden, özellikle durumun güçlüğü ve acıklılığından milletin haberi yoktu. İstanbul'da oturup milleti bilgilendirmek imkânı da kalmamıştı. Bundan dolayı yapılacak şeyin İstanbul'dan çıkıp milletin içine girmek ve orda çalışmak olduğuna karar verdim. Bunun yapılış biçimini düşündüğüm ve bazı arkadaşlarla görüştüğüm sıradaydı ki hükûmet beni Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya göndermeyi önerdi. Bu öneriyi hemen seve seve

kabul ettim ve tam Yunanların İzmir'e girdiği gün idi ki İstanbul'dan ayrıldım.

Benim düşündüğüm şu idi: Her tarafta türlü isimler altında birtakım teşekküller başlamıştı. Bunları aynı program ve aynı isim altında birleştirerek bütün milleti ilgilendirmek ve tüm orduyu da bu amaç için çalıştırmak lazımdı. Anadolu'ya girdiğim zaman; daha Ordu Müfettişi sıfatı ve yetkisi üzerimde iken bu noktadan işe başladım ve bu amaç az zamanda oluştu.

İzlediğim çalışma biçimi İstanbul'ca bilinince beni İstanbul'a çağırmak istediler. Gitmedim. Sonuç olarak istifa ettim.

Milletin bir bireyi olarak Erzurum Kongresi'ne katıldım. Erzurum Kongresi'nde belirlenen esasları tüm ülkeye yaymak amacıyla Sivas'ta da bir kongre yapıldı. Bu kongrelerin oluşturduğu Temsilciler Kurulu adındaki heyetle kongrelerin kararlarını uyguladık.

Milletvekillerinin yeniden seçilmesi, Meclisin İstanbul'da açılması sağlanmışsa da Meclisin işgale uğraması üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisini oluşturmaya girişilmiş ve böylece 23 Nisan tarihinde bu Meclis toplanıp işe başlamıştı. Teşkîlat-ı Esasiye (Anayasa) Kanunu'nda bulunup adı geçen kanunun özünü anlatan ve ilk projede anılan ilkelerin kökenine gelince; gerçekte öteden beri millî egemenliğin en iyi temsili imkânı olacağına ilişkin teorik olarak bazı araştırmalar ve teorik incelemelerden benim çıkarabildiğim sonuç şu idi: Millî egemenliğin tümüyle ortaya çıkması, bunun gerçek sahibi olan tüm insanların bir araya gelip bunu gerçekten kullanmasıyla mümkündür. Ancak tüm Türkiye halkının toplanmasıyla bu amacın gerçekleştirilmesine uygulanabilir bir çözüm olsa bunların yetki sahibi vekillerinin bir araya gelip bu işi yapması olabilirdi. Millî hakimiyetimizin bir kişi ya da sınırlı

kişilerden oluşan bir kurul tarafından temsil edilmesi yüzünden ülkeyi ve milleti baskıcılıktan kurtaramadığımız tarihî olaylar ile delil müsbit olduğundan herhâlde bu temsil hakkını olabildiğince çok insandan oluşan ve vekillik süresini az bir kurulla temsil etmek ve ortaya çıkarmak, bence tek çözümdü. Ülke içinde ve millet içinde önce ve sonra yapmış olduğum araştırmalar ve incelemeler de bana bu düşüncenin uygulanmasında büyük imkânlar ve isabetler olduğu kanısını vermiştir.

Herhâlde halkımızı yönetim ile yakından ilgilenmek, yani yönetimi doğrudan doğruya halkın eline verebilecek bir yönetim şeklini kurmak hem millî hakimiyetin gerçek olarak temsili ve hem de bu sayede halkın benliğini anlaması bakımından gerekliydi. İşte bu düşüncelerin, bu araştırmaların esin kaynağı olarak proje yapılmıştı.

Halkçılık teşkilatı en ufak daireye kadar yayıldığında elde edilecek sonucun daha büyük ve verimli olacağına kuşku yoktur. Ülke ve milletin içinde bulunduğu güçlükleri ve savaş hâlini de düşünürsek Meclisin çalışmalarının sonucunu ve oradaki başarılarını takdir etmemek imkânsızdır.

Misakımillî, barış yapmak için en akıllıca ve asgari şartlarımızı içeren bir programdır. Barışa ulaşmak için toplatacağımız ilkeleri içerir. Ancak ülke ve milleti kurtarmak için barış yapmak yeterli değildir. Milletin gerçek kurtuluşu için yapılacak çalışma ondan sonra başlayacaktır.

Barıştan sonraki çalışmada başarılı olabilmek, milletin bağımsızlığının korunmasına bağlıdır. Misakımillî'nin amacı onu sağlamaktır. Ülke ve milletin geleceğinden asıl emin olabilmesi, bir defa halkçılık temeline dayanan yönetim teşkilatının tümüyle yayılması ve

biçimlendirilmesi ve uygulanmasıyla birlikte ekonomik durumumuzun millî refahımızı sağlayacak tarzda iyileştirilme ve canlandırılmasına bağlıdır.

Bu gerçeklikleri millî iman tanıyarak koruyabilecek bir toplantı kurulu olabilmemiz için de eğitimimizi tamamen uygulanabilir ve gerçek ihtiyacımıza uygun bir program çerçevesinde canlandırmak gerekir. Bu noktalarda başarı ile ülke bayındır hale getirilecek ve millet zenginleştirilebilecektir.

Küçük bir program kadrosu söylemek gerekirse teşkilat baştan sona kadar halk teşkilatı olacaktır. Genel yönetimi halkın eline vereceğiz. Bu toplantı kurulunda hak sahibi olmak, herkesin gayret içinde olması kuralına dayanacaktır. Millet, hak sahibi olmak için çalışacaktır.

Düzeltilecek şeyler ekonomi ve eğitimdir. Böylece ülke bayındır hâle getirilecek, millet refah sahibi olacaktır.

Hiçbir millet ve ülkeye karşı saldırı düşüncesi beslemeyiz. Ancak varlığımızı korumak ve bağımsızlık için bir de ülkemizin bu dediğimiz alanda gönül rahatlığı ve sonsuz inançla çalışarak refahlı ve mutlu olmasını sağlamak için her zaman ülke ve milletimizi savunmaya gücü yetecek bir orduya sahip olmak idealimizdir.

Yönetim Kurulumuzda tüm bu ilkelerin korunması tabii. Buna göre hükûmet, doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisinin kendisidir. Böyle yönetim işlerini ülkede yapacak olan bir kurulun türlü düşünce ve inançlar çevresinde toplanmış partilerden çok, ortak temel noktalara saygı gösteren kaynaşmış ve dayanışmacı bir kurul olması istenmeye değerdir. Ancak toplantı esaslarımızın kaynağı olan millete şimdilik hayat ve gerçek mutluluklarını üstüne alan kamuoyunu kapsayacak bir

biçimde belirsiz olduğundan, bundan yararlanarak kendi düşünce ve inançlarının yerindeliği düşüncesinde direnecek bazı insanların yine bazı kimseleri kendi görüşlerine bağlaması ve sonuç olarak parti hâlinde kuruluşlar oluşturmanın olabilirliği yüksektir.

Buna karşılık bazı özel inanışların varlığı, belki de düşüncelerin çarpışması için yararlı olabilir. Ancak eskisi gibi millet ve ülkeden kaynak ve dayanak noktası almayan ve onun gerçek çıkarlarıyla hiç ilişkisi olmayacak şekilde ya sadece teorik veya duygusal ve şahsi programlar çevresinde parti kurmaya kalkışacak insanların milletçe iyi kabul edileceğini sanmıyorum.

Benim tüm düzenleme ve uygulamalarda davranış kuralı olarak esas saydığım bir şey vardır: O da oluşturulan kurum ve kuruluşların kişiyle değil, gerçekle sürdürülebildiğidir. Bundan dolayı herhangi bir program filanın programı olarak değil, fakat milletin ve ülkenin ihtiyacına cevap verecek düşünceleri ve önlemleri içermesiyle değerli ve saygın olabilir.

Misakımillî çerçevesinde varlığımızı sağladıktan sonra gürültü çıkarıp bozgunculuk ve kötülük edecek ve toprak genişletmek düşüncesinde bulunacak adamlar ortaya çıkamaz. Bence buna imkân yoktur.

Kaynak: ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri, ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Vakit: 10.01.1922.

Dr. Ali GÜLER

ATATÜRK'ÜN DOĞUM TARİHİ VE NÜFUS KAYITLARI

M. Kemal Atatürk'ün yaşamı ile ilgili yalanlar ve yanlışlar sadece onun "Türklüğü" ve "soyağacı" ile ilgili değildir. Son yıllarda bu yalan ve yanlışlara "*doğum günü, doğum yeri, doğduğu ev, babasının fotoğrafı, üvey babası Ragıp Bey, manevi evlatları (Rukiye, Abdürrahim Tonçak, S. Gökçen vs.), Fikriye'nin ölümü, Atatürk'ün annesiyle ilişkisi, Latife Hanım'dan boşanması, gizli vasiyeti*" gibi pek çok konu eklenmiş bulunuyor. Güya birilerinin "resmi tarih" dedikleri, yine kendi "ağabeyleri" tarafından yıllardır anlatılan masallar bahane edilerek, bazı yanlışlar gündeme getirilerek yeni şüpheler uyandırılmaktadır.

Burada sadece bazılarının isimlerini ve kamuoyu ile paylaştıkları yazılarının üst ve alt başlıklarını vermekle yetineceğiz: Can Dündar'ın "Mustafa" filminden hareketle Sayın Ahmet Kuyaş: "*Atatürk'ün Hayatı Tabulaştırıldı*", "*1881'de Doğmadı*" "*Mustafa Kemal Pembe Evde Doğmadı*"[1], Atatürk'ü anlatan "Veda" filmi vesilesiyle bir yazı kaleme

---

[1] Ahmet Kuyaş, "Atatürk'ü Bilmiyoruz, Öğrenmiyoruz, Ezberliyoruz... 1981'de Doğmadı, Pembe Eve Sonradan Geldi, Ali Rıza Efendi Fotoğraftaki Kişi Değildi", **NTV Tarih Dergisi,** Sayı: 1 (Şubat 2009), s. 11.

alan Gazeteci Sayın Gürkan Hacır: *"Gerçek Bir Atatürk Biyografisine Halen Sahip Değiliz"*[2], Yılmaz Özdil: *"On Kasım'da Vefat Ettiğinden Eminiz, Atatürk'ün. Peki Doğum Günü Ne?"*[3]

Bütün bu isimleri çoğaltmak mümkündür. "Saklanan Atatürk" başlıklı kitabımız çıktığında bütün bu isimler ve görüşleri ciddi bir eleştiriye tabi tutulacaktır. Fakat sadece şu kadarını söyleyelim ki, aydınımızın kendi bilmediğini "yok" sayma hastalığı burada da nüksediyor. Biz gerçeklere bakalım.

DOĞUM TARİHİ

Küçük Mustafa, Rumi 1296 senesinde Selanik'te Koca Kasım Paşa Mahallesi Islahhane Caddesi'nde bugün müze olan, üç katlı evde dünyaya geldi. Her büyük devlet adamımın doğum tarihinde görülen (ay ve gün daha çok olmak üzere) tutarsızlık ve belirsizlikler Atatürk'ün doğum tarihi ile ilgili olarak da söz konusudur. Atatürk'ün doğum tarihi yıl olarak bazı araştırmalarda 1880, bazılarında da 1881 olarak yer alırken; doğumunun hangi ay ve hangi gün olduğu konusunda da farklılıklar hala sürdürülmektedir. Yaygın olarak tekrarlanan yanlış tarihler şunlardır: 23 Aralık 1880, 13 Mart 1881, 19 Mayıs 1881.[4]

---

[2] Gürkan Hacır, "Biri 'Veda' Etse, Öteki Geliyor!", **Akşam,** 7 Mart 2010.

[3] Yılmaz Özdil, "10 Kasım", **Hürriyet,** 10 Kasım 2007.

[4] Atatürk'ün biyografisindeki diğer bazı tarihler ve doğum tarihi ile ilgili olarak yapılan tartışmaların tamamı için şu çalışmalara bakınız: S. Borak, **Atatürk,** İstanbul, 1973, s. 11, not: 1. S. Borak, "Atatürk'ün Biyografisinde Yapılan Yanlışlar", **AAM. D.,** C: I., sayı: 1 (Kasım 1984), s. 277-285. M. Balcıoğlu, "Atatürk'ün Biyografisine Katkı", **AAM. D.,** C: XIII., sayı: 38 (Temmuz 1997), s. 539-581. M. Balcıoğlu, bu makalesinde S. Borak'ın ilgili makalesindeki bazı yanlışları düzeltilmiştir. M. Balcıoğlu, "Atatürk'ün Doğum Tarihi Üzerine", **Türk Tarihçiliği ve Prof. Dr. Aydın Taneri**

Mustafa Kemal'in doğum yılı olarak bilinen Rumi 1296 tarihini tespit eden ve elimizde mevcut en eski belge, **Kara Harp Okulu Arşivi**'nde bulunan Mustafa Kemal'in Harp Okulu Künye Defteri'ndeki kayıttır (BELGE: 1). "Çiçek Künye"de denilen bu kayıtlarda her öğrencinin künye bilgileri altında Rumi olarak doğum yılları yazılmıştır. Burada Mustafa Kemal'in doğumu "96" olarak yazılıdır.[5]

Atatürk'ün çocukluk ve okul arkadaşı Eski Ankara Belediye Başkanı ve Bilecik Milletvekili Asaf İlbay da 1296 tarihini doğrulamaktadır. "*Atatürk'ün Hususi Hayatı*" başlığı altında yayınlanan anılarında Asaf İlbay bu konuda şunları söylüyor: "*Aynı semtin çocukları idik. Evlerimiz birbirinden yüz metre mesafede bulunuyordu. Ailelerimiz komşuluk yüzünden tanışık idiler. Bu sebeple ağabeyim Eşref Bey ve ben Mustafa Efendi ile görüşürdük. Ağabeyimle bir yaşta oldukları için daha çok kaynaşmışlardı. Ben onlardan iki yaş küçük idim. Mustafa'nın ve Eşref'in doğum tarihi 1296, benimki 1298 idi...*"[6]

Atatürk'ün sağlığında soyadının kabulünden (24 Kasım 1934) sonra düzenlenen nüfus cüzdanında doğum yılı olarak Miladi 1881 tarihi tespit edilmiş bulunmaktadır. Rumi 1296 yılının sadece 20 Kanunuevvel ile 28 Şubat tarihleri arasındaki günleri, Miladi 1881 yılının 01 Ocak ile 12 Mart tarihleri arasına tekabül ettiğine göre;[7] Mustafa Kemal bu tarihler arasındaki her hangi bir günde doğmuş olmalıdır. Bu gün hangisi olabilir? Şüphesiz bu tarihin tespitinde en sağlam anlatımları ve resmi belgelere göre tespit edilebilen yukarıdaki

---

Armağanı, Ocak yayınları, Ankara, 1998, s. 281-284. Sayın Balcıoğlu, bu çalışmasında Atatürk'ün doğum yılını doğru olarak açıklığa kavuşturmuş, ay ve gün olarak yapılan yanlışları ortaya koymuş fakat, bir öneri getirmemiştir.

[5] Kara Harp Okulu Arşivi, **Künye Defteri, No: 21.**

[6] A. İlbay, "Atatürk'ün Hususi Hayatı", **Tan Gazetesi,** 10 Haziran 1949.

[7] G. A. Muhtar Paşa, **Takvimü's-Sinin,** Hazırlayan: Y. Dağlı-H. Pehlivanlı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. 287-289.

tarihler arasındaki günleri işaret edenleri ele almak gerekir. Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım 1922 yılında Enver Behnan Şapolyo'ya bu konuda şunları anlatmıştır: "*O zamanki Hamidiye kâğıtlarına gün ve ay yazılmaz, yalnız yıl yazılırdı. Ben oğlum Mustafa'yı 'Erbain Soğukları' devam ederken doğurdum. Bu, doğum benim aklımda kaldığına göre 23 Kanunevvel 1296 tarihine düşmektedir.*"[8]

"Erbain Soğukları" 22 Aralık'tan 31 Ocak'a kadar süren 40 günlük kışın en soğuk günlerinde esen şiddetli rüzgârlar için kullanılan addır.[9] Bu durumda Zübeyde Hanım'ın verdiği tarih olan Rumi 23 Kanunuevvel 1296 tarihi, hem anlatımındaki esaslara, hem de resmi kayıtlardaki tarihlere uymaktadır. Bu tarih Miladi ***04 Ocak 1881 Salı*** günüdür.[10]

Şu halde Mustafa Kemal Atatürk'ün doğum tarihini ***4 Ocak 1881 Salı*** günü olarak kabul etmek mümkündür. Onun, İngiliz Büyükelçiliği'nin kutlama için sorması üzerine, "*bu bir 19 Mayıs günü niçin olmasın?*" demesi ve bu tarihin bildirilmesi, tamamen "mecazi" bir anlam ifade eder. Eğer bu tarih gün ve ay olarak kabul edilirse, Atatürk'ün doğum yılının değişmesi gerekir. Çünkü, 19 Mayıs 1881 tarihi, Rumi 07 Mayıs 1297 tarihine takabül etmektedir.[11] Bu da Atatürk'le ilgili elimizdeki en eski resmi belgelerden biri olan Harp Okulu Künye kaydındaki 96 (Rumi: 1296) şeklinde yer alan doğum yılını değiştirmektedir.

---

[8] E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 16-17

[9] M. Erenli, **Atatürk I. Vatan ve Hürriyet,** Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 1981, s. 17.

[10] G. A. Muhtar Paşa, a. g. e., s. 287. Ş. S. Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal, C: I., (1881-1919),** 8. Baskı, İstanbul, 1981, s. 29. M. Erenli de bu tarihi tespit etmiştir. Yukarıda zikredilen eserine bakınız.

[11] G. A. Muhtar Paşa, a. g. e., s. 290.

ATATÜRK'ÜN NÜFUS KAYITLARI

Mustafa Kemal'e doğumunda Selanik Nüfus Müdürlüğü'nce verilen nüfus cüzdanının ya kaydolduğu okullardan birinde kaldığı ya da sonraları kaybolduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, yukarıda da belirtildiği üzere onun doğum tarihini belirleyen ilk belgeler askeri okullardaki öğrenci kayıtları olmaktadır. Bu kayıtlarda ay ve gün belirtilmeden doğum yeri ve tarihi hep "Selanik, 1296" olarak gösterilmiştir. Bize kadar ulaşan nüfusla ilgili ilk kaydı ise İzmir'de Uşaklıgillerin kızı Latife ile evlenirken almış olduğu belgedir. "***Türkiye Hükümeti Nüfus Tezkeresi***" başlığını taşıyan 27 Kanunusani 1339 (27 Ocak 1923) tarihli belgede, doğum yeri ve hangi nüfusa kayıtlı olduğu belirtilmeksizin yalnızca doğum tarihi (1296) verilmiştir (BELGE: 2). Belgede Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri "İzmir Göztepe"de yani nişanlısı Latife Hanım'ın evinde oturur görünmektedir. Mustafa Kemal'in fahri hemşerisi olduğu İzmir nüfusundan alınan bu belge, evlenmek gibi işlemlerde günümüzde de alınması gereken bir "ikamet belgesi" niteliğindedir. Belge'nin çevirisi aşağıdaki gibidir:

TÜRKİYE HÜKÜMETİ NÜFUS TEZKERESİ	
İsmi	Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri
Pederinin İsmi	Tüccardan Ali Rıza Efendi
Validesinin İsmi	Zübeyde Hanım
Tabiiyeti	Türkiye Devleti
Tevellüdü	1296
Dini	İslâm
Irkı	Türk
San'atı	Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan
Mahallesi	İzmir Göztepe
27 Kanunusani 1339 (27 Ocak 1923)	

Ancak Mustafa Kemal'in İzmir dışında fahri hemşehriliğe seçildiği öteki kentlerin nüfuslarına da kaydedildiği anlaşılmaktadır. Kendisinin Erzurum hemşehriliğini kabul ettiğine ilişkin olarak Müdafaa-i Hukuk Derneği'ne gönderdiği 27 Ağustos 1919 günlü yazıda "Erzurum nüfusuna kaydının yapılması" için gereken işleme başvurduğunu belirtmesi bunu göstermektedir. Dolayısıyla onun doğumunda Selanik nüfusuna kaydedildiğini, ancak TBMM Hükümeti'nin kuruluşu ile Ankara nüfusuna alındığını, bunun dışında fahri hemşeri seçildiği ***Erzurum, İzmir, Gaziantep*** gibi kentlerin nüfuslarına da hemşeri olarak

kaydedildiğini kabul etmek gerekmektedir.[12]

Mustafa Kemal'in bugün için bildiğimiz en ayrıntılı nüfus belgesi, Osmanlı saltanatına son verilmesi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti vatandaşları için düzenlenen nüfus cüzdanıdır. 27 Mart 339'da (1923) Ankara Nüfus Müdürlüğü'nce verilen bu cüzdanda (BELGE: 3) Mustafa Kemal'in Ankara nüfusuna kayıtlı olduğu ve Hacı Bayram Mahallesi 161/1 numaralı evde oturduğu belirtilmektedir.[13] İlk sayfadaki kayıtlarda cüzdanın veriliş nedeni şöyle açıklanmıştır:

"*İşbu hüviyet cüzdanında isim ve şöhreti ve hal ve san'atı muharrer (yazılı) olan Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Tabiiyetini haiz olup ol suretle ceride-i nüfusda mukayyet olduğunu müşir (belirten) işbu hüviyet cüzdanı ita kılındı (verildi).*"

Cüzdanın ikinci sayfasında "Sicil-i Nüfus Kanunu'nun Bazı

---

[12] Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 15-16. İzmir Göztepe kayıtlı Nüfus Tezkeresi'nin bir sureti Anıtkabir Belgeliği'nde bulunmaktadır. Atatürk'ün "dini" ve "etnik" kimliğinden şüphe edenler bu tezkere ile aşağıdaki ilk nüfus cüzdanının ilgili maddelerine dikkatli bakarlarsa memnun oluruz.

[13] Prof. Dr. Ş. Turan'ın, "*Latife Hanım ile evli iken düzenlenen bu cüzdanla Mustafa Kemal'in Ankara hemşerisi olarak 10 Ocak 1923'te yapılan Hacıbayram mahallesi muhtar seçimlerine katılıp oy kullandığı da bilinmektedir.*" (bkz: a. g. e., s. 17) şeklindeki tespitlerinin nüfus cüzdanı ile ilgili kısmı yanlıştır. Çünkü bu nüfus cüzdanının veriliş tarihi (27 Mart 1923) seçimlerden sonradır. Seçimlerin yapıldığı tarihte Latife ile de henüz evlenmemiştir. Evet M. Kemal Paşa, 10 Ocak 1923 tarihinde yapılan Ankara Hacıbayram mahallesi muhtar seçiminde Ankara hemşerisi sıfatıyla oy vermiştir ve bu esnada bir konuşma da yapmıştır. Bu konuşma ve oy verme işi bir gün sonra Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde haber olarak yayınlanmıştır. (Bu konuşma için bakınız: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C: II., (1906-1938) (Açıklamalı Dizin İle),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 5. baskı, Ankara, 2006, s. 52-53. M. Kemal Latife ile bu tarihten 17 gün sonra evlenecek, evliliğinden iki ay sonra da nüfus cüzdanı alacaktır.

Maddeleri" verildikten sonra, diğer sayfalarda o sırada 42 yaşlarında olan Mustafa Kemal'in fiziksel özellikleri, kimliği, doğum tarihi, mesleği ve medeni hali ile ilgili bilgiler verilmektedir. Belgenin çevirisi şu şekildedir:

TBMM HÜKÜMETİ HÜVİYET CÜZDANI	
İşbu hüviyet cüzdanında isim ve şöhreti ve hal ve san'atı muharrer (yazılı) olan ***Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri*** Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Tabiiyetini haiz olup ol suretle ceride-i nüfusda mukayyet olduğunu müşir (belirten) işbu hüviyet cüzdanı ita kılındı (verildi).	
Sicil-i Nüfusa Kayıd Olduğu Mahal	
Vilayeti	Ankara
Kazası	Ankara
Nahiyesi	-
Mahalle veya Karyesi	Hacı Bayram-ı Veli
Sokağı	-
Mesken Numarası	161/1
Nev-i Mesken	Hane
Eşkal-i Mahsusa	
Boy	Orta
Saç	Sarı
Göz	Mavi
Burun	Adeta (düzce)
Ağız	Adeta

Bıyık	Sarı, kesik
Sakal	Tıraş
Çene	Uzunca
Çehre	Uzunca
Renk	Beyaz
Alamet-i farika-yı tabiye (ayırt edici işaretler)	Tam
İsim ve Şöhreti	Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri
Tarih ve Mahall-i Veladeti	Selanik 1296 (binikiyüzdoksanaltı)
Pederinin ismiyle Mahall-i İkameti (Babasının adı ve oturduğu yer)	Tüccardan Müteveffa (ölü) Ali Rıza Efendi
Validesinin İsmiyle Mahall-i İkameti	Müteveffiye Zübeyde Hanımefendi
Milliyeti	Türk
Dini	İslâm
Sanat ve sıfat ve hizmet ve intihap selahiyeti	TBMM Reisi ve Başkumandan
Müteehhil ve zevcesi müteaddid olup olmadığı (evli ve çok eşli olup olmadığı)	Bir zevcesi vardır
Derecat ve sunuf-ı askeriyesi	Müşir (Mareşal)

Yeni Türk Alfabesinin kabulünden sonra (1928) her vatandaş gibi Mustafa Kemal'in nüfus cüzdanının yenilenmiş olması gerekir. Bunun dışında Soyadı Yasası'nın kabul edilmesinden sonra Ankara Nüfus Müdürlüğü'nce verilmiş iki ayrı nüfus cüzdanı bulunmaktadır. 993.814-B seri ve 51 sıra numaralı cüzdanda asıl adı olan "Mustafa" ya da "Mustafa Kemal" yerine yalnızca "Kemal", soyadı bölümünde de doğal olarak, "Atatürk" yazılmıştır. Ondan bir süre sonra düzenlenen 993.815-B seri ve 51 sıra numaralı cüzdanda ise o yıllarda etkili olan Türkçenin özleştirilmesi çabalarının etkisi ile "Kemal" adının "Kamâl" biçiminde yazıldığı görülmektedir (BELGE: 4). Değişiklikler nedeniyle düzenlenen bu cüzdanlarda da doğum tarihi "1881" olarak gösterilmiştir. "Ankara Çankaya" nüfusuna kayıtlıdır. (Hane No: 139, Cilt: 56, Sahife No: 49) Medeni hali kısmına da "evli değildir" diye yazılmıştır.[14]

T. C. NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI	
No. 993.815-B. No. 51 **İşbu cüzdan otuz iki sayfadır**	
Aile ismi, yani lakap ve şöhreti	Atatürk
Adı	Kamâl
Babasının adı	Ölmüş Ali Riza
Anasının adı	Ölmüş Zübeyde
Doğum yeri	Selânik
Doğum tarihi	1881
Dini	-

[14] Ş. Turan, a. g. e., s. 17. Bu nüfus Cüzdanları da diğeriyle birlikte Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'nde Atatürk'e ait özel eşyalar ile birlikte "Birinci Bölüm"de" sergilenmektedir.

Mezhebi	-
Meslek ve içtimai vaziyeti	Reisicumhur
Medeni hali*	Evli değildir
Boy	-
Göz	-
Renk	-
Vücutça sakatlığı veya noksanlığı	-
Vilayeti	Ankara
Kazası	-
Nahiyesi	-
Mahalle veya köyü	Çankaya
Sokağı	-
Hane No.	139
Cilt No.	56
Sahife No.	49
Ne suretle verildiği**	Değiştirilerek

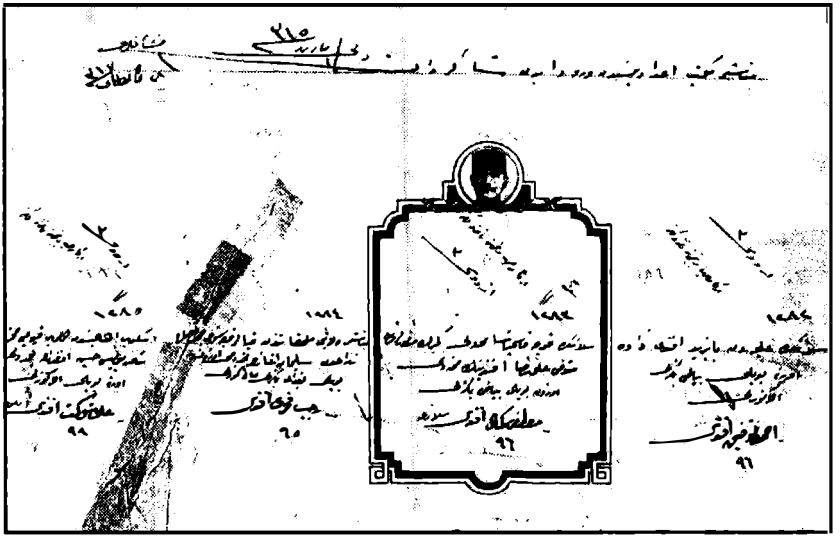
Bu nüfus cüzdanında adı ve hüviyeti yazılı olan K. Atatürk Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak nüfus kütüğünde kayıtlıdır. Bu cüzdan Ankara Nüfus İdaresinden verilmiştir.

*Yani bekâr mı? Evli mi? Dul mu? Boşamış mı? Boşanmış mı?

** Zayiinden, tebdilen veya yeniden veyahut doğum suretile verildiği behemahal yazılmalıdır.

No. 993.815-B.

BELGE: 1

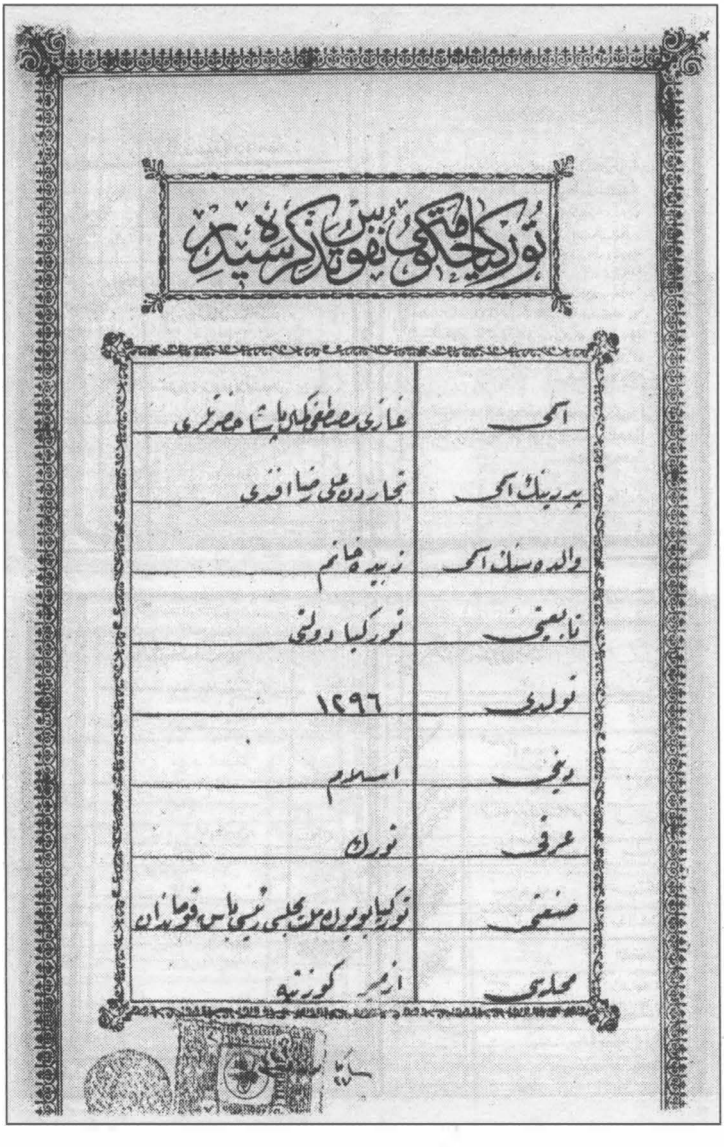

Harp Okulu "1315 Duhullülere Mahsus Künye Defteri". Mustafa Kemal'in Kaydı:

"Selanik'te Koca Kasım Paşa Mahallesi Gümrük Memurlarından müteveffa Ali Rıza Efendi'nin mahdumu uzun boylu, beyaz benizli Mustafa Kemal Efendi Selanik 96" .

M. Kemal'in kaydının solunda 1282 Selanikli Ahmet Tevfik Efendi (96), sağında 1284 Manastırlı Recep Fahri Efendi (95)lerin kaydı yer almaktadır.

BELGE: 2

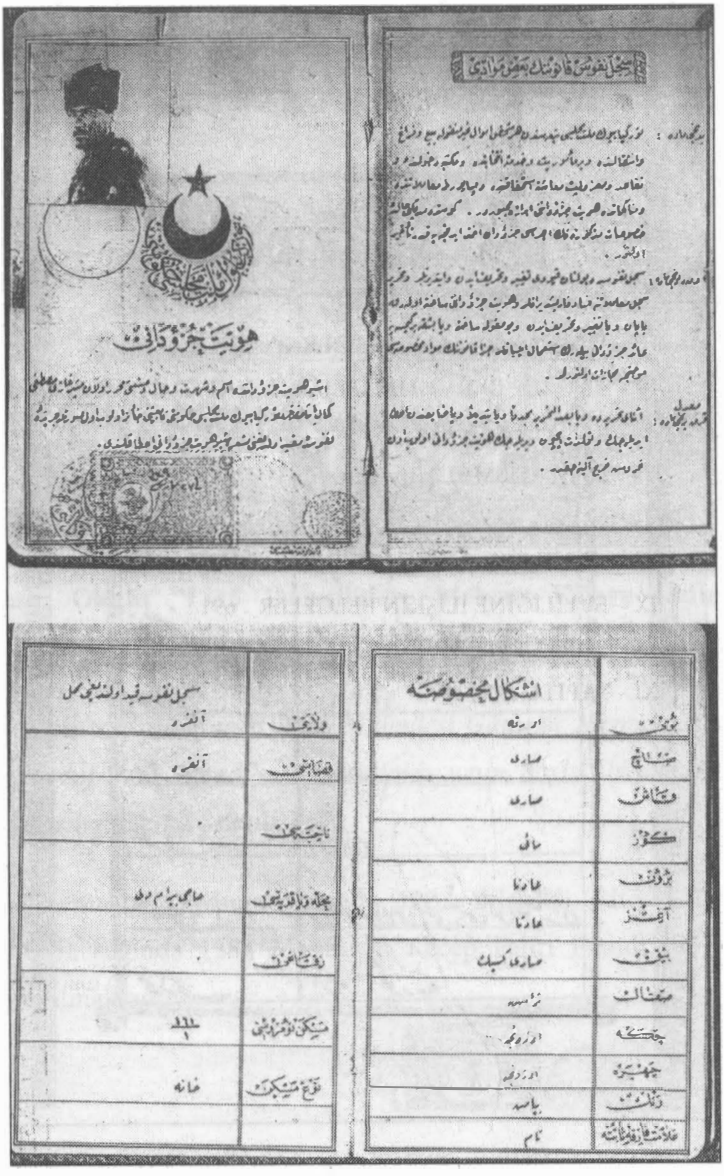

تورکیه جمهوریتی نفوس تذکره سیدر

اسمی	غازی مصطفی کمال پاشا حضرتلری
پدرینک اسمی	تجار زاده علی رضا افندی
والده سنک اسمی	زبیده خانم
نابعیتی	تورکیا دولتی
تولدی	۱۲۹۶
دینی	اسلام
عرفی	تورک
صنعتی	تورکیا بیوک ملت مجلسی رئیسی باش قومانداں
محل سکنی	ازمیر کورنتو

"***Türkiye Hükümeti Nüfus Tezkeresi***" başlığını taşıyan 27 Kanunusani 1339

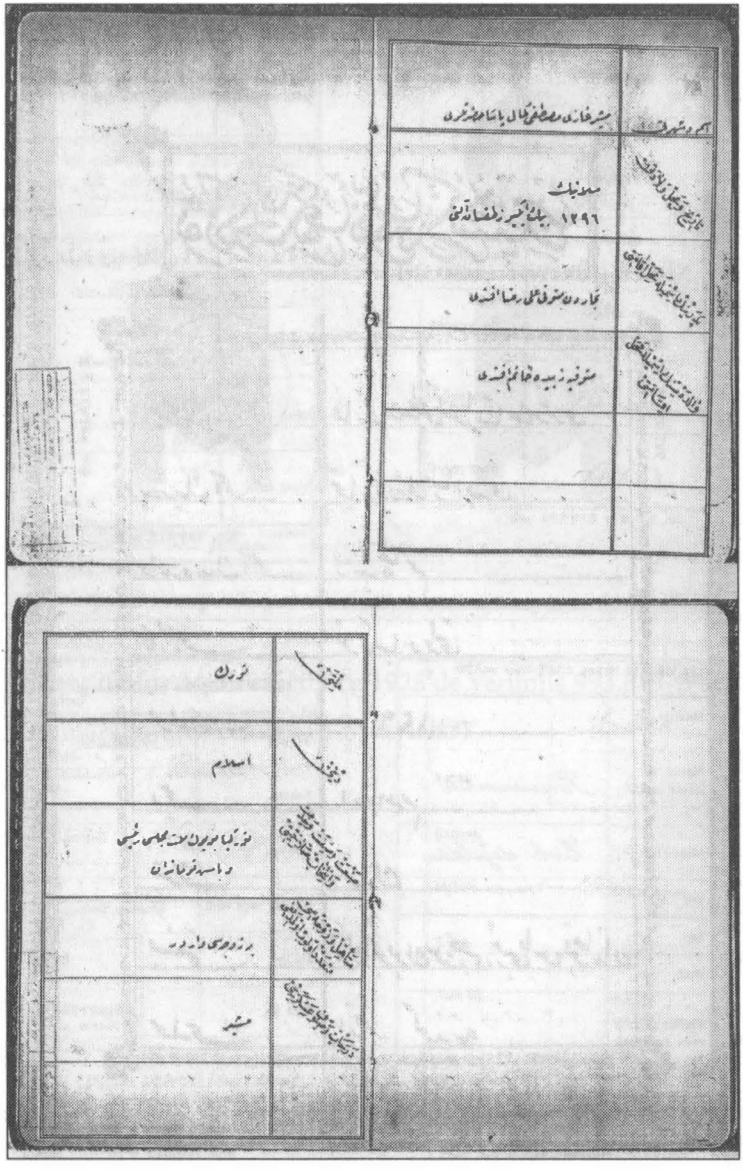
(27 Ocak 1923) tarihli belge

BELGE: 3

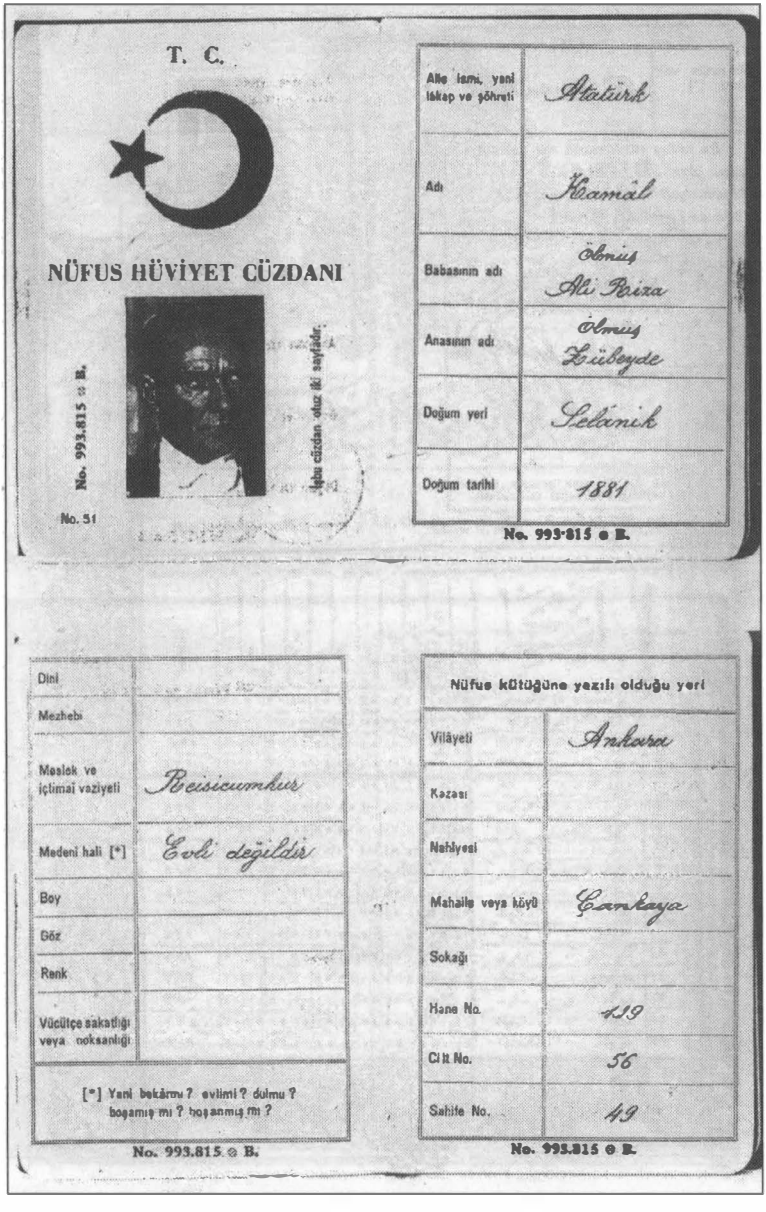
M. Kemal Atatürk'e 27 Mart 339 (1923)'da Ankara Nüfus Müdürlüğü'nce verilen nüfus cüzdanı (1-4. sayfalar)

BELGE: 3 (DEVAMI)

M. Kemal Atatürk'e 27 Mart 339 (1923)'da Ankara Nüfus Müdürlüğü'nce verilen nüfus cüzdanı (5-8. sayfalar)

BELGE: 4

T. C.

NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI

No. 993.815 ⊙ B.

No. 51

İşbu cüzdan altı sayfadır.

Aile ismi, yani iskap ve şöhreti	Atatürk
Adı	Kamâl
Babasının adı	Merhum Ali Rıza
Anasının adı	Merhume Zübeyde
Doğum yeri	Selânik
Doğum tarihi	1881

No. 993-815 ⊙ B.

Dini	
Mezhebi	
Meslek ve içtimaî vaziyeti	Reisicumhur
Medeni hali [*]	Evli değildir
Boy	
Göz	
Rank	
Vücûdce sakatlığı veya noksanlığı	

[*] Yani bekârmı? evlimi? dulmu? boşamış mı? boşanmış mı?

No. 993.815 ⊙ B.

Nüfus kütüğüne yazılı olduğu yeri	
Vilâyeti	Ankara
Kazası	
Nahiyesi	
Mahalle veya köyü	Çankaya
Sokağı	
Hane No.	439
Cilt No.	56
Sahife No.	49

No. 993.815 ⊙ B.

Ankara Nüfus Müdürlüğü'nce 1928'de verilmiş 993.815-B seri ve 51 sıra numaralı nüfus cüzdan (1-4. sayfalar)

BELGE: 4 (DEVAMI)

Ankara Nüfus Müdürlüğü'nce 1928'de verilmiş 993.815-B seri ve 51 sıra numaralı nüfus cüzdan (5-6. sayfalar)

Dr. Ali GÜLER*

ATATÜRK'ÜN TÜRKLÜĞÜ

Saklayanlar, Saldıranlar, Satanlar: Kim Bunlar?

Türkiye'de üç kesim gerçek Atatürk'ü, yani Atatürk'ü olduğu gibi anlamamıza engel oldu. Bunların bir kesimi "Atatürkçü" geçinerek, kendi kafalarında ürettikleri bir başka Atatürk'e sahiplendiler. Milletimizin önüne "işte Atatürk budur" diyerek çıktılar. Bunların anlattığı ve dayattıkları Atatürk, "*soyca Türk olmayan bir aileden gelen, dinsiz, ateist çizgide inançsız, ayyaş, militarist, diktatör, en yakın arkadaşlarını bile öldürtmekten çekinmeyen gözü dönmüş katil*" şeklindedir. Son yıllara kadar medya, sinema, tiyatro, müzik, moda sektörlerinde tek egemen olan bu kesim mensupları genellikle Türk kimliği bakımından "etnik" problemleri olan ve ideolojik bakımdan da Marksist - Liberal çizgide bulunanlardan oluşmaktadır. Bu grupta yer alanlar aynı zamanda Türk milli kültür değerlerine uzak dururlar ve "din/İslâm karşıtı"dırlar. Bunlar, kendi ideolojik görüşlerini ve tarihsel sayıklamalarını Atatürk'e giydirerek pazarladılar. Atatürk'ün üzerinden

* Araştırmacı, yazar. aliguler338@mynet.com

İslâm/din konusunda yüzeysel, sıradan, çarpık ve maksatlı düşüncelerini yaymaya çalıştılar.

İkinci kesim ise baştan beri Atatürk'e, düşüncelerine ve onun eserine karşı olan, ideolojik bakımdan kendilerini "İslâmcı-Muhafazakar" diye tanımlayan kesimdir. Esasında bunlar; ağırlıklı olarak gerçek "Muhammedî İslâm"ın (Hazreti Muhammed'in insanlığa tebliğ ettiği İslâm'ı) değil; Prof. Dr. Nadim Macit'in ifadesiyle birilerinin, küresel güçlerin politikaları ve stratejik çıkarları doğrultusunda "üretilen", Osmanlı Devleti'nin çöküşünde İngiliz destekli Teali İslâm Cemiyeti'nin, günümüzde ise "ayarlı İslâm"ın (Moderate İslâm) sözcüleridir. İnanç değerlerini, kültürel kıymetlerini kendi var oluşlarının dışında gördükleri için 'tarih dışı, lafızcı, şekilci' din müntesipleridir. Bu grupta yer alanlar diğerlerinin tersine "dini/İslâm'ı" referans aldıklarını ifade etmelerine rağmen, gerçekte "din/İslâm üzerinden ve dini/İslâmî değerler ve semboller üzerinden siyaset yapanlar"dır. Bunlar, Atatürk'ün çağdaşlaşma faaliyetleri ile birlikte "yeraltına" inmiş, çok partili hayatla birlikte tekrar "yerüstüne" çıkmış ve son yıllarda diğer kesimin egemenliğindeki bazı alanları da ele geçirmişlerdir. Bu ikinci kesim mensuplarının Türk milletine anlattıkları Atatürk de "*annesi genelev kadını, neseb-i gayri sahih, dinsiz, imansız, ayyaş, uçkuruna düşkün, zalim bir diktatör, deccal, paraya düşkün*" şeklindedir.

Bu iki kesimin Atatürk ve Atatürkçülük konusundaki yaklaşımları birbirlerine ters imiş gibi görünse de; yani bir kesim "Atatürkçü", diğer kesim de "Atatürk karşıtı/düşmanı" gibi görünse de esasında bunlar daima birbirlerini beslemişler ve birbirlerini büyütmüşlerdir. Yani birinin varlığı, söylemleri ve eylemleri diğerinin de varlık nedeni olmuştur. Zıt gibi görünen bu iki kesim, tersinden birbirine

komşudurlar. Tarihi, siyasi ve fikri duruşları farklı gibi gözükse de aynı amaca hizmet etmektedirler.

Üçüncü kesim ise "Atatürk tacirleri"dir, Atatürk'ü bir "geçim aracı" haline getirenlerdir. Kapitalizmin değer tanımayan, çürüten, tüketen çarpık hayat tarzını benimseyen bu kesim mensupları diğer iki kesimin ürettiği sanal Atatürk ve Atatürkçülüğü içeride ve dışarıda "pazarlayarak" keselerini doldurmuşlar ve doldurmaya da devam etmektedirler. Hiçbir etik ve bilimsel kurala uymayan Atatürk tacirlerinin tek dertleri paralarına para katmak olmuş, Türk milletinin Atatürk sevgisini yıllarca acımasızca sömürmüşlerdir. Bazen bir "belgeselci" bazen bir "filmci" bazen de yazar olarak karşımıza çıkan bu tacirler, Atatürk üzerinden dolarlarına dolar katmışlardır.

Türk milleti bu üç kesimin dayatmaları arasına sıkıştırılmış ve kendi öz evladını tanımaktan uzak kalmıştır. Bunların elinde Atatürk zamanla "törensel bir meta" haline getirilmiş, Onun büstlerini dikerek, On Kasımlarda selam durup, ağlayarak Atatürkçü olacağımız zannedilmiştir. Çocuklarımıza yıllarca Atatürk çocukluğunda dayısının tarlalarından kargaları nasıl kovaladıysa; yurttan işgalci düşmanları da kargalar gibi kovaladığı anlatılmıştır. Mesela, cenaze namazının kılınıp kılınmadığını veya annesinin ikinci evliliğini anlatmak; Atatürk'ün bir insan olarak manevi dünyasının nasıl olduğunu belgelerle ve anılarla ortaya koymak kimsenin aklına gelmemiş; bu konular kargalar kadar ilgi görmemiştir!

Belirtilen kesimler yıllarca hem "yavuz hırsız" hem de "ev sahibi" rolü oynamışlardır. Bir taraftan millete gerçek olmayan bir Atatürk ile içi boşaltılmış bir Atatürkçülük anlatılmış; bir taraftan da "resmi ideoloji gerçekleri saklıyor" denilerek devlet suçlanmıştır. Çelişkili vizyona dayanan bu yöntemin tarafları bazen "millet değerleri adına Atatürk'e

karşı çıktıklarını" söylemiş; bu yöntem eskiyince "Cumhuriyetin batıcı olduğu" ileri sürülerek "devleti bağımlılıktan kurtarmak gerektiği" yalanı ortaya atılmıştır. Herhangi bir zeminde ve siyasi alanda etkin olunca da reddettiklerini özgürlüğün ve kurtuluşun temeli ve esası olarak sunma yolunu tercih etmişlerdir.

Sözün özü, hem sözde "Atatürkçüler" hem de "Atatürk karşıtları" dünyadaki siyasi ve ideolojik gelişmelere bağlı olarak kurgulanmış, sanal, hayali bir Atatürk yaratmışlar ve küresel egemen gücün ideolojik değerlerini Atatürkçülük olarak pazarlamışlar; Atatürk'ü, düşüncelerini ve eserini, Türk milletinden "saklamışlardır." Yarattıkları sanal Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü de Türk milletinin benimsemesini istemişlerdir. Halbuki, gerçekte ne Gazi Mustafa Kemal Atatürk bunların anlattığı gibi birisidir; ne bunların anlattığı Atatürk'ü Türk milletinin benimsemesi mümkündür.

Burada bazı temel tespitleri yaparak konuya girmemizde fayda vardır.

1. Bugün bilim adamı olarak, akademisyen olarak M. Kemal Atatürk'ün özel yaşamı hakkında bilmediğimiz bir konu yoktur. Genel çerçeve tamamlanmıştır. Yeni bulunan veya bulunacak belgeler bazı eksik bilgileri tamamlayacaktır.

2. Gayretimiz, Atatürk'ü büyütmek veya bir başkasını küçültmek değildir. Tarihi gerçeklikleri, bu arada Atatürk'ü olduğu gibi insanımıza anlatmaktır.

3. Atatürk karşıtları/düşmanları ile şimdiye kadar yapıla geldiği gibi sadece "hukuki" mücadele ile yetinmek yeterli değildir. Bunun yeterli olduğunu zannetmek en büyük gaflettir. Bu elbette yapılmalıdır. Fakat esas mücadele "fikri" zeminde

yürütülmelidir. Atatürk'e şu veya bu şekilde saldıran birisini "Atatürk'ü Koruma Kanunu" kapsamında yargılayıp cezalandırmakla iş bitmiyor. Esasen bundan daha önemli olarak böyle kimselerin düşünceleriyle mücadele edilmelidir. Yani doğrular eğitim sistemi ve medya aracılığı ile halkımıza anlatılmalıdır.

4. Atatürk "törensel bir meta" olmaktan çıkartılmalı, önce insani boyutuyla anlatılmalı, sonra düşünceleri ve eserleri onun üzerine bina edilmelidir. "En büyük" diye başlayan ve bir heyula yaratan, temelsiz ve desteksiz Atatürk imajına son verilmelidir. Onun da bizim gibi bir insan olduğu, fakat vasat insanlara göre yetenekleri ve üstünlükleri olan bir deha olduğu aşama aşama işlenmelidir.

5. Bugünkü orta halli bir Müslüman Türk ailesi ve onların çocukları hangi milli manevi değerlere dayanıyorsa; içinden çıktığı ailenin soyu, dayandığı kültürel ve manevi ortam, aldığı eğitim ve özel hayatı itibarıyla Atatürk de aynı milli ve manevi değerlere dayanmaktaydı. Dolayısı ile Türk Milletini "millet" yapan değerlerle bütünleşmiş bir Atatürk gerçeği vardır ve bu millete bu Atatürk anlatılmalıdır.

"Hayatta Tek Övüncüm ve Servetim Türklüğümdür" Diyen M. Kemal'in Ailesi

Geniş anlamda Atatürk'ün soyu, dar anlamda Atatürk ve ailesinin Türklüğü konusunda yukarıda bahsettiğimiz çevreler çok fazla asılsız iddia ortaya atmışlardır. Onun ve ailesinin etnik kimliği konusunda "Türklük"ten başka her şeyi ona izafe etmişlerdir. Anlaşılmaktadır ki, bu

kesimleri rahatsız eden şey Atatürk'ün Türk kimliği ve Türk milletinin "orta kesimi"ne mensup bir aileden geliyor oluşudur.

Atatürk'ün "Arnavut, Sırp" veya "Balkan Slavlarından" olduğunu, "ailesinin Türkçeyi Rumeli'de yaşayan Türklerden sonradan öğrendiklerini" yazanlar (Andrew Mango); ilk öğretmeni Şemsi Efendi'nin Sabatayist/Dönme olduğu için ve bu okula sadece Sabatayist/Dönme ailelerinin çocuklarının gidebildiğinden hareketle "onun Sabatayist/Dönme olduğunu" anlatanlar (Ilgaz Zorlu); yine babası Ali Rıza'nın "Efendi" lakabını taşımasından dolayı ve bu lakabı genellikle Sabatayistlerin/Dönmelerin taşıdığından dem vurarak "onun ve ailesinin Sabatayist/Dönme olduğu" imasında bulunanlar (Soner Yalçın)...*

Mustafa Kemal Atatürk, değişik araştırmalarımızda da ortaya konulduğu gibi, hem baba hem de anne tarafından Türk'tür. Eldeki bütün belgeler ve bilgiler bu konuda hiçbir tereddüde yer bırakmayacak kadar açıktır. Hem ailesinde, hem de kendi şahsında muazzam bir "Türklük bilinci" vardır. Atatürk, hayatı boyunca Türklük bilincinin farkında olmuş, Türk tarihi boyunca gelmiş geçmiş bütün Türk devlet adamları içinde Türklükle ilgili en güzel sözleri kendisi söylemiş; Türk yaratılmaktan, Türk milletinin bir mensubu olmaktan daima gurur duymuştur.

Hayatta yegâne övüncünün ve servetinin Türklük olduğunu söyleyen Mustafa Kemal Atatürk; "*hangi asil aileye mensup olduğu*" sorusuna, Avrupa Hun İmparatoru Attila gibi "*asil bir milletin evladı*

* Şüphesiz bunları çoğaltmak mümkündür. Fakat buna yerimiz müsaade etmiyor. Yakında konuyla alakalı kitabımız çıktığı zaman bunların tamamı orada yer alacak ve eleştirilecektir.

olduğunu" söyleyerek cevap vermiş; bir başka vesile ile de "*bütün soy gururumuzu, Türk olmanın içinde buluruz*" demiştir.

Baba Ali Rıza Efendi (Selanik, 1839 – Selanik, 28 Kasım 1893)

Ali Rıza Efendi'nin ailesi Rumeli'nin fethinden sonra bölgenin Türkleştirilmesi için Anadolu'dan (Konya/Karaman civarından) göçürülerek bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'nin Debre şehrine bağlı "Kocacık" nahiyesine yerleştirilen Kızıl Oğuz/Kocacık Yörükleri/Türkmenlerinden gelmektedir. Dedesi Kızıl Hafız Ahmet Efendi ile onun kardeşi Kızıl Hafız Mehmet Emin Efendi 1800'lü yılların başında o dönemde yine bir Türk toprağı olan Selanik'e göç etmişlerdir. Ali Rıza Efendi'nin annesi Ayşe Hanımdır. Kızıl Hafız Ahmet Efendi ile Ayşe Hanım'ın evliliğinden dört çocuk olmuştur: "*Mustafa*" (bebek iken beşikten düşerek vefat etti, ismi Kemal Atatürk'e verildi), "*Hatice*", "*Nimeti*" ve "*Ali Rıza Efendi*". Ali Rıza Efendi'nin annesi Ayşe Hanım kocasının ölümünden sonra Halil Efendi ile ikinci bir evlilik yaptı. Bu evlilikten de "*Emine*" (Zübeyde Hanım'dan 3 ay sonra Nisan 1923'te İstanbul'da vefat etti) isminde bir çocuk olmuştur. Yani Ali Rıza Efendi'nin dört kardeşi vardı.

Atatürk'ün baba soyu, büyük amcası Kızıl Hafız Mehmet Emin Efendi tarafından devam etmiş ve günümüzde kadar ulaşmıştır. Bunun oğlu Salih Efendi ve ikinci eşi Müberra Hanım'dan devam eden aile, torunlarla yedinci kuşağa ulaşmış bulunuyor. Belgelerden Atatürk'ün Müberra Hanım'a "Yenge" şeklinde hitap ettiğini biliyoruz. Bunların beş çocuğundan birisi olan Necati Erbatur, 28 Eylül 1927'de Dolmabahçe Sarayı'nda nişanlanmış; diğer çocukları Vüsat Erbatur'un kızı Nesrin Hanım ile Feridun Söğütligil'in nikâhları 2 Ekim 1937'de Park Otel'de yapılmış ve Atatürk bu nikâh törenine katılmıştır.

Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi, Selanik'te 1839 yılında doğdu. Selanik'te Abdi Hafız Mektebi'nde okumuş, Vakıflar İdaresi'ne kâtip olarak girmiş, "Gümrük Memurluğu" görevlerinde bulunmuş ve son olarak ticaretle meşgul olmuştur. Ticari faaliyetleri başarısızlıkla sonuçlanan Ali Rıza Efendi, bu olaydan çok etkilenmiş ve büyük bir moral çöküntüsü içinde hayata küsmüş ve kaynaklarda "barsak veremi" olarak geçen bir hastalığa yakalanmış, yaklaşık üç yıl hastalıkla uğraştıktan sonra 28 Kasım 1893'te vefat etmiştir.

Mustafa Kemal'in sonraki yıllara ait bir notundan anlaşıldığına göre Ali Rıza Efendi, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin de bulunduğu Koca Kasım Paşa Mahallesi'ndeki Hortacı Baba (Süleyman) Camisi haziresine gömülmüştür.

Memuriyeti bırakarak, kereste ticaretine başlayan Ali Rıza Efendi, bu işi sırasında haraç isteyen çetelere boyun eğmeyerek onlarla çatışmayı göze alabilecek yapıda cesur bir insandı. Yine işini bırakmak pahasına onların istediği "haracı" vermeyecek kadar da dürüst bir insandı. Oğlu Mustafa'ya "*adam olmak için okumak, öğrenmek şarttır. Başka çare yoktur*" diyen Ali Rıza Efendi, geniş görüşlü, modern düşünceli, yeniliklere açık aydın bir insandı. Mustafa'yı Mahalle Mektebi'nden alarak, çağdaş bir eğitim kurumu olan Şemsi Efendi Okulu'na vermesi de, onun yenilikçi, parlak kişiliğini göstermektedir.

Anne Zübeyde Hanım (Selanik, 1857 - İzmir/Karşıyaka, 15 Ocak 1923)

Zübeyde Hanım'ın soyu da yine 1466'larda Konya/Karaman yöresinden Rumeli'ye göçürülen ve o dönemde Vodina Sancağı (şimdi Yunanistan'ın Edessa şehri)na bağlı Sarıgöl nahiyesine yerleştirilen ve geldikleri yörenin adına izafeten Rumeli'de "Konyarlar" diye bilinen

Yörük/Türkmen grubuna mensuptur. Aile sonradan Selanik yakınlarındaki Lankaza (Langaza)'ya, oradan da Selanik'e göç etmiştir. Zübeyde Hanım 1857'de burada dünyaya gelmiştir. Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın babası Sofu-zade Feyzullah Efendi üç defa evlenmiştir. Feyzullah Efendi'nin ilk eşinden Hüseyin Ağa (M. Kemal'in dayısı) ve Hatice Hanım (M. Kemal'in teyzesi), ikinci eşinden Zehra (M. Kemal'in teyzesi) ve Hasan Ağa (M. Kemal'in dayısı), üçüncü eşi olan Ayşe (Aişe) Hanımla evliliğinden de Zübeyde Hanım dünyaya gelmişlerdir. Atatürk'ün dayısı Hüseyin Ağa, Lankaza yakınlarındaki Hacı Süleyman Bey'in Çalı (Rapla) Çiftliği'nde kâhya olarak çalışıyordu. Hiç evlenmemiştir. Atatürk'ün anne soyu diğer dayısı Hasan Ağa tarafından devam ederek günümüze ulaşmıştır. Lankaza'da aşçılık yapan Hasan Ağa'nın, Abdurrahman (Aldırma), Hatice (Sümer) (Doğumu: Selanik, 1314 / 1898/1899 – Ölümü: Bursa, 2002) ve Münire isimlerinde üç çocuğu bulunuyordu.

Balkan Savaşları sonrasında Selanik elimizden çıkınca Zübeyde Hanım kızı Makbule ile birlikte Mart 1915'te İstanbul'a geldi. Mili Mücadele'nin en sıcak günlerinde Atatürk Adapazarı'nda buluştuğu annesini 22 Haziran 1922'de Ankara'ya yanına getirdi. Mustafa Kemal bu günlerde annesinin durumunu, "ona kavuşabildim ki artık maddeten ölmüştü, yalnız manen yaşıyordu" diye özetlemiştir. 1919'da oğlu Mustafa Kemal hakkında verilen ölüm emri üzerine kısmi felç geçiren Zübeyde Hanım'ın hastalığı giderek arttı ve havasının iyi geleceği düşüncesiyle gittiği İzmir Karşıyaka'da Latife Hanımların evinde vefat etti (14 Ocak 1923). İzmir Karşıyaka'da bulunan Ferik Osman Paşa Camii haziresine defnedildi.

Zübeyde Hanım, güçlü bir beden yapısına sahip olduğu gibi, güçlü bir iradeye de sahipti. Yeterince eğitim görmemiş, ama okuma yazmayı öğrenmişti. Annesine "Molla Hanım" denildiği gibi, kendisine de

"Zübeyde Molla" deniyordu. Bu "bilge" kişiliğini ifade eden bir lakaptı. Muhafazakâr, geleneklerine bağlı bir kadındı. Beş vakit namazını kılan, "dindar" bir Müslüman Türk anasıydı. Her Türk anası gibi Zübeyde Hanım'ın da "devlet düşüncesi" çok kuvvetliydi. Perihan Eldeniz'in anlattığına göre; Büyük Taarruz öncesinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilmek üzere kızı Makbule'ye şunları yazdırtmıştır:

"*Oğlum! Seni bekledim dönmedin. Çay ziyafetine gittiğini söyledin. Ama ben biliyorum, sen cepheye gittin. Sana dua ettiğimi bilesin. Harbi kazanmadan dönme! Annen.*"

Mustafa Kemal bu mektubu sık sık arkadaşlarına gösterip, "*işte benim annem!*" dermiş.

Aralık 1922'de Çankaya'da Mustafa Kemal'i ziyaret eden İngiliz Gazeteci Grace Ellison, onun çalışma masası üzerinde annesinin resmini görmüş ve kendisiyle görüşmek istemişti. Mustafa Kemal, annesinin çok hasta olduğunu belirterek, "*ne yazık ki, acılarının kaynağı benim. Benim sürgün kaldığım yıllar esnasında çektiği ıstırap ve döktüğü yaşların bedelini şimdi ödüyor*" diye eklemişti. Ellison, Zübeyde Hanım'ın yanına götürüldüğünde ona "*oğlunuzla kim bilir ne kadar iftihar ediyorsunuz. Onun yaptıkları olağanüstüdür*" deyince Zübeyde Hanım Ona teşekkür etmiş ve oğlu için şunları söylemiştir:

"***Allah'ın bana bu oğlu vatanı kurtarmak için gönderdiğine inanıyorum.*** *Oğlum bana her zaman çok iyi davranır.*"

Bir Kocacık İle Konyar'ın Tarihi Evliliği

Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım, 1870 veya 1871 yılında evlendiler. Evlendiğinde Zübeyde Hanım 13-14 yaşında; Ali Rıza Efendi ise 31-32 yaşında bulunuyordu. Ali Rıza Efendi ve Evkaf İdaresi'nde

memurdu. Talip olduğu Zübeyde'den 17-18 yaş büyüktü. Kız tarafından özellikle anne Ayşe Hanım, memuriyet dolayısı ile kızından ayrı kalacağı düşüncesiyle evliliğe başlangıçta itiraz eder. Sonunda Mustafa Kemal'in dayısı Hüseyin Ağa aileyi ikna eder, nikâh kıyılır ve iki genç evlenirler. Böylece Türk milletine Mustafa Kemal Atatürk'ü armağan edecek olan "*tarihi evlilik*" gerçekleşmiş olur.

Evlendikten hemen sonra, Ali Rıza Efendi'nin Selanik'teki baba evine yerleşirler. İlk evlilik yılları bu evde geçer. Önce bir kızları olur, adını "*Fatma*" (1871/1872-1875) koyarlar. Bundan sonra da iki erkek çocukları olacaktır. "*Ahmet*" (1874-1883) ve "*Ömer*" (1875-1883). Bunları "***Mustafa***" (1881-1938), "*Makbule*" (1885-1956) ve "*Naciye*" (1989-1901) takip edecektir. Seçilen isimler ve bu isimlerin Müslüman Türk Milletinin kültürüne ait göstergeleri ailenin kimliğini ortaya koyan önemli bir veridir.

Bu mutlu evlilik, salgın bazı hastalıklardan dolayı ilk üç çocuklarının değişik yıllarda ölümleri ve Ali Rıza Efendi'nin çok düzenli olmayan iş hayatındaki aksaklıklarla zaman zaman sıkıntılı bir şekilde yürür. Nihayet, Mustafa'nın doğumu ve varlığı ile hayata bağlanan aile, bu defa Ali Rıza Efendi'nin vefatıyla sarsılır.

Ali Rıza Efendi öldüğünde (1893) 36 yaşında ve üç çocukla dul kalan Zübeyde Hanım için kardeşi Hüseyin Ağa'nın yönettiği Lankaza'daki Çalı (Rapla) Çiftliği sığınacak bir liman olur. Hüseyin Efendi, enişteşinin ölümü haberini alınca Selanik'e, kız kardeşi Zübeyde'nin evine gelir. Onu ve çocukları ile birlikte, hayatın bu zor şartları içinde bırakamaz ve kız kardeşi Zübeyde'ye, "*Rahmetli ömürsüz adamla seni evlendiren ben oldum. Bundan sonra size ben bakacağım, bu çocukları ben büyüteceğim*" diyerek, aileyi yanına alıp çiftliğe götürür.

Zübeyde Hanım'ın İkinci Evliliği

Genç yaşta üç çocuğu ile dul kalan Zübeyde Hanım, oğlu Mustafa'yı Askeri Rüştiye'ye verdikten sonra, özellikle ekonomik yönden zor günler yaşamaya başlar. Çocuklarla birlikte kendisine bağlanan iki mecidiyelik maaş ailenin geçimini sağlamaktan çok uzaktır. O sıralarda, Yunanistan'a terkedilen Teselya'nın merkezi Larisa (Yenişehir)'dan göç edenlerden Reji İdaresi memurlarından Ragıp Efendi, kendisine talip olur.

Ragıp Efendi de hanımını kaybetmiş dört çocuklu bir duldur. Zübeyde Hanım, Kılıçoğlu Hakkı Bey'in kayınpederi Şeyh Rıfat Efendi tarafından Ragıp Efendi ile evlendirilir. Varlıklı bir kimse olmasına rağmen, Ragıp Efendi Zübeyde Hanım'ın evine gelerek yerleşir. Şüphesiz, evin en büyük erkek evladı olarak Mustafa bu evliliği onaylamaz ve evi terkederek, Horhor (Horhorsu) Mahallesi'nde oturan öz halası Emine Hanım'ın evine yerleşir. Manastır İdadisi'ne gidinceye kadar da eve nadiren uğrar.

Ragıp Efendi esasında çok kibar ve iyi kalpli bir insandır. Mustafa Kemal, yıllar sonra Afetinan'a üvey babası ile ilgili olarak şunları söyleyecektir: "*... Fakat sonradan o asil beyle dost oldum. Bana iyi bir eğitici oldu. Anamın da geç yaşında böyle bir aile bağı yapmış olmasını takdir ettim. Ancak çocukluk duygum benim babamı kaybetmiş olmama karşı bir isyandan ibaretti*" Mustafa Kemal, Ali Fuat Cebesoy'a da Ragıp Efendi ile ilgili olarak, "*Bana karşı çok saygılı davranmış, büyük adam muamelesi etmiştir. Nazik ve kibar insandı.*" demiştir. Mehmet Somer de bu konuda "*tali ve âli tahsili devrinde üvey pederi Ragıp Bey Mustafa Kemal'e çok samimi davranmış olduğundan, Mustafa Kemal sonraları Ragıp Bey'e hürmet eder olmuştu...*" demektedir.

Ragıp Efendi, kaynaklara göre Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra (1918) Selanik'te vefat etmiş; bazı kaynaklara göre de Çanakkale Savaşları'nda (1915-1916) şehit düşmüştür. Fakat, yukarıda da değinildiği gibi, Zübeyde Hanım ve Makbule'nin 1915 yılı Mart ayında İstanbul'a göç ettiğini biliyoruz. Ragıp Bey'in onlarla İstanbul'a geldiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle Ragıp Bey, muhtemelen Balkan Savaşları sırasında veyahut hemen sonrasında vefat etmiş olmalıdır.

M. Kemal'in ailesini yakından tanıyan Mehmet Somer de anılarında bu tespiti doğrulamaktadır. O şöyle diyor: "*Umumi Harp'ten biraz evvel muvakkat bir zaman için İstanbul'a gelen ana (Zübeyde Hanım) ve hemşiresi (Makbule Hanım), harbin patlaması ile artık Selanik'e gidememişlerdir. Ragıp Bey Selanik'te kaldı vefat etti. Kendisinin Zübeyde Hanım'dan çocuğu yoktur. Başka familyasından kız ve erkek çocukları olduğunu hatırlıyorum..*"

Ragıp Bey'in önceki evliliğinden ikisi erkek, ikisi kız dört çocuğu vardı. Bir oğlu Süreyya Bey (Toyran), diğeri şimendifer memuru Hakkı Bey'dir. Kızlarının birisinin adı Rukiye (Ruhiye)'dir. Fuat Bulca akrabalarıdır. 1913 yılında 16 yaşında iken tanıdığı ve "*Ağabey*" diye hitap ettiği M. Kemal'e sonradan delice âşık olan ve bu yüzden de intihar eden Fikriye Hanım da Ragıp Bey'in kardeşi Albay Memduh Hayrettin Bey'in üç çocuğundan birisi idi. Yani Fikriye, Ragıp Bey'in yeğeni idi. Hüsamettin Bey'in diğer çocuklarının adları da Enver ve Jülide idi.

Mustafa Kemal, gerek üvey kardeşleri gerekse Ragıp Bey'in kardeşi Memduh Hayrettin Bey ve onun ailesiyle iyi ilişkilerini sürdürmüştür. Üvey kardeşlerinden Süreyya subay olmuş, fakat savaş yıllarında intihar etmişti. Ragıp Bey'in kardeşi Albay Memduh da İstanbul'a gelmiş ve

Akbıyık semtine yerleşmişti. İstanbul'da sık sık Zübeyde Hanım'ın ziyaretine giden Fikriye ile Mustafa Kemal arasında giderek bir yakınlık başlayacaktı.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

ATADAN, M., "Büyük Kardeşim Atatürk", **Yeni İstanbul Gazetesi,** 1 Kasım 1952-22 Mart 1953.

AYDEMİR, Ş. S., **Tek Adam Mustafa Kemal, C: I. (1981-1919),** İstanbul, 1981.

COŞAR, Ö. S., **Atatürk Ansiklopedisi C: I. (1981- 23 Temmuz 1908),** İstanbul, 1973.

GÖKSEL, B., **Atatürk'ün Soy Kütüğü Üzerine Bir Çalışma,** Ankara, 1987.

GÜLER, A., **Atatürk'ün Soyu: Kızıl Oğuzlar (Kocacıklar), Konyarlar,** Berikan Yayınevi, Ankara, 2005, 1-181 s.

GÜLER, A., **Dehanın Kodları, (Mustafa Kemal'i Atatürk Yapan Süreçler ve Birikim),** Truva Yayınları, İstanbul, 2010, 1-240 s.

GÜLER, A., **Sarı Paşa, İnsan Atatürk,** Berikan Yayınları, Ankara, 2007, I-XII., 1-322 s.

MACİT, N., **Öteki Din, Üretenler ve Yönetenler,** Berikan Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2010, I-XI., 1-412 s.

SÖNMEZ, C., **Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım,** Ankara, 1998.

SUNGU, İ., "Atatürk'ün Babası Ali Rıza Efendi ve Mensup Olduğu Asakir-i Milliye Taburu", **Belleten D.,** C: III., Sayı: 10 (Nisan 1939).

ŞAPOLYO, E. B., **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi,** 3. Baskı, İstanbul, 1957.

TURAN, Ş., **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.

Türkün Altın Kitabı Gazi'nin Hayatı, 2. Baskı, İstanbul, 1961 (ilk baskısı: İstanbul, 1928).

YALMAN, A. E., "Türk Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Tarihçe-i Hayatı", **Vakit Gazetesi,** 10 Ocak 1922.

Orhan ÇEKİÇ

ATATÜRK DİKTATÖR MÜYDÜ?

Atatürk'ün bir diktatör olup olmadığı, zaman zaman günümüzde bile tartışılan bir husustur. O dönemin "Tek Parti Yönetimi" olması, bu tarz görüşlerin ortaya atılmasına neden olmuştur ama, bir diktatörün yetkileri dikkate alınırsa, Atatürk'ün neden diktatör olamayacağı kolayca anlaşılır. Diktatörlüğün ne olduğunu bilmeyen, ne yazık ki, bilmediğini de bilmeyen Atatürkofobi hastası pek çok yazar-çizer tayfası, Atatürk'e "diktatör" derler. Adolf Hitler, Benito Mussolini, Josepf Stalin, Franco, Kaddafi, Saddam gibilerle Atatürk'ü, böylece utanmadan sıkılmadan aynı kategoriye sokarlar.

Oysa, bir liderin diktatör olup olmadığını anlamak son derecede kolaydır. Bunun için Anayasaya bakıp, liderin yetkilerinin neler olduğunu incelemek yeterlidir. Atatürk'ün bir cumhurbaşkanı olarak yetkileri son derecede kısıtlıdır. Kaldı ki, bir ülkenin dikta ile yönetilip yönetilmediğinin tek ölçüsü, o ülkedeki siyasal partilerin sayısı olamaz...Bir ülkede birden çok parti mevcut olabilir fakat iktidar çıkarttığı yasalarla muhalefeti öylesine işlemez hale getirebilir ki, sonuç bir diktatörlükten farksız olabilir.

Bu konudaki daha sağlam ölçüt, liderin parlamentoyu kapatma yetkisi olup olmadığıdır. Zira genel olarak tüm diktatörlüklerde, görünürde de olsa bir Meclis vardır ama,. diktatörün de o meclisi feshetme yetkisi de vardır. Oysa Atatürk'ün TBMM'ni feshetme yetkisi yoktur. Tüm yetkileri Anayasada açıkça belirtilmiştir ve bu yetkilerin dışına çıkamaz, yaşamı boyunca da çıkmamıştır.

Atatürk'e diktatör diyenler...

Atatürk'e "diktatördü" yaftasını takanlar, eleştirilerini genel olarak şu noktalarda yoğunlaştırırlar:

- "Atatürk Tek Adam'dı. Bu kesinlikle "dikta" demektir.
- Ayrıca muhalefeti tümüyle tasfiye etti.
- Hukuk dışı olan İstiklâl Mahkemeleri'ni kurdurdu.
- En yakın silah arkadaşlarıyla birer birer yollarını ayırdı.
- Basını susturdu. Gazetecileri hapse attırdı. Eleştirilerin üzerine çok sert gitti.
- Reformları zorla, halkın bu konuda bir talebi yokken, tepeden inme yaptı.

Literatürde, bunun adı diktatörlük rejimidir. "

Atatürk'e diktatör diyenler, işte daha çok bu noktalardan hareket ediyorlardı. Oysa tümüyle yanılıyorlardı.

Devrimler, olağan dışı hallerdir. Devrimi yapanlar ancak hedeflerine vardıktan sonra, yaşam koşulları normale döner. Aksi halde devrim tehlikeye girer.

Uygulamada devrim önderleri arasında bir görüş ayrılığı doğar da, yönetimde çatlak oluşursa, hatta devrim kendi evlatlarını bile yiyebilir. Örneğin Fransız Devrimi'nde bu yaşanmış, devrimin öncülerinden olan ve idam cezasının kaldırılmasını savunan hukukçu ve siyasetçi Maximillion Robespierre yol arkadaşlarıyla ters düşmüş ve giyotinde idam edilmişti.

Kaldı ki bu gerçek, gelmiş geçmiş tüm devrimler ve ihtilâller için de geçerlidir.

Liderlik paylaşılmaz...

Mustafa Kemal, devrimin, üstelik seçimle gelmiş bir lideridir. O nedenle elbette Tek Adam'dır. Eşyanın tabiatı budur ve liderlik paylaşılmaz.

O nedenle, 5 Temmuz 1919 günü, Erzurum Kalesi'nde gizli bir "hücre toplantısı" yapılmıştı. İşte bu toplantıda gizli oylama yapılmış ve oybirliğiyle Mustafa Kemal Paşa "Harekâtın Lideri" seçilmiştir.

Oylama öncesinde alınan kararla ise, herkes, kayıtsız şartsız, lider seçilecek olan kişinin emrinde olacaklarını beyan ve kabul etmişlerdir.

Bu gizli oylamaya katılanlar: Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Rauf Orbay, Erzurum Valisi Münir Akkaya, İzmit Mutasarrıfı Süreyya Yiğit, Alb. Kâzım Dirik, Bnb. Hüsrev Gerede, Mazhar Müfit Kansu idiler.

Millet İradesi...

Samsun'a çıkmasını takip eden daha ilk günlerden itibaren, daima "halk iradesini " öne sürüyordu. Oysa diktatörler kendi iradelerinden başka irade tanımazlar.

Örneğin, 25 Mayıs'tan itibaren Havza'daydı. Ülkenin dört bir yanında, İzmir'in 15 Mayıs günü haksız olarak işgal edilmesini protesto eden mitingler düzenlenmekteydi. Bunları yönlendirenin Mustafa Kemal Paşa olduğu anlaşılmıştı ve bu doğruydu.

4 Haziran 1919 günü Harbiye Bakanı Turgut Paşa, İngilizlerin de baskısıyla gönderdiği telgrafla, bu mitingleri durdurmasını emretmişti.

Mustafa Kemal'in verdiği yanıt dillere destandı:

"Millî Tezahüratı önlemek ve engellemek için, nefsimde ve hiç kimse de kudret ve takat göremiyorum. Üstelik bu toplantılara engel olmanın yol açacağı olaylar karşısında sorumluluğu kabul edebilecek ne kumandan, ne bir il yöneticisi, mülkî amir, ne de hükümet tasavvur ederim..." diyordu.

Halkın iradesi bir kere sokağa döküldü mü, hiçbir güç onun önünde duramazdı. M.Kemal buna samimi olarak inanıyordu.

Oysa bir diktatörün topluma bakış açısı bu olamaz. Diktatör millet iradesini değil kendi iradesini egemen kılmanın peşinde olur.

Amasya Genelgesi

Mustafa Kemal'in bir diktatör olmadığına ilişkin diğer bir kanıt Amasya Genelgesi hükümleridir.

Havza'dayken bu kez de 8 Haziran 1919 günü, İstanbul'a dönmesi için Harbiye Bakanı Turgut Paşa'dan bir emir daha almıştı:

"Emrinizdeki istimbotlardan biriyle İstanbul'a avdetiniz rica olunur." deniyordu gelen telgrafta.

İstanbul'dayken Genelkurmay Başkanı Cevat Çobanlı'dan, gerektiğinde kullanmak üzere gizli bir şifre almıştı. O yoldan sordu:

"Dönmemi kim istiyor?"

Yanıt tek sözcüktü: "İngilizler..."

Durum açıktı. Belli ki, İngilizler hükümete baskı yapmaya başlamışlardı. Ne yapacaksa hemen yapmalıydı. Ama kısa bir süreye daha ihtiyacı vardı. Anadolu'daki birlik komutanlarıyla teması henüz tamamlayamamıştı. En az 72 saat daha gerekliydi. Telgrafı sanki üç gün sonra, 11 Haziran günü almış gibi yaptı, sonra da yanıtladı:

"Emrimdeki istimbotun kömürü yok. Kömür tedarik ettiğimde döneceğim tabiidir."

Hükümet onu Karadeniz yoluyla İstanbul'a dönüyor zannederken, O karadan Amasya'nın yolunu tutmuştu bile...Bunların sonucu olarak da İstanbul Hükümeti, 20 Haziran günü yayınladığı bir kararname ile onu görevinden azletmiş, verilen tüm yetkiler elinden alınmıştı. Artık hiçbir askerî ve sivil makama emir verme yetkisi yoktu. Parasını ödese ve Kuvvai Milliye adına olduğunu söylese bile, verdiği hiçbir telgraf çekilmeyecekti. Bu emre uymayanlar da derhal cezalandırılacaklardı.

Bu azilnameden henüz haberi olmayan Mustafa Kemal Paşa ise, adeta bir ihtilâl bildirgesi olan "Amasya Genelgesi"ni 22 Haziran günü tüm dünyaya ilân etmişti:

- Vatanın bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikededir.
- İstânbul Hükümeti durumun vahametini idrakten acizdir.

Bu, milleti yok saymaktır.

- O halde milleti bu durumdan, gene bu milletin azim ve kararı kurtaracaktır.

Genelge bu maddelerle başlıyor, sonra da dili giderek sertleşirken, yapılacaklar konusunda bir de yol haritası çiziyordu. Her il, üç güvenilir delege göndermeliydi... Böylece oluşacak Kongrede, vatanın içinde bulunduğu durum tartışılmalıydı. Kararlar işte böyle bir kongre tarafından alınacak, kongre ne derse o olacaktı.

Böylesi bir çağrıda bulunan bir öndere, dünyanın hiçbir yerinde diktatör denemez. Bir diktatör kongre toplayıp, gelen delegelerin görüşüne bakarak karar almaz. Kendi kararını kendisi alır ve uygular.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür:

Diktatörler dikte ederler, danışmazlar.

Hesap sorarlar, hesap vermezler.

Genelde sivildirler, ama mareşal üniforması giyerler.

Güçlerini halktan değil, silahtan alırlar.

Egemen olan halkın iradesi değil, diktatörün iradesidir.

Gösterişte bir Meclis var ise de, diktatörün de o Meclisi her an fesih yetkisi vardır.

Milyonlarca kişinin sürülmesine veya katline, tek başlarına karar verebilirler.

Tek başlarına ölüp giderler.

Arkalarında bıraktıkları sadece milyonlarca kişinin nefretidir.

Oysa, Mustafa Kemal...

Dikte etmek yerine, Kongrelere gidip, görüş ve yetki aldı.

TBMM'ni açarak, "halk egemenliği" ne dayanan bir devlet kurdu.

Hesap soran değil, hesap sorulan oldu.

Başkomutanlık yetkisi bile her 3 ayda bir, yeniden oylandı, onaylandı, öyle verildi.

Mareşaldi, emekli olunca bir daha üniforma giymedi.

Gücünü silahtan değil, halkının sonsuz sevgi ve güveninden aldı.

Daima halkının arasına katıldı, halktan biri oldu, bundan asla çekinmedi.

Çoğu kez, gösterdiği adayları Meclis'in onaylamadığı oldu, saygıyla karşıladı.

TBMM'ni fesih yetkisi yoktu.

Çok partili düzene geçilmesi için çok uğraş verdi. Bir diktatör bunu neden yapsın ki?

Ölünceye kadar, ulusu ve vatanı için nefes verdi... nefes aldı.

Yoktan bir ulus, yoktan bir devlet yarattı.

Barışı yalnız kendi ulusu için değil, tüm insanlık için önemsedi.

"Savaş, mutlak bir zaruret olmadıkça, cinayettir!" diyen tek askerdi.

Savaş paktları kuran bir "diktatör"değil, barış paktları kuran bir "devlet adamı" oldu.

Emperyalizme karşı savaştı, emperyalistlerden en büyük saygıyı gördü.

Bağımsızlık mücadelesi veren tüm sömürgelere umut ışığı oldu.

1 Kasım 1937 Meclis Açış Nutku'nda; "...Efendiler, topraksız çiftçiyi topraklandırma kanununu çıkarınız..." diye yakardı ama başarılı olamadı.

Çünkü bir diktatör gücü yoktu.

Diktatörlerin servetleri çoğu kez yurt dışındadır. Onunki zaten kendinin değildi ki! Her şeyi Milletinindi. Bunu önce Nutuk'da belirtmiş, daha sonra da, 3 Haziran 1933 tarih ve 2307 numaralı yasa ile gereken hukuki alt yapıyı hazırlatarak, nesi var nesi yoksa, hazineye bağışlamıştı.

Kendilerine çıkar sağlamak için özel yasalar çıkarttıran devlet adamlarına dünyanın her yerinde rastlanmıştır, bundan sonra da rastlanacaktır. Fakat nesi var nesi yok, tüm mal varlığını ulusuna, yani hazineye bağışlamak için özel yasa çıkarttıran bir devlet adamına, ne Atatürk'ten önce, ne de sonra, bir daha rastlanamamıştır. Böyle bir lidere nasıl "diktatör" denebilir ki?

Diktatörlerin çoğu kez mezarları bilinmez. O ise, ulusun çıkarlarını her çıkarın üzerinde tutmayı bilen, temiz süt emmiş yurtseverlerin gönlünde, beyninde yaşıyor. O nedenle, Atatürk'ün heykelinin başını koparıp bir köşeye atan yobaz, milletinin yüreğinde yer etmiş olan Atatürk sevgisine, ne yaparsa yapsın, erişemez bile. Bu kadar sevilen, sayılan bir lidere "diktatör" denemez.

Son olarak, bu konuda, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Percy Loraine'nin, Atatürk öldükten 15 gün sonra Londra'ya gönderdiği GİZLİ ve "40 yıl boyunca açıklanmayacak" damgası vurulmuş mektubu, Atatürk'ün bir diktatör olup olmadığı konusunda gösterilebilecek en önemli kanıtlardan bir diğeridir..

Percy Lorainne 1933-1939 yılları arasında, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisidir. Deneyimli bir diplomat olan Loraine, dünyanın büyük bir buhran içinde olduğu bir dönemde, Türkiye'deki tüm gelişme ve olaylara en yakından göz ve kulak tanıklığı yapmıştır.

Görüşleri herhalde önemlidir. Şimdi bu mektubun konumuzla ilgili bir bölümünü birlikte okuyalım:

"G İ Z L İ

Telgraf No: 608

İngiltere Büyükelçiliği

Ankara, 25 Kasım 1938

"Aziz Lordum,

1. Size Mösyö Kemal Atatürk'ün ölümünü bildiren 194 sayılı telgrafı çok derin üzüntüler içinde sunmuştum.

2. Bu belgeye ek olarak, Büyükelçiliğimiz Müsteşarı tarafından hazırlanan ve Kemal Atatürk'ün geçmişteki kariyerini içeren belgeyi sizlere sunma onuru yanında, bu yazımda, Atatürk'ün yaptığı işleri övmekten çok, onun kişiliği ve bu ülke insanına ne ifade ettiği konusuna değinmeye çalışacağım.

Hiç şüphesiz toplumbilimciler ve tarihçiler onun çalışma hayatı ve yaptıklarıyla ilgilenip ayrıntılı bir çalışma yapacaklardır. Ancak bunların çok azı, Atatürk'ün gerçek kimliğini öğrenmeden hazırlanacaktır ki onu tanımadan yapılacak değerlendirmeler kuşkusuz yanlış olacak ve yanlış yönlendirmelere neden olacaktır.

3. Bu bilginin toplanmasında, ben belki de ayrıcalıklı bir konuma sahiptim. Her ne kadar, rahmetli Cumhurbaşkanı ile çok nadir karşılaşmış olsam da bu görüşmeler diğer diplomatik temsilciliklerinkine nazaran daha sık ve daha uzun olmuştur. Bütün bunlar bir yana, görevimin ilk günlerinden itibaren Atatürk beni bir dost gibi görmüş, benimle

görüşmekten memnun olmuş, görüşme fırsatı doğduğunda bundan hoşnut kalmış, karşılıklı konuşmalarımız esnasında ilgi ve dikkati asla azalmamıştır.

Galiba onun yeteneklerini ortaya çıkartan becerikli yaklaşımlarım vardı, bu yüzden olsa gerek görüştüğümüz konu hakkındaki fikirlerine ya da o konuyla ilgili sunduğu sonuca karşı çıktığımda benim bu tavrıma direnmezdi. Dolayısıyla, kendi özel kimliğini bana, diğer yabancılara gösterdiğinden daha fazla gösterdiğine inanıyorum..

5. Atatürk'ün müstesna ve takdire şayan bir şahsiyet olduğunu söylemek pek bir şey ifade etmeyebilir. Ancak gerçekten müstesna ve takdire şayan bir kişiydi, neden bu niteliklere sahip bir şahsiyet olduğunu açıklamaya çalışmalıyım.

10. Korkarım gelecek nesillere Atatürk bir diktatör olarak aktarılacak. Bunun yanlış olacağı kanısındayım.Hem savaşta, hem barışta evet o büyük bir liderdi ancak gerçek bir diktatör değildi. Ne yazık ki ben, şimdiye kadar onu anlatabilecek diktatör kelimesine ait bir tanımımız olduğuna inanmıyorum. Ancak Hitler ve Mussolini'nin tersine, devlette idari veya yönetim fonksiyonu bulunmuyordu; af yetkisi yoktu; mahkemelere emir yetkisi yoktu; diplomatik misyon temsilcilerini reddetme hakkına sahip değildi.

Olayların gidişi, Atatürk'ün görüş açısının doğruluğunu, verdiği hükümlerin zekice olduğunu ve hata yapmadığını göstermiştir. Dolayısıyla sıkça fikirlerine başvurulması ve memnuniyetle bu fikirlerin uygulanmasını görmek pek de şaşırtıcı değil. Ancak onu Mussolini, Hitler veya Primo de Rivera gibi diktatörlerden ayıran belki de en büyük

özellik, başından beri isteyerek ve çok emek sarf ederek, kendini yaşatacak bir sistem kurmaya çalışmasıdır.

12. Müslüman olarak doğmuş, ancak yobazlık karşıtı bir kişi olmuştu, doğruluğu sevmiş, günahtan nefret etmişti; işini iyi bilen, istidat sahibi bir askerdi, savaştan nefret ederdi. Bağımsızlığı elde ettiği andan itibaren barışın peşinde koşmuş ve barış ortamını sağlamayı başarmıştı.

Türkiye'nin kaderini elleri arasına aldığından beri, Kemalist Cumhuriyet'in dostluk elini uzatmadığı ve aralarında Osmanlı Imparatorluğu'nun düşmanlarının da bulunduğu tek bir komşusu dahi yoktur. Uzatılan dostluk eli çoğunlukla tutulmuş ve sarf edilen çabalar sonunda ülkelerarası sürtüşme azaltılarak, doğunun bu bölgesinde daha geniş kapsamlı barış,dikkat çekici bir biçimde sağlanmıştır.

13. Kemal Atatürk yapılması gerektiğine inandığı şeyleri korkusuzca yerine getirmekten asla vazgeçmemişti. Hastalığının şiddetlendiği anlarda ölüme çok yakınlaşmış olsa bile, korku asla ne yüreğine ne beynine yerleşmeyi başaramamıştı. O, Türk Milleti'ne hizmet ederken öldü. Ölüm bile büyük zaferini ondan çalmayı başaramamıştır. İnsanlara hayatlarını, onur ve şereflerini ve insanca yaşama yolunu vermiş, belki de bütün bunlardan daha önemlisi bu haklarına sahip çıkmalarını sağlayacak bağımsızlığı tattırmıştır.

Lordum, en derin saygılarımla, sizin en sadık ve en mütevazı hizmetkarınız olduğumu bildirmekten şeref duyarım."

Percy Loraine

Bu sözler bir diktatör için asla telaffuz edilemez, hiçbir diktatör bu denli övgü ve saygıyla anılmaz. Bu nedenle Atatürk bir diktatör değil ama otoriter bir devrimci liderdi. Yüzlerce yıl ihmal edilmiş bir toplumu çağdaş düzeye çıkartabilmek için, yapılması gereken devrimleri otoriter bir tarzda uygulamaktan başka çare yoktu.

Sonuç olarak Atatürk otoriter bir devrim adamıydı.

Prof.Dr. Salim CÖHCE*

İNSAN ATATÜRK

Mustafa Kemal Atatürk, Türk tarihinde eşsiz bir yer kazanmakla kalmamış, eserleri, davranışları, düşünceleri ile Türk milleti için liderliğini hayattan çekildikten sonra da sürdürmüştür. O sebeple Atatürk'ün kişiliğinin belirli yerlerini ortaya koyan özellikleri nelerdir diye bir soru sorsak, hemen hemen hepimiz;

O, çok yönlü bir insandı.

Vatan kurtarıcı, teşkilatçı insan, büyük komutandı. Devlet kuran, yaşatan insandı. Usta politikacı, örnek inkılapçı idi. Hem düşünce, hem hareket adamıydı.

Milletine yeni ufuklar açan insandı. Akıla, bilime dayanan; istiklal ve hürriyete gönül veren, yaratıcı, yüksek zekalı, özverili, sağlam karakterli, görev ve sorumluluk duygusu kuvvetli, iyi kalpli, açık yürekli, vefalı, güzel konuşan, güzel yazan, inandırıcı, disiplinli, birleştirici, toplayıcı insandı ve daha başka sevdiğimiz bir insana yakışabilecek ne kadar olumlu sıfat varsa sayabiliriz. Mesela;

* İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Hayalci değil, gerçekçi; karamsar değil, iyimser; maceracı değil, hesapçı; atılgan, ama ölçülü; vatansever ve milliyetçi, ama aynı zamanda insancıl; öngörüşü kuvvetli, bütünü kavrayan geniş görüşlü ama ayrıntıları da dikkate alan; yüksek nitelikte asker olduğu kadar aynı derecede sivil olmasını da bilen, hayatı yaşamayı, neşeyi seven, heyecanla çalışan, yılmaz insandı.

Sarsılmaz ve yenilmez iradeli, ilke adamı, idealist insandı deriz.

Bu niteliklerin hepsi Mustafa Kemal Atatürk'te toplanıyordu... Hepsi de doğrudur. Hatta O, her yönü ile başarıya, başarılara ulaşan insandı. Dahi idi. Kimsenin yapamadığını yapmıştı. Eşsizdi ve hepsi bir yana O, BİR TÜRK ÇOCUĞU idi. Dolayısıyla Türk milletinin portresini sadakatle çizen, aynı zamanda Atatürk'ün portresini de çizmiş olur. Öyle ki, daha önce hiçbir Türk devlet başkanının yapmadığı bir şekilde Türk olmaktan duyduğu gururu açıklayan bir soyadı aldı: ATATÜRK.

Mustafa Kemal Atatürk'ün, günümüzde daha çok komutanlığı ile devlet adamlığı ön plana çıkarılmaktadır. Halbuki, Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde "Mustafa Kemal en büyük varlıktır; Türkiye'nin yaratıcısıdır; peygamberdir" vs. şeklinde pek çok afiş hazırlanmışken, O, hepsini silmiş "MUSTAFA KEMAL şeklinde pek çok afiş hazırlanmışken, O, hepsini silmiş "MUSTAFA KEMAL BİZLERDEN BİRİDİR" demiştir. Gerçek Atatürk'ü anlatabilmek için her şeyden önce O'nu, "Bizlerden biri; bir insan" olarak ele almak, öyle incelemek şarttır. Esasen Atatürk'ün sözleri, insanı hem kendi kişiliği, hem de milletinin kişiliği üzerinde düşünmeye sevk ediyor. Sonuçta büyük adamların varlığı bir tesadüfün eseri değildir. Büyük adamları, ancak büyük milletler yetiştirebiliyor. Bir insanın kişiliğinin oluşumu ve gelişmesinde elbette mesleği, gözlemleri, tecrübeleri, çevresindekiler vs. büyük etkiler

yapar. Bu tabiidir. Yalnız bir kişiliğin çoğu zaman "kendisi" olmadığı da bir gerçektir. Bu noktada Mustafa Kemal Atatürk'e baktığımızda, kişilik olarak O, "kendisi" idi. Daha Harp okulunda iken tatil günlerinde kitap okumasına takılan arkadaşları, dersleri ile kendisini bu kadar harcamasının sebebini sorduklarında "büyük biri olmak istiyorum" demişti. Takıldılar ona... "İnşallah padişah olmayı düşünmüyorsundur?" diye.

"Hayır" dedi. Bakışlarını ufka çevirerek;

"BEN KENDİM OLMAK İSTERİM". O büyük adam "kendisi" oldu.

Bu diyalogu daha iyi anlayabilmek için Voltaire'nin, Lenin'in hayatına bakmak yeterlidir. Bunların oynadıkları rolleri ile kişilikleri arasında o kadar büyük farklılıklar var ki, yüz çizgileri bile sahiplerinden çok farklıdır.

Mustafa Kemal'in vücut yapısının, bazen pek dinlenmeden yaptığı, çetin çok yorucu çalışmalara, ağır sorumluluklara, büyük heyecanlara oldukça uzun süre dayanacak kadar sağlam olduğu anlaşılıyor. Büyük nutkunu yazarken münavebeli olarak çalışan görevlilerin bitkin düştükleri anda bile kısa bir aradan sonra tekrar çalışmaya başlaması herkesin dikkatini çekmiştir. Aslında uykudan pek de hoşlandığı söylenemez. Onun bu konuda "hayat pek kısa, çocukluk ve mektep hayatı bir kısmını alıp götürüyor, geriye kalanını da uyku yarıya indiriyor. Uykusuzluğu giderecek ve vücuda gerekli dinlenme gıdasını verecek komplimeler icad edilse ne iyi olurdu" dediği bilinmektedir. Asker olmasına rağmen koşmak, atlamak gibi davranışlardan ve bu tür fillere dayalı oyunlardan hoşlanmazken, hızlı yürümeyi tercih eder, etrafına bakınarak dolaşmazdı.

O'nun dış özelliklerinden ziyade iç özelliklerinden bahsetmek gerekir. Zira, Mustafa Kemal'in gözle görülen tarafları kadar büyük inkılapçı, büyük devlet kurucusu, büyük vatan ve millet kurtarıcısı vasıflarını da ancak bu suretle daha iyi anlamış oluruz. Bu iş, yani Atatürk'ün iç âlemine nüfûz; ancak, O'nun yanında bulunmak ve ruhî tepkilerini yakından izlemek fırsatını bulanlardan öğrenilebilir. Esasen Mustafa Kemal gizli kapaklı bir adam değildi. Firenklerin "franchise" sözüyle ifade ettikleri açık kalplilik O'nun başta gelen niteliklerinden biriydi ve bunun ışığında birtakım tahlil metotlarına, birtakım ruh incelemelerine girişmeksizin O, hiçbir karanlık noktası kalmadan apaydın görülebilir. Nasıl ve ne özellikte görülmektedir denilirse? Her şeyden önce, kelimenin bütün mânasıyla bir büyük insan olarak.

Mustafa Kemal Atatürk'ün çocukluğundan beri bütün davranışlarında en çok göze çarpan özelliği gururu, benliğidir. Karakterinin özü bunlardır dersek yanılmış olmayız. Zira bu özelliklerini O'nun her davranışında bulmak mümkün olduğu gibi, hiç taviz vermediğini görmek de mümkündür. Öyle ki, öğrenciyken, yaz tatillerinde Selanik'e gitmesine rağmen, kırgın olduğu annesine uğramaması onun bu konuda ne kadar titiz olduğunu ortaya koyar.

Mustafa Kemal'in öğrencilik yıllarında Manastır'da beraber bulunduğu arkadaşlarından biri O'nu, şu sözleriyle tanımlamaya çalışır. "Genellikle bizden ayrı kalırdı, kendi içine kapanır, kimseyle fazla samimi olmazdı. Bununla beraber sıkıcı değildi. Tam aksine karakteri neşeli ve tavırları sevimliydi. Şu gariptir ki, kendisini bize kabul ettirmeye çalışmadığı halde, biz farkında olmadan kendiliğimizden onun emrine girmiş gibiydik." Demek ki, O'nun tatlı sohbeti, cömertliği, düzgün tavır ve hareketleri arkadaşlarını kendisine bağlamaya yetmiş. Esasen pek çok kişide görülen bir kusur olan kendisini beğenmişlik onda yoktu. Ama yalnızlığı daha sonra da devam etmiş ve hizmetlisi

C. Granada yazdığı hatıralarında O'nun için "koca köşkte yapayalnızdı" demek zorunda kalmıştır.

O, F.Rıfkı Atay'a hatıralarını anlatırken "Çocukluğumdan beri bir tabiatım vardır. Oturduğum evde ne anne, ne kız kardeş, ne de ahbapla beraber bulunmaktan hoşlanmazdım. Yalnız, müstakil bulunmayı çocukluktan çıktığım zamandan itibaren daima tercih etmiş ve sürekli olarak öyle yaşamışımdır. Tuhaf bir halim daha var. Ne anne, ne kardeş, ne de en yakın akrabamı kendi zihniyet ve telakkilerine göre bana şu veya bu tavsiyede ve nasihatlerde bulunmasına tahammülüm yoktu." demektedir. Burada ilk akla gelecek soru herhalde "Acaba Mustafa Kemal Latife Hanım'dan bu yüzden mi boşandı?" olacaktır. Bu soruya "kesinlikle hayır, o boşanmanın çok daha derin sebepleri bulunmaktadır" şeklinde cevap verilebilir. Bu doğrudur. Esasen O, boşanmalara karşı birisiydi.

Mustafa Kemal, tanıdıklarından biri evlendiği zaman çoğu kez haber vermeden onun evine gider, her odayı dikkatli bir gözle denetler, eşyanın düzenini eleştirir, perdeleri düzeltir, özellikle de yatak odasının döşenişine ve banyoya çok dikkat ederdi. F.Rıfkı Atay'ın verdiği bilgilere göre Mustafa Kemal'in kadın anlayışında pek de batılı olduğu söylenemez. Onların dekolte kıyafetler giymesini hoş karşılamaz, hatta dudaklarını boyamalarını bile istemezdi. Son derece kıskançtı. Denilebilir ki, harem eğilimindeydi. Bu O'nu hissi, mizacı ve alışkanlığıdır. Değilse, Onun düşüncesinde kadın da hür ve erkekle eşit olmalıydı. Hatta batı medeniyeti dünyasının kadınıyla beraber Türk kadını da bütün aşağılık duygularından kurtarılmalıydı. Buna rağmen, medeni kanunla kadınına batı kadınının bütün haklarını veren Mustafa Kemal, kendi münasebetlerinde bırakınız ecnebi erkekle evlenen Türk kadınını, ecnebi kadınla evlenen Türk erkeğine bile tahammül edemezdi. Zaman zaman kendi koyduğu kanunun sonuçlarıyla

karşılaşmak lazım gelince "bize göre değil ha çocuklar..." dediği olmuştur. Ama, her şeye rağmen cemiyetin yükselip, yücelmesinde kadının rolü ve önemini çok iyi bilmekteydi.

Kadın haklarının korunması için yapılan çalışmalar süresinde, "Kadınların en büyük görevi analıktır, ilk eğitim verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu görevin önemi yeterince anlaşılır. Milletimiz güçlü bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünkü gerçeklerden biri de kadınlarımızın her bakımdan yükselmesini sağlamaktır. Bundan dolayı kadınlarımız da bilgin, fen bilgini de olacaklar ve erkeklerin geçtiği bütün öğrenim derecelerinden geçeceklerdir. Sonuna kadar toplum hayatında erkeklerle beraber yürüyecekler, birbirlerinin yardımcısı ve desteği olacaklardır" diyordu. Buna rağmen, Mustafa Kemal büyük bir realisttir. Köy kadınını zorlamamıştır. İnkılaplarında zamana bıraktığı tek şey belki de budur. Köyde çok evliliğe dahi göz yummuştur. Köy kadınının kurtuluşunu iktisat ve terbiye şartlarının tamamlamasıyla ilgili görmüştür. Tarlada çalışan kadın nihayet hür olur, sonuçta bütün haklarını alabilir. Kadın davasında tehlike O'na göre harem dişiliğidir.

Atatürk, yabancı ülkelerden kendisini ve memleketimizi ziyaret maksadıyla gelen misafirlere çok büyük yakınlık gösterdiği gibi kendi arkadaşlarının O'na yaptıkları ziyaretlerden de hoşlanırdı. Bu ziyaretler ise, genellikle samimi bir hava içerisinde içerisinde geçerdi. Sofrasına davet edilenler arasında misafirler, hangi görevde olurlarsa olsunlar daima benzer itibarı görürlerdi. İlk bakışta, konuksever bir ev sahibi nezaketi, kibar tavırları ve sivil kostümü içinde bile göze çarpan zarafetiyle hayranlık uyandırmasını bilirdi. Bu hususta bir yazar şöyle diyor: "Konuşmaya başlayınca ince zekâlı bir fikir adamının bilgeliği görülürdü. Buradan, başının, yüzünün ve ellerinin aynı derecede hayran olduğum asîl ve müstesna güzelliğinden ayrıca bahse lüzum

görmüyorum". Zira, O'nu yakından tanıyan birçok yabancı yazar, fikir ve siyaset adamı, ezcümle Profesör Pittard'la tanınmış bir edebiyatçı olan eşi, Mustafa Kemal'in bu fizikî özellikleri üzerinde uzun uzun durmuşlardır.

Mustafa Kemal kimsenin yapmadığı, yapmaya kalkışamayacağı işleri yapan yürekli bir kişi idi. Ama, hepsinden önemlisi başarıya giden yolda üstün zekâsı ile engin gönlünü özünde birleştirebilmesidir. Zaten, dehâ denilen yaratıcı kudret de bu iki insanlık unsurunun bir araya gelişinden doğmaz mı? Zekânın tek başına aldandığı ve aldattığı olur. Fakat, gönül, sevginin ve şefkatin kaynağı olan gönül, asla aldanmaz ve aldatmaz. Tanrı'ya giden yol bile gönülden geçer. Atatürk de milletini, memleketini kurtarma ve millî gerçeklere ulaşma yoluna buradan geçerek atılmıştır. Bu yolda her çileye, her zorluğa katlanmak ve bütün imkânsızlıkları yenmek kudretini millet ve memleket aşkında bulmuştur. Yoksa, Büyük Nutkunun başında kendisinin de söylediği gibi "bütün kaleleri zaptedilmiş, silâhları alınmış, Padişahı, devlet ve hükûmeti düşmana teslim olmuş" bir millet ve memleketi yalnız zekânın ve mantığın ışığında kurtarmağa kalkışmak belki mümkün olamazdı. Nitekim Millî Mücadelenin başlangıcında vatanseverlikleriyle tanınmış birçok kimse bile Mustafa Kemal'in sonu gelmeyecek ve bizi yeni yeni felâketlere sürükleyebilecek bir maceraya atıldığı fikrinde idiler ve fikirlerini O'na bildirmekten çekinmemişlerdi.

Atatürk'ün bu sevme ve sahip olduğu merhamet hasleti, bir gün gelecek bütün insanlığı kapsayan bir genişliğe ulaşacaktır. Hemen harpten sonra elini dünkü düşmanlarına ne büyük bir âlicenaplıkla uzattığını biliyoruz. Ama, bilmediğiniz bir şey var ki, o da Dumlupınar zaferinin birinci yıldönümünde, o kanlı cengin cereyan ettiği yerde yapılan törende Mustafa Kemal'in "Geçen yıl burada bir inhidam olmuştu" derken sesinin derin bir hüzünle buğulanışıdır. İşte, Mustafa Kemal bu

gönül zenginliği, bu şefkat ve merhamet hisleriyledir ki, perişan bir milleti kendi etrafında toplamış, kendine ısındırmış ve hakkıyla, Türk'ün, daima sevilen, daima anılan ve yokluğu gittikçe daha ziyade hissedilen Büyük Önder'i olmuştur.

Atatürk'ün iç âlemi ile ilgili görüşlerimi birkaç örnekle bağlamak mümkündür: Büyük insanlar için en önemli şiarlardan birisi hiç şüphesiz vefâdır. Mustafa Kemal'in üç çocukluk ve gençlik arkadaşı bilinmektedir. Bunlardan biri Fethi Okyar, öbürleri de Nuri Conker'le Salih Bozok'tu. Hayatın türlü tecellilerine rağmen münasebetleri ve bunlara karşı muameleleri Selânik'te, Manastır'da ne idiyse daima öyle kalmıştır. Yani aynı mahalle ve okul akranlığı samimiyetini muhafaza etmiştir. Kaynakların verdikleri bilgilerden anlaşılan hususi meclislerinde onlarla öyle bir senli-benli, içli-dışlı konuşmaları, yarenlik edişleri vardır ki, bu husus Atatürk namına yalnız tevazu kelimesiyle ifade edilemez. Onlarla beraberken, hikâyeler anlatır, yeni hikâyeleri dinlemekten hoşlanırdı. Esprili konuşmayı sever ve arkadaşlarından da espriler beklerdi. Yine sevdiği kişilerin kaybından duyduğu teessür zaman zaman (eski Maarif Vekili Necati'nin ölüm haberini aldığı akşam olduğu gibi) O'nu derin bir yeisle adeta bir çocuk gibi saatlerce hıçkıra hıçkıra ağlatacaktır.

Mustafa Kemal'in arkadaşlarıyla sohbetlerinde çok ender de olsa, bazen hoş olmayan konuşmalara da rastlanılmaktadır. Örnek vermek gerekirse: Ali Fuat Cebesoy, Atatürk'ün mektepten sınıf arkadaşı idi. Toplantılarda Atatürk'le, başkalarıyla mukayese edildiği takdirde, daha rahat ve daha samimi konuşurdu. Batı Cephesi Kumandanlığı'ndan ayrılarak Moskova Büyükelçiliğine gönderilmesi, daha sonra Terakkiperver Fırka olayları, Ali Fuat Paşa'da biraz kırgınlık meydana getirmişti. Çok resmi olmayan, değişik arkadaşların bulunduğu bir toplantıda, bir çıkış yapma ihtiyacı hisseden Ali Fuat Paşa, Atatürk'e "Senin

aportların kimlerdir?" diye sorar. Aslı Fransızca olan "Apporter" kelimesi getir anlamında olmakla beraber, Ali Fuat Paşa'nın bu kelimeyi "Senin uşakların kimlerdir" anlamında sormak istediği anlaşılmaktadır. Beklemediği bu soruya oldukça sinirlenen Atatürk, "Benim aportlarım yoktur. Milletin aportları vardır. Her kim ki bu millete gönülden hizmet etmek isterse, o milletin aportudur" diye cevaplandırır. Toplantıda soğuk bir hava esmiş ve samimi hava bozulmuştu, biraz sonra da toplantı dağıldı.

Bir başka örnek ise, Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Hanımla ilgilidir. O fizik olarak ağabeysine çok benzerdi. Atatürk'ün diğer kardeşleri erken yaşta ölmüşlerdi. Yalnız kendisinden 4 yaş küçük olan Makbule Hanım hayattaydı. Atatürk kardeşini tartışmalara pek sokmak istemez, ancak zaman zaman yanında bulundururdu. O yüzden resmi işlerin konuşulmayacağı Çankaya sofralarında Makbule Hanım'ı sık görmek mümkündü.

Makbule Hanım bir ara, Fethi Bey'in kurduğu Serbest Fırka'ya üye olarak siyasete atılmıştı. Bir gece sofrada devlet konuları üzerinde yapılan konuşmalara sık sık karışmaya, konu ile ilgisi olmayan şeyler söylemeye başlamış ve konu ne olursa olsun "Biz Kemal'le öz kardeşiz" diye sözlerini bitirmeyi tercih etmişti. Atatürk bu konuşmalara sinirlenmesine rağmen başta ses çıkarmadı. Ancak bir müddet sonra dayanamayarak, "Söyle söyle, söylemekte haklısın, çünkü bir bana bir de sana bakan, bunlar nasıl olur da öz kardeş olurlar diye hakikaten düşünür" demek zorunda kalacaktır. Arkasından da, "Yorgunsan gidip istirahat edebilirsin" diyerek onu sofradan uzaklaştırmıştır.

Eski arkadaşlarına gösterdiği yakınlık bazen onların sağlık sorunlarıyla, bazen de mali problemleri ile ilgilenmek şeklinde de kendisini gösterirdi. Öyle ki, maaşından gerektiğinde arkadaşlarına yardım

yapardı. Bunlardan K. Özalp'e zaman zaman "Paşam ben bekârım çocuklarım yok ama param var istediğinde sana mali yardım yapabilirim" dediği, kendisinden hiçbir maddi yardım istenmediği halde, birkaç kere o zaman için önemli bir meblağ olan 10.000 lira gibi bir yardımda bulunduğu bilinmektedir. Selanik Rüştiyesi'nden ve Manastır İdadisi'nden tanıdığı ve sevdiği matematik hocası Faik Bey'le, tarih hocası Tevfik Bey'i buldurmuş ve kendilerinin muvafakatlerini aldıktan sonra mebus yaptırmıştı. Onlara her zaman saygı gösterirdi. Arkadaşlarının kızlarının düğün masraflarını üstlenir, onlara çok değerli hediyeler verirdi. Hatta bazı arkadaşlarının kızlarının Dolmabahçe Sarayı'nda düğünlerini yapmalarına müsaade etmişti. Eski arkadaşlarına daima yakınlık gösterirdi. Onların yalnız sağlık sorunlarıyla değil mali problemleri ile de ilgilenirdi. Kendi parasından gerektiğinde arkadaşlarına yardım yapardı. Bana zaman zaman "Paşam ben bekârım çocuklarım yok ama param var istediğinde sana mali yardım yapabilirim" derdi. Kendisinden hiçbir maddi yardım istemediğim halde bana, birkaç kere kendi parasından, o zamanlarda önemli değeri olan 10.000 lira gibi yardımda bulundu. Selanik Rüştiyesi'nden ve Manastır İdadisi'nden tanıdığı ve sevdiği matematik hocası Faik Bey'le, tarih hocası Tevfık Bey'i buldurmuş ve kendilerinin muvafakatlerini aldıktan sonra mebus yaptırmıştı. Onlara her zaman saygı gösterirdi. Arkadaşlarının kızlarının düğün masraflarını üstlenir, onlara çok degerli hediyeler verirdi. Bazı arkadaşlarının kızlarının düğünlerini Dolmabahçe Sarayı'nda düzenletmişti.

Mustafa Kemal'in insanlık -eski deyimle- insaniyet tarafı o kadar büyük ve üstün olmasaydı acaba millet kurtarıcılığı, devlet kuruculuğu ve inkılapçılık alanında şimdi başımızı döndürmekte bulunan yüksek zirvelere erişebilir miydi? Bu soruya verilecek cevap hiç şüphesiz hayırdır.

Atatürk, söz söylemede de büyük bir ustaydı. Başarısında bu yönünün payı da büyüktür. Yalnız yabancı dilerde mesela çok iyi bildiği Fransızca ile konuşurken çok dikkatli davranırdı. Yakın arkadaşlarından K. Özalp'e "Lisan bilgisi yeterli değilse konuştuğunuz kimse karşısında esas konuda zayıf kalırsınız" dediği bilinmektedir. O sebeple resmî görüşmelerde daima lisanı iyi bilen bir tercüman kullanmaktan kaçınmamıştır.

Atatürk yabancı misafirlere gösterdiği ilgi ve saygının benzerinin, yabancı ülkeleri ziyarete giden Türk devlet adamlarına da gösterilmesini isterdi. Özellikle devletimizin itibarının küçümsenmemesine büyük önem verirdi. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Balkan ülkeleri arasında en kıdemli ve en üst rütbeli Genelkurmay başkanı olması nedeniyle, Balkan ülkeleri, askeri toplantılarında protokolde hangi Balkan ülkesinde olursa olsun, en önde yer almasını isterdi. İsmet Paşa Başbakan olarak Türk donanması ile İtalya'ya Musolini'yi ziyarete gittiğinde, yarı yolda gelen bir telgraftan, Musolini'nin meşguliyeti nedeniyle, Türk heyetine protokole göre gösterilmesi gereken misafirperverliğin tam yapılıp yapılamayacağı konusunda kuşkular doğmuş ve telgraf teatisi neticesinde Türk heyetinin protokole uygun olarak ağırlanacağı garantisi alındıktan sonra donanmanın yoluna devam etmesine müsaade ederek itibarımızın korunmasını sağlamıştı.

Mustafa Kemal Atatürk önemli bir göreve getirmeyi düşündüğü kimseyi, eğer önceden değişik yerlerde görüp, tanımamış ve onun hakkında bir fikir edinmemiş ise, mutlaka birkaç kere görüşerek, bilgisini, zekâsını ve tutumunu incelerdi. İlk görüşmelerden sonra, imkân olursa yaptığı gezilere de götürür, kesin bir kanaate varmaya çalışırdı. Onun gözüne girebilmek için bilgili olabilmenin yanında, cesur, inkılâpçı, batı görüşlü ve özellikle de **vatanperver** olmak önemliydi.

Atatürk Osmanlı Devleti döneminde hafiyelerden çok zarar gördüğünden, koğuculuktan nefret eder, bu tür insanlara hiç yüz vermezdi. Bir arkadaşı, diğer bir arkadaşı aleyhine kendisine bazı söyler söylemişse, bunun hakikat olup olmadığımı araştırmak için her ikisini de sofrasına çağırarak yüzleştirirdi. Böylece gerçeği ortaya çıkarır, kanaatini açıkça söylerdi. Bu nedenle çok kimse, sofrada hesap vermek korkusuyla, bu gibi dedikoduları yapmaktan vazgeçerdi. Buna rağmen, özellikle son senelerde Atatürk'ün etrafında bulunan birkaç kişi, devamlı olarak onun eski arkadaşları aleyhinde konuştular. Atatürk gerçekleri bildiği için bu tip konuşmaların çoğuna aldırmadı. Ancak ne de olsa bir insan, söylenenlere inanmasa bile, son yıllarında hiçbir tesir altında kalmadığını söylemek kesinlikle mümkün değildir.

Memleketimizde yıllardan beri çok sayıda azınlık bulunmuş ve bunlar, bazı dönemler dışında Türklerle genellikle uyum içerisinde yaşamışlardı. Osmanlı Devleti zamanında çoğu İstanbul'da olmak üzere, Ermeni, Rum ve Musevi tüccarlar ticarî hayatımızı büyük ölçüde yönlendirmişlerdi. Öyle ki, Cumhuriyet'in ilan edildiği yıllarda İstanbul nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan ikiyüzellibin civarındaki azınlık nüfus ülke ticaretinin hemen hemen yüzde doksanını elinde bulunduruyordu. Yeni Türk devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, milliyetçi bir karaktere sahip olmasına rağmen Türk tarihinden süzülüp gelen bir düşünüşle hangi kökten ve hangi dinden olursa olsun ülkenin yararına çalışan bütün vatandaşlara bir bütünün parçası olarak yaklaşmış ve muhabbet göstermiştir. O yüzden azınlık toplulukların hukuku en iyi şekilde düzenlenmiş ve Cumhuriyet döneminde azınlıklarla herhangi bir mesele yaşanmamasına özen gösterilmiştir. Yine azınlıklara mensup vatandaşlarımızdan en çok milletvekili Mustafa Kemal Atatürk döneminde T.B.M.M.'ne girebilmiştir. Ayrıca Almanya'dan kaçmak zorunda kalan yabancı bilim adamlarına

üniversitelerimizin kapılarını açan Yüce Önder hem büyük bir insanlık örneği göstermiş, hem de bunlar sayesinde ülkemizin ilim alanında önemli merhaleler kazanmasını sağlamıştır. Atatürk'ün Türk milliyetçiliğini zedelemeden yürüttüğü, dünyaya açık ve insan sevgisini üstün tutan bu politikaları, yabancı ülkelerde daima takdir edilecektir.

Mustafa Kemal, askerî okullarda yetişmiş, yabancı yayınları takip etmesine rağmen, buralarda öğrendiği görgü kurallarının üstünde bir eğitim görmemiştir. Sadece Batı'ya yaptığı birkaç gezi ve Sofya'daki Ataşemiliterlik görevi süresince sosyalitesini mümkün olduğu kadar artırmaya çalışacaktır. Onun için Cumhuriyet'in ilânından sonra, Türkiye'nin yabancı ülkelere ve özellikle de batıya açılma zamanı geldiğinde, bir eksikliğin giderilmesi gerektiğinden hareketle bir yandan yabancı misafirlere ve büyükelçilere karşı sosyal hayatta görgülü bir batılı intibaı vermeye özen gösterirken, öte yandan Fransa'dan getirttiği bir özel adab-ı muaşeret hocası vasıtasıyla sosyal konularda, yemek yeme usullerinden giyinme usullerine, geçerli oyun ve danslara, batı müziği bilgisine kadar pek çok şeyi usulüne göre öğrenmeğe çalıştı. Bir çeşit kurs eğitimi şeklinde yapılan bu çalışmalara, devlet adamı arkadaşlarının katılmalarına da fırsat verdi. O, "Mademki gelişmek, batılılaşmak istiyoruz, batılı devlet adamlarının sosyal hayatta bilmeleri gereken şeyleri biz de öğrenmeliyiz" diyordu.

Kendisinin Türkiye'de özel terzileri vardı. Ancak Paris'te tanınmış bir terzide vücut modeli bulunuyor, özellikle merasimlerde giyeceği kıyafetler, orada dikilip getiriliyordu. Giyimine çok meraklıydı. Bulunduğu cemiyet veya yere göre uygun kıyafet giymeye özen gösterirdi.

Eğlenceli toplantıları sever, bunlara halkın da katılmasından hoşlanırdı. Bununla beraber Cumhuriyet balolarında veya yabancıların bulunduğu diğer müzikli toplantılarda havanın bozulmamasına dikkat

ederdi. O yüzden sürekli etrafı izler, alkol tesiri ile ciddi olmayan hareketler yapmaya başlayanları gördüğünde, münasip şekilde ikaz ettirir veya etrafa belli etmeden toplantıdan çıkarttırırdı. Öğrenciliği süresinde dans etmeyi öğrenmiş, sonradan Sofya'da Ataşemiliter iken değişik davetlerde dans etmişti. Sonra değişik dansları da öğrendi. Balolarda yabancı sefirelerle ve bazı düğünlerde gelinlerle, az da olsa dans ettiği görülmüştür. Türk folklorundan zeybeği sever, çok keyiflendiği bazı toplantılarda bizzat kendisi de oynardı. O'na göre neşeli olmayan insanlardan iki türlü şüphe etmek gerekir; ya hastadır, ya da başkalarının bilmesini istemediği bir kuruntusu vardır.

Türk müziğinden hoşlanan Mustafa Kemal Atatürk, eğlenceli toplantılarda Rumeli türkülerini dinlemeyi severdi. Hatta çocukluğunda bellediği bazı Rumeli türkülerinin çeyrek sesli gamlarını kendisi de rahatlıkla söylerdi. Değerli ses sanatkârlarını zaman zaman sofrasına çağırır, onları dinler, bazen şarkılara kendisi de katılırdı. Ancak gençlere batı müziği kültürünün verilmesini istiyordu. Radyo müzik programlarında, klasik batı müziğine ayrılan saatlerin, Türk müziğine ayrılan saatlerden daha fazla olmasını ister, zaman zaman kontrol ederdi. "Bizler alaturka müziğe alışmışız, ancak yeni nesil için bu böyle olmamalıdır" dediği söylenir. Şairlere de büyük saygı duyduğu bilinmekte ve sofrasında bazı akşamların şiire ayrıldığı görülmektedir. Atatürk askerî okullardan alıştığı kuru fasulyeyi bütün ömrünce diğer yemeklere tercih etti. Bir bekâr yemeği olan yağda kızartılmış yumurta ise, onun ikinci büyük tercihi idi. Meze olarak, beyaz peynir, kavun ve leblebi daima sofrada bulunurdu. Rakıdan başka içkiler üzerinde durmazdı. Alkole çok dayanıklı bir bünyeye sahip olduğu görülmektedir.

Çankaya gecelerinin kendisine göre bir göreneği vardı ki, bu, kim gelirse gelsin değişmezdi. Her şeyde titiz olan Mustafa Kemal, sofranın

iyi kurulmuş olmasını ister ve çok defa oturmadan örtüyü, tabakaları kendi eliyle düzeltirdi. Misafirler istedikleri yere otururlardı. Sadece çok önemli kişilerin belirli yerleri vardı. Sofrada önce içki, genellikle de rakı gelirdi. Yanında sindiriminde yardımcı olsun diye sakız leblebisi, ayrıca meze olarak barbunya pilakisi, zeytin ve beyaz peynir bulunurdu. Ziyafet resmî değilse içki faslı genellikle uzar, yemek çok sonraları gelirdi. Atatürk'ün sofrasında önemli bir günün menüsünü çorba, piliç, kuşkonmaz, yeşil fasulye, börek, ayva kompostosu, kavun veya terbiyeli çorba, but köfte, ıspanak püre, kıymalı patlıcan, peynirli börek, armut kompostosu, kavun, kahvenin teşkil ettiği görülmektedir.

Mustafa Kemal, gündüzleri çok az yerdi. Ancak yumurtayı her zaman istemesi dikkat çekicidir. O'nun, dünyada kendisine tek gerekli şeyin "bir dilim ekmek, bir de dostlarla yiyip, içmek" olduğunu söylemesi her halde pek fazla yaşayamadığı bir hayata duyduğu özlemin ifadesi olmalıdır. Zira, Atatürk'ün hayata bakışı bu değildir. O, hayatın sürekli bir savaşma ve çarpışma olduğuna inanmakta, başarıyı da mutlaka verilmesi gereken bir mücadelenin sonucu olarak görmekteydi. Onun için kaybetmeyi sevmez, manen, maddeten kuvvetli olmaya önem verirdi. Hatta denilebilir ki, O'nun gözünde hayat "savaşmaktan/mücadele etmekten" başka bir şey değildi. Dolayısıyla böylesi bir insanın sükûnet içerisinde dostlarla geçecek bir hayatı özlemesinden daha tabii bir şey olamaz.

Mustafa Kemal, oyun oynamaya meraklı değildi. Ancak büyükelçilerle bazen briç, bezik oynadığı olmuştur. Bunun yanında arkadaşları ile tavla veya poker oynamayı severdi. O'na göre "Oyun, işlerden yorulmuş beyni dinlendirmek için faydalı bir eğlencedir, vakit geçirtir." Bunun haricinde Atatürk'ün dinlenmek ve vakit geçirmek için fırsat buldukça at gezintileri yaptığını bilmekteyiz. Demek ki O, ata binmekten bıkmamıştı. At yarışlarını da seyretmekten hoşlanırdı.

Yarışmalı sporlardan ise kürek yarışlarını izlemeyi severdi. Ayrıca güreşleri de severek izlerdi. Asker pehlivanları köşke çağırır, güreş tuttururdu. Bazen iri yapılı arkadaşlarını bu pehlivanlarla güreş tutmaya zorladığı da olmuştur. Esasen O'na göre spor, uluslararası düzeyde en etkili propaganda vasıtalarından birisidir. Onun için Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra okullardaki spor eğitimine büyük önem verdi.

Sonuçta, insan olarak Atatürk, geleceği çok iyi görebilme, zamanlamayı çok iyi yapabilme, milletini iyi tanıyıp, ona güvenme, insan sevgisiyle dolu olma, her zaman halkla birlikte hareket etme, vatanperver birisi olmak gibi meziyetleri kendi nefsinde toplamış olmakla da diğer insanlardan ayrılmaktadır. O'nun bu özellikleri sayesinde Türk milleti, yeni bir devlet yarattı, yeni bir tarih yazdı. O olmasaydı, belki de bu tarih yazılamazdı.

Beni dinlemek lütfunda bulunduğunuz için teşekkür ederim.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

Atay, F.R., **Çankaya,** İstanbul 1980

Atay, F.R., **Atatürk'ün Hatıraları (1914-1919),** Ankara 1965

Baltacıoğlu, İ.H., **Atatürk; Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri,** Erzurum 1973

Borak, S., **Atatürk'ün Özel Mektupları,** İstanbul 1998

Bozok, S.-Bozok, C.S., **Hep Atatürk'ün Yanında,** İstanbul 1985

Eroğlu, H., **Atatürk, Hayatı ve Üstün Kişiliği,** Ankara 1994

Granda, C., **Atatürk'ün Uşağı İdim,** (nşr. T. Gürkan), İstanbul 1973

İnalcık, H., *"Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi"*, **Atatürk Konferansları 1963,** Ankara 1991, s.189-196

İnan, A.A, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler,** Ankara 1984

Karaosmanoğlu, Y.K., *"Atatürk'ün İnsanlığı"*, **Atatürk Konferansları 1963,** Ankara 1991, s.15-20

Lord Kınross, **Atatürk; Bir Milletin Yeniden Doğuşu,** (nşr. N. Sander), İstanbul 1981

Mehmed Kemal, **Türkiye'nin Kalbi Ankara,** İstanbul 1983

Özalp, K.-Özalp, T., **Atatürk'ten Anılar,** Ankara 1992

Özgü, M. *"Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı"*, **Atatürk Konferansları 1963,** Ankara, 1991, s.21-56

Öztin, T., **Mustafa Kemal'den Atatürk'e,** İstanbul 1981

Soyak, H.R., **Atatürk'ten Hatıralar I-II,** İstanbul 1973

Üstün, E.F., **Ülkücü Atatürk,** İzmir 1964

Vıllalta, J.B., **Atatürk,** (nşr. F. Özsu), Ankara 1982

Ahmet Özgür TÜREN

ATATÜRK NEDEN YURT DIŞINA ÇIKMADI?

Atatürk'ün yurt dışına çıkmadığını söylersek aslında yanlış olur. Düzeltmek gerekirse, 1918 yılından sonra yurt dışına çıkmadığıdır. Ülke toprakları dışına çıkmamış bir kişinin böylesi inkılâpları yapabilmesi ve böylesi bir ufka sahip olabilmesi mümkün olabilir mi?

Atatürk, Osmanlı subayı iken birçok kereler Avrupa'da bulunmuş ve batıyı gözlemleme şansına erişmiştir. Bu gözlemleri ve çıkarımları, onun sonraki yaşamında çok önemli yer tutacaktır.

Atatürk'ün Yurt Dışı Serüvenleri

- 1910 yılında Picardie manevralarını izlemek üzere Fransa'ya gitmiştir. Aynı zamanda bu gezi esnasında, Hollanda, Belçika, İsviçre gibi ülkeleri de gezmiştir.

- 1913 yılında Sofya Askeri Ataşeliği'ne atanmış ve bir yıl kadar burada kalmıştır.

- 1917 yılında Veliaht Vahdettin ile beraber Almanya gezisine katılmıştır.

- 1918 yılında ise tedavi için Viyana ve Karlsbad'a gitmiştir. Bu, onun son yurt dışı gezisidir.

Şimdi Gelelim Asıl Meseleye...

Bugüne kadar bu konu hakkında yapılan tartışmalarda, gerçeğe ulaşmaktan çok, kendi ideolojisine hizmet etmek adına umulana varılmak istendiği için, varılan tüm sonuçlar objektif olamamıştır.

A) NELER SÖYLEDİLER?

1. Atatürk, herkesi ayağına getirtmiştir

Özellikle sosyal medyada bu konu hakkında sıklıkla getirilen görüştür. Atatürk'ün hiç yurt dışına çıkmadan, tüm liderleri ayağına getirmesi bir başarı olarak yorumlanmıştır.

Dünya siyasetinde liderler arası ülke ziyaretleri çok önemlidir. Atatürk gibi dünya tarihine yön vermiş bir aktör de bunun doğal olarak bilincindeydi. Atatürk'ün hiç yurt dışına çıkmamasının bir erdemmiş gibi yansıtılması yanlıştır. Böyle bir iddiada bulunursak, büyük devlet başkanlarının ülke çıkarları için birçok ülkeyi ziyaret etmesini erdemsizlik olarak açıklamak zorunda kalırız ve bu ifade hiç mantıklı olmaz.

2. Atatürk, yıllarca savaş verdiği emperyalist ülkelere küsmüştü

Anıl Çeçen, Kemalizm adlı eserinde, Atatürk'ün yıllarca savaş verdiği ve hali hazırda başka ülkelerde de işgallerine devam eden emperyalist ülkelere küstüğünü ifade eder. Dünyada barış ilkesini benimseyen Atatürk'ün tabii ki işgalci devletlere karşı büyük bir sevgi

beslemediğini söyleyebiliriz. Ancak iyi bir asker olduğu kadar aynı zamanda iyi bir siyasetçi olan büyük önderin dünya siyasetinin gereklerinden bihaber davranmayacağını da tahmin edebiliriz. Bu yüzden Atatürk'ün küçük bir çocuk gibi emperyalist devletlere küstüğünü ve onları ziyarete gitmediğini söylemek yanlış olur. Çünkü o ezilen devletlere rol model olarak zaten emperyalist devletlere en büyük zararı vermiştir.

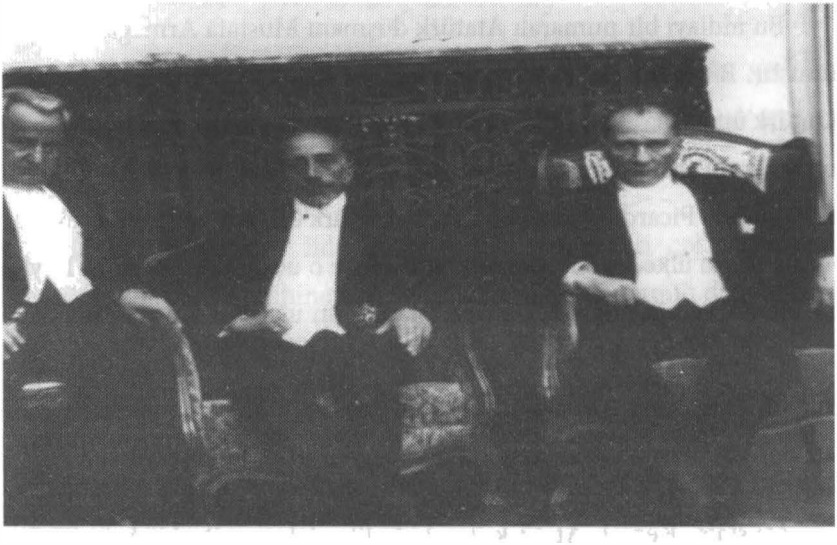
3. Atatürk, uçağa binmekten korktuğu için yurt dışına çıkmamıştır.

Bu iddiayı bir numaralı Atatürk düşmanı Mustafa Armağan ortaya atmıştır. Bir kitabında bu konuyu tüm art niyetiyle dile getiren bu zat, Atatürk'ün daha önceden yaşadığı bazı anılarından dolayı uçaktan korktuğunu ifade etmiştir. Anılardan kasıt kendisinin de belirttiği gibi 1910 yılında Picardie Manevraları'nda Atatürk'ün tam uçağa binecekken yerine başka ülkeden bir subayın binmesi ve o uçağın düşmesidir. Böyle bir anının varlığı doğrudur ancak Atatürk'ün uçaktan korktuğuna dair hiçbir ifadesi olmamasına rağmen sırf böyle bir olay yaşandığı için empati(!) yaparak, Atatürk'ün uçaktan korktuğu kanısına varmışlardır. İşte bunların tarihçilik anlayışı da zeka seviyeleri de bu düzeydedir.

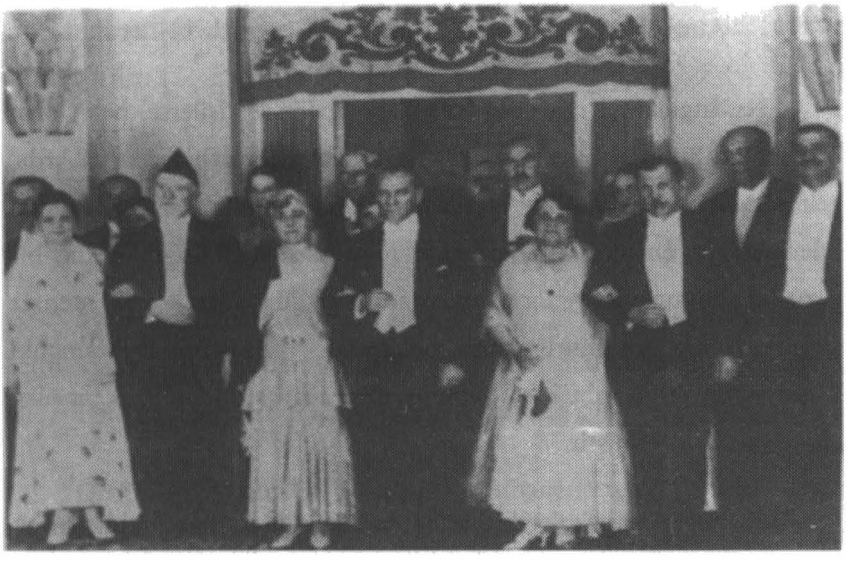
Mustafa Kemal Atatürk ve Liderlik sırları adlı kitabın yazarı Doç.Dr.Adnan Nur Baykal da bu eserinde Atatürk'ün uçaktan korkmadığını fakat imtina etmiş olabileceğini söylemektedir. Devamında ise "Sürekli seyahatlerine trenle gitmesinin nedeni, halkın nabzını tutmak için yol boyunca halkla iç içe olmak istemesidir. Atatürk halk adamıdır çünkü. Uçakla gitmesini gerektirecek durum yok. Ankara'da havaalanı yok. Fobi dediğiniz vakit konu bambaşka bir yöne kayıyor." demektedir.

Doğu batı demeden Tekirdağ'dan Diyarbakır'a ülkemizin her yerine giden Atatürk, uçağa binmekten korktuğu için yurt dışına çıkmamışsa, herhalde uçak haricinde bir vasıta ile en azından sınır komşularımızı ziyaret ederdi. Ancak buna rağmen hiçbir komşumuzu ziyaret etmemiş, fakat buna karşılık İran, Irak, Yunanistan'ın liderleri Atatürk'ü ziyaret etmişlerdir.

Tüm bunları kenara koysak bile, Atatürk'ün havacılığa hem bu kadar önem verip hem de korkması, aklı başında olan herkese gülünç gelecektir.

Atatürk, Irak Kralı 1. Faysal ile (1931)

Cumhurbaşkanı Atatürk, Yunanistan Başbakanı Venizelos ile (29 Ekim 1930)

Cumhurbaşkanı Atatürk, İran Şahı Rıza Pehlevi ile (Haziran 1934)

4. Atatürk'ü ziyaret eden kişiler zaten önemsiz kişilerdi.

Eğer İngiltere Kralı veya İran Şahı önemsiz kişilerse, haklı olan önermedir. Bunu iddia eden kişiler -ki bunların en başında Engin Ardıç gelir- İngiltere Kralı'nın bir yetkisi olmadığını, zaten diğer ziyaret eden liderlerin de önemsiz ülkelerden olduğunu söyler. Engin Ardıç bir yazısında bununla da yetinmemiş, Atatürk'ün dünyadan kopuk, memur zihniyetli bir cumhurbaşkanı olduğunu yazmıştır. O zamanki Türkiye'nin, kendi kabuğuna çekilmiş, dünya siyasetinden uzak bir ülke olduğunu iddia etmiştir.

Ben, Engin Ardıç'ın yetkisi olmayan bir İngiltere Kralı'nı bile ancak rüyasında veya BBC'de görebildiğine eminim. Her daim orta doğu siyasetine yön vermiş olan İran'ı hafife aldığı için de, ben aslında bu yazıyı neden ve kime yazıyorum diye de düşünüyorum.

Yugoslavya, Macaristan, İran, İngiltere, Yunanistan, İsveç ve çok daha fazla ülke lideri Atatürk'ü ziyaret etmiştir. Ancak Engin Ardıç bunlarla tatmin olmamış, Atatürk'ün neden Hitler ve Mussolini ile görüşmediğine çok içerlemiştir. Açıkçası ben, Allah korumuş diyorum. Bugün bile elindeki doneleri tüm art niyetiyle yoğurup Atatürk'e saldıranlar, dönemin faşist liderleri ile Atatürk'ün görüşmüş olmasını acaba topluma nasıl lanse ederlerdi?

Engin Ardıç, tarih derslerinde uyumuş olacak ki, Milletler Cemiyeti'ne girişimizi, Balkan Antantı'nı ve Sadabad Paktı'nı duymamıştır. Haliyle o zamanki Türkiye'nin, kendi kabuğuna çekilmiş, dünya siyasetinden uzak bir ülke olduğunu iddia etmiştir.

Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk, cumhurbaşkanlığı döneminde dış ülke liderlerine (ABD dahil) yüzlerce kez telgraf çekmiş ve karşılıklı

mektuplaşmışlardır. Suudi Arabistan'ın kuruluşunu kutlayan ilk lider de Atatürk'tür.

B) PEKİ GERÇEK SEBEP NEDİR?

Öncelikli İşleri: İnkılâplar...

Mustafa Kemal Atatürk, güçlü ve gelişmiş bir ülkeye önderlik etmemiştir. Savaşlardan bıkmış ve gelişmişlikten uzak bir halkın liderliğini üstlenmiştir. Haliyle yapması gereken çok iş vardır.

O dönem Avrupa'da da devletler birçok savaş görmüştür. Hatta kaybedip, en az Osmanlı kadar kötü anlaşmalara imza atmışlardır. Buna en iyi örnek Almanya'dır. Yanına Avusturya, Osmanlı ve Bulgaristan'ı alan Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nda tüm dünyaya kafa tutmuş ve ağır bir darbe almıştır. Ancak çok kısa sürede toparlanıp, İkinci Dünya Savaşı'nda da aynı şekilde mücadele vermiş ve yenilmiştir. Fakat iki büyük savaşı da kaybeden Almanya, bugün yine dünyanın en güçlü devletleri arasındadır. İşte bunu Atatürk'ün yapmak için çok çabaladığı ama ömrüne sığdıramadığı inkılaplara borçludur. Buradaki fark, Almanya'nın eğitim anlamında "temeli olan nesillere" sahip olmasıdır. Atatürk'ün devraldığı ise eğitimsiz ve yorgun bir halktı.

İşte tam da bu yüzden Atatürk'ün yurt dışına çıkıp ziyaretlerde bulunması fazlasıyla lükstü. Çünkü Atatürk'ün yapacak çok işi vardı. O, yurt içi gezilerini bile tam da bu yüzden uçakla yapmak yerine trenle yapar, halkın nabzını tutmak ve halkla iç içe olmak isterdi.

Yakın gözlüğü ile uzak geçmişe bakmayı alışkanlık haline getirmiş toplumumuz, 2015 Türkiye'sinden 1920'lerin Türkiye'sindeki vaziyetlere, sanki daha dün meydana gelmiş gibi bakar. Padişahlıktan yeni

kurtulmuş 1920'lerin Türkiye'sinin, bugüne nazaran Osmanlı dönemine daha yakın olduğunu görmez.

Osmanlı döneminde hiçbir sultan, tahttan indirilme korkusuyla hacca dahi gitmemiştir. Abdülaziz hariç hiçbir sultan da, padişahlığı sırasında asla yurt dışı seyahatine çıkmamıştır.

Cumhuriyet kurulduktan sonra devrimler bir gecede olsa da, kafalardaki devrimlerin gerçekleşmesi yıllar sürmüştür. Atatürk, birçok kez suikast atlatmıştır. Her zaman onun konumuna göz diken düşmanları var olmuştur. Demokrasiyi tam anlamıyla yerleştiremediği için yurt dışına çıkması bir anlamda güvenlik açısından da uygun değildi. Seksenli yıllara kadar devam eden darbe kültürümüzden bunun ne demek olduğunu anlayabiliriz.

Atatürk, son nefesine kadar zamanını ülkesindeki inkılaplara ayırmış, hasta yatağında dahi en büyük derdi bu olmuştur.

Özetle, bugün kefenleriyle yola çıktıklarını iddia edenler, uçaklarıyla gitmedikleri ülke bırakmazken, rahatlıkla yaptıkları yurt dışı ziyaretlerini, yurt dışına çık-a-mamış Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e borçludur.

Prof.Dr. Salim CÖHCE*

ATATÜRK'ÜN MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Birinci Dünya Savaşından yenik çıkmamız üzerine devlet yıkılmanın, millet yok olmanın eşiğine gelmişti. Böyle bir zamanda Atatürk, binlerce yıllık kültüründen doğan çelikleşmiş iradesine öncülük ettiği Türk'ü mutlak bir yok olma badiresinden kurtarmakla kalmamış, aynı zamanda, ona çok yakışan bağımsız, hür ve haysiyetli bir hayat ile yükselme yolunu da açmıştı. Bu yolda "tereddütsüz ilerlemeyi" emreden ve genç kuşaklara çağdaş medeniyet seviyesinin en ön saflarını hedef olarak gösteren yüce Önder, milliyetçiliği şuurlu bir şekilde devlet politikasının temeli haline getirmiş ve Türk toplumuna yeniden "güçlü bir millet olma" vasfını kazandırmanın gereği üzerinde ısrarla durmuştur. Böylelikle Milli Mücadeleyi zaferle taçlandıran halk özgüvenini tekrar kazanmış, fertleri Türk olmanın haklı gururu ve mutluluğunu yeniden tatmıştır.

Türk toplumu Atatürk'ün açtığı müspet yolda yürüyerek güçlenmek ve tekrar medeni bir millet haline gelebilmek azim ve kararlılığında olduğunu pek çok kere göstermiştir. Ona rağmen bu gün,

* İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Tarih Böl.Başkanı

"Türkiye halkı veya Türkiye halkları" deyişinde ifadesini bulduğu üzere özellikle Anadolu'daki Türk varlığını sulandırmak, görmemezlikten gelmek, hatta yok saymak eğiliminde olan kişi veya gruplara rastlanılmaktadır. Büyük ölçüde Türk kimliğinden uzaklaşmış, ona uyum sağlayamamış olan bu zümreler, bazen de kendilerinin bile tanımlayamadıkları başka kimlikleri öne çıkarmak isterler. Çok çeşitli şekillerde görülebilen bu kişi veya grupların ortak paydaları Türk milleti, Mustafa Kemal Atatürk ve onun kazandırdığı değerlere karşı olmalarıdır. Ne yazık ki, son zamanlarda *"gaflet, dalâlet, belki de ihanet"* içerisinde bulunan devletin en üst seviyelerinde yer alan bazı görevlilerin de *"Anadolu halkı veya halkları, mozayık, Anadolu mozayığı vs."* gibi lakırtılarla bu kişi veya gruplara katıldığını görmenin bedbahtlığını yaşamaktayız. Aslında, bu ifadelerin arkasında yatan iddiaların tarihle, gerçekle hiç bir ilişkisi bulunmamaktadır. Ama günümüzü anlamlı kılan ve kıyasıya sürmekte olan bir mücadelede Türk milletini kendileri açısından en büyük engel olarak görenlerin uydurduğu kocaman birer yalandan ibaret olmalarına rağmen, bu hususların derin birer ilmi tespitmiş gibi sunulduklarına, hatta devletin radyo ve televizyonlarında uzun uzadıya işlendiğine şahit olunmaktadır. İşte bu noktada Atatürk'ün millet ve milliyetçilik anlayışı büyük bir önem kazanmaktadır.

Çok uluslu bir imparatorluk yapısı içerisinde lâyık olduğu itibar ve saygıyı göremeyen ve sıradan bir unsur haline gelmiş bulunan Türk toplumuna geçmişi tarihin derinliklerine uzanan, köklü bir millet olduğunu hatırlatıp, onda milliyet fikrini tekrar canlandıran Atatürk'ün millet ve milliyetçilik anlayışına geçmeden önce bu kavramların genel mahiyette bir açıklamasını yapmak gerekir. Zira tarihi bir gerçek olmakla beraber millet kavramı ile ona bağlı olarak çağımızın en geçerli sosyal politika ilkesi haline gelen milliyetçiliğin esaslı bir şekilde önem

kazanması yakınçağda mümkün olmuştur ve bu kavramların gerek algılanış, gerekse uygulanış biçimleri arasında çok büyük farklılıklar bulunmaktadır.

Bir toplumun millet seviyesine yükselmesi, yüzyıllar süren tarihi bir akış içerisinde soy, sop, kabile, kavim ve benzeri sosyal gelişim basamaklarını geride bırakarak fertlerinin sosyo-kültürel bir bütünlük içerisinde hareket edebilme özelliğini kazanması ile mümkündür. Onun için Millet kavramının çok çeşitli tarifleri yapılmıştır. Dil birliği, ırk birliği, yurt birliği, din birliği, ülkü birliği, tarih ortaklığı vs. gibi çok çeşitli faktörler milletin tarifine esas alınmaya çalışılmıştır. Ancak bu tarifler, daha çok ifade ettikleri milletin değer önceliklerine dayanılarak yapılmıştır. O sebeple her biri belirli bir millet açısından geçerlidir. Bir başka deyişle, sadece objektif benzerliklerden hareketle yeryüzündeki bütün milletleri ifade edebilecek bir tanım yapmak imkansız gibidir.

Millet kavramı sözlük anlamı itibariyle, başlangıçta *"aynı dine mensup kişilerin meydana getirdiği topluluk"*, yani, bugünkü "ümmet" kavramının ifade ettiği manaya sahip idi. Zamanla, yerini ümmet terimine bırakan bu tabiri çeşitli değerler, yani bir kültür etrafında birleşen insan topluluklarını ifade için kullanılmaya başlandı ve halihazırdaki anlamını kazandı. Günümüzde daha çok *"aynı kökten aynı soydan gelme"* manâsına, Latince "nation" kelimesini karşılayacak bir biçimde kullanılmaktadır. Ama Türk toplumu bu kavramı "ırk" dan iyici uzaklaştırıp, biraz daha manevileştirerek "nation" kelimesinin ifade ettiği manâdan daha ileriye taşımak suretiyle bir farklılık meydana getirmiştir. Dolayısıyla Türkçede bugün, *nation* ve *millet* kelimeleri tam olarak aynı manâyı ifade etmemektedir. Bu husus,yapılacak izahlarla ileride daha iyi anlaşılacaktır.

Bu gün Türkçede ırk, kavim, ümmet, halk ve ulus kelimelerinin zaman zaman karıştırıldığı ve birbirlerinin yerine kullanıldığı da gözlenmektedir. Bazen belirli bir kaste dayanmakla beraber, genellikle bilgisizlikten kaynaklanan bu duruma dikkat çekmek ve söz konusu kelimelerin hiç bir şekilde millet kavramını karşılayamadıklarını ve bu yönde kullanılmalarının doğru olmadığını vurgulamakta da yarar bulunmaktadır. Meselâ, bunlardan "ulus" kelimesi Eski Türkçede *"memleket, halk, şehir, köy"* bazı Türk boylarında da *" il veya kabile"* manâsına gelmektedir. Zamanla unutulan bu kelime Eski Moğolcaya *"halk, devlet, sülâle"*yi ifade etmek üzere geçmiş, günümüz Moğolcasında da *"Uls"* şeklinde ve *"siyaset"* manâsında varlığını sürdürmüştür.

Moğolcadaki şekliyle, fakat *"Yurt, memleket, kabile, insan"* manâsında Türkistan ağızlarında yaşayan bu kelime kısa bir süre önce Türkiye Türkçesine de girmiş olup, millet kelimesini karşılamak üzere yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak, *"milli, milliyet, milliyetçi vs."* gibi millet kelimesinin müştaklarını karşılayamadığı gibi Millî Mücadelenin temel öğesi olarak kullanılıp, esprisini ve anlamını yine aynı mücadeleden alarak güçlenen bu kelimeyi de tam olarak karşılayamamaktadır. Özellikle "Millet" kavramının tarihi gelişimi ve Millî mücadelenin başından itibaren milletce girişilen önemli hareketlerin Atatürk tarafından adlandırılmasında hep *"Millî istiklâl, millî irade, millî kongre, millî hakimiyet, millî kuvvetler, millî hareketler, millî marş, millî birlik, millî meclis, millî mücadele, millî müdafaa... vs."* şeklinde hep *"millî"* kelimesiyle milliyetçilik kavramanın bütün manâlarını içine alacak biçimde kullanıldığı düşünülürse bu husus daha da bir önem kazanır. Bunun yanında, bazı hallerde bir milletin belirli bir bölümünü ifade eden halk kelimesinin de yanlış veya maksatlı bir şekilde kullanılabileceği yukarıda gösterilmişti.

Millet hayatı ile birlikte, tabii bir duygu olarak ortaya çıkan ve çağımızın en geçerli sosyal siyaset ilkelerinden birisi olan milliyetçilik hususunda da Atatürk'ün görüşlerine girmeden genel bir değerlendirme yapılacak olunursa, bu duygunun insanlarda üç şekilde tezahür ettiği ve bazı hallerde toplum hayatını tamamen belirlediği söylenebilir. Bunlardan birincisi: Ferdin önce anne-baba, aile akraba ve yakın çevresinden başlayarak (civar köy, şehir, bölge vs.) gittikçe genişleyen bir alanda aynı dil ve dinden olup, aynı ülkede birlikte yaşadığı insanları sevmesi, onlarla gönül birliği etmesidir. Daha çok işlenmemiş ham bir duygu halinde ve tabii bir şekilde görülen bu davranış biçimi sosyal ve siyasî alanda fazla etkili değildir. Ancak, bilhassa bölgecilik şeklinde tezahür ettiği hallerde bazen çeşitli istismarlara zemin hazırlayarak, zararlı boyutlara taşınabilmektedir.

İkincisi: Başka milletlerin zararına olarak kendi milletini yükseltme, yüceltme ve üstün görme şeklinde tezahür eden sömürgeci milliyetçiliktir. Bu tür hareketler bilhassa Batıda görülmüş, uygulayan milletler yanında, bütün dünyayı büyük sıkıntılara sürüklemiştir. Bunun da sebebi, bu tür milliyetçilik hareketlerinin kültür temellerinin istismarcı, bencil, sömürgeci ve kibirli Antik Yunan kültürüne dayanmış olmasıdır. En eski çağlardan bu yana pek çok ülkede hakim olmuş, çok çeşitli milletleri yönetmiş olan Türk Milletinin tarihinde, adil, töreye dayanan, insan ve cemiyet sevgisini öne çıkaran, faydalı, yaşatıcı Türk kültürüne dayanıldığından, bu tür olumsuzluklara rastlanılmaz.

Üçüncüsü: Çok gelişmiş milletlerde ve bu arada Türk devletlerinde sosyal ve politik alanda tam bir istiklâle bağlı olarak, millî haysiyetin idraki şeklinde görünen ve şuurlu ve devlet politikasına yön verebilecek şekilde etkili olan şuurlu bir milliyetçilik anlayışıdır. Millî kültürün oluşturulup gelecek nesillere ulaştırılmasında en büyük paya sahip olan dil bu anlayışta önemli bir yere sahiptir. Bu husus, milleti tarif ederken

Atatürk'ün dile verdiği önemde de görülmektedir. Yine onun, *"Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir. Ben milletimin ve en büyük atalarımın en değerli miraslarından olan istiklâl aşkıyla dolu bir adamım. Çocukluğumdan beri bu aşkım bilinmektedir."* sözlerinde Türk milletinin bu özelliğinin çok güzel bir şekilde ifade edildiğine şahit olmaktayız.

Bu milliyetçilik anlayışı Türk'ü tarihin büyük fatihleri ve medeniyet kurucuları arasına sokmuştur. Bilindiği gibi medeniyet sadece geniş asfalt caddeler açmak veya fabrikalar yapmaktan ibaret değildir. Medeniyet; devlet kurmak, teşkilat kurmak, ilime, sanata, kültüre ve hepsinden önemlisi de insana değer vermektir. Yaratıcı ve yapıcı olarak, tarihin akışına yön vermektir. Bunların en güzel örneklerini de Türk tarihinde bulmak mümkündür.

Baştan beri verilen bilgiler, halen çağımızın yegâne belirleyicilerinden birisi olma niteliğini sürdüren milliyetçilik hareketlerine esas teşkil eden millet anlayışının da önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu izahların ışığı altında millet kavramının sadece ırk, yurt, dil, din, tarih birliğine dayanmadığı veya siyâsi, hukuki, iktisadi bir gelişmenin ürünü olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla millet, yukarıda işaret edilmeye çalışılan pek çok objektif ve subjektif unsurun bir araya gelmesiyle ortaya çıkan tarihi ve sosyal bir olgudur..

Milleti, *"dil, kültür, mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve ictimai heyettir."* şeklinde tarif eden Atatürk'ün. yukarıda belirtilen hususlara işaret etmiş olması dikkat çekicidir. Zira Atatürk, uzman bir sosyolog veya kültür tarihçisi değildir. Ama, sahip olduğu harikulâde seziş kabiliyeti ve üstün zekâsı milletinin kaderini belirlemede olduğu gibi pek çok konuda da onu, gayet isabetli sonuçlara ulaştırmıştır. Bu da onlardan birisi olmalıdır. Ayrıca

Atatürk'ün yukarıda verdiğimiz tarifi Türk milletinin özellikleri göz önüne alınarak yapılan bir tarifidir. Dolayısıyla tarihi bir gerçeğe dayanmaktadır.

Atatürk, bir başka yerde de,"*zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muaffakatte (rıza gösterme / onama) samimi olan ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyete millet namı verilir.*" Demek suretiyle mümkün olduğu kadar her millete uyabilecek bir tanım yapmakta ve *müşterek mazi, birlikte yapılmış tarih ve dili* milletlerin teşekkülünde birinci derecede etken olarak göstermektedir. Burada ikinci dereceden unsurlar göz önüne alınmamaktadır ki, bu yaklaşım çağdaş düşüncelere uygun ve ilmi bir yaklaşımdır. Yine yüce Önder, bu tanımın devamında "*siyâsi varlık, dil, yurt ırk ve menşeide birlik ile tarihi ve ahlâki yakınlığı*" Türk milletini oluşturan tabiî etkenler olarak sıralamaktadır.

Atatürk'ün siyâsi varlıkta birlikten kast ettiği husus, bağımsız bir devletin yönetimi altında birlikte yaşama olgusudur. Bu şekilde oluşturulan müşterek mazi, bir milleti meydana getiren millî kültürün teşekkülünü de sağlar. Zira insanların, davranışları ve hayat tarzlarına yön veren bir takım kaide ve kurallar geliştirip, onları hep birlikte benimseyerek, bağlanmaları uzun zaman bir arada ve hür olarak yaşamalarıyla mümkündür. Onun için, istiklâline sahip toplulukların ancak, millet olarak varlıklarını sürdürebileceklerine işaret eden yüce Önder, böylelikle dil ve yurt birliğinin de sağlanabileceğini belirtmekte, bunu menşei birliği, tarihî ve ahlâkî yakınlık ile pekiştirmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün burada ırk ve menşei birliği ile biyolojik manada saf, rafine bir bütünlüğü kast etmediği açıktır. Esasen, sadece

Türkler gibi çok çeşitli bölgelerde, değişik kültür çevreleri içerisinde pek çok devlet kurmuş bir millet için değil, bu gün varlığını sürdüren hiç bir millet, hatta, varlıkları yeni keşfedilen Yeni Zelanda yerlileri için bile saf ırk teorileri geliştirmek mümkün değildir. Zaten, bu noktada ileri sürülebilecek bir takım yanlış anlamaların önüne geçebilmek için de, tarih birliğinden söz edilmiştir.

Irk ve menşe birliğinden kastedilen hususları daha iyi anlayabilmek için Atatürk'ün "*Türk milletinin her kişisi, bir takım farklarla ve fakat umumîyetle birbirine benzer. Bazı farkları da tabiî bulmak lazımdır..... Türk kavmini yalnız bir noktada, iklimi dar bir mıntıkada belirmiş zannetmek doğru değildir. Bu büyük Türk topluluğunu oluşturan unsurların yapıları arasındaki fark büyük olmamakla beraber, kökeninin genişliği, nüfusunun çokluğu düşünülünce Türk kavimlerinin aralarındaki manevî bağlılığın gevşek olması ve çeşitli adlarla, çeşitli roller oynaması tabiî görülür. Bu sebebledir ki tarih, olaylarını yazdığı kavimleri nerede, nasıl ve ne sıfatta tanıdıysa o şekilde yazmıştır. Böyle olmakla beraber, bugünkü Türk milletinin esası aynı kökün, aynı uzun ortak geçmişin tespit ettiği belirli bir tiptir..... Türk milletini meydana getiren insanların tarihleri birdir..... Türk kavmi çok büyük bir sahada vücud bulmuş aile, boy ve aşiretlerin birleşmesiyle büyük bir camia vücuda getirmiştir.*" şeklindeki sözlerini dikkatle tahlil etmek gerekir. Esasen, bu sözler hiçbir yanlış anlamaya, çarpıtmaya fırsat vermeyecek kadar açıktır.

Aslında Atatürk'ün burada yaptığı tespitler, bir kısmı aynı zamanda Atatürkçü olarak da geçinen, tanınan, ama bu gün, bilhassa Türkiye'deki ahaliyi hiç de önemli olmayan farklılıklardan hareketle mozayık olarak gören, hiç bir tarihi temele dayanmadan, tamamen ilim dışı yakıştırmalarla Hititlerin, Friklerin, Urartuların, Romalıların ve

diğer bilumum Anadolu kavimlerinin ne idüğü belirsiz çocukları saymaya kalkanlara da yeterince bir cevap teşkil etmektedir. Bunun yanında, Osmanlı hakimiyeti döneminde millet vasfından uzaklaşıp uzun süre ümmet potasında şekillenen Türk toplumunu yeniden milletleşme sürecine sokarken Mustafa Kemal Atatürk'ün neyi esas aldığı bilinmektedir ki, bu da *"yüksek Türk kültürü"*nden başka bir şey değildir. Bu kültür ile de bahse konu topluluklar arasında her hangi bir şekilde bağ kurabilmek de tarih metodu açısından mümkün değildir.

Bilindiği gibi kültür millet seviyesine yükselmiş bir toplumun sahip olduğu değerlerin tümünü ifade eder ve sadece o millet tarafından temsil edilir. Dolayısıyla "kültür ile millet" kavramları arasında çok sıkı bir ilişki mevcuttur. Öyle ki, bunları birbirinden ayrı düşünmeye imkân yoktur. Kültür, bir milletin hayatını bütünüyle içine alır ve neredeyse onun özünü, mayasını teşkil ederek şahsiyetini belirler. Bir başka deyişle, bir millete mensup insanların maddî ve manevî her şeyi işleyip, geliştirerek vücûda getirdikleri bütün değerler kültür sahasına girer ve o milletin kimlik kartını ifade ederler.

Kısaca söylemek gerekirse, millet kültürü yaratır, kültür de milleti yaşatır. Bir milletin kültürünü meydana getiren maddî ve manevî unsurların başlıcaları tarih, dil, din, çeşitli sanat eserleri, adetler, gelenek ve görenekler, çeşitli davranış şekilleri, farklı duyuş ve yaşayış tarzlarıdır. Bütün bu değerler milletleri birbirinden ayıran vasıflar olarak ortaya çıkar ve gelişirler. Bu sebeple yer yüzünde ne kadar millet varsa, o kadar da kültür var demektir.

Eğer, tek bir dünya veya Anadolu kültüründen söz edilebilseydi, yine her bakımdan kendisine benzeyen tek bir dünya veya bütün dönemlerde varlığını sürdüren bir Anadolu milletinden de söz etmek mümkün olabilirdi. Halbuki, yaşanan tarihî devirler ve geçen zaman,

bunun böyle olmadığını göstermiştir. İçinde yaşadığımız dönemin olayları da bunu göstermektedir. Halen bir İngiliz, bir Fransız'a veya Türk'e hiç benzemez. Bir Alman ile Çinli arasında da çok önemli farklar vardır. Bu benzemezlikler zannedildiği gibi sadece fizikî görünüş ve yapıyla da sınırlı değildir. Birbirlerinden çok ayrı istikametlerde inkişaf etmiş olan millî kültürleri farklı milletlere mensup olan bu insanlar, tamamen değişik karakter ve mizaçta varlıklar olarak ortaya çıkmışlardır. Bir Türk'ün gözyaşlarını tutamadığı bir olay karşısında meselâ bir İspanyol kahkaha ile gülebilir. Bunun yanında, bir İtalyan ile bir Fransız veya Japon'un ağlayışları, tebessümleri, hatta oturup kalkışları da birbirine benzemez. Bunları tespit edebilmek özel ihtisası gerektirir. Dolayısıyla, kabaca benzetmelerle veya hiç aslı astarı olmayan yakıştırmalarla kültürlerin, haliyle milletlerin birliği veya ayrılığını ileri sürmek doğru değildir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün günümüzden yaklaşık yetmiş yıl önce tespit ettiği ve yukarıda verdiğimiz cümlelerle ifadesini bulan gerçekleri görmek istemeyen kişi veya grupların konumları ne olursa olsun iyi niyetli olduklarını düşünmek mümkün değildir. Yalnız, ayrı kültürlere sahip milletlerin birbirinden kopmuş, tamamen tecrit edilmiş bir halde yaşayabileceklerini düşünmek de yanlıştır. Aksine milletler arasında aynı dünyada, birlikte yaşamaktan ve çok değişik konularda alışverişte bulunmaktan ileri gelen sıkı münasebetler vardır. Bunun tabiî neticesi olarak her millet, tarih boyunca oluşup gelişen ve kendine özgü bir takım ayırıcı vasıflar ihtiva eden, kendi millî kültürü ile insanlığın, yani bütün milletlerin şu veya bu oranda ortak eseri olan medeniyet kadrosu içerisinde yer alır. Yani önce millet ve millilik vardır, sonra da medeniyet... Önce millî olunur, sonra medenî... Millî olunmadan medenî de olunamaz.

Dünyada medenî ölçülere sahip bir millet olarak yaşayabilmenin ilk önemli şartı, önce zengin ve kuvvetli bir millî kültüre sahip olmaktır. Çünkü kültürleri zayıf olan veya mevcut kültürlerini işleyip, canlı tutamamış olan milletler, umûmiyetle medeniyette de zayıftırlar. Atatürk'e göre böyle milletlerin, medenî milletler tarafından horlanıp ezilmeleri de daima mümkündür. O sebepledir ki, Yüce Önder, tarih ve dil çalışmalarına önem vermiş ve kültürümüzün millî temellerini, dolayısıyla Türk milletini bu yönde de geliştirmek istemiştir. Bunun için tarihi sürece uygun olarak Türk milliyetçiliğini şuurlu bir devlet politikasının temeli haline getirmiştir.

Atatürk'e göre '*Türk Milliyetçiliği, Türk topluluğunu, Türkçe, Türk kültürü ve Türklük ülküsü etrafında birleştirip siyasi ve sosyal bir bütün haline getirme*nin bir aracıdır. Dil'in, yani Türkçenin önemi ve şuurlu bir devlet milliyetçiliğinin temelini oluşturduğuna yukarıda da işaret edilmişti.Nitekim Atatürk, Türk dilini *"Türk milliyeti için mukaddes bir hazine saydığı"* gibi, *"Türk milletinin kalbi ve zihni olarak da"* değerlendirmektedir. Yine O, *"kesin olarak bilinmelidir ki, Türk milletinin millî dili ve millî benliği bütün hayatında hakim ve esas kalacaktır". "Bizim milliyetçiliğimizin esası dil birliğinin korunması ile mümkün olacaktır."* demekten kendisini alamamıştır.

Atatürk'ün Türk milletini yükseltebilmek için üzerinde durduğu ikinci husus Türk kültürüdür. Ona göre Türk kültürü; Türklük duygusunu kuvvetlendirmek, Türklük sevgisi ve idealleri etrafında milleti birleştirebilmek için gayet iyi bilinip öğretilmesi, aynı zamanda cumhuriyetimizin devamı için de mutlaka dikkate alınması gereken bir husus olarak kabul edilmiştir. *"Biz doğrudan doğruya Türk milliyet perveri ve milliyetçisiyiz. Cumhuriyetin dayanağı Türk toplumudur. Bu toplumun fertleri ne kadar Türk kültürü ile dolu olursa o topluma*

dayanan cumhuriyet de o kadar güçlü olur." "Türk milletinin idaresinde ve korunmasında millî birlik, millî duygu, millî kültür en yüksekte göz diktiğimiz ideallerdendir" denilirken, kastedilen hususlar bunlardır.

Türk kültürünün kazandırılmasında tarihin önemli bir yere sahip olduğu unutulmamalıdır. Esasen Atatürk, doğrudan doğruya tarihten yararlanan bir devlet adamı olarak, Türk milletinin uzun geçmişinde gelecek kuşaklar için pek çok ilham kaynağı bulunduğuna inanmıştı. Millî duyguların tarihten besleneceğini belirtmekle de tarih ve tarihçiliği, adeta milliyetçilik anlayışını sürekli besleyen unsurlar olarak göstermiştir. Onun için önce, Nisan 1931'de, Türk Tarihini Tetkik Cemiyetini, yani bugünkü Türk Tarih Kurumunu, sonra da 1936'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ni kurmuştur. Bu kuruluşlar Türk kültürünü derinlemesine inceleyip, onu ilmî metotlarla tanıtırlarken, aynı zamanda millî şuurun güçlenmesini sağlayıp, Türk milliyetçiliğinin kültür temellerini de ortaya çıkaracaklardı.

Atatürk'ün Türk milletini layık olduğu yere çıkarabilmek için üzerinde durduğu üçüncü husus ise, mefkûre, yani ülkü birliğidir ki, bununla kast edilen husus Türk milletini tanıyıp, onun değerlerini bilme, onunla gurur duyup, onun varlığını ve sahip olduğu değerleri daha da yüceltip, gelecek nesillere devir etmektir. **Türklük Duygusu, Türklük Ülküsü** olarak belirlenebilecek olan bu husus, yine en güzel şekilde Atatürk'ün sözlerinde ifadesini bulmuştur.

Atatürk, mensubu bulunduğu milletle iftihar eden ve onun varlığındaki asil cevhere inanan bir lider idi. Başarısında bu inancın payı da büyüktür. Zira O, daha Samsun'a çıktıktan üç gün sonra verdiği raporda *"Millet birlik olup, hakimiyet esasını ve Türklük duygusunu hedef tutmuştur"* derken, Türklük duygusunu, yani Türk Milliyetçiliğini Millî Mücadelenin temeli haline getirmekteydi.

Atatürk'e göre Türklük duygusu, Osmanlı İmparatorluğunu mahveden ideolojiye tepki olarak meydana gelmiş, realist bir davranıştır. *"Biz Türküz; tam manasıyla Türküz. İşte o kadar. Bize iyi müslüman olmak kâfidir. Asya için ve Avrupa için bizim kanunumuz aynıdır. Dostlara sahip bulunmak, istiklâli tammımızı muhafaza etmek, her şeyi Türk cephesinden mütalâa etmek. Bu realist bir görüştür. Osmanlı İmparatorluğunu mahveden ideolojiye tepkidir."* sözleriyle Yüce Önder, bunu ifade etmektedir.

Yine, Osmanlı devletinin son zamanlarında milliyetçiliğe önem verilmediğine de işaret eden Atatürk, milliyetimizden tegafül edişimizin, kendimizi unutmamızın cezasını zayıf düştüğümüz zamanlarda çok pahalıya ödediğimizi belirtmektedir. O yüzden "dünyanın *bize hürmet göstermesini istiyorsak, evvela bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün ef'al ve harekatımızla"* göstermemiz gerektiğini ifadeyle *"Bilelim ki milli benliğini bulamayan milletler başka milletlerin şikarı(avı)dır."* sözleriyle bu hususdaki hassasiyetini bir defa daha vurgulamaktadır.

Görüldüğü gibi Atatürk'te Türklük, her şeyin başında gelmektedir. Onun:

"Benim hayatta yegâne fahrim (gururum), servetim Türklükten başka bir şey değildir."

"Benim yaratılışımda bi fevkalâdelik varsa, o da Türk olarak dünyaya gelmemdir."

"Türk, çetin işler başarmak için yaratılmıştır."

"Türk Öğün, Çalış, Güven."

"Türk'e müsbet ve iyi bir şeyi veriniz, bunu reddetmesi ihtimali yoktur."

"Türk'ün haysiyet, izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır. (iyidir)"

Sözlerinden de anlaşılacağı gibi O,Türk milletine büyük bir güven, saygı ve sevgi duymaktadır.. Bunun sebebi nedir? Bu sorunun cevabını Atatürk'ün büyük bir Türk milliyetçisi olduğunu belirtmekle verebiliriz. Bütün bu sözler bir anlık heyecanların neticesi olarak söylenmiş olamaz. Zira her biri, büyük tarihi gerçekler ve olaylardan çıkarılan neticelere dayanmakta ve adeta millî benliğin, Türk benliğinin ifadeleri olarak terennüm edilmektedir.

Atatürk'ün Türk milliyetçiliğini de tarif edip, bütün özellikleriyle ortaya koyduğunu izah etmeden önce, yine onun Türk'ten, Türk milletinden ne anladığını ortaya koymak gerekir. Zira *"Türk eli büyüktür ve yer yüzünde yalnız o büyüktür. Her yeri dolduran Türk'tür ve her yeri aydınlatan Türk'ün yüzüdür."*

"Diyarbekirli, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbul'u, Trakyalı ve Makedonyalı hep bir ırkın evlâtları, hep aynı cevherin damarlarıdır.

Bu damarlar birbirini tanısın. Bu dediğim şey olduğu zaman başka bir alem görülecek ve alem dünyaya hayret verecektir. Türk'ün varlığı bu köhne aleme yeni ufuklar açacak. Güneş ne demek, ufuk ne demek o zaman görülecek" diyen Atatürk, ayrıca, *"Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiya Halkına Türk milleti denir."* demekte ve burada geçen Türkiya halkı tabirini de *"Türkiye Halkı ırken, dinen ve harsen (kültür itibariyle) müttehit (birleşmiş), yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile (karşılıklı hürmet) ve fedakarlık hissiyatıyla meşhun (dolu, dopdulu) ve*

mukadderat ve menafii müşterek (ortak menfaatlar) olan bir heyet-i ictimaiyedir." şeklinde açıklamaktadır.

Bu tariflerde Atatürk'ün esas aldığı unsur, Misak-ı Millî ile çizilen sınırlar içerisindeki, Türk milletinin canı, kanı pahasına kazanılmış Türk yurdu; Türkiye ve onun üzerinde yaşayan Türk milletidir. Ancak Atatürk ,bu tarifiyle dış Türklerin varlığını inkar etmiş değildir. Pek çok sözünde onlara işaret ettiği gibi kendi döneminde de, onların meseleleriyle yakınen ilgilenmiştir. O'nun *"siyasî varlığımızın haricinde başka ellerde, başka siyasi zümrelerle, isteyerek veya istemeyerek kader birliği etmiş, bizimle dil, ırk, köken birliğine ve hatta yakın uzak tarih ve ahlâk yakınlığı görülen Türk cemaatleri vardır."* sözleri bunu işaret eder. Atatürk'ün bu konudaki tek hedefi bilhassa kaybedilen topraklarda yaşayan Türkler'e dürüst, adil davranılmasını teminat altına alabilmek idi. Bu da tamamen insanî duygulara dayanmaktadır.

Atatürk, Türkiye dahilindeki ahali içerisinde kasıtlı olarak ortaya çıkarılan ve propaganda edilen Kürtlük, Çerkezlik vs. gibi fikirlerin *"düşmana alet olan birkaç mürteci beyinsizden başka hiç bir millet ferdi üzerinde kederden başka bir etki yapmadığını"* belirtmekle ve *"Çünkü, bu millet fertleri de bütün Türk toplumu gibi aynı ortak geçmişe, tarihe, ahlâka ve hukuka sahip bulunuyorlar"* demektedir. Bu sözler, Atatürk'ün millî birlik ve bütünlüğümüzü yok etmeye yönelik hareketler hakkında ne düşündüğünü ortaya koymak bakımından önemlidir.

Bu arada Atatürk'ün *"milliyet"* meselesinde de ne düşündüğünü ortaya koymak gerekmektedir. Zira O, milliyetçiliğini bazen milliyet severlik olarak da ifade etmektedir. Esasen bugün milliyet meselesi tam olarak aydınlanamamış konulardan birisidir. Buna rağmen, milliyet duygusunun, sadece maziye, mazideki şeylere bağlılıktan ibaret

olmadığını, aynı zamanda istikbale yönelmiş emel ve düşüncelere de hakim olduğunu Türk inkılâbıyla ortaya koymuş bulunmaktadır. Bu durumu Atatürk, Türk inkılâbını izah ederken *"Milletin varlığını sürdürebilmesi için fertleri arasındaki ortak bağ, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini değiştirmiş, yani millet, dinî ve mezhebî bağ yerine Türk Milliyeti bağıyla fertlerini toplamıştır."* sözleriyle belirtmektedir.

Milliyet: bir millete mensubiyet şuuru, bir milleti meydana getiren değerlerin ifadesi, hatta günümüzde vatandaşlık manalarını ifade etmektedir. O yüzden milliyetçilik teriminden farklıdır. Onun bu yönünü de Atatürk, *"Bir milletin diğer milletlere oranla tabiî veya müktesep (sonradan kazanılmış) özel karakterler sahip olması, diğer milletlerden farklı bir uzviyet (organ / parça / varlık) teşkil etmesi, ekseriya onlardan ayrı olarak onlara paralel inkişafa (gelişmeye) sai bulunması (çalışması, hızlı ilerlemesi) keyfiyetine milliyet denir."* şeklinde yaptığı tarifle ortaya koymaktadır.

Atatürk, Türk Milliyetçiliğini: *"İlerleme ve gelişme yolunda (terakki ve inkişaf yolunda) ve beynelminel temas ve münasebetlerde, bütün muasır (çağdaş) milletlere müvazi (eşit, paralel) ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber, Türk ictimai heyetinin (Türk toplumunun) hususî şeciyelerini (özel karakterlerini) ve başlı başına müstakil hüviyetini (bağımsız kişiliğini, kimliğini) mahfuz tutmaktır. (korumaktır, saklı tutmaktır)"* şeklinde tarif etmekte ve gerçek Türk milliyetçilerinin de *"Bize milliyetperver derler; fakat biz öyle milliyetperverlerdeniz ki, bizimle işbirliği yapan bütün milletlere saygı gösteririz. Onların bütün milliyetlerinin gereklerini tanırız. Bizim milliyetperverliğimiz herhalde hodbinane ve mağrurane bir milliyetperverlik değildir."* diyerek nasıl hareket etmeleri gerektiğini belirtmektedir. Yine o, *"Bizim milliyetçiliğimiz medeni insanlık içinde onun esaslı bir unsuru olan*

insanlığın yüceltilmesine ve bütün dünyayı mutlu ve refahlı yaşatmaya yönelmiş bir milliyetçiliktir." sözleriyle bu duruma işaret etmektedir. Gerçekten de gerek Türk tarihi bütünüyle incelendiğinde gerekse Cumhuriyetten sonraki hayatımız ortaya konulduğunda görülecek olan husus milliyetçiliğimizin bütünüyle yukarıda izah edilen şekilde geliştiğidir. Bu durumun en büyük şahidi tarihtir. Ancak biz yine de bu konuyu örneklendirmek için Atatürk'ün bir kaç uygulamasına ,olayları derinlemesine anlatmadan işaret edeceğiz.

Amerikalı tarihçi Stanfort Shaw *"Türk milliyetçiliği, en yakın zamanlarda savaştıkları da içinde olmak üzere komşularına düşman değildi."* der. Gerçekten de Atatürk, yendiği düşmanı kovalarken, Afyon-Uşak civarında kendisine müracaat eden; ve kendilerine yapılanların aynısını düşman kadın ve kızlarına da yapılmasını isteyen zulmedilmiş, iffetleri kirletilmiş Türk kadınlarının acıklı hallerini görüp müteessir olduğu halde, yine aynı bölgelerde esir alınan Yunan subaylarının kadın ve kızlarının muhafazasında büyük titizlik göstermiş olduğu gibi İzmir'e girer girmez sıranın Türk-Yunan dostluğunu sağlamaya geldiğini ifade etmiş ve daha dün kendi milletini yok etmek isteyen düşmanlarına, bu arada Yunanlılara da elini uzatmaktan çekinmemiştir. Bu cümleden olarak Yunan başbakanı Venizelos Türkiye'ye davet edilmiş ve bir de dostluk anlaşması imzalanmıştır. Bu tutumuyla Atatürk milletlere kin ve husumet aşılamanın hiç bir şeye yaramayacağını ve gelecekte büyük badirelere sebep olacağını bilen bir devlet adamı olduğunu göstermiştir. Bu örneklerden sadece bir tanesidir. Bunun yanında o, İzmir'e geldiğinde karaya çıkarken bir Türk bayrağını çiğneyerek çıkan Yunan Kralı'nın aksine ve bu hareket de kendisine hatırlatıldığı halde *"bayrak bir milletin şerefidir, ben Yunan Kralı gibi alçalamam"* diyerek otomobilinden inerken ayakları altına

serilen Yunan bayrağını kaldırtmış, böylelikle de iki millet arasındaki şeciye farkını gayet güzel bir şekilde ortaya koymuştur.

İnsanlığın günbegün geliştiği çağımızda Atatürk'ten sonra gelişen pek çok olayda, bilhassa hümanizmden bahseden Batılı milletlerin bu konuda ortaya koyduğu tavırlar (Hitler'in Fransa'ya teslim anlaşmasını, Almanların I. Dünya savaşında teslim anlaşmasını imzaladıkları aynı kompartıman ve dekor içinde imzalatıp onları tezlil etmesi, yine Mc. Artur'un Japonlara teslim anlaşmasını, bir Amerikan tümeninin Japonlara teslim oluş belgesini imzaladığı kalemle imzalattırması vs. gibi) çok önemlidir. Zira günümüzde millî duygulara saygı her ne halde olursa olsun medeniyet belirtisi olarak kabul edilmektedir. Atatürk de bu durumu *"Türk milleti millî duygusu, insani duyguyla yan yana düşmekten zevk alır. Vicdanında millî duygunun yanında insani duygunun şerefli yerini daima muhafaza etmekle iftihar eder."* diyerek ifade etmektedir.

Bütün bu anlattıklarımızı özetleyecek olursak, Atatürk'ün milliyetçilik ilkesi; milletin kendi öz kültürüne geleneklerine ve millî ülküsüne bağlı kalarak, gücünü ve varlığını her şeyin üstünde tutarak; mutlu güvenli ve haysiyetli bir şekilde yaşayabileceğine ya da yaşaması lazım geldiğine inanan ve din bütünlüğü yerine, sosyal, siyasi ve kültürel bütünlüğü ve bütünleşmeyi hedef alan bir sistemdir.

Sosyal, siyasi ve kültürel bütünlük, Türk dili, Türk kültürü ve Türklük mefkûresi ile birbirine bağlanmış fertler arasında milli benliğe dönüş ve milli şuurun doğup kuvvetlenmesi ile sağlanacaktır. Bu noktada, ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru büyük başarılar kazanan milliyetçilik hareketlerinin günümüzde de etkili olduğunu ve çağımıza tam bir milletler mücadelesi asrı hüviyetini kazandırdığını unutmamak gerekir. Bu gün söz konusu mücadelelerin bazılarında

sebepler, şu veya bu şekilde değişikliklere uğrarken mücadelenin şekli de başka sahalara kaydırılmıştır. Bu cümleden olmak üzere savaş yerini kültür üstünlüğüne bırakmış, siyasi hak ve hürriyet istekleri yerini gelişmiş devletlerin ekonomik baskılarına karşı direnme ve mücadele etme arzusuna terk etmiştir.

Bu durum, Milliyetçiliğin; toplulukta moral gücünü artırmak, fertleri iyiye, güzele, doğruya yönelterek kültürlerin işlenmesi ve zenginleşmesini sağlamak yoluyla millî; ayrı ayrı milletleri bu insani hislerle terbiye ederek dünya medeniyetini yükseltmek yoluyla da beşeri fonksiyonlarını zaman zaman yerine getirilememesine sebep olmaktadır. Zira, bazı milletlerin kendi millî-siyasî gayelerini gerçekleştirmek için takındıkları tahripkâr ve şoven tutum, yani milliyetçilik fikirlerine saldırgan bir vasıf kazandırmaları, diğer topluluklarda da bu asil duygunun kin ve nefret temeline dayanması neticesini doğurmaktadır ki, bu hal milliyetçilik duygularının her millette normal şekliyle tezahür etmediğini gösterir.

Milliyetçilik mevzuunda, tarih boyunca hür ve müstakil yaşamış bir millet sıfatıyla Türkler'in böyle meseleleri, kompleksleri olmamıştır. Türk milleti fırsatçılığa, istismara iltifat etmediği gibi binlerce yıllık mazisinin türlü hadiseleri içinde yoğrula yoğrula gerçek millet kıvamına erdiği için, milliyetçilik fikirleri de bu tarihi oluşa uygun; sağlam karakterli ve hakim bir milletin maneviyatından süzülen nitelikte, yani hakka saygılı, insaniyet sever bir hüviyette kendisini göstermiştir. Esasen; gerek sosyolojik açıdan, gerekse siyasi açıdan tarihte ilk defa Türkler'de görülen (Büyük Hun İmparatoru Çi-çi Kağan'ın nutku (öl: M.Ö. 36) milliyetçilik hadisesi Çi-çi Kağan döneminde nasıl zuhur etmişse daha sonra da öyle devam etmiştir. Yoksa bugünkü Balkan devletlerinin varlığını izah etmek mümkün olmadığı gibi, başta Rus ve

Alman milletlerinden de bahsetmek mümkün olmazdı. Bugün de bu böyledir.

En güzel şekilde, pek çok yerde pek çok kereler milliyetçi ve milliyetsever olduğunu belirten Atatürk'ün sözlerinde ifadesini bulduğu gibi *"milletleri sevk ve idare eden adamlar, tabii evvela ve evvela kendi milletinin mevcudiyet ve saadetinin amili olmak isterler. Fakat aynı zamanda bütün milletler için aynı şeyi istemek lazımdır"*. (17 Mart 1937'de Ankara Palas otelinde Romanya Dışişleri Bakanı Victor Antonescu'ya söylemiştir.) Gerçekten de milliyetçilik, kısaca kişinin mensup olduğu milleti sevip, onu yüceltmeye çalışmasıdır

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Türkiye toprakları üzerinde yaşayan, bu toprakları vatan olarak seçen ve Türk milletini kendi milleti, Türk bayrağını kendi bayrağı ve Türk idealini kendi ülküsü olarak benimseyip kabul eden her şahsın Türk ve milletimizin ayrılmaz bir parçası olarak gören Atatürk milliyetçisi Türk gençleri; vatanın ve milletin yükselmesini kendisine amaç edinmeli ve Türk milletinin kendi yurdunda millî hakimiyetine sahip olarak yaşamak isteğini açık ve kesin bir şekilde ortaya koydukları gibi, Türk milletinin ve vatanının aleyhine çalışan gizli düşünce ve ihtirasları asla kabul etmeyip, bu gibi ihtiraslarla vatanı ve milleti perişan edebilecek her türlü girişimin karşısında çelik bir kale gibi durmaları gerekmektedir. Zira Atatürk, millet olarak var olma ve yaşama duygusu olan milliyetçiliği; millet sevgisi, millete güvenme ve milleti yükseltme aşkı olarak kabul etmiş ve genç nesillerinde mutlaka bu duygu ve düşünce ile yetiştirilmesi gerektiğini emretmiştir. Aşağıda sunacağımız belge bunun delilidir.

27 / IV / 1933

TÜRK TALEBE BİRLİĞİ KONGRESİ DAİMİ
MURAHHASLARINA

Gençliğin çalışkan, hassas ve milliyetçi yetişmesi esas dileklerimizdendir. Gençlik her türlü faaliyetlerinde Cumhuriyet kanunlarına ve Cumhuriyet kuvvetlerinin usül ve kaidelerine riayetkâr bulunmağa da dikkatli olmalıdır. Cumhuriyet hükümetinin millî meselelerde vazifesini bilir olduğuna ve kanunların ve adlî kuvvetlerin adaletine emin olunuz.

Reisicumhur

Gazi Mustafa Kemal

Atatürk'ün bu açık dileği ve gayeye ulaşmak için tesis ettiği kurumlara rağmen Türkiye'de gerçek anlamıyla bir milliyetçilik duygusunun yaratılamadığının delili yakın geçmişte millî bünyemizi kemirmek, millî bütünlüğümüzü bozmak isteyen çok yönlü aşırı akımlar karşısında milletçe büyük bir badirelere sürüklenmemiz ve bundan ancak ordumuzun üstün gayretiyle kurtulabilmemizdir. Bunun da sebebi, Türkiye üzerinde hain emellere sahip güçlerin içeride ve dışarıda faaliyetleriyle Atatürk'ün başlattığı çalışmaları engellemeleri veya amacından saptırmaları yanında, icabında Atatürk'ün ortaya koyduğu değerlerin aksine propaganda etmekten çekinmemeleridir. İşte millî duygularla alay etmeye kadar varan bu tür faaliyetler neticesinde Milliyetçilik de, (vatan, millet, sakarya) şekline dönüştürülmüş, Atatürk'ün gerçekleştirdiği inkılâplar, kaynağını Türk tarihi, Türk kültür ve medeniyetinden almasına rağmen yabancı doktrinlerin terminolojisi ile açıklanmak istenmiştir. Bazen irtica, bazen kominizm,

sosyalizm veya faşizm maskesi altındaki çıkarcılar Türk gençliğinin arasına karışıp, icabında iğfal ederek milletimizi bölmeye çalışmışlardır. Onların bu çalışmaları ancak millî benlik duygularıyla yetişmiş ve eğitilmiş Türk ordusunun üstün çalışmaları ile mümkün olmuştur.

Siz Türk gençleri Atatürk'ü gayet iyi bilip, anlamak mecburiyetindesiniz. Aynı zamanda uyanık olmaya da mecbursunuz. Bir daha milletimizin bu tür badirelere düşmemesi ve sizlerin de maşa durumuna getirilmemeniz için bu şarttır. Hem kendimizin, hem de milletimizin bekası buna bağlıdır. Esasen bu bekayı en iyi şekilde temin etmek de hepimizin vazifesidir.

Selcen GÜR

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN KURMUŞ OLDUĞU KURUMLAR

BİRİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN KURDUĞU KÜLTÜR KURUMLARI

Halkevleri

Halkevleri konusun başında öncelikle "halk" kelimesi tanımlamak lazım gelmektedir.

Belirli yer ve zamanda yaşayan insanların ekonomik çıkarlar nedeniyle bir sosyo-ekonomik dayanışma içine girmeleri sonucunda meydana gelen insan topluluğu, ortak yanları güçlü ve benzer kökten gelen birçok kavim ve soy topluluğunun birlemesinden ortaya çıkan sosyal varlıklar. [15]

Eski sözlüklerde ahali, tebaa, raiye, reaya, avam, avamı nas gibi karşılıklar gösterilmektedir. Osmanlı Devleti'nde halk, padişahın kulları,

[15] Çeçen, A. (2002). *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri,* İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 2000, s.22.

köleleri idi. Padişah da Tanrının yeryüzünde vekili, gölgesi olarak tanımlanırdı. [16]

Türk Ocaklarından Halkevlerine

II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra Osmanlı Devleti, çeşitli iç ve dış olayların sebep olduğu bunalımla içine düşmüştü. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Girit meselesi, 31 Mart Vakası, Trablusgarp Savaşı gibi olaylar, devlet bünyesinde derin izler bırakmıştı. Osmanlıcılık çatısı altında bağımsızlık faaliyeti yürüten Rum, Ermeni ve Bulgar cemaatlerinin yanında, Arnavutluk'ta başlayan ayaklanmalarla birlikte Müslüman unsurların devletten ayrılma teşebbüsleri de artık gizlenemeyecek hale gelmişti.[17]

Bütün bu iç ve dış gaileler içinde ülkede milli birlik ve beraberliği sağlayamamanın sancısını çeken Türk unsuru vardı. Çünkü Türkler bütün bu gelişmelere rağmen hala daha milli şuur ve milliyetçilikten mahrum bulunuyordu. Bu sebeple II. Meşrutiyet'e paralel olarak çeşitli cemiyet ve dergiler etrafında toplanmaya başlayan Türkçü aydınlar milli mefkûreden ve şuurdan mahrum olarak yaşayan Türkleri bir arada, millet denilen bir bütün halinde toplama lüzumu üzerinde durmaktaydılar. İşte Türk Ocakları, milli varlığı tehlikede görerek Türkleri kurtarmak gerektiğine inan Türk gençleri ve aydınlarının bir hayat hamlesi yaparak ortaya koydukları cemiyet şeklinde kurulmuştur.[18]

Atatürk Milli mücadeleyi gerçekleştirdiğinde Türk Ocakları'ndan yetişen aydınlardan büyük destek görmüş Cumhuriyetin ilk yıllarında

[16] İnan, M. R. (1988). Gazi'nin Halkçılık Ülküsü, Halkevleri ve Sonrası, *Belleten Dergisi*, Yıl: Kasım 1988, 52(204), s.870,871.
[17] Toksoy N. (2007). *Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak.* Ankara: Orion Yayınevi, s.19.
[18] a.g.e., s.20.

Türk Devleti'ni kurup geliştirirken de ocakların yetiştirdiği kuşaklardan geniş ölçüde faydalanmıştı. O dönemde Türk Ocakları, Türk kültürünü incelemiş ve Türk şuurunu ayakta tutmaya çalışmıştı.[19]

Türkiye'de 1930 yılında yaşanan olaylar, özellikle ekonomik buhran, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Menemen hadisesi, yapılan inkılâpların halk arasında tam manasıyla benimsenip yerleşmediğini ortaya çıkarmıştır.[20]

Bu durum karşısında milli ve çağdaş bir devletin hızla kurulmasını ve yerleşmesini kolaylaştırmak, bu gaye yönünde yapılanları yaymak için aynı gayeye bağlı bütün kuruluşların ve aydınların devlete yardımcı olmaları, hedefe hep birlikte yürümeleri kaçınılmaz görünüyordu. Özellikle Kubilay Olayı'ndan sonra Atatürk buna tamamı ile inanmıştı. Bunun için de, sadece teorik planda kalan değil fiilen yurdun ilçelerine bucaklarına ve köylerine kadar girip halkla doğrudan doğruya kaynaşacak, ona yeni devletin yaptığı yenilikleri anlatacak büyük kuruluşlara ihtiyaç vardı. Halkevleri işte bu inançtan doğdu. Uzun bir süredir Türk Milleti için büyük hizmetlerde bulunmuş memleketin en seçkin ve en dinç kadrolarını bir araya toplamış Türk Ocakları, böyle bir kuruluş içinde en sağlam temeli teşkil edebilirdi. Bu düşünce yavaş yavaş Atatürk'ün zihninde olgunlaşmaya başladı. Ocakları zaten, eskiden beri ilgilendiği beğendiği, desteklediği ve güvendiği bir kuruluştu.[21]

Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında yaptıkları çalışmaları, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük beğenisini kazanmış ve Atatürk, 1931'de yaptığı yurt gezilerinde Türk Ocakları'nı ziyaret etmişti. Atatürk'ün bu gezi sırasında yaptığı konuşmalarında gerekse daha

[19] a.g.e., s.23.
[20] Sarınay,Y. (1994). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, İstanbul: Ötüken Yayınları, s.320.
[21] Akyüz, K. (1986). Türk Ocakları, *Belleten Dergisi*, 50(196), s.208.

sonraki gelişmelerinde Türk Ocakları'nı Cumhuriyet Halk Fırkası'nın içine alarak, doğrudan partiye bağlı yeni bir kuruluş şekline sokmak istemesi, halkevlerini kurmaya karar verdiğini göstermektedir.[22]

Türk Ocaklarının Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleşmesi için 10 Nisan'da büyük kurultayın yapılması planlanmış ve nihayet 10 Nisan 1931 Cumartesi günü, Türk Ocakları'nın Ankara'daki Genel Merkez binasında toplanılmış ve başta CHP Genel Sekreteri Recep Peker olmak üzere parti ileri gelenlerinin ve milletvekillerinin de katıldığı kurultay, toplantıda Türk Ocaklarının kapatılması ve mal varlığının Cumhuriyet Halk Fırkası'na devredilmesi kararlaştırılmıştı.[23]

Esasen Türk Ocakları'nın kapatılmasında 1930'da vuku bulan bazı olaylar, Atatürk'ün Türk Ocaklarıyla ilgili düşüncesinin gerçekleştirilmesi ve hızlandırılmasında etkili olmuştur. Bu olaylar, Türk Ocakları yöneticilerini kendiliğinde, bilerek ya da başkalarının telkinleri ile ve farkına varmadan yaptıkları yahut da kontrol ve disiplin yetersizliği gibi organizasyon eksikliği yüzünden doğmuş hatalarında çıkmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ve bazı üyelerinin bu üyelerin bu partide yer alma eğilimleri Türk Ocakları'nın kapatılmasında az da olsa etkili olmuştur. Sonuç olarak, öncelikle Türk Ocakları'nın siyasi bir güç şeklinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın karşısına çıkabileceği endişesi Ocakların kapatılma kararının alınmasında etkili rol oynamıştır. Böylece hem muhalif bir kuruluşun ortadan kaldırılması, hem de Türk Ocakları gibi teşkilatlı ve dinamik bir kuruluşun Cumhuriyet Halk Fırkası içine alınarak güç birliği yapılması sağlanmıştır.[24]

[22] Toksoy, a.g.e., s.24,25
[23] a.g.e., s.26.
[24] a.g.e., s.27.

Türk Ocakları gerçekleştirdikleri kültür faaliyetlerinde çoğu zaman köylere kadar ulaşmışsalar da halkevleri kadar çok sayıda geniş bir teşkilata sahip olamamışlardır. Fakat halkevleri hemen her köyde kurulan halkodalarıyla tamamen halka inmeyi başarabilmiş bir kültür müessesidir diyebiliriz. Bu yönüyle de Türk Ocakları'nı bir aydın hareketi halkevlerini ise bir halk hareketi olarak kabul etmek daha doğru olacaktır. Kısaca halkevleri ve halkodaları bu yönüyle, devletin her alanda ve her yönde uygulamaya giriştiği geniş kalkınma yükselme programının hızla gerçekleşmesine ve halk tarafından benimsenmesine, fikirlerini işlemek yoluyla yardım etmişlerdi. Bunun yanında hem halkevleri hem de halkodaları bir yandan kendi yönetim kurulları tarafından idare edilecekler bir yandan da CHP tarafından kontrol edileceklerdi. Kısaca halkevleri ve halkodası kendi kendine yeter duruma getirilecek yani bulunduğu yerden temin edilecek gelir kaynaklarıyla idare edilecektir.[25]

Halkevlerinin Kuruluşu

Halkevlerinin kuruluşunda belirleyici olan etkenlerden birisi de CHP'nin kimlik arayışıyla yakından ilgilidir. Çünkü Türk Ocakları'ndan sonra nasıl bir örgüt kurulacağı da başlangıçta tam olarak belirgin değildi. Bütün tutum ve davranışlarıyla halkevlerinin kuruluşunda çok önemi bir role sahip olan Atatürk, ülkede arayışı yerinde izleyerek yetkilileri uyandırmış ve onların halkevleri gibi bir örgütlenmeye yönelmeleri konusunda asıl kararı kendisi almıştı. Bu yolda araştırmalar devam ederken, Avrupa'da öğrenim görmüş olan Vildan Aşir Savaşır'ın Çekoslovakya'daki *Sokol* adlı kuruluşları anlatan Ankara Radyosu'ndaki konferansında, Türkiye'de halkevleri ya da halkın evi şeklinde bir

[25] a.g.e., s.28.

örgütlenmeye gidilebileceği üzerinde durması durumu kolaylaştırmıştır.[26]

Bir süre sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na getirilecek olan Dr. Reşit Galip, Halkevlerinin kuruluşunu üstlenmiş ve onun çağrısıyla dönemin önde gelen aydınları Ankara Türk Ocağı binasında yapılan toplantıya katılmıştı. Burada oluşturulan komisyon, Halkevlerinin ana tüzüğünü hazırlamakla görevlendirilmiş ve sonunda Halkevlerinin kurulması kesinleşmişti. 1932 yılı başında Halkevinin kuruluşuyla ilgili hazırlıklar tamamlanmış ve durum C.H.P Genel Sekreteri Recep Peker tarafından bütün örgütlere duyurulmuştu. 19 Şubat 1932 günü başta Ankara olmak üzere 14 il merkezinde Halkevlerinin açılış töreni yapıldı.[27]

Eski Türk Ocağı binası yeni Halkevleri'nin Genel Merkezi olmuştu. Birinci kuruluş yıldönümünde Halkevlerinin sayıları 53'e ikinci yıldönümünde ise 80'e ulaşmıştı.[28]

Açılış haberi Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde de "*Halkevleri birbirine inan, birbirini tamamlayan insanların tek kalmaktan kurtulacakları milli bir birlik kaynağıdır*". Şeklinde yer aldı.[29]

Genel açılışla beraber başlıca büyük kentlerde Halkevlerinin açılması, kısa zamanda ülke çapında kültürel havanın esmesini sağladı. Kentlerin okumuşları, aydınları, yüksek eğitim görmüşleri ile beraber devletin ve partinin önde gelenleri Halkevlerinde görev almışlar ve tüm çalışmalara katılarak halkın toplanmasını ve eğitilmesini sağlamışlardı.[30] Halkevlerinde yalnızca belirli kişiler değil tüm vatandaşlar birbirine

[26] Çeçen, a.g.e., s.116.
[27] Arıkan, z. (1999), Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi, *Atatürk Yolu Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, 6(23), S.267-268.
[28] Çeçen, a.g.e., s.95.
[29] Hakimiyeti Milliye 20 şubat 1932.
[30] Çeçen, a.g.e., s.113,114.

kaynaştırılacak, bunu için olabildiğince çok kişi görev alacak yetenekli kişiler iş başına getirilecekti.[31]

Halkevleri ve Çalışmaları

Halkevleri Türkiye'de halkın istek ve yeteneklerine uygun olarak kurulan ilk önemli teşkilat olmuştu. Evler, gençliğin gelişmesi, halkın aydınlatılması, Türk kültürünün bütün yönleriyle ortaya çıkarılmasını amaçlamış ve zengin bir programla icraatlarına başlamıştı. Halkevlerinin kuruluşunda 9 kol halinde örgütlenmesi uygun görülmüştü. Bunlar şöyle belirlenmişti: Dil, Edebiyat, Tarih-Güzel Sanatlar Temsil (Tiyatro ve Seyirlik oyunlar)-Spor-Sosyal Yardım-Halk Dershaneleri ve Kurslar-Kütüphane ve Yayın-Köycülük-Müze ve Sergiler.[32] Yapılan bu çok yönlü çalışmada bütün bir millet harekete geçirilmiş ve herkesin milli amaca hizmet etmesi sağlanmıştır.[33]

Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi

Bağımsız bir milletin dilinin, tarihinin ve edebiyatının yabancı unsurların tesir ve istilasından en fazla korunması gerekirken, sürekli taarruzlara uğraması ve derin yaralar almış olması o milletin bu alanda yapması gereken çok büyük sorumluluklarının olduğu anlamına gelmektedir. Böyle bir sorumluluğu üstlenmeyi halkevleri dil, edebiyat tarih şubeleri görev edinmiştir.[34]

Halkevleri, dil, edebiyat ve tarih şubelerinin en verimli çalışmalarından birini de yayınladıkları dergiler oluşturmaktadır.[35] Halk

[31] a.g.e., s.119.
[32] Arıkan, a.g.m., s.274.
[33] Toksoy, a.g.e., s.50.
[34] a.g.e., s.50.
[35] Arıkan, a.g.m., s.273.

dilinde yaşayan ve yazı diline girmemiş nice sözler listeler halinde Halkevleri dergilerinde yayınlanmaya başladı.[36]

Sözün kısası, Tarih, Dil ve Edebiyat şubelerinin çalışmaları, ülkede bir ulus bilincinin oluşmasına katkıda bulunacaktı. Dil ve edebiyat alanında sürdürülen çalışmalar ve yapılan derlemeler, Türkçenin söz dağarcığının, anlatım gücünün üstün bir düzeye gelmesinin yolunu açmıştır. Dil ve edebiyat çalışmalarının iki koldan yürütülmesi gerektiği belirtilmiş ve bundaki amaç şöyle açıklanmıştır. Birincisi, Araştırma ve Derleme, Eski Türkçe eserlerdeki öz Türkçe sözleri derlemek, halk dilinde yaşayıp yazı diline henüz geçmemiş Türkçe sözleri tabirleri ve halk bilgisi mahsullerini toplamak, eski Türkçenin ve bugünkü halk Türkçesinin gramer ve şive hususiyetlerini araştırmak; masalları, atasözlerini toplamak... İkincisi, İleri Sürme İşi Bugünkü yazı dilinde kullanılan yabancı kökten sözlerin ifade ettiği mefhumları anlatabilecek Türkçe kökten sözler bulup tebliğ mahiyetinde olarak neşretmek, dile ait yol gösterici yazılar yazmak, öz Türkçe sevgisini yaymak...[37]

Güzel Sanatlar Şubesi

Bu şube, musiki, resim, heykeltıraşlık, mimarlık, tezyini sanatlar gibi alanlarda çalışmıştır. Halkın güzel sanatlara olan ilgisini artırmak ve bu alanda gelişme sağlamakla birlikte, ürünlerin topluma yayılmasına çalışmak görevine de sahipti. Yapılan müzik çalışmalarında gaye, bir taraftan yeni Türk müziği oluşturulurken, diğer yandan halk arasında ve köylerde söylenen halk türkülerinin de tespit edilmesine çalışılmıştı. Halkevlerinde kurulan bandolar, müzik alanında yapılan yeniliklerin bir temsilcisi olmuştur. Resim, fotoğrafçılık, heykeltıraşlığa halkevlerinin birçoğunda büyük önem vermiş, en mütevazı köylerin halkevlerinde

[36] a.g.m., s.276.
[37] a.g.m., s.275,276.

dahi sergilerin açıldığı gözlenmiştir. Arkasında sanat eseri bırakmamış milletleri tarihin unutmuş olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, insan topluluklarının millet vasfına liyakat kazanabilmeleri için, bütün dünyayı ilgilendirebilecek milli bir sanata sahip olmaları şart görülmüştür. Bundan dolayı halkevleri faaliyetleri içerisinde sanat çalışmalarına önemli bir yer verilmiştir. Türkiye'nin ilk bale gösterileri halkevlerinde sahneye konmuş, yine ilk dansçılar halkevlerinin çatısı altında yetişmiştir. Eminönü Halkevi'nde yetişen sanatçılar arasında Münir Özkul, Renan Fosforoğlu, Sadri Alışık'ta bulunmaktadır.[38]

Temsil Şubesi

Halkevinin temsil şubeleri, bu teşkilatın en önemli görevini üstlenen bir öğesi olmuştur. Halkevi sahnesi bir milli kültür mektebi olarak tasavvur edilmiş orada çalışanlar milli müdafaa için emek veren mücahitler sayılmışlardır. Halkevinde sahnelen oyunlar, milli tezleri müdafaa eden konulardaki piyesler olmuştur. Temsil konuları, Umumi Türk Tarihi ile milli mücadeleleri içeriyordu. Geleneksel değerleri işleyen ulusal piyeslerle halkın eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi amaçlanmıştı.[39]

Dr. Reşit Galip, konuşmasında bu hususu şöyle açıklıyordu.

"Halkevleri temsil mezaisinin bilinmesi lazım bazı hususiyetleri vardır. Halkevi sahnelerinde yalınız milli tezleri müdafaa eden mevzularda piyesler temsil edilir."[40]

[38] Toksoy, a.g.e., s.51,51.
[39] a.g.e., 52.
[40] Hakimiyeti Milliye 20 şubat 1932.

Halkevlerinin bu şubesi, ülkemizde tiyatronun gerçek anlamı anlaşılmış ve ne kadar önemli bir iletişim aracı olduğu ortaya konulmuştu.[41]

Spor şubesi

Spor şubesi, halkevleri spor anlayışı etrafında her türlü vasıta ile başlıca iki esası müdafaa etmiştir. Bunlardan birincisi, sporda yalnız atlet yetiştirmek değil, bendence olduğu kadar ahlakça ve fikirce sağlam vatandaşlar yetiştirmekti. İkincisi ise, sporun yalnız gençliğe mahsus bir meşgale sayılma anlayışının yok edilmesi olmuştur.

Halkevlerinde bu alanda bütün spor dalları üzerinde durulmakla beraber en çok önem verilen sporlar milletin tarihi geleneğinde yer alan, binicilik, avcılık sporları olmuştur.[42]

Sosyal Yardım Şubesi

Bu şube halkevlerinin hayır işlerine ayıracağı zamanın payını temsil etmiştir. Yoksullara öksüzlere, sakatlara her türlü yardım yapılmıştır.[43] Dr. Reşit Galip " *Türk'ün şiarı, kapısının tokmağı çalınmadan ve önünde avuç açılmadan yardıma ve imdada koşmaktır.*" Demiştir. Hakimiyeti Milliye 20 Şubat 1932. Bu insanlar dilencilik durumuna düşmeden, sefalete uğramadan gerekli yardım yapılmıştır. Halkevinin bulunduğu yöredeki yardıma ihtiyaç duyan kimsesiz kadınlar, çocuklar, maluller, düşmüş ihtiyarlar ve hastalar... gibi yurttaşlar hakkında üyelerin şefkat ve yardım duygularını uyandırmak ve yükseltmektir. Bunun için yörede var olan hayır kurumlarıyla ilişkiye geçer, yoksa bunların açılması için uğraşır. Ayrıca, kimsesiz çocuklara

[41] Toksoy, a.g.e., s.53.
[42] a.g.e., s.53.
[43] a.g.e., s.53.

giyecek, yiyecek ve barınacak yer sağlamaya çalışır. Kimsesiz hastalara, doğum yapanlara, olanaklar ölçüsünde yardım etme; köyden gelen tedaviye gereksinim duyan insanları il ve ilçelerde barındırma; işsizlere iş bulmalarında yol gösterme bu kolun görevlerindendir.[44]

Ayrıca bu şubenin temel görevlerinden olan fakir hastaların tedavi ettirilmesi işi ise, oldukça önemli bir yere sahipti. Her şube kendisine ait açacağı muayenehanede, kendisine müracaat edecek olan hastaları tedavi etmekle mükellefti. Açılması düşünülen ücretsiz muayenehaneler için bir talimatname bile hazırlanmıştı.[45]

Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi

Bu şubenin amacı; halkın bilgisini yükseltecek her türlü okuma, yazma ve yetiştirme hareketlerinin ilerleyip gelişmesini sağlamak ve korumaktır.[46]

Bu şubenin önemi büyüktü, harf inkılabı sırasında ülkenin aydınları tarafından açılan irfan seferberliğinin üç-beş ayda verdiği muazzam ve harika sonuçlar hafızalarda yer etmiştir. Bu kurslarda, okuma yazma öğretme mücadelesinden başka, ülkedeki eğitim konusunda da önemli çalışmalarda bulunulmuştur. Bütün giderleri merkezden sağlanmak üzere doğu illerinin on yedisinde 211 tane Türkçe okuyup yazma kursu açılmıştır. Diğer yandan 1946 yılı yaz ayında hemen bütün halkevleri *Yabancı Diller Okulu* haline getirilmiş ve İngilizcenin yanı sıra Fransızca, Almanca kursları da verilmeye

[44] Zeyrek, Ş. (2006). *Türkiye'de halkevleri ve halkodaları (1932-1951),* Ankara: Anı Yayıncılık, s.24.
[45] Toksoy, a.g.e., s.54.
[46] Zeyrek, a.g.m., s.70.

başlanmıştır. Ayrıca biri merkezde ikisi bucaklarda olmak üzere üç *Ulus Okulu* da açılmıştır.[47]

Kütüphane ve Neşriyat Şubesi

Her Halkevinde bir okuma salonu ve bir kütüphanenin bulunması, halkevlerinin ilk tesis şartlarından sayılmıştır. Halkevi kütüphanelerinde halkevi maksat ve gayelerine uygun kitaplara yer verilmeye dikkat edilmiştir.[48] Kütüphanelere sadece, Bakanlıklar, Genel Müdürlükler, Hükümetçe yararlılığı kabul edilen, Dil ve Tarih Kurumları gibi kuruluşların; CHP Genel Sekreterliği'nin, halkevlerinin kendi bütçeleri ile aldıkları ve yurttaşların yardım olarak verdikleri yapıtlar girebilirdi.[49]

Yayın faaliyetleri başlı başına büyük bir olay olmuş, ülke kalkınmasının ve kültürel faaliyetlerin önemli bir kısmını yayın çalışmaları oluşturmuştur. Halkevlerinin kitap yayınları 500'e yakındır. Hatta yayınlanan konferanslar da buna eklenirse kitap sayısı 800'ü bulmuştur. Bu kol sayesinde yeni çıkan kitaplar bütün şubelere dağıtılıyor, önemli kitaplar üzerine konferanslar ve oturumlar düzenleyerek halkın ilgisini okumaya çekiyordu. Bu kol, Halkevlerinin en başarılı olan koludur. Hem birçok kütüphane ve yayınlarla kalıcı işler yapmış, hem de Türk insanının düşüncelerini değiştirmede önemli görevler üstlenmiştir.[50]

[47] Toksoy, a.g.e., s.55.
[48] a.g.e., s.55.
[49] Zeyrek, a.g.e., s.72.
[50] a.g.e., s.73.

Köycülük Şubesi

Türkiye'nin hakiki sahibi ve efendisi köylüdür düşüncesiyle, köylünün aydınlatılması için çok yönlü faaliyetler başlatılmıştır.[51]

Amacı, köylerin ve dolayısıyla köylünün ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve sağlık yönünden gelişmesine çalışmak; köylüyü müsamerelerine ve eğlencelerine çağırmak ya da gerekirse Halkevlerinin bazı çalışmalarını ayaklarına kadar götürmek; köylünün on beş günde bir mektubunu yazmak; il ve ilçedeki sağlık ve resmi işlemini Halkevleri aracılığıyla izlettirmek ve eğer kentte barınacak yeri yoksa yer sağlamak; köylüyü ilgilendiren kurslar açmak; köyler arasında ve köyle kent arasında geziler ve çeşitli yarışmalar düzenleyerek, köylü ile kentliyi kaynaştırıp arasındaki farkı gidermektir.[52]

Köycülük şubesi, çevrede ki köylere geziler düzenleyerek, onlara bilmediklerini öğretmek, ekonomik durumları iyileştirmek ve özellikle çocuklarına ve hastalarına bakmak ve baktırmak görevini üstenmiştir. 18 milyon kabul edilen Türk nüfusunun 12 milyonunun köylerde yaşadığı hesaba katılarak bu kadar büyük bir nüfus potansiyelinin maddi durumlarının yaşayış tarzlarını iyileştirilmesi, Türk milletinin layık olduğu mertebeye çıkarılması milli bir borç olarak kabul edilmiştir.[53]

Köy öğretmenleriyle kurulan sistemli ilişki ağı Halkevlerinin köycülük kolunun çalışmalarını daha da işlevsel kılıyordu. İdealist Türk aydınların ve gençlerin, köye gidebilmesi için her türlü imkân bu kol tarafından sağlanıyordu. Cumhuriyet rejiminin toplumsal devrimlerinin köye ve köylüye götürülmesi gerekiyordu. Devleti kuran ve yöneten

[51] Toksoy, a.g.e., s.56.
[52] Zeyrek, a.g.e., s.85.
[53] Toksoy, a.g.e., s.56.

partinin halk kitleleri ile yakınlaşmaya ve onlara yaptıklarını anlatmaya gereksinim vardı. Halkevlerinin köycülük kolları işte böyle bir ortamda köyü ve köylüyü uyandıracak ve onları devrim ilkesi doğrultusunda çağdaş uygarlık hedefin yöneltecekti.[54]

Müze ve Sergi Şubesi

Bu şubenin müze grubu kendi mıntıkasındaki tarihi eser ve abidelerin mütalaasına ve korunmasına çalışılacaktı. Tarihi eserler, Türk milletinin insanlık tarihindeki büyük rolü olarak kabul edildiğinden, halkevlerini bu tarihi eserler hakkında dikkatli olmaya, onları daha iyi korumaya davet etmiştir. Sergi çalışmalarında her türlü tanıtım amaçlanmıştır.[55]

Bu kol, Tarih çalışmalarında Türk Tarih Kurumu ile işbirliği yaparak ona yardımcı olmuştur.[56]

Halkevlerinin Kapatılması

Çok partili hayata geçişle beraber, değişik düşüncedeki kimseler ve kesimler partiler kurarak örgütlenmeye başlamışlardır. Halkevlerinin konumu da giderek tartışma yarattı. Yeni kurulan partilerin Halkevlerinden yararlanmak istemelerine tüzüğün elvermediği gerekçe gösterilerek olumsuz yanıt verildi. CHP'nin Halkevlerini partiler dışı bir kuruluşa dönüştürme konusunda da yavaş davrandığı anlaşılmaktadır.[57]

Sonunda Halkevleri 8 Ağustos 1951 tarih ve 5830 sayılı yasa ile kapatıldı. Bir kısım binaları yeniden açılan Türk Ocaklarına verilmiş

[54] Çeçen, a.g.e., s.135.
[55] Toksoy, a.g.e., s.58.
[56] Zeyrek, a.g.e., s.84.
[57] Arıkan, a.g.m., s.278.

diğerleri de hazineye mal edilmişti. Ancak ne var ki Halkevlerine ait taşınır malların özellikle kütüphane, arşiv, belge, fotoğraf gibi malzemenin korunması için hiçbir önlem alınmamış ve bu büyük kültürel birikim deyim yerindeyse savrulmuştur.[58]

Bütün ülkede var olan Halkevleri, Halk Partisi binaları ile diğer mal varlığına devletçe el konuldu. Halkevi eşyaları yağma edildi, çöplüklere ve sokaklara atıldı. Halkevleri kitapları, kese kâğıtçılarına toptan verildi. Tüm yayınlar kamyonlara doldurularak alanlarda yakıldı.[59]

Birçok alanda ve birçok konuda önderlik ederek ilkleri gerçekleştiren bu kurum, toplum üzerinde genelde çok olumlu etkiler yapmış başarılı bir kuruluştur. Kapatılmasıyla Türk toplumunu birleştirecek çimento ve tutkalı üreten bir birim yok edilmiştir. Yeni düzenin veya Atatürkçülerin kalelerinden ilki düşürülmüştür. [60]

[58] a.g.m., s.279.
[59] Çeçen, a.g.e., s.212.
[60] Zeyrek, a.g.e., s.139.

İKİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN KURDUĞU DİL VE TARİH ALANINDA KURUMLAR

Türk Tarih Kurumu

Türkiye'de tarihçilik genel anlamda dört aşamadan geçerek gelişimini sürdürmüştür. Bunlar: Dinsel Tarih Anlayışı, hanedan tarih anlayışı, ırksal tarih anlayışı ve son olarak ulusal tarih anlayışı. Tanzimat'a kadar, tarih olaylarının açıklanmasında genellikle dinsel tarih anlayışı geçerli olmuştur. Bu tarih anlayışlarının geçerli oldukları devirde, özellikle, dinsel tarihçilik devrinde tarih yazıcılığı, dar kalıplar içinde yaşamıştır. [61]

Tanzimat'la I. Meşrutiyet arası yıllarda, devlet tarihi anlayışı gelişmeye başlamıştır. I. Meşrutiyetten sonra da ülkede Ulus Tarihi Anlayışı gelişmiştir.

---

[61] Ünal, Y. (2010). Türkiye'de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15–20. Yy) Ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi, *Kelam Araştırmaları,* 8(2),192.

II. Meşrutiyet döneminde padişahların baskısı biraz azalınca başka konularda olduğu gibi bilimsel tarihçilikte de ilerlemeler oldu. [62]

II. Meşrutiyet döneminden sonra tarihçilik, yeni Türkiye Devleti'nin kurulması ile bugünkü ulusal ve çağdaş aşamasına girmiştir.[63]

Bu dönemde gelişmeye başlayan milliyetçilik akımı, milli tarih anlayışını ortaya çıkarmıştır. Türk aydınları arasında hızla yayılmaya başlayan Türkçülük akımı sayesinde bakış açısı değişmeye, tarih çalışmaları farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Hüseyinzade Ali, Yusuf Akçura, Fuat Köprülü gibi isimler Türkoloji'nin ve modern tarihçiliğin gelişmesinde büyük rol oynamıştır.[64]

Atatürk'ün Tarih Anlayışı

Atatürk, tarihe ve özellikle Türk tarihine çok önem vermiştir. Kendisi de askeri ve siyasi hayatında tarih bilgisinden çokça istifade etmiştir. Prof. Dr. Afet inan Türk tarih kurumunun 40.yıldönümü töreni vesilesiyle yaptığı konuşmasında Atatürk'ün okul sınıflarındaki derslerinden itibaren tarih çalışmasını sevmiş ve hayatının her devresinde çeşitli kitaplar okuyarak Türk tarihinin meseleleriyle uğraştığını belirtmiştir. [65]

[62] YANIK, A. (2005). *Tarih, Tarihçilik, Tarih Yazımı,* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 9.
[63] Ünal, a.g.m., s.194.
[64] ULUSKAN, S. B. (2010). *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları,* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 238.

[65] İnan. A. (1971). Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında, *Belleten Dergisi,* 35(140), 519.

Mustafa Kemal Atatürk'ün düşün dünyasının oluşmasında ve tarih bilgisi ve bilinci kazanmasında okuduğu kitapların önemi çok büyüktür. Atatürk'ün okuduğu sanat, ekonomi, genel kültür, siyaset, düşünce dünyası, askeri içeriklerden oluşan kitaplar arasında büyük oranda tarih kitapları da yer almaktadır.[66]

Milletçe girdiği mücadelede ve cumhuriyete attığı ilk adımda da bu kuvvetli tarih bilinciyle hareket etmiştir. Atatürk'e, tarih ilmine olan ilgisi ve katkısından ötürü 19 Eylül 1923 günü İstanbul Üniversitesi tarafından fahri Tarih Profesörlüğü verilmiştir.[67]

Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının akabinde, Türkler aleyhine karalama ve tarih tahribatı tekrar en üst seviyesine ulaştı. I. Dünya Savaşı sonunda ülke topraklarını işgal eden güçler, Anadolu toprakları üzerinde Ermeni, Rum Yunan, Bizans ve Hıristiyanlık propagandası yaptılar. Haçlı seferleriyle başlayan Türk düşmanlığı Anadolu topraklarının taksimatında kendini gösterdi. Öyle ki Yunanlılar Batı Anadolu'da nüfuz elde edebilmek amacıyla, coğrafya ve uygarlık delilleri ortaya atmaya çalıştılar. İtalyanlar, Eski Roma İmparatorluğu'nun halefleri olarak, hak iddia etmişlerdir. Fransızlar, Haçlı seferlerinden sonra bir Frank Devleti'nin kurulmasını bahane ederek Güney Anadolu'nun bir kısmına sahip çıkmışlardır. Atatürk, Büyük Zaferden sonra bu haksız hüküm ve iftiraların daha sonra da devam ettirilebileceğini tahmin ederek 1928 yılından itibaren tarih çalışmalarını örgütlemiştir. Çağdaş Türk tarihçiliğini bu örgütlenme ile

[66] Eroğlu, H. (2002). Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Anlayışı İle İlgili Bazı Görüşler, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (29-30), 77,78.
[67] Uluskan, a.g.e., s.237.

başlatmak mümkündür. Sistemli olarak ulusal tarih denilen olgu bu tarihten itibaren ortaya çıkmıştır.[68]

Osmanlı döneminde eski Türk tarihi ile ilgili neredeyse hiç araştırma yapılmamıştı. Batı dünyası da, Türkler ve Türk tarihi hakkında son derece önyargılı idi, eserlerinde Türk milletini küçük düşürücü ifadeler sıkça yer almıştı. Atatürk, batılıların hafızalarındaki bu taassubu silmeye, Türklere kendi tarihlerini öğretmeye ve belgelere, ilmi metotlara dayalı bir tarih anlayışı geliştirmeye çalışmıştır.[69]

Atatürk iktidarı boyunca Türkiye'de tarih biliminin gelişmesi için çabalamıştır. Tarih çalışmalarını teşkilatlandırmak için Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ni kurmuş, bunu yeterli görmeyip Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni de buna eklenmiştir.[70]

Türk Tarih Kurumunu kurdurması, bu kurumun çalışmalarına katılarak yakından ilgilenmesi tarihe ve tarih bilimine verdiği önemi göstermesinin yanı sıra Osmanlıdan Cumhuriyete (ümmetten-millete) geçiş sürecinde Türk milletine, millet olma bilincini aşılamak amacını da gütmektedir.[71]

Tarihte Atatürk'ten öncede tarih yazmak ve dil düzenlemek teşebbüsünde bulunmuş devlet reisleri vardır, ancak bu hususta Atatürk'ü onlardan ayıran, onlardan üstün tutan en önemli özellik onlar gibi yalnız kendi işlerinin ve zamanın tarihini yazmakla kalmayıp, bütün insanlığın tarihini ve kültürünü araştırtmış ve yazdırtmıştır. Ve

[68] Ünal, a.g.m., s.119.
[69] Uluskan, a.g.e., s.239,240.
[70] Ünal, a.g.m., s.195.
[71] Çambel, H. C. (1939), Atatürk ve Tarih, *Belleten Dergisi*, 3(10), 269.

muazzam planını uygulamak için de 1930'da Ankara'da Türk Tarih Kurumu'nu tesis etti.[72]

Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu ve Amacı

Prof. Dr. Afet inan Atatürk'ün tarih çalışmalarına başladığı tarihi şöyle saptar:

1928'de Fransız kız lisesinde öğrenci olduğum yıllarda Fransızca bir coğrafya kitabında, Türklerin sarı ırka mensup olduklarını ve Avrupa zihniyetine göre ikinci(secondaire) derecede bir insan tipi olduğu yazılmakta idi. Türklerin medeniyet alanındaki eserlerine Fransız tarih kitaplarında hiç yer verilmemesi, hatta bazen 'Barbar' deyimi ile istilacı bir kavim olarak gösterilmesi dikkatimi çekmişti. Bunları kendisine gösterdiğimde " *Hayır, böyle olmaz, bunun üzerinde meşgul olalım*" dediler.[73]

Bu çalışmaların ilk ürünleri 1929 yılında lise ve ortaokul öğrencileri için yazılmış tarih fasikülleri şeklinde basılmaya başlandı. 23 Nisan 1930'da Ankara'da altıncı kez toplanan "Türk Ocakları Kurultayı" Türk Tarih Kurumunun kuruluşuna ilk temel taşı koyması bakımından önemlidir. Toplantıda konuşma yapan Prof. Dr. Afet inan, Türk tarihinin eksikliğini, Türk ulusunun kurduğu büyük uygarlıkları konu almış ve kırk imzalı bir önerge vermiştir. Afet İnan'ın önergesi kabul görmüş ve Türk ocakları yasasına " Merkez Heyeti Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik ve tetebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere bir Türk Tarih Heyeti teşkil eder". Şeklinde bir

[72] a.g.m., s.270.
[73] İnan, a.g.m., s.519,129.

madde eklenmiştir. Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti bu madde gereğince kuruldu. 16 üyeden oluşuyordu.[74]

İlk toplantısını 4 Haziran 1930 günü yapmış ve Türk Ocakları Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in başkanlığında bir yönetim kurulu seçilmiştir.[75]

Heyet daha önce okullar için bastırılan tarih fasiküllerinden yararlanarak 606 sayfalık *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı kitabı bastı. Bu eser, Türk tarihi hakkında yepyeni bir görüşü , "Tarih Tezi" diye adlandırılan bir tezi ortaya atmış oldu.[76]

1931'de Türk Ocaklarının kapatılması üzerine Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin bir niteliği kalmamış ve 15 Nisan 1931'de de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti halini almıştır.[77]

Cemiyet çalışmalarına aynı üyelerle ve aynı çalışma planı ile devam etmiştir.[78] Dil devriminden sonra cemiyetin adı 1935'de Atatürk tarafından Türk Tarih Kurumuna çevrilmiştir.[79]

Türk Tarih Kurumu'nun amacı Tüzüğünün 4. Ve 5. Maddelerinde şöyle belirtilmiştir:

"Madde 4- Kurumun amacı Türk tarihi ile Türkiye tarihini ve bunlarla ilgili konuları incelemek ve elde edilen sonuçları her türlü yollarla yaymaktır. Kurum bu amacına erişmek için aşağıdaki yolda çalışır:

---

[74] İğdemir, U. (1973). *Cumhuriyetin 50.yılında Türk Tarih Kurumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 3,5.
[75] Uluskan, a.g.e., s.243.
[76] İğdemir, a.g.e., s.5.
[77] a.g.e., s.7.
[78] Uluskan, a.g.e., s.244.
[79] İğdemir, a.g.e., s.7.

a) Türk ve Türkiye tarihi kaynaklarını araştırır ve inceler; bunları ve bunlarla ilgili bilimsel değerde monografileri, çeşitli eserleri ve dergileri yayınlar.

b) Türk ve Türkiye tarihine dair kaynakları ve tetkikleri Türkçeye çevirir ve yayınlar.

c) Yeni buluşları ve bilimsel konuları tartışmak üzere toplantılar yapar ve kongreler düzenler.

d) Türk ve Türkiye Tarihini aydınlatmaya yarayacak belge ve malzemeyi elde etmek için gereken yerlere inceleme, kazı ve bunlarla ilgili araştırma yapmak üzere gereken kişileri tek olarak veya heyet halinde gönderir."

"Madde 5- Kurum, Dernekler Kanunu'nun 6., 10., 11., 24. maddeleri hükümlerine uymak kaydı ile yurt içinde ve yurt dışında yabancı bilim kurumları ile araştırma ve yayın konusunda işbirliği yapabilir. Kurum yerli ve yabancı bilimsel kuruluşlara üye olabilir. Bunlar temsilci gönderebilir ve kongrelere katılabilir..."[80]

Türk Tarih kurumunun kuruluşundan sonra ilk işi, liseler için dört ciltlik bir tarih kitabı hazırlamak oldu. Bu eser, Atatürk'ün çalışmaları bizzat takip etmesiyle kısa zamanda tamamlanarak milli eğitim bakanlığınca bastırılmıştır.[81]

[80] a.g.e., s.37.
[81] Çoker, A. F. (1983), *Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: s.6.

I. Türk Tarih Kongresi

Türk Tarih Kurumu tüzüğünde, kurumun yeni buluşları ve bilimsel konuları tartışmak üzere toplantılar yapacağı ve kongreler düzenleyeceği hükmü yer almaktaydı. Bu bilimsel toplantı ve kongrelerin en önemlisi kuşkusuz Türk Tarih Kongreleridir. Bunların ilki Atatürk'ün emriyle 2-11 Temmuz 1932 tarihlerinde Ankara Halkevinde toplanmıştır. Amaç, yeni tarih tezinin ve tarih öğretiminde izlenecek yolun öğretmenlere anlatılmasıdır.[82]

Atatürk'ün elde etmek istediği sonuç üniversitenin tarih ile ilgili öğretim üyeleri ile lise ve ortaokul tarih öğretmenleri arasında yeni tarih anlayışı bakımından bir tartışma zemin sağlamak, varsa kuşkuları ortadan kaldırmaktır.[83]

Kongrede, Türk Tarihinin Ana Hatları adlı kitabın son incelemeler ve belgeler ele alınarak yeniden yazılması, liseler için hazırlanan dört ciltlik kitapta gerekli düzeltmeler yapılarak yeni öğretim yılına yetiştirilmesi, ilkokullar için yeni tarih kitapları yazılması gibi konular görüşülüp tartışıldı.[84] Atatürk'te tüm kongre toplantılarına katılmış ve dikkatle izlemiştir.[85]

I. Türk Tarih Kongresinde, Türk uygarlık tarihi, Türk ırkının antropolojik yapısı ve özellikleri, Türk Dili ve Edebiyatı ile ilgili bildiriler sunulmuş, tartışmalar yapılmıştır. Esas amaç, manevi yönden Türk

[82] a.g.e., s.18.
[83] a.g.e., s.6.
[84] İğdemir, a.g.e., s.15.
[85] Kocatürk, U. (2015). *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 460.

varlığını güçlendirmek ve gençliğe tarihi ve dili ile övünen bir kütle ruhunu vermekti.[86]

Tarih ve Dil Kurumlarını, akademi yapmak konusundaki düşüncelerini gerçekleştirmek isteyen Atatürk, 14 Haziran 1935'te Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni kurdurmuştur. Fakültenin tarih alanında çalışmaları aynı zamanda Anadolu'nun da uygarlıkların tarihindeki yerini aydınlatmada önemli katkılar yapmıştır.[87] Birinci Türk Tarihi Kongresi'ne yalnızca Türk profesör ve öğretmenleri katılmıştır, kongrenin ulusal bir niteliği yoktur.[88] Ancak ilginçtir, ülkede yaşanan bu gelişmeler dünyada büyük bir ilgiyle takip edilmiştir.[89] Bu kongre, Kurumun çalışma yöntemleriyle amacını da belirtmesi bakımından ayrı bir önem taşır.[90]

Türk Tarih Kurumunun Çalışmaları

Atatürk, büyük işleri milletçe yapmayı severdi. Dil devriminde de bu yolu tutmuştu. 1935 yılında Atatürk'ün tarih alanında da böyle bir çabasını görüyoruz. Tarih, daha çok bilim adamlarının çalışacağı bir uzmanlık dalıdır. Ama aydınların ve halkın da bu alanda yapacağı bazı işler bulunabilir. İşte Atatürk bunu sezmiş ve Türk Tarih Kurumunun çalışmalarına hız vermek, birçok büyük işlerin kısa zaman süresi içinde başarılmış olduğunu görmek için devletin ve halkın çalışmalara katılmasını istemiştir.[91]

[86] ERGÜN, M. (1997), *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara: Ocak Yayınları, 156,157.
[87] Yalçın, vd., a.g.e., s.196.
[88] İğdemir, a.g.e., s.15.
[89] Uluskan, a.g.e., s.260.
[90] İğdemir, a.g.e., s.15.
[91] a.g.e., s.25.

Atatürk'ün emriyle Türk Tarih Kurumunun çalışmalarına hız vermek için Afet İnan ve Hasan Cemil Çambel tarafından bir program tasarısı hazırlanmıştır.[92]

Türk Tarih Kurumu kurulduğu günden itibaren yoğun bir çalışma temposu içinde olmuş ve çok sayıda yayın yapmıştır. 1932-1938 yılları arasında özellikle metot kitaplarının tercümeleri hemen yapılmıştır. Böylelikle hem Türk tarihçilerin bunlardan istifade edilmesi sağlanmış hem de tarih çalışmalarında ki metotsuzluk önlenmek istenmiştir.[93]

Türkiye, dünyanın en büyük uygarlıklarını kucağında barındıran eşsiz bir ülkedir. Topraklarının altında on bin yıl önceye dayanan çeşitli uygarlıkların kalıntıları yatmaktadır. Türk Tarih Kurumu bu görüşü benimsediği için, bugünkü Türk topraklarının üstündeki ve altındaki kalıntıları incelemeyi görev saymış ve bu amaç maddesindeki "Türkiye Tarihi Kaynaklarını araştır" buyruğuna uyarak bu alandaki çalışmalarını sürdürmüştür.[94]

Yayın Faaliyetleri

Tarih Kurumu'nun bu dönemki çalışmaları içinde önemli bir olay da, Türk Tarih Bilimi'nin sesini duyuracak, Türk araştırmacılarının çalışmalarını dünyaya tanıtacak bir yayın organına kavuşmasıdır.[95]

1937 yılından beri üç ayda bir Belleten adlı bir dergi sürekli ve düzenli olarak yayımlanmaya başlamıştır. Belleten adı, Atatürk'ün Türk Tarih Kurumuna bir armağanıdır Bugünde 4 ayda bir yayınlanmaya devam etmekte ve 287. Sayısına ulaşmıştır. Türk Tarih Kurumu, gerek

[92] Uluskan, a.g.e., 267.
[93] a.g.e., s.269.
[94] İğdemir, a.g.e., s.38.
[95] Çoker, a.g.e., s.8.

üyelerinin, gerekse Türk ve Türkiye Tarihi üzerinde çalışan bilim adamlarının hazırlayacakları monografilere yayımlamayı amaçları arasına almıştır. Bu bölümde kurum çalışmalarında önemli bir yer alır.[96]

Kurum Türk tarihinin araştırıp yayınlamaya dönük olarak lise kitaplarının yazılmasında da öncülük etmiştir. *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı eser yetersiz kalınca, Türk Tarih Kurumu, çeşitli bölümleri, değişik yazarlara yeniden kaleme aldırdı. Yazılan ilk eser, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın kaleme aldığı *Anadolu Beylikleri*'dir.[97] Türk Tarih Kurumu kendisine düşen görevleri en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmış, 1935'de Piri Reis'in "Kitab-ı Bahriye" ve "Haritası"nın tıpkıbasımını yayınlamıştır.[98]

Kongreler

Tüzüğün 4. Maddesinin "c" bölümü, kurumun yeni buluşları bilim dünyasına sunmak amacıyla kongreler düzenlemesini emreder. Kurum, 2 Temmuzda topladığı I. Türk Tarih Kongresinden sonra 20-25 Eylül 1937 tarihleri arasında İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda II. Türk Tarih Kongresi'ni düzenledi. Bu kongreye ilk defa yabancı bilim adamları da çağrılarak uluslararası bir nitelik verildi. Atatürk bu kongreyi büyük ilgi ile izledi.[99]

Kongrenin ilginç bir yanı da, tarih öncesinden Cumhuriyet devrine kadar yurdumuz da ve Ortadoğu'da gelişen uygarlıkları maket, resim ve grafiklerle canlandıran öğretici nitelikte bir serginin Dolmabahçe Sarayındaki Muayede Salonu'nda düzenlenmesidir. Bu sergi Atatürk'ün

[96] İğdemir, a.g.e., s.39.
[97] Yalçın, vd., a.g.e., s.195,196.
[98] Çoker, a.g.e., s.6.
[99] İğdemir, a.g.e., s.41.

emriyle sürekli olarak halka açık tutulmuş, ancak ölümünde katafalk yapılması nedeniyle kaldırılmıştır.[100]

Türk Tarih Kurumu bundan sonra 15-20 Kasım 1943'te III. , 10-14 Kasım 1948'de IV. , 12-17 Nisan 1956 da V. , 20-26 Ekim 1961 de VI. , 25-29 Eylül 1970 de VII. Türk Tarih Kongreleri düzenledi. Kurum, Kongreler dışında kurulduğu günden beri gerek üyeleri ile, gerekse üyeleri dışındaki bilim adamları ile çeşitli bilimsel toplantılar yapmış ve Türk tarihinin konularını, sorunlarını tartışmıştır. Ayrıca yerli ve yabancı bilim adamlarına konferanslar verdirmiştir. Bu konferansların birçoğu Belleten 'de yayımlanmıştır.[101]

Arkeolojik Çalışmalar

Amaç maddesinin "d" bölümünde; Türk ve Türkiye tarihini aydınlatmaya yarayacak belge ve malzemeyi elde etmek için gereken yerlere inceleme, kazı ve bunlarla ilgili araştırma yapması yer almaktaydı. Türk Tarih Kurumu bu maddeye uyarak ilk yıllardan beri arkeolojik kazılara ilgi göstermiştir.[102]

Atatürk, Türk medeniyetinin derinlemesine incelenmesi ve eski uygarlıkların tanınması için arkeolojiye önem vermiştir. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında başlayan kazı çalışmalar ve müzecilik faaliyetleri, daha sağlam temellere oturtulmak ve daha modern metotlarla sürdürülmek amacıyla Cumhuriyet döneminde tekrar gündeme getirilmiştir.[103]

[100] Çoker, a.g.e., s.18.
[101] İğdemir, a.g.e., s.45.
[102] a.g.e., s.46.
[103] Uluskan, a.g.e., s.271,272.

Kurum arkeoloji alanında 1933- 1935 yılları arasında Ahlatlıbel, Karalar, Göllüdağ arkeoloji kazılarına katılmış, 1935-1937 yılları arasında da Alacahöyük, Trakya Tümülüsleri, Ankara Kalesi, Çankırıkapı hafriyatı, Etiyokuşu hafriyatı, Pazarlı, İstanbul/Sarayburnu ve Karaoğlan hafriyatları olarak isimlendirilen kazı çalışmalarını kendi maddi imkânları ve elemanlarıyla gerçekleştirmiştir.[104]

Kazılardan çıkarılan eserler bugün Ankara, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Antalya ve Van müzelerinin en zengin koleksiyonlarını meydana getirmiştir.[105]

Türk Dil Kurumu

Bir toplumun en önemli varlıklarından biri de dildir. Düşünce, dil ile mümkün olan zihinsel etkinliktir. Bu da tüm dalları ile kültürü doğurur.[106]

Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve ardından kurulan yeni devletin oluşturmaya çalıştığı toplumsal yapıyı en temel mesele olarak ilgilendiren konuların başında dil meselesi gelmektedir. Dil meselesi gerek Osmanlının son dönemlerinde ve gerekse Cumhuriyet döneminde sosyal ya da toplumsal kaygılarla ele alınmıştır.[107]

Türk, yüzlerce yıl diline tam anlamıyla sahip çıkamamıştır. *Osmanlı Devletinde,* padişahlardan halka kadar, Türk olan herkes Türkçe düşünür ve Türkçe konuşurdu. Ancak, düşünceleri yazı yolu ile sistemleştirmek, bilimsel ve kültürel hayata dökmek gerekince işler

[104] Yalçın, vd., a.g.e., s.194,195.
[105] İğdemir, a.g.e., s.47.
[106] MUMCU, A. (1996). *Türk Devrimini Temelleri ve Gelişimi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 148.
[107] Gündüz, Ö. Fırat, İ. (2014). Dil Devriminin Gerçeklemesinde Türk Dil Kurumunun Rolü, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34) ,59.

değişirdi. *Osmanlı* anlayışı, yazı dilini de *Osmanlı* yapmıştı. Sonuçta, *Türkçe*'den ayrı, yeni bir dil ortaya çıkmıştı: *Osmanlıca... Osmanlıca,* Doğu kültürünün egemen olduğu Türk yurdunda, *Arapça, Farsça ve Türkçe karışımı* bir yapma dil olarak belirmişti. Medreselerde bilim dili *Arapça* idi. *İslam* edebiyatı da tarihsel kökleri bakımından *İran*'a dayanıyordu. Türk düşünürü bu iki dilin etkisi altında kalarak *Türkçeyi Arap* ve *İran* kalıplarına dökmüştü. Böylece hem aydınlarla halkın arasına bir uçurum girdi, hem de eğitim ve öğretim işleri asla düzenlenemedi. Bu uydurma dille yapılan öğretim verimsizdi, uzun zamanlara mal oluyordu. Ayrıca Türk'ün alışamadığı kalıplarla düşünmeye zorlanması bilimsel araştırmaları köstekliyordu.[108]

Meşrutiyetle birlikte, Türk dilinin araştırılması çabaları başladı.[109]

1909'da kurulan Türk Derneği (Türk Derneği Mecmuası 1912'de), 1911'de kurulan Türk Ocağı ile Türk Yurdu Cemiyeti (Türk Yurdu adlı dergi 1912'de), aynı yılda Selanik'te çıkmağa başlayan Genç Kalemler dergisi, bu yolda ilk adımları atmışlar, arı Türkçe kullanmaya çalışmışlardır.[110]

Harf İnkılâbı

Alfabe konusu Cumhuriyet döneminde ilk kez Türk İktisat Kongresi'nde gündeme gelmiştir. Bu kongrede Latin Harflerinin kabulüne karşı çıkanlar olmuştur. Meselenin dini boyutu ön plana çıkmıştır. Çünkü Kur'an dilinin Arapça olması ve dolayısıyla da Arapça'nın kutsal kabul edilmesi, Latin alfabesinin kabulüyle İslam aleminden uzaklaşılacağı gibi konular tartışmalara yön vermiştir. Bu

[108] Mumcu, a.g.e., s.48.
[109] Gündüz, vd., a.g.m., 59.
[110] Türk Dil Kurumu Yayınları. (1972). *Türk Dil Kurumunun 40 Yılı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 22,23.

durum Latin harflerinin savunucularını harekete geçirmiştir. Şükrü Saraçoğlu 1924'de yaptığı bir konuşmasında halkın okuma yazma oranın %2 civarında olduğunu, bunun sorumlusunun da Arap harfleri olduğunu söylemiştir. Saraçoğlu'nun bu sözleri gerek Meclis 'de gerekse basında büyük tartışma başlatmıştır. Bundan sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile öğretimde birlik sağlanmaya çalışılmış ve dil birliği için Latin harflerinin gerekliliği üzerinde durulmuştur.[111]

1926'da toplanan Bakü Uluslararası Türkoloji Konferansı yazı meselesini tekrar alevlendirmiştir. Kongrenin ana konusu Türklerin Latin yazısını alıp almayacaklarıdır. Yapılan oylamada olumlu karar çıkmıştır. 1928 yılına gelindiğinde beklenen şartların müsait olmaya başlamasıyla birlikte harekete geçilmiş ve Atatürk gereken emirleri vermiştir.[112]

"Dil Heyeti", "Dil Encümeni" ve "Alfabe Heyeti" adlarıyla anılan bir komisyon kurulmuştur. Komisyon alfabe üzerine yaptığı çalışmaların yanı sıra, yeni alfabenin uygulanabilmesi için beş ila on beş yılın gerekliği olduğu hakkında görüşler iler sürmüşlerdir. Falih Rıfkı komisyonun hazırladığı taslağı Atatürk'e sunmuştur. Atatürk yeni yazının tatbik etmek için öngörülen süre hakkında "Bu ya üç ayda olur, ya da hiç olmaz" demiştir. Nitekim, Atatürk'ün direktifleri ve çabaları sonucunda tam üç ay gibi kısa bir sürede tamamlanmıştır.[113]

1 Kasım 1928'de TBMM'de "Türk Harflerinin kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. Bütün yurtta eğitim öğretim seferberliği başlatılarak yeni harflerin öğrenilmesi için "Millet

[111] Uluskan, a.g.e., s.191,192.
[112] Uluskan, a.g.e., s.193,914.
[113] Yalçın, vd., a.g.m., s.115.

Mektepleri" adıyla 1 Ocak 1929'dan itibaren halka dönük okuma yazma eğitimi verilmeye başlanmıştır.[114]

Atatürk'te yeni yazıyı halka tanıtmak için ve sevdirmek amacıyla Başöğretmen sıfatıyla çıktığı yurt gezilerinde Atatürk, elinde tebeşir halkına alfabeyi öğretmeye koyulmuştur.[115] Kısacası Atatürk alfabe değişimini, Türk milletini cehaletten kurtaracak, kendi güzel ve asil diline kolay uyum sağlayacak bir vasıta, daha doğrusu bir anahtar olarak görmüştür.[116]

Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu

Atatürk'ün bir dil savı, bir de tarih savı vardı. Birbirine dayanan bu iki savdan tarihle ilgili olanına doğru olarak öncelik verdi. Atatürk, 1931'de kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin 1932 yılında toplanan ilk kurultayından hemen sonra yapılan toplantıda dil işleri üzerine de çalışmalar yapılması gerektiği hakkında konuşulmuştu, Atatürk " Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bir de ona kardeş bir dil cemiyeti kuralım. Adı da Türk Dili Tetkik Cemiyeti olsun." Dedi. Aynı gün, kurulacak dil kurumunun çalışma programıyla ilgili bir tasarı hazırlandı.[117]

Çalışmaları iki ana dal ayrılacaktı,

1) Türk dilinin başka dillerle bağlarını inceleyecek olan Filoloji-Lengüistik kolu

[114] a.g.e., s.119.
[115] a.g.e., s.195.
[116] a.g.e., s.197.
[117] Türk Dil Kurumu, a.g.e., s.49.

2) Asıl Türk dilini inceleyecek olan Lügat-Lengüistik ve Etimoloji kolları. [118]

Kurumun ilk başkanı Samih Rifat'tır. Türk Dilini Tetkik Cemiyetinin amacı, "Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe eriştirmek" olarak tespit edilmiştir. Atatürk'ün sağlığında, 1932, 1934 ve 1936 yıllarında yapılan üç kurultayda hem Kurumun yönetim organları seçilmiş, dil politikası belirlenmiş, hem de bilimsel bildiriler sunulup tartışılmıştır. [119]

I. Dil Kurultayı

Mustafa Kemal TDTC'ni kurarken, Türk dilinin en geniş şekilde incelenmesi ve sadeleşme cereyanının başarılı bir sonuca ulaştırılması gayesini hedeflemektedir. Bir yandan Türk dili yabancı dillerin tesirinden kurtarılıp mümkün olan sadeliğe kavuşturulacak ve öbür taraftan o zamana kadar yazılamayan dil bilgisi ve sözlük meydana getirilecek ve eski yeni bütün ilmi terimlere Türkçe karşılıklar bulunacaktır. Türk dilini tetkik etmek için kurulmuş olan cemiyetin kurucu üyeleri Türk dili incelemelerinin geniş bir planını yapmak üzere ilk dil kurultayını 26 Eylül 1932'de Dolmabahçe sarayında yapmışlardır. Atatürk bizzat tartışmalara katılmamışsa da, kurultay toplantılarında hep hazır bulunmuştur. [120]

Bakanlar, milletvekilleri, üniversite öğretim üyeleri, öğretmenler, yazarlar, halk temsilcileri, Atatürk'ün ziyaretine gelmiş olan Amerika Birleşik Devletleri Genel Kurmay Başkanı Gen. Douglas MacArthur, kurultay görüşmelerini ve okunan tezleri, verilen konferansları,

[118] a.g.e., s.50.
[119] Gündüz, vd., a.g.m., s.64.
[120] a.g.e., s.64,66.

söylevleri dinlemişlerdir.[121] Kurum başkanı Samih Rifat kurultayın amacını şu cümlelerle belirtti: "Türk dilinin kendi milli kudretleri içerisinde inkişafını aramak maksadıyla toplanmıştır."[122]

I. Türk Dil Kurultayının sonunda bir çalışma programı oluşturulmuştur. Hint-Avrupa dili ile Türkçe söz köklerinin mukayeseli incelemeleri, Türkçe-Arapça etimoloji lügati gibi çalışmalar toparlanmış ve Türk Dili Dergisinde yayınlanmıştır. Türk lehçelerindeki sözlerin derlenmesine çalışılmıştır. Bu suretle 130.000 civarında kelime toparlanarak tasnif edilmiştir. Gündelik dilde kullanılan yabancı sözlerin karşılığında Türkçe kelimeleri bulmak amacıyla dönemin radyosundan ve gazetelerden halka duyurulmuş olan 1.400 civarında kelime ve sözcüklere Türkçe karşılık bulunmak istenmiştir. I. Dil Kurultayından sonra cemiyetin yayın bülteni olarak Türk Dili adı altında bir mecmua çıkartılmış ve II. Kurultaya kadar çeşitli sayılar çıkartılmıştır.[123]

II. Dil Kurultayı

Yabancı kelimelere Türkçe karşılık bulma ve öz Türkçe kelime türetme çalışmaların hız kazandığı günlerde, 18-25 Ağustos 1934 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda II. Dil Kurultayı toplanmıştır. Kurultay esnasında öncelikle Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin adı "Türk Dilini Araştırma Kurumu" olarak değiştirilmiştir.[124]

Sonrada çoğunlukla dili Türkçeleştirmek adına Arapça ve Farsça sözcüklerin karşılıklarını bulma işine geçilmiştir. Osmanlıdan Türkçeye

[121] Türk Dil Kurumu, a.g.e., s.49.
[122] a.g.e., s.54.
[123] Gündüz, vd., a.g.m., s.65.
[124] Uluskan, a.g.e., s.222.

ve Türkçeden Osmanlıcaya cep kılavuzları cemiyetin önemli yayınları arasındadır.[125]

Kurumun uzmanları 1935 baharına kadar çalışmışlar ve kılavuzun birinci cildi olan *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu* 25 Mart 1935'de yayımlanmış, ikinci cildi olan *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu* da aynı yılın 19 Temmuzunda çıkmıştır.[126] Osmanlıca sözcüklere Türkçe karşılık bulma işinde gerek Ulus gazetesi gerek Ülkü dergisi de önderlik etmişlerdir.[127]

İkinci kurultayın bir özelliği de, derleme çalışmalarının kapsamının genişlemesi ve folklor çalışmalarının başlamasıdır. Bu kapsamda adetler, masallar, atasözleri, hatta Türkçe argo tabirleri bile derlenmeye başlanmıştır. İkinci Dil Kurultayı'nın ardından 26 Eylül tarihi "Dil Bayramı" kutlanmış ve bundan sonra da kutlanmaları devam etmiştir.[128] İkinci Kurultaydan sonra ortaya atılan "Güneş-Dil Teorisi" heyecan yaratmıştır.[129]

III. Dil Kurultayı ve Güneş-Dil Teorisi

İkinci Dil Kurultayı'ndan iki yıl sonra, 24-31 Ağustos 1936 tarihleri arasında da Üçüncü Dil Kurultayı toplanmıştır. Üçüncü Dil Kurultayı'nın esas Konusu Güneş-Dil Teorisi'dir ve bu teorinin esasını, Tarih teziyle de orantılı olmak üzere Türk dilinin eski bir medeniyet dili olarak diğer dillere kaynak teşkil ettiğinin ileri sürülmesi oluşturmuştur.[130]

---

[125] Gündüz, vd., a.g.m., s.66.
[126] Türk Dil Kurumu, a.g.e., s.62.
[127] a.g.e., s.63.
[128] Uluskan, a.g.e., s.222,223.
[129] Gündüz, vd., a.g.m., s.66.
[130] Uluskan, a.g.e., s.226.

Güneş-Dil Teorisi, dilin türeyişi, felsefe, sosyoloji alanında bir kuram olarak ortaya atılmıştır.[131]

Teori, dile hayat veren esas varlığın ne olabileceği fikri üzerinde duran dil felsefecilerinin güneşin hayat verici bir varlık olarak dile de vücut verebileceği düşüncelerinden hareketle ortaya çıkmıştır. Güne dil teorisine göre ilk insanın ilk tanıdığı nesne güneş olduğundan bütün kavramlar ve kelimelerin güneşin insan üzerinde bıraktığı etkilerinden hareketle incelenerek bulunduğu söylenmektedir. İlk insanın çevresindekileri anlamaya veya anlamlandırmaya sevk eden etken, başka hiçbir şeyle kıyas etmeyen, ışık, sıcaklık ve hayat kaynağı olan güneşti. Fizyolojik araştırmaların gösterdiği gibi insanın doğal olarak çıkarabileceği ilk ses "a" sesi olmalıydı. Bu "a" sesinin sürekli tekrarlanması, sonunda yarım ünsüzle birleşip "a" biçiminde ilk sözcüğü ortaya çıkarmıştı. işte bu noktada "a" sözcüğünün eski Türk lehçelerinde "yaratmak", "renk değiştirmek", "ışık", "zeka", "gök", "ateş" anlamlarıyla kullanılması, ilk ilkel dilin Türkler tarafından yaratıldığının kanıtı sayılmaktaydı.[132]

Atatürk bu teori ile aslında pek çok yabancı kelimenin kaynağının Türkçe olduğunu ispat etmeyi, dünyaya Türk dilinin zenginliğini göstermeyi ve çıkmaza giren özleştirme çalışmalarını bitirmeyi planlamıştır.[133]

Avrupa dillerinde kullanılmakta olup da asıl kaynağı bilinmeyen sözlükler üzerinde önemle durmuş ve bu birçok sözcük kaynaklarının Türkçede bulunabildiğini söylemiştir.[134] 1936-1938 döneminde, Türk Dili dergisinin çıkan sayıları çoğunlukla Güneş-Dil Teorisine

[131] Türk Dil Kurumu, a.g.e., s.60.
[132] Gündüz, vd., a.g.m., s.66,67.
[133] Uluskan, a.g.e., s.227.
[134] Türk Dil Kurumu, a.g.e., s.71.

ayrılmıştır.[135] Kurultayın son toplantısında kabul edilen ana tüzükle Türk Dili Araştırma Kurumu'nun adı "Türk Dil Kurumu"na çevrilmiş ve Kurultayın üç yılda bir toplanması kararlaştırılmıştır.[136]

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Ankara Üniversitesinin ilk Fakültesidir. Atatürk, bu Fakültenin ismini bizzat koymuş ve kuruluşu ile en yakından meşgul olmuştur. Atatürk, Türk tarihine ait mevzuları bizzat okuyor ve etrafındakilere vazifeler veriyordu. Aynı zamanda Türk dilinin sadeleştirilmesi, halkın konuşma dili ile yazı dili arasında bir ahenk temin edilmesi, kültür işlerimiz için, en çok istenen bir çalışma kolu idi.[137]

Bu hususta Türk tarih kurumunun ve Türk dil kurumunun kuruluşu gerçekleştirilmişti.

Bu kurumların çalışmaları ilerledikçe, istikballeri hakkında Atatürk bunların akademi olmaları üzerinde düşünmeye başlamıştır.

Afet İnan, Atatürk'ün bu hususta ki düşüncelerini;

"Tarih ve Dil Kurumlarını, Akademi yapabilmek için, bir Fakülte mi kurmak, yoksa Avrupa ve Amerika'ya talebe mi göndermek daha faydalı olacaktır diye, bana sual sorduğu zaman, Fakülte açmanın Ankara Üniversitesinin kurulmasına önderlik edeceğini, fakat talebelerin garp memleketlerinde yetişmesinin de paralel yürütülmesi fikrini müdafaa etmiştim. "Cumhuriyet başkentinin her çeşit müesseseleri Ankara'da kurulmalı idi". Atatürk bunu istiyordu. "Bu ise

[135] Uluskan, a.g.e., s.227.
[136] Türk Dil Kurumu, a.g.e., s.74.
[137] İnan, A. (1957), Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kuruluş Hazırlıkları Üzerine, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (1), 1,3.

Tarih - Coğrafya tedrisatı ile başlamalı" dediği zaman, ben bir Edebiyat Fakültesinin kurulmasından bahsettim. Fakat, Atatürk Tarih ve Coğrafyanın Fakülte ismi olarak alınmasında, dikkati çekme bakımından faydalı telâkki ettiğini ve bu mevzuların bilhassa önemini belirtmekte işe yarayacağını kabul ediyordu."[138]

"Fakülte için ilk isim de Tarih - Coğrafya olarak yazdırmasının sebebi şudur: Atatürk, coğrafya ile tarihin sıkı işbirliğine daima işaret eder, bilhassa iki bilginin paralel gitmesini ve coğrafî şartların izahı yapılmadan, harita rehberliğinden mahrum bir tarihin hiç işe yaramayacağını kabul ederdi." şeklinde anlatmıştır.[139]

Büyük Millet Meclisinde, kurulması kararlaştırılan Ankara Dil Tarih - Coğrafya Fakültesi, 14 Haziran 1935 de resmî hüviyetini almıştır.[140]

Türk dil ve tarih çalışmalarının bilimsel bir temele oturtulması için çok ciddi bir adım atılmış ve Türk Dilinin, Türk Tarihinin ve Coğrafyasının kaynaklarına inilerek araştırılması ve Türk bilim adamlarının yetiştirilmesi için Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi açılmıştır. 9 Ocak 1936 perşembe günü, Ankara Halkevi'nin büyük salonunda, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nin açılış töreni yapıldı. Yapılan tören sonrası Afet İnan da ilk dersini vermiştir. Fakültenin adına dil kısmının eklenmesini Afet İnan iki nedene bağlamıştır: Birincisi, Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık edecek bütün eski dillerin öğretimimi ve araştırılmasını yapmak ve bu konuda yabancı uzmanlardan faydalanmaktır. Nitekim fakültede hem Çince, Sinoloji, Hindoloji, Sümeroloji, Hititoloji, Latince, Yunanca, Arapça vs. dillerin

[138] a.g.m., s.5,6.
[139] a.g.m., s.7.
[140] a.g.m., s.1.

kürsülerine hem de tanınmış dil uzmanlarına yer verilmiştir. İkincisi ise bütün lehçeleriyle Türk dilinin bugünkü ve dünkü durumunu ilmi yollarla tespit edilmesini sağlamaktır. Bunların da ötesinde Atatürk'ün en önem verdiği şey yabancı dillerin öğrenilmesidir.[141]

Türk ve Türkiye tarihinin kaynakları çeşitli dillerde yazılmıştır. Bunların bir bölümü ölü dillerde, bir bölümü de yaşayan dillerdedir. Atatürk Türk tarihinin ikinci el yayınlardan değil, kendi uzmanlarımızca ana kaynaklardan araştırılmasını istemiştir. Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesinin kuruluş nedeni de budur. Fakültenin adı da bu bakımdan orijinaldir. Bunun için kuruluşunda Fakülteye dünyanın tanınmış dil uzmanları getirtilmiş, Sümerce, Etice, Sanskritçe, Çince, Yunanca, Latince, Macarca, Rusça, Arapça, Farsça kürsüleri kurularak burada gelecekte Türk tarihinin ana kaynaklardan inceleyecek gençlerin yetişmesi sağlanmıştır.[142]

[141] Uluskan, a.g.e., s.230.
[142] İğdemir, a.g.e., s.39.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN KURDUĞU İKTİSADİ VE SANAYİ KURULUŞLARI

Atatürk'ün Ekonomi Politikası

Batı ülkelerinin 18. ve 19. Yüzyıllarda gerçekleştirdikleri sanayi devrimini Osmanlı Devleti'nin aynı dönemlerde gerçekleştirememesi, hatta İmparatorluğun son dönemlerinde sanayi ve ticari hayattaki duraklama, Osmanlı ekonomisinin dışa açık, dışa borçlu ev bağımlı hale gelmişti.[143] Ülke geri kalmış, fakir ve sermayeden yoksundu. Esasen yetersiz olan altyapı tesisleri de uzun savaş yılları boyunca harap olmuştu. Ülkemizde sanayi denilecek tesislerde mevcut değildi. Ulaşım ülkede güçlükle gerçekleştirilebiliyordu. Bankacılık, dış ticaret, demiryolları hep yabancıların elindeydi.[144] Kırım Savaşı'ndan sonra 1856-1875 yılları arasında, Osmanlı Devleti'ne borç vermek, faiz geliri elde etmek amacıyla yabancı sermayeli 11 banka kurulmuştu. Yeni Türk Devleti kuruluşunda, ekonomik bakımdan sömürge tipi geri kalmış bir

---

[143] Akgüç, Ö. (1992). *100 soruda Türkiye'de Bankacılık*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 10.

[144] Eroğlu, H. (1981). *Atatürk ve Devletçilik*, Ankara: Olgaç Matbaası, 24.

ülke olduğundan süratle kalkınmak zorunda idi. Türkiye'nin kalkınması bir yaşam mesele si olarak ele alınmıştı. Demokratik düzen içinde süratle kalkınmak, Türkiye'yi devletçiliğe, devlet yetkilerini toplum refahına yönelterek hareket etmeye mecbur kılmıştı.[145]

Türkiye başka ülkelerle karşılaştırılması güç şartlar altında bulunmakta, kalkınabilmek için çok büyük güçlükleri yenmek zorunda idi. Birinci Dünya Savaşı 1918 yılında bittiği halde, Türkiye 1922 yılı sonlarına kadar bir ölüm kalım savaşı yaşamıştı.[146]

Yeni devlet 23 Nisan 1920'de kuruluşundan itibaren en önemli sorun olarak ülkenin işgalden kurtarılması ve milli bağımsızlığın sağlanması için büyük ve çok üstün çabalar içinde bulunmuştur. Savaş yılları içinde dahi ekonomik kalkınma bir sorun olmuştur.[147]

Türk devletçilik anlayışında, ekonomik kalkınmayı başarmak için özel teşebbüsün yeterli olmadığı görülmüş, özel teşebbüsün yanı sıra devlet işletmeciliğine de yer verilmiştir. Türk devletçilik anlayışında, fertlerin özel teşebbüsleri ve faaliyetleri esas tutulmakta, ancak mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha, memleketi mamurluğa eriştirmek için, milletin genel ve yüksek menfaatlerinin gerektirdiği işlerde, özellikle ekonomik alanda devleti fiilen ilgili kılmak prensibi kabul edilmiştir.[148] Atatürk giriştiği devrim ve reform hareketleri ile iktisadi kalkınma için gerekli sosyal, hukuki ve kültürel ortamı hazırlamaya çalışmıştır.[149]

[145] Akgüç, a.g.e., s.11.
[146] a.g.e., s.25.
[147] a.g.e., s.26.
[148] Eroğlu, a.g.e., s.19.
[149] a.g.e. s.40.

"23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi 2 Mayıs 1920'de on bir bakandan oluşacak hükümetin programında mali ve ekonomik meseleler üzerinde önemle durulacağı da belirtilmiştir. Ancak 1920-1922 yıllarında Türkiye, Kurtuluş savaşı içinde bulunduğundan T.B.M.M Hükümeti'nin bu dönemdeki başlıca amacı, yurdu istiladan kurtarmaktır. Savaşın gerektirdiği nedenlerle de, hükümet o sıralarda üretim ve endüstriye yatırım yapacak durumda değildir. Aksine tüketici kadro çoğunluktadır. Bununla beraber yönetici kadro zaferden sonra prensip olarak siyasi ve ekonomik bağımsızlığı öngörmüştür.

Lozan Konferansına ara verildiği tarihte (17 Şubat 4 Mart 1923) "İzmir İktisat" Kongresi 1135 delege ile toplanmıştır. Yeni Türkiye'nin ekonomik sorunları, henüz savaştan çıkan Türk yurdu için, başlıca konu oluyor.

Bu kritik devirde ekonomik sorunları düzeltmek için kararlar alan İzmir İktisat Kongresinde, Türkiye için amaç, savaşlardan yorgun çıkan halka, ekonomik yön vermek ve harap olan yurdu kalkındırmak ve mamur etmek fikirleri ön plandadır."[150]

Atatürk, İzmir İktisat Kongresinde, ekonominin devlet hayatında önemini belirterek, "milli egemenlik ekonomik egemenlikle pekiştirilmelidir. Bu kadar büyük amaçlar, bu kadar kutsal ve ulu hedeflere, bağıtlar üzerinde yazılı genel varılamaz. Bunların bütün olarak gerçekleşmesini sağlamak için, tek kuvvetli temel, ekonomik güçtür. Siyasi ve askeri zaferler, ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle taçlandırılamazsa kazanılacak başarılar yaşayamaz, az zamanda söner. Bu kuvvetli ve parlak zaferimizi de taçlandıracak

[150] İnan, A. (1989). *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat- 4 Mart 1923*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 12.

ekonomik egemenliğimizin sağlanması ve güçlendirilmesi gerekir." demiştir.

Atatürk gerçek kurtuluşun ekonomik egemenlikle sağlanacağını, kuvvetli bir temel üzerinde yükselişin şartının ancak ekonomik güçle olabileceğini bu konuşmasıyla da açıklamıştır.[151]

17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihlerinde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi, çok önemli kararlar alışmıştır. Bu kararların en önemlilerini şöyle sıralamak mümkündür.

1. Ham maddesi yurt içinde yetişen veya yetiştirilebilen sanayi dalları kurulmalıdır.

2. El işçiliğinde ve küçük imalattan süratle fabrikaya veya büyük işletmeye geçilmelidir.

3. Devlet, yavaş yavaş iktisadi görevleri de olan bir organ haine gelmeli ve özel sektör tarafından kurulamayan teşebbüsler devletçe ele alınmalıdır.

4. Özel teşebbüse kredi sağlayacak bir devlet bankası kurulmalıdır.

5. Dış rekabete dayanabilmek için sanayiin toplu ve bütün olarak kurulması gereklidir.

6. Yabancıların kurdukları tekellerden kaçınılmalıdır.

7. Sanayiin teşviki ve ulusal bankaların kurulması sağlanmalıdır.

8. Demir yolu inşaatı programa bağlanmalıdır.[152]

[151] Eroğlu, a.g.e., s.27.

Ekonomik kalkınmanın ve ulusal çıkarların korunmasının yabancı değil ulusal bankalar aracılığıyla gerçekleştirilebileceği görüşü ve ulusal bir merkez bankasına duyulan gereksinme, bu dönemde bankacılık alanındaki gelişmelerin temelini oluşturmuştur. Cumhuriyet hükümetlerinin öncelikle geliştirmeye çalıştıkları alanların başında bankacılık yer almıştır. Bankacılık gelişmeden ekonomik hayatın canlandırılamayacağı, ulusal bankacılığın gelişmesi içinde devlet yardım ve desteğinin gerekli olduğu genellikle benimsenmiştir. 1923-1932 yılları arasında bir yandan Türkiye'nin ekonomik hayatında önemli rolleri katkıları olan bankalar kurulmuştur.[153]

T.C. Ziraat Bankası

Atatürk'ün Düşünce uygulamaların algılanması Türk inkılâbının ekonomik açıdan önemli davalarından biri, tarım ve köy kalkınmasıdır. Bu amaçla aşar vergisi kaldırılmıştır. Göçmen ve mübadillere, topraksız ya da az topraklı çiftçiye devlet arazisi dağıtılmıştır. Kredilerle elde edilebilen ve taksitle ödenebilen tarım makineleri ile modern tarım teşvik edilmiştir. Bunlara gümrük muafiyeti tanınmıştır. Makineyi kullanacak ve tamir edecek personel için eğitimler verilmiştir.[154]

Osmanlı imparatorluğu döneminde ilk ulusal banka olan ziraat Bankası 1863 de kurulmuştur. Ziraat Bankası'nın temelini "Memleket Sandıkları" oluşturmuştur. Tarım kredi ihtiyacının bir örgüt eliyle karşılanması konusunda ilk adım, Mithat Paşa'nın Niş valiliği sırasında Rusçuluk-Pirot kasabasında kurduğu Memleket Sandığı ile atılmıştır. Mithat Paşa, tarımın o günkü durumunun iyileşmesinin, ancak

[152] a.g.e., s.29,30.
[153] Akgüç, a.g.e., s.22.
[154] Tuna, a.g.m., s.84.

çiftçilerin kendi aralarında oluşturacakları örgütlenme ile gerçekleştirilebileceği inancında idi.[155]

Bir tür tarım kredi kooperatifi olan Memleket Sandıkları'nın kuruluşlarının ilk yıllarında başlıca kaynağını, çiticilerin imece usulüyle yaptıkları üretimin bedeli oluşturulmuştur. Memleket Sandıkları'nın yönetimi, ilgili yöre halkı tarafından seçilen ve fahri olarak çalışan Sandık Emin'lerine bırakılmış ve karları da sermayeye eklenmek yerine ilçe ile ilçeye bağlı bucak ve köylerin köprü, okul, yol gibi kamusal ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmıştır. Başlangıçta hızlı bir gelişme gösteren, 15-20 yıl kadar kuruluş amaçlarına uygun yararlı hizmetler yapan Memleket Sandıkları, Sermaye yetersizliği, merkezi bir sisteme bağlı olmamaları, yerel töre ve geleneklere göre değişik usullerle çalışmaları, emaneten yatırılan ürün bedellerinin Hazine ihtiyacı için kullanılıp sonradan Sandıklara iade edilmemesi, Sandıkların açmış oldukları kredileri geri alamamaları, kredilerin donması veya batması, Sandık Emin'lerinin görevlerini çoğu yerde kötüye kullanmaları, yönetimde ciddiyetten uzaklaşmaları, Sandıkların işleyişini denetleyen bir sistemin bulunmaması gibi nedenlerle zamanla zayıflamıştır Memleket Sandıklarını iyileştirmek ve sermayelerinin güçlendirmek amacıyla bu Sandıkların sermaye ihtiyaçlarına ayrılmak üzere Aşar Vergisi'ne %10 oranında "Menafi Hissesi" adı altında bir zam yapılmış ve sermaye hissesine verilen isim nedeniyle de bu tarihten sonra sözkonusu sandıklara "Menafi Sandıkları" denmiştir. Ancak Menafi Sandığı uygulamamasının da istenen sonuçları vermemesi üzerine, uygulamada görülen eksikleri gidermek üzere, Ağustos 1888 tarihli bir Nizamname ile bu sandıkların yerine Ticaret ve Nafıa Nezaretine bağlı, merkezi İstanbul'da, başlangıç sermayesi 10 milyon Osmanlı Lirası olan Ziraat Bankası kurulmuştur. Nizamnamede Bankanın görevleri,

[155] Akgüç, a.g.e., s.12.

1. Taşınmaz mal rehni karşılığında veya şahsi kefaletle çiftçilere borç para verme,

2. Faiz karşılığında mevduat kabul etme,

3. Tarıma ilişkin sarraflık işleri görme ve aracılık yapma, şeklinde belirtilmiştir.[156]

Bankanın bu ilk statüsü bazı ufak değişikliklerle 1914 yılına kadar sürmüş, aynı yılda Banka yapısında ve çalışma esaslarında bazı değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler 23 Mart 1926'da yasalaşmıştır. Bu düzenlemeyle tarım kredi işlemlerinde anılacak güvenceler genişletilmiştir.[157] Ziraat Bankası, 1916 yılında kanunla kurulmuş bir Devlet Bankası hüviyetini almıştır. Sermayesi 15 milyon TL'ye yükseltilen Bankaya Ziraat Vekâleti'nin bazı görevlerine katılma olanağı da sağlanmıştır. Osmanlı, İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet dönemine geçen en köklü ulusal kuruluş olan Ziraat Bankası'nın 1923 yılında 316 şubesi, 15.175.000. lira öz kaynağı bulunmaktaydı. Cumhuriyet döneminde sürekli yenilenen, T.C. Ziraat Bankası unvanı ile bir İktisadi Devlet Teşekkülü haline dönüştürülen Banka, günümüzde de Türk bankacılık sisteminin temel taşlarından birini oluşturmaktadır.[158]

M. Kemal Atatürk Atatürk'ün 1 Mart 1923 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin dördüncü toplantı yılında yaptığı açış konuşmasında tarım kredilerine verilen önemi ortaya koymaktadır. "Tarım işleriyle uğraşanlara yardımla görevli olan Ziraat Bankası şube ve sandıkları dört ay öncesine kadar yalnız yüz on iken, bugün üç yüzden yüksek bir sayıya çıkarılmış bulunuyor. Bu Bankaya son iki ay içinde iki milyon liraya yakın bir sermaye sağlanmış ve öncelikle düşmandan kurtarılan

[156] a.g.e, s.12,13.
[157] a.g.e., s.14.
[158] a.g.e., s.14,15.

vatan parçalarında, geniş çapta borç para dağıtımına başlanmıştır. Dağıtılan borç paranın özellikle üretim işlerinde kullanılması ve banka yönetim kurullarının yapacakları işlerin geçerliliğinin düzenlenmesi gibi önemli konuları da kapsamak üzere hazırlanmış olan tasarı kanunlaştığı takdirde, Bankanın ekonomik hayatımızdaki etki düzeyi yükselecektir. Banka, bir devlet kurumu olmaktan çıkarılarak 30 milyon lira sermayeli, 99 yıl süren bir anonim şirket haline getirilmiş ve bankaya tarımsal kredi yanında her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilme yetkisi tanınmıştır. Banka yapısında yapılan değişiklikle, bankanın tarımsal kredi uygulamasına yeni bir anlayış getirildiği gibi, banka sadece tarımsal kredi dağıtan tek yanlı bir kredi kurumu olmaktan çıkarılmış, çok yönlü bir finansman kurumuna dönüştürülmüştür."[159]

Tarımsal ürünlerin sürüm ve satışına yardımcı olmak, tarımsal sanayiin gereği kredileri düzenlemek, yönetmek ve dağıtmak, bu amaçları gerçekleştirecek kuruluşları kurmak ya da bu tür kuruluşlara katılmak gibi görevleri yapabilecektir.[160]

Ziraat Bankası ile ilgili düzenlemeler sürekli olmuş, 18 Haziran 1930 tarih ve 1967 sayılı yasa ile bankanın ülke ekonomisine daha faydalı olabilecek şekilde kaynakları artırılmıştır.[161]

1930'lu yıllarda ekonominin yönetimine egemen olan görüş paralelinde, Ziraat Bankası, 1937 yılında T.C. Ziraat Bankası unvanını alarak bir İktisadi Devlet Teşekkülü şeklinde dönüştürülmüştür.[162]

T.C. Ziraat Bankası kooperatifçiliğin ana öğesi olarak kabul edilmiş, Tarım Kredi Kooperatifleri'yle, toprak ürünlerinin hakiki

[159] a.g.e., s.27,27.
[160] Tuna, a.g.m., s.56.
[161] Akgüç, a.g.e., s.27.
[162] a.g.e., s.36.

değerlerinden üretmenleri yararlandıracak olan Tarım Satış Kooperatifleri'nin kurulmasında, çoğaltılıp, geliştirilmesinde Banka'nın rol oynayacağı açıklanmış, T.C. Ziraat Bankası'na tarım kooperatiflerinin ana bankası olma niteliği verilmiştir.[163]

Genel Mevduat hacmi bakımından incelendiğinde ülkemizde faaliyette bulunan bankalar arasında Ziraat Bankası ilk sırada gelmektedir. Ziraat Bankası'nın ilk sırada olması devletin büyük ölçüde ödemelerine aracı olması ve resmi mevduatın yasalar gereğince bu bankada toplanması ile ilgilidir.[164]

1933'de Ziraat Bankası ve Sümerbank'la birlikte Eskişehir Şeker Fabrikası'nın kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Anadolu'da şeker fabrikalarının çoğalmasıyla kurulan "Anadolu Şeker Fabrikaları T.A.Ş."nde Türkiye İş Bankası %51, Ziraat Bankası %24,5, Sümerbank %24,5 ortaklık payına sahiptir.[165]

1933 yılında kurulan ve faaliyete geçen Turhal şeker Fabrikası da, Türkiye İş bankası ile Ziraat Bankası'nın yarı yarıya sermaye payı ile ortaklaşa kurdukları üçüncü şeker fabrikasıdır. Üç şeker şirketi ile Uşak Şeker Fabrikası'nı gerçekleştiren Uşak Terakki Ziraat T.A.Ş., 1935 yılında birleştirilerek, şeker üreten fabrikalar kurmak ve bunlara iştirak etmek üzere "Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş." kurulmuştur. Bu şirkette Türkiye İş Bankası, T.C. Ziraat Bankası ve Sümerbank, eşit paylara sahiptir.[166]

---

[163] a.g.e., s.37.
[164] Türkiye İş Bankası. (1974). *Türkiye İş Bankası 50.yıl*. Ankara: Türkiye İş Bankası, 103.
[165] a.g.e., s.131.
[166] a.g.e., s.133.

Türkiye İş Bankası

Atatürk'ün çizdiği ekonomik modelin gerçekleştirilmesin de en önemli araçlardan birini oluşturmak ve İzmir İktisat Kongre'sinde kurulması ilke olarak kabul edilen ana ticaret bankası işlevlerini yerine getirmek üzere, 26 Ağustos 1924 tarihinde, Türkiye İş Bankası kurulmuştur. Atatürk'ün isteği üzerine, Türkiye İş Bankası'nın Büyük Taarruzun ikinci yıldönümünde faaliyete geçişi, siyasal bağımsızlık savaşından sonra ekonomik bağımsızlık savaşının başladığını da simgeliyordu. 30 Ağustos 1924 günü tek şube ile gişelerini halka açan Türkiye İş Bankası'nın ismi Atatürk tarafından konulmuştu.[167]

Başlangıçta 1 milyon TL olan itibari sermayesinin tümü de Atatürk tarafından taahhüt edilmiş ve bunun dörtte birini oluşturan 250.00 TL'si de Atatürk tarafında ödenmiştir.[168] İlk sermaye ödemesi olan 250.000 TL'sini, Atatürk'ün kurtuluş savaşı sırasında Hint Müslümanlarından gelen ve tutarı çeşitli kaynaklarda 500-600 bin TL olarak belirtilen paradan ödediği kaydedilmektedir. Bundan sonra Atatürk'ün emriyle, Devlet memurları maaşlarından 10 TL aylık kesintilerle çok sayıda Devlet memuru Türkiye İş Bankası sermayesine katılmaya özendirilmiştir. Kuruluşundan kısa bir süre sonra, 1926'da Bankanın sermayesi 2 milyon TL'ye yükseltilmiştir. Bankanın ilk Yönetim Kurulunda, Atatürk'ün yakın çevresinden Dr. Fikret, Fuat Bulca, İhsan, Kılıç Ali, Mahmut Celal, Rahmi Köken, Rasim Başara, Salih Bozok, Şakir Kuran Beyler görevlendirilmiştir.[169]

26 Ağustos 1924 tarihinde Vakıflar İdaresinde kiraladığı 5 odalı bir evde, 1 Umum müdür, 5 memur, 1 odacıdan kurulu olan kadrosu ile işe

[167] Akgüç, a.g.e., s.22.
[168] a.g.e., s.23.
[169] Aysan, M. A (1980). *Atatürk'ün Ekonomi Politikası*, İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş., 42.

başlayan Türkiye İş Bankası'nın Ankara Merkez Şubesi, gene aynı binada idi. Daha sonra:26 Ağustos 1924'de İstanbul'da (Yenicami) 1 Ocak 1925'de Bursa'da ve 12 Temmuz 1925'de İzmir'de birer şubesi açılmıştır.[170]

Ülkemizde ulusal bankacılığın kuruluş dönemi sayılabilecek 1924-1944 yılları arasında geçen 20 yıl sonunda Türkiye İş Bankası'nın şube sayısı 47 olmuştur.[171] Türkiye İş Bankası, kendini topluma ve toplum yararına yöneltmiş bir Cumhuriyet kuruluşu olma mutluluğuna, daha kuruluş yıllarında ermiş bir milli banka'dır.[172] 1927 yılında Osmanlı İtibarı Milli Bankası, sanayileşme çabalarını getirdiği yükü kaldıramamıştı. Hükumetin de isteği üzerine bu banka, ödenmiş 2 milyon lira sermayesi ile Türkiye İş Bankası'na katılmış, böylece Türkiye İş Bankası'nın daha önce 2 milyon liraya yükseltilen sermayesiyle birlikte, sermaye 4 milyon liraya varmıştır. Tedavüldeki para miktarının bugünkü ile oranlanamayacak kadar az olduğu o günlerde 4 milyon lira, önemli bir rakamdı.[173]

1927 yılında Osmanlı İtibari Milli Bankası ile birleşmesi sonucu bu bankanın sermayesinde Hazine'nin de hissesi bulunması nedeniyle, Türkiye İş Bankası sermayesinde Hazine, %12 ye yakın bir oranla hissedar olmuştur. Bilindiği gibi Atatürk'ün vefatından sonra vasiyetnamesi gereğince kendisine ait hisselerin mülkiyeti, Cumhuriyet Halk Partisi'ne nemaları ise yine Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'na bırakılmıştır.[174]

[170] Türkiye İş Bankası, a.g.e., s.171.
[171] a.g.e., s.172.
[172] a.g.e., s.90.
[173] a.g.e., s.79.
[174] a.g.e., s.84.

Cumhuriyetten önceki dönemde, yöresel sandıklar ve daha sonra Ziraat Bankası, İstanbul Emniyet Sandığı kurularak başlatılan "bankalaşma" çabaları tasarruf konusuna eğilmiş ise de, zamanın iktisadi ve siyasi koşulları ve bankacılığın sınırlılığı karşısında, bu dönemde bir tasarruf hareketinden bahsetmek için vakit çok erkendi. Hızlı kalkınmayı amaçlayan Türkiye'nin ve onun ekonomik koşullarının, kaynak yaratmak zorunluluğu ve görevi vardır. Bu görevi üstlenmek ve başarıyla yerine getirmek, Türkiye İş Bankası ile başlar.[175]

Cumhuriyet ilan edildiği zaman yurtta faaliyete bulunan yerli ve yabancı bankalarda tasarruf mevduatı 4 milyon liradan ibaretti. Bunun çoğaltılmasını sağlamak görevini üstlenen Türkiye İş Bankası'nın başarıya ulaşması gerekiyordu. Ama, başlangıçta bu pek kolay olmadı. Banka'nın ilk çalışma yılına giren dört aylık dönem içinde ancak 96 kişi tasarruf hesabı açtırmış ve bu hesaplarda 12.554 lira toplanabilmişti. İlk tam çalışma yılını kapsayan 1925 yılı sonunda ise, umutlarında üstünde bir artışla tasarruf mevduatı 2 milyon lirayı aşmıştı. Kuruluş dönemi içinde yıllar geçtikçe, bir yandan yeni şubeler açarak yurt sathına yayılma politikası, bir yandan da tasarruf fikrinin yayılmasında benimsenen yeni uygulamalardaki başarılı çalışmalar, tasarruf mevduatının beklenen gelişmesini sağlamış, milli bankaya duyulan özlem de, bu gelişmede büyük rol oynamıştır. Türkiye İş Bankası'nın, halka tasarrufu sevdirerek bilinçli bir tasarruf alışkanlığı yaratma çabalarının başında, kumbarayı yurtta ilk kez uygulama alanına koyması ve bunun yoğun biçimde geniş halk kitlesine duyurarak, büyük küçük herkese, her aileye bir "İş Bankası Kumbarası" fikrini yayması gelir.[176]

Halkta tasarruf isteğini uyandırma ve geliştirme çabalarıyla Türkiye İş Bankası, milli ekonomiye gerçekten büyük katkılarda

[175] a.g.e., s.88.
[176] a.g.e., s.89.

bulunmuş, küçük tasarrufların Banka'da toplanıp gelişmesiyle güçlü kaynaklar yaratmıştır. Böylelikle Banka birçok iş ve teşebbüs olanağını elde etmiş, hem tasarruf sahiplerini kazandırmış, hem kendi kazanmış, hem de milli ekonominin gelişip kalkınmasına yardımcı olmuştur.[177]

Banka'nın başlangıcından beri, memlekette sanayiin kuruluşunda ve geliştirilmesinde itici güç rolünü üstlendiği alandır. Bu rol, Atatürk'ün daha ilk günlerde banka'ya verdiği direktife uyularak sürekli biçimde yerine getirilmiştir. Türkiye İş Bankası, Türk ekonomik ve sosyal hayatında önemli yer tutan pek çok kuruluşun ya doğrudan doğruya kurucusu ve işletmecisi olmayı ya da bunların işletme ve yönetim kontrolünü elinde tutmayı, genel politikaları ve yurt ekonomisi yararı açısından gerekli görmüştür. Uygulamalar, bu yönde geliştirilmiştir. Bazı kuruluşların da yalnız sermaye iştirakçisi olunmuştur. Hepsinin kuruluşunda ve işleyişinde ayrıca finansman desteği ile Banka, önemli rol oynamıştır. Banka, kendisinden beklenen "*Milli sanayiin kurulmasına hizmet*" alanındaki çalışmalarıyla; şeker, cam, dokuma, demir-çelik, madencilik, lastik, otomobil, elektrik ampulü, yağ sanayii gibi pek çok çeşitli sanayi kolunda, ayrıca sigortacılık alanlarında derece rol almış, milli sanayiin gerçekleşmesine, güçlenmesine geniş katkılarda bulunmuştur.[178]

Türkiye İş Bankası'nın en önemli sınai faaliyeti, cam ile ilgilidir. Bankanın can sanayii ile ilişkisi, 1933 Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile başlar. Bu plana göre İş Bankası'nın üsteleneceği konulardan biri de, İstanbul'da Paşabahçe'de bir şişe ve cam fabrikasının gerçekleştirilmesi olmuştur. Şişe ve cam üretecek olan fabrika kısa süre içinde kurulmuş, 1935 yılında üretime başlamıştır. Günümüzde şişe sanayi önemsenmeyebilir; ancak, İmparatorluktan devralınan çökmüş

[177] a.g.e., s.99.
[178] a.g.e., s.119.

ekonomimiz içinde şişeyi ve bardağı bile yurt dışından getirtmek zorunluluğu hatırlanacak olursa, konun Cumhuriyetin ilk yıllarında ne ölçüde bulunduğu aydınlığa çıkacaktır. Bu nedenledir ki, ilk üretim yıllarında, basit bir bardağı ya da şişeyi kendimizin yapması, toplumumuzda sevinç nedeni olmuştur.[179]

Türkiye'de sanayileşme yolunda ilk büyük hareket, Şeker Fabrikaları'mn kurulmasıyla başlar ve Türkiye İş Bankası'nın şeker sanayii ile ilişkisi de, ülkede bu sanayiin kurulduğu ilk günlere kadar uzanır. Nitekim, İstanbul Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi'nde, Türkiye İş Bankası'nın %68 gibi önemli ortaklığı vardır ve bu şirketin Alpullu'da inşa ettiği ülkenin ilk şeker fabrikası, 1926 sonlarında faaliyete geçmiştir.[180]

Anadolu'da şeker fabrikalarının çoğalmasıyla kurulan "Anadolu Şeker Fabrikaları T.A.Ş."nde Türkiye İş Bankası %51, Ziraat Bankası %24,5, Sümerbank %24,5 ortaklık payına sahiptir.[181]

Önemli tüketim malları arasında yer alan çeşitli dokumalar ve dolayısıyla dokuma sanayii, kuruluşunu izleyen yıllardan bu yana Türkiye İş Bankası'nın sürekli uğraşlarından ve konularından biri olmuştur. Bankanın dokuma sanayiine karşı duyduğu yakın ilgi, bu sanayiimizin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. 1925 yılında 250.000 lira sermaye ile Bursa 'da kurulan "Bursa Dokumacılık Şirketi – İpekiş" e Bankanın önce 20.000 lira ile ortaklık payı ile katıldığını ve sonra bu şirketin bütün hisselerini satın alarak tamamına sahip olduğunu görüyoruz.[182]

---

[179] a.g.e., s.125.
[180] a.g.e., s.130.
[181] a.g.e., s.131.
[182] a.g.e., s.135.

Cumhuriyetten bir yıl sonra doğan, onunla birlikte büyüyen ve kuruluş yıllarından beri " Türkiye Bankacılık Okulu" olarak nitelendirilen ve benimsenen Banka'nın; halkın tasarrufa özendirilmesi, tasarrufların bankada değerlendirilmesi alışkanlığını yaratması yanında, sanayileşme hareketinin başlatılmasında ve temel sanayi kuruluşlarının gerçekleştirilmesinde yardımcı olması, kredi piyasasının ve faiz oranlarının düzenlenmesi, ticari ve sınai faaliyetlerin finanse edilmesi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Devlet'in dış ödemelerine aracı olması, dış ticaretin geliştirilmesinde katkısı, milli sigortacılığın kuruculuğunun ve geliştirilmesinin üstlenilmesi gibi çok çeşitli hizmetleri olmuştur. Kuruluş yılı olan 1924'ün sonunda, *Türkiye İş Bankası*'nın sadece 2 şubesi ve 37 personeli vardı. 2,5 milyon liralık mevduat toplanmış, 1 milyon liralık ticari plasman yapılmıştı. Aktif toplamı da 3,6 milyon lirada ibaretti. Ülkemizde özel sektör bankacılığının çoğalma dönemine geçişin başlangıcı sayılabilecek 1945 yılının sonunda, Banka, 48 şubeli ve 1304 personel çalıştıran bir kuruluş olmuştu. Topladığı mevduat 180 milyon lirayı aşmış, ticari plasmanları 100 milyon liraya, aktif toplamı da 233 milyon liraya ulaşmıştı. Ekonomide planlı döneme geçiş yıllarının başlangıcı olan 1963 yılında ise Banka'nın şube sayısı 245'i, personel sayısı 5869'u, mevduatı 2 milyar 800 milyon lirayı bulmuş; ticari yatırımları 1 milyar 800 milyon aktif toplamı da 3 milyar 400 milyon lirayı aşmıştı.[183]

Türkiye İş Bankası, sadece milli alanda değil, milletlerarası bankacılık alanında da kendini kabul ettirmiştir. Dünyanın belli başlı bankalarından oluşan listelerde rahatça yer alabilmiş, ülke için daima haklı bir itibar olmuştur.[184]

[183] a.g.e., s.59,60.
[184] a.g.e., s.74.

Türkiye İş Bankası'nın başarılı çalışmaları ve elde ettiği sonuçlar, Büyük Kurucusu Atatürk'ün, 12. Kuruluş yıldönümü nedeniyle çektiği şu telgrafla önceden tescil edilmiş bulunuyordu:

"Başta kıymetli, gayretli, yorulmak bilmez arkadaşım Bayar olduğu halde Türkiye Cumhuriyetinin yetiştirdiği yüksek ilimli ve çelik karakterli genç mütehassıslarımızın gönül ve emek vererek çalışmaları sayesinde yurdumuzda ve yurdumuzla dünya ekonomisi arasında yapagelmekte olduğu faydalı işleri görmekle çok bahtiyarım. "İş Bankası Kurumu, Türkiye Cumhuriyet tarihinde ekonomi bakımından başlı başına yer alacaktır. Bu kurum naçiz bir servetin bile ekonomik hayatta fert menfaatlerine hasrolunmayıp ulus menfaatine hasredilmesinden çıkabilecek olan büyük neticeleri, on iki sene kadar az bir zamanda ve bahusus yepyeni bir devlet kuruluşunun türlü inkılap güçlükleri içinde âlemşümul bir surette fiilen göstermiştir. " Bu geceki toplantınızda neşeli ve heyecanlı olmakta tamamen haklısınız. Hepinizin sevgi ile gözlerinden öperim."[185]

26 Ağustos 1924'de kurulan Türkiye İş Bankası bir taraftan ticari işlemler yaparken diğer taraftan da sanayi kuruluşlarına iştirak etmesi sanayileşmede ilk önemli adımın atılışını göstermektedir. [186]

Sümerbank

"Türkiye'de temel sanayileri kurmak ve yönetmek" ana amacı doğrultusunda 11 Temmuz 1933 tarihinde adını Atatürk'ten alan Sümerbank kurulmuştur. Türkiye'nin sanayi mektebi Sümerbank'ın, Türkiye ekonomisinin geliştirilmesinde, halkın refahının yükseltilmesinde, Türkiye'nin siyasal bağımsızlığının ekonomik altyapısının

[185] a.g.e., s.75.
[186] Eroğlu, a.g.e., s.32.

oluşturulmasında, halk ile devlet arasındaki bağların güçlendirilmesinde önemli yer tutmuştur.[187]

Sümerbank'ın 3 Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı kuruluş yasası gerekçesinde, sanayileşmenin özel teşebbüsün özendirilmesi yoluyla ulusal ihtiyaç ve çıkarların gerektirdiği oranda gerçekleştirilemediğinin 1923- 1932 dönemi deneyi ile anlaşıldığı belirtilerek, tüm ulusal kaynaklardan yararlanarak sanayileşmenin daha verimli ve uyumlu olarak başarılabilmesi için güçlü bir kuruluşa gereksinme olduğu ve devlet sanayi programında öncelikle kurulması istenen sanayi kollarının ancak bir devlet teşekkülü tarafından gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir.

Kuruluş yasasına göre Sümerbank'ın görevleri şöyle sıralanabilir:

1. Devlet Sanayi Ofisi'nden devralacağı fabrikaları işletmek,
2. Özel kuruluşlardaki devlet iştirak paylarını yönetmek,
3. Devlet sermayesi ile kurulacak tüm sanayi kuruluşlarının (özel kanunlara dayanılarak oluşturulacak kuruluşlar hariç) etüt ve projelerini hazırlamak, bunları kurmak ve yönetmek,
4. Sermayesinin elverdiği ölçüde ülkenin kalkınması için gerekli sınai kuruluşlara katılmak,
5. Yurda ve kendi fabrikalarına gerekli işgücünü yetiştirmek,
6. Sınai kuruluşlara kredi sağlamak ve her türlü bankacılık işlemleri yapmak,

[187] Akgüç, a.g.e., s.31.

7-Ulusal sanayiin gelişmesi için önlemler aramak.[188]

Sümerbank'a her türlü bankacılık yapma yetkisi de verilmiştir. Bir holding görüntüsü veren Sümerbank'ın işlevleri arasında yeni tesisler kurma uygulamada ağırlık kazanmış, Sümerbank, 1933-1939 yılları arasında 13 yeni sınai tesisin kuruluşunu sağlayarak Birinci Beş Yıllık Sanayi Planın uygulanmasını adeta tek başına başarmıştır. Sümerbank; Yünlü grubu işletmeciliği, Pamuklu dokuma işletmeciliği, Deri ve Kundura grubu işletmeciliği, Halıcılık, Kimya, Porselen, Konfeksiyon, Bankacılık ve Tarım sektörü alanlarında ülkemizde hizmet vermiştir.[189]

1933'de Ziraat Bankası ve Sümerbank'la birlikte Eskişehir Şeker Fabrikası'nın kuruluşu gerçekleştirilmiştir.[190]

Sümerbank, Devlet Sanayi Ofisi ile Türkiye Sanayi Kredi Bankası'nın füzyonu sonucu 20 milyon TL ile kurulmuş, başlangıç sermayesinin 10.7 milyon lirası, sözü edilen kuruluşların aktiflerinin Sümerbank'a devriyle ödenmiştir.[191]

Sümerbank'ın bir başka özelliği, sanayileşmenin izleyeceği yönü kesinleştirmesi ve kapsamlı bir anlayışını öngörmesidir. 1920'li yıllardan itibaren dile getirilen hammaddeye dayalı sanayileşme konusu, Sümerbank metnine yerleştirilecek resmi bir niteliğe büründürülmektedir. Böylece, devlet işletmeciliği öncelikle tarıma dayalı sanayilerde yoğunlaşacak faaliyetlerde bulunacak, daha sonra da ihracata dayalı

[188] a.g.e., s.32.
[189] a.g.e., s.32,33.
[190] Türkiye İş Bankası, a.g.e., s.131.
[191] Akgüç, a.g.e., s.32.

sanayiler geliştirilecektir. Bu anlayış, I. Sanayi Programı'yla geliştirilerek teyit edilecektir. [192]

Etibank

Birinci sanayi Planında (1933-1938) madencilik ve enerji sektörlerine önemli yatırımlar öngörülmemiş, ağırlık daha çok imalat sanayiine verilmiştir. Devletin, madencilik ve enerji sektörleri ile ilgisi 1935 yılından sonra başlamıştır. Maden yataklarının ve enerji kaynaklarından işlemeye elverişli görülenleri işletecek teşebbüsleri oluşturacak ve finanse edecek bir kurumun eksikliği duyulmuştur. Bu boşluğu gidermek amacıyla 20 Haziran 1935'de Atatürk'ün direktifi ile ülkemizin yeraltı kaynaklarını işletmek ve değerlendirmek üzere, sanayimizin ihtiyacı olan madenleri, endüstriyel hammaddeleri, enerjiyi üretmek ve her nevi banka muamelelerini yapmak görevi verilen Etibank kuruldu tarihli 2905 sayılı kanunla Etibank kurulmuştur. Anadolu'nun bereketli topraklarında yaşamış ve madencilikte yükselmiş Eti Uygarlığı'ndan esinlenerek, adını Atatürk'ün verdiği Etibank (Eti Maden İşletmeleri), Ülkemiz madencilik sektöründe faaliyetleri ile önemli bir yere sahip olmuştur.[193]

Kuruluş yasası ile Etibank'a;

1. Türkiye'nin toprakaltı servetlerini rasyonel bir şekilde değerlendirmek,

2. Türkiye'de elektrik üretimini ve dağıtımını imtiyazları almak ve işletmek; elektrik santralleri kurmak, enerji dağıtımı hatları yapmak, elektrik enerjisini dağıtmak, her türlü elektrik

[192] Tuna, a.g.m., s.37.
[193] Akgüç, a.g.e., s.32,33.

malzemesi, araçları ve makinesi üretecek fabrikalar kurmak; elektrik malzemesi araçları ve makineleri alım-satımını yapmak,

3. İşlevlerini yerine getirmek için gereken ticari teşebbüs ve işletmeleri kurmak, bu tür teşebbüslere iştirak etmek.

4. Maden ve enerji üretiminin gerektirdiği malzemenin alım satımına aracı olmak,

5. Her türlü bankacılık hizmetleri yapmak, gibi görevler verilmiştir.[194]

Bankanın kuruluş amacı ve görev dağılımı, sanayi alanında Sümerbank'a yüklenen misyonun karşılığında maden sektörü için Etibank olduğunu göstermektedir. Sümerbank'ın hafif sanayi alanında odaklanacak yatırım ve işletmecilik faaliyetleri, Etibank'la ağır sanayi alanlarına yöneltilmektedir. Böylece, ülkenin ekonomik geleceği ve bağımsızlığı açısından çok önemli ulusal bir adım daha atılmaktadır.[195]

Etibank'ın gerçekleştireceği yatırımların finansmanında halk birikimlerinin de kullanılması ilke olarak benimsendiğinden, başlangıç-ta Etibank'ın özel kesime kredi vermesi öngörülmemiş; bankanın kredi işlemleri, yalnız kendi kurduğu veya iştirak ettiği teşebbüslerle sınırlandırılmıştı. Ancak kuruluşundan 20 yıl sonra, Etibank'ın kuruluş kanununun 10'uncu maddesi değiştirilerek, Bankanın özel kesime de kredi vermesi kapısı açılmıştır.[196]

[194] a.g.e., s.33.
[195] Tuna, a.g.m., s.47.
[196] Akgüç, a.g.e., s.33.

T.C. Merkez Bankası

Günümüzde hemen hemen her ülkenin bir merkez bankası vardır. Merkez bankaları, para basımından ve para politikası uygulamalarından sorumlu, ekonomilerin sağlıklı işleyişi açısından son derece önemli kurumlardır.[197]

Osmanlı Devletinin klasik örgütlenme düzeninde; para miktarının ayarlanması, kredi hacminin düzenlenmesi, altın ve döviz rezervlerinin yönetimi ile iç ve dış ödemelerin gerçekleştirilmesi gibi ekonomik faaliyetler; hazine, darphane, sarraflar, vakıflar, bedestenler ve loncalar gibi farklı kesimler tarafından yürütülmüştür. 1854 yılında Kırım Savaşı sırasında yurt dışından ilk kez borçlanılmıştır. Bu borçlanma ile Osmanlı Hükümeti ve Avrupa ülkeleri arasında dış borçların ödenmesi konusunda aracılık görevi üstlenecek bir devlet bankasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla 1856 yılında merkezi Londra'da bulunan İngiliz sermayeli "Bank-ı Osmanî" kurulmuştur. İlerleyen yıllarda Bank-ı Osmanî kendini feshederek "Bank-ı Osmanî- Şahane", adını almış ve 1863 yılında İngiliz-Fransız ortaklığı şeklinde yeniden örgütlenerek bir devlet bankası niteliği kazanmıştır.[198] Böylece merkez bankası görevi, ilk kez Osmanlı Bankası'na verilmiş olmaktadır.[199]

Bankaya otuz yıllık bir süre için banknot basma ayrıcalığı ve tekeli verilmiştir. Banka ayrıca devletin haznedarlığını üstlenerek devlet gelirlerini tahsil etmek, hazinenin ödemelerini yerine getirip bonolarını ıskonto etmek, iç ve dış borçlara ilişkin faiz ve anapara ödemelerini yapmakla da görevlendirilmiştir. Ancak Osmanlı Bankasının

[197] Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2008). *Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 1.
[198] a.g.e., s.1,2.
[199] Akgüç, a.g.e., s.125.

sermayesinin yabancılara ait olması zamanla bazı tepkilere yol açmıştır. Ülkemizde de Kurtuluş Savaşı ile kazanılan siyasi bağımsızlığı ekonomik bağımsızlıkla güçlendirmek amacıyla bir merkez bankası kurulması yönünde çalışmalar başlamıştır. Türk parasının istikrarının sağlanması için bir merkez bankası kurulmasının şart olduğunu belirtmiştir.[200]

Ülkede ulusal bir merkez bankası kurulması, ilk kez İzmir İktisat Kongresi'nde ele alınmış ve kabul edilen öneriler arasında buna da yer verilmiştir. Daha sonra imtiyazı süresi 1925'te sona eren Osmanlı Bankası ile yapılan yeni sözleşmelerde, ona tanınan yetki, bir devlet bankasının kurulmasını engellemeyecek biçimde sınırlandırılmıştı. Bankanın kurulması kararı 1927'de verilmişti.[201]

Merkez Bankası yasa tasarısı Lozan Üniversitesinden Prof. Leon Morf'un katkılarıyla hazırlanmıştır. Tasarı, Türkiye Büyük Millet Meclisinde 11 Haziran 1930 tarihinde kabul edilerek "1715 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu" adı ile 30 Haziran 1930 tarihinde Resmi Gazete 'de yayımlanmıştır. Bankanın ismi konusunda, Yasa tasarısında Merkez Bankasının, bir cumhuriyet kurumu olduğunu vurgulamak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilendirilmesi istenmiş; ancak Bankanın merkezi idareden bağımsız bir kurum olduğunu vurgulayabilmek için kamu kurumlarından farklı olarak ismi "Cumhuriyet Merkez Bankası" olarak belirlenmiştir. "Türkiye Cumhuriyeti" ibaresine ve kısaltılmış şekli olan "T.C." ifadesine özellikle yer verilmemiştir. Uluslararası ilişkiler göz önüne alınarak bu isim Meclis İktisat Encümenindeki görüşmeler sırasında "Türkiye

[200] Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, a.g.e., s.3.
[201] Turan, Ş. (1995). *Türk Devrim tarihi III (Birinci Bölüm) (1923-1938).* Ankara: Bilgi Yayınevi, 266.

Cumhuriyet Merkez Bankası" olarak değiştirilmiştir. [202] Merkez Bankası, 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. [203]

Merkez Bankası ülkenin iktisadi gelişimine yardımcı olmak ve Hükümetle birlikte Türk parasının istikrarına yönelik tedbirleri almak, para piyasasını ve para dolaşımını düzenlemeye, hazine işlemlerini yerine getirmeye yetkili kılınmıştır. Bunlara ek olarak Banka, devletin haznedarlığını da üstlenmiştir.[204]

Ayrıca, banknot basma yetkisine tek elden sahip duruma getirilmiş, bir yabancı kuruluş olan Osmanlı Bankası'na 1863'te verilmiş olan kâğıt para çıkarma ayrıcalığı giderilmiştir.[205] İkili para sisteminden de kaçınılmış, tüm çıkarılmış kâğıt paranın Merkez Bankası'na devredilmesi uygun görülmüştür.[206]

[202] Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, a.g.e., s.4.
[203] Turan, a.g.e., s.266.
[204] Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, a.g.e., s.5.
[205] Turan, a.g.e., s.267.
[206] Akgüç, a.g.e., s.134.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN KURDUĞU DİĞER KURUM VE KURULUŞLAR

Atatürk Orman Çiftliği

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türkiye çok önemli ölçüde tarıma bağlı bir ekonomiye sahipti. Gayri Safi Milli Hasıla'nın yarısında fazlası tarımdan elde edilmekte, çalışanların da %70'inde fazlası çiftçilikle uğraşmaktaydı. Nüfusun %80'i kırsal kesimde yaşamaktaydı. Bu durumda köylü kesimi için toprağın önemi özellikle de toprağa sahip olmanın taşıdığı değeri kendiliğinden ortaya koyuyor.[207]

Zirai üretimin kılıç ile ülke fethetmekten daha kalıcı ve önemli olduğu düşüncesi de Atatürk'e aittir. Bu hususa ait düşüncelerini hem 17.2.1923'de İzmir İktisat Kongresi'ni açarken yaptığı konuşmada belirtir, hem de Adana çiftçileriyle 16.3.1923'de yaptığı konuşmada dile getirir. [208]

Dünyadaki fetihlerin iki aracı olduğunu Adana'da çiftçilerle yaptığı görüşmelerde yeniden tekrarlar, zaferlerin vasıtasının yalnız kılıçtan

---

[207] ÖZTOPRAK, İ. (2006). *Atatürk Orman Çiftliği'nin Tarihi.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 5.
[208] a.g.e., s.8.

ibaret olması durumunda milletlerin sefil ve perişan olacağına değinerek kendini memleketlerinde sefil ve perişan olacağına değinerek kendi memleketlerinde bile mahkûm ve esir bir halde kalabileceklerini belirtir. Bu nedenle gerçek fetihlerin yalnız kılıçla değil sabanla yapılanlar olduğunu ve kılıcın daima sabana mağlup olduğunu yaşamın bütün olaylarının, bütün müşahedelerinin bunu doğruladığını özenle vurgular.[209]

Atatürk Orman Çiftçiliğinin Arazilerinin Satın Alınması Meselesi ve Mali Kaynak Konusu

Atatürk Orman Çiftliği'nin oluşturan araziler 1925 (1341) yılından başlayarak 1930'lı yıllara değin geçen süre içerisinde satın alınmıştır. Bu arazilerin tamamına yakını şahıslardan o dönemki değerlerinin üzerinde fiyat ödenerek satın alınmıştır. Çiftliğin büyüklüğüne ve hangi arazilerden oluştuğuna dair bilgilere farklı kaynaklardan ulaşılabilir. 1925 yılında kurulmaya başlanan çiftliğin ikinci yılında (1926) A.O.Ç müdüriyetince yayınlandığı anlaşılan bir broşürde çiftliğin arazi büyüklüğüne ilişkin şu bilginin verildiği görülüyor: "Orman, Balgat, Yağmur Baba, Macun, Göğercinlik, Ahimesud namlarıyla altı çiftliğin birleşmesiyle meydana gelen 80.000. dönüm araziden ibarettir".[210] Çiftliğin faaliyetleri konusunda oldukça ayrıntılı bilgiler içeren 1939 tarihinde basılmış olan bir kitapta A.O.Ç'nin büyüklüğüne ilişkin verilen rakam 102.000 dönümdür.[211] Atatürk'ün hazineye çiftliklerini devretmesiyle ilgili Resmi Satış Senetlerinde A.O.Ç. arazisinin toplam olarak 39.210.090 m2 olduğu görülmektedir.[212]

[209] a.g.e., s.8,9.
[210] a.g.e., s.11.
[211] a.g.e., s.12.
[212] a.g.e., s.14.

1926 yılından itibaren yayınlanan kaynaklarda yer alan bilgiler A.O.Ç. arazisinin büyüklüğü konusunda farklı bilgiler vermektedir. Çiftlik sahiplerinin arazilerinin satılması konusunda aracılık yapmak üzere başvurdukları şahıslardan birisi Rasim Aktar idi. Ankara'da deri ve tiftik ticareti ile uğraşan Rasim Aktar, Çankaya'daki Atatürk Köşkü'nün ve Atatürk Orman Çiftliği arazinin Mustafa Kemal adına alınmasında aracılık etmiştir.[213]

A.O.Ç arazilerinin çok büyük kısmının şahıslardan satın alındığını ve o dönemdeki değerleri üzerinde fiyat ödendiğini daha önce belirtmiştik. Bu tür bilgilere 1930'lu yıllarda yazılmış olan kimi kitaplarda rastlamak mümkün olmaktadır. Bu kitapların dışında arazilerin para ile satın alındığına ilişkin esas kayıtları Atatürk'ün İş Bankası'ndaki 2 nolu hesabının ekstrelerinde bulmak olanaklıdır. 2 nolu hesabından Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak ile A.O.Ç Müdürü Tahsin Çoşkan'ın kuruluş ve yapılanma sürecinde çeşitli tarihlerde para çektikleri ve bu paraları çiftliği oluşturan arazilerin alımında ve üzerinde tesislerin kurulmasında kullandıkları bilinmektedir.[214]

Atatürk'ün geniş kapsamlı vekaletname verdiği diğer kişinin A.O.Ç. Müdürü Tahsin Çoşkan olduğunu görüyoruz. Tahsin Çoşkan evvelce Bursa Ziraat Okulu'nda öğretmenlik ve Ankara Ziraat Okulu'nda müdürlük yapmış, İstanbul Halkalı Yüksek Ziraat Okulu mezunu ve ziraat sahasında birçok tecrübelerde bulunmuş, değerli bir ziraatçıdır. (atam dergisi)

Hasan Rıza Soyak ile Tahsin Çoşkan, Atatürk tarafından verilen oldukça geniş yetkilerle donatılmış vekaletnameler sayesinde A.O.Ç.'ni oluşturan arazilerin para ile satın alınması başta olmak üzere çiftliğin

[213] a.g.e., s.12.
[214] a.g.e., s.17.

yapılandırılması, ürünlerinin değerlendirilmesi ile benzer diğer bütün işlerin yürütülmesini sağlamışlardır.[215]

Ele alınması gereken bir diğer husus A.O.Ç. arazilerinin alınmasında ve çiftliğin yapılanmasında kullanılan paranın kaynağıdır. Bu hususu açıklarken üzerinde durulması gereken nokta, Atatürk'ün Türkiye İş Bankası'nda ki hesaplarıdır. Atatürk, İş Bankası'nın "Kurucusu" olduğu kadar hissedarı, destekçisi, koruyucusu ve müşterisiydi. Atatürk'ün Riyaset-i Cumhur Umumi Katibi Hasan Rıza Soyak'ın "Atatürk bu hesaptan şahsı için hiçbir masraf yapmamıştır." Şeklinde tanımladığı hesap, 2 nolu hesaptı. [216]

A.O.Ç. arazilerinin satın alınmasında ve çiftliğin yapılanmasındaki parasal kaynak Atatürk'ün İş Bankasındaki 2 nolu hesabından sağlanmıştı. 2 nolu hesaptaki paraların kaynağı da dış yardımlardı.[217]

Atatürk Orman Çiftliğinin Kuruluşu ve Nedenleri

Atatürk, yarattığı büyük inkılâplara bir de ziraat inkılâbını katmak ve Türk milletinin asıl bünyesini teşkil eden geri kalmış köylü ve çiftçi tabakasını çağımızdaki yenilik yollarında yürütmek ve refaha kavuşturmak için bizzat çiftçilik yaparak onlara rehber olmak istiyordu. 1925 yılının başlangıcında Ankara'ya beş kilometre mesafede, ortasından Ankara-Eskişehir tren yolu geçen bir bozkır olan çıplak, ağaçsız, içerisinde bataklık ve sazlık bulunan 20.000 dönümlük arazi Atatürk tarafından satın alındı. Satın alınan yerin Ankara'nın merkezine

[215] a.g.e., s.19.
[216] a.g.e., s.24.
[217] a.g.e., s25.

yakın olması ve sahasının geniş bulunması sebebiyle örnek çiftliğin burada kurulmasına karar verdi.[218]

Fakat ilgililer; Ankara'nın iklimin ve toprak yapısının başarılı bir ziraat yapmaya ve her çeşit bitki yetiştirmeye elverişli değildir, burada asla ideal bir çiftlik işletmek mümkün olamayacağını belirtiler.

Ankara'nın en kurak yerinde seçilen çiftlik sahasındaki ziraat faaliyetinin tabi olduğu şartları mücadele edilen güçlükleri anlamak için iklim ve toprak özelliklerini genel hatlarıyla açıklamak gerekir. Kuzeyden ve güneyden dağlarla çevrili, Orta Anadolu'da şiddetli ve kurak bir yayla iklimi sürer. Denizden ortalama yüksekliği 800-1000 metre olan bölgede yazın en sıcak ayının ortalama sıcaklığı +23, en soğuk ayının ortalaması ise -2'yi bulur. Gece-gündüz, yaz ve kış sıcaklık farkları şiddetlidir. İlkbahar ve sonbaharda yağmurlar daha çok sağanak halinde yağar. Yağan yağmur çabuk buharlaşır, yağmurun yıllık ortalama miktarı 200-300 mm. Kadardı. Havanın nemi %40 derecesine kadar iner. Şiddetli sıcaklık farklılıkları yağış miktar ve dağılışlarının pek farklı olması sulanmayan yerlerde ürünün yetişmesine büyük bir engel oluşturur. Bütün bunlardan bölgenin iklim koşulları bakımından ziraata çok az elverişli koşulları taşıdığı ortaya çıkar. Arazinin ova kısımları, uzun yıllar suların durgun kalmasından ve bunların içerdiği zararlı tuzların tortulanmasından dolayı ziraata elverişli olmak niteliğini kaybetmişti. Toprakta değişiklik ve düzenlemeler yapılmadan ürün elde etmek olanaksızdı. Çorak parçalar üzerinde tuz sahaları damar damar tarlalar halinde görünüyordu. Yapılan analizlerin toprakta zararlı bulunan maddeler, kibritiyeti sodyum, karboniyeti sodyum ve kısmen

[218] Dalay, F. (1988). Atatürk, Ankara Orman Çiftliği'ni Nasıl ve Niçin Kurdu?, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 4(11). Web: http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-11/ataturk-ankara-orman-ciftligini-nasil-ve-nicin-kurdu Mart 2016'da alınmıştır.

de kloru sodyumdu. Bu maddeler, toprağın üst tabakasına çıkmakta ve toprağı kısır ve ziraata uygun olmayan duruma sokuyordu. Buna karşı arazinin ova kısmının çorak olmayan kısımları alüvyon oluşumunda çok verimli parçalar halindeydi. Kıraç kısımlar otlakıye olarak bırakılmış, ot ve kekikliklerle örtülmüş, yumuşak kumsal azotlu maddelerden ayrı olarak diğer birçok verimli unsurları bakımından arazi ancak belirli sahalarda ziraata elverişliydi. [219]

Çiftlik olarak seçilen araziden Çubuk Suyu, Macun Çayı, İncesu, Bend Deresi, Kutugün deresi geçmekteydi. Bu suların bir kısmı zaman zaman taşarak araziyi bozmuş, bir kısmı da arazinin çeşitli yerlerinde yıllarca toplanarak, bataklık, sazlık, kamışlık, oluşturmuş ve netice olarak sıtma yuvası haline gelen bu yerler Ankara kentiyle yakın köylerin sağlığını tehdit eder hale gelmiştir.[220]

Atatürk'e göre zor ile mücadele etmek önemliydi ve bu nedenle Türkiye'nin verimsiz yerlerinde bile, insan iradesinin istediğini elde edeceğini kanıtlamak lazımdı. Çünkü böylece verimlilik ya da verimsizliğin toprağa yani maddeye ait olmayıp insan iradesine ve buradan Türk insanının iradesine ait bir özellik olduğunu meydana konmuş olacaktı. Atatürk'ün bu yaklaşımı, Ankara şehrinin ziraat tekniği bakımından hiçte tercih edilmeye neden oluşturacak bir özelliği bulunmayan çevre toprakları üzerinde, modern bir çiftlik kurmakla işe girişme kararını ortaya çıkarmıştır.[221]

Ağacın yetişmediği bozkır Ankara'nın çevresinde sadece ağaç yetiştirmekle kalınmayacak, çiftlik işletmekle yetinilmeyecek modern ziraatın nasıl yapılabileceği de gösterilecekti. Yüzme havuzları, hayvanat

[219] Öztoprak, a.g.e., s.32,33.
[220] a.g.e., s.34.
[221] a.g.e., s.30.

bahçeleri yapılacak, lokantalar açılacak, Ankara aleyhine ortaya konulan düşünceler birer birer çürütülecekti. Amaç Ankara'da hem ağacın hem de insanın yaşayacağını kanıtlamak ve Ankara'ya ekonomik ve sosyal metanet ve direnişi vermekti.[222]

Atatürk'ün kurmakta olduğu örnek çiftliğin planındaki gaye şunları yapmaktı:

1. Bu arazide bulunan ve Ankara'nın havasını bozan bataklığı kurutarak burada orman yetiştirip havayı güzelleştirmek.

2. Ankara ikliminde yetiştirmek imkânı olduğu halde gözeneksizlikten ekilmeyen bazı ziraat bitkilerini bu çiftlikte tecrübe ederek yetiştirip halka, çiftçiye gösterip yaymak.

3. Çiftçinin elinde bulunan tohumları ıslah etmek.

4. Çıplak ve ağaçsız olan Ankara İli'nin her yerini ağaçlandırmak için burada meyveli ve meyvesiz fidan yetiştirerek halka dağıtmak.

5. O zamana kadar o muhitte bulunmayan bazı verimli iyi cins hayvanları ve tavukları yetiştirip çoğaltarak köylüye damızlık olarak vermek.

6. Geniş ve fennî bir ziraat yapabilmek için makineli ziraatın nasıl yapıldığını köylüye göstermek, makineli ziraatın faydalarını anlatarak köylüyü makineli ziraata teşvik etmek ve her sahada kurslar açarak köylüye bilgi vermek.

[222] a.g.e., s.33,34.

7. Çiftlikte ziraatın, arıcılık, sütçülük, tavukçuluk, sebzecilik, meyvecilik ve bağcılık gibi her şubesinin kurularak üretilen çeşitli mahsulün şehirde açılacak mağazalarda satılıp halka ucuz ve temiz en iyi vasıflı gıda sağlamak.

8. Ankara halkının temiz hava alma ihtiyaçlarını karşılamak üzere mesire, piknik ve eğlence yeri olarak geniş bir koruluk ve orman alanı yapmak.

9. Ankara'da açılan Yüksek Ziraat Okulu'na girecek lise mezunu gençlerin bir sene bu çiftlikte fiilen çalışarak staj görmeleri.[223]

Çiftlik arazisinin satın alınmaya başlanmasıyla birlikte toprakların analizi de yapılmaya başlanmıştı. Orman Çiftliği Müdürlüğü'nce gönderilen toprak örneği 1926 yılında Kimya Laboratuarı'nca analiz edildi. Ss:35 Çeşitli hidroksitleri bünyesinde taşıyan toprakların bitki bakımından pek faydalı ve zengin gıda kaynaklarına sahip olduğu göz önüne alındığında bu toprakların yüksek tuz miktarı ve iyi olmayan kimyevi özellikleri değiştirilir ve düzeltilir ise ziraat için son derece uygun olabileceğini söyleyebiliriz. İşbu değişikliğe uğratılması istenen kötü etkenler yerinde incelenir ve alt taraftaki toprağın muayenesi suretiyle daha esaslı bir biçimde elde edilebilir.[224]

Ziraat çalışmalarının gereklerini yerine getirme çabasının yanı sıra, dönemin koşulları ve tarımsal faaliyetleri var olan anlayış dikkate alındığında tamamıyla yeni ve modern bir yaklaşım ve zihniyetin yerleşmeye başladığını, aynı zamanda bunun topluma kazandırılmasına çaba gösterildiğini ortaya koymaktadır.[225]

---

[223] *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* a.g.m.
[224] Öztoprak, a.g.e., s.36.
[225] a.g.e., s.42.

Çeşitli mevsimlerde yağan yağmur sularını toplamak, dere, çay ve ırmak sularını bent ve kanallarla tarlalara akıtmak böylece düzenli bir su programı uygulamak suretiyle bu ihtiyacı minimum bir sınıra çekmek mümkündür. Bu durumu kesin bir ilke olarak programına katan çiftlik yönetimi, ilk yıldan başlayarak düzenli uygulamalara girişmiştir. Sulu ziraat sistemi çiftliğin genel esasları arasında olduğundan mevsiminde toprak üstünden akan suları bent ve kanallarla ve yer altı sularını santrifüj tulumbalarla çıkarıp ziraat işlerinde kullanmak hususu etraflıca düşünülmüş ve ilk kez ova kısmında açılan kuyudan kuvvetli tulumba ile bin metre küp hacmindeki Marmara Havuzu'nun suyu güvence altına alınmıştır.[226]

Çiftlik binalarının yapımına girişilmeden önce kurulmakta olan çiftliğin esaslarının Mustafa Kemal'in yoğun ilgi ve alakasıyla saptandığı görülüyor.[227]

Başlangıç olarak çiftliğin merkezi belirlendi, binaların sistemleri karar altına alındı, hemen bir şirketle(Phılıpp Holzman) anlaşma yapılarak binaların inşaatına başlandı. 1925 yılı Ağustosunda başlanan inşaat bir sene sürmüştür. 1953 yılında basılan Atatürk Orman Çiftliği adlı eserde yapılan binalarla ilgili olarak şöyle bir döküm verilmektedir: Büyük Gazi'nin ikametine ayrılan Kuleli Köşk'den başka; bir çiftlik yönetim binası; bir müdür on memur lojmanı; birer kiler, fırın, mutfak, çamaşır ve ütühane; makinistlerin ikametgahı; bir ziraat alet ve makineleri hangarı ilde modern bir tamir atölyesi; yüz ineklik bir ahır ile üç sürü alabilecek üç ağıl; bir süthane; bir tohum ambarı; elektrik, su ve santrifüj tulumba tesisleri; bin tonluk Marmara su deposu; bir fidanlık binası ile Etimesgut şube binaları.[228]

[226] a.g.e., s.42,43.
[227] a.g.e., s.44.
[228] a.g.e., s.45.

Çiftlikte yapılan binalar çağdaş bütün tesisatı kapsamaktadır. Kuşlar ve vahşi hayvanlar için bahçe ve mesken, Gazi Hazretlerinin adlarına izafetle yapılmış olan köşk Gazi İstasyonun tam kenarındadır. Binalar beton ve tuğladan dayanıklı bir tarzda yapılmış simetrik biçimde yapılmalarına özel önem verilmiş, elektrikle aydınlatılmıştır.[229]

Atatürk Orman Çiftliğinin Faaliyetleri

Çiftliğin oluşturulmasında göz önünde tutulan hususlardan birisi de kurak bozkırlar ortasında başkent Ankara halkının yeşil bir dinlenme ve gezinme köşesi bulabilmesini sağlamak arzu ve iradesi idi. Ağaçlandırma konusunda şu üç esas düşünülmüştür:

1. Her yıl 50.000 den az olmamak üzere orman ağacı dikmek,
2. Meyve fidanları getirterek meyve bahçesi kurmak,
3. Çiftlikte yayla bölgesine özgü geniş bir bağ meydana getirmek.

1926 yılı itibariyle, yani çiftliğin kurulmaya başlandığı ikinci yılda meyve ağaçları dışında A.O.Ç'ne dikilmiş olan ağaçlar da, özellikle manzarası hoş, çiçekleri kokulu ve arılar tarafından arananlar seçilmiş, süratle yetişmeleri, soğuk ve kuraklığa belirli ölçüde tahammülü fazla olanlar göz önüne alınmıştır. Toplam yüz elli bin orman ağacı dikilmiştir.

Çiftliğin kurulmasından beri geçen çeyrek asırlık bir zaman içinde park ve ormanlarla süs bahçelerinin bakımı bir kamu hizmeti sayılmış ve çiftliğin gelirlerinden önemli bir kısmı bu hususta harcanmıştır. Meyve ağaçlarının dikilmesi konusunda gelince: ilk iki yıl içinde (1925 ve 1926) meyve ağaçlarından memlekette iyice tanınmış ve her yerde

[229] a.g.e., s.46.

kendisine göre bir isim alınış olanlar getirilmeye başlanmış, dikilen bu ağaçların beş bin küsürü bulduğu görünmektedir.[230]

1930 yılına gelindiğinde, çiftliğin ilk kurulduğu yıl (1925) dikilmiş olan meyve ağaçlarından şeftaliler, kayısılar tamamen, kiraz, elma, armut kısmen meyve vermeğe başlamıştı. Meyve bahçelerinin çoğaltılması ve genişletilmesi her geçen yıl artmaya devam etmişti. Çiftliğin fidanlıklarında elde edilen aşılı, belirli türde ve iyi artmaya devam etmişti. Çiftliğin fidanlıklarında elde edilen aşılı, belirli türde ve iyi koşullar altında yetiştirilmiş meyve fidanları yeni meyve bahçelerinin yüksek kaliteli, ticari değere sahip standart meyve bahçeleriyle kurulmasını da sağlamıştır.[231]

A.O.Ç.'nin Ankara Çayı vadisinin alüvyonlu toprakları üzerinde kurulmuş olan sebze bahçeleri, bu çayın sularıyla doğrudan doğruya sulanabilmekte, bol ahır ve suni gübrelerle de ayrıca desteklenmektedir. Genel genişlikleri 1950'li yıllarda yetmiş iki dönüme varan bu bahçelerin yetiştirdiği sebze, Ankara piyasalarına çok taze arz edildiği gibi aynı bahçelerde mevsim başlangıcında, erken zamanlarda elde edilen türlü çeşitte, üstün özellikli yüz binlerce sebze fidesi de üretici halka ayrılabilmekteydi.[232]

Tarım Faaliyetleri

A.O.Ç. de tarımsal faaliyet, 5 Mayıs 1925 günü öğleden sonra Yassı Dere denilen yerde başladı. Atatürk'ün huzuru ile yarısı batak, çorak bir

[230] a.g.e., s.65.
[231] a.g.e., s.66.
[232] a.g.e., s.68.

kısmı da kıraç olan büyük tarlada hafriyata başlandı.[233] Süratli bir biçimde tarım alet ve makineleri devreye sokulmaya başlandı.[234]

1925 yılı sonbaharında merkez ve Etimesgut çiftliklerinde on dört bin dönümlük tarla ekime hazırlanarak ilk tahıl ekimi gerçekleştirildi. Bu ilk tahıl ekimini 1926 ve sonraki yıllarda giderek artan diğer tahıl ürünlerinin ekimi izledi. 1926 yılıyla ilgili eski Türkçe bir kayıta göre ekim alanın %95'lik kısmı başta buğday olmak üzere arpa, yulaf, mısır, karabuğday, nohut, bakla, mercimek, patates, pancar, kuşyemi, akdarı ve yoncanın yanı sıra kavun, karpuz ekiminden oluşmaktaydı. Ayrıca, yüz dönümlük bir saha oluşturan sebze bahçesine de soğan, bezelye, fasulye, bamya ve diğer sebzeler ekilmişti. Bunu dışında beş bin fideden enginarlık, bin pençeden kuşkonmazlık ve bin beş yüz çelikten çeliklik oluşturulmuştu.[235]

A.O.Ç.'nin sekiz yıl içinde (1925-1933) denemeler ve seçmeler yapmak suretiyle elde ettiği hububat, yalnız memleketin değil, dünyanın en yüksek özelliklerini taşıyan türlerini oluşturuyordu. Özellikle, 65 librelik buğdayları Avustralya ve Kanada'dan tohumluk için her zaman aranmakta ve istenmekte idi. Yayla illerine elverişli kışlık çavdar, arpa, yulaf, buğday sağlaması A.O.Ç'nin beklenen hizmetlerinden önemli bir kısmını oluşturuyordu. Çiftliğin İstanbul borsasına gönderdiği buğdaylar en iyi cins buğday olarak yüksek fiyata satılıyordu. Geniş Anadolu yaylasına özgü bir buğday olan kunduru buğdayı Almanya, Romanya ve İtalya'nın makarna için yegâne tercih ettikleri buğday idi. A.O.Ç, 1930 yılında çavdar ziraatının ekimine başlamıştır. Bu arada daha çok Trakya'da yapılmakta olan Kuşyemi ziraatına 1928'den itibaren A.O.Ç'nde de başlamıştır. A.O.Ç. de kuruluşunu takiben mısır

[233] a.g.e., s.68.
[234] a.g.e., s.69.
[235] a.g.e., s.71.

ekimine başlanmıştır. Oldukça iyi neticeler alınmıştır. Tahıl üretimi dışında, çok miktarda süt üretimi sağlamak amacıyla fazlaca inek beslendiği için hayvan pancarı ziraatına da ilk etapta yönelindiği görülmektedir. Eskişehir Şeker Fabrikası'nın kurulması ile birlikte A.O.Ç. de şeker pancarı üretimine başlandı.[236]

Hayvancılık

Orta Anadolu'da hayvan yetiştirmek ziraat kadar önemli ve memleket için esaslı bir mesele olduğu için A.O.Ç.'de geniş ve kapsamlı bir program ile ilk yıldan (1925) itibaren hayvan yetiştirilmeye başlanmıştır.

Hayvancılık ile ilgili olarak beş esas hedef kabul edilmiştir.

1) Koyun ve tiftik

2) İnek ve manda

3) At

4) Kümes hayvanları

5) Arı

Hayvan yetiştirme programının uygulanmasına 1925 den itibaren koyun, inek ve mandadan başlanmıştır.[237] Bursa merinos fabrikasının işlemeğe başlamasıyla çiftlikteki merinos koyunculuğu önem kazanmaya başlamıştır. Ss:76. Öte yandan A.O.Ç'nde seneden seneye azalmakta olan dünyaca Ankara Keçisi olarak tanınan tiftiklere de gereken önemin verilmeye başlandığı görülmektedir. A.O.Ç'nde 1930

[236] a.g.e., s.72,73.
[237] a.g.e., s.75.

da var olan koyunların cins ve adedi şöyledir: 150 kıvırcık koçu, 5000 kıvırcık damızlık koyunu, 200 merinos koyunu ve koçu, 8 karagül koçu, 150 Ankara tiftik keçi ve tekesi, 15 Malta keçisi ve tekesi, 20 karaman koyunu.[238]

1926 yılı bakımından A.O.Ç'nde büyükbaş hayvanlar otuz inek ve boğa ile otuz manda, elli malak, düve ve tosun oluşturuyordu. Ss: 78. Kurulduğu yıl olan 1925 senesi Eylülünde 35 adet melez Kırım, Halep, Simendal, Hollanda jersey inek ve boğaları getirtilmiştir.[239] 10 litreden noksan süt veren inekler sağlanmıştır. Boğa ve tosunlar ise Ankara'nın ilçe ve köylerine damızlık olarak verilmiş, beş yıl içinde bir hayli cins damızlık hayvan çevreye yayılmıştır. İnekçiliğin ıslahı hakkında takip edilen gaye aynen mandacılıkta da takip ve tatbik edilmiştir. Çiftliğin her yıl yetiştirdiği kuvvetli ve sütlü mandalar civar ilçe ve köyler tarafından alınmıştır. A.O.Ç'nde at yetiştirme çalışma programına dâhil edilirken Anadolu köylüsü için önem taşıyan katır ve merkep yetiştirme usulleri de gözetilmiştir.[240]

Tavukçuluk, kümes hayvanları arasında A.O.Ç'nin kurulduğu 1925 yılında hazırlanan programda en fazla önem verilmiş bir şube olarak yer almıştır. Aynı yıl çiftlikte kümes hayvanlarının mevcudu yedi yüz tavuk, hindi, kaz ve ördekten oluşuyordu. Yumurta elde etmek için bir tavuk çiftliği kurularak anaç olarak 10.000 kadar tavuğun sağlanması amaç edinilmiştir. Ayrıca, 250 yumurtalık Bakay kuluçka makinası satın alınarak çiftlikte civciv yetiştirilmeye başlanmıştır.[241]

1929 yılında A.O.Ç'nde arıcılık faaliyetleri başlamış, modern usullerle 30 kovan oluşturulmuş ve 1931 yılı bakımından da arı

[238] a.g.e., s.77.
[239] a.g.e., s.79.
[240] a.g.e., s.80.
[241] a.g.e., s.81.

kovanlarının 110'a ulaştırılması hedeflenmiştir. Ankara'nın meşhur balcılığı konusunda çevre köylere fenni üretim bakımından iyi bir örnek oluşturmak çiftlikçe amaçlanmıştı.[242]

Atatürk Orman Çiftliğinin Endüstriyel Faaliyetleri

A.O.Ç.'in dikkate değer özelliklerinden biri de endüstriyel kuruluşlarıdır. Bu tür kuruluşlar olarak çiftlik bünyesinde malt, biraz, soda, gazoz, buz fabrikaları ile demir eşya ve pulluk fabrikası, süt, yoğurt ve şarap fabrikası bulunmakta idi. Bunların dışında bir de deri fabrikası da yer almıştı. Ziraat, hayvancılık ve endüstri şubeleri arasında düzenli bir iş bölümü mevcut idi. Sütçülük; Çiftliğin kuruluşuyla birlikte faaliyete geçmiş olan süthane 1930'dan itibaren pastörize süt imaline başlamış aynı yıl kapsamlı ve geniş bir program uygulamaya konulmuştur. Böylece sütçülüğün imalathane konumundan kurtularak fabrika düzeyinde üretime geçmesi 1930 yılında başlamıştır. Bunun nedenlerinden biri Ankara'da nüfusun artmaya başlamasının süt ve süt ürünlerine olan talebin yükseltilmesi, diğerdi de 1929 krizinde fiyatı düşen toprak ürünlerinin doğurduğu gelir eksikliğini gidermek düşüncesiydi. Süt fabrikası 1952'de daha çok geliştirilmiş, modern cihazlarla takviye edilmiştir.[243]

Şarapçılık; A.O.Ç.'nin kuruluşundan başlayarak daha önce de belirtildiği üzere giderek artan ve genişleyen bağcılık faaliyetleri ilk sonuçlarını 1929'da vermeye başlamıştı. Orta Anadolu'nun yüksek kaliteli şaraplık üzümlerinden üretilen şarapların gerek Ankara gerekse ülkenin diğer kısımlarında satışı düzenli olarak artmıştır.[244]

[242] a.g.e., s.82.
[243] a.g.e., s.82.
[244] a.g.e., s.85.

A.O.Ç.'nin diğer bir faaliyeti, Ankara Yüksek Ziraat Mektebi öğrencilerinin stajlarıyla ilgiliydi. Öğrenciler, aday sıfatıyla düzenli bir staja tabi tutulurlardı. Bu staj sırasında öğrenci çiftliğin bütün tarım şubelerinde sıra ile ve fiilen çalışmak suretiyle yapılan işleri şahsen görürü ve yapar, bunlar üzerinde alışkanlık ve yatkınlık kazanırdı. Staj yılı sonunda nitelik ve yeteneği ortaya çıkan, yeterli derecede uygulamalı bilgilerini genişleten öğrenci Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne alınarak, öğretime başlatılıyordu.[245]

Çitliğin Hazineye Bağışı

Büyük Atatürk, "Ağaç bile yetişmiyor, burada insan nasıl yaşar?" denilen bir yerde kurmayı tasarladığı eserini çok kısa bir sürede tamamlamış ve varmak istediği hedeflerin biri dışında tamamını gerçekleştirmiştir. Sağlam temeller üzerine kurulan bu büyük eser, sürekli gelişebilecek bir yapıya kavuştuğuna göre, bağış için endişe edilecek her hangi bir konu kalmamıştı. Bu düşünce ile, çiftliklerinin ve mülklerinin devlete devir işlemleri konusunda gerekli resmi belgelerin hazırlanması için Tapu İdaresine direktif veren Ulu Önder, hazırlanan belgeleri imzalamak üzere çiftlik içerisindeki Marmara Köşkü'ne 11.05.1937 günü teşrif ederler. Atatürk devirle ilgili işlemlerden sonra Başbakanlık'a yazdığı 11.06.1937 tarihli bir tezkere ile bütün tesis, hayvan varlığı ve demirbaşları ile beraber tasarrufu Orman Çiftliği ile birlikte diğer çiftliklerini hazineye bağışladığını bildirir.[246]

Atatürk ilk önceleri mallarını kurucusu olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'ne vermeyi düşünmüş, bunu da 1927 Kurultayında açıklamıştır. Ancak, daha sonra bu fikrinden vazgeçmiş ve hazineye devretmeye karar vermiştir. Kendisinin tek yasal varisi kız kardeşi Makbule

[245] a.g.e., s.89.
[246] *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, a.g.m.,

Atadan'ın Medeni Kanuna göre mahfuz hissesi bulunduğundan tüm mallarını bağışlamasına kanuni imkân bulamamıştı. Bunu çözmek için 1933'te 2307 sayılı bit kanun çıkartılarak, Atatürk'ün bütün mallarını Medeni Kanun'un ilgili 452. Maddesinin dışında tutulması sağlanmıştı. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, kitabında Atatürk'ün emri üzerine çiftliklerin gerçek durumu ve kazandıkları maddi değer hakkında ayrıntılı bilgileri Başvekil İnönü'ye verdiğinde, O'nun "bu parlak neticeyi ancak büyük şefimiz sağlayabilirdi. Kendilerine parti adına teşekkür ve minnetlerimizi arz ederim." Dediğini belirtiyor. Atatürk, İstanbul'dan Karadeniz yolu ile bir seyahate çıkmak üzere iken, İnönü ile görüştükten sonra çiftlikleri bütün kuruluş ve varlıklarıyla hazineye hibe etmeye kesin karar verdiğini belirterek, Hasan Rıza Soyak'a şu talimatta bulunmuştu: "Sen bu akşam Ankara'ya git; mevcudu tespit edip, bir listesini yap. Ayrıca, başvekilliğe tarafımdan bir mektup hazırla(mektubun esaslarını Atatürk dikte etmişti.) Mektubu müsveddesini İsmet Paşa'ya gösterip, mütalaa ve mutabakatını al. Sonra bana telgrafla bildir. Bunların vakit geçirmeden yapmalısın; çünkü meclis kapanmak üzeredir. Ben istiyorum ki, tatilden evvel keyfiyet meclise de arz edilmiş olsun, bunu temin etmelisin!" Mektup ve liste Atatürk'ün telgrafi ile beraber Başbakan İnönü'ye Hasan Rıza Soyak tarafından verilmişi 12 Haziran 1937 günü meclise sunulması kararlaştırılmış, bunun üzerine İnönü, B.M.M Başkanlığı'na şu yazıyı göndermişti: " Reisicumhur Atatürk, tasarruflarında bulunan çiftliklerini hazineye ihda buyurduklarını, melfuf tezkere ile tebliğ buyurmuşlardır. Devletin ziraat politikasında ve memleketin zirai inkişafında mühim amil olacak kıymet ve ehemmiyette olan bu alicenap hareketi şükran ile yüksek meclisin ıttılaına arz ederim".[247]

[247] Öztoprak, a.g.e., s.105,106.

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk'ün reform ve gelişme hareketleri pek çok devlet adamının reformcu ve yenilikçi hareketlerinden farklı idi. Atatürk salt modernleşmenin değersiz olduğunu, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin zamanımız dünyasında tutunabilmesi için toplumun ve kültürün bütün yapısında temelden değişikliklerin zorunlu olduğunu düşünüyordu. Bunun hayata geçirilebilmesi ve ulus devletin kökleşmesi, Türkiye'nin çağdaşlaşması içini siyasi, hukuk, ekonomik ve sosyal alanlarda kapsamlı bir reform hareketi başlattı.

İstiklal savaşının başarıya ulaşmasının ardından 1923'de cumhuriyet ilan edildi. Ancak, bu egemenliğin sürdürülebilmesinin ulus bireylerinin aydınlatılmasıyla olacağını bilen Atatürk, önce eğitim ve kültüre önem verdi. Ülke genelindeki okuma yazma sorununu harf inkılabı ile çözüme kavuşturdu. bu seferberliği de ülkenin çeşitli yerlerinde kurduğu halkevleri eliyle sağlamaya çalışıldı.

Atatürk ulus olmanın ilk koşulunun dil ve tarihten geçtiğini biliyordu. Kendi öz diline, kendi öz tarihine dayanarak kendi kültürünü yaratamayan bir ulusun bağımsızlığından söz edilemezdi. Öyle ise Türk Ulusu kendi diline ve tarihine sahip çıkmalıydı. Bunun içindir ki Türk Tarih Kurumunu ve Türk Dil Kurumunu kurdu. Bu kurumların sonsuza dek yaşamasını sağlayacak bilim adamlarının yetiştirilmesi, aydın ve laik düşünceli gençlerin eğitilmesi amacıyla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini kurdurmuştur.

Modern Türkiye'nin kuruluşunda sadece eğitim ve kültür alanındaki inkılaplar yeterli olamayacağından modern Türkiye'nin gelişip devam etmesinde bir milli ekonominin güçlendirilmesi önemli bir hususdu. Bu amaçla 1924'de iktisat kongresi toplanmış ve ekonomik

konulara süratle çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Ekonomide devletçilik ilkesinin kabulü ilde birçok sanayi kuruluşu, maden işletmeleri, fabrikalar ve tarım sektöründeki çalışmalar devlet eliyle desteklenmiş, hatta bu amaçla da iktisadi devlet teşekküllüleri ve işletmeleri kurulmuştur. Bu süreç de ekonomik hayatın finansmanını sağlamak amacıyla İş Bankası, Etibank, Sümerbank gibi milli bankalar kurulmuştur. Türk parasının geleceği düşünülerek de T.C. Merkez Bankası kurulmuştur. Zirai faaliyetlerin ekonomi içinde ki yeri ve devletin rehber olduğu tarım politikalarının oluşturulup, uygulamaya geçilmesi amacıyla Atatürk Orman Çiftliği kurulmuştur.

Atatürk'ün kurmuş olduğu bu kurumların büyük kısmı hala ülkenin temel kurumları olarak ülkenin modernleşmesine, gelişmesine, büyümesine katkıları devam etmekte bir kısmı ise ekonomik alandaki liberalleşmeler ve dünyadaki ekonomisinde ki gelişmeler neticesinde işlevlerini, görevlerini tamamlayarak kapatılmış veya farklı işletmelere dönüştürülmüştür.

KAYNAKÇA

AYSAN, Mustafa. (1980). **Atatürk'ün Ekonomi Politikası,** Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş., İstanbul.

AKGÜÇ, Öztin. (1992). **100 soruda Türkiye'de Bankacılık,** Gerçek Yayınevi, İstanbul.

AKYÜZ, Yahya. AYBARS, Ergün. KOCATÜRK, Utkan. ÇAĞAN, Nami. (1989). **Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi I/1.**,Yüksek Öğretim Kurumu Yayınları, Ankara.

ÇEÇEN, Anıl. (2000), **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri,** Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.

ÇOKER, Amiral Fahri (E.). (1983). **Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

ERGÜN, Mustafa. (1997). **Atatürk Devri Türk Eğitimi,** Ocak Yayınları, Ankara.

EROĞLU, Hamza. (1981). **Atatürk ve Devletçilik**, Olgaç Matbaası, Ankara.

İğdemir, Uluğ. (1973). **Cumhuriyetin 50.yılında Türk Tarih Kurumu**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

EVERDİ, Ezel. Kara, İsmail, (2004). **Kültür ve Medeniyet,** Dergâh Yayınları, İstanbul.

İNAN, A. Afet. (1989). **İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat - 4 Mart 1923,** Türk Tarih Kurumu, Ankara.

İNAN, A. Afet. (1997). **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi,** Türk Tarih Kurumu, Ankara,

KALAYCIOĞLU, Ersin. SARIBEY, Ali. Yaşar. (1986). **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi,** Beta Basım Yayım, İstanbul..

KOCATÜRK, Utkan. (2015), **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

KOCATÜRK, Utkan. (2007). **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

BLACK, Cyril. E. (1986). **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, (Çev. F.Gümüş),Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

MUMCU, Ahmet, (1996). **Türk Devrimini Temelleri ve Gelişimi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

ÖZTOPRAK, İzzet. (2006). **Atatürk Orman Çiftliği'nin Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

SARAY, Mehmet. TOSUN, Hüseyin. (2010). **Atatürk ve Çağdaşlaşma Belgeler ve Görüşler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

SARINAY, Yusuf, (1994), **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Yayınları, İstanbul.

TOKSOY, Nurcan. (2007). **Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak**, Orion Yayınevi, Ankara.

TURAN, Şerafettin. (1996). **Türk Devrim Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Türk Dil Kurumu Yayınları. (1972). **Türk Dil Kurumunun 40 Yılı**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2008). **Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.

Türkiye İş Bankası. (1974). **Türkiye İş Bankası 50.yıl,** Türkiye İş Bankası,İstanbul.

TÜRKÖNE, Mümtazer, (2003). **Türk Modernleşmesi**, Lotus Yayınevi, Ankara.

ULUSKAN, Seda Bayındır. (2010). **Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

YALÇIN, Durmuş. AKBIYIK, Yaşar. ÖZKAYA, Yücel. BOZKURT, Gülnihal. AKBULUT, Dursun. Ali. TOKGÖZ, Erdin. TURAN, Refik. KÖSTÜKLÜ, Nuri. BALCIOĞLU, Mustafa. TURAL, Mehmet. Akif. ERASLAN, Cezmi. AVCI, Cemal. (2014). **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

YANIK, Alim. (2005). **Tarih, Tarihçilik, Tarih Yazımı**, C.III, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

ZEYREK, Şerafettin. (2006). **Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951)**, Anı Yayıncılık, Ankara.

AKYÜZ, Kenan. (1986). **Türk Ocakları**, Belleten Dergisi, Cilt:50, Sayı:196, s.208.

ARIKAN, Zeki. (1999) **"Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi"**, Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Cilt:6, Sayı:23, ss.261-279.

ÇAMBEL, Hasan Cemil, (1939). **"Atatürk ve Tarih"**, Belleten Dergisi, Yıl: Nisan 1939, Cilt:3, Sayı: 10, ss.269-272.

Dalay, Fazıl. (1988). **Atatürk, Ankara Orman Çiftliği'ni Nasıl ve Niçin Kurdu?**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:4, Sayı:11. Web: http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-11/ataturk-ankara-orman-ciftligini-nasil-ve-nicin-kurdu Mart 2016'da alınmıştır.

GÜL, Adnan. (2011). **İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Yurdu'nda Modernleşme, Milli Kimlik ve Milli Dil**, Türk Yurdu Dergisi, Yıl: Şubat 2011, Sayı: 282, ss.71-85.

GÜNDÜZ, Ömer. FIRAT, İsmail. (2014). **Dil Devriminin Gerçekleşmesinde Türk Dil Kurumunun Rolü**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:7, Sayı:34, ss.59.

EROĞLU, Haldun. (2002). Mustafa Kemal **Atatürk'ün Tarih Anlayışı İle İlgili Bazı Görüşler**, Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Cilt:8, Sayı:29, ss.77-85.

İNAN, Afet. (1939). **"Atatürk ve Tarih Tezi"**, Belleten Dergisi, Yıl: Nisan 1939, Cilt:3, Sayı:10, Ankara, ss.243-246.

İNAN, Afet. (1971). **Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında**, Belleten Dergisi, Cilt:35, Sayı:140, ss. 519.

İNAN, Afet. (1958). **"Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kuruluş Hazırlıkları Üzerine"**, Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, ss.1-16.

İNAN, Mehmet. Rauf. (1988). **Gazi'nin Halkçılık Ülküsü, Halkevleri ve Sonrası**, Belleten Dergisi, Yıl: Kasım 1988, Cilt:52, Sayı:204, ss.870-871

Ünal, Yenal. (2010). **Türkiye'de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15–20. yy) Ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi**, Kelam Araştırmaları, Cilt: 8, Sayı:2, ss.192.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi:

Cilt:4, Sayı:11, Yıl:1988

Atatürk Yolu Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi:

Cilt:6, Sayı: 23, Yıl:1999

Cilt:8, Sayı:29, Yıl:2002

Belleten:

Cilt:3, Sayı: 10, Yıl:1939

Cilt:35, Sayı:140, Yıl:1971

Cilt: 50, Sayı: 196, Yıl:1986

Cilt:52, Sayı: 204, Yıl:1988

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi:

Cilt:11, Sayı:2, Yıl:2001

Tarih Araştırmaları Dergisi:

Sayı: 1, Yıl:1957

Türkyurdu:
Sayı: 282, Yıl:2011

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi:

Cilt:7, Sayı:34, Yıl:2014

Kelam Araştırmaları Dergisi:

Cilt: 8, Sayı:2, Yıl:2010

Emre ATAN*

ATATÜRK ve TÜRK HAVACILIĞI

Giriş

20.yüzyıldan evvel insanoğlu defalarca uçma fikrini hayata geçirmeye çalışmış fakat bu girişimler bir adım ileriye gidemeden ilginç bir hatıra olarak akıllarda ve kayıtlarda kalmıştır. Profesyonel anlamda havacılık, 20.yüzyılın ilk yıllarından itibaren hızla büyüyen ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak atılım yapmış bir alandır.

Bileriot adlı bir Fransız'ın 15 Temmuz 1909'da uçağıyla Manş Denizi'ni yarım saatte aşması dünya havacılık tarihinin kırılma noktasıdır[248]. Bu hadiseden sonra özellikle Batı dünyasında havacılığa verilen önem artmıştır. Kısa sürede Amerika ve Avrupa'da büyük gelişme göstermiş ve Avrupa'da onlarca uçak fabrikası kurulmuştur[249]. Havacılığın savaş gücünü kayda değer anlamda artıracağı düşüncesi de bu alana olan ilginin en önemli sebebidir. Birçok devlet, askerî havacılığı

*Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü 3. Sınıf Öğrencisi, emreatan17@gmail.com

[248] Fatih Dervişoğlu, "*İstikbalini Göklerde Arayan Ülke ve Türk Havacılık Sahasında Alman Menfaatleri Işığında Bir Ortaklık: Tomtaş*", Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE- e-ISSN: 2147-1606 Vol 3 (3), 2014.

[249] Osman Yalçın, *''Türk Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu ve Harp Okuluna Geçiş Süreci''*, Gazi Akademik Bakış, Cilt:9 Sayı:17,Kış 2015.

1908-1912 yılları arasında ordusunun teşkilatına dâhil etmiştir. Havacılığın ilk yıllarında bu alanda araştırma ve geliştirme faaliyetlerine en fazla önem veren ülke Fransa olmuştur[250]. Batı dünyasındaki havacılığa olan bu ilgi Osmanlı Devleti'nde de karşılık bulmuştur. Havacılığın o dönemki öncü ülkesi Fransa'da Picardi Manevraları yapılmış ve Osmanlı Devleti de Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal'in de içinde bulunduğu bir heyeti gözlemci sıfatıyla Paris'e yollamıştır[251].

Osmanlı'nın bu yıllarda havacılık konusunu ciddiye alması ve olanakları dâhilinde bu yönde çaba göstermesinin en önemli sebebi Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın olumlu tutumudur. Mahmut Şevket Paşa, Enver Paşa'yı Almanya'ya, Fethi (Okyar) Bey'i Fransa'ya görevlendirerek bu ülkelerin ordularını tetkik etmelerini ve havacılık alanındaki gelişmeleri incelemelerini istemiştir[252]. Ayrıca bu düşünce doğrultusunda iki Osmanlı Subayı Yüzbaşı Fesa Bey ve Teğmen Yusuf Bey 1911'de Bileriot Tayyare Okulu'na pilotluk eğitimi için gönderilmiştir[253].

Uçaklar, askerî amaçla ilk defa Trablusgarp Savaşı'nda (1911-1912) kullanılmıştır. Ve ilk defa da bir savaşta uçak düşürülmesi de bu savaşta gerçekleşmiş ve bir İtalya uçağı Türkler tarafından açılan ateşle düşürülmüştür[254]. Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan Ordusu'nun 28 uçak

---

[250] Osman Yalçın, "*Türk Tarihi Bakımından 20.Yüzyılda İkİ Önemli Gelişme: Havacılığın ve Bir Liderin Doğuşu*", Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C 6/2 Bahar 2011, s.1035.

[251] Yalçın, a.g.m., s.1035.

[252] Yalçın, a.g.m., s. 1036.

[253] Dervişoğlu, a.g.m., s.68.

[254] Yalçın, a.g.m., s. 1036.

ve 2 balondan oluşan bir hava gücü varken Osmanlı Devleti'nin bu savaşta hava gücü yoktur[255].

Hemen akabinde 1912 yılında başlayan Balkan Savaşı'nda, Osmanlı Devleti ilk kez uçak kullanmıştır. Osmanlı ordusunun envanterinde 12 adet uçak yer almış ve bunlar sadece keşif görevlerinde kullanılabilmişlerdir[256]. Aynı hava gücü 1915 Çanakkale Savaşı'nda da keşif faaliyetlerinde kullanılmıştır[257].

Osmanlı Devleti, bu dönemde bir hava gücü oluşturmaya çalışmışsa da diğer devletler karşısında yetersiz kalmıştır. Bir İngiliz Pilot 22 Eylül 1918 tarihli günlüğüne; "*Bomba, Tüfek ve ölüm yağmuru... Yüzlerce Türk, oldukları yerlerde durarak sadece ölümü beklemekten başka bir şey yapamıyorlar! Az sonra uçağımla havalanıp kendilerini öldüreceğimden dolayı yüreğim sızlıyor.*" diye not düşmüştür[258]. İngiliz pilotun bu hatırası havacılığın önemini ve Batılıların yaptıkları yatırımı açıklar niteliktedir. Osmanlı Devleti, 1918'e gelindiğinde ancak 400 civarı uçağa sahip olabilmiştir.

Osmanlı'nın ölüm fermanı Sevr Anlaşması'nda da Türk havacılığına açıkça engel olunmak istenmiştir. İtilaf Devletleri, Sevr Anlaşması'nın 191-194. Maddelerinde Türk ordusunun havacılıkla ilgisini kesmek için kesin hükümler koymuşlardır. Özetle, Türk hava unsuru dağıtılacak, uçak ve teçhizat temini yapılmayacak, mevcut hava gücü hemen ortadan kaldırılacaktır[259]. Sevr Anlaşması'nın hiçbir maddesini kabul etmeyen Milli Mücadele ruhu, havacılık konusunda da aynı kararlılığı göstermiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul'dan

[255] Sinan Meydan, Akl-ı Kemal,4.Cilt,İnkılap Yay., İstanbul 2012, s.33.
[256] Dervişoğlu, a.g.m. s.68.
[257] Yalçın, a.g.m., s.1038.
[258] Yalçın, a.g.m., s.1041.
[259] Yalçın, a.g.m. s.1042.

Anadolu'ya uçak kaçırma girişimleri olmuş fakat başarılı olamamıştır. Bundan sonra da Türk havacılarının çoğunluğu Anadolu'ya geçerek milli mücadele hareketine katılmışlardır[260]. Elimizde kalan hurda uçak parçaları Konya'da birleştirilerek ortaya çıkan uçaklardan ilk hava gücü oluşturulmuştur. Uçakların gövde ve kanatlarına kaplanarak kayganlığı sağlayan Emayit maddesi olmadığından yerine enteresan bir karışım[261] kullanılarak uçaklar havalandırılabilmiştir[262].

Sakarya zaferinden sonra Ankara'ya gelen ve bu şekilde kaplanmış uçaklarımızı gören Fransa Dışişleri Komisyonu Başkanı Franklin Bouillion *"Ne delice kahramanlık! Elbette kazanırsınız"* demiştir[263].

Konya'da tüm uğraşlarla bir hava gücü oluşturulmuştur. Fakat yine de Milli Mücadele dönemi boyunca Türk kuvvetlerinin bünyesinde yer alan uçak sayısı oldukça mütevazıdır. Abidin Daver, 1938'de kaleme aldığı bir yazıda, bu hususta edindiği bazı bilgileri aktarmıştır. Buna göre; Garp Cephesi Tayyare Bölüğü'nde toplam 28 uçak görev yapmış, Büyük taarruzdan sonra Samsun'dan dört uçak daha gelmiştir. Yunanlıların ise Afyon'dan İzmir'e kadar 90 uçağı vardır. Milli mücadelenin sonuçlanmasıyla birlikte orduya yunanlılardan 24 uçak kaldığından bahseden Daver, Türk ordusunda kurulan üç hava bölüğünün bu uçaklarla teçhiz edildiğini söylemiştir[264].

---

[260] Meydan, a.g.e., s.49.

[261] Patates püresiyle sığır paçası kaynatılarak elde edilen jelatine yumurta sürülmüş ve bu şekilde bir kaplama malzemesi ortaya çıkarılmıştır. Kaynak: Dervişoğlu, a.g.m., s.69.

[262] Dervişoğlu, a.g.m., s.69.

[263] Meydan, a.g.e., s. 56.

[264] Abidin Daver, "*On beş yılda hava ordumuz*", Cumhuriyet, 1938, Sayı: 5196, s.5. ;
Ömer Obuz, "*Milli Bilinç Yaratma Sürecinde Bir Seferberlik; Korkunun Ecelle İmtihanı ve Türkkuşu*", Toplumsal Tarih Dergisi, 267.sayı, Mart 2016.

Tüm bu durumların farkında olan Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyetin ilanından sonra havacılığa fazlasıyla önem vermiştir. Bu dönemde Atatürk'ün yönlendiriciliğinde ve himayesinde yapılan belli başlı çalışmaları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Askeri havacılığın geliştirilmesi ve bu amaçla Türk Hava Kuvvetleri'nin modern silahlarla ve uçaklarla donatılması için dünyadaki gelişmiş sistemlerin envantere alınması
- Dünyadaki gelişmelerin takip edilmesi ve eğitimler alınarak Türkiye'de benzeri bir yapıyı oluşturabilecek, eğitimli insanların havacılık sektörünün başına getirilmesi
- Türk Tayyare Cemiyeti'nin kurulması
- TOMTAŞ'ın kurulması
- Özel teşebbüs sahiplerine devletin ilgi göstermesi (Hürkuş, Demirağ)
- Türkkuşu'nun kurulması
- Uçak tamirhanesinin kurulması
- Sivil havacılık için Devlet Hava yollarının kurulması
- Halka havacılığı sevdirmek için "Türk Hava Mecmuası" ve "Havacılık ve Spor" gibi dergilerin çıkarılması [265].

Cumhuriyetin ilk on beş yılında hayata geçirilen bu adımlar, bir deha olan Atatürk'ün tecrübeleri, öngörüleri ve kesin iradesi sayesinde gerçekleştirilmiştir.

[265] Meydan, a.g.e., s.77.

Atatürk'ün Havacılığa Verdiği Önem ve Düşünceleri

Atatürk bir dehadır. Zekâsı ve bilgi birikimini kullanarak çok büyük işlerin altına imzasını atmıştır. Havacılık alanında da daha ilk kez şahit olduğu bir askeri organizasyon olan Picardi Manevralarına katıldığında, havacılığın gün geçtikçe önem kazanacak bir alan olduğunu öngörmüş ve dediği gibi de olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nda Hitler Almanyası'nın hava taarruzlarına karşı İngiltere'nin uçakları sayesinde karşı durabildiğini düşününce, Atatürk'ün henüz 1910'daki öngörüsünün ne kadar isabetli olduğunu anlaşılmaktadır. Öyle ki Cumhuriyetin ilanından sonra 1 Kasım 1924'te TBMM'deki açılış konuşmasında havacılığa da yer vermiş; "*Yurt savunmasından söz ederken, askeri alanda önemli ve etkin bir nitelik taşıyan hava kuvvetlerine yüce meclisin özellikle ilgi ve dikkatini çekerim*"[266] demiştir.

1925'te Türk Hava Kurumu'nun açılışında söylediği "*İstikbal Göklerdedir. Göklerini koruyamayan uluslar, yarınlarından asla emin olamazlar.*" Sözü de havacılık konusundaki açıklamalarından biridir.

Atatürk, sağlığı boyunca her zaman havacılık konusuna önem vermiş ve dünyadaki havacılık alanındaki gelişmeleri de takip etmiştir.1936 yılındaki bir konuşmasında; "*Bir gün insanoğlu da göklerde yürüyecek, gezegenlere gidecek, belki aydan bize haber yollayacaktır. Bu mucizenin gerçekleşmesi için 2000 yılını beklemeye gerek kalmayacaktır. Gelişen teknoloji daha şimdiden bunu müjdeliyor*"[267] demiştir.

[266] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2,İçtima Senesi: 2,Cilt: 10, 1 Kasım 1924.
[267] Meydan, a.g.e., s.69.

Türk Tayyare Cemiyeti'nin (Türk Hava Kurumu) Kurulması

Atatürk dönemi havacılık faaliyetlerinin ilki, 16 Şubat 1925'te Türk Tayyare Cemiyeti'nin kurulmasıdır.1935'ten itibaren de Türk Hava Kurumu ismiyle faaliyetlerine devam etme kararı alan kurumun ilk genel başkanlığına Rize milletvekili Fuat Bey (Bulca) seçilmiştir. Atatürk döneminde altı büyük kongre yapılmış ve bu dönemler içerisinde Fuat Bey, genel başkanlık görevini sürdürmüştür. Fuat Bey, I. Büyük Kongre'de Türk havacılığının meydana getirilmesi için gereken işleri; Pilot yetiştirmek için bir sivil okul açmak, bu yolla aerodinamik ve malzemeye ait muayeneleri yapabilecek motorların arızalarından anlayacak, gerekirse planlarını hazırlayabilecek mühendisleri yetiştirmek, uçak yapımı için özel laboratuar yapmak, askerî ve millî bir gözlem teşkilatı kurmak, halka gerekli şekilde havacılığı öğretmek ve tanıtmak maksadıyla gerekli yayın teşkilatını kurmak, Türk hava yollarını kurmak ve Hava spor kulüpleri açmak olarak sıralamıştır.[268] Özetlemek gerekirse; Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu havacılık kuruluşlarını açmak, Türkiye'de havacılığın askerî, iktisadî siyasî ve sosyal önemini tanıtmak, havacılığa gerekli insan ve malzemeyi sağlamaktır[269].

Cemiyet, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün himayesinde, İsmet İnönü'nün ise fahri başkanlığında faaliyet yürütecektir. Cemiyete o dönem devlet tarafından bazı gelirler sağlanmış fakat savaştan yeni çıkmış harabe bir ülkenin cemiyete zengin bir bütçe ayırması o günün şartlarında zor olduğundan halkın maddi desteğine başvurulmuştur.

---

[268] Ersan Bocutoğlu, Mehmet Dinçaslan, "*1925-1950 Döneminde Türk Havacılık Endüstrisi ve İkinci Dünya Savaşı Sonrası Konjonktürün Türk Havacılık Endüstrisine Etkileri*", s.159.

[269] Türk Tayyare Cemiyeti, Esas Nizamname ve Madalya Nizamnamesi, Ankara, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1932, s.3; Demo Ahmet Aslan, "*Tayyare Cemiyeti'nin Propaganda Faaliyetleri ve Tayyare Bayramları*", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2011, s.142.

Cevat Abbas Gürer, cemiyetin kurulduğu gün Ankara Türk Ocağı'ndaki yaptığı konuşmasında yabancı orduların havacılıkta kat ettiği mesafeyi Türkiye'nin ancak halkın maddi katkılarıyla yakalayabileceğini söylemiştir[270].

O günlerden itibaren halkın cemiyete bağış yapması teşvik edilmiştir. Teşvik edilen bu bağışlarından en bilineni bugün dahi devam eden bir uygulama olarak kurban derilerinin kuruma bağışlanmasıdır. Bunun dışında 10 bin lira tutarında bağış yapan şahıs, köy ya da ilçenin satın alınan uçağa isminin yazılması kampanyası başlatılmış ve uygulanmıştır.[271]

Mustafa Kemal Atatürk de, bağışları teşvik etmek için Nutuk'tan kazandığı geliri kuruma bağışlamıştır[272]. Türk Hava Kurumu, modernleşmenin göstergesi ve Batı emperyalizmine karşı bir kale olarak görülmüştür.1940'taki 7.Genel Kurul'da kurumun faaliyeti; Planörcülük, Motorlu tayyarecilik, Paraşütçülük ve Modelcilik olarak dört ana kolda toplanmıştır. Geçen 15 yıllık süre içinde kurum, elde ettiği 72 Milyon Lira gelirin 54 Milyon lirasını Türk Hava Kuvvetleri bütçesine aktarmıştır. Türk Hava Kurumu marifetiyle 1925-1935 yılları arasındaki kampanyalarla toplanan 54 Milyon lira ile 350 civarında uçak alınmıştır[273].

Türk Hava Kurumu'nun ciddi ve köklü bir kuruluş olmasına her zaman özen gösterilmiş ve olabildiğince gündelik siyasetin üzerinde

[270] Aslan, a.g.m., s. 141-142.
[271] Aslan, a.g.m., s.142.
[272] Osman Yalçın, "*Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kurumu*", Gazi Akademik Bakış, C.6 S.11,Kış 2012, s.272.
[273] Yalçın, a.g.m., s. 275.

tutulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda hava kuvvetlerinin pilot ihtiyacının artması üzerine kurum bizzat pilot yetiştirmiştir[274].

Türkkuşu

1935 yılında Türk Hava Kurumu'na bağlı olarak faaliyet gösterecek ve sivil havacı gençlerin emrinde olacak Türkkuşu kurulmuştur. Burada Türk gençleri uçuşu, planör kullanmayı, paraşütle atlamayı kısacası havacılıkla ilgili her şeyi bilimsel bir şekilde en iyi öğretmenlerden, deneyler yaparak öğreneceklerdi[275]. Sabiha Göçken'in anlatımı ile Atatürk Türkkuşu'nun kuruluşunda şunları söylemiştir:

"– *Haydi bakalım Gökçen gidiyoruz. Bugün bizim için bir bayram günüdür. Hem de ileride çok övüneceğimiz bir kuruluşun açılışını yapacağımız bir bayram. Türk Hava Kurumuna bağlı olarak Türkkuşu'nu açıyoruz. Orada binlerce, yüz binlerce genç havacı yetiştireceğiz.*"[276]

Atatürk'ün böylesine önem verdiği Türkkuşu'nun açılışında planörler ve havacılar gösteri yapmış, bu gösterilerden etkilenen Sabiha Gökçen de Atatürk'ün teşvikiyle havacılığa yönelmiştir.

Kayseri Uçak Fabrikası: Tomtaş

Türk Hava Kurumu'nun kurulmasının hemen akabinde Türkiye'de uçak üretilmesi projesinin hayata geçirilmesi için çalışmalar başlamıştır. O dönemde Almanya'daki Türk Büyükelçisi Kemaleddin Sami Paşa, Türk Hükümeti adına kurmayı düşündüğü harp sanayi

[274] Yalçın, a.g.m., s.275.
[275] Muhterem Erenli, "*Atatürk ve Havacılık*", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:2, Sayı: 4, Kasım 1985.
[276] Erenli, a.g.m., s.221.

alanında Türkiye'ye faydalı olabilecek firmaları gözlemlemiş ve Junkers, AEG ve Telefunken gibi şirketler hakkında Türkiye'ye rapor yollamıştır. Özellikle Junkers firması hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir[277]. Gerçekten de Almanya'nın mevcut durumu Türkiye'de bir harp sanayi kurmaya çok müsaittir. Çünkü Versay Anlaşması'nda Almanya sınırlarında fabrika açmak yasaklanmıştır ve bu yüzden Alman sanayi kuruluşları rahatça çalışabilecekleri ülke aramaktadırlar[278]. Yapılan görüşmeler ve TBMM'nin de onayı ile Kayseri'de bir uçak fabrikası kurulması kararlaştırılmıştır[279]. Bu doğrultuda Tayyare Otomobil ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) ismi ile kurulmuş ve Kayseri Uçak Fabrikası Türk-Alman ortaklığı ile faaliyete geçmiştir.

Kayseri'de kurulan uçak fabrikası 120 Alman 240 Türk olmak üzere 360 personelle çalışmaya başlamıştır. Fabrika, kuruluşundan itibaren çok önemli çalışmalar yapmış, kısa sürede çok sayıda uçak üretmiştir. Fakat kısa zaman içinde bazı sıkıntılar baş göstermiş ve hayal edilen başarıya ulaşamamıştır. Fabrikada görevli olan Vecihi Hürkuş, Tomtaş'ın beklenen başarıya ulaşamamasının sebebini şöyle açıklar:

"*Anonim şirket olarak teşkil edilen idare meclisi azalarının, maalesef havacılıkla hiçbir alakası bulunmayan kimselerden olması ve sadece TBMM mensupları bulunması bu işletmenin daha ilk hamlede fena bir kanala doğru kaymasına sebep oluyordu. İdare meclisi toplantıları oluyor, idari mevzular ele alınıyor ve %51 çoğunluk Türk azalarda olduğu halde işletmeye dair kararlar yalnız Alman azaların istedikleri gibi oluyordu. Çünkü mevzular teknik meselelerdi. Türk azalar bu yolun yabancıları olduğu için hiçbir fikir dermeyan edemiyorlardı... Tomtaş, daha ilk kurulmaya başladığı tarihten itibaren rekabet*

[277] Dervişoğlu, a.g.m., s.71.
[278] A.g.m., s.71.
[279] A.g.m., s.71.

açısından, hava kuvvetlerimize tayyare satmakta ve o tarihte adeta hava kuvvetlerimizin ikmal mesnedi halini almış durumda bulunan Yılmazlar ve Cudiler diye tanınan iki firmanın en direkt müdahaleleriyle mücadele etmek mecburiyetinde bulunuyordu. Bu firmalar, hemen her gün milli savunma bakanlığı hava müsteşarlığı bürolarında mekik dokumakta ve özellikle teknik büro personeline etki yapmaktan hali kalmamakta idiler. Böyle milli bir teşekkülün yaşamasını istemiyorlardı ve biliyorlardı ki hava kuvvetlerimiz öz Türk malı uçaklara sahip olduklarında yabancı uçaklar alma ihtiyacı kalmayacaktı..."[280]

Hürkuş'un dediği kendi çıkarlarını kaybetmekten korkan firmaların baskıları, Türk-Alman personelin uyuşamaması, aralarındaki ücret farkı ve Junkers firmasının ciddi mali sıkıntılarda olması gibi birçok olumsuz gelişme nedeniyle hedeflenen uçak üretimleri gerçekleşememiş ve Junkers ortaklıktan çekilip Türkiye'yi terk etmiştir.

Bizdeki bu ortaklık modelinin bir benzerini aynı firma Rusya'da da oluşturmuştur. Ve bu sayede I. Dünya Savaşı sonrası kötü durumdan olan Rus hava gücü, kayda değer bir gelişme göstermiştir. Türkiye'deki olumsuz etkenler engellenebilse ve hedeflenen işler gerçekleştirilebilseydi, bugün hava sanayisinin çok farklı durumda olacağı muhakkaktır. Vecihi Hürkuş, bu konuyla ilgili kitabında şu açıklamayı yapmıştır:

"2.Dünya Savaşı yıllarında Junkers fabrikası mamulleri uçakların güçleri inkâr kabul etmez gerçeklerdir. Bunlardan JU-52 Stucka'ların amansız hücumları ve JU-88'lerin Almanya'dan kalkıp New York civarında gemi batırdıktan sonra üssüne döndükleri dünya havacılık tekâmülünde kazanılan başarının beliğ ifadesidir. Tomtaş müessesi iflas etmeyip yaşasaydı, Junkers patentli bu uçaklar bizim Kayseri fabrikasında seri halinde inşa edilecek ve hava kuvvetlerimiz bu modern

[280] Vecihi Hürkuş, Bir Tayyarecinin Anıları, Yapı Kredi Yayınları, s. 224.

ve mütekâmil uçaklarla kendi kaynaklarımızdan beslenecekti. Hatta belki bu savaşta hava silahları satarak yurdumuza altın akımına da vesile olacaktı."[281]

Junkers ile ortaklık başarılı olmayınca Kayseri Uçak Fabrikası ismi ile Amerikan ve Polonyalı şirketler ile sözleşme yapılmış ve üretim devam ettirilmeye çalışılmıştır. Kayseri Uçak Fabrikası'nda 1926-1938 yılları arasında farklı tipte 176 uçak üretilmiştir. Atatürk'ün geniş öngörüsünün bir ürünü olan fabrika, 1939'da uçak üretimine son vermiş 1950'den sonra da bakım ve onarım merkezine dönüştürülmüştür[282].

Atatürk Dönemi Türk Havacılığının Parlayan Yıldızları

Sabiha Gökçen

Atatürk'ün manevi kızlarında Sabiha Gökçen'in havacılık hayatı Türkkuşu'nun 3 Mayıs 1935'teki açılışıyla başlar. Açılıştan sonra hava gösterileri yapılmıştır. Gösteriler sırasında Atatürk, Sabiha Gökçen'e seslenerek:

- *Gökçen görüyorum çok heyecanlandın bu gösterilerden. Hareketler seni çok ilgilendirdi. Nasıl, sende böyle havalarda süzülebilir, paraşütle atlayabilir misin bakalım?*
- *Haklısınız Paşam. Gerçekten çok heyecanlandım ve çok beğendim bu gösterileri. Onların yerinde olmak isterdim.*
- *Cesaretini beğendim. Gökçen olan soyadına havacılık doğrusu çok yakışacak.*

[281] Hürkuş, a.g.e., s.227.
[282] Meydan, a.g.e., s.99-101.

Atatürk daha sonra yanında duran Türk Hava Kurumu başkanı Fuat Bulca'ya dönerek:

- *Fuat Bey, bizim Gökçen de paraşütle atlamak istiyor. Demir tavında dövülür. Mademki istiyor, o halde başlasın hemen bu işe*".

Gereken talimatlar verilmiş ve Sabiha Gökçen ertesi gün eğitime başlamıştır. Hatıratında "*Artık benim için de istikbal göklerde idi*"[283] diye eklemiştir. Bu tarihten itibaren gerekli eğitimleri alan Gökçen, yurtiçi uçuşlarının yanındad Balkan Turu gibi önemli yurtdışı uçuşları da gerçekleştirmiştir. Ayrıca Dersim Harekâtı gibi önemli bir harekâta da katılmıştır. Tüm gençleri havacılığa teşvik eden Atatürk, manevi kızını da bu işe yönlendirerek Türk kadını ve Türk havacılığı adına çığır açmıştır.

Vecihi Hürkuş (1896-1969)

Atatürk dönemi havacılığının en önemli isimlerinde biri Vecihi Beydir.6 Ocak 1896 İstanbul doğumlu olan Hürkuş, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Yeşilköy Tayyare Mektebine girip tayyareci olmuş ve Kurtuluş Savaşı yıllarında tayyareci olarak görev yapmıştır[284].

Birinci Dünya Savaşı yıllarında projesini çizdiği "Vecihi K-VI" model uçağını İzmir'de bitirmiş ve 1925'te başarılı bir deneme uçuşu yapmıştır.[285]Genelkurmay Başkanlığı'nın da izniyle 27 Eylül 1932'de Kadıköy'de, Türkiye'nin ilk sivil uçuş okulunu (Vecihi Sivil Uçak Okulu) açmış ve burada ilk Türk kadın pilot Bedriye Gökmen dâhil

283 Erenli, a.g.m., s.221-222.
284 Hürkuş , a.g.e.
285 Meydan, a.g.e., s. 101.

birçok gence uçuş eğitimi vermiştir[286]. Maddi yetersizlikler ve gerekli desteğin verilmemesi üzerine okulu 1934'te kapatmak zorunda kalmıştır. Hürkuş, burada iki yıl içinde elindeki daha önce yaptığı iki uçağa ek olarak 6 uçak daha imal etmiştir. Uçakların motorları hariç tüm parçaları kendisi tarafından üretilmiştir.[287] Kısıtlı imkânlarına rağmen uçak imal eden ve uçak kullanan Hürkuş, havacılık tarihimize geçecek bazı ilklere de imza atmıştır.

- İlk Türk uçağını inşa etti. (1924 İzmir)
- İlk sivil uçak inşasını gerçekleştirdi. (1930 İstanbul)
- İlk Türk özel tayyare mektebini açtı. (1932 İstanbul)
- İlk Türk kadın pilotu yetiştirdi. (1934 İstanbul) *(Bedriye Gökmen)*
- İlk Türk deniz uçağının inşa etti. (1933 İstanbul)
- Türkiye'de ilk planör inşasını gerçekleştirdi. (1936 Ankara)
- İlk Türk özel havayolu şirketini kurdu. (*Hürkuş Havayolları*) [288]

Nuri Demirağ

Nuri Demirağ, Atatürk dönemi havacılığımızın da en önemli girişimcilerinden biridir. Türk Hava Kurumu, 1935 yılında uçak ve planör üretimi için ihale açmış ve Nuri Demirağ, ihaleyi kazanarak işe koyulmuştur. Uçak mühendisi Selahattin Alan ile ortak olarak 1936'da Beşiktaş'ta Uçak etüt atölyesi kurmuş ve kısa sürede bu atölyeyi geliştirerek 1937'de Türkiye'nin ilk özel uçak fabrikası olan Nuri Demirağ Uçak Fabrikası'nı kurmuştur[289]. Uçak fabrikasında süratle

[286] Bocutoğlu, Dinçaslan, a.g.m., s.161.
[287] Meydan, a.g.e., s.105.
[288] Hürkuş, a.g.e., s.421.
[289] Meydan, a.g.e., s.107.

başlatılan imalat sonucunda 12 adet Nu.D.36 tipi uçak kısa sürede teslimata hazır hale getirilmiştir.Fakat Türk Hava Kurumu ve Nuri Demirağ arasındaki teknik ve hukukî problemler nedeniyle bu uçaklar envantere alınamamıştır.[290] Demirağ, Uçak fabrikası haricinde Yeşilköy'de Uçuş Okulu(Gök Okulu) açmış ve bu okulda 290 pilot yetişmiş ve bu okulda toplam 30 bin saate yakın uçuş yapılmıştır.[291] İsmi "Nu.D-38" olan ilk yerli Türk yolcu uçağını (Motor kısmı hariç) kendi fabrikasında üretmiş ve 1944'den sonra kullanılabilir hale getirmiştir.[292].

Türkiye'deki ilk yerli paraşütünü üretmiş ve ilk paraşüt merkezini açmıştır[293]. Nuri Demirağ, 1941 yılındaki bir röportajında havacılıktaki başarısının altında Atatürk'ün "*İstikbal Göklerdedir*" sözüne iman ederek yıllarca aralıksız çalışmasının yattığını belirtmiştir[294].

Şakir Zümre

Atatürk'ün eski arkadaşlarından olan Şakir Zümre, 1924 yılında İstanbul'da kurduğu Türk Sanayi Harbiye ve Madeniye fabrikasında Türk ordusunun gereksinimi olan silah ve cephaneleri üretmiştir[295]. İlk başlarda yabancı usta ve teknisyenlerle üretim yapılmış fakat 1930'lu yıllardan itibaren fabrikanın tüm personeli Türk çalışanlardan oluşmuştur.[296]Bir dönem Türk Hava Kuvvetleri'nin ve kısmen Deniz kuvvetlerinin cephane ihtiyacı bu fabrikadan karşılanmıştır. Hatta Mısır, Polonya, Bulgaristan ve Yunanistan gibi ülkelere ihracat dahi yapılmıştır[297].

---

290 Bocutoğlu, Dinçaslan, a.g.m., s.162.
291 Osman Yalçın, "*Türk Tarihi Bakımından...*", s.1054.
292 Bocutoğlu, Dinçaslan, a.g.m., s.163.
293 Meydan, a.g.e., s.111.
294 Meydan, a.g.e., s.112.
295 Yalçın, a.g.m., 1057.
296 Yalçın, a.g.m., s.1057.
297 Meydan, a.g.e., s. 115.

Hava Subayları

İtalya'nın 1922 yılında başa gelen lideri Mussolini, 1930'lu yıllarda açıkça İtalya'nın Asya'ya ve Afrika'ya yayılması gerektiğini söylemiş ve Türkiye'yi de içine alan bir bölgeye tehdit oluşturmuştur. Ayrıca askeri güçlerini Akdeniz'e yayarak gövde gösterisi yapmıştır.

Atatürk de bu tehditler karşısında sesiz kalmayacağını göstermek için karadan ve denizden Akdeniz bölgesine askeri yığınak yapmış ve kendisi de *Gülcemal Vapuru* ile Antalya'ya gelmiştir. Vapurda çevresiyle İtalyan tehdidini konuşurken "Mussolini'nin çok güçlü donanmasına ve hava kuvvetlerine intihar dalışı yapmaya azmetmiş bir Türk bahriyesinin ve havacılığının mevcudiyetini Mussolini'ye ve dünyaya hissettirmeliyiz demiştir. Türk pilotlarına gizli bir mektup ile "*İtalyan Harp gemilerine ve uçaklarına emriniz altındaki uçaklarla gerekirse intihar dalışı yapar mısınız* ?" diye sorulmuş ve istisnasız her Türk pilotu "*Evet*" cevabını vermiştir.

Bir diğer olay ise Hatay meselesindeki Türk-Fransız ilişkilerinin gerginleşmesinden sonra gerçekleşmiştir.1938 yılının mayıs ayında Atatürk, Eskişehirde bir ordu evini ziyaret etmiş ve havacı subaylara ithafen : "*Çocuklar, yakında Hatay'a gireceğiz. Cephaneniz kalmasa da Fransız uçaklarına gidip çarpabilir misiniz?*" demiş ve hava subaylarının cevabı "*Çarpmayan namerttir, namussuzdur, çarparız*" olmuştur[298].

Bu iki örnek, Türk havacılığının Atatürk'ün uğraş ve özverileriyle nerelere geldiğini görmemiz açısından oldukça nettir.

[298] Yalçın, a.g.m., s.1056.

SONUÇ

Atatürk dönemi Türk havacılığı, çeşitli aksilikler yaşanmış olsa da neredeyse sıfırdan kurulmuş bir ülkenin bu kadar kısa sürede neler yapabileceğini dünyaya göstermesi açısından çok mühimdir. Bu dönemde kısıtlı bütçe ve olanaklara rağmen uçak üretimi denenmiş ve başarılı da olmuştur. İlk Türk kadın pilot Bedriye Gökmen ve dünyanın ilk kadın savaş pilotu Sabiha Gökçen de yine bu dönemin yıldızlarıdırlar. Nuri Demirağ, Vecihi Hürkuş ve Şakir Zümre gibi isimler de, kendi imkânları dâhilinde uçak, mühimmat üretimi ve havacılık alanında önemli işlerin altına imza atmışlardır. Halk havacılığa özendirilmiş, uçuş okulları açılmış ve tam anlamıyla havacılık devrimi yaşanmıştır. Daha 1910'larda havacılığın önemini kavrayan Atatürk, hayatı boyunca bu alandaki atılımların öncüsü ve destekçisi olmuştur. Atatürk dönemindeki bu çalışmalar, İnönü devrinde de yenileri eklenerek devam ettirilmeye çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır. Ne yazık ki, ABD emperyalizminin Türkiye'de güçlendiği II. Dünya Savaşı sonrasında ve özellikle Menderes iktidarında bu faaliyetler ya durdurulmuş ya da işlevsiz hale getirilmiştir. Günümüz Türkiye'sinin samanı dahi ithal ettiğini göz önüne alırsak Atatürk Türkiye'sinin neyi başardığını anlamak çok da zor olmayacaktır.

KAYNAKÇA

ASLAN, Demo Ahmet, **Tayyare Cemiyeti'nin Propaganda Faaliyetleri ve Tayyare Bayramları,** Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2011.

BOCUTOĞLU Ersan, DİNÇASLAN Mehmet, **1925-1950 Döneminde Türk Havacılık Endüstrisi ve İkinci Dünya Savaşı Sonrası Konjonktürün Türk Havacılık Endüstrisine Etkileri,** Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2014.

DERVİŞOĞLU, Fatih, **İstikbalini Göklerde Arayan Ülke ve Türk Havacılık Sahasında Alman Menfaatleri Işığında Bir Ortaklık: Tomtaş**, Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE- e-ISSN: 2147-1606 Vol 3 (3), 2014, 68-82.

ERENLİ, Muhterem, **Atatürk ve Havacılık,** Atatürk Araştırma Merkezi, C.2,S.4, Kasım 1985.

HÜRKUŞ, Vecihi, **Bir Tayyarecinin Anıları,** Yapı Kredi Yay., İstanbul 2014.

MEYDAN, Sinan, **Akl-ı Kemal 4.Cilt,** İnkılap Yay., İstanbul 2012.

OBUZ, Ömer, **Milli Bilinç Yaratma Sürecinde Bir Seferberlik; Korkunun Ecelle İmtihanı ve Türkkuşu,** Toplumsal Tarih Dergisi,267.Sayı, Mart 2016.

YALÇIN, Osman, **Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kurumu,** Gazi Akademik Bakış, C.VI S.11, Kış 2012.

YALÇIN, Osman, **Türk Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu ve Harp Okuluna Geçiş Süreci,** Gazi Akademik Bakış, C.IX, S.17, Kış 2015.

YALÇIN, Osman, **Türk Tarihi Bakımından 20.Yüzyılda İki Önemli Gelişme: "Havacılığın ve Bir Liderin Doğuşu",** Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C. 6/2 Bahar 2011.

Ahmet Özgür TÜREN

ATATÜRK VE DİN

Sosyal ve siyasi yönden Atatürk'ün açıklarını arayan bir antikemalist zümre, insanları en hassas yönlerinden vurmanın yolunun dinden geçtiğini bilmektedirler. Bu sebeple dinin her türlü enstrümanlarını kullandıkları bilinen bir gerçektir. Tamamen iftiralardan ve yanlış anlaşılmaya bilerek sebebiyet vermekten oluşan bu saldırıların bir bölümü; Atatürk'ün dinsel dünyasına yönelik gerçekleşmektedir. Ancak ilk elden kaynak denen güvenilir vesikalar incelendiğinde durumun sadece iftiradan ve karalama kampanyasından ibaret olduğu açıkça ortadadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün dine bakışı herkesten daha samimi ve içtendir.

Varan 1: Atatürk'ün Çevresi ve Ailesi Dinsiz Miydi?

Ali Rıza Efendi'nin babası, yani Atatürk'ün dedesi Kırmızı Hafız Ahmet'tir. (1) Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım ise Selanik'te "Zübeyde Molla" diye tanınırdı. Çünkü Rumeli'de az çok Kur'an, namaz, mevlit gibi bilgileri olan ve bunları etrafındakilere öğreten okumuş kadınlara molla denilirdi.(2)

Mustafa Kemal, Müslüman bir annenin ellerinde ve kültürel yönden zengin olan Selanik'in Müslüman bir mahallesi olan Kasımiye Mahallesi'nde doğdu.(3) İlk öğrenimini gördüğü Şemsi Efendi Mektebi ve daha sonra devam ettiği Selanik Mülkiye İdadisi devrin şartları içinde ciddi dini bilgiler veren öğretim kuruluşları idi. Hatta daha sonra girdiği Selanik Askeri Rüştiyesi de, Manastır Askeri İdadisi de programlarında aynı ciddiyet ve seviyede din kültürü veren müesseselerdi.(4)

Varan 2: Atatürk Dinsiz Miydi?

Bir kısım kimseler Atatürk'ü dinsiz ilan ederken, bir kısım da Atatürk'ün Cumhuriyet'in ilk yıllarında dindar, ilerleyen yıllarda ise dinsiz olduğunu iddia eder. Bu iki iddiayı da çürütmek için Atatürk ve din üzerine örnekler verirken Milli Mücadele'den başlayıp son dönemlerine kadar kronolojik olarak aktaracağım.

(1923) Milli Mücadele'den sonra çıktığı yurt gezilerinden birinde, Balıkesir'de 7 Şubat 1923 tarihinde Zağnos Paşa Camii'nde öğle namazının kılınmasına müteakip şehitlerin ruhlarına ithafen okunan mevlitten sonra Atatürk minbere çıkarak halka bir hutbe irad ediyor ve diyor ki:

"Ey millet! Allah birdir, şanı büyüktür. Allah'ın selâmeti, sevgi ve iyiliği üzerinize olsun. Peygamber Efendimiz Hazretleri, Cenab-ı Hak tarafından insanlara dinî hakikatleri tebliğe memur edilmiş ve resul olmuştur. Temel nizami, hepimizin bildiği Kur'ân-ı Azimussan'daki açık ve kesin hükümlerdir.

İnsanlara manevi mutluluk vermiş olan dinimiz, son dindir, mükemmel dindir. Çünkü dinimiz; akla, mantığa ve gerçeklere tamamen uymakta ve uygun gelmektedir. Eğer akla, mantığa ve

gerçeklere uymamış olsa idi bununla diğer ilâhî tabiat kanunları arasında birbirine zıtlık olması gerekirdi. Çünkü bütün tabiat kanunlarını yapan Cenab-ı Hak'tır.

Arkadaşlar! Cenab-ı Peygamber çalışmalarında iki yere, iki eve sahipti. Biri kendi evi, diğeri Allah'ın evi idi. Millet işlerini Allah'ın evinde yapardı. Hazret-i peygamber'in mübarek yollarını takip ederek bu dakikada milletimize ve milletimizin şimdiki ve geleceğine ait konuları görüşmek maksadıyla bu kutsal yerde, Allah'ın huzurunda bulunuyoruz. Beni bu şerefe kavuşturan Balıkesir'in dindar ve kahraman insanlarıdır. Bundan dolayı çok memnunum. Bu vesile ile büyük bir sevaba nail olacağımı ümit ediyorum.

Efendiler! Camiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkmak için yapılmamıştır. Camiler, söylenenleri dinleme ve ibadet ile beraber din ve dünya için neler yapılması lazım geldiğini düşünmek, yani birbirimizin görüş ve düşüncelerini almak için yapılmıştır. Millet işlerinde her ferdin zihninin başlı başına faaliyette bulunması lâzımdır. İşte biz de burada din ve dünya için, geleceğimiz için her şeyden önce hakimiyetimiz için neler düşündüğümüzü meydana koyalım.

Ben yalnız kendi düşüncemi söylemek istemiyorum. Hepinizin düşüncelerini anlamak istiyorum. Millî emeller, millî irade yalnız bir şahsın düşünmesinden değil, millet fertlerinin tamamının arzularının, emellerinin bileşkesinden ibarettir. Bundan dolayı benden ne öğrenmek, ne sormak istiyorsanız serbestçe sormanızı rica ederim."(5)

(1925) 4 Ekim 1925 tarihli Bursa ziyaretinde İstanbul'dan getirdiği 50 Kuran-ı Kerim'den birini kendine ayırıp diğerlerini Türk ocağına ve Bursa camilerine dağıttırmıştır.(6) Yine 1925 yılında Ankara Gazi Kız Numune Mektebi'ne Kuran-ı Kerim Tercümesi hediye etmiştir. Ve

hediye ettiği Kuran tercümesinin üzerine, "Gazi Kız Numune Mektebi'ne dikkatle okunmak...için hediye ediyorum" diye not düşmüş ve imzalamıştır.(7)

(1926) Atatürk, 22 Mayıs 1926 tarihli Bursa Türk Ocağı ziyaretinde burada bulunanlarla değişik konularda sohbet ederken söz Kuran'daki surelere gelir. Ve Atatürk şöyle der:

"Evet, hakikaten Kuran'da çok büyük hikmetler ve düsturlar vardır. Hele Yasin suresi ne şahane yazılmıştır. Ben Kuran okumak istediğimde çok defa Yasin suresini okurum."(8)

(1930) Atatürk, Edirne'de Selimiye Cami'ni ziyaretinde caminin giriş kapısının üstündeki kitabeyi inceleyen Atatürk, orada yazılı olan AYETİ okumuş ve caminin imamı Fereli Ahmet Efendi'ye bu ayetin anlamını sormuştur. Daha sonra da camiye girerek incelemelerde bulunmuş ve bazı açıklamalar yapmıştır:

Atatürk, caminin içinde minberle avize arasında durmuş ve "Beyler, hiçbir dine bağlı olmayan kalp istirahattan mahrumdur" diye söze başladıktan sonra şunları söylemiştir:

"Bakınız, ecdadımız İstanbul'un fethinden tam 125 sene sonra bu şaheser camiyi İstanbul'da değil de Edirne'de yapmış, böylece Edirne'ye mührünü basmış, tapulamıştır. Dahi Mimar Sinan sanat ve din aşkıyla bu eseri bina etmiştir." Daha sonra avizenin üzerinde yarım kubbede yer alan Arapça yazıyı okuyan Atatürk, Müftü'ye dönerek "Hocam, bu ayet Tövbe Suresi'nin 18. Ayeti değil mi?" diye sormuş, Müftü, "Evet Paşa Hazretleri" cevabını vermiştir. Atatürk, tekrar Müftü'ye dönerek, "Bana bu ayetin manasını söyleyebilir misiniz?" diye sormuştur. Müftü de, "Bildiğim kadarıyla bu ayette 'Allah'ın, mescitlerini, camilerini yapan ve

imar edenler Allah'a ve ahiret gününe iman edip, namazlarını kılan, zekatlarını veren ve ancak Allah'tan korkanlardır. Onlar doğru yoldadır' demektedir." demiştir.(9)

(1932) Atatürk, 1932 yılı Ramazan ayında Hafız Saadettin Kaynak'ı ordu müfettişlerine Kuran okuması için görevlendirilmiştir.(10)

(1936) Atatürk, 1936 yılında Bursa'da kaldığı konağın güvenliğinden sorumlu Teğmen Hayrullah Soygür'e din konusunda bazı sorular sormuş ve besmele çektirip İhlas ve Fatiha surelerini okutmuştur.(11)

Varan 3: Atatürk ve Hz.Muhammed

Atatürk, Hz.Muhammed hakkındaki görüşünü şu sözlerle anlatmıştır:

"O Allah'ın birinci ve en büyük kuludur. Onun izinden bugün milyonlarca Müslüman yürüyor. Benim,senin adın silinir, fakat sonsuza kadar o ölümsüzdür."(12)

Mustafa Kemal'in 1 Kasım 1922'de Saltanat-ı Milliye'nin tahakkukuna dair Büyük Millet Meclisi konuşmasında ise Hz.Muhammed'den şu şekilde bahseder:

"...Cenab-ı Peygamber hatemü'l enbiya olmuştur ve kitap, kitab-ı ekmeldir. Son peygamber olan Muhammed Mustafa Sallahu Aleyhi ve Sellem, 1394 sene evvel Rumi Nisan içinde ve Arabi Rabiyülevvel ayının on ikinci Pazartesi gecesi sabaha doğru tanyeri ağarırken doğdu. Yüzü nûrani, sözü rûhani, olgunluk ve görüşte benzersiz, sözünde sadık ve yumuşak ve cömertlik yönünden başkalarından üstün olan Muhammed Mustafa evvela bu özel ve üstün nitelikleriyle kabilesi içinde

Muhammed'ûl Emin oldu... Fahr-ı Âlem Efendimiz, sayısız tehlikeler içinde, sonsuz sıkıntılar ve güçlükler karşısında yirmi sene çalıştı ve İslam dininin kuruluşu yolunda peygamberlik görevini yerine getirmeyi başardıktan sonra yüce Tanrı'ya kavuştu. (13)

Atatürk'ü karalamaya çalışan kimi odaklar, Atatürk'ün kimi konuşmalarında Hz.Muhammed'den "Muhammed" diye bahsettiğini ve "Hazreti" kelimesini kullanmadığını söylemiş, toplum üzerindeki kirli emellerine ulaşmaya çalışmışlardır. Hazreti kelimesi genel manada yüce kabul edilen kimselerin isimlerinin başına konulan bir unvandır. Kullanılma gerekçesi saygıyı belirtmektir. Ancak şu da bilinmeli ki kullanılmadığı zaman saygısızlık edilmiş sayılmaz.

Mesela şu konuşmasında Atatürk, Hz.Muhammed'den tekrar "Muhammed" diye bahsetmektedir. Lakin saygısızlık mı etmiştir? Buyurun hep birlikte inceleyelim:

"Büyük bir İnkılap yaratan Muhammed'e karşı beslenilen sevgi, ancak onun ortaya koyduğu fikirleri, esasları korumakla tecelli etmek gerekti. Peygamber ölür ölmez düşünülecek şey, onu bir an evvel toprağa tevdi etmek değil, yaratmış olduğu inkılabı emniyet altına almaktı." (14)

O, Peygamberden "Muhammed" diye bahsetmekte ancak konuşmanın bütününde Peygamberin kişiliğine ve tebliğ ettiği dine ne kadar bağlı olduğunu üstü kapalı bir şekilde belirtmiştir. Kendi bağlılığından ziyade başkalarına da bunu tavsiye etmektedir. Aynı zamanda Peygamberin kişiliğini ve dinini korumak gerektiğini dinleyenlere öğütlemiştir.

Hafiz Yaşar Okur, Atatürk'le On Beş Yıl Dini Hatıralar isimli kitabında onun Peygamber hakkında sürekli takdirle bahsettiğini

zikrederdi. O devirler için hep " Hazreti Peygamber zamanı saadetlerinde" diye saygı belirten kelimeler kullandığını belirtirdi. Ayrıca Peygamberi Efendimiz için dirayetli bir devlet adamı, iyi bir başkumandan olduğunu sık sık tekrar ettiğini de bizlere nakletmektedir. (15)

Ahmet Gürtaş'ın Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan "Atatürk ve Din Eğitimi" isimli kitabında (Ankara 1982) geçen bir olaylardan biri ise şöyledir. 1930'lu yıllarda, İslam düşmanı bir şarkiyatçının Hz. Muhammed hakkında yazdığı bir kitabı tercüme eden bir yazar eserini Atatürk'e takdim eder. Atatürk, kitabı inceledikten sonra tarihçi profesör Şemsettin Günaltay'ı çağırtır ve kitap hakkındaki fikrini sorar. Günaltay'ın cevabı:

- Ele alınacak bir şey değil, bir facia Paşam.

Atatürk, Günaltay'ın cevabını bitirmesini beklemeden yerinden fırlar ve yanında bulunan Başvekil İsmet Paşa'ya dönerek:

- Bu paçavrayı toplatın ve tercümeyi yapanı da devlet hizmetinde kullanılmamak üzere hükümet kapısından uzaklaştırın.(16)

Kemal Arıburnu da Atatürk'ün bu olaydan sonra şunları söylediğini nakleder:

"Muhammed'i bana, cezbeye tutulmuş sönük bir derviş gibi tanıttırmak gayretine kapılan bu gibi cahil adamlar, onun yüksek şahsiyetini ve başarılarını asla kavrayamamışlardır. Cezbeye tutulmuş bir derviş, Uhud Muharebesinde en büyük bir komutanın yapabileceği bir plânı nasıl düşünür ve tatbik edebilir? Tarih, hakikatleri tahrif eden bir sanat değil, belirten bir ilim olmalıdır. Bu küçük harpte bile askeri dehası kadar siyasi görüşüyle de yükselen bir insanı, cezbeli bir derviş

gibi tasvire yeltenen cahil serseriler, bizim tarih çalışmamıza katılamazlar."(17)

Bu konuşmasında ve bahsi geçen olayda Atatürk'ün Hz. Muhammed hakkında ne kadar hassas olduğunu kavrayabiliriz. Ayrıca Peygamberin dini yönünden ziyade siyasi ve askeri kişiliğini de kendisine örnek aldığını ve takdir ettiğini anlamaktayız.

Atatürk, ölümünden on beş gün kadar önce dünyadaki Müslümanlara Başbakanlık ve Dışişleri bakanlığı aracılığıyla şu mesajı gönderdi:

"Bütün dünyanın Müslümanları Allah'ın son Peygamberi Hz. Muhammed'in gösterdiği yolu takip etmeli ve verdiği talimatları tam olarak tatbik etmeli. Tüm Müslümanlar Hz. Muhammed'i örnek almalı ve kendisi gibi hareket etmeli; İslamiyet'in hükümlerini olduğu gibi yerine getirmeli. Zira ancak bu şekilde insanlar kurtulabilir ve kalkınabilirler." (18)

Bu mesaj Ulu Önder Atatürk'ün, İslamiyet'e bağlılığını bildirir mahiyettedir. Atatürk'ün İslami olarak inanışını merak ediyorsak sadece bu son mesajından hareketle fikir ve bilgi sahibi olabiliriz.

Varan 4: Atatürk ve Ramazan

Bu konuda Sadi Borak'ın 27 Şubat 1960 tarihili Akşam Gazetesi'nde yayınlanan Hafız Yaşar Okur'la yaptığı mülakatta şu bilgiler vardır: "Ramazanların atam için hususi bir önemi vardı. Ramazan gelir gelmez incesaz heyeti Çankaya Köşkü'ne giremezdi. Kandil geceleri de saz çaldırmazlardı. Sadece beni huzurlarına çağırır Kur'an-ı Kerim'den bazı sureler okuttururlardı. Ben okurken gözleri bir noktaya takılır, derin bir

istiğrak içinde dinlerlerdi. Ruhen çok mütelezziz olduğu her halinden anlaşılırdı."(19)

Ramazan ve kandil gecelerine özel bir önem vermek, bu gecelere saygı göstergesi olarak bazı alışkanlıkları bırakmak, dinen ibadet sayılan Kur'an-ı Kerim okutup dinlemek ve dini düşüncelere dalmak gibi davranışlar; bir kimsenin dini tutumları olarak değerlendirilebilir. İçinde inanç olmayan ya da din karşısında tamamen olumsuz bir tavır benimseyen bir kimseden böyle davranışlar beklemek mümkün değildir.

Atatürk, aynı çerçevede Ramazan aylarında Hacı Bayram ve Zincirli Kuyu Camilerinde şehitlerin ruhuna, kendi ecdadının ruhuna Hatmi Şerif okutuyordu.(20) Ahiret inancıyla yakından ilgili olan "şehitlik" gibi bir dini kavrama inanmak, şehitlerin ruhuna bir ay süreyle hatim okutmak gibi davranışlar da; dindarane tutumlar olarak değerlendirilebilir. Ahiret hayatına, dini anlamdaki ruh kavramına, Kur'an okumanın sevabına, Ramazan ayının kutsiyetine, camilerin önemine inanmayan materyalist bir kimseden böylesi davranışlar beklemek mümkün değildir.

Varan 5: Türkçe Kur'an Meselesi

Kuran'ı Kerim ilk kez Türkçeye 1338 yılında Çağatay lehçesiyle çevrilmiştir; ancak bu çeviri Osmanlı Türklerinin ihtiyacını karşılamaktan uzaktır.(21)

1914'te çıkmaya başlayan "İslam Mecmuası" adlı dergi bu tür bir çalışmanın ürünüdür. Zengin bir yazı kadrosuna sahip olan dergi, İslam'ın içinde bulunduğu koşulları sert bir biçimde eleştirerek, İslam'ın hurafelerden arındırılıp öze döndürülmesini savunmuştur.(22)

İslam Mecmuası, Müslümanların sorununun, Kuranı doğru anlamamaktan kaynaklandığını, Kuranı anlamayan Müslümanların Kuran'daki ifadeleri sihirli sözler olarak algıladıklarını ve bu şekilde din adı altında hurafelerin İslam'a sokulduğunu ileri sürmüştür.(23)

1916'da Tüccarzade İbrahim Hilmi, "Avrupalılaşmak, Felaketlerimizin Esbabı (Sebepleri)" adlı eserinde, Osmanlı Türklerinin buhranlarının nedenlerini sorgularken, "dini bilgisizlik" ve "Türkçe Kuran" konularında ilginç değerlendirmeler yapmıştır:

"Bugün milyonlarca Müslüman, Allah'ın kendilerine ne emrettiğini, Kuran'da neler söylemiş olduğunu bilmiyorlar. Hele biz Türkler Kuran'ı Kerim'in Türkçe tercümesi olmaması yüzünden, dinimizin esasını bile bilmiyoruz. Diyoruz ki, Kuran Türkçeye tercüme edilemez. Her ayetin birçok anlamı vardır. Mutlaka uzun bir tefsire ihtiyaç vardır. O halde milyonlarca Arap ve Arapça'yı bilenler, Kuran'ı daima tefsirle birlikte mi okuyorlar? Ulemadan olmayan bir Arap, Allah'ın kelamını okumakla ne kadar bir şey anlıyorsa, biz Türkler de yüce ayetlerin meallerini okumaktan da o kadar bir şey öğrense, yine hiç bilmemekten; aslında Kuran'da olmayıp, en cahilin Kuran'a atfedilen bin türlü rivayet ve hurafelerle zihninin yanıltılmasından daha iyi değil midir?"(24)

Sinan Meydan, Atatürk ile Allah Arasında adlı kitabında Kur-an'ın Arapça olma sebebini şöyle açıklamıştır:

"Kuran ilk hedef olarak, vahşet ve cehalet içinde debelenen cahiliye Araplarını terbiye ve ıslah etmek amacı taşıdığından Arapça olarak indirilmiştir. Bu mantıktan hareket edildiğinde, eğer Kuran Türklere indirilseydi Türkçe, İngilizlere indirilseydi İngilizce, Japonlara indirilseydi Japonca olarak indirilecekti. Kuran'ın da belirttiği gibi,

"Kendilerine apaçık beyanda bulunsun diye her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik(İbrahim 4)"(25)

Osmanlı'nın son dönemlerinde çıkan İçtihat adlı derginin "Din, Dua ve Halk" başlıklı makalesinde de Kuran'ın anlamını bilmemenin dinsizlik olduğu şöyle ifade edilmiştir:

"Biz Kuran-ı Kerim'in manasını anlamadan okuyan bir Müslüman milletiz; fakat bunun dosdoğru manası dinsiz bir milletiz..."(26)

Ayrıca Osmanlı döneminde bazı tefsirler yapılmıştır. Bunlarda ne yazık ki birçok hurafe mevcut olup, bilimsellikten uzaktır. (27) Anlaşıldığı üzere Cumhuriyet dönemine gelene kadar birçok tefsir ve tercüme denemesi olmuştur.

22 Mayıs 1926 tarihinde Atatürk'ün Bursa'daki Türk Ocağı ziyaretinde Kuran'ın tercüme konusunda şunları söylemiştir:

"Arkadaşlar, öteden beri fikrimi işgal eden bir husus var. Kur-an Türkçeye tercüme edilmeli midir yoksa edilmemeli midir? Bunu birçok kişiye soruyorum. Kimisi muvafıktır diyor. Niçin muvafıktır diyorum, izah edemiyor. Kimisi de hayır muvafık değildir diyor. Onlara da niçin muvafık değildir diyorum, onlar da beni ikna edici cevap veremiyor. Velhasıl, şimdiye kadar beni tatmin eden bir cevap alamadım. Bilmem sizler bu hususta ne fikirdesiniz?"

Atatürk'ün bu suali karşısında din bilginleri türlü cevaplar vermeye çalışmışlar fakat Atatürk'ü ikna eden tek cevap Hafız Ahmet (Karaboncuk) tarafından verilmiştir. "Muhterem gazimiz" diyerek sözü alan Hafız Ahmet sözlerine şöyle devam etmiştir: "Arzu buyurduğunuz cevabı Kur'an bizzat diliyle veriyor; innza enzel nühü kur'an'en arabiyen leal lekküm takliüm"

(Biz onu, anlayasınız diye Arapça bir Kur-an olarak indirdik "Yusuf Süresi 2")

Hafız Ahmet okuduğu bu ayetin açıklamasını da şöyle yapmıştır:

"Bu ayet diyor ki: biz Kur-an'ı Arap kavmine indirdiğimiz için Arapça indirdik. Yoksa başka dillerde de indirebilirdik. Sebebi de Kur-an'ı, yalnız okumak değil, manasını da anlamamız içindir. Madem ki Kur-an'ın asıl maksat ve isteği, münderecatını anlamakmış, biz Türkler Arapça bilmediğimiz için Kur-an Türkçeye tercüme edilmelidir ki, manasını anlayabilelim. sualinize Kuran'dan okuduğum ayetten daha veciz bir cevap olur mu?"

Atatürk bu açıklamayı çok beğenmiş ve ayağa kalkarak Hafız Ahmet'e doğru yürüyüp onun elini sıkmak istemiştir. Bu olaydan aldığı feyz ile olsa gerek Atatürk daha sonra Kur-an Arapçadan başka dile tercüme edilemez diyenlere şu cevabı vermiştir: "Kur-an tercüme edilemez demek Kuran'ın manası yok demektir."

Fakat Atatürk Kur-an'ın manasının salt Türkçe tercüme ile mümkün olmadığının da farkındaydı. Bu sebeple Kur-an'ın tefsir edilmesi gerektiğini de düşünüyordu o. O yıllarda çöken Osmanlı'nın külleri içinde alim sıfatını hak eden birkaç kişi kalmış ki onlardan birisi Elmalılı Hamdi Yazır. Atatürk, Elmalılı Hamdi Yazır'a Meclis kararıyla Kur-an'ı Türkçeye tercüme ve tefsir ettiriyor.

Ama öncesinde nasıl bir tefsir istediğini 7 maddede açıklıyor:

1. Ayetler arasındaki münasebetler gösterilecektir.

2. Ayetlerin nuzul (iniş) sebepleri kaydedilecektir.

3. Okuma tarzı hakkında bilgi verilecektir.

4. Gerektiği yerlerde kelime terkiplerin dil izahı yapılacaktır.

5. İtikatta ehli sünnet ve amelde Hanefi mezhebine bağlı kalınmak üzere ayetlerin ihtiva ettiği şer'i, hukuki, içtimai ve ahlaki hükümleri açıklanacaktır.

6. Batılı müelliflerin (oryantalistlerin) yanlış yaptıkları noktalarda gerekli açıklamalar yapılacaktır.

7. Eserin başına Kur-an'ın hakikatini açıklayan mukaddime (ön söz) yazılacaktır.

7. maddede bahsedilen mukaddime bizzat Atatürk tarafından kaleme alınmıştır. Fakat sonraki yıllarda o mukaddime birileri tarafından tefsirden çıkartılarak yok edilmiştir.

Bunun dışında kalan bütün maddeler Elmalılı Hamdi Yazır tarafından dikkate alınarak müthiş bir tefsir çalışması ortaya çıkartılmıştır.

Varan 6 : Türkçe Hutbe Meselesi

Dünya'da ilk Türkçe hutbe 1905'te Rusya'da Orenburg'da okunmuştur. Orenburg'da Müslüman Türklerin gittiği bir camide bir grup genç, minberin önünde toplanarak imama hutbelerin amacını ve Hz. Muhammed dönemindeki hutbeleri sormuştur. İmam, Hz.Muhammed dönemindeki hutbelerin, o zaman meydana gelen olaylar hakkında halkı bilgilendirmek amacıyla yapılan konuşmalardan meydana geldiğini belirtmiştir. Bu yanıt üzerine gençler, imamdan Hz.Muhammed'in yolundan ayrılmamasını, hutbelerde güncel olaylar hakkında bilgi vermesini istemişlerdir. Bu olaydan sonra Orenburg'daki tüm camilerde hutbeler Türkçe okunmaya başlanmıştır.(28)

Türkiye'de ise ilk Türkçe hutbe 1911'de Bursa'da okunmuştur. Prof.Dr.Mefail Hızlı'nın belirttiğine göre 1911 yılında "Haziran ayı içinde bir hatibin girişimiyle Bursa'da ilk kez bir Cuma hutbesi Türkçe okunmuştu. Hüdâvendigâr Camii'nde hatip önce hutbeyi Arapça olarak aktarmış, daha sonra öğüt-nasihat kısımlarını Türkçe olarak cemaate anlatmıştı. Olay, hutbeyi veren hatip tarafından kaleme alınarak Sırat-ı Müstakim Mecmuası'nda yayınlanmıştı." Bu bilgiye göre; daha eski veya başka bir tarihi kayıt-vesika ortaya çıkana kadar bu uygulama (en azından Osmanlı tarihinde) bir ilk olma özelliği taşımakta.(29)

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ise Türkçe hutbe konusunu, 25 Şubat 1925'te TBMM'de bir grup milletvekili gündeme getirmiştir. Daha sonra beş uzmandan oluşan bir komisyon, 1926 yılı sonunda Diyanet İşleri Başkanlığı'na bir reform taslağı ile 58 örnek hutbe sunmuştur. Buna paralel olarak Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi hutbelerdeki Kuran ve hadis metinlerinin Arapça, nasihat bölümlerinin ise Türkçe okunmasını istemiştir. Bu yasal düzenleme 1928 yılında uygulanmaya başlanmıştır. İlk Türkçe hutbe ise Atatürk'ün emriyle 1932 yılında Süleymaniye Camii'nde okutulmuştur. (30)

Atatürk, 1932 yılında Ankara'da bir akşam sofrasına Hacıbayram Camii imamı Sürmeneli Osman Hoca'yı da davet etmiştir. Atatürk güler yüzle karşıladığı hocaya;

"Hoca Efendi, yarın cuma. Cuma hutbesinde vatandaşlarımıza neler anlatacaksınız?"

Hoca hiç de beklemediği bu soru karşısında biraz şaşırır, ama belli etmemeye çalışır. Şaşıran sadece Hoca değildir. Sofranın konukları da aynı durumdadır. Hoca kendini toparlar ve cevap verir:

"Cennetten ve cehennemden bahsedeceğim."

"Güzel... Başka neler anlatacaksınız?"

"Günahtan, sevaptan bahsedeceğim."

Hoca Efendi zekidir, ama Gazi de ısrarlıdır.

"Başka, başka neler anlatacaksınız Hoca Efendi?"

"Haramdan, helâlden bahsedeceğim."

Gazi, Hoca Efendi'den beklediği ve istediği cevabı alamamıştır. Sofradakiler de Gazi'nin ısrarını anlayamamışlardır. Salon bir anda sessizliğe bürünür. Hiç kimsede çıt yoktur. Dışarıda yağan kar taneleri sanki sofranın üzerine düşmektedir. Herkes adeta buz kesilmiştir. Gazi'yi, yakından tanıyanlar, dışarıda esen fırtınanın çok daha fazlasının masanın etrafında ve Hoca'nın tepesinde eseceğini tahmin ediyorlardır. Bu fırtınadan kendilerine de pay düşeceğinin endişesi içindedirler, ama yanılırlar.

Gazi sessizliği bozar.

"Hoca Efendi, elbette bunları anlatacaksınız. Halkı hurafe ve safsataya karşı uyaracaksınız. Bu sizin asli göreviniz. Ama bir başka göreviniz daha var ki, bu sizin ve sizin gibilerin esas görevidir. Savaştan çıkmış olan bu millete anlatacağınız başka şeyler de var. Asırlardan beri, kara cehalet içinde bırakılan bu asil halka, gerçekleri ve doğruları anlatmak sizin esas göreviniz olmalıdır. Camiler sadece yatılıp kalkılan yerler değildir. Camiler yalnız dinin değil, siz aydın hocalar sayesinde, doğruların, gerçeklerin, güzelliklerin konuşulup, tartışılıp öğrenildiği ilim ve irfan ocakları olmalıdır. Böyle olmasını da sizler sağlayacaksınız.

Binlerce şehidimizin canları pahasına elde ettiğimiz hürriyet ve bağımsızlığımızın, cumhuriyetimizin, el birliği ile elde ettiğimiz devrimlerimizin nimetlerini halkımıza sizler anlatmayacaksınız da kimler anlatacak? Eski harflerin gidip yeni harflerinin geldiğini, okkanın gidip, kilonun geldiğini, arşının gidip metrenin geldiğini, takkenin, cüppenin gidip medeni kıyafetin geldiğini, mecellenin gidip Medeni Kanun'un geldiğini halka sizler anlatmayacaksınız da kimler anlatacak?"(31)

Atatürk, hutbeleri halkın anlaması gerektiğini düşünmüştür. Bu nedenle hutbelerin Türkçeleştirilmesini istemiştir. Bu düşüncesini ilk kez 1 Mart 1922'de Meclis'in 3. Toplanma Yılını açarken şöyle dile getirmiştir:

"Efendiler! Camilerin mukaddes minberleri halkın ruhani,ahlaki gıdalarının en yüce en bereketli kaynaklarıdır. Dolayısıyla camilerin ve mescitlerin minberlerinden halkı aydınlatacak ve doğru yolu gösterecek kıymetli hutbelerin muhteviyatını halkın öğrenmesi imkanını temin Şer'iye Vekaleti Celilesi'nin görevidir.

Minberlerden halkın anlayabileceği lisanla ruh ve beyne hitap olunmakla ehli İslam'ın vücudu canlanır, beyni saflanır, imanı kuvvetlenir, kalbi cesaret bulur.

Fakat bana göre değerli hatiplerin sahip olmaları lazım gelen ilmi vasıflar, özel liyakat ve dünya durumunu bilme önemlidir. Bütün vaiz ve hatiplerin bu arzuya hizmet edecek surette yetiştirilmesine Şer'iye Vekaleti'nin kuvvet sarf edeceğini ümit ediyorum."(32)

Atatürk, sadece hutbeleri Türkçeleştirmekle kalmamış, Cumhuriyet'in vaiz, hatip ve imamlarına örnek olması açısından 50

örnek cuma hutbesi belirlemiştir. Atatürk'ün, Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi Hoca'yla birlikte belirlediği 50 hutbenin konusu şöyledir:

1. Vatan Müdafaası,
2. Teyyare Cemiyeti'ne Yardım,
3. Temizlik,
4. Sağlığın Başı Temizliktir,
5. İman ve Amel,
6. Kamil Mü'min,
7. Namazın Hikmeti,
8. Namaz ve Hikmeti,
9. Peygamberimizin Ahlakı,
10. Anaya Babaya İtaat,
11. Anaya Babaya Hürmet,
12. Evlenmek ve Evlat Yetiştirmek,
13. Herkes Kazancına Bağlıdır,
14. İslam Dininde Çalışmanın Değeri,
15. Çalışma ve Uygulama,
16. Ticaret,

17. Ziraat,

18. Saygı ve Yardımlaşma,

19. Öksüzlere Yardım,

20. Öksüzleri Himaye Etmek,

21. Allah'ın ve Resulü'nün Hayat Verecek Görüşleri,

22. Allah'ı Sevmek ve Peygamberine Uymak,

23. Ramazan ve Oruç, Oruç ve Önemi,

24. Kötü Huylardan Sakındırma,

25. Suizan,

26. Tecessüs,

27. Gıybet,

28. İstihza,

29. Kötü Söz,

30. Kötü Lakap,

31. Eksik Ölçenler,

32. Yanlış Tartanlar,

33. Dünya ve Ahiret İçin Çalışmak,

34. Fesat Çıkarmamak,

35. Nifak ve Haset,
36. Allah'tan Korkmak,
37. İnsanlarla Hoş Geçinmek,
38. Emanete Riayet,
39. İçkinin Kötülüğü,
40. İçkinin Toplumsal Zararları,
41. Kumarın Kötülüğü,
42. Hekim, İlaç, Hastalık,
43. Herkes Yaptığının Cezasını Bulacak,
44. Kardeşlik,
45. Dargınlık,
46. Tevazu ve Kibir,
47. Mevlid, Miraç, Kadir Gecesi,
48. Ramazan Bayramı,
49. Bayram Haftası,
50. Askerliğin Şerefi,(33)

Varan 7: Türkçe Ezan Meselesi

Aslında Türkçe ezan uygulaması Türkiye'nin gündemine ilk kez Atatürk zamanında girmemiştir. Osmanlı'da zaman zaman Türkçe ezan tartışmaları yaşanmıştır. Hatta Osmanlı'da 1880'lerde bazı camilerde Türkçe ezan okunmuştur. Macar Halk Edebiyatı bilgini İgnaz Kunoş, 1885'te İstanbul'u ziyaret ettiğinde, bazı camilerden Türkçe ezan okunduğuna tanık olmuştur.(34)

İlk Türkçe ezan, Atatürk'ün emriyle 3 Şubat 1932'de Ayasofya Camii'nde teravih namazından sonra okunmuştur.(35) Türkçe ezan uygulaması kısa sürede tüm yurda yayılmıştır. Artık ezan vakitlerinde camilerden, "Tanrı uludur, Tanrı uludur, Şüphesiz bilir bildiririm ki Tanrı'dan başka yoktur tapacak..." şeklinde Türkçe ezanlar yükselmeye başlamıştır.(36)

Ezanın Türkçeleştirilmesinden sonra Arapça ezan yasaklanmıştır(1932). Yasağa uymayanlar içinse bazı yaptırımlar getirilmiştir. 1932-1941 yılları arasında ezanı Arapça okumaya devam edenlerin, "kanuni düzeni sağlamaya yönelik emirlere aykırılık" suçundan cezalandırılmasına karar verilmiştir.(37)

Keza 1933 yılında Bursa'da 300 kişilik bir grup, Ulu Camii'de ezanın yeniden Arapça okunmasını istemişti. İstekleri reddedilince valiliğe gitmek istemişler ve ancak polis müdahale etmiş ve 15 kişi gözaltına alınmıştı. Bunu haber alan Atatürk, Bursa'ya gelmiş ve şu açıklamayı yapmıştır:

"Olayın mahiyeti esasen din değildir, dildir. Kesin olarak bilinmelidir ki, Türk milletinin dili ve milli benliği bütün hayatına hakim esas kılacaktır."(38)

İnsanları bilmedikleri bir dille mi yoksa ana dilleriyle mi namaza, ibadete çağırmak daha etkilidir? Hiç şüphesi ana dilde yapılan çağrı daha etkilidir.

Caetani'ni aktardığına göre Buhari ve diğer güvenilir hadis kaynaklarında ezanın doğrudan "dinsel" bir anlamı yoktur. Ezan, Hz.Ömer'in teklifi ve Hz.Muhammed'in de onayıyla Müslümanların insan sesiyle namaza çağrılmasıdır. İslam dininde kutsal olan ibadete çağrılmak değil, ibadet etmektir. Yani ezan amaç değil araçtır.

Varan 8: Atatürk ve Alkol

Evet. Atatürk içki içmiştir. Ama o içki içen bazı Osmanlı padişahları gibi içtiğini ulusundan saklamamıştır. 9 Ağustos 1928'de Gülhane Parkı'ndaki şenliklerde eline bir kadeh içki alarak etrafında toplanan halka şöyle seslenmiştir:

"Bu içkiyi bundan evvel gizli gizli içerek sizleri kandıran sahtekarlar gibi değil, işte açıkça hiç saklamadan, içinizden biri gibi, bir vatandaş olarak içiyorum. Şerefinize!"(39)

Atatürk'ü içki kullandığı için dinsiz ilan edenlere, Osmanlı padişahı 2.Abdulhamit'e doktorların rakıyı yasak edip sadece viskiyle yetinmesine izin verdiklerini hatırlatmak gerekir.(40)

Ayrıca Halide Edip Adıvar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı yıllarında, ağzına bir damla içki koymadığını ve sabaha kadar uyanık kalabilmek ve savaş planları üzerinde uğraşmak için sadece kahve içtiğini belirtmektedir.(41) 30 yıllık arkadaşı Süreyya Yiğit de, "Atatürk, büyük işler hazırlarken asla alkole iltifat etmezdi, nitekim Erzurum'dayken biz içerdik, teklif ettiğimizde kabul etmez, yalnız kahve içerdi... Korkunç derecede bir irade kuvveti vardı." demiştir.(42)

Hepsi bir yana Atatürk, İslam dinince kutsal kabul edilen günlerde, ağzına tek damla içki koymamıştır. Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Soyak, Uşağı Cemal Granda, kütüphanecisi Nuri Ulusu, kız kardeşi Makbule Atadan, hafızları Saadettin Kaynak ve Yaşar Okur anılarında Atatürk'ün ramazan aylarında, özellikle de Kadir Gecelerinde sofra kurdurmadığını ve ağzına tek damla içki koymadığını belirtmişlerdir. Ayrıca ibadetini aksatmayan dindar arkadaşlarını ve hafızları ağırladığı zaman da içki kullanmamıştır. (43)

Varan 9: Gökten İndiği Sanılan Kitapların Dogmaları Meselesi

Atatürk'ün 1 Kasım 1937 tarihli Meclis açış konuşmasında şöyle demiştir:

"Aziz milletvekilleri,

Dünyaca bilinmektedir ki, bizim devlet yönetimimizdeki ana programımız, Cumhuriyet Halk Partisi programıdır. Bunun kapsadığı prensipler, yönetimde ve politikada bizi aydınlatıcı ana çizgilerdir. Fakat bu prensipleri, gökten indiği sanılan kitapların doğmalarıyla asla bir tutmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı, gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya yaşamdan almış bulunuyoruz.(Alkışlar)

Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt; bağrından çıktığımız Türk ulusu ve bir de, uluslar tarihinin bin bir acıklı olay ve sıkıntı ile dolu yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır.

Elimizdeki programın ruhu, bizi sadece bir kısım vatandaşlarla ilgilenmekten engeller, biz bütün Türk ulusuna hizmet ederiz. Geçen yıl içinde, parti ile hükümet kuruluşunu birleştirmekle vatandaşlar arasında ayrılık tanımadığımızı fiilen göstermiş olduk. (Var ol sesleri) Bu olayın bizim, devlet yönetiminde kabul ettiğimiz, 'Kuvvet birdir ve o

ulusundur' gerçeğine uygun olduğu ortadadır.(Alkışlar) Gücün tek kaynağı olan Türk Milletinin seçkin vekillerini, büyük mutlulukla, eğilerek selamlarım.(Bravo, yaşa sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar)" (44)

Atatürk düşmanları bu konuşmayı sık sık toplumun önüne atarak taze beyinleri kandırmayı ve Atatürk'ü din düşmanı gibi göstermeyi hedefler. Çünkü onlara göre bu konuşma, Allah'a ve göndermiş olduğu Kuran'a hakarettir.

Çok basit bir mantıkla bile bu konuyu cevaplayacak olursak, böyle bir durum söz konusu olmuş olsa idi, Meclis'de yüzlerce kişi Atatürk'ün bu konuşmasını -kimi yerlerde kesecek kadar- coşkulu bir şekilde alkışlar mıydı? Yani birilerinin iddia ettiği gibi Atatürk, Kuran'a ve Allah'a hakaret etmiş olsa idi, bahse konu anlar bu şekilde mi gelişirdi? Tabiî ki hayır.

Söz konusu konuşmada Atatürk düşmanları tarafından hedef gösterilen ilk kısımdır, yani şu bölümdür:

"Dünyaca bilinmektedir ki, bizim devlet yönetimimizdeki ana programımız, Cumhuriyet Halk Partisi programıdır. Bunun kapsadığı prensipler, yönetimde ve politikada bizi aydınlatıcı ana çizgilerdir. Fakat bu prensipleri, gökten indiği sanılan kitapların doğmalarıyla asla bir tutmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı, gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya yaşamdan almış bulunuyoruz."(Alkışlar)

Konuşmanın bu kısmında, Osmanlı'daki şeriata dayanan yönetim anlayışının yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde artık mevcut olmadığı, bunun yerine çağdaş ve laik bir yönetim anlayışının benimsendiği anlatılmak istenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı döneminden farklı olarak artık bir anayasa ile yönetildiği ve Kuran'ı Kerim'de yer alan çok eşlilik ve kadının miras hakkı gibi dogmaların

(sorgulanamaz inanışlar) yaşamlarımızdan traşlandığı, çağdaş bir devlet yönetiminin benimsendiği vurgulanmıştır.

Gökten İndiği Sanılan Kitapların Dogmaları ile ne denmek istenmiştir?

Gökten İndiği: Tanrı'nın gönderdiği kastedilmiştir.

Sanılan: Sanmak kelimesinin TDK'daki anlamı "Bir şeyin olma veya olmama ihtimalini kabul etmekle birlikte, olabileceğine daha çok inanmaktır."

Kitaplar: Burada Atatürk tüm kutsal kitapları kastetmiştir.

Dogmalar: Sorgulanamaz inanışlar

Müslüman alemi, diğer kutsal kitapların bozulduğuna inanır ve en son kitap olarak Kuran-ı Kerim'i görür. Müslüman olmayan topluluklar da Kuran-ı Kerim'in kutsal olduğuna inanmazlar ve kendi dinlerine ait olan kitaba inanırlar. Görüldüğü üzere bütün toplumlar kendi kitabının doğru olduğunu düşünerek hayatlarını sürdürürler.

Yani insanlığın hepsine uzaktan baktığımızda, herkes kendi kitabının Tanrı tarafından gönderildiğini ve en doğru kitap olduğunu sandığını görürüz. Bu kitaplar, inananlarına göre kesinlikle sorgulanamazdır. Ancak dogmalarla dolu olan bu kitaplardaki kimi dogmalar, günümüzle çelişir. (Çok eşlilik, Miras Paylaşımı, Evlenme Yaşı vs.)

Atatürk'ün o gün söylemiş olduğu cümleyi, verdiğim bilgiler ışığında şimdi ben sizler için tercüme edeceğim:

"Dünyaca bilinmektedir ki, bizim devlet yönetimimizdeki ana programımız, Cumhuriyet Halk Partisi programıdır. Bunun kapsadığı prensipler, yönetimde ve politikada bizi aydınlatıcı ana çizgilerdir. Fakat bu prensipleri, **Tanrı'nın gönderdiğini düşündüğümüz kitapların sorgulanamaz inanışlarıyla asla bir tutmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı, Tanrı'dan veya bilinmeyenlerden değil, doğrudan doğruya yaşamdan almış bulunuyoruz.**"

Varan 10: Atatürk ve Dinin Siyasete Alet Edilmesi

İnsanlık tarihi kadar eski olan din ve siyaset ilişkilerinde maalesef birçok suistimallere de rastlanmıştır. Atatürk, bu konuda daha çok dini duyguların siyasi ihtiraslara alet edilmesi kavramı üzerinde durmaktadır. Ona göre İslam tarihinde dinin siyasete alet edildiği ilk olay Sıffin Vak'asıdır. Daha sonraki yıllarda birçok baskıcı hükümdar, kendi siyasi emellerine ulaşabilmek için dini alet etmekten çekinmemişlerdir: "Vaktaki Muaviye ile Hazreti Ali karşı karşıya geldiler, Sıffin vakasında Muaviye'nin askerleri Kuranı Kerimi mızraklarına diktirler ve Hazreti Ali'nin ordusunda bu suretle tereddüt ve zaaf husule getirdiler. İşte o zaman dine mefsedet, İslam arasına münaferet girdi ve o zaman hak olan Kur'an, haksızlığı kabule vasıta yapıldı. Ondan sonra bütün müstebit hükümdarlar hep dini alet edindiler; ihtiras ve istibdatlarını terviç için hep sınıfı ulemaya müracaat eylediler."(45)

Atatürk'e göre Osmanlı tarihinde de dinin siyasete alet edildiği birçok olay vardır. Bunlardan birisi, Vahdettin'in emriyle Milli Mücadeleyi yürütenler aleyhine çıkarılan fetvalardır. Atatürk'e göre dinin böyle sık sık suistimal edilmesi yüzünden maalesef İslam dini; siyasete, menfaate ve istibdada alet edilir bir hale gelmiştir: "Üç buçuk dört sene evveline kadar, berhayat olan Osmanlı hükümdarları da aynı

şeyleri yapmışlar, aynı hüd'alardan istifade etmişlerdi. Osmanlı tarihinden bu hususta uzun misaller iradına lüzum yok, son Osmanlı hükümdarı Vahdettin'in harekatı gözünüzün önündedir. Onun emriyledir ki, bile bile ölüme götürülen milleti kurtarmak isteyenler asi ilan edildi. Onun emriyle millet ve vatanı kurtarmak için kan döken aziz ordumuzun bagiler sürüsü olduğuna dair fetvalar veren ulema kıyafetli kimseler çıktı..,.Böyle şerre alet olan insanların yüzündendir ki, dört halifeden sonra din daima vasıtai siyaset, vasıtai menfaat, vasıtai istibdat yapıldı. Bu hal Osmanlı tarihinde böyle idi. Abbasiler, Emeviler zamanında böyle idi."(46)

SONUÇ

Atatürk'ün "Ben dinsizim" diye tek bir beyanatı yoktur. Bu sebepten Atatürk'ün dinsiz olduğunu iddia etmek BİLİMSEL değildir.

Dini açıdan ele aldığımızda ise; Bir insan Müslüman olmadığını inkar etmedikçe o kişiye kafir denmez.

Ebû Zer'den (r.a) rivayet edilen hadis-i şerifte Hz.Muhammed şöyle buyuruyor:

"Hiç kimse, başka bir kişiye fasık (yoldan çıkmış sapmış) diye söz atamaz, kafir diyemez. Eğer fasık dediği kimse fasık, kafir dediği kimse de kafir değilse, bu sıfatlar muhakkak onları söyleyen kimseye döner." (Buhari,Edeb,44)

Bu konuda başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur:

"Her kim bir adama: Ey kafir veya Allah'ın düşmanı der de o adam dediği gibi değilse, o sözler bunları söyleyene döner." (Müslim, İman, 112)

Şöyle ki; bir Müslüman'ın kafir olduğunu gösteren birçok ihtimal yanında kafir olmadığını gösteren bir ihtimal de varsa, o kimsenin kafir olmadığı tercih edilir. Hatta bir kimsede bulunan yüz ihtimalden doksan dokuzu kafir olduğunu, bir ihtimal de kafir olmadığını gösterse, yine o kimsenin Müslümanlığına hükmedilir.

Aksini yapan kişi, bu yaptığıyla bir müminin kafirliğine hükmetmiştir. Hükmettiği kişi gerçekten kafir değilse, kendisinin küfrüne hükmetmiş olmaktadır. Böyle bir suçlama ise bir Müslüman'ın kendi kendine yapacağı çok büyük bir kötülük olur.

DİPNOTLAR

1. Burhan Göksel,Atatürk'ün Soy Kütüğü Üzerine Bir Çalışma, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,Ankara,1987,s.19

2. Şevket Süreya Aydemir, Tek Adam, C.III., Remzi Kitabevi, İstanbul,1995,s.491

3. Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar,İstanbul,1994,s.20

4. Şerafettin Dönmez, Atatürk'ün Çağdaş Toplum ve Din Anlayışı, Ayışığı Yay.,İstanbul,1998,s.153,154

5. Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara,1969,s.65; Sadi Borak, Atatürk ve Din, İstanbul, 1962, s.29-30; Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1971,s.197; Osman Nuri Ergin, Türk Maarif Tarihi, 5.Cilt, İstanbul, 1977, s.1943; Atatürk'ün Sövlev ve Demeçleri, 2.Cilt,Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay.,Ankara,1952.s.94

6. Vakit,6 Ekim 1925

7. Abdurrahman Kasapoğlu, Atatürk'ün Kuran Kurultayı, İlgi Yayınları, İstanbul,2006,s.131

8. Avni Altıner, Her Yönüyle Atatürk,İstanbul,1986,s.474

9. Sinan Meydan, Atatürk'ün Dine Hizmetleri, Tarih Tarih Dergisi, Temmuz,2015

10. Sinan Meydan, Atatürk İle Allah Arasında,s.779

11. Mustafa Kemal Ulusu, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları, Doğan Kitap,İstanbul,2008,s.186

12. Ali Rıza ÜNAL, "Atatürk Hakkındaki Anıların" Türkiye Harp Malûlü Gaziler Dergisi, Sayı:158, 1969,s.23

13. Nutuk, İstanbul 1961,s.1241

14. Şemsettin GÜNALTAY, Ülkü Dergisi, Cilt:9 Sayı:100,1945,s.4 Nakleden: Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk'ün İslam'a Bakışı, Ankara 2010, s.46

15. Hafız Yaşar OKUR, Atatürk'le On Beş Yıl Dini Hatıralar, s.9-23

16. Ahmet GÜRTAŞ, Atatürk ve Din Eğitimi, Ankara 1982, s.35

17. Kemal ARIBURNU, Atatürk'ten Hatıralar, Ankara 1976, Nakleden: Ahmet Vehbi ECER, Atatürk'ün İslam Dini Hakkındaki Görüşleri, s.225

18. Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk'ün İslam'a Bakışı, Ankara 2010, Fahri KAYADİBİ, Atatürk'ün Dini Yönü ve Din Eğitimine Bakışı, s.241

19. İhsan Pekel, Atatürk'ü Anlamak ve Anmak, Kültür B. Yay., Ankara,1998,s.29

20. Age., s.29

21 Sinan Meydan,age.,s.667

22. Masami Arai,Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği, İstanbul, 2000,s.128

23. Age,.s.136

24. Tüccarzade İbrahim Hilmi, Avrupalılaşmak, Ankara,1997,s.156

25. Sinan Meydan,age.,s.664

26. İçtihat, no:338, 1 Şubat 1932,s.5651

27. Ekmeleddin İhsanoğlu, En-Nahvetu'l Alemiye Havle Tercemati Meani'l Kuran'il Kerim,İstanbul, 1985

28. Hasan Cemil Çambel,Makaleler,Hatıralar,Ankara,1964,s.36

29. *"Hüdavendigar Camii'nde İlk Türkçe Cuma Hutbesi"*, Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi, Bursa Araştırmaları Vakfı, Ekim 2004, sy.7, s.45-47.

30. Sinan Meydan,age.s.709

31. Eriş Ülger,Türk Rönesansı ve Anılarda Gazi Mustafa Kemal Atatürk,İstanbul,199,s.82-86

32. Atatürk'ün Bütün Eserleri,C.12,S.284,285

33. Emine Şeyma Usta, Atatürk'ün Cuma Hutbeleri, İleri Yayınları, İstanbul, 2005

34. Sinan Meydan,Age.,s.719

35. Son Posta, 4 Şubat 1932

36. Sinan Meydan,age.s.718

37. Age.,s.718

38. Avni Altıner,Her Yönüyle Atatürk,Ankara,1962,s.351

39. Ulusu,age.s.79

40. Lord Kinross,age.s.449. Ayrıca II.Abdulhamid'in torunu Osman Efendi, Murat Bardakçı'ya II.Abdulhamid'in porto şarabı sevdiğini belirtmiştir. Açıklamanın kaydı Murat Bardakçı'dadır.

41. Halide Edip Adıvar,Türk'ün Ateşle İmtihanı,s.147

42. Yakınlarından Hatıralar,Derleme,İstanbul,1955,s.56

43. Sinan Meydan,age.s.806

44. Millet Meclisi Tutanak Dergisi D.V,C. 20, Sa.3,1 Kasım 1937

45. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, Türk Tarih Kurumu Yay, s. 149.

46. A.g.e. s. 149, 150.

Dr.Ali GÜLER

ATATÜRK'ÜN SAKLANAN SON SÖZÜ: "ALEYKÜMESSELÂM" VE BUNUN KUR'AN-I KERİM'DEKİ KARŞILIĞI

Son Hastalığı

Atatürk'te son senelerde halsizlik, yorgunluk gibi şikâyetler başlamıştı. Zamanla halsizlik artar, renginde ve yüzündeki çizgilerde değişikliklerle beraber, altın gibi sarı saçlarına kır düşmeye başlar. Zaman zaman yüzü sararıp solar, elleri balmumu rengini alır.

Atatürk, uykudan kalktıktan sonra kendini halsiz hissetmektedir ve bu halsizliğini analjezik sedal tabletler alarak gidermeye çalışmaktadır. Bazen de halsizliklerini alkolle gidermek için sofraya zamanından evvel oturduğu da vaki olurdu. Akşam yemek zamanlarına doğru "ah!... of!..." gibi mecalsizliğini gösterir ve neşesizliklerini artık gizleyemez olur. Soğuğa karşı direnci azalmış, rengi soluklaşmıştır. Tahammül ve toleransı azalmış, sinirli olmuştur.

İştahı oldukça azalmış, renginde solgunluk artmıştır. 1937 yazında Florya'da iken bir gün idrarından kan gelir. Bu şikâyetlerine iki önemli

şikâyet daha, kaşıntılar ve burun kanamaları ilave olur. Kaşıntıların karınca ısırmasından kaynaklandığı düşüncesi ile Dolmabahçe Sarayı ilaçlanır.

1937 yılı içinde evvela uzun sürelerle, sonraları sık sık olarak burun kanamaları görülmeye başlar. Doktorlar tarafından tedavi edilse de bu kanamalar devam eder. 27 Şubat 1938 günü Balkan İttifakı'na dahil devletlerin Dışişleri Bakanları şerefine Çankaya'daki Hariciye Köşkü'nde bir yemek ve yemeği müteakip bir de suare verilir. Atatürk burnu kanadığı için geç gelir. Suarede bulunan dönemin Sağlık Bakanlığı Müsteşarı Dr. Asım Arar şunları söylemektedir: "*Burun kanamaları, kaşıntılar, son zamanlarda kendisinde müşahede ettiğim yorgunluk ve halsizlik şikâyetlerine ilaveten kendisinde hudutsuz alkol iptilasını da bu hadiselere ilave edince Atatürk'ün aman vermez bir hastalığın pençesinde büyük bir felakete sürüklenmekte olduğunu düşünmeye başladım. Derhal kararımı verdim, endişelerimi hükümet erkânına haber vermek lazımdı.*"

Dr. Asım Arar, konuyu önce İşçileri Bakanı Şükrü Kaya'ya söyler, sonra da birlikte Başbakan Celal Bayar'a aktarırlar. Celal Bayar Atatürk'le görüşür ve Türk doktorların bir konsültasyon yapmasına karar verilir. 28 Şubat 1938 günü Çankaya'da Dr. Neşet Ömer İrdelp, Dr. Akil Muhtar Özden, Dr. Hüsamettin Kural, Dr. Asım Arar ve Dr. Ziya Naki Yaltırım'dan oluşan bir hekim grubu tarafından muayene edilir. Muayenesinde kaburga kavsini üç parmak geçen sert kıvamda karaciğer, iki parmak geçen dalak büyüklüğü ile gözlerinde hafif bir sarılık tespit edilir. Ödem ve asit tespit edilmemişti. Dr. Ziya Naki Yaltırım tarafından yapılan kulak burun boğaz muayenesinde de burunda iki sathi yara tespit edilir. Köşkün kütüphanesinde Başbakan

Celal Bayar'ın da katılmasıyla yarım saat devam eden tartışma ve değerlendirme yapılır.

Hastalığın karaciğer hastalığı, siroz başlangıcı olduğu ve bunun en önemli sebebinin alkol olduğu kabul edilir. Alkolün tamamen yasak edilmesi ve sıkı bir bedenî istirahat halinde bulunmasına karar verilir. Başbakan Celal Bayar, Atatürk'ün ruh halini göz önüne alarak içki yasağının devamlı olarak değil muayyen bir süre konulmasını, sonra tekrar uzatılmasını söyler. Raporu Dr. Asım Arar yazar ve bütün doktorlar imzalar. Heyet halinde tekrar Atatürk'ün yanına gidilir. Yanında İsmet İnönü vardır. Rapor Dr. Arar tarafından okunur.

Bu ilk konsültasyondan sonra yurt dışından bazı doktorlar da çağrılmış Atatürk onlar tarafından da muayene edilmiştir. Muayeneler bazen sadece bu doktorlar tarafından bazen de Türk doktorlarla birlikte konsültasyon şeklinde yapılmıştır. Bunların isimleri, muayene tarihleri ve muayenenin yapıldığı yerler sırasıyla şu şekildedir: Ord. Prof. Dr. E. Frank (12 Mart 1938, Ankara, Çankaya), Dr. Fiessinger (ilk gelişi: 28 Mart 1938, Ankara, Çankaya), Dr. Fiessinger (ikinci gelişi: 8 Haziran 1938, İstanbul, Savarona Yatı), Prof. Dr. Eppinger (31 Temmuz 1938, İstanbul, Dolmabahçe), Prof. Dr. Berkman (1-2-3 Ağustos 1938, İstanbul, Dolmabahçe), Dr. Fiessinger (üçüncü gelişi: 6-7 Eylül 1938, İstanbul, Dolmabahçe).

Mustafa Kemal Atatürk, 8 Ekim 1938'de girdiği karaciğer komasından vefatına kadar doktorları başındadır. Müşterek muayene ve konsültasyonların dışında Atatürk devamlı olarak özel hekimi Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp'in kontrol ve gözetimindedir.[299]

[299] Atatürk'ün bu son hastalığı ile ilgili olarak derli toplu bir bilgi için şu eserlere bakınız: E. Akçiçek, **Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü,** s. 177 vd. Bedi Şehsuvaroğlu, **Atatürk'ün Sağlık Hayatı,** Hür Yayın A. Ş., İstanbul, 1981, 1-102 s.

Son Sözü: "Aleyküsselâm"

7 Kasım 1938 Salı günü saat 12.20'de Dr. Mehmet Kamil Berk tarafından üçüncü karın ponksiyonu (sıvı alma işlemi) yapılır. Ponksiyon'dan sonra, ateşi biraz yükselmiş olmakla birlikte, epeyce rahatlamış, akşam saat 20.00'den, gece yarısına kadar sakin uyumuştu. Aynı gece yarısı uyanmış, saat 02.00'den sonra hafif bir unutkanlık hali başlamış ve bu dört saat kadar sürmüştür.

Atatürk'ün doktorlarından olup, hastalık sürecinde yaşananlarla ilgili olarak anılarını (notlarını) yazan birkaç doktordan birisi olan Dr. Akil Muhtar Özden'in 8.XI.1938 tarihli günlük notlarına göre 7 Kasım saat 18.00'den sonraki gelişmeler şu şekildedir:

"Gece fena geçti, derin confusion mentale (düşüncede, akli çalışmalarda karışıklık) var. Bu sabah daha açıktır. Saat 18.00'de iki defa kay etti. Akşama doğru yine dimağî teşevvüşler oldu ve geceye doğru fazlalaştı. Observation (müşahede, gözlem) kâğıdından aldığım satırlar:

Saat 24'e kadar sakin. Saat 24'te etrafındakileri tanımıyor (ördek-idrar kabı olacak- meselesi!) sonra yine 2'ye kadar uyuyor, sakin. 2.10'da uyanıyor.

Bay Rıdvan'ı çağırıyor, uyuyamadığından şikâyet ediyor:

- Hayret Monşer! Diyor. Bir sigara istiyor, içiyor. Bu daha bitmeden ikinci bir sigara daha istiyor. Onun da yarısını içiyor. Evvelâ:

- Beni gezdir, diyor, sonra:

A. İhsan Özkaya, "Atatürk'ün Son Hastalığı ve Ölümü", **Milliyet,** 10 Kasım 1976. Asım Arar, **Son Günlerinde Atatürk,** İstanbul, 1985.

- Beni sağ tarafıma yatır, diyor. Ört, ört diye emrediyor. Bay Rıdvan çıkmak istiyor.

- Nereye gidiyorsun? Of beni kaldır, belki bir şey olur, diyor. Yatırılıyor, uykuya dalıyor, 4.40'ta tekrar sesleniyor:

- Bir şey yiyeyim, diyor. Lakin yiyecek getirilinceye kadar tekrar uykuya dalıyor. 6.00'da uyanıyor. Süt veriliyor.

- Denizde bir motor sesi var. Bu nedir? Diye soruyor ve tekrar uyuyor.

7.40'ta:

- Rıdvan! Diye çağırıyor. Bir şey ister gibi bir jest yapıyor. Lakin istediğini ifade edemiyor. Nihayet çay istiyor. Ördek getiriliyor. İdrar ediyor. O esnada:

- Beni kaldır diye ısrar ediyor.

- Ördek var, deniyor.

- Of! Of! (diyor). Bir şey söylemek istiyor. Lakin kelimeleri bulamıyor. Gözleri açık. Ama dalgın. Derece alınıyor. 36.5 deniyor. Bir şey söylemiyor. 8.20'de Bay Rıdvan giriyor. Sütlü çay getiriyor. İstemediğini anlatmak istiyor. Sözlerini bulamıyor. Başka bir şey istiyor. Adını bulamıyor. Birçok maddelerin ismi söyleniyor. Nihayet Poriç'te duruyor. Saat 10.00'da verileceği söyleniyor."[300]

[300] "Dr. Akil Muhtar'ın Anılarıyla Atatürk'ün Son Hastalığı", Prof. Dr. Bedi Şehsuvaroğlu, **Atatürk'ün Sağlık Hayatı,** Hür Yayın, İstanbul, 1981, s. 36-37.

Atatürk, 8 Kasım 1938 günü çok yorgun olmakla birlikte sakindi. Doktorlar sıra ile yanına geliyor, gerekli tedaviyi yapıyorlardı. O gün gıda olarak saat 6.00'da altı kaşık sütlü kahve, 8.30'da beş kaşık sütlü çay, 11.00'de bir miktar yulaf unundan puriç, 13.00'de altı kaşık süt, 15.00'i 10 geçe biraz çorba ve 17.15'de dört kaşık elma suyu almıştı.[301]

8 Kasım 1938 günü saat 18.00'den sonraki gelişmeleri Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'tan aynen dinleyelim:

"Saat 18.00'den sonra yanından ayrılıp, günlük işlerimle meşgul olmak üzere büroma inmiştim; çok geçmeden fenalaştığını telefonla bildirdiler (saat 18.55). Telaşla hususî daireye koştum; yatak odasının iç içe olan iki kapısı arasındaki boşlukta Ali Kılıç duruyordu. Odaya girdiğim zaman Atatürk'ü şu vaziyette gördüm: Yatağın ortasında, iki elini yanlarına dayamış, oturuyor ve mütemadiyen öğürerek: "Allah kahretsin" diye söyleniyordu; ara sıra da hizmetçilerin tuttukları tasa koyu kahverengi bir mayi (pıhtılaşmış kan) çıkarıyordu.

Nöbetçi Doktor Abrevaya ile o sırada yetişen Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp kendisine yine bir taraftan bazı ilaçlar enjekte etmeye, bir taraftan da buz parçaları yutturmaya başladılar; bir aralık sağında bulunan tuvalet masası üzerindeki saate baktı; her halde iyi göremiyordu ki bana sordu:

"Saat kaç?.."

Cevap verdim:

"7.00 Efendim."

[301] H. R. Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar, C: II.,** Yapı ve Kredi Bankası A. Ş., Yayınları, İstanbul, 1973, s. 770.

Aynı suali bir iki defa daha tekrar etti, aynı cevabı verdim. Biraz sükûnet bulunca yatağa yatırdık; başucuna sokuldum:

"Biraz rahat ettiniz değil mi efendim?.." diye sordum.

"Evet!.." dedi. Arkamdan Neşet Ömer İrdelp yanaşıp rica etti:

"Dilinizi çıkarır mısınız efendim?.."

Dilini ancak yarısına kadar çıkardı; Dr. İrdelp tekrar seslendi:

"Lütfen biraz daha uzatınız!.."

Nafile!.. Artık söyleneni anlayamıyordu; dilini uzatacağı yerde tekrar tamamen çekti; başını biraz sağa çevirerek Dr. İrdelp'e dikkatle baktı ve "***ALEYKÜMESSELÂM***" dedi; son sözü bu oldu ve ikinci ponksiyondan tam 30 saat sonra komaya girdi."[302]

Aynı gelişmeler Dr. Akil Muhtar Özden'in 9.XI.1938 günlü notlarına şu şekilde yansıyor: "Gece, zavallı Atatürk tekrar komaya girdi. Adalî secousse (sekus)lar (sıçramalar) var. Akşama doğru traşe (nefes borusu) ralleri (dolgunluk sesleri) başladı. Serum şırıngaları. Agoni (can çekişme). İdrar 560 (cm küp)."[303]

Son 38 Saat 5 Dakika: "Son Dünya Uykusu"nda Neler Oldu?

Önce Tanıkları Dinleyelim

Atatürk, son sözü olan "ALEYKÜMESSELÂM"dan sonra tekrar ağır bir komaya girmiştir. 8 Kasım Saat 19.00'dan beyin ölümünün

[302] H. R. Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar, C: II.,** Yapı ve Kredi Bankası A. Ş., Yayınları, İstanbul, 1973, s. 771.
[303] "Dr. Akil Muhtar'ın Anılarıyla Atatürk'ün Son Hastalığı", Prof. Dr. Bedi Şehsuvaroğlu, **Atatürk'ün Sağlık Hayatı,** s. 37.

gerçekleştiği 10 Kasım 09.05'e kadar 38 saat, 5 dakika geçmiştir. Bu süreçte neler yaşanmıştır? Komadaki Atatürk'ün vaziyeti nasıldır? Doktorlar neler yapmıştır? Bütün bu soruların cevabını önce hastanın yanında bulunanların anılarında arayalım. Son süreci **Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak** şu şekilde anlatmaktadır:

"Bu seferki koma devresi sakin geçiyor; Dev Adam, yatağında âdeta uyur gibi yatıyor; gerçi ara sıra küçük ihtilaçlarla hafif sıçrar gibi oluyorsa da bu asabî haller her defasında ancak birkaç saniye sürüyor ve tekrar sükûna kavuşuyordu.

Saatler ilerledikçe hançeresinde yavaş yavaş kesik hırıltılar başlamıştı.

Doktorlar bir an bile Saraydan ayrılmıyorlar ve her zaman olduğu gibi canla, başla vazifelerini yapıyor, ilmin emrettiği bütün tedbirleri alıyorlar; ara sıra (Ouabain), (Huile Camphre) enjeksiyonlarla beraber (Glycose) seromu yapıyorlar... Ne çare ki bunların hiç birisi müessir olamamakta, Büyük Kurtarıcı anbean ölüme yaklaşmaktadır.

Koma devresinde yayınlanan raporlar:

8 Kasım 1938 Salı saat: 23.00: Bugün saat 18.30'da hastalık birdenbire normal seyrinden çıkarak şiddetlenmiş ve sıhhî vaziyetleri yeniden ciddiyet kesbetmiştir; hararet derecesi 36.4, nabız muntazam 100, teneffüs 22'dir.

9 Kasım 1938 saat: 10.00: Geceyi rahatsız geçirdiler; umumi hallerindeki vaziyet ciddiyetini muhafaza etmektedir. Hararet derecesi 36.8, nabız muntazam 128, teneffüs 28'dir.

9 Kasım 1938 saat: 20.00: Bugünü yorgun ve dalgın geçirdiler. Umumî ahvaldeki ciddiyet biraz daha ilerlemiştir. Nabız muntazam dakikada 124, teneffüs 40, hararet derecesi 37.6'dır.

9 Kasım 1938 saat: 24.00: Saat 20.00'den itibaren dalgınlık artmıştır. Umum ahval vehamete doğru seyretmektedir. Hararet derecesi 37.6, nabız 132, teneffüs 33'tür.

1938 yılı Kasım ayının 10 uncu günü saat 9.00... Türk Vatanının Kurtarıcısı, Türkiye Cumhuriyetinin Kurucusu, Eşsiz İnkılapçı ve beşerin Müstesna Evlâdı Büyük İnsanın fena âleminde ancak 5 dakikası kalmıştır; gözleri kapalıdır; göğsü mütemadiyen inip, çıkmaktadır.

Odada ve bütün Sarayda derin ve ruhani bir sükût hüküm sürüyor.

Sağ tarafta başı ucunda Operatör Mim Kemal duruyor; dr. Kâmil Berk başını onun omzuna dayamış, hıçkırıyor...

Prof. Dr. Akil Muhtar Özden kendinden geçmiş, odanın içinde telâşlı adımlarla durmadan dolaşıyor; hem ağlıyor, hem de mütemadiyen: "Aman Yarabbi" diye mırıldanıyor...

Ben yatağın sol tarafında ayakta duruyorum; yanımda Muhafız Komutanı İsmail Hakkı Tekçe var... Her tarafım uyuşmuş, bütün duygularım donmuş bir halde, o güzel, o nurlu çehreye dalmış, bakıyorum... Hazin sessizlik içinde kulağıma yalnız Dr. Mehmet Kâmil ve Prof. Akil Muhtar'ın hıçkırıkları çarpıyor.

Saat tam 9'u beş geçiyor... Birdenbire gözleri açılıyor, dikkat ediyorum: Gök mavisi gözlerinde halâ bildiğimiz çelik parıltıları ışıldamaktadır.

Bir an sert bir hareketle başını sağa çeviriyor... Bana öyle geliyor ki, bu hareketiyle etrafındakilerin şahıslarında ilahî bir aşk ile bağlandığı ve inandığı aziz milletini son defa askerce selamlamaktadır.

Birkaç saniye sonra o Azametli Varlık, milletinin kalp ve idrakiyle beşer tarihindeki ölümsüz hayatına göçmüş bulunuyordu...

Ben de artık hıçkırıklarımı zaptedemedim; yatağa dönüp diz çöktüm, sağ elini ellerlimin içine aldım, öptüm ve yüzüme gözüme sürdüm.

Bu sırada Operatör Mim Kemal gözlerini kapatıyor, Mehmet Kâmil de çenesini bağlıyordu.

Yerimden kalktım, yapılacak vazifelerim vardı; gözyaşlarımı sildim ve odadan çıktım."[304]

Son gelişmeler **Dr. Âkil Muhtar Özden**'in 10.XI.1938 günlü notlarında şu şekildeydi: "Ahval-i umumiye fenadır. Koma devam ediyor. Agoni ralleri var. Bir defa daha 500 cm küp Glikoz Serumu veride yapıldı. Saat 8.00'de kalbe faydası, nabzın biraz dolgun olmasıyla görünür gibi oldu. Lakin koma ve agoni devam etti. Saat 9.05'de vefat. Ben, Mehmet Kâmil Bey, Mim Kemal Bey orada idik. Herkes hazin hazin ağladı"[305]

[304] H. R. Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar, C: II.,** s. 771-773. Metindeki imlalar aynen muhafaza edilmiştir (AG).

[305] "Dr. Akil Muhtar'ın Anılarıyla Atatürk'ün Son Hastalığı", Prof. Dr. Bedi Şehsuvaroğlu, **Atatürk'ün Sağlık Hayatı,** s. 37-38. Dr. Mehmet Kâmil Berk ve Dr. Nihat Reşat Belger tarafından, Atatürk'e ölümünden, yaklaşık olarak 3.5 saat önce damara yapılan son serum Filikoze'nin boş ampulü ile Huile Camphree ve Extr. Hepatique'in yapıldığı injecteur (şırınga) iğnesi ile birlikte Dr. Mehmet Kâmil Berk tarafından İstanbul Tıp Tarihi Enstitüsü'ne hediye edilmiştir ve halen müzenin bir vitrininde teşhir edilmektedir. Bakınız: Prof. Dr. Bedi Şehsuvaroğlu, **Atatürk'ün Sağlık Hayatı,** s. 94, dipnot: 48.

Atatürk'ün ölüm anında orada bulunan **Dr. Mehmet Kâmil Berk** vefat anını şöyle anlatmaktadır: "Yatağın ayak ucunda son saygı duruşlarını yapan Muhafız Kıtaları Komutanı İsmail Hakkı Tekçe ile Hasan Rıza ve Kılıç Ali Beyler de üzüntü içinde idi ve Hasan Rıza Bey'in üzüntülü sesi duyuldu:

- Kılıç bak, koca bir tarih göçüyor!

Ölümü anında bilahare rapora imza koyan hekimler, hepimiz orada idik, yalnız hükümet temsilcisi Dr. Asım Arar yoktu. Sonradan geldi.

Dr. Akil Muhtar Bey oksijen balonunu bizzat dolduruyor ben de veriyordum. Son nefesini verdikten sonra, ona işaret ettim. Bilahare bir ipek mendille Gazi'nin çenesini, bir gazlı bezle de ayak baş parmaklarını bağladım. Ondan sonra da Hasan Rıza Bey'e (Soyak) haber verdik."[306]

27 Şubat 1938'de ilk olarak Atatürk'ün son hastalığının teşhisini koyan konsültasyon heyetinden itibaren bütün gelişmeleri yakından takip eden ve sürecin içinde bizzat yer alan **Sağlık Bakanlığı Müsteşarı Dr. Asım Arar** son gelişmeleri (o sırada görevli olarak Ankara'da bulunmaktadır) şu şekilde anlatmaktadır:

"(...) Günler bir yandan ilerliyor, aynı zamanda Atatürk'ün hali de gittikçe kötüleşmekte devam ediyordu. Nihayet Kasım ayı geldi. Her gün gelen haberler ve aldığımız malumatla üzgün bir halde idik. Kasım ayının sekizinci Salı günü akşamı Ankara'daki evimde oturup İstanbul'dan telefonla verilmesi mutad hükmüne girmiş olan haberlere intizar ederken birden telefon çaldı ve İstanbul'dan ve Dolmabahçe sarayından arandığımı santralden bildirdiler. Kısa bir zaman sonra

[306] Prof. Dr. Bedi Şehsuvaroğlu, **Atatürk'ün Sağlık Hayatı,** s. 94, dipnot: 49.

Sıhhat Vekili (Sağlık Bakanı) Dr. Hulûsi Alataş karşımda konuşmağa başladı. Yalnız bu akşam, başka günlerden farklı olarak, bana vekilin sesinde çok derin bir hüzün ve ye'sin in'ikasını belirten bir ihtizaz var gibi geldi.

Birkaç saniye sonra öğrendiğim şeyden bu hissimde yanılmamış olduğumu anlamış bulunuyordum. Dr. Hulûsi Alataş bana Atatürk'ün altı, yedi saatten beri, yani aşağı yukarı öğleyi müteakip başlamış olan derin bir koma içinde bulunduğunu bildiriyordu. Bu haberi alınca büyük bir ye'is ile sarsıldım. Takriben on aydan beri bir şifa ümidi bulmak için her çareye başvurulmasına rağmen bu büyük Türk'ün hayatını ve mevcudiyetini kemiren hastalığın mukadder ve şaşmaz olan feci akıbetine doğru gittiğinden artık şüphe edemezdik. Esasen bundan evvel zuhur ettiğinden bahsettiğim komadan sonra bu ikinci ve devamlı dalgınlığın görülmesi ile de hastalıktaki vahametin artmış olduğuna hükmetmek gayet tabii idi ve ben bu hali artık son devrenin bir başlangıcı olarak telakki etmekte bir an bile tereddüt etmedim.

Aldığım bu mühim malûmat üzerine vakit kaybetmeden Büyük Millet Meclisi'ni açmak üzere o sırada Ankara'ya gelmiş olan Başbakan Sayın Celal Bayar'ın evini telefonla arayarak kendisiyle görüştüm ve vaziyeti arzettim. Benim ne düşündüğümü sordular. Yukarıda yazdığım endişelerimi kendilerine anlattım. Sözlerinden derin bir teessür içinde bulunduğunu hissettiğim Başbakan ile muhaveremiz burada nihayet buldu. Fakat beş, on dakika geçmemiş idi ki, tekrar telefonla Başbakan'ın evinden beni aradılar ve görüşmek üzere derakap oraya gelmemi emir ettiklerini söylediler.

Gittiğim zaman Hariciye Vekili (Dışişleri Bakanı) sayın Dr. Tevfik Rüştü Aras ile beraber oturuyorlardı. Tekrar Atatürk'ün içinde bulunduğu vaziyetle muhtemel neticeleri hakkında istenilen izahatı

verdim. Her iki devlet adamının bu esnada duydukları ve saklayamadıkları büyük acı tezahürlerini hiçbir zaman unutamam. Hemen Vekiller Heyeti (Bakanlar Kurulu) azasının daveti için emir verildi. Bir müddet sonra Ankara'da bulunan bütün vekillerle beraber Sayın İsmet İnönü ve Merhum Mareşal Çakmak da geldiler. Toplanmış bulunan bu heyet huzurunda son gelen haberlerle öğrendiğimiz Atatürk'ün durumu ve bunun hakkındaki düşündüklerimi izah ettim.

Büyük bir ihtimalle artık son devreye gelmiş olduğumuzu söyledim. Bütün hazır bulunanların derin bir sükût içinde ve bazılarının gözyaşlarını zapt edememelerine rağmen teessürlerini mümkün mertebe izhar etmemeğe çalıştıkları görülüyordu. Birçok mühim ve hayatî vazifelerin, memleketin ve milletin istikbaline taallûk eden işlerin kendilerini beklediği bu devlet adamlarının o anda itidal ile düşünmeğe ve sinirlerine hâkim olmağa çalıştıkları belli idi. Konuşulacak şeyler bittikten sonra Başbakan'ın derakap İstanbul'a hareket etmesi ve benim de kendisine refakat etmekliğim münasip görüldü. O günlerde Ankara istasyonunda her ihtimale karşı daima islim üstünde bir lokomotif ile iki vagondan mürekkep bir hususi katar bekletilmekte idi. Bu trene binerek yola çıkmak üzere istasyona doğru hareket ettik...

Ertesi gün 9 Kasım öğleye doğru Haydarpaşa İstasyonu'nda Başbakanı karşılamaya gelenler arasında Sayın Dr. Hulûsi Alataş'ı gözlerimle arıyor ve onun bakışından ve yüzünün ifadesinden bir şeyler anlayabileceğimi düşünüyordum. Biraz sonra gerek Hulûsi Bey'in ve gerekse Baş Yaver Celal Beyin trene doğru yürüdüklerini gördüğüm zaman çehrelerindeki ciddi ve teessürlü ifadeden hastamızın halinde herhangi bir değişikliğin olmadığına hükmettim. Biraz sonra da bu düşüncemin doğru olduğunu öğrenmiş bulunuyordum.

Dolmabahçe sarayına gelince hemen hastayı gördüm. Bir müddettir Ankara'da bulunduğum cihetle kendisini epeyce zamandır görememiştim. Benim bıraktığım hale nazaran çok ilerlemiş olan zafiyet hali göze çarpıyordu ve derin bir uyku içinde idi. Nefes alma ve kan deveranı faaliyetlerinin ise pek muntazam olduğunu öğrendim. Etrafında o anda rahmetli hocalarımızdan Âkil Muhtar ve Neşet Ömer'den başka Dr. Nihat Reşat ve M. Kemal ve Dr. Abravaya son tıbbî vazifelerini yapmak için feragat ve gayretle çalışıyorlar ve her çareye başvuruyorlardı. Bu doktorlar her iki saatte bir değişmek üzere ikişer ikişer nöbet bekliyorlar ve hastalığın seyrine ait müşahedeleri ve tatbik edilen tedbirleri ve ilaçları kayıt ederek vazifelerini kendilerinden sonra nöbete girecek olan arkadaşlarına terk ediyorlardı. Hastanın halini görünce artık her şeyin bitmiş olduğuna kani oldum. Yalnız bütün hayatı bitmez tükenmez mücadeleler ve Türk vatanını kurtarmak için icabında katlandığı mahrumiyetler ve heyecanlar içinde geçen ve bir seneye yakın bir zamandan beri en ağır bir hastalığın pençesinde ıstırap çeken bu büyük adamın kalbi o kadar sükûn ve intizam içinde çalışıyordu ki devam edip giden komaya rağmen artık önü alınması kabil olmayacak kötü akıbetin ne vakit gelip çatacağını tayin etmek mümkün olamıyordu.

O günü ve geceyi gözümüzü kırpmadan geçirdik. Bütün gece devam eden aynı şekildeki durum esnasında Atatürk'ü hariçten görebilenler olsaydı kendisinin rahat ve derin bir uykuda olduğunu zannetmemelerine imkan yoktu. Yalnız şu farkla ki etrafındaki ufak tefek gürültü ve hareketler sık sık müdavi tabipler tarafından nabız ve teneffüs muayenesi ve diğer tıbbî tedbirler tatbiki gibi şeylerden tamamı ile habersiz bir halde idi.

Sabaha kadar kalp ve deveran sistemindeki intizamlı faaliyet devam etti. Otuzaltı saatten fazla devam eden bu derin uyku esnasında bu

sistemdeki hayatiyet kudreti hakikaten hayrete şayan idi. Fakat sabaha karşı bu cepheden de zaaf alâmetleri görülmeğe başladı.

10 Kasım Perşembe günü şafak vakti güneş sonbaharın güzel İstanbul'a mahsus parlak günlerinden birini müjdelerken Türkiye Cumhuriyeti'nin ve inkılâbının kurucu ve koruyucusu Büyük Atatürk'ün halinde büyük bir hezal görülüyordu. Sabahın erken saatlerinde uykusuz ve heyecan içinde geçen uzun bir gecenin sinirlerim üzerinde bıraktığı ıstırabı biraz olsun gidermek ve serin bir hava teneffüs etmek üzere dışarı çıkmak ve dolaşmak lüzumunu hissettim.

Avdet etmek üzere iken Dolmabahçe sarayının damında sallanan Cumhurbaşkanlığı bayrağının ağır ağır yarıya indirildiğini gördüğüm zaman artık her şeyin bittiğini ve sevgili Atatürk'ün çok uzun süren son dünya uykusundan hiç açılmadan ebedi uykusuna dalarak terki hayat ettiğini anladım... Bütün bu acı düşüncelerle göz yaşlarımı zaptedemedim ve ağlayarak saraya geldim.

Atatürk 10 Kasım 1938 Perşembe günü sabah saat 9.05'de bu fâni hayata veda etmiş bulunuyordu. Vefatında resmi kayıtlara nazaran 58 yaşında idi...

Saraya girdiğim zaman Atatürk'e yakın olan bayanların acı feryatları ve bütün etrafın derin teessürleri ile karşılaştım. Hissettiğim ye'is ve matem o kadar büyük ve umumî idi ki kimsenin kimseyi taziye edecek hali ve kudreti yoktu. Yukarı kattaki salonlardan birinde Sayın Celal Bayar ve Şükrü Kaya'nın millete hitaben neşredilecek beyannamenin tanzimi ile meşgul olduklarını gördüm. Biz hekimlere düşen vazifelerden biri de ölüm sebeplerini bildiren fen dili ile yazılmış bir raporun hazırlanması idi. Müdavi tabiplerle görüşerek yazılacak bu

raporun müsveddesini hazırladım ve raporu bütün hekimlerle beraber imzaladık..."[307]

Son anlarında Atatürk'ün yanında bulunanlardan birisi de **Kütüphanecisi Nuri Ulusu**'dur. Ulusu anılarında, son gelişmeleri pek çok bakımlardan önemli olan gözlemleri ve değerlendirmeleriyle anlatmaktadır:

"Atatürk'ün son hastalıklı devrelerinde, yani komalara girip çıktığı günlerde, doktorların ve yakınlarının dışında, yanına girip çıkabilen ender kişilerden biriydim. Zaten bilindiği gibi, çok önemli bir cümlesi vardı: 'Özel hemşire falan istemem, bana benim çocuklarım herkesten iyi bakar.' Evet, işte o çocukları ben ve arkadaşlarımdı.[308] Ona öyle güzel ve titiz bakardık ki doktorları dahi şaşırırlardı.

İşte böyle girdiği komaları esnasında zaman zaman 'Aman Yarabbim, aman Yarabbim' diye mütemadiyen Halıkından, Allah'ından yardım dilediğini gözlerimle gördüm, kulaklarımla işittim.

Aman Allahım, aman Allahım ne acımasız günlerdi o günler... O koca dev adam, Büyük Komutan, Ulu önder Atatürk. O tüm dünyadan korkmayan, hatta tüm dünyaya kafa tutan o insan. Büyük Allah'ına, Tanrısına olan inancı ve imanıyla 'Aman Yarabbi, aman Yarabbi' diyerek ondan yardım bekliyordu. Bu muydu dinsiz Atatürk, bu muydu? Allah'a kitaba inanmayan, Mason Atatürk... Bunları söyleyenin Allah cezasını versin; veriyor zaten, her zaman da verecektir. Bunu yaşayanlar hep göreceklerdir.

---

[307] **Son Günlerinde Atatürk, Dr. Asım Arar'ın Hatıraları,** Yayınlayan: İsmail Arar, Selek Yayınları, İstanbul, 1958, s. 58-63.

[308] Nuri Ulusu'nun burada bahsettiği şahıslar uzun yıllardan beri Atatürk'ün hizmetinde olan Cumhurbaşkanlığı görevlileri idiler. Bunlar arasında, Berber Rıdvan, Berber Mehmet Mete, Sofracıbaşı İbrahim Ergüven, Cemal Granda, Rıza, Şoför Kazım gibi isimler sayılabilir.

O sıkıntılı günler Cumhuriyet Bayramı'ndan sonra iyice arttı, Atatürk gözlerimizin önünde her geçen gün biraz daha güçsüzleşiyor adeta eriyordu. 9 Kasım günü hemen hemen kendinde değildi. Ben ve arkadaşlarım hiçbir şey yapamamanın acizliği ile sıkıntıdan üzüntüden kendi kendimizi yiyor ve sadece köşe bucakta gözyaşı döküyorduk.

10 Kasım 1938 saat dokuzu beş geçe Atatürk'üm son nefesini veriyor. Odada bulunan herkes komada, Büyük Komutan göz göre göre gidiyor, kimse bir şey yapamıyor ve son nefesini veriyor. Hiç unutmuyorum, Atatürk öldü der denmez, oda kapısının önünde nöbet tutan genç bir teğmen şöyle bir başını havaya kaldırdı ve küt diye koca vücuduyla kalıp gibi yere düştü, bayılmıştı. Bir tarih göç etmişti, biz ne yapacaktık. İlk telaş sonunda doktorları son muayeneleri yaptılar, çenesini Dr. Kamil Berk, Mim Kemal Öke Bey gözlerini yavaş yavaş kapatıp, bir mendille bağladılar.[309] Bilahare yüzünün maskının alınması gerektiği söylendi. O anda şaşırmış vaziyette odada bulunanlardan kimse cesaret edemezken, ben hemen atıldım ve 'ben yapayım' dedim. Gerekli onay bana verildikten sonra, hemen gerekli levazımatlar getirildi, başucuna iliştim, o güzel yüzünü sevip okşayarak, onu bu ölüm halinde dahi incitmekten korkarak, yüzünün mask'ını aldım, işimi bitirdim. Ne kötü kaderdi bu.[310]

---

[309] "*Bu mendili hatıra olarak ben almıştım, ağzından gelen en son salyasının lekesiyle bu mendil bende hatıra olarak saklıydı, ama onu ve en önemlisi üzerinden keserek çıkarttığımız külotu ve fanilasını da hatıra olarak almıştım, bendeydi. Hepsini daha evvelce bahsettiğim, o sözde basın mensubu bazı gazeteci arkadaşlar, iyi niyetimi suistimal ederek, bunları resim çekip tekrar geri getireceğiz diyerek aldılar, ama maalesef geri getirmediler. İnşallah hak ettikleri bir yerde saklıyor, duruyorlardır.*" **Atatürk'ün Yanı Başında Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları,** Derleyen: M. K. Ulusu, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s. 236.

[310] Nuri Ulusu'nun anlattığı bu mask alınma işini yapan Hıfzıssıhha Müdürü Dr. Nuri Hakkı Aktansel'dir. Nuri Ulusu ve Sofracıbaşı İbrahim Ergüven ona yardım etmişlerdir. Bu konuyu bir başka yazımızda ayrıntılı olarak ele alacağız.

Bilahare o zamanlar Başvekil Celal Bayar olmak üzere Riyaset-i Cumhur yaver ve memurları ile müstahdemler, manevi huzurunda tazim duruşunda bulundukları bir sırada ve doktorların ölüm raporunu hazırlamaları bitiminde, Şef İbrahim'le ben hiç kimseye bir şey söylemeden ve de emir almadan, her gün Dolmabahçe Sarayı'nın üzerindeki bayrağı çekme ve indirme vazifesini yapan saray müstahdemi Hüseyin Efendi'nin rehberliğinde, muayede salonunun kubbesi üzerinde dalgalanan Riyaset-i Cumhur sancağının, yarıya indirmek için kurşun kaplı kubbenin tam zirvesine kadar çıktık ve bu ameliyeyi yaptık. O ara Salih Bozok'un, odadan çıkıp merdivenleri koşa koşa inip bir odaya girerek intihar gişimiyse bizi ikinci bir büyük üzüntüye soktuysa da, bilahare yapılan acil operasyonla kurtulması sevindirdi.

Günlerdir Atatürk'lerinin sıhhi durumu hakkında endişe içinde bulunan binlerce vatandaş Gümüşsuyu sırtlarından ve meydanlardan bizim sancağı yarıya indirmemizi görünce, acı gerçeği öğrenmişler ve hıçkırıklar içinde, sarayın kapılarına doğru akın akın gelmeye başlamışlardı.

Tüm İstanbul'a acı haber bir anda yayılmıştı. Binlerce insan, yaşlısı, genci, kadını, erkeği, herkes hıçkıra hıçkıra Atatürk'ün arkasından gözyaşı döküyordu..."[311]

Atatürk'ün ölümünden önceki son 38 saat 5 dakikalık zamanı o süre içinde yanında bulunanlar, olayın tanıkları bu şekilde anlatmaktadır. Acaba bu süre ile ilgili resmi belgeler, kayıtlar ne demektedir? Anılar bu kayıtlarla doğrulanmakta mıdır? Çelişmekte midir? Şimdi de bu soruların cevabını verelim:

[311] **Atatürk'ün Yanı Başında Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları,** s. 235-237.

Ekim ve Kasım Aylarında Hükümetçe Yayınlanan Resmi Raporlar Ne Diyor?

Atatürk'ün 16 Ekim 1938 günü öğleden sonra birdenbire kısa (5-6 saat) süren bir komaya (dalgınlık) girmesi üzerine hastalığın artık iyice ciddiyet kazandığını düşünen Hükümet, "*milleti büyük şefin hâlinden ve hastalığın mahiyetinden haberdar etmeği artık bir mecburiyet olarak telakki etmeğe başladı ve ilk defa olarak ayın 17nci günü 'Riyaseti Cumhur Umumî Kâtipliğinden' kaydı ile bir bülten neşredildi.*"[312]

17-23 Ekim 1938 tarihlerine ait olarak toplam 11 adet "bülten-rapor" yayınlanmıştır. Bunların 17 Ekim tarihli ilki üç madde ve üç fıkradan oluşmak üzere toplam altı maddelik bir açıklamadır. Hastalığın seyri ve geldiği aşama ile hastanın nabız, teneffüs, hararet derecesi (ateşi) gibi konuların yer aldığı bu ilk raporun son maddesinde "*müteakip sıhhi vaziyet raporları neşredilecektir*" denilmiştir. Bundan sonra yayınlanan 9 adet rapor standart olarak iki maddedir ve hastanın durumu genellikle 2. Maddede açıklanmıştır.

Bir haftanın sonunda hastanın hali normal seyrine dönünce 23 Ekim 1938 günü bir rapor daha yayınlanarak 8 Kasım 1038 gününe kadar, Atatürk'ün sağlık durumunu kamuoyuna duyuran günlük rapor yayınlanmasına ara verilmiştir. Müdavi (Devamlı) Doktorlar: Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Prof. Dr. M. Kemal Öke, Dr. Nihat Reşat Belger; Müşavir (Danışman) Doktorlar: Prof. Dr. Âkil muhtar Özden, Prof. Dr. Hayrullah Diker, Prof. Dr. Süreyya Hidayet Serter, Dr. Mehmet Kâmil Berk ve Dr. Abrevaya Marmaralı tarafından imzalanan 23 Ekim Tarihli raporun ikinci maddesi şu şekildedir: "*Bir hafta evvel zuhur eden ârazlar tamamile geçmiştir. Nabız muntazam, kuvvetli 80, teneffüs 19, hararet*

[312] **Son Günlerinde Atatürk, Dr. Asım Arar'ın Hatıraları,** Yayınlayan: İsmail Arar, s. 56.

derecesi, 36.8 derecedir. Hastalık normal seyrine avdet etmiştir. Günlük tebliğ neşrine lüzum kalmamıştır."[313]

Yukarıda anılara dayalı olarak ortaya konulduğu gibi; Atatürk'ün hastalığı 7 Kasım 1938'den sonra yeniden ağırlaşmış ve 8 Kasım 1938 günü son koma hali başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine Hükümet günlük raporları tekrar yayınlamaya başlamıştır. Bu son dönemde hastalığın seyri dört adet günlük bülten-raporla kamuoyuna açıklanmıştır. Yukarıda isimlerini verdiğimiz "Müdavi ve Müşavir Doktorlar"ın imzasını taşıyan bu raporlar konumuz açısından önemlidir. Bu nedenle aynen aşağıya alıyoruz:

"İstanbul 8 (a. a.)- Riyaseticumhur Umumî Kâtipliği'nden:

1. Bugün İkinciteşrin (Kasım) sekizinci Salı günü, saat 23'te Reisicumhur Atatürk'ün sıhhî vaziyetleri hakkında müdavî ve müşavir tabibler tarafından verilen rapor ikinci maddededir.

2. Bugün saat 18.30'da hastalık birdenbire normal seyrinden çıkarak şiddetlenmiş ve sıhhî vaziyetleri yeniden ciddiyet kesbetmiştir. Hararet derecesi 36.4, nabız muntazam 100, teneffüs 22'dir.

Dün saat 10'da neşrolunan tebliğ:

İstanbul 9 (a. a.)- Riyaseticumhur Umumî Kâtipliği'nden:

1. Reisicumhur Atatürk'ün sıhhî vaziyetleri hakkında müdavî ve müşavir tabibleri tarafından bu sabah saat 10'da verilen rapor ikinci maddededir.

[313] Bu raporların tamamı için bakınız: **Cumhuriyet Gazetesi,** 18-23 Birinciteşrin (Ekim), sayfa: 1, sütun: 1. Prof. Dr. Bedi Şehsuvaroğlu, **Atatürk'ün Sağlık Hayatı,** s. 52-55.

2. Geceyi rahatsız geçirdiler. Umumî hallerindeki vaziyet ciddiyetini muhafaza etmektedir. Hararet derecesi 36.8, nabız muntazam 128, teneffüs 28'dir.

Dün saat 20'de neşrolunan tebliğ:

İstanbul 9 (a. a.)- Riyaseticumhur Umumî Kâtipliği'nden:

1. Reisicumhur Atatürk'ün sıhhî vaziyetleri hakkında müdavî ve müşavir tabibleri tarafından bu akşam saat 20'de verilen rapor ikinci maddededir.

2. Bugünü yorgun ve dalgın geçirdiler. Umumî ahvaldeki ciddiyet biraz daha ilerlemiştir. Nabız muntazam, dakikada 124, teneffüs 40, hararet derecesi 37.6'dır.

Dün saat 24'te neşrolunan tebliğ:

İstanbul 9 (a. a.)- Riyaseticumhur Umumî Kâtipliği'nden:

1. Reisicumhur Atatürk'ün sıhhî vaziyetleri hakkında müdavî ve müşavir tabibleri tarafından bu gece saat 24'te verilen rapor ikinci maddededir.

2. Saat "20"den itibaren dalgınlık artmıştır. Umumî ahval vahamete doğru seyretmektedir. Hararet derecesi 37.6, nabız 132, teneffüs 33'tür."[314]

Görüldüğü gibi Hükümet tarafından kamuoyuna duyurulan günlük bülten-raporlardaki bilgiler anılarla birebir örtüşmektedir.

[314] Bu raporların tamamı için bakınız: **Cumhuriyet Gazetesi,** 9-11 İkinciteşrin (Kasım), sayfa: 1, sütun: 1. Prof. Dr. Bedi Şehsuvaroğlu, **Atatürk'ün Sağlık Hayatı,** s. 55-56.

Hastalığın seyri bu raporlara da tanıkların anlattıkları şekliyle yansımaktadır.

Son Nöbet Defterlerindeki Kayıtlarda Ne Yazıyor?

Bir Cumhurbaşkanı olarak Atatürk'ün her anı kayıt altındadır. Özellikle son hastalık süreci ve bu süreçte yaşananlar en küçük ayrıntısına kadar kayıt altına alınmıştır. Gerek resmi tebliğler, gerekse resmi makamların açıklamaları ile kamuoyu gerektiğinde bilgilendirilmiştir. Bir de bu süreci ayrıntılı bir şekilde kayıt altına alan ve günümüze ulaşan "Nöbet Defterleri" bulunmaktadır. Bu defterlerde her şey saat saat ve dakika dakika kayıtlanmıştır.

Dönemin Sağlık Bakanlığı Müsteşarı Dr. Asım Arar anılarında bu defterler hakkında şunları söylüyor: "*Ankara'ya avdetimden sonra (Eylül Ayı sonları) mutad işlerle meşgul olmakla beraber mütemadî bir dikkat ile de Atatürk'ün hastalığının seyrini takip etmekten hali kalmıyordum. Sayın Dr. Hulûsi Alataş (dönemin Sağlık Bakanı), kendisine has olan intizamperverlik ve itina ile bu hususta biz muntazaman tenvir ediyor ve her gün bana verilen tafsilattan ben de lazım gelen makamları haberdar ediyordum. Ayrıca hastanın yakın muhitiyle alâkadar olan hadiseler, ziyaretler, tertip ettiğimiz bir deftere intizam ile kayıt olunuyordu. Bu defterler bir müddet Sıhhat Vekâleti Müsteşarlık kasasında hıfz edildikten (saklandıktan) sonra, zannederim, Cumhurbaşkanlığı Umumî Kâtipliği'ne intikal etmiş idi. Herhalde şimdi orada bulunması lazım gelir. Bu defterlerde bütün olaylar, hastanın umumî durumu, hararet ve nabız, teneffüs derece ve adetleri gibi kayıtlar, tahliller neticeleri, yemek ve içmek vaziyeti, gelenler, vesaire, müşavir hekimlerin imzaları ile kaydedilmiş bulunuyordu. Ben de Ankara'da Dr. Hulûsi Alataş'ın*

telefonları ile bu deftere yazılan teferruat ve tafsilattan malumat alıyordum..."[315]

Bugün için "Nöbet Defteri" olarak Atatürk'e ait iki kitap yayınlanmıştır. Özel Şahingiray tarafından 1955 yılında yayınlanan her iki kitapta da, Atatürk'ün günlük programı, ziyaretçileri, saat kaçta yattığı, kaçta kalktığı, hastalık ve tedavi çabaları ile ilgili gelişmeler ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. "**Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931-1938**" adını taşıyan ve Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını olan ilk kitap 1931 ile 1938 yılları arasındaki faaliyetleri kapsamaktadır. 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın arşivinde bulunan bu defterler 1931-1938 yılları arasında nöbetçi yaverler tarafından, Başyaverliğe hitaben yazılmış günlük raporları ihtiva etmektedir. Bu yayın incelendiği zaman kayıtların günlük olarak tutulduğu görülmektedir. Atatürk'ün kalkış ve yatış saatleri, gün içinde gidip geldiği yerler ve zamanları ile görüştüğü (kabul ettiği) kimseler ayrıntılı bir biçimde kayıt altına alınmıştır.[316]

İkici yayın "**Son Nöbet Defteri**" adını taşımakta ve iki defterden oluşmaktadır. Bu da Türkiye İş Bankası tarafından bastırılmıştır. Dr. Asım Arar'ın bahsettiği ve konumuz açısından önemli olan da bu defterlerdir. Bu defterler; Atatürk'ün, son bir ay içindeki hastalık seyrini tespit etmektedir. Günü gününe tutulmuş olan bu notlar, son bir ayın nasıl bir mücadele halinde geçmiş olduğunu göstermektedir. 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın arşivinde bulunan bu iki defter, bir takım rakamlar ve kısa ibarelerden meydana gelmektedir.[317]

---

[315] **Son Günlerinde Atatürk, Dr. Asım Arar'ın Hatıraları,** Yayınlayan: İsmail Arar, s. 54-55.
[316] **Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931-1938,** Yayınlayan: Özel Şahingiray, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1955.
[317] **Son Nöbet Defteri,** Yayınlayan: Özel Şahingiray, Doğuş Ltd. O. Matbaası, Ankara, 1955, 1-183 s.

"Bu iki defterden biri; 01. 10. 1938 Cumartesi'den, 08. 11. 1938 Salı gününe kadar devam edip, Atatürk'e verilen gıda maddelerinin cins ve miktarlarını tespit etmektedir.

Diğer defter; 01. 10. 1938 Cumartesi'den başlayıp, 10. 11. 1938 Perşembe gününde, saat 9'u 5 geçe sona ermekte ve Atatürk'ün, 1. Nabız, 2. Derece (hararet), 3. Tansiyon, 4. İdrar, 5. Doktorların müdahalesi, 6. Ziyaretçileri tespit etmiş bulunmaktadır.

Bu rakamlar ve kısa ifadeler, tıp ilminin, dev adımlarla ilerlemekte olduğu şu günlerde, o zaman için, tedavisi imkansız görülen bu hastalığın bertaraf edilmesi, Atatürk gibi bir dahinin kurtarılması için tıp bilginlerinin ne gibi bir tedavi usulü takip etmiş olduklarını dile getirmesi bakımından bir değer taşımaktadır."[318] Şüphesiz Özel Şahingiray'ın bu son değerlendirmesi önemlidir. Fakat bu defterler sadece Atatürk'ün hastalığı ile ilgili olarak ne yapıldığını anlamamıza yardımcı olmakla kalmıyor, aynı zamanda bugün ortaya atılan bazı asılsız iddiaları (mesela ölüm günü ve saati ile ilgili) da çürütüyor.

Birinci Defter'den 8, 9, 10 Kasım 1938 günlerine; İkinci Defterden de 8 Kasım 1938 gününe ait kayıtları aynen aldık. Öncelikle şunu belirtmek isteriz ki, bu kayıtlar anılarla birebir örtüşmektedir. Defterlerdeki kayıtlar her gün için yan yana iki sayfa olarak tutulmuştur. Aşağıdaki tablonun en solunda yer alan bilgiler aynı gün defterin sol sayfasındaki bilgilerdir.[319] İkinci Defter'deki yemek durumunu gösteren bilgiler 8 Kasım 1938 günü saat 18. 35'ten sonra bitmektedir. Yukarıda da belirtildiği ve aşağıdaki diğer kayıtlarda izlenebileceği gibi Atatürk yaklaşık olarak bu saatten sonra derin bir komaya girecektir. 18.35'te

[318] **Son Nöbet Defteri,** s. 12-13.

[319] **Son Nöbet Defteri,** s. 198-107. 09. 11. 1038 Çarşamba günü kayıtları 1. Defter'de toplam 4 sayfadır. Biz 4 günlük bilgileri burada aynı tabloda birleştirilmiş olarak vereceğiz.

kanlı bir şekilde kusmaya başladığı için kendisine son olarak buz parçacıkları yutturulmuştur.

İKİNCİ DEFTER, 8/XI/1938 SALI (YEMEK DURUMU)

	Saat	**Dakika**	**Gram**	**Cinsi**
10.30 Poriç				
12.30 Süt	6		150	Sütlü kahve 6 K.
14.30 Çorba 3 g. tuz	8	25	150	Sütlü çay 5 K.
	11	5	150	Yulaf poriç
16.30 Meyve Suyu	13	5	150	Süt 6 K.
18.30 Süt	15	10	150	Çorba
20.30 Meyve Suyu	17	15	150	Elma suyu 4 K.
	18	35		1 buz
22.30 Poriç				
24.30 Süt			**900**	
06.00 Sütlü Salep				

BİRİNCİ DEFTER, 8/XI/1938 SALI

Asıtım tahlil neticesi;	Saat	Dakika	Derece	Nabız	Tan.	Mülahazat
Kesafet: 1009 Rcaksıon: Notr Chlorure de sodium:7,01 litrede Ablomine total: 9,0 litrede Serim: 1,15 litrede Globulin: 7,85 litrede	8	5	36 5,5	84	18	Gece ikiden sonra hafif bir unutkanlık hali görülmüştür. Gece yarısına kadar sakin uyumuşlardır. Sabahın altısına kadar yukarda yazılan hal görülmüştür.
	11	30		78		4 Eyt. Hepatique
	14	30	36 8	86	18	
	16	45		86		
Mıckoskopik muayene: Globul ruj (80-90) Her sahada (8-10) levkosit	18	5	36 4	90	16	Koltuktan
	18	35		94	16	Bulantı oldu ve kustu – kustuğu sıra su miktarı 40 cc
	19	20				(2) S. K. Hoville camphre

Nadir lemfosit						istifradan sonra
8.11.1938 İdrar 440 Kesafet: 1018 Albomin: Yok Şeker:Yok Safra:Yok Urobilin: Artmış Urobilinogen: Az artmış Üree: 16 g. Chlorure de N (0,87) g.	19	30				(5) S. K. Eyt. Hepatik (1) S. K. Cebion inleme ve ayıtasyon (Birer çeyrek fasıla ile mecmu dört defa kustu)
	20	05				2 cc serum glycosce 75 cc serum physioloquque isotoneque 1 cc ¼ asubaine
	21	45				Arazı asabiye birdenbire artmış sucer gaip olmuştur. Sağ tarafa daha ziyade olmak üzere hareketler vardır Kesafet: 1015

						Albomin: Yok Şeker: Yok Safra: Yok Urobilin: Artmış Urobilinogen: Artmış Üree: 16 Chlorure de N: 0,54

BİRİNCİ DEFTER, 9/XI/1938 ÇARŞAMBA

(9.XI.1938)	Saat	Dakika	Derece	Nabız	Tan.	Mülahazat
17-18 Dr. Nihat Reşat	1	45				B. Abdest 2.30 saat fasıla ile
18-19 Dr. Abrevaya 19-20 Dr. M. Kemal 20-21 Dr. M. Hayrullah 21-22 Dr. Akil Muhtar 22-23 Dr. Süreyya Hidayet 23-24 Dr. M. Kemal İMZALAR	1	50		108	20	(15) gr. Nci defada Bromürd'amonun lavmanı yapıldı. Gayri ihtiyari hareketler azaldı, sık sık öksürük. Fakat balgam çıkmıyor. Trare de hafif roller-koma hali var.
	5	30		112	20	
	6	0		120	20	Aynı hal devam ediyor. 1 Cc huille camphre yapıldı, etraf sıcaktır.
	6	15				Sonda ile 300 Cc idrar alındı
(10.XI.1938) 24-1 Dr. N. Reşat İrdelp	6	45		118	20	Oyzgenc inhılation
	7	30				300 Cc serum

1-2 Dr. Abrevaya						Gylcose cilt altına
2-3 Dr. Mim Kemal	7	30				
3-4 Dr. Hayrullah	7	30		120	26	1 cc huil camphre
4-5 Dr. Akil Muhtar	8	30		125	26	Oyygene inhilamteon
5-6 Dr. Süreyya Hidayet	8	50		124		1/8 ansbaine verit içine ve ½ kardiyol beraber
6-7 Dr. Mim Kemal	9	45	36 8	128	28	Koltuktan
7-8 Dr. Nihat Reşat	11	10		130	28	5 cc Eyt. Hepatique 1 cc cebion ve 13 dakika Oyygene ve 20 D. Sonra 0,12 cofeine
8-9 Dr. Mim Kemal	11	45				Pektoral adrevalin mahbil ile inhibation
9-10 Dr. Hayrullah	12	30				Dakikada 24 damla olmak üzere serum Glyc. damla damla
10-11 Dr. Akil Muhtar						
11-12 Dr. Süreyya	13	10				12 dakika Oyygine vabij 135, teneffüs 35

Hidayet						hafif ter var
12-13 Dr. Mim Kemal	13	10				1 Cc esfenie (0,25) ve 1 cc camphre
13-14 Dr. Nihat Reşat	14	10				Nabız 128 teneffüs 45
14-15 Abrevaya	14	50		123	30	
	15	20	37 3	120	30	
	15	30				500 ccm serum glycoie isotenegin intraveneuse 1/8 auabaine
	15	40				Sonda ile 220 ccm idrar alındı
	16	00				Goutte a goutte yaparken defi tabi
	16	25		116	29	
	17	40	37 3	120	23	250 ccm oyygene deri altına T. A. 12 1/2 -7 5 entrait hepatique
	18	30				1 cobion
	19	10		120	31	Oyygene inhilation

	19	20	37 6	124	34	
	19	45				1 cc Huil camphre
	21	10		120	36	Derin uyku (coma cosus) taban refleyi çabuk bitiriyor sağda solda yok. Göz bebeği ziyaya karşı hassas. Haller mevcut
	23	10	37 6	132	33	
	23	55	37 6	132	33	Hırıltılı teneffüs sağ kolda ara sıra bazı hareketler ve inilti.
	24			128	32	Huile camphre 1 cc

BİRİNCİ DEFTER, 10/XI/1938 PERŞEMBE

Saat	Dakika	Derece	Nabız	Tan.	Mülahazat
00	05				Sonda ile (140) cc idrar alındı
1	30		132	32	
2		36 8	130	32	Yarım balon oyygcne verildi
2	45				1 cc huile camphre
3	30		135	38	Fasıla ile oyygene
4	30	38		37	Koltuk altı. Fasıla ile oyygene
6	25		120	34	Çok yumuşak teneffüs Çok yumuşak hırıltı
6	45		124		1 cc huile camphre
7			124	32	
7	45	37 7	126		

	8	05				1 cc huile camphre serum Glycose irot. 500, cc
	8	25				Verit dahiline +1/8 auabaine
	8	30				500 cc serum glycose
	9			130	34	
	9	**5**				**Vefat etmişlerdir.** Dr. Akil Muhtar Dr. Neşet Ömer İrdelp N. Reşat Belger Dr. H. Diker Abrevaya Mim Kemal Öke

"Aleykümesselâm" Sözünün Kur'an-ı Kerim'deki Karşılığı Ne?

Yukarıda 8 Kasım 1938 günü Atatürk'ün son komaya girmeden önce başını sağına çevirip, biriyle konuşur gibi karşıya bakarak, "Aleykümesselâm" dediğini ve son sözlerinin bu ifadeler olduğunu belirtmiştik. Bu sözleri maalesef konuyla ilgilenenler dışında kamuoyumuz tarafından pek bilinmemektedir. Bu sözler adeta bazı çevreler tarafından "saklanmıştır" veya yok sayılmıştır. Gerçek ortaya koyduğumuz gibidir. Bu sözlerin dini inançlarımız bakımından, İslâmiyet açısından manası nedir? Kur'an-ı Kerim'de bu sözlerin bir karşılığı var mıdır? Evet vardır: Nahl Sûresi 32. Ayet.

Kuran'ı Kerim'de Nahl Sûresi (Onaltıncı Sûre)[320] Allah'a "şirk (ortak) koşma" konusu ile başlamakta, 29. Ayet'te "O halde, içinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin. Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür!" buyrularak, "şirk koşanların" (inanmayanların) öldüklerinde cehenneme gideceklerini haber vermektedir. "Türkçe Açıklamalı Tercüme"yi hazırlayan bilim adamlarının açıklamaları ile; "*Allah Teâlâ sûrenin başından buraya kadar, kendisinin varlığı ve birliğine, ibâdete lâyık ve müstehak olduğuna dair birçok âfâkî ve enfüsî delilleri sıraladıktan sonra, inanmayanların durumlarını ve neticede gidecekleri yerleri ve bu yerlerin kötülüğünü belirtti. Buna karşılık, bundan sonraki âyetlerde de iman edenlerin durumları ve varacakları yerin iyiliği ve güzelliği anlatılacaktır.*"[321]

---

[320] Nahl Suresi, 128 âyet olup, son üç ayeti Medine'de, diğerleri Mekke'de inmiştir. 68. âyette "bal arısı"ndan söz edildiği için, sûreye bu ad verilmiştir. Bakınız: **Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi,** Hazırlayanlar: Dr. Ali Özek Başkanlığında H. Karaman, A. Turgut, M. Çağrıcı, Dr. İ. K. Dönmez, S. Gümüş, Medine, 1987, s. 266.

[321] **Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi,** Hazırlayanlar: Dr. Ali Özek Başkanlığında H. Karaman, A. Turgut, M. Çağrıcı, Dr. İ. K. Dönmez, S. Gümüş, s. 269.

Nahl Sûresi 30 ve 31. Âyetler şu şekildedir:

"30. (Kötülüklerden) sakınanlar da, 'Rabbiniz ne indirdi?' denildiğinde 'Hayır (indirdi)' derler. Bu dünyada güzel davrananlara, güzel mükafaat vardır. Âhiret yurdu ise onlar için daha hayırlıdır. Takvâ sahiplerinin yurdu gerçekten güzeldir!

31. (O yurt), onların girecekleri, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleridir. Orada kendilerine diledikleri her şey verilir. İşte Allah, takvâ sahiplerini böyle mükafatlandırır."[322]

Atatürk'ün son komaya girmeden önceki son sözü olan "Aleykümesselâm" sözünün karşılığını 32. Âyet'te buluyoruz. Bu âyet, "melekler tarafından takvâ sahiplerinin canlarının nasıl alındığı" konusu ile ilgilidir:

32. (Onlar, takvâ sahipleri), meleklerin, 'Selâm sizin üzerinize olsun (selâmünaleyküm). Yapmış olduğunuz (iyi) işlere karşılık cennete girin' diyerek iyilikle canlarını aldıkları kimselerdir."[323]

Türkçe çevirilerdeki farklılıkları düşünerek, 32. Ayet'in çevirisini iki değişik mealden daha alıyoruz:

32. "Melekler, canlarını temiz insanlar olarak aldıklarına şöyle derler: "*Selâm size (selâmünaleyküm); yapıp ettiklerinize karşılık olarak girin cennete!*" [324]

---

[322] **Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi,** Hazırlayanlar: Dr. Ali Özek Başkanlığında H. Karaman, A. Turgut, M. Çağrıcı, Dr. İ. K. Dönmez, S. Gümüş, s. 269.

[323] **Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi,** Hazırlayanlar: Dr. Ali Özek Başkanlığında H. Karaman, A. Turgut, M. Çağrıcı, Dr. İ. K. Dönmez, S. Gümüş, s. 269.

[324] Yaşar Nuri ÖZTÜRK, **Surelerin İniş Sıralarına Göre Kur'an-ı Kerim Meali (Türkçe Çeviri),** 74. Baskı, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2008, s. 308.

32. "Ki bunlar, meleklerin arınmış ve sükunet içinde iken canlarını alacakları kimselerdir: "*Selâm (ve selâmet) size (selâmünaleyküm). İşlemekte olduğunuz (iyi hareketlerin, amellerin) karşılığı olmak üzere girin cennete*" derler."[325]

Görüldüğü gibi, Atatürk'ün son komaya girmeden önce 32. Âyet'te bahsedilen ölüm anının gerçekleştiği; kendisine "selâmünaleyküm" diyen meleklere, "aleykümselâm" dediği anlaşılmaktadır. Biz burada Atatürk'ün "dindar olup olmadığı" veya "takvâ sahibi bir Müslüman olup olmadığı" konularıyla ilgili değiliz. Bunu takdir etme yetkimiz de yoktur. Ölüm yatağındaki bir insanın son sözleri bu sözlerdir, bu sözleri ve o anı Kur'an-ı Kerim Nahl Sûresi 32. Âyet bu şekilde anlatmaktadır. Takdir okuyucunun ve Atatürk'ü doğru, olduğu gibi anlamak isteyenlerindir.

Bu araştırma aynı zamanda Atatürk'ün ölüm günü ve saati hakkında çeşitli iddialar ortaya atarak, insanların kafalarını bulandırmaya çalışanlara bir cevap niteliğindedir. Bütün resmi raporlar, nöbet defterlerindeki kayıtlar, devamlı ve danışman doktorların anıları ve nihayet olayın birebir tanıklarının ifadeleri ile Atatürk'ün son koma ve ölüm günü, saati bellidir. Atatürk, 8 Kasım 1938 Salı günü 18.30'dan sonra son komaya girmiş, bundan 38 saat 5 dakika sonra 10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 9.05'te vefat etmiştir.

[325] H. Basri ÇANTAY, **Kur'ân Meâli, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm,** Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. M. Ali Y. SARAÇ, Risale Yayınları, İstanbul, 2006, s. 270.

Dr. Ali GÜLER

ATATÜRK'ÜN VASİYETİ

Maddi Durumu ve Birikimi

Atatürk Cumhurbaşkanı olarak, 1927 senesine kadar ayda 5.000 lira maaş ve 7.000 lira olağanüstü ödenek olmak üzere toplam 12.000 lira almaktaydı. 1927'de Cumhurbaşkanlığı ödeneğine 2.480 lira "pahalılık zammı" yapılmıştı. 1931 yılında eline 13.186 lira geçerken; 1932'de yürürlüğe giren vergi yasasından sonra bu miktar 9.078 liraya düşmüştü. Bunun 2.000 lirasını her ay İsmet İnönü'ye vermekte olduğundan gerçekte elinde kalan miktar 9.078 lira idi. Ayrıca mareşallikten emekliye ayrılan bir subay olarak emekli maaşı da bulunuyordu. Bu maaş önceleri 40 lira civarında idi. Sonradan Ordu Komutanlığı ve Vekillik yapanlar için çıkarılan bir kanunla 150 lira oldu. Bu para İş Bankası'nda açılan ayrı bir hesapta toplanıyordu. Vefatında bu hesaptaki para 19.566 lira 18 kuruş olmuştu.

Köşkte görevli personelin yeme içme giderleri ile köşkün diğer masrafları Atatürk tarafından karşılanıyordu. Her günkü iaşe mevcudu, misafirlerle beraber 90-100 kişiyi buluyordu. Seyahatlerinde devletçe kendilerine yalnız tren veya vapur gibi vasıtalar temin ediliyordu. Diğer

bütün masraflar Atatürk tarafından karşılanıyordu. Yalnız kendisi için değil, maiyeti için dahi harcırah diye bir şey bahis konusu değildi.

Hasan Rıza Soyak'ın anlatımlarına göre *"hastalığının devam ettiği uzun aylar zarfında fazla masraf olmadığından İş Bankası'ndaki 4 numaralı hesabına yatırılan hususi tasarrufu da 53.463 lira 18 kuruş olmuştu."*

Milli Mücadele'de kullanılmak üzere Hindistan Müslümanları şahsına 500.000-600.000 lira kadar tutan bir para göndermişlerdi. Atatürk bu paranın 500.000 lirasını Büyük Taarruzdan önce Maliye'nin karşılayamadığı bazı hususi masraflar için Batı Cephesi Komutanlığı emrine vermişti. Yunanlıların kaçarken yakıp yıktıkları savaş alanında aç ve açıkta kalan zavallılara yapılan yardım da, Atatürk'ün ordu ile beraber İzmir yolunda iken verdiği emirle yine bu paradan ödenmişti. Zaferden sonra, 500.000 liranın 380 küsur bin lirası Hükümet kararıyla kendisine iade olunmuştu. Atatürk bu paranın 250.000 lirası ile Türkiye İş Bankası'nın kuruluşuna destek verdi. Ülkede ziraatın gelişmesi en büyük hayallerinden biri olan Atatürk bu paranın geri kalan kısmı ile de yurdun değişik yerlerinde çiftlikler kurmaya çalıştı. O tarihlerde para kıymetli, arazi ucuzdu. Bu araziler için ödenen para miktarı 100.000 ile 120.000 lira civarında idi. Alınan arazilerin en büyüğü Ankara'daki Orman Çiftliği (Ankara'da Orman, Yağmurbaba, Balgat, Macun, Güvercinlik, Tahar, Etimesut ve Çakırlar çiftliklerinden kurulu) olmak üzere; Yalova (Millet ve Baltacı Çiftlikleri), Silifke (Tekir ve Şövalye Çiftlikleri), Tarsus (Piloğlu) ve Dörtyol (Portakal Bahçesi ve Karabasamak Çiftliği)'daki çiftliklerdi. Söz konusu çiftlik ve bahçelerin o tarihteki yüzölçümleri 154.729 dönüm tutuyordu.

Bu çiftliklerde; 582 dönümü meyve bahçesi, 700 dönümü çeşitli ağaç fidanlığı, 400 dönümü Amerikan asma çubuğu fidanlığı, 220 dönümü bağ, 220 dönümü zeytinlik, 375 dönümü portakallık, 15 dönümü kuşkonmazlık, 100 dönümü park ve bahçe, 2.650 dönümü çayır ve yoncalık, 1.450 dönümü yeni yetiştirilmiş orman ve 148.000 dönümü ziraata elverişli tarla ve mera olmak üzere toplam 154.729 dönüm arazi bulunuyordu. Ağaç fidanlıklarında meyveli ve meyvesiz 650.000 fidan, Amerikan asma fidanlığında 560.000 kök bağ çubuğu, bağlarda 88.000 adet bağomcesi, zeytinliklerde 6.600, portakal bahçesinde 1.654 ağaç mevcuttu.

Yine bu çiftliklerde, mefruşat ve demirbaşları ile beraber 45 ikametgâh ve daire binası, 7 ağıl, 6 mandıra, 8 ahır, 7 ambar, 4 samanlık ve otluk, 6 hangar, 4 lokanta ve gazino, 2 fırın, 2 ser olmak üzere toplam 91 bina bulunuyordu.

Bu çiftliklerde; yılda 7.000 hektolitre çeşitli bira yapacak kabiliyette bir bira fabrikası, malt fabrikası, günde 4 ton buz yapan bir buz fabrikası, günde 3.000 şişe soda ve gazoz yapan bir soda ve gazoz fabrikası, bir ziraat aletleri ve demir fabrikası, 2 modern pastörize süt fabrikası, 2 geniş yoğurt imalathanesi, yılda 80.000 litre şarap yapacak kabiliyette bir şarap imalathanesi, 2 taşlı elektrikle işleyen bir un değirmeni, İstanbul'da bulunan 1 çeltik fabrikasının yüzde kırk hissesi, iki kaşar ve beyaz peynir ile yağ imaline mahsus imalathane, 2 tavuk çiftliği, 5 satış mağazası, 13.100 koyun, 443 baş sığır, 69 baş binek ve koşum atı, 2.450 tavuk, 16 traktör, 13 harman ve biçerdöver makinesi, 35 tonluk bir deniz motoru, 5 kamyon ve kamyonet, 2 binek otomobili, 19 araba ve muhtelif sulama tesisleri ile hususi telefon şebekesi vardı. Atatürk, tasarrufu altındaki bu büyük arazinin önemli bir kısmını, içindeki bina ve tesisleri ile birlikte göçmen iskânına tahsis ederek, yine

yakın alâka ve nezareti altında, Ankara civarındaki "Etimesut Örnek Köyü"nün kurulmasını sağlamıştı.

Atatürk, daha 1927 yılında Büyük Nutku'nu okuduğu oturumlardan birinde TBMM'nde yaptığı bir açıklama ile Cumhuriyet Halk Partisi'ne ait olduğunu bildirdiği çiftliklerin temin ettiği kazançları da çiftliklerin geliştirilmesi için sarf ediyordu. Hatta bunlara yeni sermayeler ve topraklar (Ankara'daki Güvercin Çiftliği gibi) ilave ediyordu. Eski Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığına girmesi münasebetiyle Cumhuriyet Halk Partisi'ne teberru ettiği 900.000 lira civarındaki para ile İş Bankası'ndaki hisse senetlerinden alınan temettü ve mevduat faizleri bu ilaveleri karşılamakta idi. Bu gibi gelirlerle o yolda yapılan harcamalar yine İş Bankası'nda açılmış olan 2 numaralı hesap içinde işlem görmekteydi. Genel Sekreter H. R. Soyak'ın ifadesine göre, "*Atatürk bu hesaptan şahsı için hiçbir masraf yapmamıştır.*"

Bütün bu arazi ve çiftliklerden başka bazı kentlerde de belediyelerin ya da doğrudan doğruya halkın girişimiyle Atatürk'e oturması için köşkler ve bağ evleri bağışlanmıştı. Fani hayattan çekildikten sonra (10 Kasım 1938) aşağıda içeriğini vereceğimiz mevcut vasiyetnamesindeki şartlarla Cumhuriyet Halk Partisi'ne devredilen nukut ve hisse senetleri şu şekilde idi:

NUKUT	**Lira**
Emekli Hesabı	19.566.80
4 numaralı şahsi hesabı	53.453.18
TOPLAM	**73.019.98**
2 numaralı hesap	1.446.872.03
TOPLAM	**1.519.892.01**
İŞ BANKASI HİSSE SENEDİ	119.125 -
Müessis Hisse Senedi	569 -
TOPLAM	**119.694** -
M. KÖMÜRÜ T. A. Ş. HİSSE SENEDİ	
Nama Muharrer	12.750
Hamiline Muharrer	12.250
Müessis S.	125
TOPLAM	**25.125**

Çiftliklerin ve Gayrimenkullerin Millete Bağışı

1924 senesinde başlayıp, gittikçe hızlanarak 13 sene devam eden yoğun çalışmalar sonunda bu müesseseler çok olgunlaşmış, her bakımdan yüksek bir seviyeye ulaşmışlardı. Artık bunları, bütün varlık ve tecrübeleri ile devlete, dolayısı ile Ziraat Vekâleti'nin istifadesine terk etmek zamanı gelmişti. 10 Haziran 1937 günü Trabzon'a gelen Atatürk burada akşam yemeği sırasında bir sohbette, "*bana da bordro imzalatırlar ama ne para veren olur ne de paranın hesabını... O anda ellerini cebine sokarak cebimde para yok... Benim zaten paraya da ihtiyacım yok. Masrafım da yok, bir tek insana bu millet bakar... Bu milletin yüce sevgisini görmek bana yeter. Bana bu millet bakar, bana milletim bakar...*" der. Her sözü ile millete bir mesaj veren Atatürk elbette bu sözleri boşuna söylemiyordu. Ertesi gün 11 Haziran 1937'de Trabzon'dan Başbakanlığa gönderdiği bir yazı ile bütün çiftlikleri ve üzerindeki taşınmazları hazineye bağışladığını bildirdi. Bu bağış ile ilgili resmi işlemler 11 Mayıs 1938 günü tamamlandı. Aynı gün yanında Salih Bozok ve Yaveri Celal Üner bulunan Atatürk, Ankara Orman Çiftliği'ndeki Marmara Köşkü'ne geldi. Burada Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, İçişleri Bakanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Sekreteri Şükrü Kaya, Tarım Bakanı Faik Kurdoğlu, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ı kabul etti. Bir süre sonra Ankara Defterdarı ile Tapu müdürü geldiler. Atatürk, Hazineye çiftliklerin bağışlanması hakkındaki kanunun gereklerini yerine getirerek tamamlanan işlemleri imzaladı.

Atatürk, çiftliklerden sonra üzerinde kayıtlı diğer bazı taşınmazları da devletin ilgili kurumlarına bağışladı: 2 Şubat 1938'de Bursa Belediye Başkanı Reşat Kiper'e gönderdiği bir mektupla, Bursa Kaplıcalarında yeni açılan Çelik Palas Oteli'nin ait olduğu şirketteki 34.830 liralık

hissesini ve Çelik Palas Oteli bahçesine bitişik köşkü (bugün müze), Bursa Belediyesi'ne bağışladığını bildirdi.

11 Mayıs 1938'de Ankara'da Hipodrom ve Stadyum civarındaki arsalar ile çarşı içindeki bir oteli ve otelin altındaki dükkânları Ankara Belediyesi'ne; yine aynı gün Ulus Basımevi ve bir arsayı Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağışladı.

Vasiyetnamenin Yazılması

Atatürk, sahibi olduğu bu çiftlikleri ve bazı gayrimenkulleri devlete ve millete bağışladıktan sonra; özellikle hastalığının ilerlediği bir dönemde "*nukut (nakitler) ve hisse senetleriyle Çankaya'daki menkul ve gayrimenkul emvali*" ile ilgili olarak da bir vasiyetname hazırlamıştır. Bu vasiyetnamede bütün bu "*para, hisse senedi ve mallarını*" belli şartlar altında Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağışlamıştır. Vasiyetname hazırlanması işlemi daha 1933 yılında çıkartılan "*Atatürk'ün ölüme bağlı harcamaları üzerine*" düzenlenmiş bir yasaya göre yapılacaktı. Bu yasaya göre Atatürk bütün mallarında dilediği biçimde, serbestçe "*ölüme bağlı*" harcamalarda bulunabilecekti. Yine bu yasa Atatürk için Medeni Kanun'un 452 nci maddesi içindeki harcamalarla ilgili "*saklı paylar*" hükmünde bir istisna getiriyordu. Şu halde Atatürk'ün vasiyetname hazırlama işi esasında ölümünden beş yıl önce yani 1933'te başlamış oluyordu.

Dolmabahçe Sarayı'nın 71 numaralı odasında hasta yatmakta olan Atatürk, 4 Eylül 1938 Pazar sabahı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'ı çağırdı. Yatakta, başı biraz yüksekte, sırt üstü yatıyordu. Denize, Üsküdar kıyılarına bakıyordu. Başını çevirdi. Genel Sekretere, yatağın ayakucunda bir yer gösterdi. Ardından, her günkü sorusunu sordu: "*Ne haber?*"

Atatürk, sağ elini Soyak'a uzattı, onun yardımıyla yatakta doğruldu, bağdaş kurup oturdu. Yine denize, karşı kıyılara bakıyordu. Sonra başını Genel Sekretere çevirdi. Uzun kirpikleri ıslanmıştı. Atatürk, başı önüne eğik, ağır ağır konuşuyordu:

"– *Bu yolda konuşmak, benim için de, senin için de ağır bir şey ama başka çaremiz yoktur. Konuşmaya mecburuz çocuk! Hani seninle ara sıra bir işimizden bahsederdik, hatta bunun için de özel bir kanun çıkarılmıştır: Şu vasiyetname meselesi... Bugün yarın o işi bitirmeliyiz. Nasıl olsa bir gün karnımdan su alınacaktır, ne olur, ne olmaz. Barsaklardan biri delinebilir, başka bir arıza olabilir, herhalde ihtiyatlı olalım.*"

"– *Emrinizi sırf öteden beri düşündüğünüz bir şey bir şey olmak itibariyle dinliyorum, gerçekte buna şimdi hiç de gerek yoktur. Yapılacak şey gayet basit bir ameliyedir, buyurduğunuz tehlike katiyen varit değildir,*" diyen Soyak'a:

"– *Her ne ise... Şimdi gerekir mi, gerekmez mi, bu tartışmayı bırakalım da bunu mutlaka yapalım. Mal olarak nemiz varsa derhal bir listesini yapıp bana getir,*" emrini verdi.

Genel Sekreter çıkıp listeyi düzenledikten sonra yanına girdiği zaman, Atatürk aynı durumdaydı. Listeyi inceleyip vasiyetnamenin esaslarını Soyak'a not ettirdi. Ardından da "*bu işin kimsece duyulmamasına çok özen gösterilmesini*" sıkı sıkıya tembihledi.

Soyak, Hukukçu Kocaeli Milletvekili Selahattin Yargı (1889-1 Ekim 1945) ile bir vasiyetname taslağı düzenledi. Genel Sekreterin kendisi bu taslağı, büyük harflerle yazı makinesinden geçirdi. Atatürk, 5 Eylül günü, bu taslağı bazı yerlerini değiştirerek el yazısı ile yazdı ve

başucundaki komodinin çekmecesine yerleştirdi. Vasiyetnameyi bir zarfa koyup kapatmıştı.

Vasiyetnamenin Notere Verilişi

Medeni Kanun, vasiyetin geçerli olmasını belli biçimlere bağlamıştır. Bunlar, ya resmi bir memur (Sulh yargıcı, noter gibi) aracılığıyla yapılan "*resmi vasiyetname*" ya vasiyetçinin başından sonuna dek kendi el yazısıyla yazmaya ve yine el yazısıyla yer, yıl, ay, gün yazılmak suretiyle tarihlemeye zorunlu tutulduğu "*el yazısıyla vasiyetname*", ya da "*sözlü vasiyet*" biçimleridir.

Atatürk, vasiyetnamesinin gizli kalmasını dilediğinden bu üç tür vasiyetten el yazısıyla vasiyetname biçimini tercih etmişti. 5 Eylül 1938 Pazartesi sabahı da, yasanın buyurduğu biçimde, el yazısıyla vasiyetini yazmıştı. Atatürk, vasiyetnamesini yazdıktan bir gün sonra notere vermeyi uygun görmüştü.

Atatürk, vasiyetnamesini vereceği noteri kararlaştırmadan önce bazı özel inceleme yaptırdı. Beyoğlu Taptaş Han'daki İstanbul Altıncı Noter İsmail Kunter'i seçti. İsmail Kunter, daha önce, İstanbul Asliye 2 nci Hukuk mahkemesi Başbakanlığı, sonra da Yargıtay üyeliği yapmıştı. Vasiyetnamenin notere verilişi de gizli olacaktı. Doktor Neşet Ömer İrdelp, evdekilerden durumu gizleme için, Noteri Atatürk'ü muayene için getirdiği eski bir doktor arkadaşı diye tanıtacaktı.

Atatürk, yataktan çıkmıştı, yıkanmış, tıraş olmuştu. İpek bir pijama giymişti. Pijamanın üstünde kırmızı bir ropdöşambr vardı. Boynuna vişneçürüğü bir eşarp bağlamıştı. Denize bakan pencerelerin önüne koydurduğu şezlonga oturmuştu.

"*Buyursunlar*" diyerek tam karşısına koydurduğu sandalyelerde Notere, Doktora, Genel Sekretere yer gösterdi. Üçü de oturdu. Bir süre Noter İsmail Kunterle İstanbul'daki noter sayısı üzerinde, o yıl çıkan Noter Kanunu üzerinde konuştu. Getirilen kahvelerin içilmesini bekledi. Notere kendisi hakkında yeter kanısı olduğunu sözlerine ekledi. Atatürk, Önündeki masanın üstüne koyduğu kapalı zarfı alıp, notere: "*Bu benim vasiyetnamemdir. İcap ettiği zaman lütfen kanuni muamelesini yaparsınız*," deyip verdi.

Noter İsmail Kunter, Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak, Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Atatürk'ün de imzaladığı şu tutanağı düzenledi:

"*BEYOĞLU ALTINCI NOTERİ*

Y. NO: 7061

C. NO: 1

ZABIT VARAKASI

Bin dokuz yüz otuz sekiz yılı Eylül ayının altıncı Salı günü (6 Eylül 1938) ben aşağıda imza ve mühürünü koyan ve basan ve Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarının verdiği salahiyetleri haiz olarak Galata'da Tünel yanında Billur Sokağında Toptaş Han'ın altındaki dairemde iş gören Beyoğlu Altıncı Noteri İsmail KUNTER, vazife başında iş görmekte iken vaki olan davet üzerine Dolmabahçe Sarayı'na gittim.

İstanbul Mebusu Dr. Profesör Neşet Ömer İrdelp ve Riyaseti Cumhur Umum Katibi Hasan Rıza Soyak'ın delaletleriyle Türkiye Cumhur Reisi Atatürk'ün huzurlarına çıkarıldım. Davet sebebini

kendilerinden istizan ve istifam eylediğim de: (kendi elimle yazıp zarf içine koyduğum vasiyetnameyi size tevdi ediyorum. Bu vasiyetnamemin muhafazasını ve Kanun hükümlerinin yerine getirilmesini isterim) buyurdular.

Bana kapalı olarak verilen bu zarfı alırken mumaileyhim ve Neşet Ömer İrdelp ve Hasan Rıza Soyak hazır bulunuyorlardı. Zarfı muhafaza için aldım ve bu Zabıt Varakasını tanzim ederek vasiyetnameyi tevdi eden Ulu Önderimiz Atatürk ve hazır bulunanlara imza ettirdim ve ben de altını mühürleyerek imza ettim.

6 Eylül 1938 günü saat: 13.30

Neşet Ömer İrdelp, H. R. Soyak İ. Kunter, K. Atatürk"[326]

Vasiyetnamenin Açılması

Atatürk'ün vasiyetnamesi, Ankara Üçüncü Sulh Hukuk Hâkimliğinde, vefatından 18 gün sonra, 28 Kasım 1938 Pazartesi günü açıldı. Saat 15 e geliyordu. Mahkemeye ilkin Adalet Bakanı Hilmi Uran ile İçişleri Bakanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Doktor Refik Saydam geldi. Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Boysan, biraz sonra, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun kolunda mahkeme salonuna girdi. Vasiyetnamenin açılışında, Ankara Cumhuriyet Savcı Yardımcısı, bazı milletvekilleri, kimi yargıç ve avukatlar da vardı.

Ankara Üçüncü Sulh Hukuk Hâkimi Osman Selçuk resmi görevine başlamadan önce, cübbesiz olarak, Atatürk'ün ölümüyle bıraktığı acıyı, bu üzüntülü oturumdan dolayı belitti. Sözlerini şöyle tamamladı:

[326] Bu zabıt Varakası için bakınız: www.isteataturk.com

"Büyük milletimize ve size can ve gönülden, içten gelen taziyetlerimi saygı ile sunarım."

Ankara Üçüncü Sulh Hukuk Hâkimi Osman Selçuk cübbesini giydi. Oturumu açtı. Hâkim, Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Boysan'a sordu:

"– İsminiz?

– Makbule.

– Babanızın adı?

– Ali Rıza.

– Nerede oturuyorsunuz/

– Çankaya'da, kendi köşkümde."

Hâkim, sorgusunu bitirince, üstü çeşitli mühürleri ve Atatürk'ün imzasını taşıyan bir zarfı, durumunu tutanağa geçirip açtı. Zarfın içinden ikinci bir zarfla bir kâğıt çıktı. Bu kâğıt, vasiyetname ile ilgili yukarıda metni verilen Beyoğlu Altıncı Noteri'nin tuttuğu "Zabıt Varakası" idi. Tutanağın altında Atatürk'ün, Toptaş Han'daki Altıncı Noter İsmail Kunter'in, Hasan Rıza Soyak'ın ve Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp'in imzaları vardı. Hâkim Osman Selçuk, açıkça okunan bu tutanağı mahkeme dosyasına geçirtti.

Hâkim Osman Selçuk, ikinci zarfın durumunu, üzerindeki mühürlerle imzaların aynen saklanmış olduğunu belirtti. Sonra zarfı açtı. Zarfın içinden Atatürk'ün vasiyetnamesi çıktı. Atatürk'ün vasiyetnamesi, el yazısıyla bir yaprağın bir yüzüne yazılmıştı. Hâkim

Atatürk'ün vasiyetnamesini açıkça okuttu, tutanağa geçirtti.[327] Atatürk'ün vasiyetnamesi okunurken, herkes gibi ayakta duran bacısı Makbule Boysan ağlıyordu. Oturum 16 Ocak 1939 gününe bırakıldı.

Medeni Kanuna göre, vasiyetnameyi Sulh Hâkimi açar. Vasiyetnamenin açılması demek, varislere mahkemede okunması demektir. Sulh Hâkiminin vasiyetnameyi, kendisine teslim edildiği tarihten itibaren bir ay içinde, bilinen mirasçıları çağırarak huzurlarında açması gerekir. Elinde murise ait ölüme bağlı bir harcama bulunan kimse, ölümü haber alır almaz, onu hâkime vermek zorundadır. Lehine mal vasiyet edilmiş kimselere, vasiyetnameden kendilerine ait bölümün bir örneği tebliğ olunur.

Yine Medeni Kanun hükümleri uyarınca, kanuni mirasçılar vasiyetin kendilerine tebliğinden itibaren bir ay içinde, vasiyetname ile tayin edilmiş olan mensup mirasçıların haklarına itiraz edebilirler.

Atatürk'ün tek kanuni mirasçısı Makbule Hanım'dı. Bu bakımdan kendisine, mensup mirasçıların haklarına bir ay içinde itiraz edebileceği üzerine, mahkemece tebligat yapıldı.

Konuyla ilgili olarak Cumhuriyet gazetesi, 3. Aralık 1938 günü sayısında aşağıdaki haberi veriyordu:

"*Ankara 2 Aralık (Telefonla) -Atatürk'ün vasiyetnamesinin açıldığı, Ankara Üçüncü Sulh Mahkemesi, vasiyetnamede ismi geçenlerin red veya kabul hususundaki kanuni haklarını istimal etmesi için celseyi usulen talik etmişti.*

[327] Aynı mahkeme Atatürk'ün el yazısı ile hazırladığı vasiyetnamenin Hakim O. Selçuk imzalı, daktilo harfleri ile bir suretini de hazırlamıştır. Bakınız: "*T.C. ANKARA 3 üncü Sulh Hukuk Mahkemesi Sayı: 938/95 T. "Terki hayat eden Cumhurbaşkanı K. ATATÜRK 28/11/939 Tarihinde mahkememizde açılan vasiyetnamesi Sureti aşağıya çıkarılmıştır.*"

Kanuni varis olarak mahkeme davet edilmiş olan Bayan Makbule teessür içinde olduğundan, mahkemenin sualine karşı şimdilik söz söyleyecek vaziyette olmadığını bildirmiştir.

Tarihi vesika ismi geçen kimselere ve müesseselere mahkemece bugünlerde tebligat yapılacaktır. Mahkemeye şimdiye kadar bu yolda hiçbir müracaat olmuş değildir.

Ankara Üçüncü Sulp Hukuk Mahkemesi, 16 Kanunisanide (Ocakta) tekrar bir celse akdedecek, bundan sonra vasiyetnamenin derhal tatbikine geçilecektir.'"

16 Ocak 1939 da, Makbule Hanım, Ankara Üçüncü Sulh Hukuk Mahkemesine, bir dilekçe ile başvurarak tebligatı kabul ettiğini, vasiyetnameye hiçbir itirazı olmadığını bildirdi. Aynı günlerde, Mahkemece, Atatürk'ün bıraktığı eşyanın, Çankaya Köşkünde yazılmasına başlandı.

Vasiyetnamenin Metni

Atatürk'ün vasiyetnamesi mahkemede açıldıktan sonra değişik tarihlerde değişik yerlerde yayınlanmıştır. Bu yayınların bazılarında vasiyetname metni farklılıklar göstermektedir. Hatta vasiyetin açılışının ertesi günü basında çıkan metinlerde bile farklılıklar bulunmaktadır. Aşağıda metin Atatürk'ün bizzat el yazısı ile yazdığı orijinal metnin fotokopisinden alınmıştır:

"Dolmabahçe 05-IX-1938

Pazartesi

Malik olduğum bütün nukut ve hisse senetleri ile Çankayadaki menkul ve gayrimenkul emvalimi C. H. Partisine atideki şartlarla, terk ve vasiyet ediyorum:

1) *Nukut ve hisse senetleri, şimdiki gibi, İş Bankası tarafından nemalandırılacaktır.*

2) *Her seneki nemadan, bana nispetleri şerefi mahfuz kaldıkça, yaşadıkları müddetçe, Makbule'ye ayda bin, Afet'e sekizyüz, Sabiha Gökçen'e altıyüz, Ülkü'ye ikiyüz lira ve Rukiye ile Nebile'ye şimdiki yüzer lira verilecektir.*

3) *S. Gökçen'e bir ev de alınabilecek ayrıca para verilecektir.*

4) *Makbule'nin yaşadığı müddetçe Çankaya'da oturduğu ev de emrinde kalacaktır.*

5) *İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal için muhtaç olacakları yardım yapılacaktır.*

6) *Her sene nemadan mütebaki miktar yarı yarıya, Türk Tarih ve Dil Kurumlarına tahsis edilecektir.*

K. Atatürk"

Atatürk'ün bu vasiyetname metni incelendiğinde şunları söylemek mümkündür: Yukarıda vurgulandığı üzere; önceden taşınır taşınmaz mal varlığını milletine bağışladığı için vasiyetnamesinde yalnızca Çankaya'daki küçük köşkte hayatta olduğu sürece kız kardeşi Makbule'nin oturmasını istemiştir. İş Bankası'ndaki payının yıllık gelirinin, kardeşine ve manevi çocuklarına yapılacak aylık ödemeler dışında Türk Dil ve Tarih Kurumları arasında paylaşılmasını öngörmüştür.

Bu arada İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek öğrenimlerini tamamlamaları için yetecek paranın verilmesine ilişkin vasiyeti ise yıllardan beri İnönü ailesine yapmakta olduğu aylık para yardımlarının bir başka biçimde sürmesini istemesinden kaynaklanmıştı.

Vasiyetin içeriği genel olarak değerlendirildiğinde; Atatürk'ün Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi ile Türk dili ve Türk tarihi çalışmalarının geliştirilmesine çok büyük önem verdiğini söylemek gerekir.[328]

[328] Atatürk'ün maddi durumu ve vasiyetnamesi hakkında şu eserlere bakınız: Eren, Akçiçek, **Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü,** Güven Kitabevi, İzmir, 2005, s. 265-267. Ali, Güler, **Bir Vedanın Ardından, Atatürk'ün Ölümü, Cenaze Töreni ve Defin İşlemi,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, I-VIII., 1-132 s. Mazhar, Levendoğlu, **Atatürk'ün Vasiyeti,** İstanbul, 1968, 1-208 s. M., Önder, **Atatürk Evleri Atatürk Müzeleri,** Ankara, 1993, 1-116 s. Hasan Rıza, Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar, C: II.,** Yapı ve Kredi Bankası A. Ş., Yayınları, İstanbul, 1973, s. 683-697, 752-760, Şerafettin, Turan, **Mustafa Kemal Atatürk, Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 664-665; s. 685: "EK-V.: Vasiyetnamesi" (klişe); s. 693: "EK-X.: Bursa Belediyesine Bağışları" (klişe).

Atatürk'ün Terekesi İle İlgili Sonraki Gelişmeler

Cumhurbaşkanlığı tarafından "Atatürk'ün Tereke Listesi"nde yer alan değerlerin nerede ve ne durumda olduğunun tespiti için geniş kapsamlı ve önemli bir çalışma yapılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı'nca "Atatürk Arşivi Projesi" kapsamında 31 Temmuz 2000 günü ilgili kamu ve özel kurum, kuruluş ve kişilere bir yazı yazılarak; ellerinde bulunan Atatürk, Atatürk dönemi ve Ulusal Kurtuluş Savaşı ile ilgili bilgi, belge, fotoğraf ve benzeri veriler istenmiştir. Yine bu kapsamda, Atatürk'e ilişkin yapı ve diğer yerlerdeki taşınır taşınmaz değerlerin sayım sonuçlarını içeren tutanaklardan oluşan "Tereke Listesi", Ankara 3. Sulh Hukuk Hakimliği ile 13. 09. 2001 günü karşılıklı imzalanan bir tutanakla Cumhurbaşkanlığı'na getirilmiştir.

1938/95 sayılı Tereke Dosyası, dokuz ayrı zarftan oluşmakta ve dosya içinde yer alan listeler toplam 1937 sayfadır. Bu listelerin birer örneği alınarak Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ne konulmuştur. Aşağıda "Tereke" hakkında vereceğimiz bilgiler bu çalışmanın sonuçlarını içeren "**Atatürk Terekesi**" isimli kitaptan[329] alınmıştır.

Yukarıda gördüğümüz gibi; Atatürk, 5 Eylül 1938 günü Dolmabahçe Sarayı'nda hazırladığı vasiyetnamesinin başlangıcında, "*Malik olduğum bütün nukut ve hisse senetlerini, Çankaya'daki menkul ve gayrimenkul varlıklarımı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'ne atideki şartlarla terk ve vasiyet ediyorum*" demiştir.

---

[329] **Atatürk Terekesi, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına,** Cumhurbaşkanlığı Yayını, Nokta Ofset, Ankara, Aralık 2006, 1-568 s. Tereke hakkında genel bilgi için bu eserin "Giriş" bölümünde "Atatürk Terekesi" başlığı altında verilen derli toplu bilgiye bakınız s. 13-29.

Buna dayanılarak, Atatürk'ün ölümünden sonra Tereke Hakimliği'nce yapılan sayımlar sonucu belirlenen eşya, Atatürk'ün vasiyeti gereği CHP'ye zimmetlenmiştir. Bu kapsamdaki eşya, 03. 12. 1938 günü tutanakla, CHP mümessili ve Erzurum Milletvekili Nafi Atuf KANSU'ya teslim edilmiştir. Ancak, CHP eşyayı hiçbir zaman doğrudan kendi üzerine almayıp, bir anlamda bu eşyayı yönetme (tenfiz) hakkını "Yed-i Emin" sayılabilecek bir sıfatla kullanmıştır. Eşya, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde korunarak buradan dağıtılmıştır.

CHP, 6195 sayılı Yasa uyarınca 1953 yılında söz konusu eşyayı beş gruba ayırarak[330] bir bölümünü Cumhurbaşkanlığı'na bağışlamış,[331] bir bölümünü ise daha sonra almak üzere Cumhurbaşkanlığı kullanımına bırakmıştır.

Bu eşyanın 62 değişik sırada kayıtlı toplam 294 parçası kullanılamaz durumda ya da tüketim malzemesi olması nedeniyle, geçmiş yıllarda imha edilerek terkin edilmiş;[332] 31 değişik sırada kayıtlı toplam 202 parçasının 1953'teki sayımlar sırasında terkin edilmesi gerektiğine karar verilmiştir.[333]

Aynı dönemde, 145 değişik sırada kayıtlı toplam 234 parça eşya Maliye Bakanlığı'na teslim edilmiş;[334] 16 değişik sırada kayıtlı toplam 44 parça eşyanın ise sonraki yıllarda CHP tarafından Cumhurbaşkanlığı'ndan götürüldüğü[335] belirlenmiştir.

[330] "Zabıt Varakası" için bakınız: **Atatürk'ün Terekesi,** s. 316.
[331] 04. 10. 1956 tarihli tutanak ve eşyaların listesi için bakınız: **Atatürk'ün Terekesi,** s. 317-331.
[332] Bu eşyaların listesi için bakınız: **Atatürk'ün Terekesi,** s. 332-333.
[333] Bu eşyaların listesi için bakınız: **Atatürk'ün Terekesi,** s. 334.
[334] Bu eşyaların listesi için bakınız: **Atatürk'ün Terekesi,** s. 335-339.
[335] Bu eşyaların listesi için bakınız: **Atatürk'ün Terekesi,** s. 340.

Ancak belgelerde "Maliye'ye iade olunacak eşya listesidir" denilmesine rağmen, 16 parça eşyanın Cumhurbaşkanlığı'nda tutulduğu, terkin edildiği ya da Anıtkabir Müzesi tarafından diğer müzelere gönderildiği, tereke kayıtlarının incelenmesi ve günümüzdeki fiili durumun ortaya konulması sonucu anlaşılmıştır.

"Köşkte kalan eşyadan sonradan CHP'nin götürdüğü eşya" başlığını taşıyan listenin incelenmesinde, buradaki eşyadan yalnızca birkaçının CHP'nin tasarrufuna bağlı olarak Anıtkabir Müzesi aracılığıyla, Akşehir Müzesi'ne, A. Afet İnan ve Atatürk Orman Çiftliği'ne teslim edildiği, kalanının ise Cumhurbaşkanlığı'nca değerlendirildiği belirlenmiştir.

CHP, Atatürk'ün şahsına ait olan eşya ile Atatürk'e hediye edilen ve o güne kadar Cumhurbaşkanlığı'nın değişik birimlerinde bulunan değerli ve tarihi niteliği olan eşyayı ayırarak, 232 sırada kayıtlı toplam 408 parça eşyayı Ziraat Bankası kasalarına,[336] 878 sırada kayıtlı 1177 parça eşyayı da Türk Ocağı kasalarına yerleştirmiştir.[337]

Ziraat Bankası kasalarına konulan eşyanın tümü, 14. 12. 1953 günlü, 6195 sayılı yasa ile Maliye Bakanlığı'na (Hazine) teslim edilmiş; ardından, bu listenin 1-224 sırasındakiler ise Anıtkabir'e, 225-232. sıralarında yer alanlar ise Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı (şimdi Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı)'na verilmiştir.

[336] Bu eşyaların listesi ve 14. 03. 1955 tarihli "Kasa Açış Zabıt Varakası"; 18. 03. 1955 tarihli "Mühür Fekki ve Kasa Açılışına Dair Zabıt Varakası" için bakınız: **Atatürk'ün Terekesi,** s. 341-357. Ziraat Bankası Kasalarının açılışı, sayımı ve eşya tespitinden sonra CHP'nin 6195 sayılı kanun gereğince eşyaları Maliye Vekaleti'ne devri konusundaki 3. Sulh Hukuk Mahkemesi'nin Hakim Nejat Aydın AYSOY tarafından verilen 18. 03. 1955 ve 24. 03. 1955 tarihli iki ayrı celsede aldığı kararlar için bakınız: **Atatürk'ün Terekesi,** s. 357-358.

[337] Bu eşyaların listesi için bakınız: **Atatürk'ün Terekesi,** s. 359-381.

Gerek Ziraat Bankası kasalarına konulan, gerek Türk Ocağı kasalarında eşyadan Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı'na verilenler dışında kalanlar, Anıtkabir Müzesi'nin açılmasıyla buraya devredilmiştir. Bu eşyadan bazıları Anıtkabir Müzesi'nden diğer müzelere dağıtılmıştır.[338] Ziraat Bankası ve Türk Ocağı kasalarında korunan eşyadan bugünkü durumu belirlenemeyen yoktur.

Tereke sayımları sırasında, Atatürk'ün özel kasa, dolap ya da çantalarında bulunan belge, albüm ve fotoğrafların yer aldığı 7 sandık ve 1 çuvaldan oluşan bir kısım eşya, önce Türk Ocağı'ndan TBMM Müzesi'ne gönderilmiş; oradan ayrıldıktan sonra, Anıtkabir, Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphanesi, MEB Talim ve Terbiye Dairesi, Türk Dil ve Tarih Kurumu, Türk İnkılâbı Enstitüsü'ne, bazı kişisel eşya da A. Afet İnan'a teslim edilmiştir.[339]

Bu arada, A. Afet İnan, Sabiha Gökçen ve Atatürk'ün bir diğer manevi evladı Rukiye Erkin, Atatürk'ün ölümünden sonra kendilerine teslim edilen kişisel eşyadan tarihi değeri olan pek çoğunu sonraki yıllarda Anıtkabir Müzesi'ne bağışlamışlardır.[340]

Kayıp Olduğu İddia Edilen 104 Dosya ve Bazı Değerli Eşyaların Durumu

"Atatürk'ün açıklanmayan bir gizli vasiyeti olduğunu" iddia edenlerin sık sık kamuoyu gündemine taşıdıkları en önemli dayanak, 7/11 Şubat 1969 günlü baskısında yayınladığı bir haberdir. Aşağıda ayrıntıları ile değerlendirilecek olan konuyla ilgili iddiaları ortaya atanlar, Tereke ile ilgili gelişmeleri bilmeden ve mevcut çalışmalardan

[338] Bunlardan 1966 yılından önce gönderilenlerin listesi için bakınız: **Atatürk'ün Terekesi,** s. 382-385.
[339] 31. 01. 1964 tarihli bu tutanak için bakınız: **Atatürk'ün Terekesi,** s. 386.
[340] Bu işlemler hakkındaki sözleşmeler ve hibe edilen eşyaların listeleri için bakınız: **Atatürk'ün Terekesi,** s. 387-394.

habersiz olarak yazıp çizmektedirler. "Atatürk'e Ait 104 Dosya" olarak adlandırılan belgeler kayıp değildir ve belgelerin nerede olduğu bilinmektedir.

Cumhurbaşkanlığı tarafından 2000 yılında başlatılan Atatürk Terekesi ile ilgili çalışmalar kapsamında bu dosyalar da araştırılmış, bu çalışmalarda, Tereke yazım gününden 68 ve söz konusu gazetenin yayımından 37 yıl sonra listeleriyle birlikte belgelerin Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı ATASE Başkanlığı'nda eksiksiz olarak korunduğu belirlenmiştir. Aynı çalışmada gerek Tereke listelerinde yer alan kayıtlar, gerek söz konusu gazetede yazılanlar, gerekse ATASE Başkanlığı kayıtları ayrı ayrı karşılaştırılarak belgelerin doğruluğu ve eksiksiz olduğu tespit edilmiştir.[341] Gelişmelerden anlaşılmaktadır ki; 104 Dosya içinde yaklaşık 22.000 belge bulunmaktadır ve bunlar Bakanlar Kurulu Kararı ile 1964 yılında (Cumhuriyet Gazetesi'ndeki haberden 5 yıl önce) Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi'ne teslim edilmiştir. Bunlar arasında "gizli bir vasiyet" yoktur. 2000'den itibaren de tasnifi yapılıp araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

2005 yılında dönemin ANAP Milletvekili Emin ŞİRİN'in Milli Savunma ve Adalet Bakanlıklarına "Atatürk'ün gizli vasiyeti olduğu yolundaki iddiaları" sorması üzerine; Genelkurmay Başkanlığı adına Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Arşiv Şube Müdürü Dr. Öğretmen Albay Ahmet TETİK Kasım 2005'de şu yazılı cevabı vermiştir:

"Ziraat Bankası Merkez Müdürlüğü'nde bulunan Atatürk'e ait 21.820 adet belge Bakanlar Kurulu'nun 2 Ocak 1964 gün ve 6728 sayılı kararname hükümlerine dayanılarak 22 Ocak 1964 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi'ne teslim edilmiştir. İnce

[341] Bu belgelerin listesi için bakınız: **Atatürk'ün Terekesi,** s. 550-553.

tasnifi yapılan bu belgelerin içinde eski Türkçe yazılı Atatürk'ün imzasını taşıyan ve vasiyeti niteliği taşıyabilecek belge mevcut değildir. Genelkurmay ATASE ve Dent. Bşk.lığına intikal eden bu belgelerin ayrıntılı tasnifi yapılmış ve katoloğu hazırlanmıştır. 2000 yılından beri de araştırmacılar tarafından söz konusu belgeler bilimsel araştırmalarda kullanılmaktadır."[342]

Yine zaman zaman kamuoyuna yansıyıp Cumhuriyet Gazetesi'nin 1969'daki haberinde değinilen bazı değerli eşyanın, Türk Ocağı tarafından değer biçilmek üzere uzman kuyumculara gösterilen eşya olduğu ve bunların tümünün Anıtkabir Müzesi'ne teslim edildiği, büyük bölümünün de halen orada bulunduğu da tespit edilmiştir. Anıtkabir kayıtlarının incelenmesinden, bu eşyalardan halen Anıtkabir'de bulunmayanların da diğer müzelere dağıtıldığı belirlenmiştir.[343]

Gizli Siyasi Vasiyet İddiaları

Atatürk'ün vasiyeti konusundaki gerçekler ve gelişmeler bu şekilde olduğu halde; zaman içinde konuyla ilgili tartışmalar sürüp gitmiştir. Mevcut gerçekler ve belgeler dikkate alınmadan, bazı bilinenler de çarpıtılarak adeta bir "şehir efsanesi" şeklinde, "Atatürk'ün bilinen vasiyetinden başka bir de siyasi konularla ilgili gizli bir vasiyeti olduğu" iddia edilmiştir. Bu konuda son yıllarda özellikle Meriç Tumluer isimli şahsın ciddi bir gayret içinde olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili bir internet sitesini de hizmete sokan[344] Sayın Meriç Tumluer çeşitli makamlarla yazışıp, böyle bir gizli vasiyetin olmadığı cevabını almasına

[342] **Milliyet Gazetesi,** 20 Kasım 2005.

[343] Bu eşyaların listesi için bakınız: **Atatürk'ün Terekesi,** s. 554-561. Buradaki listede her eşya ile ilgili olarak, Cumhuriyet Gazetesi'ndeki listenin sıra numarası; Türk Ocağı listelerinin sıra numarası; Tereke sayımları numarası ve Anıtkabir Envanter Defteri numarası gösterilmiştir. Yine bu listede eşyanın şu anda hangi müzede olduğu da gösterilmiştir.

[344] Bakınız: http://www.ataturkungizlivasiyeti.com

rağmen işi önce (2005'te) Ankara 12. Sulh Hukuk Mahkemesi'ne götürmüştür. Burada açılan dava konusunda Mahkeme, "*davacıların iddia ettiği gibi bir vasiyetnamenin varlığı sübuta ermediği*" gerekçesiyle "*davacıların talep ve davasının reddine*" karar vermiştir.

Meriç Tumluer, Türkiye'deki iç hukuk yolları tükenince bu defa (19 Nisan 2007'de) 40 sayfadan oluşan bir dilekçe ile AİHM'ne başvurmuş; AİHM'den 31 Mayıs 2007'de 17820/07 dosya numaralı başvuruyla ilgili olarak; "*başvurunuz alınmıştır. Mahkemenin kararı hakkında ileride size cevap verilecektir*" şeklinde cevap almıştır.[345]

Meriç Tumluer ne diyor, ne iddia ediyor şimdi ona bakalım:

"*Atatürk, 6 Eylül 1938'de Dolmabahçe Sarayı'nda, Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, Ordinaryüs Prof. Neşet Ömer İrdelp'in de olduğu sırada, İstanbul Beyoğlu 6'ncı Noteri İsmail Kunter'i makam odasına davet ederek, el yazısı ile yazmış olduğu vasiyetlerinin olduğu zarfı kapalı bir şekilde 3 yerinden kırmızı bal mumu dökülüp, mühürletti ve notere 'Bu kapalı zarfta vasiyetlerim var. İcap ettiği vakit gerekeni yaparsınız' diyerek teslim etti. Mühürlü büyük zarf Ankara 3. Sulh Hukuk Mahkemesi tarafından, 28 Kasım 1938'de bir heyet huzurunda açıldı." İddialara göre ise Atatürk'ün vasiyetnamesi eksik açıklanmıştı. Çünkü Ata'nın mühürlettiği zarf içinde bir zarf daha çıkmış, bu zarf da Ankara 3. Sulh Hukuk Hakimi Osman Selçuk ve görevli bir heyet tarafından 5 Ocak 1939 'da Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Merkez Şubedeki özel bir kasaya konmuştu. Tumluer, "Bu zarf mahkeme kayıt altına alınmıştı. Kasaların gününden önce açılmasını engellemek maksadı ile 50 yıllık süreç için kasaların kapısı özellikle bir kaynakla tutturulmuştu. Vasiyetin açıklanma zamanı geldiğinde dönemin yetkilisi*

[345] "Ata'nın Gizli Olup İnkar Edilen Vasiyeti AİHM'de", http://www.fikir7.com

7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren bu konuda kamuoyuna hiçbir bilgi vermedi."[346]

Meriç Tumluer, 14 Eylül 2012 günü katıldığı Beyaz Tv'de yayınlanan "Dinamit" programında bu iddialarını daha da ileri götürerek "*Atatürk'ün açıklanmayan gizli vasiyetinin kendi elinde olduğunu, bu vasiyette 'Kürt meselesi'nden 'Hilafet meselesi'ne, 'Ortadoğu'daki gelişmeler'den 'ekonomik sorunlar'a pek çok konuda bilgi bulunduğunu*" söylemiştir.

"Atatürk'ün gizli vasiyeti" konusundaki iddia sahiplerinden birisi de Emekli Savcı Sayın Sacit Kayasu. M. Tumluer ile birlikte aynı televizyon programına konuk olan Kayasu, "*vasiyetin açıklanmasını Evren'in engellediğini ve yok ettiğini*" söylüyor. Yeni Şafak Gazetesi'nde çıkan "Atatürk'ün Vasiyetini Yok Eden Evren mi?" başlık haber şu şekilde: "*Kayasu, Kenan Evren'in Atatürk'ün millete yaptığı vasiyeti açıklaması gerektiğini söyledi. Kayasu, Atatürk'ün ölümünün 50. yılında açıklanmak üzere millete bir vasiyet bıraktığını, 1988 yılında vasiyetin açıklanması gerektiğini ancak bunun Evren tarafından engellendiğini kaydetti. Kayasu, 'Bu vasiyeti Evren sakladı, yok etti. Ölümünden 50 sene sonra açıklanacak olan vasiyet, Ankara 3. Sulh Hukuk Mahkemesi'nde saklanıyordu. Evren önce böyle bir şey yok dedi. Sonra fasa fiso dedi. Daha sonra da açıklanırsa çok tehlikelidir dedi. 24 yıl geçti üzerinden hâlâ açıklanmadı. Atatürk'e hiç mi değer vermiyorsunuz 'diyerek talepte bulundu.*"[347]

[346] "Ata'nın Gizli Olup İnkar Edilen Vasiyeti AİHM'de", http://www.fikir7.com

[347] *"Atatürk'ün Vasiyetini Yok Eden Evren Mi?"*, **Yeni Şafak,** 26 Mart 2012. http://www.beyazgazete.com/ haber/2012/3/26/ataturk-un-vasiyetini-yok-eden-evren-mi-1110981.html

"Gizli vasiyet" konusundaki iddialar zaman zaman öyle ölçüsüz bir noktaya taşınmıştır ki, bu gizli vasiyeti okuyan devlet adamların "öldürüldüğü" bile iddia edilebilmiştir! Beyaz Tv'deki söz konusu programı izledikten sonra bir yazı yazan Milat Gazetesi yazarı Sayın Ahmet Zeki Gayberi bu durumu şu şekilde anlatıyor: "*vasiyeti okuyan merhum Turgut Özal'ın da hala tartışılan ölümünü buna bağlayanlar var. Okuyup da hayatta kalanların ise Kemalizm'i ve derin devlet refleksini içselleştirdikleri için ölümden yırttıkları iddia ediliyor. O programda şu iddia bile dile getirildi: "O vasiyeti kasadan çıkararak okuyan Başbakan Adnan Menderes ile bakanları Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan, sırf bu nedenle asılmışlardır!*"[348]

[348] Ahmet Zeki Gayberi, *'Kimse okumasın diye darbe dahi yapıldı' 'Menderes ve bakanları vasiyeti gördüler diye asıldı' 'İçinde Kürt sorununun çözümü mü var?'*, **Milat**, 13.10.2012. http://www.milatgazetesi.com/okuyani-olduren-vasiyet/33255 /Milat

SONUÇ:

Gerçeklerin Özeti

1. Atatürk'ün 5 Eylül 1938'de el yazısı ile yazarak 6 Eylül 1938'de Beyoğlu 6. Noteri İsmail Kunter'e teslim ettiği 6 maddelik bilinen vasiyetnamesinden başka bir vasiyetnamesi yoktur.

2. M. Tumluer, Noter teslim edilen "zarflardan" bahsediyor? Halbuki Noter İsmail Kunter'in Atatürk'ün de imzaladığı "Zabıt Varakası"nda açıkça görülmektedir ki; Atatürk notere içinde el yazısı ile yazdığı bilinen vasiyetini koyarak kapattığı 1 adet zarf vermiştir. Noter, bir "Zabıt Varakası" hazırlamış, Atatürk'ten aldığı kapalı zarfı ve bu "Zabıt Varakası"nı birlikte başka bir zarfa koyarak mühürlemiş ve koruma altına almıştır.

3. 28 Kasım 1938'de Ankara Üçüncü Sulh Hukuk Hâkimi Osman Selçuk tarafından açılan ilk zarf noterin zarfıdır. İçinden "Zabıt Varakası" ve Atatürk'ün bilinen vasiyetinin bulunduğu zarf çıkmıştır. O zarf da açılarak vasiyet okunmuştur.

4. Atatürk'ün Terekesi'nde yer alan bütün belge, kitap, dosya ve değerli-değersiz eşya sayım listelerine göre bellidir. Bu eşyalardan kaybolan veya saklanan yoktur. Ziraat Bankası kasalarında saklanan belgelerin neler olduğuna yukarıda değerlendirilmişti. Bunlar arasında da "gizli vasiyet" sayılabilecek bir belge yoktur.

5. Kenan Evren'in ATV'de Murat Birsel'in konuğu olduğu bir programda bahsettiği ve "sırdır" dediği de yine kendi ifadesine göre "Atatürk'ün kenarına çıkmalar yaptığı el yazması dini bir kitaptır."[349] Bugün Atatürk'e ait 2.068'i Çankaya Cumhurbaşkanlığı'nda, 2.151'i Anıtkabir'de olmak üzere toplam 4.219 kayıtlı kitap bulunmaktadır. Bunların bir kısmı elyazması ve değerli sayılabilecek kitaplardır. Atatürk bu kitapların çoğunu okumuş, kenarlarına not düşmüştür. Anıtkabir'de bulunan kitaplardan okuduğu ve not düştüğü kitapların ilgili sayfaları yayınlanmıştır. Ayrıca yukarıda bahsettiğimiz Cumhurbaşkanlığı'nın yürüttüğü Tereke çalışmaları sırasında Atatürk Kitapları da çalışma kapsamında Tereke listeleri ile karşılaştırılarak sayılmış ve bu konudaki son durum bir kitap olarak yayınlanmıştır.[350] Yani Kenan Evren'in bahsettiği kitap ve notlar "sır" değildir, bir gizli vasiyet de sayılamaz.

6. Mustafa Kemal Atatürk, bir devlet adamı olarak ne söyleyecekse söylemiş ve yaptıklarıyla tarihe intikal etmiştir. Eğer Atatürk'ün bir siyasi-fikri mirası aranıyorsa O bunu sağlığında "benim mirasım akıl ve bilimdir" diyerek ifade etmiştir. Ayrıca şu üç önemli belge Atatürk'ün siyasi-fikri mirası, vasiyeti olarak kabul edilebilir: Gençliğe Hitabe, Onuncu Yıl Nutku ve Türk Ordularına Son Mesajı. Kanaatimizce bin bir emekle kurduğu ve "en büyük eserim" diye takdim ettiği Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni temel esasları doğrultusunda sahiplenmek ve ebediyen yaşatmak da O'nun mirasçısı olmak için yeterlidir.

---

[349] M. Birsel, "Atatürk'ün Gizli Kütüphanesi", **Sabah,** 21 Mart 2002.

[350] **Atatürk Kitaplığı,** Cumhurbaşkanlığı, Kardelen Ofset, Ankara, 2006, 1-552 s. Burada kitapların katalog listeleri de yer almaktadır.

Sevgi BAYAT*

Fikriye Hanım

Fikriye Hanım, Zübeyde Hanım'ın ikinci eşi Ragıp Bey'in kardeşi Memduh Hayrettin Bey'in çocuğudur. Fikriye Hanım'ın aileye yakınlığı bu akrabalıktan ileri gelmektedir. Fikriye 1887 yılında dünyaya gelmiştir. Abisi Enver ve küçük kardeşi Jülide ile birlikte üç kardeştir. Fransızca, Almanca ve Yunancayı iyi derecede bilen iyi yetiştirilmiş bir ailenin kızıydı. Fikriye müziğe ilgili bir hanımdır. Ud ve piyano çalmasını biliyordu.

Fikriye Hanım güzel ve özenli bir bayandır. Uzun boylu, ince yapılı, kara gözlü ve kara kaşlı bir hanımdır. Bakışları ve tavırları ile dikkat çeken bir güzellikte olan Fikriye Hanım aynı zamanda sakin yapılı ve zarif bir hanımdır.

* Sevgi Bayat,Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,history-tarih@hotmail.com

Fotoğraf: Fikriye Hanım

Fikriye Hanım küçük yaşlardan itibaren Zübeyde Hanım ile birlikte zaman geçirmiştir. Zaman zaman evlerinde de kalmış ve böyle olunca da Mustafa Kemal ile birlikte zaman geçirme fırsatı bulmuştur. Zübeyde Hanım Fikriye'yi sever ancak Mustafa Kemal'in kardeşi Makbule, Fikriye ile hiç anlaşamazlar ve sürekli tartışma içinde

olurlardı. Fikriye Hanım genç yaşta Mısırlı zengin bir aileye gelin olarak gitmiştir. Ancak bu evliliği çok uzun sürmemiştir. Farklı bir kültürün yaşantısına alışamayan Fikriye Hanım evliliğini sonlandırarak İstanbul'a geri dönmüştür.[351]

Fikriye Hanım'ın evliliğinin 6 ay kadar sürdüğü ifade edilmektedir. Ancak eşinin isminin ne olduğu nasıl bir ailede evli olarak kaldığı soruları yanıt bulamamıştır. Sadece zengin Mısırlı bir aileye gelin olarak gittiği ancak evliliğinin uzun sürmediği bilinmektedir.

Mustafa Kemal Milli Mücadele'nin başlamasının ardından Anadolu'ya geçince bir kadının düzenine ihtiyaç duyulmuştur. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlığı ile bilinen ve fedakârlığı konusunda kimsenin şüphesi olmayan Fikriye Hanım akla ilk gelen isim olmuştur.

Araştırmacı Eriş Ülger Fikriye Hanım'ı şöyle tanımlamaktadır: *"Fikriye Hanım, Ankara Garı'ndaki Direksiyon Binası'nda ulusal mücadelenin en zorlu sürecinde bulundu. Karargâh olarak kullanılan binada, Fikriye Hanım âşık olduğu Atatürk'ün yanında yemekler yaptı, çamaşırlar yıkadı; cepheden gelenleri, ziyaretçileri ağırladı, gidenleri uğurladı. Birinci ve İkinci İnönü Savaşları'nın kazanıldığı sürecin ardından Atatürk, cepheden döndü ve iki yıla yakın omuz omuza mücadele verdiler."*[352] Fikriye Hanım'ın fedakâr tutumunda elbette Mustafa Kemal'e olan aşkı ön plândadır.

Fikriye'nin Çankaya Köşkü'ne gelmesinin sakıncalı olacağı görüşü yaygındı. Çünkü köşk içinde tamamen erkek çalışanların olması

[351] İsmet Bozdağ, Latife ve Fikriye İki Aşk Arasında Atatürk,İstanbul,2009,s.37-38

[352] Hülya Karabağlı, *" Atatürk'ün Fikriye Hanım'a yazdığı şiir"*,T24, 09 Kasım 2012

Fikriye'nin köşke gelmemesi için bir sebep olarak gösteriliyordu. Ancak Mustafa Kemal bu fikre katî suretle karşı çıkmış ve Fikriye'nin köşke gelmesine onay vermiştir. Fikriye Hanım köşkün bütün işlerine kısa zamanda hâkim olmuştur. Mustafa Kemal başta olmak üzere bütün köşk çalışanlarının sevgisini kazanmıştır. Ancak Fikriye Hanım'ın sorun yaşadığı tek kişi Mustafa Kemal'in kardeşi Makbule Hanım olmuştur. Bir araya geldikleri zaman sürekli tartışma içerisine olmuşlardır.

Fikriye Hanım dönemin önemli rahatsızlıklarından olan ciğer tiberkilozu hastalığına yakalanmıştır. Hastalık zamanla direncini kırmaya başlamıştır. Özellikle Latife Hanım'ın ismi köşkte dillendirilmeye başlanınca Fikriye Hanım'ın üzüntüsü giderek artmaya başlamıştır. Bütün bu durumlar Mustafa Kemal'in dikkatinden kaçmamış ve hastalığın tedavisi için Münih'te bir sanatoryuma gönderilmesine karar verilmiştir. Fikriye bu duruma çok itiraz etse de sanatoryuma gönderilmiştir.

Bu dönemde Mustafa Kemal'in hayatına girecek olan ikinci kadın Latife Hanım ortaya çıkmıştır. Ancak Mustafa Kemal, Fikriye'nin duygulularının farkındaydı ve Fikriye'nin hastalığının duygusal olarak da etkilendiğinin bilincindeydi. Bu nedenle Fikriye'nin sağlığının düzelmesi için sanatoryuma gönderilmesine kadar Latife Hanım ile görüşmemiştir.

Fikriye sanatoryuma gitmeden önce Mustafa Kemal ile birlikte Bursa gezisine katılmıştır. O anki atmosferi Salih Bozok anılarında şöyle ifade etmiştir: "*Bursa'ya gidilmesinin ardından düzenlenen geçit töreninde Fikriye Mustafa Kemal'in hemen ardından gelen otomobilin içinde töreni gözyaşlarıyla töreni izliyordu... Belediye Başkanı'nın konağında kalan Fikriye ve Mustafa Kemal arasında o geçen konuşmada Fikriye Mustafa Kemal'e -Paşam beni göndermeyin- diye gözyaşı*

dökmüştür. Ancak Mustafa Kemal – Biraz daha sakin ve dinlenip düşünürsen bu durumun senin için ne kadar yararlı olduğunu anlayacaksın. İnsan bir süreli ayrılık için bütün hayatını feda eder mi? Bu konuşmanın ardından Fikriye durumu kabul etmiş ve gitmeye razı olmuştur. Fikriye'yi uğurlamaya Halide Edip Hanım gelmiştir."[353]

Fikriye Hanım sanatoryumdan döndüğünde Mustafa Kemal Paşa'nın Latife Hanım ile evlendiğini duyunca derin bir hüzün yaşamıştır. Bu derin üzüntü hem Mustafa Kemal Paşa'yı hem Fikriye'yi hem Paşa'nın yaverlerini etkisi altına almıştır. Bu üzüntü içerisinde Latife Hanım ise derin bir kıskançlık hissi ile zaten iyi gitmeyen evliliklerini daha çok zedelemeye başlamıştır.

Bu durumu Latife Hanım'ın erkek kardeşi Ömer Uşşaki'nin torunu Dilek Bebe, "Yüzyılın Aşkları" belgeselinde, halasının Atatürk'le evliliğine dair verdiği bilgilerde şöyle ifade etmiştir: *"Bunu şöyle düşünün: Sizin eskiden birlikte yaşamış olduğunuz bir hanım gelip kapınızı çalsa ve sizin evde kalmaya kalksa eşiniz ne der? Ben de olsam sinirlenirim. Kaldı ki Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ndesiniz. Bu, çiftin arasındaki ilişkiyi de bozar, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne olan saygıyı da bozar. Çünkü normal bir durum değil. Halam, bütün nezaketine rağmen bazı şeyleri anlatamayınca herhalde bir gün kapısının önünde, 'Bu hanım hâlâ burada mı?' demiş ve bunu da Fikriye Hanım duymuş ve gitmiş zaten..."*[354] sözleri olası bir kıskançlık durumu olarak ifade etmiştir.

Fikriye Hanım köşkten uzaklaştırılmaya çalışıldıysa da başarılı olunamamıştır. Çankaya'ya geldiği bir gün ısrarla içeri girmek istemiş ancak Latife Hanım tarafından engel olunmuştur. Eriş Ülger, bu son ziyareti şöyle anlatmıştır:

[353] Salih Bozok,a.g.e,s.128-130
[354] Can Dündar, Yüzyılın Aşkları Belgeseli

"Fayton, köşkün kapısı önünde durur. Nizamiyedeki nöbetçi askerler Fikriye Hanım'ı tanımaz. Fikriye Hanım, 'Ben Paşa'nın akrabasıyım. İsmim Fikriye. Paşa'yı görmek istediğimi haber verir misiniz' diye sorar. Nöbetçi erlerden birisi, 'Hay hay Hanımefendi, hemen içeriye haber vereyim' der."

"Birkaç dakika sonra Paşa'nın yaveri Rüsuhi (Savaşçı) Bey gelir. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

– Buyurun Fikriye Hanımefendi. Ne istiyorsunuz?

– Paşa Hazretlerini görmek istiyorum Rüsuhi Bey.

– Lütfen bekleyiniz, Paşa Hazretlerine arz edeyim."

"Başyaver Rüsuhi Bey, Paşa'nın huzuruna çıkar. Lâtife Hanım'la salonda sohbet ediyorlardır. Paşa'ya, Fikriye Hanım'ın dışarıda kabul edilmek için beklediğini söylerken, Latife Hanım şöyle der:

– Gene mi o kadın? Daha dün kovdum, gene mi gelmiş?"

"Rüsuhi Bey bir şeyler söylemek ister ama Lâtife Hanım fırsat vermez:

– Ne duruyorsunuz. Söylediklerimi duymadınız mı? Kovun gitsin."

"Rüsuhi yan gözle Paşa'ya bakar; izin alarak odadan çıkar ve Paşa'nın 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan ayrıldığı günden beri emir subaylığını yapan ve bir anlamda onun gölgesi olan Muzaffer Bey'e şu talimatı verir:

– Muzaffer Bey, hemen kapıda bekleyen Fikriye Hanım'a, Paşa Hazretleri'nin şu an çok meşgul olduğunu, bugün kendisini kabul etmesinin mümkün olmadığını söyleyiniz.

– Emredersiniz. Ancak ben Fikriye Hanım'a saygıyla bağlıyım. Bu zor görevi yerine getirmek benim için mümkün değil.

– Bu emir benim değil.

Muzaffer Bey çaresiz dışarı çıkar. Fikriye Hanım'ın yanına gider.

– Hanımefendi, ziyaretinizi birkaç gün erteleseniz. Paşa Hazretleri şu anda çok meşguller de..."

Eriş Ülger, Fikriye Hanım'ın intiharıyla sonuçlanacak gelişmeleri şöyle aktardı:

"Fikriye Hanım böyle bir cevapla karşılaşacağını hiç tahmin etmemiştir. Düşecekmiş gibi olur ve 'Ya, öyle mi Muzaffer Bey!' dedikten sonra arkasına bakmadan faytona biner."

"Fayton, Köşk'ten daha uzaklaşmadan bir silah sesi Çankaya semalarında yankılanır. Fikriye Hanım'ın başı faytonun arkasındaki koltukta, yana düşmüştür. Neye uğradığını şaşıran faytoncu 'İmdat!' diye bağırırken ilk yetişen Muzaffer Bey olur. Fikriye Hanım sol elini göğsüne bastırmış, parmakları arasından kan sızıyordur; sağ elinde kahverengi Browning marka tabanca vardır. Fikriye Hanım'ı, nizamiyeden gelen askerlerinde yardımı ile faytondan indirirler. Bir yandan araba bulunurken, bir yandan da Mustafa Kemal'e haber verirler."[355]

Fikriye Hanım derhal Memleket Hastanesi'ne kaldırılmıştır. Ameliyata alınmıştır ancak doktor Mim Kemâl koma halindeki bir hastanın ameliyatının mümkün olmadığını söylemiş ve ameliyattan vazgeçmiştir.

[355] Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz.Eriş Ülger, Ümmid-i Aşkım Fikriye,İstanbul,2015

Ancak Can Dündar'ın 27.02.2010 tarihinde yaptığı bir haber ile bu ölümü başka bir noktaya taşımıştır. Fikriye Hanım'ın Amerika'da yaşayan öz yeğeni Abbas Hayri Özdinçer ile yapmış olduğu görüşmede durumu şöyle ifade etmiştir: *"Bilinenin aksine, Fikriye Hanım, olaydan sonra hemen ölmemiş, kanlar içinde Memleket Hastanesi'ne kaldırılmıştı. Olaydan sonradan haberi olan Gazi, bizzat hastaneyi aramış, ilgilenmiş ama Fikriye Hanım kurtarılamamıştı. Ölümden sonra Fikriye Hanım'ın İstanbul'daki ağabeyi Ali Enver Bey iki sivil polis eşliğinde Ankara'ya getirilmişti. Enver Bey, cesedi görmek istediğinde, kendisine naşın defnedildiği söylenmişti. Ama o, işin peşini bırakmamış, kardeşinin yattığı hastaneye giderek ölüm olayını araştırmıştı. Ve olay gecesi hastanede çalışan görevlilerden biri, kendisine "büyük sır"rı söylemişti: "Kurşun, kardeşinizin sırtındaydı".O gün hastanede yatanlardan çoban Hüseyin ise Ali Enver beye şöyle demişti: "O gece bir avrat getirdiler. Sabaha kadar avaz avaz 'Alçaklar... katiller... vurdular beni...' diye bağırdı".*[356]

Defin işlemleri ile Salih Bozok ilgilenmiştir. Definin büyük bir gizlilik içerisinde yapıldığını ve defin işini yapanlar dahi kimi defnettiklerini bilmediğini ifade etmiştir.

"Mustafa Kemal, 30 Mayıs 1924 tarihinde defnedenlerin bile kimi defnettiklerini bilmediği Fikriye'yi, ölümünden 5-6 hafta sonra, 25 Temmuz 1924 günü Salih Bozok'u da yanına alarak ziyaret eder. Sıcak hava Mustafa Kemal'i terletir. Cebinden ipek beyaz mendilini çıkarır, yüzünü ve alnını siler. Beyaz mendil sırılsıklam olur. Beş, on adım arkasında duran Salih Bozok'a dönüp yeni bir mendil isteyince yüzü her şeyi ele verir. Paşa, Bozok'a, 'Çocuk, bu mendiller insanın terini silmiyor,

[356] Can Dündar, "Fikriye Hanım'ın yeğeninin iddiası:"Halam intihar etmedi, sırtından vurdular",Milliyet Gazetesi 27.02.2010

senin mendilin var mı?' diye sorar. Mezarın başında Fikriye ile baş başa kalan Mustafa Kemal ayrılırken beyaz mendilini bırakır. Bu, Fikriye'yi ilk ve son ziyaretidir."[357]

Eriş Ülger, Fikriye'nin mezarı Köşk'e çıkarken sol tarafta, bugünkü Ankara Kuğulu Park civarında, , küçük bir mezarlıkta olduğunu ifade etmiştir. [358]

Mustafa Kemal Paşa bu durumdan derin bir üzüntü duymuştur. Kötü giden evliliğine Fikriye Hanım kıskançlığı öldükten sonra dahi etki etmeye devam etmiştir. Salih Bozok bir anısında : " *Fikriye Hanım'ın ölümünün ardından Latife Hanım ile Mustafa Kemal Paşa arasında bir kavga patlak verdi. Paşa'nın anlattığına göre bu durumun yaşanmasında Fikriye'nin kendisini vurmasının şokunu atlamaması büyük olmuştur. Paşa bir gün yeni doğmuş köpek yavruları ile oynarken neşeli tavırları ile Latife Hanım' a dönerek köpekleri işaret etmiş ve – Latife bak diyeceği yerde, - Fikriye bak demiş ve bu durum çok büyük bir kavgaya sebep olarak Latife Hanım'ın ayrılma isteğine kadar gitmiştir."*[359]

Latife Hanım'ın erkek kardeşi Ömer Uşşaki'nin torunu Dilek Bebe, "Yüzyılın Aşkları" belgeselinde bu durumu da yorumlamış ve *"Bence Mustafa Kemal Paşa Fikriye Hanım'ın ölümü nedeniyle vicdan azabı çekmiştir. Sonra yanlışlıkla onun adını söylemesi kasıtlı bir şey değildir, ama halam herhalde çok üzülmüştür buna. Bildiğim kadarıyla o olayın ardından İzmir'den annesiyle babasını çağırır, evi terk etmek istediğini*

[357] Eriş Ülger, Ümmid-i Aşkım Fikriye,İstanbul,2015
[358] "*Atatürk'ün aşkı Fikriye Hanım'ın mezarının yeri*", http://www.ataturkdevrimleri.com/yazi-707-ataturk-un-aski-fikriye-nin-mezar-yeri.html , erişim tarihi, 25.06.2016
[359] Salih Bozok,a.g.e,s.188-189

söyler. Muammer Bey ve Adviye Hanım da 'Evlilikte olur bunlar' diye onu ikna ederler."[360] İfadesini kullanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa kuşkusuz Fikriye Hanım duygusal bir bağlılık hissetmiştir. Yakın arkadaşı Salih Bozok: "Eğer Paşa Fikriye ile evlenseydi mutlu bir evlilik sürdürebilirdi." ifadelerini kullanmıştır. Salih Bozok'un cep defterine not ettiği üzere, Atatürk'ün Fikriye Hanım'a hitaben söylediği bir şiiri aktarmıştır.

"İçsem de bir kadeh hayat iksirinden,

Zamansız ayrıldım, bilinsin Fikriye'den.

Bıkmadım ki doyayım o narin ellerinden,

Ümmid-i aşkım saracak seni, cefakâr teninden."

[360]Can Dündar, Yüzyılın Aşıkları Belgeseli

Kaan KARADUMAN

Mustafa Kemal Paşa'nın Latife'si

Mustafa Kemal Paşa...

Hayatının her anı; kanla, savaşla, acıyla, gözyaşıyla, yoksullukla geçmiş; Büyük Komutan!

İmparatorluğun her karışında görev alıyor; Rumeli, İstanbul, Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu, Arap Yarımadası, Ege (Akdeniz) ayırt etmeden, büyük bir aşkla; o cepheden diğer cepheye koşuyor, vatanını kurtarmaya çalışıyordu. Çoğu kez soluklanmak için kullandığı sigarayı bile doğru düzgün içemiyor, tütünlerini gazete kağıtlarına sarıp acı acı içiyor, tek bir an bile kendi rahatını düşünmüyordu. Ailesiz bir hayat yaşadı... Baba sevgisi olmadan, Anne sevgisi olmadan yaşamak zorundaydı. Çünkü anne ve babasından çok sevdiği bir şey vardı. O da: Vatanı!

Gençliğinde bu sele kapılmıştı. Henüz genç bir delikanlıyken koyu baskı dönemi olan 2. Abdülhamid zamanında zindana atıldı, sürgün edildi. Daha sonra Zübeyde Hanım, vefat ettiğinde kabrinin başında o dönemi şöyle anlatacaktı:

"Ölüm, yaradılışın tabii bir kanunudur. Fakat bazen ne hazin görünüşler arz eder. Burada yatan validem, cebrin, zulmün, bütün milleti felaket uçurumuna götüren bir keyfi idarenin kurbanı olmuştur."

Sonra annesinin, ıstırap hikayesini ana hatlarıyla anlatır. Örneğin daha 1905'te, yani akademiyi bitirip hayata ilk adımını atarken nasıl kendisini zindana sürüklediklerini, aylarca süren bu tehlikeli olayı annesinden saklamak gayretlerini, zindandan çıkınca, kendisini görmek için İstanbul'a koşan annesini ancak görebildiğini, sonra da kendisinin sürgün hayatının başladığını anlatır. Hem de onu menfasına götürecek olan vapura Mustafa Kemal bindirilirken annesinin ona yaklaşmasına bile izin vermemişlerdi. Mütarekeye kadar olan günler hemen daima annesinden ayrı, mütareke günleri ise, bin bir cefa ve ıstırap içinde geçmişti. Bir aralık Zübeyde Hanım, Padişahın, oğlu için verdiği iman hükümlerinin infaz edildiğine ve oğlunu ebediyen kaybettiğine ile inandı. Felç o zaman geldi. Gazi annesinin mezarı başında sözlerine şöyle devam eder:

"Onu pek yakın zamanda İstanbul'dan kurtarabildim. Fakat o zaman o, maddeten artık ölmüştü."

Ondan sonraki sözleri yemindir:

"Validemin ruhuna ve bütün ecdat (atalar) ruhuna müteahhit olduğum (üzerime yüklediğim) vicdan yeminini tekrar edeyim: Validemin mezarı başında ve Allah'ın huzurunda aht ve peyman (yemin) ediyorum, bu kadar kan dökerek, milletin elde ettiği hakimiyetin muhafazası ve müdafaası için, icap ederse validemin yanına

gitmekte asla tereddüt etmeyeceğim. Hakimiyet-i milliye uğrunda canımı vermek, benim için vicdan ve namus borcu olsun..."[361]

Nitekim, Mustafa Kemal Paşa; annesi Zübeyde Hanım vefat ettiğinde bile yanında olamadı. O hala vatan işleriyle meşguldü! Yıllarca hayatı bir koşuşturma içinde geçmişti. İmparatorluğun durumunu cephelerde gördü, ölçtü, biçti. Yapılan yanlış girişimleri tek tek not etti ve günü geldiğinde azimle, heyecanla ve büyük bir aşkla vatanını kurtarmak için yıllar boyu hesapladığı planları tek tek devreye soktu. Peki, bu akan zaman selinde hiç mi kalbi birine kapılmadı?

Çocukluk ve ilk gençlik yıllarının geçici sevdalarını elbette ki, aşk sayamayız. Selanik'te, Ahmet Subaşı mahallesinde Mustafa Kemal'in doğduğu ve bir süre yaşadığı evin yakınlarında da elbette ki, komşular vardı. Bu komşuların onun yaşında kızları vardı. Her mahalle çocuğu gibi onun da bu kızlara komşuluk oyunları ile başlayıp, bozuşmalara, barışmalara hatta sevda yeminlerine kadar varan çocukluk, ilk gençlik maceraları olmuştur. Onun küçüklüğünü tanıyan mahalle arkadaşı ve sonra yaveri Salih Bozok şöyle anlatır:

"Mustafa 10-12 yaşındayken, 8 yaşında bir komşu kızına aşık olmuştu. Akşam üzerleri mektepten çıkınca evine koşar, elbiselerini ütületir, sevdiği komşu kızını pencereden görmek için sokağa fırlardı..."

Hangi çocuğun hayatında bu tür maceralar yoktur... Bunlara ilk gençlik yıllarının sevdalarını da eklemeli. Mesela Emine?

[361] Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam 3. Cilt, Remzi Kitabevi, 16. Basım, s.76

"Bu dakika vapura gidiyorum. Bu an-ı meşum (kötü saat) bize kan ağlatacak. Bendeniz sizi unutmayacağıma vicdanen yemin eder, sizden de aynı vefayı beklerim. Allaha ısmarladık...

Mustafa Kemal"

Bu mektup, Manastır İdadisini (o zamanki lise) bitirip Harp Okulu'na girmek için Selanik'ten vapurla hareket etmek üzere olan Mustafa Kemal Tarafından yazılmıştır. Tarih 1899 olacaktır. Mustafa Kemal gerçi henüz 18 yaşını bitirmiştir. Ama Emine henüz 12 yaşındadır. Pekiyi sonra ne oldu? Hiç! Zaman hükmünü yürüttü ve hem Mustafa Kemal, hem Eminecik, kendi yollarında kendi hayatlarını yaşadılar.

Hem Selanik'te, Manastır'da yalnız Emine'de yok. Komşuları Nadire ve Hatice kardeşler? Hatta Zübeyde Hanım, subay çıktığı sıralarda oğlunu bu komşu kızı Hatice'yle baş göz etmeye bile çalışmıştır. Bu evlenme iyi ki olmadı. Hem Mustafa Kemal, hem Hatice mutsuz olacaklardı. Çünkü Mustafa Kemal bir ev adamı değildi. Hiçbir zaman da olmadı. Onun, evinin dışında yapacağı bir şeyler vardı ve kaderin eli, ona ancak bu işlerle haşır neşir olmayı mukadder kılmıştı. Öyle de oldu...

Manastır İdadisinde iken tutulduğu ve bir aralık hatta kaçırmaya kalktığı bir Rum kızının sevdasını da haydi bu ilk gençlik hikayelerine ekleyelim. Hem haydi kaçıracaktı diyelim. Ama neyle? Nereye? Bunlar o gençlik rüyalarıdır ki, ancak o anlat yaşanılır... Mustafa Kemal'in bir hanımla devamlıca mektuplaşmaları ise, ancak çok sonraları ve Mustafa Kemal Sofya'da ataşemiliterken oldu. Bu hanımın adı Madam Corinne (Korin)'di. Madam Corinne İtalyan asıllıydı. Babası Dr. Luigi bir İtalyan askeri doktoru idi. Osmanlı devleti hizmetine girmişti. Corinne,

Mustafa Kemal'in eski arkadaşlarından bir Türk subayı ile evlendi. Bu subay Balkan Harbinde şehit düştü. Mustafa Kemal'in işte bu Madam Corinne'le bir süre mektuplaşmaları vardır. Bu mektuplaşma, Mustafa Kemal Sofya'dayken hararetlice bir şekil alır.[362] Daha sonraları İstanbul'a döndüğünde Madam Corinne'yi hiç aramayacaktır... Yani o da hayatında gelip geçici bir rüzgardır. Fakat eninde sonunda hayatına bir kadın damga vuracaktır... Latife!

Mustafa Kemal Paşa, Latife ile hayatını birleştirdi. Gerçekten kalbini ona kaptırmış mıydı? Yoksa milletine örnek olmak için mi evlenmişti? Daha sonra Başyaveri Salih Bozok, anılarında Atatürk'ün evlilik kararı alışını şöyle anlatacaktı:

"Bir gün İsmet Paşa ile Yusuf Kemal Tengirşek'ten başka kimsenin bulunmadığı (tabii Recep Zühtü, Kılıç Ali, Nuri Conker de vardı) Bir sofrada kararlı bir sesle şunları söyledi: Memlekette yapacak çok işimiz var! Toplumumuz, bugünkü yapısı ile yüzde elli randıman veriyor; çünkü kadını üretimden çekmişiz, onu sadece çocuk doğuran, sökük diken, yemek pişiren yaratık haline koymuşuz!

"Elbette son derece yanlış!"

"Kadını, erkekle eşit haklara kavuşturmak ve üretimde kendisinden tıpkı erkek gibi yararlanmak gerekir. Bunu yapmadıkça batı milletlerinin hizasına gelmemiz söz konusu olamaz."

"Bu işlerde kim ön ayak olacak topluma: BİZ! Nasıl ön ayak olacağız? Başkasının karısında uygulamasını istediğimiz şeyleri, biz önce kendi karımızda uygulayacağız!"

[362] Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e. s. 457-458

"Kadının yüzü mü açılacak; önce kendi eşlerimizin yüzleri açılacak ki, vatandaştan bu uygarlığı istemekte haklı olabilelim!"

"Kendi karımız bir yerde çalışmıyor, üretime katılmıyorsa, başkasının karısının çalışmasını ve üretime katılmasını istemek haksızlık olur! Evli değilsek, bu isteklerimiz karşısında vatandaşlar, haklı olarak 'Bekara karı boşamak kolaydır' deyip önerilerimize kulak asmayabilirler! Görüyorum ki, aranızda bir ben bekarım. Ben, hepinizin başında olduğuma göre, örnek benden gelişmelidir!"

"Onun için evleneceğim! Vatandaştan ne yapmasını istiyorsam, önce bunu ben yapacağım, karım yapacak!"

Bu özgün konuşmadan sonra birer birer yüzümüze baktı ve sordu:

– Latife Hanım hakkında ne düşünüyorsunuz?

Gözlerini Yusuf Kemal'in yüzüne dikti. "Sen söyle bakalım" der gibi bakıyordu. Yusuf Kemal, sözlerini ölçüp tartarak yavaş yavaş konuşmaya başladı:

– Biliyorsunuz Paşam, ben henüz bu küçük hanımefendiyi görmek şerefine erişemedim. Bu nedenle kişiliği hakkında bir şey söyleyemem! Ancak, biraz önce buyurduğunuz ve bizi gerçekten aydınlatan fikirlerinize hayran kaldığımı içtenlikle söylemeliyim. Bir toplumun yöneticisi, tolumdan beklediklerini kendisi topluma vermezse, kesinlikle başarısızlığa uğraması doğaldır. Kadınlarımızı, uygar Batı toplumlarındaki fonksiyonlara kavuşturmamız farzdır...

Mustafa Kemal Paşa, bu kez gözlerini İsmet Paşa'ya çevirdi:

– Ben her bakımdan Latife Hanım'dan yanayım. Bunu daha önce de size birçok kez açıkladım. Birincisi, Latife Hanım, kültürlü bir kadın.

Sadece kolej okumuş, bitirmiş değil, çağımızın önemli kitaplarını okumuş, anlamış bir genç kızımız. Dünyayı ve memleketimizi tanıyor. Bildiği yabancı diller, gelecek yıllarda daha da gelişecek diplomatik münasebetlerimizde Paşamıza daha da yararlı olacak! İzmir'in soylu ve zengin bir ailesinin kızı... Görebildiğim kadar, size de tapıyor Paşam! Güzel, seven, bilgili, soylu bir genç kız için, bilmem ki başka ne söylenebilir?

Hepimiz sıra ile düşüncelerimizi özetledik. Hiçbirimizin sözünü kesmeden sonuna kadar dikkatle dinledi ve sonra şunları söyledi:

– Görüyorum ki, bilgi, soy ve güzellik üzerine hepiniz birleşmişsiniz. Ben, Latife'yi fazla güzel bulmadığım için, kendisiyle evlenmeyi düşünüyorum. Bir ressamın portresinde bile bir anlam, bir derinlik varsa onu tutuyoruz. Latife'de bir anlam, bir derinlik sezmekteyim. Eğer sonradan değişmezse bugünkü çerçeve içinde evlenme için ideal bir portre...[363]

İşte Mustafa Kemal Paşa, evlilik kararını böyle almıştı. Latife'yi hem kalbi için seçmiş, hem de milletine örnek olmak için seçmişti. Peki, Latife kimdi?

[363] İsmet Bozdağ, Latife ve Fikriye, Truva Yayınları, İstanbul, 2005 s. 96-97-98

Latife Hanım

Latife Hanım

Aydın Türk kadınının simgesi olan Latife Hanım'ı yakından tanıyabilmek için kuşkusuz öncelikle aile yapısına bakmak gerekir. Aslen Uşaklı olan ailenin ata mesleği helvacılıktır. Ancak Latife Hanım'ın büyük dedesi Hacı Ali Efendi ticaretle uğraşmayı tercih etmiş ve ata mesleğini bırakarak, o dönemde (19. Yüzyıl) Ege Bölge'sinin ticaret merkezi olan İzmir'e göç etmiştir. Hacı Ali Efendi İzmir'de Avrupalıların evlerini süsleyen Anadolu halılarının, ticaretini yapmaya başlar. İşler iyi gider ve İzmir'deki halı ticarethanesi yetersiz kalmaya başlar. Bunun üzerine İstanbul'da bir şube açılır ve başına Hacı Ali Efendi'nin büyük oğlu Hacı Halil Efendi geçer. Hacı Ali Efendi'nin diğer oğlu Sadık Bey ise bir yandan halı ticaretine devam ederken bir yandan da develerle kervancılık yapmaya başlar. Ancak 1858'de inşaatına başlanan ve Osmanlı'nın ilk demir yolu hattı olan İzmir-Aydın tren hattının 1886'da Aydın'a ulaşması ile kervancılık eski önemini ve karlılığını kaybeder. Halı ticareti yapma devam eden Sadık Bey 1867 yılında Paris sergisine katılır ve sergilediği ürünlerden bir halı, altın madalya ödülüne layık bulunur.[364] Daha sonra Sadık Bey, Makbule hanım ile evlenir. Makbule Hanım'da bir İzmir kızıdır. İkilinin tek bir çocuğu olur. O da ileride Latife Hanım'ın babası olacak olan; Muammer Bey'dir. Muammer Bey, aynı zamanda İzmir Belediye Başkanlığı da yapmıştır. İki kere seçimleri kazanmış son başkanlığında istifasını vermiştir. 3. Kez seçime girdiğinde, mensubu olduğu İttihat ve Terakki'den ayrılmış, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan aday olmuş, fakat bu sefer seçimi kazanamamıştır. Muammer Bey, İzmir'in tanınmış ailelerinden Saduliah Efendizadelerden Daniş Bey'in kızı Adviye Hanım

[364] Latif İnce, Atatürk ve Latife Hanım, Hukuk Gündemi Dergisi Atatürk Özel Sayısı, Ankara Barosu, s.69

ile evlenir. Çiftin 6 tane çocuğu olur. Bu çocuklardan biri ileride büyüyüp, Mustafa Kemal Paşa'nın karısı olacak olan Latife'dir!

Latife Nasıl Biriydi?

Latife, varlıklı bir ailede büyümüştü. İstediği zaman sakin duran istediği zaman da öne çıkabilen bir kadındı. En önemlisi, ne istediğini bilen bir kadındı. Latife'yi Çerkez güzellerine benzetenler az değildi. Parlak cildi, siyah saçlarıyla Çerkez babaannesi Makbule Hanım'ı andırırdı. Boyu daha ziyade aile içinde "Minik Hanım" diye adlandırılan anneannnesi Havva Refika Hanım'a çekmişti. 1,56-1,57 civarındaydı. Gözleriyle güler, gözleriyle öfkelenirdi. Türkçe'yi, kah çok neşeli, kah mağrur, müzikal bir tonlamayla konuşur "Ben buradayım" diyen duruşuyla öne çıkardı. [365]

Bozkurt kitabının yazarı Armstrong onu tarif ederken, "Kadınların gizli bir cinsellik çağrıştıran bakışlarıyla değil, bir erkeğin diğerine bakışına benzer bir şekilde, dosdoğru bakıyordu. Çok becerikliydi, emirleri kısa ve kesindi ama bütün otoritesine karşın o gene de zarif ve kadınsı kalabiliyordu" diyor.[366] Latife'nin sanata, edebiyata ve müziğe özel bir yeteneği vardı. Büyük dedesi Salih Bey ona Londra'dan bir piyano getirmişti. Ünlü Avusturyalı şair Rilke'nin yeğeni olan piyanist Anna Grosser -Rilke- ona üç sene piyano dersi verdi. *Nie Verwehte Klaenge* (Hiç kaybolmayan melodiler) adlı anı kitabında Latife'den söz eder:

"Tanıdığım Türk kadınları içinde en kayda değer olanı Latife Muammer'di. Onu ilk gördüğümde, 15 yaşındaydı. İzmirli milyoner bir

[365] İpek Çalışlar, Latife Hanım, Doğan Kitapçılık AŞ, 2006, s.37
[366] H.C Armstrong, Bozkurt, Arba Yayınları, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, 1996, s.140-141

Türk tüccarın en büyük kızıydı. İngiliz stilinde dekore edilmiş ve İngiliz stilinde bir yaşamın sürdüğü bir evde otururlardı. Bu şekilde, yabancı dilleri derinlemesine öğrenirlerdi. Her yıl birkaç ayı Londra veya Paris'te geçirirlerdi. Almanya'ya pek gitmedikleri halde Latife en baştan beri Alman diline, edebiyatına, sanatına ve özellikle de Alman müziğine olağanüstü bir ilgi duyuyordu. Çok güzel ve çok zeki gözleri, ifadeli bir ağzı vardı. Genç kız onunla tanıştığım andan itibaren beni fevkalade etkiledi. Annesi, hayatım boyunca tanıdığım en güzel Türk kadınlarından biriydi. Murillo'nun Madonna tablolarını andırıyordu. Latife annesine tercümanlık yapıyordu. Ziyaretlerinin amacı Latife'ye piyano dersi vermemi rica etmekti. Ben de Latife'den bana piyanoda bir şey çalmasını istedim. Ve *Beethoven'ın Ay Işığı Sonatı*'nın nefis "*Adaggio*"sunu çalmaya başlayınca, şaşkınlığım büyüdü. Çalışında bazı teknik yetersizlikler olsa da parçayı kavrayışı şaşırtıcı derecede iyiydi. Böylesine yetenekli bir öğrenciyle karşılaşmak beni çok mutlu etmişti. 1918 yılına kadar ona verdiğim piyano derslerinden büyük zevk aldım. Kusursuz bir Almanca konuşuyor, büyük Alman edebiyatçılarına karşı tutkulu bir hayranlık duyuyordu. *Faust*'un birinci bölümünü ezbere okuyabiliyordu. O benim için hep öğrencilerimin en yeteneklisi ve bütün varlığıyla en ilginci olarak kalacaktır."[367] Gerçekten de Latife'nin aldığı eğitim muazzamdı. Bunu tabi ki babası Muammer Bey'e borçluydu. İzmirli Muammer Bey, dış dünyayla çok iç içe yaşadığından çocuklarının çok sayıda yabancı dil konuşmasına önem veriyordu. Dünya dilinin İngilizce olacağını fark ettiği için, ilk çocuğu Latife'nin mürebbiyesini İngiltere'den getirtmişti. Kızını oğullarından ayırmayı hiç aklından geçirmedi. 3-4 yaşında İngilizce derslerine başlayan Latife hemen ardından da Fransızcayla, Almancayla, Latinceyle tanıştı. Latife kardeşleriyle birlikten her biri başka dil konuşan mürebbiyeler

[367] İpek Çalışlar, a.g.e. s.27

gözetiminde gelişip serpildi. Muammer Bey İzmir'deki okul sıkıntısını aşmak için İngiliz, Alman, Fransız öğretmenler getirtmişti. Latife'nin yeğeni Muammer Erboy, o günleri şöyle anlatıyor:

"O kadar mürebbiyeyi birer kişi için getirtmek günah deyip bugünkü İzmir Türk Koleji'nin altında dağ evlerinin andıran saçaklı bir binacık yaptırıyor ve bu binayı dershane olarak kullanıyor. Mahalleden çocuklarının eğitimine kafi para ayıramayan insanların akıllı çocuklarına orada ders veriliyor. Her gün. Okul gibi yani... Kendi çocuklarının yanı sıra 20'ye yakın çocuk okuturmuş. Her memleketten, her ana lisandan hoca vardı içerde. Altı yedi tane, gayet kalabalık yani. Büyük dedemin eğitime önem veren bu tutumu, sanırım babası Sadık Bey'den kaynaklanıyor. Dedem çok ileri görüşlü imiş."[368]

Eğitim Uşakizadeler'in hayatında büyük bir öneme sahipti. Daha sonra Latife, eğitim temelini daha da sağlamlaştırmak için 14 yaşında İstanbul'a gitti. Orada aynı zamanda akrabası olan Halit Ziya Uşaklıgil'den Arapça dersleri almaya başlıyor, Halit Ziya Latife'nin her şeyiyle yakından ilgileniyordu. Yine o dönemin büyük üstatlarından olan Tevfik Fikret'ten de Türkçe ve Farsça dersleri alıyor, bu iki büyük üstadın elinde nakış nakış işleniyordu.

İzmir'in işgaliyle artan tehlikeler ve ailenin küçük oğlu olan Münci'nin çocuk felci geçirmesiyle Uşakizadeler, Avrupa'ya göç ettiler ve Fransa'da Biarritz'e, Villa Stella Maris diye anılan eve yerleştiler.

Latife'nin eğitimine ve kültürüne uygun bir kız okuluna gitmesine karar kılındı. Londra yakınlarında, 1850 yılında kurulmuş Chislehurst'te Tudor Hall School adıyla bilinen okul her bakımdan uygun bulundu.

[368] İpek Çalışlar, a.g.e. s.34

Akademik anlamda Tudor Hall, o günlerin tipik kız okullarından farklı olarak derinlemesine ve bol seçenekli bir eğitim olanağı sunuyordu. 11-18 yaş grubundaki kız öğrenciler için yatılı bölümü vardı. Kültür ve dil ağırlıklı okulda matematik, coğrafya, tarih, botanik, astronomi, kimya, edebiyat, Latince, Fransızca, resim, yazı dersi ve jimnastik okutuluyor, hemen her dersi değişik hocalar veriyordu. Dans dersi, piyano dersi olması, okulda atların ve altı tane tenis kortunun bulunması Latife'ye çok cazip gelmişti.

Zamanın önde gelen akademisyenleri ve müzisyenleri okula konferans vermeye geliyor; öğrenciler baskı altına alınmadan yeteneklerine göre eğitiliyordu. Sık sık münazaralar yapılıyordu. Seçilen konular da birbirinden ilginçti; süfrajetler (oy hakkı için kavga veren kadınlar); basın özgürlüğü, Manş Tüneli(1994 yılında açıldı) açılsın mı açılmasın mı gibi başlıklar vardı. Kızlar sık sık Londra'ya resim galerilerine, müzelere, Londra'nın önemli yerlerini gezmeye götürülüyorlardı. Opera dahil kendileri tiyatro oyunlarını hazırlayıp şehrin yoksul semtlerindeki halka gösteriler yapıyorlardı. [369]

Uşakizade ailesi Biarritz'de yaşıyordu, ama Paris'te de bir evleri vardı. Üniversite çağı gelen Latife'nin Paris'e gitmesi kararlaştırıldı. Kendi kendisini idare edecek yaşa gelmişti. Latife birdenbire kendisini Paris'in pek çok sanat akımına öncülük eden ortamında buldu. Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Paris, başta Amerika pek çok ülkeden entelektüelin akınına uğramıştı. Gertrude Stein, Alice B. Toklas, Henry Miller, Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald, James Joyce, Ezra Pound hatta Cole Porter o yıllarda Paris'e yaşamaya gelenler arasındaydı. Romancı Colette kadınlara mahsus partileriyle ortalığı kasıp kavuruyor, Mata Hari salonlarda dans ediyordu. Renoir ve Modigliani henüz

[369] İpek Çalışlar, a.g.e, s.49

öldürmüşlerdi. Joan Miro, Matisse, Braque ve Picasso dünya sanatının merkezi olan Paris'te ölümsüz yapıtlarını resmediyorlardı. Birbirinden önemli sergiler açılıyor, dünya Paris'ten besleniyordu. Latife, tiyatrolara, operalara gidiyor, sergileri geziyor Paris'in kültürle iç içe havasını soluyordu.[370] Daha sonra Latife büyük bir heyecanla Sorbonne Üniversitesi'ne yazıldı. Artık dünyanın en iyi üniversitelerinden birinde okuyordu. Bölüm olarak Siyaset ve Hukuk alanını seçti. Çalışmalarını bu alan üzerinde yoğunlaştıracak, dünyayı derinlemesine inceleyecekti. Artık o dünyanın kalbinde çalışıyordu.

Bu sırada, kız kardeşleri Vecihe ve Rukiye, Lozan'da Pansiyona Hubi adını taşıyan bir kız okuluna devam ettiler. Erkek kardeşleri İsmail ile Ömer ise ortaöğrenimlerini İsviçre'de tamamlayıp oradan Fransa'ya XIV. Louis'in akademisi olarak tanınan ve askeri özellikler taşıyan köklü bir yüksekokula, Saint- Cyr'e yazıldılar.[371]

Latife Avrupa'da dolu dolu 3 yıl geçirdi. Bu sürede vatanında verilen milli mücadeleyi de takip ediyordu. Aldığı haberlere göre; genç, sarı saçlı, mavi gözlü, cengaver bir komutanın yürüttüğü milli mücadelenin son anlarına gelinmişti. Zafer çok yakındı. Sarı komutan her an İzmir'e girebilirdi. Artık dünya sarı komutanı konuşuyordu. Latife hemen okulu yarıda bırakıp vatanına, İzmir'e döndü. İzmir'i fethedecek olan; Türk askerini, Paşalarını, Mustafa Kemal Paşasını görmek için!

İzmir'in İşgali ve Mustafa Kemal Tarafından Fethi

Yunanlılar, her zaman Avrupa'nın yaramaz ve hayta çocuğu olma konumundadır. Nitekim Doğu Roma'nın veliahtı olmasından veyahut

[370] İpek Çalışlar, a.ge. s. 50
[371] İpek Çalışlar, a.g.e. s.51

eski Yunan'da felsefe ve yönetim anlamında büyük atılımlar olduğundan, bugün de Avrupa'nın gözüne sempatik gelmektedirler. Adeta "bizim çocuklar" bakış açısı hakimdir. Aslında bakıldığında, artık ne öyle büyük bir devlettirler ne de derin bir düşünüş hayatı vardır.

1855-1857 Yılları arasında Fransa'nın Atina büyükelçisi La Gorce, "Les Grecs a Toutes Les Epoques" adıyla yazmış olduğu ve dilimize "ağlar Boyu Yunanlılar" adıyla çevirilen eserde Yunanlıları şu şekilde tasvir eder: "Bir millet düşünün; şahsi veya içtimai, neyi var neyi yoksa, baştanbaşa haydutluk ve korsanlık eseri olan; kaba kuvvetin en üstün değer sayıldığı bir millet; bir millet ki, medeniyetin doruğunda iken ancak nüfusunun kırkta biri hür; saygı gören kişiler, içte ahlaksızlık almış yürümüş, savaşlar dahil ayaklanmalar almış yürümüş; dışta tek amacı yağma, nasıl olursa olsun: Ama istila, yoluyla, ama ücretli askerle; komşularıyla sürekli mücadele halinde olan bir millet. Yüceltmediği rezillik kalmayan bu millet özellikle, iç kötülüğü doruğuna çıkarmış: Kendini beğenmişlik, yalancılık ve lüks Bunları öyle iyi kullanmayı, sergilemeyi bilmiş ki, sayesinde iki bin yıl süreyle tarihin ön planında kalmış. Bu millet, Yunan milleti." [372]

1.Dünya Savaşı sonrası iyice çökmüş olan Devlet-i Aliyye'yi, yağma yapması amacıyla görevlendirilenler de onlardır. 15 Mayıs 1919'da başlayan işgal, çok kanlı, çok zalimce ve dayanılmaz geçmiştir. O kadar acımasızca katliamlar yapılmıştır ki; sahilde bekleyen İngiliz gemilerindeki askerler bu katliamı görmemek için gemilerinin önüne çarşaflar asmışlardır.

[372] Dr. Zekeriya Türkmen, İzmir'in İşgali Olayı ve Yunanlıların XVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 10, 2001, s.121

Bu katliamlara büyük çoğunlukla yerli Rum halkı da katılmış ve Yunan ordularını büyük bir sevinçle karşılamıştır. Burada asıl amaç; Türklerin sabrını taşırıp karışıklıklara sebebiyet vermek ve ardından bölgede güven sağlanamıyor diye Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesini sağlamaktı. Nitekim o günlerde Türklerin, Rumlara karşı bir soykırım hareketine girişecekleri propagandası yapılarak dünya kamuoyunun dikkatleri çekilmek isteniyordu. [373] İşgalin başlamasıyla Rum ve Yunan uyruklular bayram havasına girmiş, mavi beyaz kumaştan elbiseleri ile sahil boyunda toplanıyorlardı. Bir bando sürekli Yunan marşları çalıyordu. Vali İzzet Bey, makamından alınıp limanda zorla "Yaşa Venizelos" diye bağırtıldı. Askerler emir sonucu tamamen kışlaya çekilmişti. İpini koparan Yunan askerleri eline nereye geçerse yağma ediyor, yakaladığı insanları katlediyor, kadınlara tecavüz ediyordu. Halide Edip anılarında, işgali şöyle anlatıyor:

"Sahilde suyun rengi değişti. İzmirliler, su pembe oldu, katliam ve işkence İtilaf devletlerinin savaş gemileri olanı biteni izleyecek kadar yakınlarında gerçekleşti dediler. Yunan askerleri ve kimi İzmirli Hıristiyanlar sahilde yaşayanlar sürerken arka sokaklardaki Türk evlerinde yağmaya girişmişlerdi, erkekleri öldürüyor, kadınlara da tecavüz ediyorlardı. Birinci haftanın sonunda bu cinayet, hırsızlık ve tecavüz olayları İzmir'in bütün yörelerine yayılmıştı."[374]

İzmir'in işgali ile Türk toplumu ayaklandı. Bu artık bardağı taşıran son damla olmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla da büyük bir direniş başlamıştı. Artık vakit; Kurtuluş Vaktiydi!

Damat Ferit hükümeti ise, bu sırada yaptığı basın açıklamalarında böyle bir şeyin katiyen beklenmediğini ifade ederek İtilaf Devletleri

[373] Dr. Zekeriya Türkmen, a.g.e. s.123-124
[374] İpek Çalışlar, a.g.e. s.17

tarafından aldatıldığını anlatmak istiyordu. Bu olumsuz gelişmeler hükümetin 16 Mayıs gün, istifasına sebep oldu. Fakat yeniden hükümeti kurmak görevi, yine Damat Ferit Paşa'ya verildi.[375]

Gün geçtikçe direniş ilerledi. Kemalci hareket gün geçtikçe büyüyor ve kan emici işgalcileri bir bir yeniyordu. İzmir'de halk; Sarı Paşa'nın, askerleriyle beraber İzmir'e geleceğini konuşmaya başlamıştı. Dünya basını direnişçi Türk milletinin zaferlerini gündeme taşımaya başladı. Mustafa Kemal, artık dünya gündemindeydi. Latife Hanım, yakında İzmir'in kurtulacağını öğrendiğinde Türkiye'ye geri dönüş yaptı. Boynunda sürekli asılı olan madalyonunda Mustafa Kemal'in fotoğrafını taşıyor, kahraman Türk askerlerini bekliyordu. İzmir halkı artık kurtuluşa hazırdı!

Şanlı İzmir'e Giriş

Yoğun bir mücadele, hayatta kalma savaşı ve esir alınan Yunan komutanlarla geçen günlerden sonra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları İzmir'e girdiler... Çatışma sesleri hala geliyor, silahlar, bombalar patlıyordu. Şehir tamamen güvenli hale getirilememişti. Neyse ki, Paşa ve arkadaşlarına bir şey olmadan yerleşebildiler. Kısa bir istişareden sonra, Mustafa Kemal'in konaklanması için ayarlanan Konstantin'in kaldığı yalıya geçildi. Burada Mustafa Kemal'i bekleyen tatsız bir olay gerçekleşti. Paşa, yalıya adımını atar atmaz, merdivenlerin önüne serilmiş; üzerinde Yunan Kralı Konstantin'in resmi işlenmiş halıyı gördü. Bu manzara karşısında adeta çılgına döndü. Büyük bir hırsla Salih Bozok'a dönüp:

[375] Dr. Zekeriya Türkmen, a.g.e. s.130

-Nedir bu? Bu rezilliği kim düşündü? Bir milletin Devlet Başkanı o milletin Bayrağı gibidir. Kişiliğini sevmeyebilirim ama saymaya mecburum... Kaldırsınlar halıyı yerden, çabuk! Dedi.

Bu sözler üzerine başyaver Salih Bozok, kimseyi beklemeden halıyı bizzat kendi yerden kaldırmıştır. Mustafa Kemal sinirli gözlere bu olayı izledikten sonra içeri girmiştir. Savaş meydanında vatanı için zihniyle savaşan Mustafa Kemal Paşa, vatanını işgal edip, yağmalayan bu katliamcılara rağmen, onların onur ve şahsiyetlerini koruyacak kadar da cömertçe davranmıştır.

Yalı gerçekten karargâh olmak için elverişliydi... Geniş bir salonu vardı. Herkes zaferi kutluyor, mutluluktan uçuyordu. Atatürk, ilk geceyi çalışarak geçirdi. Ertesi gün olduğunda Vilayet Konağı'na uğradı. İngiliz görevliler sürekli yanına gelip tartışma yaratıyorlardı. İlk başta bir konsolos geldi. Mustafa Kemal kazanılmış bir zaferi kutsamak için akılcı oyunlara başvuruyor, kelime yarışlarına giriyorlardı. Ağızdan çıkan tek bir yanlış kelime her şeyi mahvedebilirdi. İngilizlerin tehditleri gün boyu ilerledi. Konsolosu, yine İngiliz bir Amiral izledi. Kemalci hareketi kontrol altına almaya çalışıyorlardı. Atatürk, büyük bir kıvraklıkla dönen oyunu anladı ve artık yeni yönetimin İngilizlerinin himayesi altına girmeyeceğini belirtti. Adeta onları şehirden kovdu. Bu atılım çok önemliydi. Mustafa Kemal artık oyunların sona erdiğini, Kemalci harekete engel olunamayacağını ima ediyordu.

Tüm bu gerginliğin içinde Yunan ordusu son bir sürpriz yapmak istemiş olacak ki, bazı evlerin içine, Kiliselere bombalar yerleştirmişler. Bombaların patlamasıyla İzmir'i büyük bir yangın almış, feryatlar kopmuştur. Güzel İzmir cayır cayır yanmaya başlamıştır...

Devam eden yangının, Mustafa Kemal Paşa'nın konakladığı yere kadar uzanması sonucu yeni bir karargah aramaları başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, her ne kadar burada kalalım diye diretip çalışmalarına devam etse de yangın hızla ilerlemiştir. Salih Bozok yeni karargah için uygun bir ev ararken Uşşakizadeler'in evini tespit etmiş ve en uygun yer olarak burayı seçmiştir.

İlk Karşılaşma

İzmir'i teşrifinizle Türk Milleti muradına erdi. Evime şeref vermenizle, ben muradıma ermiş bulunuyorum... Hoş geldiniz Paşam! Hoş geldiniz Paşalarım! Bu gecenin minnettarlığını ömrümün sonuna kadar taşıyacağım...

İşte ilk sözler bunlardı... Latife Hanım, Mustafa Kemal Paşa'yı işte böyle karşıladı.

Köşk gerçekten de kullanıma elverişliydi. Artık yeni Başkomutanlık Karargâhı burası olacaktı. Paşalar ilk akşam iyi bir ziyafet çekti. Aylar sonra ilk defa rahat ve huzurlu bir şekilde güzel yemekler yiyorlardı. Cephelerde onca açlıkla geçen günlerden sonra artık doya doya yemeklerini yiyebilirlerdi. Köşkün aşçısı ilk akşam resmen döktürdü. O akşam sofrada; Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Çakmak, İsmet İnönü, Muzaffer Bey, Salih Bozok ve Latife Hanım vardı. Bu sırada Ruşen Eşref, İstanbul'dan gazeteci arkadaşlarının geldiğini Mustafa Kemal Paşa'ya haber verdi. Asım (Us), Falih Rıfkı (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) de sofraya buyur edildi. Yeni konuklar gelince, Latife Hanım kalkıp mutfağa gitmek ihtiyacını duymuş olacak ki, yerinden kalkmak istedi. Bu hareketi fark eden Mustafa Kemal Paşa:

– Yerinize oturun küçük hanım, dedi. Artı köşkün sahibi siz değilsiniz, benim. Konukların ağırlanması işi de benim işimdir.

Salih Bozok'a dönerek:

– Salih, git mutfağa bak bakalım. Aşçıbaşının bir istediği var mı?

– Başüstüne efendim.

Falih Rıfkı Atay, o akşamı Çankaya adlı eserinde işte böyle anlatıyor:

"Göztepe'ye geldiğimiz zaman, Yakup Kadri ile beraber köşkte Lâtife Hanım'ın yatılı misafiri olacağımızı öğrendik. Bu münasebetle Lâtife Hanım'ın gerek o günlerde, gerek bütün evlilik devrinde Atatürk'ün fikir arkadaşlarına her zaman ne kadar nazik davrandığını söylemek isterim. Lâtife Hanım'ın ayrıldıktan sonra dahi Atatürk'ün hatırasına karşı gösterdiği pek faziletli bağlılık birçok kimselere ders olabilecek bir asillik örneğidir. Mustafa Kemal'in ilk sofrasında bulunacaktık. Holde toplandıktan biraz sonra, arkasında beyaz bir Kafkas gömleği ile merdivenden indi. Bu kemerli gömlek, pek ahenkli bir endam ister. Mustafa Kemal, ince, zarif ve güzel bir erkekti. Kahramanlık şanının, o günlerde, bu güzelliği nasıl cazibelendirmiş olduğu da kolay anlaşılabilir. Şimdi onun şahsiyeti ile tanışmak fırsatı idi. Derin bir merakla bütün sözlerini ve jestlerini izliyordum. İlk öğrendiğim şey kuvvetli ve yanılmaz hafızası oldu. Bir aralık:

– Müsaade eder misiniz, sizi ilk önce nerede görmüş olduğumu anlatayım, dedim. Hemen bakışı şehlâya kayarak:

– Hacı Adil denen vali Dimetoka'da biz onu karşılamaya geldiğimiz vakit, arabasına Fethi Bey'i almalı idi. Siz nihayet bir gazete muhabiri idiniz... Dedi.

Şaşa kaldım. Dikkatime çarpan ikinci özelliği konuşma zevki ve merakı ile renkli, neşeli ve sade anlatış üslûbu idi. Mustafa Kemal, bizim nesle, yazarken Namık Kemal'i, konuşurken Yahya Kemal'i hatıra getirirdi. Sohbetler ve meclisler adamı olduğu belli idi. Daha ilk geceden bir eski arkadaş kadar yakınlığını hissediyorduk. (...) o gece ilk defa türküler söylediğini işittim. Mustafa Kemal vals oynayanların ve bir ataşemiliterlikte musikili salon toplantılarında bulunanların alışabileceği kadar Frenk musikisine bağlı, alaturka musikide ise makamları ayırabilecek kadar bilgili idi. Sesi mat, yavaş, tatlı ve cazibeli idi. Bilhassa Rumeli türküleri söylerken, derin ve onulmaz bir gurbet ve sıla acısı gözlerinde yaşarırdı. O vatanı unutmaz, kaybettiğimiz Rumeli ve Makedonya topraklarının kır kokularını alır gibi, su ve çıngırak seslerini duyar gibi bakışları uzaklaşa uzaklaşa süslenir, bizim içinde olmadığımız hatıralar içine karışır giderdi. İyi vals ettiğini sonraları gördüm. O akşam zeybek oynadı. Oyunu efekâri ve kibardı. Bazı jestleri hiç yapmazdı. Bu bir alafranga değil, bir Batılı, bir alaturka değil, bir Türk idi.[376]

Gece Mustafa Kemal ve Latife Hanım için uzundu.

Denize nazır terasta Mustafa Kemal ile Latife bir ara yalnız kalmışlardı. Latife anne ve babasından, yaptığı işlerden söz ediyordu. Mustafa Kemal'de ona Başkumandanlık Meydan Muharebesi'ne ait hatıralarını anlatıyordu. Yangın bütün dehşetiyle sürüyordu. Kordon boyu ve bugün fuarın yer aldığı alan alevler içindeydi. İki yaver uzaklarında kalmıştı, ama konuşmalar duyuluyordu.

Mustafa Kemal, Latife'ye sordu:

[376] Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Pozitif yayıncılık, 2013, s.133-134

– Bu yangın yerinde size ait emlak var mıydı?

Latife, "Emlakimizin mühim bir kısmı yanan sahadadır" dedi ve heyecanla ekledi.

– Paşam, isterse hepsi yansın. Yeter ki siz sağ olun. Bu mesut günleri gören insanlar için malın ne kıymeti olur? Memleket kurtuldu ya İleride onları yeniden ve daha mükemmel bir surette yaptırırız. [377]

Latife son sözlerini hıçkırıkla tamamladı...

Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım, ilk gecelerini işte böyle geçirdiler... Atatürk, gördüğü bilgili ve yürekli kadın karşısında hayli etkilenmişti. Latife Hanım ise; mutluluktan uçuyor, koynunda resmini sakladığı adamla dertleşiyordu. Bu onun büyük bir umutla beklediği gündü...

Daha sonra, Halide Edip (Adıvar) Hanım, Mustafa Kemal'in ona Latife'den nasıl bahsettiğini ve Latife'yle tanışmasını "Türk'ün Ateşle İmtihanı" İmtihanı adlı eserinde şöyle anlatacaktı:

"Gözlerim denizde. Fakat hasret çektiğim Ankara civarında bir köy evi. Ocağında, durmadan kütükler yanıyor; önünde kurşuni keçi postu ve ben üstünde yatıyorum. Mustafa Kemal Paşa, o akşam çok neşeliydi. Latife Hanım isminde genç bir kadınla tanışmıştı:

"Bu küçük hanım sizden hocam diye bahsediyor" dedi. Sonra Kolejde bir sene kalmış olduğunu ve son zamanlarda hukuk derslerini takip ettiği Fransa'dan dönmüş olduğunu öğrendim. Mustafa Kemal Paşa kulağıma fısıldadı: "Boynunda küçük bir çerçevede benim resmim var" dedikten sonra, sevinçle gülmeye başladı. Bu genç hanım, Paşa'yı

[377] İpek Çalışlar, a.g.e. s.54

davet etmişti. Paşa, onun kendisine âşık olduğunu tahayyül ediyordu. Gerçi, o günlerde İzmir'deki her kadının göğsünde Mustafa Kemal Paşa'nın bir resmi var idiyse de, Paşa'nın bu duygulanışı kendi üzerinde iyi bir tesir yapacağına inandığım için memnun oldum.[378] Ayın on sekizinde Latife Hanım, İsmet Paşa'yı, gazetecileri ve beni İzmir zaferini kutlamak için evine davet etti. Beni oraya Mustafa Kemal Paşa otomobilinde götürürken, hep Latife Hanım'dan bahsediyordu. Sesinde, nihayet Mustafa Kemal Paşa'nın bir yuva kurmak için hazırlandığını ifade eden bir şey vardı. Bağlılığı çok samimi görünüyordu.

Nihayet, koyun mavi sularına bakan hoş bir bahçenin önüne geldik. Evin verandasına götüren merdivenler sarmaşık ve mor salkımlarla süslüydü. Merdivenin başında siyahlar giyinmiş, ufak tefek bir hanım bizi bekliyordu. O zaman Latife Hanım'ın yirmi dört yaşında olduğunu biliyorduk. Fakat tavrı daha çok olgundu. Halinde ve selam verişinde, eski dünyanın vakarı vardı. Sosyete kızlarının gösterişi hiç yoktu. Başına sarmış olduğu siyah örtünün ortasında yüzü çok hoştu. İnce dudaklarında büyük bir irade hissedilmekteydi. Çok güzel ve zeki gözleri vardı. Bu kahverengi gözlerin etrafına saçtığı ışık çok cazipti. Mustafa Kemal Paşa, bir müddet ortadan kaybolduktan sonra, beyaz bir kostümle geldi. Mavi gözleri pırıl pırıl yanıyor ve önümüzde hazırlanmış olan içki sofrasına bakıyordu. Latife Hanım da, yanımda oturuyor, hayran hayran Mustafa Kemal Paşa'ya bakıyordu. O akşamı şenlendiren hadise, bu iki kişi arasındaki aşk başlangıcıydı. Paşa dedi ki:

– İzmir zaferini tesit ediyoruz. Siz de bizimle içersiniz.

– Ben ömrümde ağzıma rakı koymadım. Şampanya ile ben de tesit edebilirim.

[378] Halide Edip Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı III.Cilt, Yenigün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık A.Ş, 1998, s.37-38

Mustafa Kemal Paşa rakı kadehini dudaklarına götürürken, eliyle beni göstererek dedi ki:

– Hanımefendinin huzurunda ilk defa olarak içiyorum.

Ben de şampanyayı dudaklarıma götürerek onlara saadet temenni ettim. Latife Hanım da yalnız şampanya içti.

O akşam, sade Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerini dinleyerek geçirdik. En çok sevmiş olduğu Selanik hayatından ve muhtelif cephelerdeki vak'alardan bahsediyordu. İlk defa olarak da, kimse ile alay etmedi ve kimsenin aleyhinde bulunmadı. Hatta Milli Mücadeleye hizmeti geçmiş olan ve kendisinin sevmediği adamları bile övdü.

O akşam beni İsmet Paşa karargâha götürdü.

– Latife Hanım'ı nasıl buldunuz?

– Çok cazip.

– Herhalde, Mustafa Kemal Paşa'nın samimiyetle bağlanmış olduğu Fikriye Hanım'la Latife Hanım, hakikaten cazip kadınlardı."[379]

İlk geceden sonra ahbaplık yerini resmiyete bırakmıştı. Falih Rıfkı ve Yakup Kadri, Başkomutanla konuşuyordu. Atatürk, yeni mecliste onlarla çalışacağını söyledi ve ikisine de mülakat verdi. Bu mülakatları "askeri" ve "siyasi" olarak ayırarak "Akşam" ve "İkdam" gazetelerinde yayınladılar. Bu mülâkatta Yunan ordusunun, bu devletin o zamana kadar çıkardığı en kuvvetli ordu olduğunu söylemiştir:

[379] Halide Edip Adıvar, a.g.e. s.39

"26 ve 27 Ağustosta yarma hareketi ve 28, 29 ve 30 Ağustos meydan muharebesi de içinde olmak üzere ordularımız on beş günde dört yüz kilometre yol aldılar. Piyade ve süvarilerimiz İzmir'e kavuşmak için birbirleri ile âdeta yarıştılar. İzmir rıhtımında süvarilerimizin kılıçları suya aksederken, piyadelerimiz Kadifekale'ye Türk bayrağını çekiyorlardı. Hatıramda aldanmıyorsam, büyük orduların yürüyüş ölçüsü yirmi, yirmi iki buçuk kilometredir. Askerlerimiz bütün rekorları kırmıştır."[380]

Köşkte kalındığı vakitler boyunca, Latife Hanım her sabah Mustafa Kemal'e kahvesini götürüyor ve dış basındaki haberleri okuyordu. Mustafa Kemal Paşa'da bu durumdan pek bir hoşnuttu. Her sabah gözlerini açar açmaz Latife Hanım'ı görüyor, kahvesini Latife'nin ellerinden içiyor, haberleri ondan alıyordu. Bir sabah Latife Hanım uyuyakaldı. Mustafa Kemal'in uyandığını işiten Salih Bozok, Paşa'nın kahvesini hazırlatıp odasına getirdi. Her gün kahvesini Latife'nin elinden, haberleri Latife'den almaya alışan Mustafa Kemal Paşa, Salih Bozok'u karşısında görünce fena halde bozuldu.

– Sen nereden çıktın? Latif nerede? Dedi.

Salih Bozok bu sözler karşısında biraz bozulduysa da belli etmedi.

– Erken uyandınız, Paşam. Daha Latife Hanım kalkmamıştı. Bu sebeple ve bu günlük kahvenizi ben getirdim.

Paşa, Latife'nin hemen uyandırılmasını ve gazeteleri alıp gelmesini istedi. O sabah Latife Hanım erkenden uyandırıldı. Bir çırpıda toplanan Latife Hanım tekrar vazifesinin başına döndü. Mustafa Kemal, yeni özel kalemine bayılıyordu.

[380] Falih Rıfkı Atay, a.g.e. s.134

O gece yemeği beraber yediler. Bu çok romantik ve duygusal bir geceydi. Latife ile baş başa idiler. Ellerinde birer kadeh, geçmiş günlerden konuşuyorlardı. Latife, daha çok dinliyor, özellikle merak ettiği şeyleri soruyordu.

Hiç sevmemiş miydi? Nasıldı, sevdiği kadın? Sonra ne olmuştu? Bu günde bir sevdiği var mıydı?

Mustafa Kemal Paşa, bütün özel sofralarda yaptığı gibi:

"Hadi çin çin"lerle sık, sık kadeh kaldırarak; küçük hanımın merakını yatıştıracak kadar bilgi verdi. Daha çok, ilk aşkı üstünde durmuştu özellikle...

15-16 yaşlarındaydı... Selanik'te, Askeri Rüştiye'ye gidiyordu. Komşuları, Merkez Komutanı Şevki Paşa'nın bir kızı vardı ve bu güzel kıza matematik öğretiyordu. İlk kez, onu sevmişti, işte... Dünyada onan daha güzel bir kız olabileceğini düşünmek istemiyordu. Ders aralarında kısa, özel söyleşmeler oluyordu ama hiçbir zaman ne o kıza, ne kız ona; açıkça hiçbir şey anlatmamışlardı. İkisi de birbirlerini sevdiklerini biliyorlardı, elbet; ama hepsi o kadar! Masal gibi çocuksu, ama yüreklere sığmayan bir duygu ve bağlılıktı bu...

Derken, Rüştiye bitmiş, Manastır İdadisi'nde okumaya başlamıştı. Birbirlerini göremiyorlar, haberleşemiyorlardı. Böylece, bu güzel masal gölgelendi, sislendi ve olayların içinde eridi... Hatırına geldikçe, gülümseyerek dalıp gidiyor, bu güzel komşu kızını, hayatında hiç solmayan bir ak benek gibi yaşıyordu.

Gel zaman, git zaman, İdadi de bitmiş, Kurmay Okulu'nu tamamlamıştı. İşte tam bu sırada bir arkadaşından, kızın bir kaza geçirdiğini ve hastanede yattığını öğrendi. Yüreğinden vurulmuşa

döndü. Hemen koştu hastaneye... Kızın başucuna oturdu. Ellerini avuçlarına aldığı zaman gördüğü şey korkunçtu! O güzel yüz, kazada tanınmayacak hale gelmişti; vurulmuş, çarpılmış, paramparça olmuştu. Kız, bu nedenle yüzünü Mustafa Kemal'den saklamaya çalışıyor, başını durmadan duvardan yana çeviriyordu.

Mustafa Kemal, samimiyetle kıza eğildi ve "Benimle evlenir misin" dedi. Mustafa Kemal Paşa, hikayenin burasına geldiği zaman durmuştu. Latife heyecanla sordu:

– Sonra? Sonra evlendiniz mi?

Başkomutan yüzünü karanlığa çevirerek:

– Hayır. Dedi, Çünkü o öldü.[381]

Bütün gece aşktan konuştular. Sabah olduğunda Latife Hanım yine gazeteleri kaptı Paşa'nın odasına gitti. Fakat Paşa odada yoktu. Paşa'yı göremeyince, Salih Bey'e bakmak için onun odasına yöneldiğinde Salih Bey'in de yatağında olmadığını gördü. Haber kötüydü. Paşa İzmir'den ayrılıyordu! Salih Bozok anılarında o günü şöyle anlatıyor:

Başta Atatürk olmak üzere hizmet neferlerimize kadar Latife Hanım'dan hepimiz son derece memnunduk. Ankara'ya giderken Latife Hanım M. Kemal Paşa'dan şu ricada bulundu:

"Paşam, evimize şeref ve saadet bahşettiniz. Yakında Avrupa'dan avdet edecek olan annemle babamın ve kardeşlerimin de bu şerefe mazhar olmaları için evimizin Başkumandanlık Karargahı namı altında üç beş neferden ibaret bir müfrezeniz tarafından muhafaza edilmesini rica ederim."

[381] İsmet Bozdağ, Gazi ve Latife, Truva Yayınları, İstanbul, 2009, s.28-29

M. Kemal Paşa, Latife Hanım'ın bu ricasını kabul ettiler. Ve Ankara'ya giderken muhafız müfrezesinden üç dört neferi Muammer Bey'in evinde bıraktılar. Ve bu suretle Muammer Bey'in eviyle alaka ve irtibatımız baki kalmış oldu.[382] O gün herkes Paşa'yı yolcu ediyor, selamlıyordu. İzmir'in ileri gelenleri, gazeteciler, siyasiler her biri oradalardı. Kalabalık Mustafa Kemal Paşa'ya tezahüratlar yapıyordu.

– Bu millet sana borçludur Mustafa Kemal Paşa!

– Var ol Mustafa Kemal Paşa!

Mustafa Kemal Paşa bu sevgi gösterilerinin içinden geçerek İzmir'den ayrıldı. Onu Ankara'da Fikriye Hanım bekliyordu. Gazetelerde olan biteni okumuş, kadınsı sezgilerle şüpheye düşmüştü. Paşa'sı orada Latife denen bu kadına aşık olabilir miydi? Bir kıskançlık aldı başını gitti. Durmadan Salih Bozok'tan bilgiler alıyor, avutucu şeyler duymayı bekliyordu. Salih Bey ona telaşa kapılmamasını, Paşa'nın, kalbini başkasına kaptırmadığını söylüyordu. Belki de bu koca bir yalandı! Çünkü Salih Bey'de olan bitenin farkındaydı. Paşa, her yemekte konuyu Latife'den açıyor, ondan etkilenmiş bir biçimde konuşuyordu. Yani; ateş bacayı fena halde sarmıştı.

Bu sıralarda Fikriye Hanım'ın hastalığı ilerlemişti. O bir verem hastasıydı. Tedavi olmazsa kötü son çok yakındı. Derhal İsviçre'ye gidip sanatoryuma yatıp tedavi olmalıydı. Fakat bir türlü ikna olmuyordu. Paşa'sından uzakta olmak istemiyor, onsuz bir yaşam düşünemiyordu. Paşa, Fikriye'yi ikna etmesi için Salih Bozok'u görevlendirdi.

[382] Can Dündar, Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor, Doğan Kitapçılık A.Ş, İstanbul, 2001, s.89

Evlenme İçin İdeal Bir Portre

Tüm çabalara rağmen Fikriye Hanım bir türlü ikna olmuyordu. Her seferinde hastalığını reddediyor ama verem onu içten içe öldürüyordu. Bu sırada Mustafa Kemal, artık evlilik kararını hayata geçirme vaktinin geldiğini düşünüyordu. Bir gün İsmet Paşa ile Yusuf Kemal Tengirşek'ten başka kimsenin bulunmadığı (tabii Recep Zühtü, Kılıç Ali, Nuri Conker de vardı) Bir sofrada kararlı bir sesle şunları söyledi:

"Memlekette yapacak çok işimiz var! Toplumumuz, bugünkü yapısı ile yüzde elli randıman veriyor; çünkü kadını üretimden çekmişiz, onu sadece çocuk doğuran, sökük diken, yemek pişiren yaratık haline koymuşuz!

"Elbette son derece yanlış!"

"Kadını, erkekle eşit haklara kavuşturmak ve üretimde kendisinden tıpkı erkek gibi yararlanmak gerekir. Bunu yapmadıkça batı milletlerinin hizasına gelmemiz söz konusu olamaz."

"Bu işlerde kim ön ayak olacak topluma: BİZ! Nasıl ön ayak olacağız? Başkasının karısında uygulamasını istediğimiz şeyleri, biz önce kendi karımızda uygulayacağız!"

"Kadının yüzü mü açılacak; önce kendi eşlerimizin yüzleri açılacak ki, vatandaştan bu uygarlığı istemekte haklı olabilelim!"

"Kendi karımız bir yerde çalışmıyor, üretime katılmıyorsa, başkasının karısının çalışmasını ve üretime katılmasını istemek haksızlık olur! Evli değilsek, bu isteklerimiz karşısında vatandaşlar, haklı olarak 'Bekara karı boşamak kolaydır' deyip önerilerimize kulak

asmayabilirler! Görüyorum ki, aranızda bir ben bekarım. Ben, hepinizin başında olduğuma göre, örnek benden gelişmelidir!"

"Onun için evleneceğim! Vatandaştan ne yapmasını istiyorsam, önce bunu ben yapacağım, karım yapacak!"

Bu özgün konuşmadan sonra birer birer yüzümüze baktı ve sordu:

– Latife Hanım hakkında ne düşünüyorsunuz?

Gözlerini Yusuf Kemal'in yüzüne dikti. "Sen söyle bakalım" der gibi bakıyordu. Yusuf Kemal, sözlerini ölçüp tartarak yavaş yavaş konuşmaya başladı:

– Biliyorsunuz Paşam, ben henüz bu küçük hanımefendiyi görmek şerefine erişemedim. Bu nedenle kişiliği hakkında bir şey söyleyemem! Ancak, biraz önce buyurduğunuz ve bizi gerçekten aydınlatan fikirlerinize hayran kaldığımı içtenlikle söylemeliyim. Bir toplumun yöneticisi, tolumdan beklediklerini kendisi topluma vermezse, kesinlikle başarısızlığa uğraması doğaldır. Kadınlarımızı, uygar Batı toplumlarındaki fonksiyonlara kavuşturmamız farzdır...

Mustafa Kemal Paşa, bu kez gözlerini İsmet Paşa'ya çevirdi:

– Ben her bakımdan Latife Hanım'dan yanayım. Bunu daha önce de size birçok kez açıkladım. Birincisi, Latife Hanım, kültürlü bir kadın. Sadece kolej okumuş, bitirmiş değil, çağımızın önemli kitaplarını okumuş, anlamış bir genç kızımız. Dünyayı ve memleketimizi tanıyor. Bildiği yabancı diller, gelecek yıllarda daha da gelişecek diplomatik münasebetlerimizde Paşamıza daha da yararlı olacak! İzmir'in soylu ve zengin bir ailesinin kızı... Görebildiğim kadar, size de tapıyor Paşam!

Güzel, seven, bilgili, soylu bir genç kız için, bilmem ki başka ne söylenebilir?

Hepimiz sıra ile düşüncelerimizi özetledik. Hiçbirimizin sözünü kesmeden sonuna kadar dikkatle dinledi ve sonra şunları söyledi:

– Görüyorum ki, bilgi, soy ve güzellik üzerine hepiniz birleşmişsiniz. Ben, Latife'yi fazla güzel bulmadığım için, kendisiyle evlenmeyi düşünüyorum. Bir ressamın portresinde bile bir anlam, bir derinlik varsa onu tutuyoruz. Latife'de bir anlam, bir derinlik sezmekteyim. Eğer sonradan değişmezse bugünkü çerçeve içinde evlenme için ideal bir portre..."[383] Paşa hemen Salih Bey'e, Latife ile daha sıkı ilişki kurmasını emretti.

Ertesi günü Latife Hanım'dan bir mektup geldi:

Sayın Salih Beyefendi;

İyilik ve bağlılığınızın ezikliği içindeyim. Kazasız belasız Ankara'ya ulaştığınızı bildiren telgrafınızla beni ne ölçüde mutlu ettiğinizi, mutlu ettiğinizi tasarlayabilseydiniz, bir iki sözcük daha ekleyebilirdiniz herhalde... Bugüne kadar bütün arkadaşların sususlarını, uğraşlarının yoğunluğuna veriyor, böylece avunuyordum. Aslında ayrılışınızdan bu yana, bu bahtlı yuvayı süslemekle, sayın ve kutsal konuğumuzun güzelliğini seven gözlerini okşayacak ufak tefek düzenlemeler ve dayayıp döşemelerle uğraşıp durdum. Sürekli olarak gözlerim yolda, sizi bekliyordu. Görüyorsunuz ki düşsel dünyada ayrılmamıştık.

[383] İsmet Bozdağ, a.g.e. s. 96-97-98

Burada eski görkem yok! Fakat Başkomutanlık boş olmakla beraber, onuru korunmaktadır. Sadece içinde, karalar giyinmiş üzgün ve kederli biri var. Bunca içtenlik ve alışkanlıktan sonra tek başına, yaşamın kara sayfalarını açmaya ve birçok çirkinlikler tasarlayarak derin bir üzüntü ile ezilmeye hüküm giymiş bir ben varım.

Paşa hazretlerine birçok mektup yazdığım halde, savunmaya cesaret edemedim. "Mektup istemem, telgraf yeterlidir." Buyurmuşlardı. Oysa son telgrafıma da karşılık alamayınca, bir daha tedirgin etmekten vazgeçtim.

Büyük yerden gelen suskunluğa saygı gerek... Ben de yalnız size karşılık vermekle yetiniyorum. Sizin burada bıraktığınız anılar pek değerlidir. İnanıyorum ki, Paşa hazretlerine karşı taşıdığım temiz ve sonsuz bağlılığı hiç kimse, Bay Başyaver kadar doğru değerlendirmemiştir. Siz, beni boynu bükük bırakmayın! Hiç değilse birkaç sözcükle, sağlıkları hakkında bilgi verin, olmaz mı Salih Bey?

Gazeteleri düzenli olarak izliyorum da aldığım bilgilerle yetinemiyorum, deli gibiyim! İşte bazen (insana) pek mutlu günler yaşatanlar, sonradan tersini yaşamaktan hoşlanırlar... Paşa hazretleri de ricalarıma, yalvarmalarıma karşın, Ankara'da küçük bir göreve olsun atayarak beni beraberlerinde bulundurmak istememişlerdi. Yalnız bir gece, denizlere benzeyen sonsuz ve tehlikeli gözlerini bana dikerek: "Bir yere gitmeyin! Beni bekleyin! Bunu emrediyorum!" demişlerdi. Bu tümceyi anımsadıkça, "belki bir daha kavuşurum" diyor ve içim ışıyarak yeni bir mutluluğu bekliyorum.

Eğer bu satırlara gülüyorsanız, doğru değil! Çünkü, sürekli olarak gün ışığında yaşayanlar, uzun bir karanlığın ne müthiş bir uçurum olduğunu bilmezler...

Bu akşam, bizim muhafızları bahçeye çağırdım. Güzel güzel oyunlar döktürdüler. Ben de kendilerini ağırlamaya çalıştım. Tabii, memnun oldular. Hepsi de hatırımı sayıyor. Paşa hazretlerine ne kadar teşekkür etsem azdır. Buraya "Başkomutanlık Bürosu" adını vermekle benim keder ve üzüntülerimi – bir ölçü de olsun- hafiflettiklerine inanmalarını isterim. Zavallı babam, son mektubunda: "Fakirhaneme bir levha asacağım ve bütün Müslümanların görmeye can attıkları bir yer olacak" diyor. Daha birçok sözleri var. Fakat başınızı fazla ağrıtmak istemiyorum. Paşa hazretlerine, en büyük saygı ve içtenlikle iki elini öptüğümü ve her zaman buyruklarını yapmaya hazır olduğumu söyler misiniz? Beni unutmadığınız için, saygı ve teşekkürlerimi sunarım efendim.

19 Ekim 1922
Uşakizade
Latife[384]

Mektup, yangının iki bacayı da tutuşturduğunu gösteriyordu. Mustafa Kemal Paşa, akşam sofrasında Latife Hanım için uzun konuşmalar yapıyor, diğer taraftan Latife Hanım, Mustafa Kemal Paşa'dan yeteri kadar haber alamadığından tedirginlikle mektuplar döşüyordu.

Kısa bir zaman sonra Fikriye Hanım da İsviçre'ye gitmek için ikna edildi. Son kez Paşa'sıyla Bursa gezisine katılacak, oradan yurt dışına

[384] İsmet Bozdağ, a.g.e. s.99-101

çıkacaktı. Bursa'da halk Mustafa Kemal'i büyük bir coşkuyla karşıladı. Herkes Mustafa Kemal'i görmenin heyecanı ile birbirini eziyor, onu görmek için çabalıyordu. Halk resmen ona aşıktı! Sarı Paşa, güneş saçan gözleriyle halkı selamlıyor, bu harika gösteri karşısında duygulanıyordu...

O gece Belediye Başkanı'nın evinde kalındı. Sabah olduğunda artık Fikriye Hanım'ın gitme vakti gelmişti. Fikriye'nin kalkmak için söylediği son sözlerde fayda etmedi. Artık tedavi olması gerekiyordu. Yaşlı gözlerle Paşa'sına veda etti...

Zübeyde Hanım İzmir'e Gidiyor!

Ankara'ya dönüşte Mustafa Kemal, annesi Zübeyde Hanım'ın doktoru Dr. Tevfik Rüştü ile görüştü. Paşa'nın annesi tedavi için temiz havalı bir yere gitmeliydi. Burası İzmir olabilirdi. Mustafa Kemal Paşa, Salih Bozok'a hemen emir verdi:

"Doktorların gösterdikleri lüzum üzerine annemi İzmir'de tedavi ettirmek üzere oraya götürmek zarureti hasıl olmuştur. Binaenaleyh sen yarın buradan otomobille Konya'ya, oradan da trenle İzmir'e hareket edersin. İzmir'de Vali Bey'le[385] görüşerek validemin ikamet edebileceği münasip bir ev bulup ve onu döşettikten sonra bana bilgi verirsin. Ben de validemi oraya gönderirim. Yalnız, bulacağınız ev, 'emval-i metruke'den[386] olmasın"[387]

Mustafa Kemal Paşa'nın emrettiği gibi yola çıkıldı. Salih Bey, Zübeyde anneye alışkındı. Zübeyde anneyle çok fazla vakit geçirmişti. Salih Bozok'un da dediği gibi kendi annesinden çok Zübeyde anneyi

[385] S. Bozok'un notu: O zaman Abdülhalik Renda Bey valiydi
[386] Terk edilmiş Rum mallarından
[387] Can Dündar, a.ge. s.90

severdi. Bu sırada Zübeyde Hanım yolculuk sırasında sürekli Latife'yi soruşturuyor. Onun hakkında Salih'in ağızını arıyordu. Zübeyde annenin niyeti tedavi olmak değil, oğluyla evlenecek bu kızı tanımak, onu süzmekti. Latife Hanım onları Karşıyaka İstasyonu'nda karşıladı. Salih Bozok o anı şöyle anlatıyor:

"Latife Hanım'la Zübeyde Hanım'ın tanışması bir alemdi:

– Bak anacığım, bu kızcağızdır Latife…

Zübeyde Hanım, hasta olduğu halde adeta dirilmiş, gözleriyle tepeden tırnağa Latife'yi süzdükten sonra, son derece temiz bir Türkçeyle:

– Kızımız çok güzelmiş Salih oğlum! Dedi.

Latife, başına yıldırım inmiş gibi sallandı… Kendisini güç bela toparlayarak:

– Şımartıyorsunuz beni hanımefendi hazretleri, elinizi öpeyim… Diyebildi.

Zübeyde Hanım, şaşılacak bir güç göstererek hastalığını adeta omuzlarından silkip attı. Latife'nin elini avucunda tutarak o tören Türkçesiyle:

– Maşallah… Resimlerinden daha güzelmişsin yavrum… Sizi istasyonda çok bekletmedik ya?

Latife beğenilmenin sevinciyle, gözlerinin dibine kadar kızararak konuştu:

– Beklemenin sözü mü olur hanımefendi hazretleri... Olsa olsa bir an önce size kavuşmak heyecanı içindeydik... Sonra siz de resminizden çok daha güzelsiniz!

Zübeyde Hanım, hala Latife'nin elini avucunda tutarak Mustafa Kemal Paşa'ya benzeyen gözlerini Latife'ye yaklaştırdı:

– Gel bu sırrı senin kulağına söyleyeyim, dedi ve sesini biraz daha yavaşlatarak ve göz kırparak:

– İnsan, güzele baktıkça güzelleşir...

Latife, bunca övüldüğü halde, birden paniğe kapıldı. Bu yaman, bu zehir gibi bakmasını ve konuşmasını bilen kadına kendini nasıl beğendirecekti? Bu şaşkınlık içinde:

– Siz gerçekten Mustafa Kemal Paşa'nın annesisiniz! Deyince Zübeyde Hanım, çoktandır kendisinden duymadığım canlı ve hayat dolu bir kahkaha koyuverdi:

– Anasıyım, anasıyım ama o bana değil, ben ona benziyorum![388]

Salih Bozok ve Zübeyde ana hediyelerini Latife'ye sundular. Salih Bozok, bal tenekelerini, Zübeyde Hanım ise; oğlunun armağanı olan atı Latife Hanım'a havanın güneşli olduğu bir günde takdim etti. Atın ismi "Sakarya" idi. Latife, kendisini ilk zamanlar Zübeyde anaya sevdirdiyse de daha sonra, Zübeyde Hanım ölümüne yakın Salih Bozok'a son vasiyetini şöyle belirtti:

"Bak, yavrum... Kaç gündür otururuz bu kızcağızın evinde... İyidir hoştur da gözüm çok tutmamıştır onu. Oğlum bu kızcağızla

[388] İsmet Bozdağ, a.g.e. s.122-123

mesut olamaz. Mustafa'mı bu işten vazgeçirmeliyim. Söyleyeyim Mustafa'ya bu iş olmaz diye ama beni de dinlemez ki: da benden inatçıdır, bilmez miyim oğlumu."[389]

Zübeyde Annenin Son Nefesi

Zübeyde Hanım, Latife'nin hakkında böyle düşünüyordu. Belki Mustafa Kemal Paşa bu sözleri duysa, Latife ile evlenmezdi. Bu tartışılır... Daha sonra Salih Bozok, Doktor Bey'le görüşmüş, fakat doktor, böyle bir yolculuğun intihardan farklı olmayacağını söylemiştir. Zübeyde Hanım'ın iyi bir dinlenmeye ihtiyacı vardır. Her geçen gün rahatsızlıkları daha da artıyordu. Kendisini bilemeyecek kadar komaya girmişti. Ve bir sabah güneş doğarken Zübeyde Hanım son nefesini verdi... Mustafa Kemal Paşa, annesinin ölüm haberini Eskişehir'de aldı. İzmir'e geldiğinde onu Karşıyaka'da Salih Bozok karşıladı. Kendisiyle tek görüşüp, şu emri verdi:

"Ben Latife Hanım'la evlenmeye karar verdim. Şimdi babası burada ise kendisini bu kararımdan haberdar edersin ve hiç kimseye bir şey söylememesini de ilave edersin." Paşa'nın emirleri gereğince hareket ettim. Muammer Bey'e, Gazi M. Kemal Paşa'nın kayınpederi olacaklarını söylediğim zaman boynuma sarıldılar ve içini çekerek beni kokladılar. Biraz sonra Paşa Hazretleri de vagonlarından inerek Muammer Bey'le tanıştılar. Ve Fevzi, Kazım Karabekir paşalar da beraber oldukları halde hep birlikte validelerinin kabirlerini ziyarete gidildi."[390]

[389] Halil İbrahim Özcan, Çankaya'nın Duvaksız Gelini Fikriye, Nokta Kitap, 2007, İstanbul, s.161
[390] Can Dündar, a.g.e. s.96

Mustafa Kemal Paşa'nın Annesinin Mezarı Başında Ettiği Yemin!

Gazi Paşa, düşünceliydi, durgundu. Bir çiçek yığınının altında yatan annesinin mezarına gelince, ellerini bağladı. Beraberindekiler, Fevzi ve Karabekir Paşalar birer Fatiha okudular. Mustafa Kemal Paşa, mavi gözlerine çöken karanlığın içinde bir süre sustu ve sonra konuşmaya ve annesine ait anılarını dile getirmeye başladı:

"Zavallı validem, bütün millet için mefkure(Ülkü) olan İzmir' in mukaddes topraklarına tevdi-i vücut etmiş(verilmiş) bulunuyor. Arkadaşlar, ölüm hilkatin en tabii bir kanunudur. Fakat böyle olmakla beraber bazen ne hazin tecelliler arz eder. Burada yatan validem zulmün, cevrin, bütün milleti felaket uçurumuna götüren bir keyfi idarenin kurbanı olmuştur. Bunu izah ettim. Müsaade buyurursanız hayat ıstırabının biraz, birkaç noktasını arz edeyim. Abdülhamid devrindeydi, 1320 (1904) tarihinde mektepten henüz erkan-ı harp yüzbaşısı olarak çıkmıştım. Hayata ilk hatveyi(Adımı) atıyordum. Fakat bu hat ve hayata değil, zindana tesadüf etti! Hakikaten beni bir gün aldılar ve idare-i müstebidenin(Baskı Yönetiminin) zindanlarına koydular. Validem bundan, ancak mahpustan çıktıktan sonra haberdar olabildi. Ve derhal beni görmeye şitab(Koştu) etti. İstanbul'a geldi. Fakat orada kendisiyle ancak üç beş gün görüşmek nasip oldu. Çünkü tekrar idare-i müstebidenin hafiyeleri, casusları, cellatları ikametgahımızı sarmış ve beni alıp götürmüşlerdi. Validem ağlayarak arkamdan takip ediyordu. Beni menfama(Sürgün Yerine) götürecek olan vapura bindirirlerken benimle görüşmekten men edilmiş olan validem, gözyaşlarıyla Sirkeci rıhtımında elem ve kederler içinde terk edilmiş bulunuyordu. Menfada geçirdiğim seneleri anam, ıstırap ve gözyaşları içinde geçirmiştir. Başka bir nokta daha: Mütareke zamanında Anadolu'ya geçtiğim zaman,

validemi mustarip bir halde(Acı çeker durumda) İstanbul'da terke mecbur olmuştum. Yanında kendisinin terfik ettiği(Refakat ettiği) bir adamım vardı. Bunu Erzurum'dan İstanbul'a gönderdiğim zaman validem bu adamın yalnız olarak geldiğinden haberdar olduğu dakikada benim hakkımda Halife ve Padişah tarafından verilmiş olan idam kararının infaz edildiğini zannetmiş ve bu zan kendisini felce duçar etmişti. Ondan sonra bütün mücadele senelerini elem ve ıstırap içinde geçirmişti. Padişah ve hükümetinin ve bütün düşmanların daima tazyik ve işkencesi altında kalmıştı. İkametgahı bin bir türlü sebep ve vesilelerle basılır, taharri edilir, kendisi izaç olunurdu.(Aranır rahatsız edilirdi) Validem, üç beş senenin gece ve gündüzlerini gözyaşları içinde geçirdi. Bu gözyaşları ona gözlerini kaybettirdi. Nihayet pek yakın bir zamanda onu İstanbul'dan kurtarabildim. Ona kavuşabildim ki artık maddeten ölmüştü. Yalnız manen yaşıyordu. Validemin zıyaından(Kaybından) şüphesiz çok müteessirim. Fakat bu teessürümü izale eden bir husus vardır ki o da vatanı mahv ve harabiye götüren idarenin artık bir daha geri gelmemek üzere mezar-ı ademe götürülmüş olduğunu görmektir. Validem bu toprağın altında; fakat hakimiyet-i milliye ilelebet payidar olsun. Beni teselli eden en büyük kuvvet budur. Evet, hakimiyet-i milliye ilelebet devam edecektir. Validemin ruhuna müteahhit olduğum vicdan yeminimi tekrar edeyim. Validemin metfeni(Mezarı) önünde ve Allah'ın huzurunda ahd ü peyman ediyorum.(And içiyorum)"

"Bu kadar kan dökerek milletin istihsal ve tespit ettiği hakimiyetin muhafaza ve müdafaası için, icap ederse validemin yanına gitmekte asla tereddüt etmeyeceğim. Hakimiyet-i milliye uğrunda canımı vermek, benim için vicdan ve namus borcu olsun."[391]

[391] Can Dündar, a.g.e, s.97-98

Dinleyenlerin gözlerini yaşlar almıştı. Gazi Paşa da gözyaşlarını saklamadı. Önce Karabekir Paşa, sonra Fevzi Paşa, Gazi Paşa'yı kucaklayarak hem taziye ettiler hem kutladılar. Konuşmayı dinleyen halk, Gazi Paşa'nın elini öpmek için birbirini eziyor, güvenlik kuvvetleri, halkın çemberi yarmasını güçlükle engelliyordu...

Salih Bozok, Paşa'yı Muammer Bey'le orada tanıştırdı. İkili biraz sohbet ettikten sonra kahve içmek için hareket ettiler.

Evleniyoruz!

Beyaz köşke döndüklerinde Mustafa Kemal Paşa, Latife'nin ailesiyle tek tek tanıştı. Annesi için yaptıkları yardımlardan dolayı teşekkürlerini sundu. Minnet dolu ve yumuşak bir hava vardı. Paşa izin isteyerek Latife'yi kenara çekti:

– Tamam Latif. dedi. Hemen evleniyoruz!

Bunu duyan Latife ne yapacağını şaşırdı. Bir yandan gülüyor, bir yandan paniğe kapılıyor, Paşa'nın ellerini bulmaya ve bir an önce öpmeye çalışıyordu. Öptükten sonra ona biraz zaman vermesini, en azından bazı akrabaları, dostları çağırması gerektiğini söyledi. Mustafa Kemal Paşa: "emir emirdir" dese de, Latife diretti ve sonunda nikah tarihi belli oldu! 2 gün sonra ayın 29'unda öğleden sonra!

Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşları ve Uşakizadeler hariç kimsenin nikahtan haberi yoktu. Ayın 29'unda Mustafa Kemal Paşa çay veriyordu. Bu çay sohbeti için; İzmir'in ileri gelen siyasileri ve ileri gelen isimleri, Uşakizadelerin yakınları, İzmir'de bulunan Mustafa Kemal'in yakınları davet edilmişti. Kimsenin olan bitenden haberi yok, çay sohbeti yapmaya köşke gidiyorlardı. Köşk tıklım tıklım dolmuş, kahkahalar havada uçuşuyordu. Çay sohbeti için Kadı da çağırılmıştı.

Fakat nikahtan Kadı'nın bile haberi yoktu. O gün Latife Hanım ve Mustafa Kemal'in nikahını kıyacağını Kadı'ya, Başyaver Salih Bozok söylemişti. Bu nikahın en önemli özelliklerinden birisi de; Medeni Kanun'a uygun yapılacaktı. Kadı biraz şaşırdıktan sonra kabul etti. Mustafa Kemal Paşa, halka burada da örnek oldu. İlk Medeni nikahı o yapacaktı. Usule uygun olarak nikahtan önce Mihri Müeccel miktarı sorulurdu. (Mihri Müeccel: evliliklerde nikahtan önce erkeğin kadına; eğer onu boşarsa ödeyeceği tazminat miktarına denir. Erkekten bir altın veya gümüş oranı söylemesi istenir. Erkek eğer ileride kadını bırakırsa, bu miktarı ona tazminat olarak öder. Medeni Kanun ile bu gelenek kalkmıştır.) Paşa Mihri Müeccel miktarını on dirhem gümüş olarak belirledi. Bu fakirlerin verebileceği bir miktardı.

Mustafa Kemal Paşa, evlenmeden önce Latife'yi tanmış, onunla hoş sohbetler etmiş, onun bilgisi karşısında şaşırıp kalmıştı. Bu döneme kısa bir flört dönemi de denilebilirdi. Latife Hanım ve Mustafa Kemal Paşa'nın arasında olan bu flört dönemi, aslında Osmanlı toplumu için pek alışıldık bir şey değildi. Prof. Dr. İlber Ortaylı, Osmanlı'da evlilik müessesini şöyle anlatıyor:

"Kadınla erkeğin Osmanlı İmparatorluğu'nda evlilik öncesi beraber bulunması diye bir kural geçerli değildir ve çoğumuzun zannettiği gibi bu endüstriyelizasyonla, sanayileşme ve şehirleşmeyle doğmuş bir müessese değildir. Batı toplumlarında biz çok iyi biliyoruz, Orta çağlarda bile kadınla erkeğin daha evvel, evlilikten önce serbest birleşmesi söz konusudur. Hatta bunların bir müddet beraber olup birbirlerini tanımaları, bilahare evlenmeleri bazı İskandinav toplumlarında ananedendir, Danimarka'da, Hollanda'da, olduğu gibi. Böyle bir şeyin Osmanlı İmparatorluğu'nda hemen hemen hiçbir dinî grup için mevzu bahis olmadığı açıktır. İkincisi, bu toplumlarda evlilik belirgin bir ölçüde bir iktisadî oluşumdur. Müslümanların hemen

hemen hepsi başlık benzeri bazı edimlerde bulunurlar aldıkları gelin için, bunun adı vardır; "sadak" denir, "başlık" denir, vesaire denir. Hristiyanlarda da bu aşağı yukarı benzer konumdadır. Bazılarının aksine bir "drahoma" verilir, "dot", Yahudilerde olduğu gibi. Ama evlilik bir iktisadî transfer olarak görünmektedir ve iktisadî bakımdan berkitilmektedir, yani bireylerin bir sülâle içinde onların desteğiyle birliktelikleri söz konusudur. Nihayet evlilik, bütün bu toplumlarda bir büyük birliğin, bir sülâlenin içindedir; bu kaçınılmazdır."[392] Günümüzde bazı kesimler tarafından hala başlık parası gibi uygulamalar devam etse de, Medeni Hukuk'la kanunen yasaklanmıştır.

Evet!

Davetlilerin şaşkın bakışları arasında Mustafa Kemal ve Latife Hanım el ele salona girdiler. Latife Hanım'ın üzerinde; bol bir füme esvap vardı. Başını mor bir eşarp ile örtmüş, ellerinde mor eldivenleri vardı. Tek bir beyaz gül tutuyordu. Paşa ise; lacivert bir kruvaze elbise giymişti. Aynı renkte bir kravat bağlamış, keten bir mendil takmış, gri kalpak giymişti. Davetliler kısa bir şoktan sonra alkışlarla coşmaya başladılar. Masa hazırlanmıştı, Mustafa Kemal ve Latife yan yana oturdular. Fevzi Paşa, Mustafa Kemal'in yanına, Salih Bozok ve Vali Bey ise; Latife Hanım'ın yanına oturdular. Mustafa Kemal Paşa, İzmir kadısına:

– Biz, Latife Hanım ile evlenmeye karar verdik, lütfen gerekeni yapar mısınız? Dedi.

Kadı, Latife'ye dönerek:

[392] İlber Ortaylı, Türk Osmanlı Aile Yapısı, Perşembe Konferansları, Rekabet Kurumu, s.30-31

– Hanımefendi, On dirhem gümüş mihri muaccelle ve aranızda kararlaştırdığını mihri müeccelle şu anda hazır bulunan Gazi Mustafa Kemal Paşa ile evlenmeyi kabul ediyor musunuz?

– Kabul ediyorum!

– Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri! On dirhem gümüş mihri muaccel ve aranızda kararlaştırdığınız mihri müeccel ile Uşakizade Adviye Hanımefendi ve Muammer Beyefendi'nin kızları Latife Hanımefendi ile evlenmeyi kabul ediyor musunuz?

– Kabul ettim!

– Bende sizi Allah indinde ve insanlar arasında makbul olmak üzere karı koca ilan ettim! Burada hazır bulunanları bu evlenmenin, her iki aileye saadet getirmesi ve memleket için hayırlı olması için duaya davet ediyorum...

Artık Latife, Mustafa Kemal Paşa'nın karısıydı. İlk gece Fevzi Çakmak Paşa'nın da olduğu sofrada sağlam bir ziyafet çektiler. Mustafa Kemal yemekler bitince, Latife Hanım'ı "Asker karısı düğün günü bile mutfakta olur" diyerek mutfağa gönderiyordu. Fevzi Paşa her ne kadar Latife Hanım'ın kalkmaması için direttiyse de Latife Hanım yeni gelin olmanın verdiği mutlulukla mutfağa koştu. O gece yemekler Latife'nin ellerinden dökülüyor, sohbet sular seller gibi akıyordu...

O dönem nikah töreni için Anadolu Ajansı'na şu yazı verilmiştir:

"Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile Uşakizade Latife Hanımefendi'nin emr-i mesnun akitleri bugün saat 5'te Göztepe'de icra edilmiştir. Akit merasimi fevkalade sade olmuştur. Müşir Fevzi ve Kazım Karabekir paşalar hazeratı Başkumandan Paşa Hazretleri'nin,

Vali Mustafa Abdülhalik Bey ile Seryaver Salih Bey de Latife Hanımefendi'nin şahitleri bulunuyorlardı. Paşa Hazretleri ile Latife Hanımefendi şahit ve davetlilerden mürekkep bir masada otur- muşlardı. Paşa Hazretleri Kadı Efendi'ye hitaben, 'Efendi Hazretleri, biz Latife Hanım'la evlenmeye karar verdik. Lütfen muamele-i lazimesini yapar mısınız' demiştir. Bunun üzerine Kadı Efendi, önce Latife Hanım'a teveccüh ederek,, 'On dirhem gümüş mihrimüeccel ve aranızda takarrür eden mihrimuaccel hazır-ı milmeclis Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile tezevvücü kabul ediyor musunuz?' demiş ve Latife Hanım, 'Kabul ettim' cevabını vermişlerdir. Kadı Efendi müteakiben Paşa Hazretleri'ne de aynı suali irat etmiş ve müşarünileyh, 'Evet kabul ettim' buyurmuşlardır. Bundan sonra tarafeyn hazırun tarafından gayet samimi bir surette tebrik edilmişlerdir."[393]

[393] Can Dündar, a.g.e. s.100

Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım

Evlilik Sonrası Değişen Latife!

Evlilik Mustafa Kemal'i değiştirmemişti. Fakat Latife Hanım bayağı bir değişmişti. Artık sert emirler veriyor, çok fazla titiz davranıyordu. Babası olarak gördüğü Salih Bozok'u bile rencide edici emirler veriyordu. Açıkçası Salih Bozok bu emirlere belli etmese de fena halde bozulmuştu. Anılarında da anlattığı üzere, Latife Hanım artık ona ve diğer çalışanlara üstten bakmaya başlamıştı. Bu rahatsız edici bir durumdu. Kısa bir zaman sonra Latife evi kendi zevkine göre düzenlemeye girişti. Paşa ilk zamanları buna müsaade etse de, sıra onun çalışma odasına gelince tepesi atmıştı. Aralarında tartışmalar başladı. Gazi, odasına karıştırtmamaya kararlıydı. "Sen benim odama karışma bende senin yatak odana karışmayayım" diyordu.

Günler geçtikçe Latife, köşke gelen gidene de karışmaya başladı. Gelen misafirlerin statülerine dikkat etmeden hepsini bir arada bekleme salonunda bekletiyor, kabaca davranıyordu.

Bir gece Latife tümüyle bir değişiklik yapmış, yemekte çalmaları için çalgı grubu oluşturmuştu. Evi düzenleme merakı giderek artan Latife Hanım artık bardağı taşırmıştı. O geceyi Salih Bozok anılarında işte böyle anlatıyor:

"Mustafa Kemal Paşa ile bir akşam geldiğimiz zaman, yemek salonunun bir köşesinde bir cazbandın yemek müziği çaldığını, garsonluğa zor alıştırılmış ellerin ellerine beyaz birer eldiven giydirilmiş bulunduğunu gördük... Latife, Mustafa Kemal Paşa'nın önüne çıkıp marifetini gösteriyordu:

– Görüyor musunuz Paşam ne güzel oldu?

Gazi Paşa, gördüklerinden memnun olmamıştı. Latife'yi de bizim yanımızda kırmak istemiyordu. Soruyu duymazlıktan geldi. Fakat Latife, hakarete uğramış insanların öfkesiyle Gazi'ye bir daha sordu:

– Siz beni dinlemiyor musunuz? Deminden beri soruyorum, değişiklikleri beğendiniz mi, diye... Karşılık vermiyorsunuz!

Gazi tıka basa öfke dolu bir sesle:

– Ha, değişiklikleri soruyorsun, öyle mi? Artık yemeklerde davul zurna mı çalacak? (Bana döndü) Salih, bu çocukları geldikleri yere gönder. Gramofon, bize yeter de artar bile!

Ordudan derlenen bu cazbandı yerlerine gönderdim ve her zaman olduğu gibi gramofona bir plak koydum. Asıl Pandomima, yemek sırasında başladı. Ucuz lokantalarda çıraklık eden erlerden seçilmiş garsonlar, eldivenlerle hiçbir şeyi tutamıyorlar, hatta doğru dürüst yürüyemiyorlardı. Hele bir turşu kesesi, Kılıç Ali'nin kucağına devrilince Gazi, bir kahkaha kopardı:

– Her şey iyi, hoş ye Latif, dedi; bu çocuklar eldivenlerle yapamayacaklar... Gel bunlar, yine eskisi gibi servis yapsın.

Ben de arkadaşım Kılıç Ali'ye:

– Gece eve gidince, yengem turşunu çıkarır, merak etme! Diye takılıyordum.

Beyaz eldivenli garson hikayesi de böylece tatlıya bağlandı." [394]

[394] İsmet Bozdağ, a.g.e. s.141-143

Zaman geçtikçe Latife, akşamları sofrada kimlerin ağırlanıp ağırlanmayacağına da karşımaya başladı. İş gittikçe tatsızlaşıyordu. Oysaki Gazi bütün fikirlerini sofrada alıyordu. Herkesi dinleyerek onların fikirlerini düzenliyor ve karara varıyordu. Bu yüzden akşam sofraları onun için vazgeçilmez bir tartışma ortamıydı. Latife Hanım bunlara sınır getirmiş, bu sofraların haftada bir olmasını, diğer günlerin ise çiftin beraber geçirmesi gerektiğini, sabah yürüyüşlerine çıkması gerektiğini söylüyordu. Ne yazık ki, Paşa'nın bunlara vakti yoktu. Çünkü bu sırada köklü değişimler yapılıyor, siyasi arena gittikçe geriliyordu. Bunlara ayırabilecek vakti yoktu. Latife hanım Paşa'yla bunları bilmeden mi evlenmişti?

Latife, mutsuz olduğu geceler için yeni bir silah keşfetmişti. "Topuk senfonisi" gelen misafirlerin kim olduğuna bakmadan sofradan kalkıyor, sofranın olduğu odanın üst katında ayaklarını yere vurarak sesler çıkarıyordu. Bu silah, Latife için uzun süre kullanışlı olacaktı.

Bu olaylardan sonra bir de ortaya Adana rezilliği çıktı. Adana rezilliğini Salih Bozok'un anılarından öğreniyoruz:

"Birinci TBMM, kendisini feshedip yeni seçimlere gidilince, Mustafa Kemal Paşa bir yurt gezisine çıkmayı kararlaştırdı. Gezi Konya, Adana, Mersin'i kapsıyordu.

Geziye Mareşal üniformasıyla çıkıyor, yanına karısını da alıyordu. Gezinin politik amaçları olmasa Gazi Paşa, sivil elbiseleri üstünden çıkarmaz, tantanalı Mareşal elbisesiyle görünmeye karar vermezdi...

Trenle yola çıkmıştık. Paşa'nın yanında arkadaşları da vardı. Latife'ye:

– Ben restorantta olmak zorundayım, arkadaşlarım var. Sen istersen restoranta gel, istersen kompartımanda dinlen... dedi.

Latife, güçlük çıkarmadı

– Ben kompartımana gider, etrafı seyrederim...

Öyle yaptılar. Biri kompartımanın, biri restoranın yolunu tuttu. Fakat, Latife'nin yol boyu neşesizliği hemen herkesin dikkatini çekmişti. Mustafa Kemal Paşa bana bir aralık:

– Nesi var? Kaygılı görüyorum. Dedi.

Ben önemsemedim:

– Yol yorgunluğudur Paşam... Bir süre sonra o da bizim gibi alışır.

Ama, Latife'de yol yorgunluğundan öte bir huzursuzluk vardı. Ne olduğunu bir türlü anlayamadık!

Sonunda Adana'ya geldik. Tren bayraklar ve çiçeklerle donatılmıştı. Yine bayraklar ve çiçeklerle donatılmış Adana istasyonunda mahşer gibi kalabalık kaynaşıyordu. Bu kadınlı erkekli çoluklu çocuklu kalabalık, tek bir irade halinde Mustafa Kemal Paşa'yı görmek, kucaklamak istiyordu. En önde genç kadınlar ve kızları Vali ve şehrin ileri gelenleri duruyordu.

Vagonun kapısı açılır açılmaz, Mustafa Kemal Paşa adımını atar atmaz, genç kızlar ve kadınlar boynuna atılıp yanaklarını öpmeye başladılar. Arkasından gelen Latife Hanım bu görüntü karşısında donmuş, ne ileri gidiyor ne geri geliyordu. Ben kendisini kolundan tutup vagondan indirdim. Halkı yara yara ilerledik. Şimdi Mustafa Kemal Paşa'yı öpen kadınlar ve kızlar Latife Hanım'ı kucaklıyorlardı.

Protokol mrotokol kalmamıştı. Kalabalığın içinden santim santim yürüyorduk!

Adanalılar kapının önüne açık bir otomobil getirmişlerdi. Gazi Paşa ile Latife Hanım'ın otomobile binmesi gerekiyordu. Güç bela, önce Mustafa Kemal Paşa, ardından Latife Hanım bindiler ve otomobil, halkın arasından güçlükle yol bularak ilerliyordu. Bu koşullar içinde konaklayacakları eve varıldı. Latife Hanım, öfke ile dolup taşıyordu!

Mustafa Kemal Paşa, Latife'nin öfkeden kapkara kesilmiş gözlerini, pençe pençe kızarmış yüzünü görünce, Valiye veda etti ve dinlenmek için eve girdiler. Kendileri için hazırlanan daireye gelince Latife Hanım'ın ciyak ciyak sesi, yalnız bütün evi değil, bütün mahalleyi doldurdu.

– Sen bana herkesin içinde nasıl hareket edersin?

– Fakat...

– Fakatı makatı yok! Ben senin karın mıyım, değil miyim? Nasıl oturtursun beni arabanın solunda!

Mustafa Kemal Paşa ile birlikte eve girenler, daha evi boşaltmadıkları için, bu konuşmaları herkes dinliyordu. Ben de dinleyenler arasındaydım. Kılıç Ali atik davranmış, içerdekileri boşaltmaya çalışıyor ve kapıları kapatıp bu çirkin konuşmanın, duyulacaksa daha az kişi tarafından duyulmasını sağlamaya çalışıyordu. Latife'nin hırçın sesine karşı, Gazi Paşa, elverdiğince rahat görünmeye çalışarak kendisine karşılık vermeye çalışıyordu:

– Yanlış değerlendirmeler yapmışsın Latif... Sana bu gezinin resmi bir gezi olacağını söylemiştim!

– N'olmuş gezi resmi ise? N'olmuş Mareşal üniformasıyla çıkmışsan? Bana hakaret etmek için gerekçe mi bunlar?

– Lütfen yavaş konuş... Bütün Adana, alt katta bizi dinliyor!

– Bütün Adana değil, bütün Türkiye, bütün dünya dinlesin... Hayır, bana hakaret edemezsin!

Sonra Latife'nin hıçkırıkları duyuldu. Bir süre sonra Gazi Paşa, merdivenleri indi ve evin bahçesindeki bir ağacın altında sıraya oturdu. Kılıç Ali ile tavla oynadılar...

Bir saat sonra Latife, "milletvekili olacağım" diye tutturdu. Kadınların oy verme hakkı yoktu ve elbet seçilemezdi! Fakat Gazi Paşa'yı sıkıştırıyor, kadınlara oy hakkı tanınmasını ve seçme hakkı ile birlikte seçilme hakkının da verilerek milletvekili olmasının sağlanmasını istiyordu! Bir zaman bunu sorun yaptı... Küstü, yemeklere inmedi, konukları karşılamadı, tepindi; ve seçimlerden sonra, hiçbir şey olmamış gibi günlük hayatını sürdürmeye başladı..."[395]

Fikriye'nin Dönüşü

Aradan zaman geçtikten sonra Fikriye ansızın eve döndü. Karşılaştığı Mustafa Kemal Paşa'sı artık eski Mustafa Kemal Paşa değildi. Kendisine mesafeli davranıyor, oldukça resmi konuşuyordu. Doğru düzgün sarılmamışlardı bile. Gazi ona tedavisini yarıda bırakıp geldiği için çok kızmıştı. Fakat Fikriye bu! Daha fazla dayanamamıştı Mustafa Kemal'siz hayata... Beraber oldukları bir yemekte Gazi, kendisinin maddi olarak hiçbir eksiği olmayacağı, kalacağı evin ayarlanacağını Fikriye'ye söyledi. Fikriye onu donuk gözlerle dinliyor,

[395] İsmet Bozdağ, a.g.e. s.146-150

çoğu zaman dinlemiyordu bile. Onun gözü parada pulda değildi. Onun kalbi Mustafa Kemal'de idi... Gazi ertesi gün Ali Çavuş'u görevlendirdi. Fikriye'yi, İstanbul'a dönmesi için ikna etmesini istedi. Kısa bir zaman sonra Ali Çavuş, gözleri yaşlı bir şekilde Mustafa Kemal Paşa'ya gelerek:

"Yok, Paşam," dedi, "Fikriye'nin gözü malda mülkte değil!"

Daha sonra Fikriye'nin başına gelecek şeyler öyle acı dolu ki, tarifi çok zor yapılacak bir duygu. Herhalde bu acı günü en iyi Salih Bozok Beyefendi anlatır:

"O akşam Gazi Paşa'nın sofrasında yabancı yoktu. Kılıç Ali, Recep Zühtü, Nuri Conker ve ben vardım. Latife gelmemişti. Gazi Paşa, Fikriye'nin dün geldiğini anlattı ve ne yapacağını kestiremediğini söyledi. Latife'nin Fikriye'yi baskı altına aldığını söylemiyor, fakat Fikriye'nin bir an önce köşkten ayrılmasının zorunluluğundan konuşuyordu...

İşte tam bu sırada Fikriye göründü ve hepimizi başı ile selamladıktan sonra her zaman oturduğu yere oturdu. Kimseye hiçbir şey söylememişti. Başını tabağına eğmiş, bir şeyler yiyor gibi yapıyor, ama ağzına bir şey koymuyordu.

Bir ara Gazi Paşa:

– Günün nasıl geçti Fikriye? Dedi.

Ardından hepimiz ayrı ayrı sorularla Fikriye'yi konuşturduk. Fikriye, zorla konuşuyor bir daha görmeyecekmiş gibi yüzlerimize uzak uzak gurbet gibi bakıyordu...

Hiç kimse, Fikriye'ye ciddi bir soru sormadı; sanki her akşam sofrada imiş gibi davranıyorduk. Ama Fikriye, sofrada var olmadığını

biliyordu! Bir ara başını kaldırıp Mustafa Kemal Paşa'ya baktı ve konuştu:

– Paşam! Paris'ten size küçük bir şey almıştım fakat valizlerimden biri Haydarpaşa'da trene konmamış. Acaba bulunması içim emir verir misiniz?

Kılıç Ali atıldı:

– Hiç merak etmeyin Fikriye Hanımefendi. İstasyon müdürü arkadaşımdır. Şimdi telefon ederim, yarın valiz elinizde olur…

Gazi de ilgilendi ve Kılıç Ali'ye:

– Peşini bırakma. Hemen şimdi telefon et!

– Başüstüne Paşam!

Sonra Mustafa Kemal Paşa, Fikriye'ye döndü:

– Neden zahmet ettin Fikriye? Kendine bir şey alsaydın daha memnun olurdum.

– Aman Paşam, değersiz bir şey… Görünce sizi anımsadım da…

Mustafa Kemal Paşa, içtenlik ve çaresizlik dolu yumuşak bir sesle:

– Teşekkür ederim… dedi.

Fikriye, sofranın havasını bozduğunun farkına vardı usulca kalktı. Paşa'yı ve bizi başıyla selamlayıp gölge gibi çekilip gitti…

Ertesi gün Fikriye, Paşasına Paris'ten aldığı smokinleri Ali Çavuş'la gönderdikten sonra İstanbul'un yolunu tutmuş… Hepimiz, işin böylece

kapandığına seviniyorduk. Fikriye, İstanbul'da bir akrabasının yanında kalıyordu. Maddi olarak rahatı iyiydi. Mustafa Kemal Paşa da bu akrabasına yardım ediyordu...

Aradan ne kadar zaman geçti, şimdi anımsayamıyorum, belki bir hafta belki on beş gün; Fikriye bir sabah yeni baştan Çankaya'ya gelmiş... "Mustafa Kemal Paşa'yı göreceğim." diye tutturmuş... Yaver Rusuhi, Latife Hanım'dan tembihli olduğu için içeri almak istememiş...

Fikriye, direnmeye kalkmış ama, sökemeyeceğini anlayınca tuvalete gitmek istemiş... Bırakmışlar... Fakat epey zaman geçtiği halde tuvaletten çıkmadığı görülünce, kapısı açılmış; Fikriye, çantasını kapatmakta iken, çantada bir silah olduğu görülmüş... Çantada silah bulununca, biraz daha zor kullanarak zavallı Fikriye'yi kapının önüne koymuşlar... Bir fayton bulmuş orada Fikriye; binmiş, istasyona gideceğini söylemiş arabacıya. Yokuştan aşağı inerken arabacı arkasına bir silah sesi duymuş, dönüp baktığı zaman, müşterisinin kanlar içinde arabadan yuvarlandığını görmüş!

Fikriye hikayesinin böyle bir dramla sona ermesi, Mustafa Kemal Paşa'yı olduğu kadar, onu tanıyanları da çok üzdü... Ben, ne zaman Fikriye'yi düşünsem içimde taze bir yaranın kanadığını duyarım..."[396]

Olaydan hemen sonra, Gazi Fikriye'nin yaralı olarak hastaneye kaldırıldığı söylenmişti. Haberi duyduğunda, yere düşmemek için kendini zor tutmuştu Gazi.

– Ne o, ölmüş mü?

– Hayır Paşa'm, durumu ağırmış.

[396] İsmet Bozdağ, a.g.e. s.151-153

– Başhekime söyleyin, özellikle ilgilensin e Fikriye'mi yaşatmaya çalışsın.

Bu sözleri söylerken Latife, Gazi'ye kızgınlıkla bakmıştı. Paşa hiddetlenerek:

– Latife, Latife kendine gel! Git, Fikriye'yi ziyaret et, onunla ilgilen, demişti.

Latife'yse:

– Hayır, o yılanın ziyaretine asla gitmem, diyerek bir hışımla kapıyı çarparak odadan çıktı. Kurşun Fikriye'nin sırtından girerek ciğerini parçalamış, göğsünden çıkmıştı. Doktorun uzun uğraşları sonunda tedavisi başarıyla sonuçlanmış, kurşundan kurtulmuştu. Ancak hastanedeki üçüncü gününde zatürreye tutulmuş, dört gün sonra da ölmüştü.[397]

Evliliğin Çöküşü

Fikriye'nin ölümü Mustafa Kemal Paşa'yı yasa boğdu. Yemeden içmeden kesilmişti, eski tadı tuzu kalmamıştı. Gözünün önünde Fikriye vardı... Sanki karşılıklı yemek yiyorlardı. Aradan zaman geçince artık yavaş yavaş toparlanmaya başladı. Bir gün kendini yavru köpeklere kaptırmış, uzun zaman sonra böyle neşeli bir şekilde eğleniyordu. Yavru köpeklerin tepinmesi o kadar hoşuna gidiyordu ki! Latife Hanım'la beraber bu tatlı köpekleri seviyorlardı. Gazi, Latife Hanım'a seslenecekken yanlışlıkla ağzından Latife yerine Fikriye çıktı... İşte bu çok kötü olmuştu. Latife Hanım öyle sinirlendi, öyle patladı ki... Bu

[397] Halil İbrahim Özcan, a.g.e. s.176-177

yanlış sesleniş, onların yataklarının ayrılmasına kadar gitti. Kavgalar tekrar başladı...

Yoğun kavgalardan sonra Paşa ve ekibi Karadeniz turundaydı. Sohbet çok güzel, neşeli bir ortam vardı ve hava çok güzeldi. Bu güzel günde kötü bir haber alındı. Erzurum'da büyük bir deprem olmuştu. Paşa, derhal Samsun'a dönülmesini, oradan da Erzurum'a geçilmesini emretti.

Samsun'da gemiden indiler ve otomobillere bindiler. Mustafa Kemal Paşa, Salih Bozok, Kılıç Ali ve Latife Hanım aynı arabadaydılar. Latife Hanım, bu durumdan hiç hoşnut değildi. Salih Bozok ve Kılıç Ali ile aynı arabada olmak istemiyordu. Yol boyu konuşmadı. Geceyi Tokat'ta geçireceklerdi. O gece büyük bir kavga patlak verdi! Yıllar sonra Salih Bozok o geceyi şöyle yazacaktı:

"Tokat'ta geceleyecektik... Geç vakit, konaklayacağımız yere geldik. Soyunup dökünmeden, bir iki nefes olsun soluklanmadan, bir el yüz yıkayarak, heemn sofraya buyur edildik. Sofra içkisizdi. Latife Hanım, Mustafa Kemal Paşa'nın yanına, Kılıç Ali ile ben karşısına oturmuştuk. Bu yüzden Latife Hanım'la da yüz yüze idik... Önce hiçbir şeyin farkında değildim. Fakat Kılıç Ali'nin dikkatini çekmiş; beni dirseğiyle dürtüp Latife'nin, yüzümüze bakmamak için bazen tavandaki budakları, bazen tabaktaki yemeğin tanelerini saymakta olduğunu söyledi. Dikkat edince ben de gördüm. Ama yapacak bir şey yoktu. Latife Hanım'ın görmemesi için başımızı masanın altına sokamazdık...

Yemek erken bitti kahveler içildi. Mustafa Kemal Paşa, bir süre Tokat Valisi ile konuştuktan sonra, Tokat milletvekili ve eski arkadaşı Mustafa Bey'le sohbete başladı. Latife yorgundu. Ertesi sabah da yola erken çıkılacaktı. Bunu Gazi Paşa'ya hatırlattı. Paşa "kalkarız' dedi ama,

sohbet sürüyordu. Yozgat Milletvekili Mustafa, Kılıç Ali ile benim de yakın arkadaşım olduğu için, laf lafı açıyordu... Latife, bir süre daha bekledikten sonra, herkesin duyacağı bir sesle Mustafa Kemal Paşa'ya seslendi:

– Kemal, kalkıyor muyuz?

Belli ki bu uyarıya Gazi Paşa sinirlenmişti. Fakat belli etmemeye çalıştı. Elverdiğince yumuşak bir sesle:

– Otur biraz... Bak, Kılıç Ali şimdi ne anlatacak! Dedi.

Gözüm Latife'deydi. Latife, önce kıpkırmızı oldu, sonra mosmor kesildi. Kılıç Ali'yi dinlemek ne demekti? Sinirden tir tir titreyerek ayağa kalktı ve hiçbir şey söylemeden yukarı kata çıktı. (...) aradan on dakika geçmeden, yukardan topuk senfonisi dökülmeye başladı. Bina ahşap olduğu için, her topuk vuruşta bir toz perdesi aşağıda oturanların üstüne çöküyordu. Hepimiz öfkelenmiştik! Bir kadının kocası değil, Mustafa Kemal Paşa; değil Devlet Başkanı, bir kunduracı çırağı olsa, bu yaptığı bağışlanamazdı!

Gazi Paşa, hiçbir şey olmamış gibi konuşmasını sürdürdü, biz de tedirginliğimizi içimize gömerek konuşmalara katılıyorduk. Derken, topuk konçertosunun ikinci bölümü başladı. Yaman vuruyordu doğrusu... Her topuk vuruşta tahta ev duvarlarıyla beraber sallanıyordu. (...) Sonunda, deprem gücünde üçüncü topuk senfonisine sıra geldi. Tepindi, tepindi, sonunda yorulup sustu... Bir süre sonra yukarıdan hıçkırık sesleri geliyordu. Mustafa Kemal Paşa kalkmaya hazırlanırken şunları söylüyordu:

– **Hayatımda yaptığım hatalardan biri de evlenmektir. İşte görüyorsunuz... Ordular yönettim, Meclisler yönettim, savaşlar**

yaptım, kazandım ama bir kadını yönetemiyorum. Okumuş da olsa, iyi aile de olsa, sonunda kadın, kadındır! Bir devlet adamına eş olmak belki zor bir sanat... Fakat bir devlet adamının eşi olarak kendisine ne yapmak düştüğünü bilmemek acıklı bir şey...

Hep birlikte kalktık. (...) Latife bağırıyordu:

– Ben senin değil karın, bastonun olsam, daha çok ilgi gösterirdin! Bu nasıl kabalık? Sen beni verem edip öldürmek mi istiyorsun?

Gazi Paşa, sesinin duyulmamasına çalışarak alçak sesle: "Latife, yeter! Parmağıma, zilin düğmesini aratıyorsun! Daha bir kelime söyleyecek olursan, seni İzmir'e gönderirim!"[398]

Ertesi gün yolculuk devam etti. Erzurum'a giderken Erzincan'a da uğradılar. Çünkü deprem orada da hasar gerçekleştirmişti. Erzincan'a vardıklarında Vali, Cumhurbaşkanı şerefine bir yemek düzenlemişti. Yemeğe Gazi Paşa, Latife Hanım'la geldiği için diğer komutanlarda eşlerini getirmişti. Mustafa Kemal Paşa, her zaman ki gibi sofrada olanlarla özel olarak ilgileniyor, iltifatlar ediyordu. Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım patlamaya hazır bomba gibiydiler. Her an kavga çıkabilirdi. Başyaver Salih onları dikkatle izliyordu.

Yemek, resmi havası içinde sürüyordu. Mustafa Kemal Paşa, Latife'yle olan herhangi bir diyalogdan kaçındı. Çünkü her bir diyalog, yeni bir kavga demekti. Onun yerine Naciye Hanım'a övücü sözler sarf ediyor, yeni sohbet konuları açıyordu. Bu sırada bir garson, servis için makarna tabağını uzatmıştı; Gazi, sola dönüp tabaktan makarna alırken, Latife'nin çirkin sesi duyuldu:

[398] İsmet Bozdağ, a.g.e. s.158-161

– Kemal, ayaklarına dikkat et! Bana kadar uzanıyor!

Sofrayı bir ölüm sessizliği kapladı. Ali Sait Paşa'nın eşi Naciye Hanım, kıpkırmızı oldu... Ali Sait Paşa, Cevat Paşa'nın hafifçe gülümseyen yüzüne, kederle baktı. Gazi Paşa, bu sözleri işitmemiş gibi davrandı. Herkes gibi tabağına eğilmiş, yemeğini yiyordu. Bu sırada Salih Bey ve Kılıç Ali çaresizce birbirlerine bakıyorlardı. Ellerinden gelen hiçbir şey yoktu. Bu duruma müdahale etmeye yetkileri de yoktu. Bir süre sonra Gazi, "Yarın, erken yola çıkılacak." Dedi ve kaktı. Ev sahibi olarak Vali'ye teşekkür etti ve ziyafet salonuna bitişik dairelerine çekildiler.

Artık bu evliliğin sonuna gelindiği çok belliydi. Latife, bir devlet başkanının karısına yakışacak şekilde davranmıyordu. Dünya henüz böyle bir kabalığa hazır değildi. Ertesi sabah Paşa, erkenden kalkmış, banyosunu yapıp tıraşını olduktan sonra salona herkesten önce inmişti. Yüzü yorgun ve sarıydı. Hiç uyumadığı belliydi. Gece yaşanılan olayın etkisini üzerinden atamamıştı. Gözlerindeki o canlı bakışlar gitmiş, yerini pişmanlığın ve hüznün, solgun ve donukluğu almıştı.

Paşa'nın salona indiğini öğrenen ev sahipleri hemen kalkmış, zaten hizmetkarlar tarafından hazırlanmış olan kahvaltı sofrasına hep birlikte oturulmuştu. Paşa, kahvaltı yerine kahvesini içerken, Latife Hanım da hazırlanmış olarak geldi.

Salih Bey, Paşa'nın yanına gelerek bir emri olup olmadığını sordu. Arabaların hemen hazır olmasını emreden Paşa ayağa kalktı Naciye Hanım'ın elinden tutarak;

"Buyurun Hanımefendi," diyerek dışarı çıktılar.

Gazi, Naciye Hanım'ı ve Ali Sait Paşa'yı yanına, Salih Bey'i de ön koltuğa alarak hareket etti. Latife Hanım şaşkına dönmüştü. Gazi ilk defa toplum içinde Latife Hanım'ı çaresiz bırakmıştı. Cumhur reisi Genel Sekreteri Tevfik (Bıyıklıoğlu) koşarak Latife Hanım'ın yanına geldi.

"Buyurun Hanımefendi Hazretleri, seyahate benim arabam ile devam edebilirsiniz..."

Arabaya Latife Hanım değil, cesedi binmişti.

Bir gece evvel:

"İşte buyur öldür" dememiş miydi? Öldürülmeyi kendi istememiş miydi?

Şüphesiz insanları öldürmenin çeşitli yolları vardı. Bu davranış da onlardan biri değil miydi?[399]

Erzurum ziyaret edildi. Durum içler acısıydı... Mustafa Kemal Paşa, tek tek çadırları dolaştı, halkla konuştu, notlar aldırdı. Akşam olduğunda Gazi Paşa, ayrı bir odada kaldı. Başyaver Rusuhi'yi çağırıp, sabah olunca Latife'yi Ankara'ya götürmesini emretti. Eline bir mektup sıkıştırdı. Bunu İsmet Paşa'ya iletecekti. O mektup şöyledir:

[399] S. Eriş, Ülger, Zaferin Gölgesinde Latife Hanım, Truva Yayınları, İstanbul, 2009, s.285

Azizim İsmet,

Latife Hanım tekaddüm ederek Ankara'ya geliyor. Beraber seyahate devamı münasip görmedik. Çünkü iki senelik tecrübe beraber yaşamak imkaru olamayacağına kanaat hasıl ettirdi. Kararımdan kendisini haberdar ettim. Çok meyus ve mahzundur. Zatıalinizin ve belki Fevzi Paşa Hazretleri'nin ihtilaf için delaletinizi rica edecektir. Kararım katidir. Yalnız gerek kendisinin ve gerek ailesinin şeref ve haysiyetini rencide etmek istemiyordum. Kendine ve ailesine hörmetimi ve hakiki dostluğumu muhafaza edeceğim. Suret-i infıkakı (Ayrılış biçimini) Ankara'da kararlaştırınız. Sükunetle İzmir'e gitmeye muvafakatım temin lazımdır. Gözlerinizden öperim.

Gazi M. Kemal[400]

Artık evliliği sonlandırmaya karar vermişti. Tabii ki bu durumu Latife Hanım'a bildirmek çok güçtü. Ne kadar bağırıp, çağırsa da sonunda kabullendi. Gittiği yerlerde bir devlet başkanı karısı gibi karşılanmaya devam edecekti. Bu Mustafa Kemal Paşa'nın kesin emriydi. Latife Hanım yıkılmış, gözlerinden yaşlar akmış halde odanın bir kenarında usulca oturuyordu. Salih Bey kendisini arabaya kadar götürdü. Son yolculuk için Mustafa Kemal Paşa'da Latife'yi uğurlamak için kapıya kadar indi ve onu selamladı. Kılıç Ali ve Salih Bozok, bu olaya oldukça üzülmüşlerdi. Aralarında bir anlaşma yaptılar. Kılıç Ali, Gazi'nin yanında kalacak, onu yumuşatacak ve ikna edecekti. Salih Bozok ve Kılıç Ali'nin aralarındaki şifre "Hasta iyileşti" idi. Eğer Mustafa Kemal Paşa, barışmaya gönlü razı olursa, Kılıç Ali bir telgraf çekecek ve "Hasta iyileşti" diye yazacaktı. Ardından Salih Bey ve Latife

[400] Can Dündar, a.g.e. s.112

Hanım, yola çıktılar. Latife Hanım, Salih Bey'e bin bir türlü dil döküyor, bir şeyler yapması için yalvarıyordu. Bir taraftan da kara gözlerinden akan yaşları tutamıyordu... Salih Bey bu duruma çok acıdı. Sonuçta aralarında bir hukuk vardı. Latife Hanım'ı sakinleştirme için her türlü cümleyi kursa da, Latife Hanım daha da üzülüyordu. Salih Bey, Latife Hanım'ın aklına girerek; bir mektup yazmasını ve Paşa'dan af dilemesi için akıl verdi. Bu mektup işe yarayacak; Kılıç Ali, Mustafa Kemal Paşa'yı yumuşatıp, ikna etmeyi başaracaktı. Mustafa Kemal'in emriyle hemen bir telgraf çekti. "Hasta iyileşti, Kayseri'den öteye gitmeyin" Latife Hanım bu habere deliler gibi sevindi. Adeta mutluluktan çıldırmıştı. Kayseri'de beklememelerini, gerisi geriye dönmelerinin gerektiğini söyledi. Mustafa Kemal Paşa'ya sarılmak için sabırsızlanıyordu.

– Burada ne oturup bekleyelim? Gelecekleri yol, bizim geçtiğimiz Erzincan yolu değil mi? Dönelim gerisin geriye... Nerede rastlarsak, orada kavuşalım... Hem Kemal'e de sürpriz olur.

Barışma onayından sonra Kemal Paşa Hazretleri yerini Kemal'e bırakmıştı. Salih Bozok yine derin bir nefes aldı. Huylu huyundan vazgeçmiyordu. Kısa süre sonra Paşa onlara yetişti. Salih Bey ve Kılıç Ali, evli çifti yalnız bıraktılar. Bu belki de bir diriliş sayılıyordu. Ancak bu barış kısa sürecekti... Ankara'ya döndüklerinde, Latife yine aynı hırçın kadın olmuştu. Her gece topuk senfonilerini döktürüyor, herkesi perişan ediyordu. Mustafa Kemal Paşa artık daha düzensiz yaşıyor, huzursuz günler geçiriyor, kendine iyi bakmıyordu.

Boşandık!

Artık işler iyice sarpa sarmıştı. Dönüşü olmayan bir evlilikti bu. Herhalde ayrılık, her iki taraf için en doğru olanıydı. Salih Bozok, Atatürk'ün boşanma kararı almasını işte şöyle anlatıyor:

"1925 yılının ağustosunu yaşıyorduk. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Ziraat Okulu'ndaki dairesinde içki içip sohbet ettikten sonra, evlerimize dağıldık. Vakit erkendi. Bu saatlerde yatmaya alışmadığım için, kitap okuyordum. Bir motor sesiyle toparlandım. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, bizi veya başka arkadaşlarını hemen çağırtmak isterse, motorlu haberci gönderirdi. Nitekim gelen haberci, "Kılıç Ali'ye de uğradığını, Gazi Paşa'nın bizi hemen Çankaya'da beklediğini" söyledi. Hemen otomobilime atlayıp Kılıç Ali'yi de alarak Çankaya'ya yola çıktım.

Gazi Paşa, bir kanepeye uzanmış, göğsü bağrı açık, mosmor yatıyordu; Yaver Muzaffer, etrafında dönüyor, hizmet etmeye çalışıyordu...

– Ne oldu? Diye sorduk.

Yaver, hemen hiçbir şey söylemeden, omuzlarını kaldırmakla yetindi.

– Doktor çağırdınız mı?

Gazi, yattığı yerden kesin konuştu:

– Doktor istemez!

– Paşam ne oldu size?

– Hiçbir şey, hiçbir şey...

Kravatını çözdük, gömleğini açtık, lavaboya götürüp güzelce yüzünü yıkamasına yardım ettik. Biraz kendine geldi.

Bana:

– Hemen, dedi. Arabayı hazırlat... Yozgat'a gidiyoruz

Koşup, arabanın hazırlanmasını gerekenlere söyledim. Döndüğüm zaman, Gazi Paşa, yaverler bölümüne geçmiş, Başbakan İsmet Paşa ile konuşuyordu.

– Kararım kesindir, boşandık! Anadolu Ajansına durumu açıklayan uygunbir bildiri gönderiniz, yayınlasınlar! Ben, Salih'le Yozgat'a gidiyorum. Latife, her halde yarınki trenle İzmir'e gönderilsin. Haberi, Yozgat'ta bekleyeceğim. Kılıç'ı, size yardım etsin diye Ankara'da bırakıyorum. Telefonunuzu beklerim. Allahaısmarladık...

Bana döndü:

– Hadi, gidelim...

– Kuvvetli bir Benz- Mercedes yola yatmış, bizi Yozgat'a doğru uçuruyordu.

Gazi Paşa'nın anlattıkları ve Kılıç Ali'den öğrendiklerimden çıkardığıma göre, anlatılması son derece güç bir olay olmuştu.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, bizden ayrıldıktan sonra Çankaya'ya gelmiş, fakat Latife'nin sitemlerini dinlememek için bir süre bahçede dolaşmış; bu arada, köşk kapısındaki askerle görüşmeye başlamış. Gazi

Paşa'nın en sevdiği şeylerden biri, erlerle görüşmekti. Yine onlara çeşitli şeyler soruyor, sınavdan geçiriyormuş...

Tam bu sırada Latife, köşkün balkonundan görünmüş. Son derece yüksek bir sesle ve yakışıksız biçimde bağırmış:

– KEMAL! BURAYA GEL! MAHALLE ARKADAŞLARINLA YARENLİK BİTTİ, ŞİMDİ ASKERLERLE Mİ İÇLİ DIŞLI OLUYORSUN. KOSKOCA ADAMSIN, AYIP!

Mustafa Kemal Paşa, bu sözler üzerine fenalık geçirmiş ve bizi çağırtmış! Biz daha Yozgat'a varmadan İsmet Paşa'nın Özel Kalem Müdürü Vedid Bey, Çankaya'ya gelmiş ve Reisicumhur hazretlerinin kararıyla Başvekil, Paşa'nın bildirisini Latife'ye ulaştırmış: "Yarın sabah İzmir'e hareket edecektir. Gereken hazırlık hemen tamamlanmış olacak."[401]

İşte, Latife ve Gazi'nin beraberliği böyle son buldu. Evlilikleri; 2 yıl, 6 ay, 4 gün sürdükten sonra, 25 ağustos 1925 tarihinde bitti.

Latife, evlilikten sonra değişmiş, bir devlet başkanı karısı olduğunu unutmuş, Mustafa Kemal Paşa'ya yakışmayacak kadar kötü muamele yapmıştı. Konuklarının kim olduğuna dikkat etmeden, herkesin içinde onu defalarca rezil etti. Bu anlattığımız vakalar, sıradan günlerde gerçekleşen vakalar da değildir. Sürekli devrimlerin gerçekleştiği asabi bir dönemde olagelen vakalardır. Herhalde siyasi arenanın bu sancılı günlerinde evinde de huzuru kalmayan Mustafa Kemal Paşa, çok zor günler geçirmiştir.

[401] İsmet Bozdağ, a.g.e. s.176-178

O günlerin canlı tanığı Kılıç Ali anılarında Atatürk'ün Latife Hanım'la evliliğinin nasıl başlayıp nasıl bittiğini ayrıntılı olarak anlatmıştır.

Kılıç Ali'ye kulak verelim:

"Gazi'nin Latife Hanım'dan ayrılışının üzerinden yıllar geçmişti. Bir İstanbul seyahati sırasında bir akşam, Dolmabahçe Sarayı'nın balkonunda oturuyorduk. Tanınmış bir iki gazeteci eşleriyle birlikte Gazi'nin konuğu olarak orada bulunuyorlardı. Sofraya henüz oturulmamıştı. Söz, evlilik konusuna geldi. Gazi, neşeli ve samimi şekilde evliliğiyle ilgili şunları anlattı:

'Evlilikte kadının arzularını yerine getirmek çok güç. Mesela siz kitap okumak istersiniz; o, o sırada kitap okumanızı istemez. Bizim evliliğimizde de bu çeşitli anlaşmazlıklar çok olurdu. Asıl tuhafı, Latife Hanım benim kendisinden ayrılabileceğime hiç ihtimal vermezmiş. Bir gün bu ihtimalden söz ederek, bana, 'Nasıl olur? Dünyaca tanınan Mustafa Kemal, dünya önünde eşini nasıl boşar?' diyerek ayrılığın imkansız olduğunu anlatmak istemişti. Kendisine, 'Gayet basit' dedim. 'Öyle bir durum olsun istemem. Fakat mecbur kalırsak zile basarım, Genel sekreter Tevfik Bey'i çağırırım, Anadolu Ajansı'na iki satır vererek, Gazi, Latife Hanım'dan ayrılmıştır, derim ve iş olur biter. Latife Hanım bu cevap karşısında hayretler içinde kalıp, 'O kadar basit mi?' diye sordu. 'Evet, o kadar basittir' dedim.

İşte Gazi'nin ayrılık kararı verildikten sonra onu tatbik etmek, kendisinin de söylediği gibi güç değil, bu derece basitti." [402]

[402] Sinan Meydan, Panzehir, İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ, İstanbul, 2015, s.354

"İnkılapçının Çoluk Çocuğu Da Olmaz!" Prensibine Uydu

Prof. Dr. İlber Ortaylı ise; bu evlilik hakkında şöyle bir değerlendirme yapıyor:

"Atatürk istiyor ki temsil kabiliyeti olan kültürlü bir hanım olsun; yabancı dilleri bilen, Avrupa'da okumuş, diplomalı... Lakin maalesef Latife Hanım'ın, Türkiye Marelaşali'nin ve kurucu Reisicumhur'un yanında olabilecek, onu temsil edebilecek yeteneği bulunduğu kanısında değilim. O dengeyi, o virtüözityeyi tutturamıyor. Atatürk'e üzüntü vermiş ve bir an evvel gitmiştir. İstanbulda eski rejimin mensuplarının aileleriyle görüşmüş görüşmemesi gerekirdi. (...) Mesela bunlardan birisi Rıza Nur'un karısıdır. O eski rejimin müşirlerinden birisinin kızıdır. Rıza Nur'un hatıratlarından da bellidir ki, çok da sağlam zihinli bir kadın değildir. Latife Hanım yurt gezisinde, istasyonda vagonun penceresinden "Kemal" diye bağırıyor. Böyle bir tavır kabul edilemez; dünya o safhaya yeni yeni bugün geliyor. Mesela Fransa Cumhurbaşkanı'nın karısı böyle ön ismiyle hitap edebilir miydi herkesin önünde. O asırda böyle bir şey tahayyül edilemez.(...) Atatürk batılı olarak evlendi ve doğulu usulü "boş ol" dedi. Bir daha da evlenmeyi düşünmedi. Böylece " İnkılapçının çoluk çocuğu da olmaz" prensibine uydu."[403]

Latife Hanım, Mustafa Kemal Paşa'dan ayrıldıktan sonra Salih Bozok'a, İzmir'den aşağıdaki mektubu gönderdi:

[403] İlber Ortaylı, 1923-2023 Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.137-138

Göztepe:

Salih Bey,

Tanıştığımız, içinde günlerce bütün bir içtenlikle yaşadığımız Beyaz Ev'den yazıyorum. Gerçi en üzüntülü dakikalarımı yaşarken beni aramadınız. Sizi, Mahmut Bey'den birkaç kez sordum. Hatta, ayrılık görevini de kendisinden rica ettim. Belki, bu umursamazlığınızdan ötürü, sizi, Ankara'da aramak cesaretini kendimde bulamadım. Fakat siz, alnında bir tek leke bulunmayan ata armağını evimizde, uğurlu ve hayırlı bir konuk olarak yazılısınız... Burada sizi anımsamamak; o güzel geçmişi gömmek demektir. Oysaki ben nankör değilim!

Salih Bey, sen kızarsın, söylenirsin ama büyük niteliklerin vardır. İçtenlikle dolusun ve her zaman gerçeği söylersin. İnsanların, yüzüne söyleyemeyeceğin şeyi de arkasından söylemezsin! Babasın! Evlatların için ağlarsın!

Zavallı annem sürekli olarak seni sayıklıyor... Çünkü o kara ruhlu herifin yerine[404] *sen olsaydın, beni bir cambaz gibi ipte oynatmazdın. Gerçeği söylerdin bana... Ama zarar yok! Bu dünya elbette ona da kalmaz!*

Salih Bey; Bundan üç yıl önce bana babalık görevi yapacağınızı babama vaad etmiştiniz! O şimdi Avrupa'da. İşlerine engel olmamak için burada olduğumu kendisine haber bile vermedim. Artık bir keder yığını gibi rastladığı her koltuğa çöken bir annem ve yaşlılık yıllarında benim yüzümden kötü davranışlara uğrayan bir büyükannem var. Öksüzüm. Kimsem yok. Onun için, ikinci babalık görevini benimseyen ve sözünün

[404] Kılıç Ali Bey'den söz etmek istiyor. Kendisi için ne kadar çalıştığını yakından gördük.

eri olan Salih Bey'e yazıyorum: Git, Paşa ile görüş! Ben Kocama güvenirim: Çünkü değer bilir, yüksek ruhludur, insandır! Aramızdaki gerginliğe son vermesini, güzel bir geçmişin vereceği güçle, rica et! Ben, kendisine yazdığım mektupta, seni eşinle göndermesini kendisinden rica ettim. Bir haftadır, yemeksiz uykusuz, idam hükümlüsüyüm... Nedenleri, çocukluk! Oysa çocuklar, böylesine ağır cezadan bağışıktırlar. Salihsin! Kurtuluş ve barış getireceğine inanıyorum.

Gazi Latife Mustafa Kemal[405]

[405] İsmet Bozdağ, a.g.e. s.182-183

KAYNAKÇA

Adıvar, Edip, Halide, Türk'ün Ateşle İmtihanı III.Cilt, Yenigün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık A.Ş, 1998

Armstrong, H.C, Bozkurt, Arba Yayınları, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, 1996

Atay, Rıfkı, Falih, Çankaya, Pozitif yayıncılık, 2013

Aydemir, Süreyya, Şevket, Tek Adam 3. Cilt, Remzi Kitabevi, 16. Basım

Bozdağ, İsmet, Latife ve Fikriye, Truva yayınları, İstanbul, 2005

Bozdağ, İsmet, Gazi ve Latife, Truva Yayınları, İstanbul, 2009

Çalışlar, İpek, Latife Hanım, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul, 2006

Dündar, Can, Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor, Doğan Kitapçılık A.Ş, İstanbul, 2001

İnce, Latif, Atatürk ve Latife Hanım, Hukuk Gündemi Dergisi Atatürk Özel Sayısı, Ankara Barosu

Meydan, Sinan, Panzehir, İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ, İstanbul, 2015

Ortaylı, İlber, Türk Osmanlı Aile Yapısı, Perşembe Konferansları, Rekabet Kurumu

Ortaylı, İlber, 1923-2023 Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012

Özcan, İbrahim, Halil, Çankaya'nın Duvaksız Gelini Fikriye, Nokta Kitap, 2007, İstanbul

Türkmen, Zekeriya, İzmir'in İşgali Olayı ve Yunanlıların XVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 10, 2001

Ülger, Eriş, S, Zaferin Gölgesinde Latife Hanım, Truva Yayınları, İstanbul, 2009

İsmail PEHLİVAN

Mustafa Kemal ve Enver Paşa

Yıl 1881... Türk tarihine isimleri altın harflerle yazılacak iki kahraman dünyaya geldi. Mustafa ve İsmail Enver...

İsmail Enver, Nafia Nezareti'nde fen memurluğu yapan daha sonra Surre emini olarak sivil paşalık rütbesine yükselecek Hacı Ahmet Paşa'nın çocuğudur. Mustafa ise hepimizin bildiği üzere gümrük memurluğu yapan Ali Rıza Efendi'nin oğludur. İsmail Enver, babası Hacı Ahmet Paşa'nın görevleri nedeniyle çocukluğunu farklı şehirlerde geçirirken, Mustafa ise 7 yaşında öksüz kalmıştır.

İsmail Enver ilköğretimini doğduğu yer olan İstanbul'da tamamlarken, Mustafa ise Selanik'teki Şemsi Efendi Mektebi'nde tamamladı. Sıra rüştiye mektebine gelecekti. Enver asker olan aile bireylerinin öncülüğünde 1891'de Manastır Askeri Rüştiye'sine, 1894'te ise Soğukçeşme Askeri İdadisi'ne kaydoldu. Rüştiye ve idadi eğitimlerini tamamladıktan sonra 1899'da Harp Okulu'ndan piyade teğmeni olarak, 1902'de ise Harp Akademisi'nden kurmay yüzbaşı olarak mezun oldu.

Mustafa ise evvela bürokrat yetiştiren Selanik Mülkiye Rüştiyesi'ne kaydoldu. Ancak bürokrat olmak ona göre değildi. O, asker olarak

vatanına ve milletine hizmet etmeyi aklına yerleştirmişti bir kere... Bu yolda annesi Zübeyde Hanım'ın tüm karşı çıkmalarına rağmen 1893'te Selanik Askeri Rüştiyesi'ne girdi. Burada Mustafa'ya matematik öğretmeni Yüzbaşı Mustafa Sabri Bey tarafından, mükemmellik ve olgunluk anlamına gelen "Kemal" ismi verildi. Mustafa Kemal, rüştiyeden mezun olduktan sonra girdiği Manastır Askeri İdadisi'ni ikincilikle bitirdi.(1899) Harp Okulu'nu ise 549 kişi arasından sekizincilikle teğmen olarak bitirecekti.(1902) [406] Harp Akademisi'nden ise o da tıpkı Enver gibi kurmay yüzbaşı olarak 1905'te mezun oldu.

Enver Paşa'nın ve Mustafa Kemal Paşa'nın çocukluk ve öğretim hayatları incelendiğinde kişiliklerini etkileyecek bazı ince ayrıntılarla karşılaşırız. Enver Paşa çocukluğunu ailesiyle beraber geçirirken, Mustafa Kemal Paşa öksüz kalmış ve öğretimine ara vermişti. Enver Paşa asker bir ailenin çocuğu olarak Askeri Rüştiye'ye dahil olmuş. Mustafa Kemal Paşa ise annesinin tüm karşı çıkmalarına rağmen Askeri Rüştiye'ye girmiştir. Eğitimlerini tamamladıktan sonra her ikisi de kurmay yüzbaşı olarak Harp Akademisi'nden mezun oldular. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın mezun olduğu tarihte, Enver Paşa kurmaylığa yükselmişti. Bu da Enver Paşa'nın meslek hayatında Mustafa Kemal Paşa'dan bir adım önde olduğunu gösterir. Lakin mesleğe başlandığında liderlik karakterini nasıl oluşturacaklarını hep beraber inceleyelim.

İki mühim şahsiyet arasındaki liderlik vasıflarını ve karakteristik özellikleri iyi bir şekilde bilmek istiyorsak, 1906-1909 yıllarını incelemek gerekir. Mustafa Kemal'de bir liderlik vasfı vardır. Bu vasıf çerçevesinde zaten 1906 yılında görevli bulunduğu Şam'da "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"ni kurdu. Bununla da yetinmeyerek ordudan izinsiz olarak Şam'dan ayrılarak Selanik'te bu cemiyetin bir şubesini açtı. Enver Paşa

[406] Celal Erikan, **Komutan Atatürk**, Ankara 1972, s.72

ise var olan bir cemiyete yani İttihat ve Terakki'ye sadece üye olmuştur.[407]

Aynı cemiyete Mustafa Kemal'de Selanik'teki Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin şubesinin ilhak olduğunu görünce üye olur.[408] Ancak Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin kurucu üyesi sıfatından bir şey kaybetmeyecektir.

1908 Yılı her iki büyük şahsiyetinde gelecekte isimleriyle beraber anılacak harekatlarının pilot uygulamalarını yapacakları yıl olacaktır. Binbaşı rütbesinde olan Enver Paşa, kız kardeşi Hasene Hanım'ın kocası ve sarayın adamı olarak bilinen Selanik Merkez Kumandanı Kurmay Albay Nazım Bey'i öldürme planı içinde yer alır.[409] Bu suikast girişimi suikastçının ve Nazım Bey'in yaralanması ile sonuçlanmakla birlikte suikastta ilişkili olduğu görülen Enver Paşa'nın da Divan-ı Harb'e sevk edilmesine yol açtı. Enver Paşa ise Divan-ı Harb'te yargılanmak yerine dağa çıkıp ihtilal hareketlerini başlatmak üzere Manastır'a yola koyuldu. Resneli Niyazi'nin de dağa çıktığını öğrenen Enver Paşa, bu sefer yönünü Resneli Niyazi'nin yanına, yani Tikveş'e doğru değiştirdi. Burada cemiyetin ihtilal fikirlerini yaymaya çalıştı. Bu harekat II. Meşrutiyet'ın ilanında kilit rol oynayacaktı. Enver Paşa'nın içinde bulunduğu bu hareketlerin bütünü Orta Asya'daki Türkleri, Ruslara karşı örgütlediği Basmacı Harekatı ile benzer nitelikler göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa ise adeta Milli Mücadele'nin daha evvelde zikrettiğim üzere pilot uygulamasını gerçekleştirdi. O, İttihat ve Terakki

---

[407]Durdu Mehmet Burak, **Enver Paşa'nın Hayatı ve İngiliz Belgelerindeki Düğün Raporu**, Kastamonu Eğitim Dergisi Cilt 13 No:1 Mart 2005

[408]Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti(1896-1909)**, İstanbul 1994, s.322

[409]M.Galip Baysan, **Enver Paşa'yı Dağa Çıkaran Nedenler**, Enverpaşadergisi.net, 21,11,2008

tarafından toplumsal ve siyasal sorunları çözüp, güvenlik problemini ortadan kaldırmak amacıyla Trablusgarp'a gönderildi. Burada bölge halkının güvenliği ile ilgilendi. Bingazi'deki askerlere modern savaş taktiklerini öğretti. Trablusgarp'ta yaşayan halkı örgütledi. Burada yaşayanların güvenliği için yedek bir ordu planladı ve isyana meyilli olan Şeyh Mansur'u ise kontrol altına aldı.[410]

Milli Mücadelemiz iyi bir şekilde incelendiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın Trablusgarp'taki uygulamaları ile benzerliği aşikardır. O burada Türkiye'nin Milli Mücadelesi için bir nevi tecrübe kazanmıştır.

Gelelim Mustafa Kemal Paşa'nın ve Enver Paşa'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki hallerine... Cemiyet içinde iki büyük şahsiyetin aralarındaki uyuşmazlık, askerin politikadan uzaklaştırılması hususunda olmuştur.[411]

İttihat ve Terakki'nin kongreleri gizli ve geceleri düzenlenip her delege sıra ile başkanlık etmektedir. Bir gün yine gizlice Selanik'te toplanan kongrede başkanlık sırası Trablusgarp Delegesi Mustafa Kemal Paşa'da idi.(1909) Kongrede Mustafa Kemal Paşa şu konuşmayı yapar;

– "Ordu mensupları Cemiyet içinde kaldıkça millete dayanan bir parti kuramayız. Orduyu da zaafa uğratırız. Bugün mensuplarının çoğu ittihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyesi olan 3. Ordu esas itibariyle modern bir ordu sayılamaz. Ordu ile cemiyeti ayıralım. Ordu aslî vazifesiyle uğraşsın. Bunun için Cemiyeti'nin muhtaç olduğu subayları veyahut Cemiyet'te kalmak isteyen ordu mensuplarını, istifa suretiyle Ordu'dan çıkaralım. Cemiyet'e mal edelim. Bundan sonra askerlerin herhangi bir

[410]Celal Erikan ,**Komutan Atatürk**, İstanbul 2006, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. ss. 69-82.

[411]http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-15/ataturk-ittihat-ve-terakki (Fethi Tevetoğlu, **Atatürk- İttihat ve Terakki**, Atatürk Araşatırma Merkezi)

partiye, siyasî bir teşekküle girmelerini önleyecek kanunî müeyyideler koyalım."[412]

Mustafa Kemal'in "Ordu siyasete karışmamalıdır. Ordu kışlasına dönmelidir ve politika siyaset meydanında kalmalıdır."[413]sözlerini her yerde açıkça savunması Cemiyet'in ve Enver Paşa'nın kendisine asabi bir tavır almasına sebep oldu. Mustafa Kemal'in bu tezini ısrarla dile getirmesi üzerine Enver Paşa, Hafız Hakkı'ya "Mustafa Kemal fazla ileri gidiyor. Buna bir çare bulalım." demiştir.[414]

Mustafa Kemal'in Cemiyet içinde savunduğu fikirler şunlardır;

– Cemiyeti, artık "Komite" olmaktan çıkarıp siyasî bir parti haline sokmak.

– Ordu'yu siyasetten tamamen ayırmak ve bazı subaylara verilen "Hürriyet Kahramanı, Hürriyet Mücahidi" v.b. gibi unvanları kaldırmak.

– Cemiyet'le masonluk arasında hiçbir alâka bırakmamak ve bunu ispatlamak için de tüzükte değişiklik yaparak, Mason Tüzüğü'nden alınmış maddeleri çıkarmak ve artık gülünç olan kabul törenini kaldırmak.

– Cemiyet mensupları arasındaki imtiyazlı mevkileri kaldırıp, kayıtsız şartsız hukuk eşitliğini sağlamak.

---

[412]Celâl Bayar, **Ben de Yazdım**, Cilt, 2, İstanbul 1966, ss. 506-507. Nakleden; Fethi Tevetoğlu, **Atatürk- İttihat ve Terakki**, Atatürk Araştırma Merkezi

[413]Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılap Tarihi**, C.I,Kısım:I, Ankara 196, Nakleden; Fethi Tevetoğlu, **Atatürk- İttihat ve Terakki**, Atatürk Araştırma Merkezi

[414]Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul 1969, s.56

– Hükümet işlerini diyanet meselelerinden ayırmak.[415]

Mustafa Kemal Paşa, görüşleri dikkate alınmadığı için özellikle ordunun siyasetten ayrılmaması sebebiyle, İttihat ve Terakki üyeliğinden ayrıldı. İlerleyen süreç Mustafa Kemal'in bu tezlerinin doğruluğunu ve dolayısıyla ileri görüşlülüğünü ortaya çıkaracaktır. Zikredilen olayların üç sene akabinde yani 1912-13 Balkan Savaşları'nda Osmanlı hezimete uğrayacaktır. Bu hezimetin nedenleri arasında gösterilen en büyük husus ise ordu ile siyasetin iç içe geçmesidir. Savaş sırasında askerler Halaskarcı ve İttihatçı olarak ikiye ayrılmışlardı.

Enver Paşa'nın Bab-ı Ali Baskını ile yönetimi devraldıktan sonra eski yönetimden daha iyi bir grafik çizdiği ortadadır.[416] Hatta Edirne ve Kırklareli'nin geri alınmasındaki Enver Paşa'nın cesaretini takdirle karşılıyoruz. Yalnız Edirne ve Dimetoka'ya giren Osmanlı askerlerinin başında bulunan Mustafa Kemal'den, Enver Paşa kadar basında ve kamuoyunda bahsedilmemesi gözlerden kaçmamaktadır. Ayrıca Mustafa Kemal'in Trablusgarp ve Balkan Savaşlarındaki başarısına rağmen 17 Ekim 1913'te merkezden uzaklaştırılıp, Sofya Askeri Ateşeliğine tayin edilmesi Enver Paşa'nın Mustafa Kemal ile çekişmesine ayrı bir boyut kazandırır.

Birinci Dünya Savaşı öncesi bu iki lider arasında yine görüş ayrılığı vasıl oldu. M. Kemal Paşa " Savaşa girmeyelim; bekleyelim, eğer bize saldırırlarsa saldırırız. Talim gören ordumuzla onlara karşı koyacak

[415]Fethi Tevetoğlu, **Atatürk- İttihat ve Terakki**, Atatürk Araştırma Merkezi, http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-15/ataturk-ittihat-ve-terakki
[416]İsmail Pehlivan, **Enver Paşa Alman Hayranı mıydı?**, Tarih Tarih Almanakları, Edirne 2014, s.10

gücümüz var." görüşündeydi. Enver Paşa ise "Savaşa girelim. Çünkü girmezsek İngiltere ve Rusya bizi parçalayacak." fikrini savunuyordu.[417]

Evet! İngiltere ve Rusya bizi parçalayacaktı. Bunun hukuki dayanağı ise iki devlet arasında bizzat kralları tarafından 9 Haziran 1908'de yapılan Reval Görüşmeleri'dir. Yani Birinci Dünya Savaşı'nın ucu Osmanlı'ya bir şekilde değecekti. Mustafa Kemal Paşa'da bunun farkındaydı. Ancak o daha akılcı bir yaklaşımı seçerek düşmanı üzerine bekledi. Enver Paşa'nın vatan ve millet sevgisine hiç kimsenin şüphesi olmasın. Fakat o, Mustafa Kemal gibi akılcı bir yaklaşımın yerine savaşçı bir kimliğe büründü. Zaten onları birbirinden ayıran en önemli özellikte budur.

Enver Paşa savaşçı kimliğini ve millet sevgisini bir araya getirip Basmacı Harekatı'nı gerçekleştirdi. Başlarda başarılı oldu. Fakat unuttuğu bir şey vardı. O da akılcılık... Enver Paşa akılcı yaklaşımın yerine dünyada az rastlanır bir cesaret örneğini yeğlemişti. Rusya'da kendi toprak bütünlüğü aleyhinde gelişen bu olaylara sessiz kalamazdı. Nitekim de öyle oldu. Enver Paşa, 4 Ağustos 1922 'de Ermeni kökenli bir Rus Komutan Agop Arşakoviç Melkumyan tarafından şehit edildi. Mustafa Kemal ise Enver Paşa'nın şehit edildiği 1922 Ağustos'unda Milli Mücadele'nin son aşaması olan Büyük Taaruz'u gerçekleştirip, Türkiye'yi işgal eden Yunan askerlerini denize dökecekti...

Her ne kadar birbirleriyle çekişseler de karşılıklı olarak duydukları saygı ve sevgi yok değildi. Bu konuda Enver Paşa'nın torunu Osman Mayatepek'in sözleri şöyledir;

[417] İlber Ortaylı ve İsmail Küçükkaya, **Cumhuriyet'in ilk Yüzyılı** (1923-2023), İstanbul 2012, s.39

– " Dedem, Mustafa Kemal Paşa'nın askeri kabiliyetini son derece sever ve takdir ederdi."

Mustafa Kemal ise Enver Paşa'nın ölümünü Kılıç Ali'den öğrendiğinde gözlerinden birkaç damla yaş gelerek;

– " Allah rahmet eylesin. Büyük adamdı." Demiştir.[418]

[418] 100.Yılında Birinci Dünya Savaşı Sempozyumu, Enver Paşa'nın torunu Osman Mayatepek'in konuşması. Nakleden: http://www.milliyet.com.tr/dedelerimizin-ataturk-u--gundem-1970281/

Sevgi BAYAT*

Atatürk ve Müzik

1. Mustafa Kemal Atatürk ve Müzik Hakkındaki Düşünceleri

Atatürk'ün Türk Müzik Devrimi olarak niteleyebileceğimiz süreci, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte ortaya çıkan gelişmelerdir. Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı kuruluş sürecinde ortaya çıkan en önemli nokta devrimlerin zaman kaybedilmeden, hazır olunan ilk anda devreye sokulmasıdır. Atatürk yapmış olduğu her devrimi halkına izah ettiği gibi, musiki konusundaki fikirlerini de şöyle ifade etmiştir: *"Bir millet çok şeyde devrim yapabilir ve bunların hepsinde de başarılı olabilir; fakat, musiki devrimidir ki, milletin yüksek gelişiminin işaretidir."* Atatürk devrimlerinin tamamında görülen orantılı batılaşma fikri müzik konusunda da etkisini göstermiş, önce keskin çizgilerle yapılan yenilikler sonrasında daha ılımlı hâle gelmiştir.

Müzik devrimleri ile amaçlanan aslında kültürel alanda var olan tüm sanat dallarının kendisini yenilemesidir. Müzik alanında yapılacak tüm devrimler Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar ulaştırılmıştır. Halkevleri ve Halkodaları gibi toplumsal dönüşümün öncü merkezleri,

* Sevgi Bayat,Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,history-tarih@hotmail.com

memleketin en ücra köşesine kadar kültürel faaliyetleri ulaştırmak amacına hizmet etmişlerdir.

Bütün devrimlerde amaç batının modernitesini, Anadolu'nun özgünlüğü ile harmanlamaktır. Özünü kaybetmeyen ve kaybetmeyecek olan Anadolu topraklarının bakış ve görüş alanını genişleterek, batı sanatının bu topraklara hiçbir şey kaybettirmeyeceğini göstermek, kültür devriminin en önemli amacı olmuştur.

Yeni Türk devletini ve ulusunu modernleştirmeyi amaçlayan Ulu Önder Atatürk ve Cumhuriyetin kadrosu batılılaşma projesi ile bu amaca ulaşmaya çalışmıştır. Bu anlayış öncelikle tüm kurumlarda sergilenmiştir. Sosyal, kültürel, eğitim ve hukuk alanında yapılan reformlarla asıl amaç modern bir toplum yaratmaktır. Diğer yandan modern giysiler, modern hukuk sistemi, eğitim ve diğer tüm yeniliklerle Türk toplumunun medeni milletler seviyesine ulaşması amaçlanmıştır.[419]

Atatürk, Türk ve Dünya tarihini iyi bilen, iyi bir araştırma yapan ve inceleyen bir insandır. Bir millet savaş meydanlarında özgürlüklerini kazansalar dahi bu kazanış, ilim, medeniyet, resim, heykel, müzik gibi insan ruhunu ayakta tutan ve yenileyen alanlarda kendini yenileyemeyen, geliştiremeyen ulusların yeniden bir çöküş yaşadığını her fırsatta dile getirmiştir.

Türk ulusunun topyekûn kalkınmasında çekici bir güç olarak eğitimi benimseyen Ulu Önder Atatürk, bilgisizliği giderme, milli eğitim, öğretmen ve kültür konularına önem vermiştir. Atatürk eğitimde yenileşmeyi, ulusal birliğin ve lâik toplumun temeli olarak

[419] Yasemin Doğaner, "*Bir Modernleşme Modeli Olarak Atatürk İnkılapları*", Atatürk Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, Ankara,s.153

görmüş, sadece politik bağımsızlığı değil, ekonomik gelişmeyi bu yenileşmeye dayalı düşünmüştür. Atatürk'ün düşün sistemi özde rasyonalist, pozitivist, hümanist, realist ve pragmatist bir nitelik taşımaktadır. Atatürkçü Düşün Sistemi'nde eğitimin özüne, içeriğine, yöntemine ve amaçlarına ilişkin hususlar akılcı, gerçekçi, bilimsel ve insancıl bir anlayışla ele alınmaktadır. Atatürk'ün düşün sisteminde eğitim, devletin denetim ve gözetiminde, demokratik, lâik eşitlikçi, adaletli, işlevsel ve bilimsel temele dayalı insancıl nitelik taşımaktadır. Sistem bu esaslarda tutarlı, akılcı, özgür, öz benliğinden ve kültüründen kopmamış çağdaş ve evrensel kültürle buluşabilen yeni bir insan tipi öngörmektedir.[420]

Atatürk kendisinden önce yapılan devrimlerin başarıya ulaşmama sebebi olarak hep yeniliklerin halka indirilmemesini örnek göstermiştir. 27 Ekim 1922 tarihinde İstanbul'da yaptığı konuşmada: *"Hanımlar, beyler! Ordularımızın ihraz ettiği zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı... Gerçek zaferi siz ihraz ve idame edeceksiniz ve behemehal muvaffak olacaksınız... Milletimizin siyasi içtimai hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde rehberimiz ilim ve fen olacaktır. Mektep sayesinde, mektebin vereceği ilim ve fen sayesindedir ki Türk milleti, Türk sanatı, iktisadiyatı, Türk şiir ve edebiyatı, bütün bedayiiyle inkişaf eder."* [421]sözleri ile sanatsal devrimin önemini vurgulamıştır.

Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda uyguladığı sistematik taktikler ve Cumhuriyeti kurarken yapmış olduğu devrimlerden bazıları, 1910'lu yıllarda gazete, dergi, kitap gibi tartışma mecralarında tartışılmış ve hayata geçirilememiş devrimlerdir.

---

[420] Cevat Alkan, *"Atatürkçü Düşün Sisteminin Öğretmen Profili"*, İzmir1. Eğitim Kongresi Bildirileri (25-27 Kasım 1991), Dokuz eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Yayınları, İzmir,1991,s.74

[421] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c.I, s.43- 45

Atatürk, 20 Mart 1923'te Konya Türkocağı'nda yapmış olduğu konuşmasında Milli Kültür hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:"... *Münevver sınıfla, halkın zihniyet ve hedefi arasında tabii bir intibak olmak lazım gelir. Yani sınıf-ı münevverin halka telkin edeceği mefkureler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı... Münevverlerimiz içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat umumiyet, alelekser kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almalıyız. Münevverlerimiz, belki bütün cihanı tanır, bütün diğer milletleri tanır. Lakin kendimizi bilmeliyiz.*"

14 Ekim 1925 günü, İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda bir öğrencinin, "*Hayatta musiki lazım mıdır?*" sorusuna Atatürk'ün, "*Hayatta musiki lazım değildir, çünkü hayat musikidir. Musiki ile alakası olmayan mahlukat insan değildir. Eğer mevzubahis olan hayat insan hayatı ise musiki behemehal vardır. Musikisiz hayat zaten olamaz. Musiki hayatın neşesi, ruhu, süruru ve her şeyidir. Yalnız musikinin nev'i, şayan-ı mütalaadır.*"[422] şeklinde vermiş olduğu cevap Atatürk'ün müziğe ne kadar önem verdiğinin bir başka ifadesidir.

"*Birçok defa Türk Musikisinin tam haysiyetini bulamıyoruz. İşte dinlediğimiz bu musiki hakiki bir Türk Musikisidir ve hiç şüphesiz ki yüksek bir medeniyetin musikisidir. Bu musikiyi dünyanın anlaması lazımdır. Onu bütün dünyaya anlatabilmek için, bizim milletçe bu günkü dünyanın seviyesine ulaşmamız gerekir.*"[423]

1928 Ağustos ayında, İstanbul Sarayburnu Parkı'ndaki gazinoda, yeni Türk alfabesi ile yazdığı notları önce bir gence okutmak istemişti, fakat genç okuyamayınca Bolu Milletvekili Falih Rıfkı Atay'a vererek bu

[422] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c.II, Ankara 1961 s.231-232
[423] Mesut Cemil, "Atatürk'ten Hatıralar", Sigorta Dünyası,s. 39-40

notların okunması ricasında bulunmuştur. Bu notlarda müzik ile ilgili yapılacak devrimlerin belki de ilk sinyalleri verilmiştir.[424] Müzik ile ilgili olarak: *"Bu gece burada güzel bir tesadüf eseri olarak Şark'ın en mümtaz iki musiki heyetini dinledim. Bilhassa sahne'yi birinci olarak tezyin eden Müniretül Mehdiye hanım sanatkarlığında muvaffak oldu...Bu ana kadar Şark musikisi denilen terennümler karşısında kansız gibi görünen halk, derhal harekete ve faaliyete geçmiştir. Hepsi oynuyor ve şen şatırdırlar, tabiatın icabını yapıyorlar. Bu pek tabiidir. Hakikaten Türk şen şatırdırlar. Eğer onun bu güzel huyu bir zaman içinde fark olunmamış ise, kendinin kusuru değildir. Kusurlu hareketlerin acı, felaketli neticeleri vardır. Bunun fariki olmamak kabahattir. İşte Türk Milleti bunun için gamlandı. Fakat artık millet hatalarını kanı ile tashih etmiştir; artık müsterihtir, artık Türk şendir, fıtratında olduğu gibi. Artık Türk şendir. Çünkü ona ilişmenin hatarnak olduğu tekrar ispat istemez, kanaatindedir. Bu kanaat aynı zamanda temennidir".*[425]

2. Müzik Alanında Yapılan Yeniliklerin Halka Anlatılması

Mustafa Kemal Atatürk yapılan ve yapılacak olan tüm devrimlerin halk ile birlikte ve halka indirgenerek yapılması gerektiğini biliyordu. Atatürk'ün sınıfsal ya da entelektüel olarak dayanacağı güçlü bir olgu mevcut değildi. Atatürk, başında bulunduğu ve ham biçimde bulunan bu topluma, tümden değişimi, siyasal güç kullanarak, devrimler yoluyla sağlamak durumunda kalmıştır.[426]

Halkın dönem halkını Şevket Süreyya Aydemir şöyle ifade etmiştir: *"O devrin Anadolu'sunda, eşraf, yani mahalli ileri gelenler, halkın sözcüleri durumundaydılar. Gerçi bu sözcülük, hemen her yerde bir tahakküm*

[424] Gültekin Oransoy, Atatürk ile Küğ, İzmir, 1985, s.14
[425] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri
[426] Emre Kongar, 21.Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, s.122

vasıtası oluyordu, ama Osmanlı Anadolu'sunda aydınlar, henüz ön planda görünecek kadar güçlü değillerdi. Eşrafın önünde daima mahallin uleması, yani başta müftü olmak üzere sarıklı hocalar, şeyhler görünürdü. Bunlar da eşrafın sözcüleri durumundaydılar. Diğer aydınlar ister istemez eşrafla iyi geçinmek zorundaydılar. Zaten bütün bu aydınlar, nihayet şehir ve kasaba okur yazarlarından ibarettir. Mustafa Kemal'de, gerek ilk defa Havza ve Amasya'da, gerekse daha sonra ve bütün milli hareket boyunca diğer şehir ve bölgelerde, halkın öncüleri olarak elbette ki, eşrafla karşılaştı. Mahalli aydınlar bu eşraf ulema tabakasının içinde, nadir olarak önünde, halk hareketinin aktif unsurları oldular."[427]

Atatürk ve yanındaki bir avuç insan, Türkiye Cumhuriyeti'ni bu temeller üzerine kurmuşlardır. Ancak hedef, tam manasıyla Batılılaşmış, medeni bir toplum haline gelebilmekti. Böylece toplumsal devrimler dönemine geçilmiş, devrimler birbiri ardına hızla sıralanmıştır. Hepsi de toplumu derinden sarsan, köklü değişikliklerdi. Fakat toplumun farklı paydaları, bu değişimleri yakalayamıyor ya da anlayamıyordu. Bu sürecin geniş kitlelere anlatılması, akıllara kazınması ve kitlelerin sürece inandırılması gerekmekteydi. Çünkü toplumda çok düşük okur-yazar oranı, uygulamaların çok hızlı olması, aydın ve halk kopukluğu bu sorunların temeliydi. Bunu aşmak içinse, yurdun en ücra kasabasındaki insanların dahi kopukluğunu giderecek, halkı devrim ilkeleri doğrultusunda eğitecek ve yönlendirecek yeni bir yapıya ihtiyaç duyulmuştur.[428]

[427] Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt 2, S. 28-30
[428] Anıl Çeçen, Atatürk'ün Kültür kurumu Halkevleri , Cumhuriyet Yayınları, 2000, s.77

Bu yapının halkın içinden bir yapı olması gereği düşünüldüğü için dünyadan modeller incelenmiştir. İncelenen bu yapılarda Halkevleri ve onun türevleri olabilecek modeller ortaya çıkmıştır.

Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip tarafından Türk Ocağı merkez binasında yapılan toplantıda; Ziya Cevher Etili, Şevket Süreyya Aydemir, Sadi Irmak, Tahsin Banguoğlu, Hamit Zübeyir Koşay ve Vildan Aşir Savaşır'a Halkevleri Tüzüğü hazırlama görevi verilmiştir.

19 Şubat 1932 tarihinde, milli kültürün halk kaynağından sürekli beslenmesi ve yöneticilerle halk arasında kan dolaşımını sağlamak için toplam 478 adet Halkevi, 4322 adet Halkodası açılmıştır. Bu sayede ülkede kültürel bütünlük ve milli kimlik bilincinin gelişmesi hızlanmıştır.[429]

19 Şubat 1932'de Türkiye'de 14 kentte halkevi açılmıştır. Açılan ilk halkevleri ise; Ankara, Afyon, Samsun, Eskişehir, Diyarbakır, İzmir, Konya, Denizli, Van, Aydın, Çanakkale, Adana, Bursa ve İstanbul Halkevleri olarak ilk örnekleri teşkil etmişlerdir.

Bir halkevi 9 şubeden teşkil edilmiştir. Şubelerin genel amaçları: Güzel Sanatlar Şubesi; Halkın güzel sanatlara ilgisini artırmak ve bu alanda gelişme sağlamak görevine sahiptir. Temsil Şubesi; Ülkede tiyatro sevgisinin yerleşmesi için çalışmalar yapmıştır. Spor Şubesi; Okullarda beden eğitimine ağırlık verilmesi temel amaç olmuştur. . Köycülük Şubesi : Köylülerin sosyal ve sağlık açısından gelişmelerini sağlanması, kent ve köy arasında köprü kurulması şubenin kuruluş amacıdır. Tarih ve Müze Şubesi; Ülkenin tarihsel zenginliklerini ortaya çıkarmak ve Türk tarihini araştırmak şubenin temel amacıdır. Sosyal

[429] Abdurrahman Çaycı, Atatürk ve Çağdaşlaşma, Atatürk ve Tarihi Boyutu İçinde Çağdaşlaşma, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.113

Yardım Şubesi; Yardıma ihtiyaç duyan kişilerin bulunmasını ve bu kişilere yardım sağlayan şube olarak açılmıştır. Halk Dershaneleri ve Kurs Şubesi; Halk eğitimine yönelik çalışmalar yürütmüştür. Kitaplık ve Yayın Şubesi; Halkevleri üyeleri ile beraber halkevlerine üye olmayanların da yararlanabilecekleri kitaplıklar kurmak şubeni temel amacıdır.[430]

Halkevlerinin kuruluş amaçlarının başında devrimleri, yapılanları halka daha çabuk ulaştırabilmek ve daha çabuk halk ile bütünleşen yeniliklere imza atmaktır.

Halkevleri Genel Merkezi çalışma talimatnamelerindeki müzik çalışmalarının belirlenmesi dışında sadece müzik çalışmalarını içeren 1946 tarihli kılavuz yayınlanmıştır. 1946 tarihli kılavuzda halkevlerinde müzik çalışmaları ile ilgili maddeleri:

Madde 31 : Güzel sanatlar şubesi musiki, resim, heykeltıraşlık ve mimarlık gibi sahalarla tezyini (süsleme) sanatlar vesaire sanatkar ve amatör unsurları bir araya toplar. Genç yetenekleri himaye ve inkişaflarına çalışır.

Madde 32 : Şube halkevlerinin umumi müsamere programlarının musiki kısmını ihzar ve tatbik eder; halk için umumi musiki akşamları tertip eder.

430 https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197404024%20CHP%20HALKEVLERI%20HALKODALARI%201932-1942/197404024%20CHP%20HALKEVLERI%20HALKODALARI%201932-1942.pdf

Madde 33 : Halkevleri musiki mesai ve müsamerelerinde beynelminel modern musiki ile milli türkülerimiz esas tutulacak ve beynelminel musiki teknik ve aletleri kullanılacaktır. Yani musikideki gayemizi, modern ve beynelmilel musikiyi (ve taganni tarzını) esas tutmak ve bunu tatbik ve temin etmektir. Halkın musiki zevkini artırmak ve yükseltmek için radyo, gramofon gibi vasıtalardan da istifade edilmelidir.

Madde 34 : Şube, mümkün olan yerlerde açacağı kurslarla güzel sanatlar müntesiplerini çoğaltmağa ve muhitte bedii duyuş ve anlayış seviyesini yükseltmeğe çalışılır.

Madde 35 : Bütün halkın milli marşları ve şarkıları öğrenmeye yardım etmek ve bunların milli tezahür günleriyle halkevleri umumi müsamerelerinde milletçe bir ağızdan söylenmelerini temine çalışmak, güzel sanatlar şubesi musiki kısmının en başta gelen vazifelerindendir.

Madde 36 : Şube, halk arasında bilhassa köylerde ve aşiretlerde söylenen milli türkülerin notaları ve sözleriyle milli oyunlar tarz ve ahengini tespit eder.[431]

1940 talimatnamesinin 19-26. maddelerinde güzel sanatlar şubesinin müzik ile ilgili görevleri:

Madde 19 : Güzel sanatlar şubesi müzik, resim, heykel, mimari, süsleme sanatları vs. profesyonel veya amatör unsurları bir araya toplar, genç kabiliyetleri korur ve bunların yetişmesine çalışılır.

Madde 20 : Şube halkevleri müsamere programlarının müzik kısmını hazırlar ve tatbik eder. Halk için musiki geceleri düzenler.

[431] Halkevleri Talimatnamesi, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara,1932 s.10-11

Madde 21 : Halkevlerinde müzik çalışmalarında esas, milli ruhun derinliklerinde zengin bir hazine olarak yaşamakta bulunan halk türkülerimizi Garp tekniği ile işleyerek müstakbel kompozitörler için, sadakat ve itina ile toplamak ve saklamaktır.

Madde 22 : 21. madde ile tespit edilen esaslara uygun çalışabilmek üzere şu vasıtalardan istifade olunur: Koro, Bando, Orkestra, Radyo, Gramofon.

Madde 23 : Şube, halk arasında özellikle köylerde ve oymaklarda söylenen halk türkülerinin notalar ile sözlerine tesbite ve bunları asıllarına halel gelmemek şartı ile temine çalışır. Halk türküleri ancak kendi ağızları ile ve kendi sazları ile icra edilebilir ki, bu sazlar da; cura, bağlama, bozok, meydan sazı, kabak, Karadeniz kemençesi, davul, zurna, kaval, darbuka, çifte nara gibi halk sazlarıdır. Halk türkülerine; keman, ud, cümbüş, kanun, ney, vs. sazlar refakat edemez.

Madde 24 : Bütün halkın milli marşları ve mahalli şarkıları öğrenmesine yardım etmek ve bunların milli gösteri günleri ile halkevleri müsamerelerinde kadın erkek hep bir ağızdan söylenmelerini sağlamaya çalışmak en başta gelen işlerdendir.

Madde 25 : Şube, imkanları olduğu yerde açacağı kurslarla müzik mensuplarını çoğaltmaya, muhitte bu suretle müzik zevk ve anlayışını yükseltmeye çalışır.

Madde 26 : Yerli ve milli rakslar asli kıyafet, saz, türkü ve edalar ile teşvik edilmeli ve halkevleri müsamerelerinde bunlara yer verilmelidir.

Bu rakslardan bilhassa kadınlı ve erkekli beraber oynananlar tercih edilmelidir.[432]

Belirlenen bu maddeler ile müzik konusunda yapılacak her adımdan Anadolu'nun tüm noktalarının faydalanması esas alınmıştır. Müzik eğitimi Köy Enstitüleri'nde de üst düzey olarak verilmeye başlanmıştır. Halka daha yakın anlatabilmek için ya da diğer bir ifade ile müziğin hayatımızın her alanına girmesi için marşlar bestelenmeye başlanmış ve her yerde söylenmiştir. Köy Enstitü marşlarına örnek olarak:

ZİRAAT (KÖY ENSTİTÜLERİ) MARŞI

Sürer, eker, biçeriz, güvenip ötesine

Milletin her kazancı, milletin kesesine,

Toplandık has çiftçinin Atatürk'ün sesine,

Toprakla savaş için ziraat cephesine.

Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküyüz,

Biz yurdun öz sahibi, efendisi köylüyüz.

İnsanı insan eden, ilkin bu soy, bu toprak.

En yeni aletlerle en içten çalışarak,

Türk için yine yakın dünyaya örnek olmak,

Kafa dinç, el nasır, gönül rahat, alnı ak.

Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküyüz.

Biz yurdun öz sahibi, efendisi, köylüyüz.

[432]Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Halkevleri talimatnamesi, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara,1940

Kuracağız öz yurtta, dirliği düzenliği.

Yıkıyor engelleri, ulus egemenliği

Görsün köyler bolluğu, rahatlığı, şenliği.

Bizimdir o yenilmek bilmeyen Türk benliği.

Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküyüz.

Biz yurdun öz sahibi, efendisi, köylüyüz .

Beste: Ahmet Adnan Saygun

Güfte:Behçet Kemal Çağlar

Bestelenen bu marşlar ile birlikte ritim, melodi ve müzik anlayışının hayatımızın her alanına girmesi sağlanmıştır. Atatürk devrimlerinin tamamında olduğu gibi müzik devrimi de halk ile birlikte hayata geçirilmiştir.

Bu dönemde müziğin evlere girmesinin ilk adımı olan radyo çalışmaları da başlamıştır. Atatürk'ün çalışmaları ile İstanbul Radyosu 27 Nisan 1927 yılında çalışmalarına başlamıştır. Radyonun Teknik Müdürlüğünü Hayrettin Bey, teknisyenliğini Halit Bey, İdare Müdürlüğünü Sedat Nuri Bey ve spikerliğini Sadullah Bey üstlenmiştir. Radyo ile beraber halk hem kendi müziğini hem de "alafranga" müziği dinleyebilmeye başlamıştır.

2 Kasım 1934 tarihinden 6 Eylül 1936 tarihine kadar sürecek olan halkın yapılmaya çalışılan devrimi daha kavraması adına kısıtlamalar getirilmiştir. Daha sonra ise radyolardaki yayın yasağı, 6 Eylül 1936 tarihinde kaldırılmıştır. Kısıtlamaların yasaklara dönüşmesi radyolarda sıkıntı oluşturması yayın yasağının kaldırılmasının en temel sebebidir.

3. Müzik Alanında Yapılan Çalışmalar

Sanat alanında eleştiri, yaratıyı destekleme, eğitimi besleme, sanat yapıtını değerlendirme yollarının geliştirilmesi için devletin kurumlarının güçlendirilmesini benimsemiştir. 2 Mayıs 1920 tarihinde 3 sayılı kanunla oluşan "İcra Vekilleri Heyeti"nin kurulmasıyla sanat konularında önemli kararlar alınmıştır. Cumhuriyet'in birinci kuruluş yıldönümünde açılan Maarif Vekâleti müzikte kalkınma çabasını, öncelikle okullarda ele alınmasını temel prensip olarak benimsemiştir. Atatürk, yeni yetişen okul gençliğini çok seslilik temeline dayanan çağdaş anlayışta bir müzik eğitimi vermek bir yandan körü körüne saplanıp kalmayan yeni ve çağdaş Türk musiki sanatı yaratabilecek bir gençliğin yetiştirilmesini sağlamak amacıyla çalışmalarını yürütmüştür.[433]

Cumhuriyet'in ilanından önce, İstanbul'da Saray'a bağlı bir müzik kurumu olarak faaliyetlerini sürdüren, Makam-ı Hilafet Muzıkası, bir diğer ismi ile Muzıka-i Humayun kurulmuş ve çalışmalarını devam ettirmekteydi. Osman Zeki Üngör yönetiminde bir orkestra da her hafta Union Français'de konserler vererek sanatsal faaliyetlerini devam ettirmekteydiler. Cumhuriyet Dönemi müzik alanı uygulamalarının fikir açısından önemli temel taşlarından olan bu kurumun üyeleri, başarılı sanat çalışmaları neticesinde Ankara'ya davet edilmişler burada konserlerini devam ettirmişlerdir.

Bu girişim ile birlikte Ankara'da Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası, Riyaset-i Cumhur Bandosu ve Riyaset-i Cumhur Fasıl

[433]Ayşın Tamer, Türkiye'de Opera Sanatının Yaygınlaşması Girişimlerinin Sorunları ve Uygulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım ve Alternatif Öneriler, Dokuz Eylül Üniversitesi. Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir,2002,s.30

Heyeti adlarını alan üç adet kurum Türk müzik tarihinde yerlerini almışlardır.

Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası Vahdettin dönemine kadar Orkestranın adı "Muzıka-i Hümayun" idi. Sultan Mecid zamanında "Makam-ı Hilafet Muzıkası" adını aldı.

Riyaset-i Cumhur Filarmonik Orkestrası, 11 Mart 1924 günü Yeni Sinema salonunda verilen ve Zeki Üngör'ün Cumhuriyet Marşı ve Beethoven'in Beşinci Senfonisi ile konserlerine başlamış ve yeni kurulan Cumhuriyet Hükümeti'ne de kendisini tanıtma imkanı bulmuştur. Ankara'da Milli Sinema binasında, Latife Hanım'ın himayelerinde bir balo tertip edilir. O gece Riyaset-i Cumhur Orkestrası ilk kez Ankara'da sahneye çıkar ve programda şef Zeki Bey'in İstiklal Marşı seslendirilir. Bu konser önceden gazetede ilan edilmiş ve halk çok ilgi göstermiştir.[434] 2 Nisan 1924 günü verilen ikinci konserin akşamı, orkestranın "Riyaseticumhur Musiki Heyeti" adıyla Cumhurbaşkanlığı makamına bağlandığı açıklanarak Cumhuriyet'in müzik alanındaki ilk faaliyetleri hayata geçmeye başlamıştır. Orkestra, 27 Nisan 1924'te Ankara'ya yerleşmiş ve adı kısa süre sonra Riyaseti Cumhur Filarmonik Orkestrası olarak değiştirilmiştir.[435]

Riyaseti Cumhur Senfoni Orkestrasının kuruluşu hakkında Kanun maddeleri:

MADDE 1.— Maarif Vekâletine bağlı Riyaseti Cumhur Filarmoni Orkestrasının

[434] Cumhuriyetin Sesleri, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul,1999
[435] Gültekin Oransay, Batı tekniğiyle yazan 60 Türk Bağdar, Ankara, 1965, s.18-19

adı (Riyaseti Cumhur Senfoni Orkestrası) olarak değiştirilmiş ve müessese aşağıdaki hükümlere göre yeniden teşkilatlandırılmıştır.

MADDE 2. — Riyaseti Cumhur Senfoni Orkestrasının vazifeleri; memlekette sanat kültürünün inkişafı bakımından lüzumlu faaliyetlerde bulunmak, milletlerarası değerdeki millî sanat çalışmalarında memleketimizdeki benzeri müesseselerle iş birliği yapmak, ücretsiz halk konserleri tertip ve icra etmektir.

MADDE 12. — Orkestra konserlerinde solist olarak yerli ve yabancı sanatkâr istihdamı caizdir. Bunlara, yapılacak anlaşmalarla tespit edilecek ücretler verilir.

(Resmî Gazete ile ilânı : 29 . III. 1957 - Sayı : 9572)

No.6940 Kabul tarihi 25 . İH . 1957[436]

1934 yılında Ahmet Adnan Saygun, 1935'te Atatürk tarafından Alman bestecisi Paul Hindemith'in önerisi üzerine, önemli bir şef olan Dr. Ernst Praetorius, O'nun ardından da Hasan Ferit Alnar, orkestranın yöneticiliğine getirilmiştir. Orkestranın sırasıyla şefliğini 1924–1934 Zeki Üngör, 1934-1946 Adnan Saygun , 1935-1946 Ernst Praetorius , 1946-1952 Hasan Ferit Alnar , 1957-1959 Robert Lawrence , 1960-1962 Bruno Bogo , 1960-1963 Otto Matzerah , 1963-1971 Gotthold E. Lessıng, 1971-1975 Jean Perisson , 1977-1982 Tadeusz Strugala ,1982-1986 Hikmet Şimşek , 1988-1999 Gürer Aykal ,2007 Rengim Gökmen yapmıştır.

Riyaset-i Cumhur Fasıl Heyeti'de dönemin önemli müziklerini icra eden topluluktur. Toplulukta serhanende Hafız Yaşar, hanendeler Nuri

[436]https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc039/kanuntbmmc039/kanuntbmmc03906940.pdf

Halil, Münir Nurettin, Nuri Cemil, Abdulhalik Mehmet ve Ferit Beyler; Tamburi Refik, Neyzen Sami, Kanuni Vedat, Udi Şevki, Santuri Zühtü ve Udi Bahri Beyler yer almıştır. Ancak dönemin batı müziğine yönelişin ilk adımları olması sebebi ile Alaturka müziğe olan ilgi azalmış Riyaset-i Cumhur Fasıl Heyeti uzun süreli çalışmalar yapamamıştır.

4. Müziğin Eğitim ile Birleştirilmesi

Orkestralar halka yakın, halk ile birlikte olan ve halka daha çabuk ulaşabilen oluşumlardır. Müzik alanında bir yenilik yapılacaksa elbette halka müziği tanıtmak gerekirdi. Buda ancak kalabalık kitlelere hitap eden konserler ile mümkün olmuştur. Ancak Atatürk her alanda olduğu gibi müzik alanında da etkin çalışmaların ancak eğitimsel bir süreçle kalıcı olabileceğine inanıyordu. Bu bağlamda liselerde ve üniversitelerde müzik eğitimi çalışmalarına hız vermiştir.

Topraklarımızın yabancı olmadığı ancak öğretici elemanların bulunulmasında zorluk çekilen batı müziğinin okullarda verilmesi sürecinde eğitimci bulunmasında zorlanılmıştır. Bu konu, daha 16 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'nde tartışılmaya başlanmıştır. Bazı lise müdürleri Maarif Vekaleti'ne başvurarak, Batı tekniği bilen öğretmenler yetişinceye kadar "okullarda müzik dersinin kaldırılmasını" isteyen teklifler sunmuşlardır.[437]

Cumhuriyetin ilanından hemen sonra çıkarılan 439 sayılı Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu'nun 8. maddesi ile resim- iş, müzik ve beden eğitimi öğretmeni olabileceklerin özelliklerine açıklık getirilmiş ve öğretmenlik mesleği yasal dayanağa kavuşturularak sistemli öğretmen yetiştirilmesi için maddeler belirlenmiştir. Ortaöğretime

[437] Orhan Şaik Gökyay, Ankara Devlet Konservatuarı Tarihçesi, Ankara, 1941, s. 4

öğretmen yetiştiren kurumlar açılmaya başlanmış ve müzik-sanat eğitimi çağın koşullarına uygun hâle getirilmiştir.

Çağdaş müzik eğitimin verilmesi amacıyla atılan ilk adım Ankara'da, 1 Eylül 1924 tarihinde kurulan Musiki Muallim Mektebi olarak görülebilir. Musiki Muallim Mektebi, önce Cebeci'de, Şakir Ağa adlı bir kişinin otel olarak yaptırdığı binaya yerleşmiş ve eğitim faaliyetlerine burada devam etmiştir. Okul Müdürlüğüne Riyaset-i Cumhur Filarmonik Orkestrası şefi Osman Zeki Üngör getirilmiş, Orkestra üyelerinden bazıları da öğretmen olarak atanarak eğitimci açığı kapatılmaya çalışılmıştır. Bir yıl sonra, 1925-1926 ders yılında, Rus Sefaret Müsteşarının konutu ile eski Azerbaycan Sefareti binası kiralanarak, oraya taşınıldı. 1926-1927 ders yılında ise, artan öğrenci sayısı nedeniyle çevredeki altı odalı bir tekke, erkek öğrenci yatakhanesi olarak kullanılmak üzere kiralanarak okul burada faaliyet göstermeye başlamıştır.[438]

Musiki Muallim Mektebi'nin ilk öğrenci kadrosu Erkek Muallim Mektebi'nden seçilmiş olan 6 kişi olarak başlamıştır. Ancak öğretim yılının sonuna doğru İstanbul Balmumcu'daki Öksüz Yurdu'ndan 6 öğrenci daha getirilmiş ve böylece öğrenci sayısı 12'ye çıkarılarak mevcut artırılmıştır. 1925-26 yılında okulun teknik ihtiyaçları biraz daha iyileştirildiği için Öksüz Yurdu'ndan getirilen yeni öğrencilerle okuldaki öğrenci kadrosu 40 kişiye çıkarıldı. 1927-28 yılından itibaren Musiki Muallim Mektebi'ne yatılı öğrenci de kabul edilmeye başlanınca mevcut sayılarda artış meydana gelmiştir. Böylece bu öğretim yılında okuldaki öğrenci sayısı 24'ü kız olmak üzere 71'i bulmuş ve yıllar geçtikçe bu sayı daima artarak, 1935-36 yıllarında 67'si kız olmak üzere 149 öğrenciyle faaliyetlerine devam etmiştir.

[438] Ünsal Yücel, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Yayınları, İstanbul,1983, cilt I, s.435

Okulun yönetmeliğinde "lise ve orta mekteplerle bilimum muallim mektepleri için musiki muallimi yetiştirmek" diyerek okulun faaliyet amacı belirlenmiştir. Ancak ihtiyaç dahilinde orkestralara da müzisyen yetiştirilmiştir.[439] Okul müdürünün Maarif Vekili Hamdullah Suphi'ye sunduğu rapora göre, ders aracı olarak 25 keman, 2 piyano, 1 armoniyum, 2 viyolonsel, 2 flüt kullanıldığı belirtilmiştir. Dönem şartlarını göz önünde bulundurduğumuz zaman verilen müzik eğitiminin kalitesini anlayabilmekteyiz.

1934'te Milli Musiki ve Temsil Akademisi'nin kurulmasıyla Musiki Muallim Mektebi, Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası ve Temsil Şubesi Yüksek Tedrisat'a devredilen bu kurumun bünyesinde yer almıştır. Bütün bu gelişmelerin sonucunda Musiki Muallim Mektebi müzik öğretmeni yetiştirme amacının yanında sanatçı yetiştirme amacı da ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Musiki Muallim Mektebi, 1938-39 öğretim yılından itibaren Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü' ne aktarılmış ve Gazi Orta Öğretmen ve Terbiye Enstitüsü Müzik Şubesi adını almıştır. 1935-37 yılları arasında, Türkiye'de Konservatuarın kurulması ve müzik sorunları ile ilgilenmek üzere çağrılan Prof. Paul Hindemith, bu okulun, bir yabancı uzman gözetimine verilmesini önerdi. Binası yapılıp gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra, 1938-39 eğitim yılında Müzik Bölümü eğitime Gazi Eğitim Enstitüsü'nde başladı. Bölümün başına, Hindemith'in tavsiyesiyle Hitler Almanya'sını terk edip gelen Prof. Eduard Zuckmayer getirildi.[440]

---

[439] Orhan Şaik Gökyay, Ankara Devlet Konservatuarı Tarihçesi, Ankara, 1941, s. 7

[440] Ünsal Yücel, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Yayınları, İstanbul,1983, cilt I, s.437

İlk öğretim kadrosu : Bernhard Klein, Eva Klein Franke, Bedri Zavaç, Fuat Koray, Ahmed Adnan Saygun, Halil Bedii Yönetken,Cevat Memduh Altar, Nurullah Şevket Taşkıran, Ekrem Zeki Ün, Hayri Akay, Saip Egüz, Veysel Arseven, Necil Kâzım Akses, Ferhunde Erkin, Ulvi Cemal Erkin, Mesut Cemil, Necdet Remzi Atak, Leyla Atak, Azize Işık (Duru), Cezmi Erinç. Halil Onayman, Bülent Arel, Aziz Gürerk, Saadet İkesus, Enver Kapelman, Mahmut Ragıp Gazimihal, Gültekin Oransay olarak belirlenmiştir.[441]

Türk Musikisi İcra Heyeti ve Türk Musikisi Tasnif Heyeti kurulmasıyla birlikte akademik çalışmalar hızlanmıştır. Batı konservatuarlarının örnek alınmasıyla, İstanbul Konservatuarının temeli atılmış oldu.[442]

1926 yılında da Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bir Sanayi-i Nefise Müdürlüğü ve Sanayi-i Nefise Encümeni kurulmuştur.[443]

1927 yılında, İstanbul Valiliği'ne bağlı olarak öğretim yapan Darü'l Elhan'ın "Şark Musikisi Şubesi" kapatılmış, bu konuda yapılan düzenleme ile birlikte, İstanbul Konservatuarı ismini almıştır. Konservatuar, Türk müziği üstündeki çalışmaları ile bilinirken, bu çalışmaları 1926'dan itibaren folklor alanına taşımış ve Anadolu'dan derlenen eserler "Halk Türküleri" adıyla 14 defter halinde yayınlamıştır. Bu derleme gezileri, 1926 yılında güney ve orta Anadolu'ya, 1927'de Konya, Karaman, Manisa, Ödemiş ve Aydın'a, 1928'de Kastamonu, Çankırı, Ankara, Eskişehir, Kütahya ve Bursa'ya, 1929'da Doğu

---

[441] Ünsal Yücel,a.g.e,s.437

[442] Ahmet Say,"Müzik Ansiklopedisi", Başkent Yayınevi, Ankara, 1985. s. 428

[443] Özdemir Nutku, *"Cumhuriyet Döneminde Türk Tiyatrosunu Geliştiren Adımlar"*, Atatürk ve Sanat Sempozyumu, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, İstanbul,1981, s.109

Anadolu'ya düzenlenmiştir. Beşinci gezi 1932 yılında Balıkesir yöresine yapılarak tamamlanmıştır.[444]

1929 yılında yapılan ve 34 gün süren son gezi ise Trabzon, Gümüşhane, Bayburt, Erzincan, Erzurum, Giresun ve Sinop illerine yapılmıştır. Bu son gezideki ekip ise; Yusuf Ziya Bey, Abdülkadir Bey (Töre), Ferruh Bey, Remzi Bey ve Mahmut Ragıp Bey'den oluşmuştur. Ekip bu gezide yaklaşık 155 eser derlenmiştir. Bütün bu gezilerde elde edilen notalar, plağa alınan türküler, 15 defter halinde yayınlanmıştır.[445]

1929'daki 4. gezi sırasında bazı halk oyunlarımız filme de alınmıştır. Devlet ödeneğiyle yapılan dört derleme gezisine başta konservatuar müdürü Yusuf Ziya (Demircioğlu), Rauf Yekta, Dürri Turan ve Ekrem Besim Beyler, Muhittin Sadık (Sadak), Mahmut Ragıp (Gazimihal), Ferruh (Arsunar), Abdülkadir (İnan) Beyler katılmışlardır. İstanbul Konservatuarı devlet ödeneği olmaksızın "Halk Bilgisi Derneği" uzmanlarının iştirakiyle 1932 yılında beşinci bir derleme gezisi daha düzenlemiştir. Daha sonra derleme çalışmalarına bir süre ara verilmiştir.[446]

Anadolu ezgilerin akademik olarak incelenmeye başladığı bu dönemde, 12 Aralık 1924'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak, Türkiyat Enstitüsü kurulmuş ve çalışmalarına oldukça etkin bir şekilde devam etmiştir.

1934 yılında millî musikiyi yükseltmek, işlemek, yaymak, sahne temsilinin her dalında uzman ve müzik öğretmeni yetiştirmek amacıyla bir akademi kurulması için yasa tasarısı hazırlanmıştır. Bu dönemde

[444] M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, Cumhuriyet'le birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya çalışmaları, Ankara,1973, s.43
[445] Cumhuriyetin Sesleri, İstanbul Tarih Vakfı Yayınları, 1999 s. 16-17
[446] Ünsal Yücel, a.g.e, s.438

çağdaş anlayışla sanat ve müzik eğitiminin örgütlenerek sanatçılar teşvik edilmiştir. Halkevleri –odalarla ve devlet teşkilatında yer alan organizasyonlar– kanalıyla halka açık konserler, temsiller, sergiler vs. düzenlenerek halkın estetik beğeni düzeyinin çağdaş standartlar doğrultusunda düzenlenmiştir. Başka bir deyişle, bu dönemde yapılan tüm yenilikler Osmanlı elitiyle Türk sanat ortamına girmeye başlayan çağdaş sanat unsurlarının içine halkın da dâhil edilmeye çalışılmasıdır. Bu düzenlemelerle birinci hedef halk ve elitin bütünleşmesi, ikinci hedef de halkın beğeni standardının çağdaş düzeye çıkartılmasıdır. Ayrıca bu dönemde sanat ve sanatçının sosyal dayanışma, iletişim gibi toplumsal fonksiyonları belirlenmiştir. Ulu Önder Atatürk sanatçının statüsünü ve rolünü kurumlaştırarak, desteklemiş ve devletçe himaye edilmesini sağlamıştır.[447]

Bütün bu çalışmalar ile birlikte Türk müzik tarihinde ilk olma özelliği taşıyan Öz Soy Operası bu dönemde bestelenmiştir. Operanın konusu Türk ve İran tarihinin ortak mitolojisinden yola çıkılarak yazılmıştır. Türklük'ün ezeli hamaset şairini temsil eden ozanın, okumağa başladığı bir destanla seyircileri kırk bin sene evveline irca ederek, insaniyetin etrafından kara bulutları yırtan Gave (İran'daki ismi) Bozkurt inkılabından sonraki büyük hükümdar Feridun'un, nasıl bir batında iki erkek oğlu dünyaya geldiğini göstermekle başlamaktadır. Opera İran şairi Firdevsi'nin Şehname'deki Feridun Efsanesi'nin uyarlanmış hali olarak sahnelenmiştir.

Öz Soy Operası'nın 3 perdelik librettosu, aralarında benzerlik bulunan Türk ve İran mitolojilerine dayanılarak hazırlanmıştır. Türk-İran tarihini birleştiren mitolojinin, librettoya kaynak olmadaki etkinliği

[447] Demet Ulusoy, *"Atatürk Düşüncesinde Güzel Sanatlar"*, Atatürk Haftası Armağanı, Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Araştırmalar Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara,1993,s.55

büyüktür. Türk-İran ulusları arasındaki ilişkinin, bir soyun iki kardeş boyu ülküsüne temel olarak değerlendirilmesine ön planda özen gösterilmiştir. Operanın konusunun kaynağı İran Şahı Firdevs'inin Şehnamesindeki "Feridun Efsanesi"dir.[448]

Öz Soy Operası Cumhuriyet tarihinin ilk lirik sahne eseri olması bakımından çok büyük bir öneme sahiptir. Atatürk tarafından gerçekleştirilen müzik devriminin ilk örnek eseridir. 1934 yılında İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye ziyareti nedeniyle Atatürk tarafından Ahmet Adnan Saygun'a eseri bestelemek üzere sipariş edilmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinin temel değerlerini tanıtacak olması bakımından çok büyük önem taşımaktadır. Atatürk operanın konusunu bizzat kendisi belirlemiş ve librettosunu Münir Hayri Egeli ile karşılıklı bilgi alışverişinde bulunarak yazdırmıştır.[449]

Öz Soy Operası Ahmet Adnan Saygun tarafından 2 ayda bestelenmiş, Cumhuriyetin ilk sahnelenmiş opera eseridir. Münir Hayri Egeli tarafından metni yazılmış ve ana fikri Atatürk tarafından verilmiştir. Operayı İran Şahı ve Mustafa Kemal birlikte izlemiştir. Halk ile birlikte izlenilen opera, İran milli marşı ve İstiklal marşı ile başlamıştır ve opera bu şekilde sonlanmıştır. Öz Soy Operasının yazılması fikri bizzat Atatürk tarafından ortaya çıkmıştır. Bu fikrin ortaya çıkışını Ahmet Adnan Saygun şöyle anlatmaktadır: *"Öyle sanıyorum ki iki düşünce O'nu bu arzuya itmiştir. O sıralarda kendisinin İran ile yakınlaşmayı, iki devlet arasında sağlam bir dostluk kurulmasını istediği anlaşılıyordu. Biri çoğunlukla Sünnî, öteki çoğunlukla Şiî mezhebine bağlı bu iki devlet, yüzyıllar boyu düşmanca bir komşuluğu sürdüre gelmişlerdi. Atatürk, işte bazen açık bazen kapalı olan bu*

[448] Ayşın Tamer,a.g.t,s.55
[449] Sezgi Sevi Kıran, Ahmet Adnan Saygun Üzerine Bir İnceleme Çalışması, Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Yüksek lisans Tezi, Afyon, 2005,s.22

düşmanlığı dostluğa çevirmek, bunun için de din ve mezhep konularını bir yana itip, iki milletin öz kardeşler oldukları fikrini, bir İran efsanesine dayanarak ileri sürme düşüncesine kendini kaptırmış olmalıdır. Atatürk, böyle bir fikri, Şah ile karşılıklı söyledikleri nutuklar sırasında da ortaya atabilirdi. Fakat, sahnenin hareketinden ve musıkinin gücünden yararlanarak, bu fikri bir sanat havası içinde işlemenin, heyecanla beslenen duygular üzerinde büyük etkisi olacağını düşünmüş olmalı idi. Nitekim, 19 Haziran 1934 tarihinde, Ankara Halk Evi'nde yer almış olan ilk temsilin hemen ardından iki devlet başkanı Dışişleri Bakanlığına giderek orada Türk – İran dostluğunun temelini atmışlardır". [450]

Atatürk'ün fikir babası olduğu "Öz Soy"un, 19 Haziran 1934 günü dağıtılan broşürünün 3. ve 4. sayfasında yer alan görev dağılımı belgesel önem taşımaktadır.[451]

3 Perde 12 Tablo

Yazan ve Sahneye Koyan: Besteleyen ve Orkestra Şefi:

Münir Hayri - Ahmet Adnan

Orkestra: İstanbul Konservatuarı yaylı sazlar heyetiyle Riyaseti Cümhur Bando Heyeti

Dans ve Korografi : Selma ve Azade Selim Sırrı

Sahne : Dekor ve kostümler :Hami Mahmut – Galip

Koro İdaresi : Muallim Halil Bedi, Mediha Adnan.

---

[450] *" Atatürk'ün Ana Fikrini Verdiği İlk Opera: Özsoy Destanı"*, http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-52/ataturkun-ana-fikrini-verdigi-ilk-opera-ozsoy-destani , internet erişim,29.05.2016

[451] A.g.m

Koro: Ankara Kız lisesi, Ankara Kız ortamektebi, Ankara Beden Terbiyesi Enstitüsü talebesi

Konduit : Şevket

Suflör : Enver Necip[452]

Bu dönem batı müziğinin ya da diğer bir ifadeyle modern dünya müziğinin yakından tanınmasını en önemli yolu olarak Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi kararı alınmıştır. Avrupa'ya eğitim almak üzere gönderilen kişiler ise 1924 yılından başlayarak sırasıyla; Ekrem Zeki Ün ve Ulvi Cemal Erkin Paris'e, 1926 yılında Necil Kazım Akses Viyana'ya, 1927'de Hasan Ferit Alnar yine Viyana'ya, Cevat Memduh Altar Leipzig'e, 1928'de Ahmet Adnan Saygun Paris'e, Halil Bedii Yönetken ise Prag'a gönderilerek ilk adımlar atılmaya başlamıştır.

1933 yılında Ankara'da Musiki Muallim Mektebi'nde Maarif Vekili Hikmet Bayur'un başkanlığında bir uzmanlar toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıya katılanlar okul müdürü Zeki Üngör, okul öğretmenlerinden Ahmet Adnan Saygun, Ulvi Cemal Erkin, Ekrem Üngör ve okulun şan öğretmeni Çekotoviski'dir. Bu toplantıdaki konuşmalar sonunda Maarif Vekilliği, Milli Musiki ve Temsil Akademisi Kanun tasarısını hazırlamıştır. Kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 25 Haziran 1934 tarih ve 2541 sayı ile onaylanmıştır.

Milli Musiki ve Temsil Akademisi Kanununa göre:

(1) Memleket dahilinde bilimsel esaslara göre Milli Musikiyi işlemek, yükseltmek ve yaymak,

(b) Sahne temsilinin her dalında yeterli elemanlar yetiştirmek,

[452] A.g.m

(c) Musiki Öğretmeni yetiştirmek olarak belirlenmiştir.

Milli Musiki ve Temsil Akademisi Teşkilat Kanunu'na göre Akademinin amaçları kanunda:

Millî Musiki ve Temsil Akademisinin Teşkilât Kanunu

(Resmî Gazete ile neşir ve ilâm : 4/VII/1934 - Sayı : 2743)

No. 2541 Kabul Tarihi
25-VI-1934

BİRİNCİ MADDE — Maarif vekaletine bağlı olmak üzere Ankara'da *bir « Millî musiki ve temsil akademisi »* kurulmuştur. Akademinin gayeleri:

a) Memlekette ilmî esaslar dahilinde millî musikiyi işlemek, yükseltmek ve yaymak;

b) Sahne temsilinin her şubesinde ehliyetli unsurlar yetiştirmek;

e) Musiki muallimi yetiştirmektir.

İKİNCİ MADDE — Millî musiki ve temsil akademisi aşağıda sayılan üç müesseseden ibarettir:

1. Musiki muallim mektebi,

2. Riyaseti Cumhur filârmonik orkestrası,

3. Temsil şubesi[453]

[453]https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302541.pdf

Çıkarılan kanunda Riyaseti Cumhur Flârmonik Orkestrası içinde maddeler belirlenmiştir. Bu maddeler:

ON İKİNCİ MADDE — 2021 numaralı ve 25 - VI -1933 tarihli kanunla Maarif vekâletine devredilmiş olan (Riyaseti Cumhur Filârmonik orkestra heyeti) ayni namla Millî musiki ve temsil akademisinin orkestra şubesini teşkil edecektir.

ON DÖRDÜNCÜ MADDE — Riyaseti Cumhur filârmonik orkestrasına gireceklerin umumî ve meslekî tahsil vaziyetlerinin aşağıda gösterilen şekillerden birine uygun bulunması lâzımdın

a) Musiki muallim mektebi mezunu olmak;

b) Musiki muallim mektebi mezunları derecesinde hususî surette musiki tahsili görmüş olduğunu imtihanla ispat etmek şartı ile lise veya yüksek mektep mezunu bulunmak;

c) En az orta mektep mezunu bulunmak ve musiki muallim mektebine muadil veya daha yüksek derecede musiki tahsili verdiği Maarif vekâletince tasdik edilen musiki mektep veya konservatuarlarından mezun olmak.[454]

Günümüz Türkiye'sindeki tüm müzik kurumlarının özellikle Ankara Devlet Konservatuarı'nın temeli, 1934 yılında çıkarılan Milli Musiki ve Temsil Akademisi Kanunuyla atılmıştır.[455]

Milli Musiki ve Temsil Akademisi Yasası'nın çıkarılması ile Ankara Konservatuarı'nın temeli atılmıştır. Musiki Muallim Mektebi'nden 1936

[454] https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302541.pdf

[455] Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Prof. Dr. Gültekin Oransoy., Ankara Devlet Konservatuarı, Konservatuar Derneği Yayınları, Ankara, 1966

yılında konservatuar oluşturuldu. 1938 yılında Müzik Bölümü olarak, Gazi Eğitim Enstitüsü'ne bağlandı

Akademi, Musiki Muallim Mektebi, Riyaseti Cumhur Filarmoni Orkestrası ve Temsil Şubesi olarak üç ana unsurdan oluşturulmuştur. Bu yapılanma içerisindeki Orkestra, kısa bir süre sonra 12 Haziran 1936 günü 3045 Sayılı yasa gereğince Milli Musiki ve Temsil Akademisi'nden ayrılmıştır. Musiki ve Temsil Akademisi'nin; ulusal müziğimizi bilimsel yöntemlerle işlemek, yüceltmek ve yaymak, müzik ve sahne sanatları alanında uzmanlaşmış sanatçılar yetiştirmek ve müzik öğretmenleri yetiştirmek gibi amaçları vardır.[456]

10 Mayıs 1940'ta ise, Hasan Ali Yücel tarafından Devlet Konservatuarı'nın kuruluş yasası çıkarıldı. 20 Mayıs 1940 yılında 3829 sayı ile kabul edilen ve 24 Mayıs 1940 yılında yürürlüğe giren kanun 17 maddeden oluşmaktadır. Bu kanun maddelerine göre devlet konservatuarı müzik ve temsil bölümlerine ayrılarak idare edilmiştir. Müzik bölümünün dalları: kompozisyon, orkestra yönetimi, piyano, org, arp, yaylı sazlar, nefesli sazlar, şan olarak belirlenmiştir. Temsil bölümlerinde ise: Opera ve bale, tiyatro olarak bölümlere ayrılmıştır. Devlet konservatuarı kanunu ile okula bağlı bir tiyatro ve opera tatbikat sahnesi de kurulmuştur. Okulu bitirenler bir yıl süre ile aynı sahnede uygulama yapmak zorunluluğu getirilmiştir.

5. Yurtdışından Yabancı Uzmanların Getirilmesi

Genç Türkiye Cumhuriyeti'ni geliştirmek, Türk Devrimlerini genişletmek ve kalıcı hâle getirmek için Türk Ulusu'nun Batı uygarlığı yolunda önemli adımlar atması gerekiyordu. Bu konuda yurt dışında

[456] Doğan Çakar, "*Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuarı(Cebeci'den Beşevler'e)*",s.17

okutulan gençlerin yetişmesi için zamana ihtiyaç vardı. Müzik alanında moderniteyi yerleştirmek için ise yurt dışından uzmanların getirtilmesi bir gereklilikti.

Almanya'nın müzikte önemli bir yere sahip olması, Almanya'da uzman aranmasında etkili olmuştur. Bu iş için Berlin'de öğrenci müfettişi olarak görev yapan Cevat Dursunoğlu ile Güzel Sanatlar Müdürü Cevat Memduh Altar görevlendirilmiştir.

Almanya'da bulunan Nazi iktidarı lideri Hitler'in ile Paul Himdemith'in arasının oldukça kötü olması Himdemith'in Türkiye'ye gelmeyi kabul etmesinde etkili olmuştur. 27 Mart 1935'te Berlin'de kendisiyle bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Hindemith'ten istenen, Türkiye'de müzik kurumlarının yeni baştan organizasyonun sağlanmasında bakanlığın müşaviri olarak incelemelerde bulunması ve konservatuarın esaslarını hazırlaması bütün bunların sonuçlarını bakanlığa bir rapor olarak sunması istenmiştir. Bu raporlar neticesinde 6 Mayıs 1936 yılında Ankara Devlet Konservatuarı kurulmuştur.

Hindemith'in teklifiyle tiyatro ve opera işleri için Alman ünlü rejisör Carl Ebert, Musik Muallim Mektebinin Gazi Terbiye Enstitüsüne bağlanarak öğretmen yetiştirmek üzere yine Alman müzik eğitimci Eduard Zuckmayer, Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrasının Şefliğine yine Alman bir besteci olan Ernest Praetorius getirilmiştir. Türk halk ezgilerinin derleme çalışmaları için ise Macar besteci Bela Bartok Türkiye'ye getirtilmiş ve Türk Müzik yenileşmesi çalışmaları hızlı bir şeklide yapılmaya başlanmıştır.

Carl Ebert Ankara Devlet Konservatuarı Tiyatro ve Opera Bölümü'nü kurulmasında ve geliştirilmesinde oldukça etkili çalışmaları olmuştur. Türkiye'de modern tiyatro ve operanın kurulmasına öncülük

eden isimlerdendir. Carl Ebert, opera, tiyatro kurucusu ve yönetmeni olarak, zamanının en büyük isimlerinden biri olarak Türkiye'de görev yapmıştır. Dünya çapında bir müzisyen olan Carl Ebert'le anlaşma sağlanmış, bu durum neticesinde 1934'ten 1940'lı yılların ortalarına kadar, aralıklarla Türkiye'ye gelmiştir. Konservatuarın opera ve tiyatro bölümlerinin gerekli olgunluğa ulaşması onun döneminde olmuştur. Opera ve tiyatro binasının yapımı için çabalamıştır.[457]

Eduard Zuckmayer 1936 yılında Paul Hindemith'in verdiği rapor doğrultusunda Paul Hindemith'in tavsiye etmesi ile Musiki Muallim Mektebi ve Konservatuarı'nın kuruluş aşamalarında görev almak üzere Türkiye'ye davet edilmiştir. 1938'de Gazi Eğitim Enstitüsü Bölüm Başkanlığı'na getirilmiştir ve burada başarılı çalışmalara imza atmıştır. Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası eşliğinde Brahms ve Beethoven piyano konçertolarını çalmıştır.

Ernst Praetorius yine Paul Hindemith'in tavsiye etmesi üzerine 1935 yılında Türkiye'ye davet edilen müzik eğitimcileri arasında yer almıştır. Riyaset- i Cumhur Filarmoni Orkestrası yönetmenliğine getirilmiş ve burada görevine devam etmiştir. Ayrıca Ankara Devlet Konservatuarı'nda öğretmenlik yapmıştır.

Bela Bartok Macar asıllı müzisyendir. Hacettepe Üniversitesi Devlet Konservatuarı Müzikoloji Ana Bilim Dalı Başkanlığı'nda geniş bir arşiv olan "Türk Halk Ezgileri" arşivini oluşturan kişidir. Sahne ve koro eserleri, orkestra eserleri, orkestra konçertosu, orkestra eşliğinde

[457] Mehmet Kaygısız, Türkler'de Müzik, Kaynak yayınları, s.309. Carl Ebert Türkiye'de modern tiyatro ve operanın kurulmasına öncülük etti. 1948-1954 yılları arasında Amerika'da ve Los Angeles'da tiyatro eğitimciliği görevinde bulundu. Alman Ulusal Operası'nda aktörlük yaptıktan sonra operaya yönelmiştir. 1954'de Berlin Devlet Operası'nın yönetmenliğine getirildi ve bu görevini 1962 yılına kadar sürdürmüştür.

solo eserleri ve konçertoları, iki piyano ve orkestra için konçerto, küçük orkestra için eserler, oda müziği eserleri ve piyano eserleriyle ülkemizde önemli eserlerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Batı müziğinde eğitim kültürünün nasıl olduğunu bu sanatçılar Türkiye'ye taşımıştır.

6. Mustafa Kemal Atatürk'ün Sevdiği Şarkılar

Atatürk asker kökenli bir birey olarak yetişmiştir. Doğduğu yılların atmosferinden itibaren savaş yılları ile başlayan hayatı, harp meydanlarında devam etmiştir. Buna rağmen Atatürk her zaman sanata önem veren bir kişiliğe sahip olmuştur. Seyahatleri sırasında müzik dinleyebildiği ölçüde zaman ayırmış, gittiği yerlerde var olan mekanlarda çıkan sesleri her zaman dinlemeye gitmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün sanata ve sanatçıya verdiği değeri, *"Efendiler, hepiniz mebus olabilirsiniz, vekil olabilirsiniz, başvekil hatta reisicumhur olabilirsiniz ancak sanatkâr olamazsınız. Kendilerini sanata vakfeden o insanları sevelim ve koruyalım."* sözleri açıkça anlatmaktadır.

Atatürk "İzmir'in Kavakları" türküsünü her zaman çok sevdiğini ifade etmiştir. Türkü Osmanlı İmparatorluğunun dağılma döneminde İzmir, Aydın, Ödemiş ve çevresinde efsaneleşen, düşmanla savaşıp cesur hareketleriyle halkın gözüne girmiş adeta halk kahramanı haline gelen Çakıcı adlı Efe için yazılmıştır.

"Fikrimin İnce Gülü" bestesi İsmail Hakkı Bey'e ait olan bu şarkı Atatürk'ün sevdiği şarkılardandır. Bu şarkıyı Müzeyyen Senar, Atatürk'ün huzurunda söylemiştir. 1938 yılının Haziran ayında ekibiyle birlikte Savarona yatına çağrılan Müzeyyen Senar, verdiği röportajda o günü şöyle anlatıyor: *"Nubar Bey'le yola çıktık; öğle saatinde Kanlıca*

Koyu'ndaki yata vardık. Atatürk, doktoru ile masada idi. Faruk Kaptan da vardı. Yedi sekiz ay önce gördüğüm Atatürk süzülmüştü. Masaya oturmamızı işaret etti. 'Yemek yediniz mi?' diye sordu. Çok heyecanlanmıştım. Bu son karşılaşmamızda sofrada içki yoktu ve Atatürk'ün sigara içmediğini hatırlıyorum. Saat 13.00'te şarkı söylemeye başladım, iki saat sürdü. Defterim önünde idi. O istediği şarkıları söylüyor, biz okuyorduk. Ancak o gün benden istediği 'Cânâ rakibi handân edersin' hariç, şarkılardan birini çok iyi hatırlıyorum. Selahattin Pınar'ın hüzzam şarkısı idi: Aşkınla sürünsem yine aşkınla delirsem / Bilmem ki ne yapsam da senin kalbine girsem / Bir gölge gibi ruhunun altında belirsem / Bilmem ki ne yapsam da senin kalbine girsem. Selahattin Pınar bana, 1936'nın Ağustos ayı başlarında o sırada Florya Köşkü'nde bulunan Atatürk'e çok yeni bir bestesi olan bu şarkıyı okuduğunu ve Atatürk'ün de çok beğendiğini anlatmıştı. Saat 15.00'te istirahata çekilmek mecburiyetinde idi. O nedenle veda edip ayrıldık ve yine bir motor bizi karşı sahile bıraktı. Bu benim Atatürk'ü son görüşüm oldu."[458]

"Vardar Ovası", Fikriye Hanım'ın söylediği ve Atatürk'ün de büyük keyifle dinlediği "Manastır'ın Ortasında Var Bir Havuz", Safiye Ayla'dan dinlediği "Alişimin Kaşları Kara" şarkılar Atatürk'ün şarkılarıdır. "Havada Bulut Yok" diyerek başlayan Yemen Türküsü'nü dinlerken Atatürk'ün çok duygulandığı ifade edilmektedir. En çok sevdiği makamlar, rast, mahur, hüzzam, segâh ve bestenigârdır.

[458] http://www.haber3.com/muzeyyen-senar,-ataturku-anlatti-301347h.htm

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk her yönü ile çağının çok ötesinde bir liderdi. Yeni kurulan Cumhuriyet ile birlikte artık Türk topraklarının yeniden en bereketli çağlarına ulaşmasını istiyordu. Bu noktada yapılması gereken temel işin kurtuluş aşaması biten bu devletin yeniden kuruluş dönemini başlatmak olduğunu biliyordu.

Bu amaç ile bilimde, sanatta, kültürde, müzikte, eğitimde çağını yakalayan bir devlet olmanın hayali ile yola çıkmıştır. Emin olduğu bir nokta vardır; yapılan tüm devrimlerin kalıcı olması isteniyorsa yapılması gereken tek şey eğitimde ve sanatta ileri gitmektir.

İşte bu inanç ile birlikte Atatürk, Türk kültürünü çağdaş uygarlıktan uzak tutacak her türlü anlayışa, görüşe ve eyleme kesin olarak karşı çıkmaktan hiçbir zaman çekinmemiştir. Devrimci bir kişiliğe sahip olan Atatürk yaptığı her devrimde olduğu gibi müzik konusunda da kesin çizgilerle yapılması gerekenlerin sınırlarını çizmiştir.

Yapılması gerekenleri belirlerken birinci husus eksikliklerin belirlenmesi olmuştur. Sıkıntılı olan durular tespit edildikten sonra oluşturulan komisyonlar ile çözüm yolları belirlenmiştir. Eğitimsel olmayan bir müzik anlayışının kalıcı olmayacağını bilen Atatürk yurt dışına müzik konusunda eğitim almak üzere öğrenci gönderilmesini istemiştir. Yurt içindeki okulların müzik eğitimi eksiklikleri belirlenmiştir.

Çağdaş müzik anlayışının topraklarımıza kazandırılması amacıyla yabancı uzmanlar ülkemize getirilmiş ve onların görüşleri alınarak yeni-çağdaş müzik eğitim anlayışı ile hizmet eden kurumlar açılmaya başlanmıştır. Batının modernitesi ve Anadolu'nun gelenekselini birleştirmek isteyen Atatürk bütün çalışmalarını bu doğrultuda sürdürmüştür.

KAYNAKLAR:

1. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri ,c.I-II, Ankara ,1961

2. Anıl Çeçen, Atatürk'ün Kültür kurumu Halkevleri , Cumhuriyet Yayınları, 2000

3. Abdurrahman Çaycı, "*Atatürk ve Çağdaşlaşma, Atatürk ve Tarihi Boyutu İçinde Çağdaşlaşma,*" http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-16/ataturk-ve-tarih-boyutu-icinde-cagdaslasma , internet erişim, 03.06.2016

4. Ayşın Tamer, Türkiye'de Opera Sanatının Yaygınlaşması Girişimlerinin Sorunları ve Uygulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım ve Alternatif Öneriler, Dokuz Eylül Üniversitesi. Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir,2002

5. Ahmet Say,"Müzik Ansiklopedisi", Başkent Yayınevi, Ankara, 1985

6. " *Atatürk'ün Ana Fikrini Verdiği İlk Opera: Özsoy Destanı*", http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-52/ataturkun-ana-fikrini-verdigi-ilk-opera-ozsoy-destani , internet erişim,29.05.2016

7. Cevat Alkan, "*Atatürkçü Düşün Sisteminin Öğretmen Profili*", İzmir1. Eğitim Kongresi Bildirileri (25-27 Kasım 1991), Dokuz eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Yayınları, İzmir,1991

8. Cumhuriyetin Sesleri, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul,1999

9. Demet Ulusoy, *"Atatürk Düşüncesinde Güzel Sanatlar"*, Atatürk Haftası Armağanı, Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Araştırmalar Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara,1993

10. Doğan Çakar, *"Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuarı(Cebeci'den Beşevler'e)"* ,internet erişim 29.05.2016

11. Emre Kongar, 21.Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, 2015

12. Gültekin Oransoy, Atatürk ile Küğ, İzmir, 1985

13. Gültekin Oransay, Batı tekniğiyle yazan 60 Türk Bağdar, Ankara, 1965

14. Gültekin Oransoy., Ankara Devlet Konservatuarı, Konservatuar Derneği Yayınları, Ankara, 1966

15. Halkevleri Talimatnamesi, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara,1932

16. Mehmet Kaygısız, Türkler'de Müzik, Kaynak yayınları, Ankara, 2000

17. Mesut Cemil, *"Atatürk'ten Hatıralar"*, Sigorta Dergisi, Atatürk'ten Hatıralar

18. Orhan Şaik Gökyay, Ankara Devlet Konservatuarı Tarihçesi, Ankara, 1941

19. Özdemir Nutku, *"Cumhuriyet Döneminde Türk Tiyatrosunu Geliştiren Adımlar"*, Atatürk ve Sanat Sempozyumu, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, İstanbul,1981

20. Sezgi Sevi Kıran, Ahmet Adnan Saygun Üzerine Bir İnceleme Çalışması, Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Yüksek lisans Tezi, Afyon, 2005

21. M. Şakir Ülkütaşır, Cumhuriyet'le birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya çalışmaları, Ankara,1973

22. Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt 2, 2003

23. Yücel, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Yayınları, İstanbul,1983

24. Yasemin Doğaner, *"Bir Modernleşme Modeli Olarak Atatürk İnkılapları"*, Atatürk Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, Ankara

25. https://www.tbmm.gov.tr , erişim tarihi, 01.06. 2016

26. http://www.haber3.com/muzeyyen-senar,-ataturku-anlatti-301347h.htm ,erişim tarihi, 01.06.2016

Ferdi ÇAKMAK

ATATÜRK VE TARİH

Giriş

Tarih dünya üzerindeki tüm milletler için önemli kabul edilen bir bilim dalıdır. Tüm milletler nereden ve nasıl geldiklerini öğrenmek amacı ile tarih bilimine merak duymuştur. Mustafa Kemal Atatürk'te Cumhuriyeti kurduktan sonra tarih bilimine önem vererek bu uğurda önemli çalışmalar yaptırmıştır. Türkler tarih sahnesinde çok eski zamanlardan beri varlıklarını sürdüren milletlerden biridir. Osmanlı Devleti zamanın "Türk Tarihi" ile ilgili çalışmalar üzerinde çok fazla durulmamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise "Türk ırkı" üzerinde çeşitli iddialar ortaya konulmuştur. Bu iddiaları yalanlamak, Türk tarihini ayrıntılı incelemek adına bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün teşviki ile önemli çalışmalar yapılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk bu çalışmaları öylesine önemsemiştir ki çalışmalara bizzat kendisi katılmıştır, bazı kısımları kendisi kaleme almıştır. Yapılan çalışmalar ışığında Türk toplumu kendisini tanımıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün *"Türk çocuğu Atalarını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır"* sözü bile tarihin ne kadar önemli bir alan olduğunu ortaya koyar. Bu çalışmada Mustafa Kemal Atatürk'ün tarihe olan ilgisi, tarih alanında yaptırdığı çalışmalar anlatılmaya çalışılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarihe Olan İlgisi

Mustafa Kemal Atatürk'ün devlet, asker ve fikir adamı olarak ortaya çıkan kişiliğinin oluşumunda tarih biliminin önemi oldukça fazladır. Tarihe olan ilgisi daha öğrencilik yıllarında başlayan Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyetini kurmasından sonra özellikle Türk Tarih Kurumunu kurdurması, bu kurumun çalışmalarına katılarak yakından ilgilenmesi tarihe ve tarih bilimine verdiği önemi göstermesinin yanı sıra Osmanlıdan- Cumhuriyete (ümmetten-millete) geçiş sürecinde Türk milletine, millet olma bilincini aşılamak amacını da gütmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün düşün dünyasının oluşmasında ve tarih bilgisi ve bilinci kazanmasında daha öğrencilik yıllarından itibaren okuduğu kitapların önemi çok büyüktür. Mustafa Kemal Atatürk'ün okuduğu sanat, ekonomi, genel kültür, siyaset, düşünce dünyası, askeri içeriklerden oluşan kitaplar arasında büyük oranda yer kaplayan tarih kitaplarının ayrı bir yer tuttuğunu hatta büyük çoğunluğunu oluşturduğunu da ilave etmek gerekir. Mustafa Kemal Atatürk'ün okuduğu bu kitaplarda sadece önemli gördüğü yerlerinin altını çizdiği ve yanlarına not düştüğü kısımların günümüz Türkçesine aktarımının yapıldığı kitabın yirmi dört cilt tuttuğu düşünülünce kitap okumak konusunda ne kadar duyarlı olduğu ve düşün dünyasının oluşumunda ve bilgi birikiminde bunun ne kadar önemli bir yer teşkil ettiği daha iyi anlaşılır. Aynı şekilde yirmi dört ciltlik kitabın yarısından fazla kısmını tarih kitaplarının oluşturduğu görülünce de tarihe olan ilgisi daha net anlaşılmaktadır.[459]

[459] Haldun Eroğlu, Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Anlayışı İle İlgili Bazı Görüşler, ''*Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*'', Ankara, 2002, s. 77-78.

Atatürk'ün tarih merakı, onun Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında gençlik ve olgunluk çağlarını yaşamış olmasından ve ilkokuldan itibaren de matematiğin yanı sıra tarihe özel bir ilgi duymuş olmasından kaynaklanmıştır. Millî Mücadele yıllarında meselelere çözüm getirebilmek için hep tarihten misaller vermiştir. Nutukları ve demeçleri üzerinde yapılacak bir araştırmada onun tarihe verdiği önem hemen göze çarpmaktadır. Zaten onun Millî Mücadeledeki azim ve kararlılığı ve kurtuluş için yine sine-i millete dönmek İhtiyacını duyması hep Türk tarihinden aldığı güçle açıklanabilmektedir.[460]

Tarih okumak, tarih bilmek, tarih yazmak ve bir tarih şuuruna sahip olmak. Bu meziyetlerin hepsine sahip olduğunu gördüğümüz Atatürk, daha öğrencilik yıllarından itibaren tarih derslerini çok sevmiş, tarihle daima meşgul olmuş ve bilgisini artırmak için de büyük bir merakla okumuştur. Milletçe girdiği mücadelede ve cumhuriyete attığı ilk adımda da bu kuvvetli tarih bilinciyle hareket etmiştir. Kütüphanesindeki kitaplardan, onlara düştüğü notlardan dünya tarihi, İslâm tarihi, özellikle de Türk tarihi ile yakından ilgilendiğini öğreniyoruz. Bu tutum aynı zamanda O'nun tarihi bir bütün olarak ele aldığının kanıtıdır. Daha da önemlisi Mosk'nun "*Bir saatlik bir okumanın gideremeyeceği üzüntü yoktur*" sözünü sık sık tekrarladığı söylenen Atatürk'e, tarih ilmine olan ilgisi ve katkısından ötürü olsa gerek 19 Eylül 1923 günü İstanbul Üniversitesi tarafından fahri Tarih Profesörlüğü verilmişti. Atatürk bu unvanının kendisine edebiyattan ziyade tarihten verilmesine duyduğu memnuniyeti, Ankara'ya giderek beratı kendisine takdim eden heyete karşı da dile getirmiş ve onlara "*tarihçilerle çok konuşacağız*" diyerek sanki sonradan yapılacakların

[460] Azmi Süslü, Atatürk İlkeleri ve İnkılaplarının Kaynakları, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Oryantasyon Semineri, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 3-7 Mart 1986, Ankara, s. 25.

sinyalini vermiştir. Nitekim söylediği gibi gerçekten de yıllar sonra tarihçilerle çok konuşmuştur.[461]

Mustafa Kemal Atatürk'ün okumuş olduğu bazı tarih kitaplarını sıralayacak olursak eğer;

Hunların Türklerin Moğolların ve Sair Diğer Tatarların Tarih-i Umumisi (Deguignes), ***Türk Tarihi*** (Rıza Nur), ***Osmanlı Tarihi*** (Necip Asım- Mehmet Arif), ***Yeniçağdan Günümüze Türkiye Tarihi*** (Ahmet Hamit- Mustafa Muhsin), ***Van Tarihi, Antalya Livası Tarihi*** (S. Fikri Erten), ***Türk Medeniyeti Tarihi*** (Ziya Gökalp), ***Osmanlı Tarihi*** (Ahmet Rasim), ***Tarih-i Osmani*** (Ali Reşat), ***Şecere-i Tiirk*** (Ebulgazi Bahadır Han), ***Cihan Tarihinin Umumi Hatları*** (H. G. Wells), ***Tarih-i İslam*** (Filibeli Ahmet Hilmi), ***Umumî Tarih*** (Ahmet Refik), ***Türk Tarihi*** (Necip Asım), ***İslam Tarihi*** (Leon Caetani/terc. Hüseyin Cahit), ***Umumi Tarih*** (Ali Reşat), ***İslam Tarihi*** (M. Şemseddin), ***Tevarih-i Al-i Osman*** (Aşıkpaşazâde), ***Orhun Abideleri*** (Necip Asım), ***Endülüs Tarihi***, (Ziya Paşa), ***Tarih-i Devlet-i Osmaniye*** (Abdurrahman Şeref), ***Büyük Tarihi Umumî*** (Ahmet Refik), ***Diivel-i İslamiye*** (Poole Stanley Lane/terc. Halil Edhem), ***İlkçağ Tarihi*** (Eduard Meyer), ***Romalıların Tarihi*** (Victor Duruy), ***Doğu ve Yunan*** (Ch Aımond), ***Eski Çağ Doğu-Yunan-Roma*** (Albert Malet), ***Doğu Halklarının Eski Tarihi*** (G. Maspero), ***Batı İmparatorluğunun Son Dönemi*** (Amedee Thierry), ***Doğunun Eski Tarihi*** (Françosi Lenormnt), ***İsrail Halkının Tarihi*** (Ernest Renan), ***Eski Çin*** (Henri Maspero), ***İlk Uygarlıklar*** (Güztave Fougeres), ***Yunan Halkının Oluşumu*** (A. Jarde), ***İnsan ve Dünya*** (Elisee Reclus), ***Dünya Tarihi Özeti*** (H. G. Wells), ***Nil Nehri ve Mısır Medeniyeti*** (A. Moret), ***Mısır'ın Dramı*** (Raymont Colrat), ***Uzak Doğu***

[461] Seda Bayındır Uluskan, Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları, Ankara, 2010, s. 237.

Tarihi (Rene Grousset), ***Moğol İmparatorluğu*** (Lucien Bouvat), ***Asya Tarihi*** (Herbert H. Gewen), ***Fransa Nereye Gidiyor? Avrupa Nereye Gidiyor?*** (J. Caıllaux), ***İsveç ve Norveç*** (Ph. Le Bas), ***Çağdaş Avrupa Siyasi Tarihi,*** (Charles Seignobos), ***Barbarlar*** (Louis Halphen), ***Osmanlıların Ülkesi*** (G. Des Godıns De Souhesmes), ***Diinya Savaşının Tarihi*** (Amede Le Faure), ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*** (Theophile Lavallee), ***Arapların Genel Tarihi*** (L. A. Sedillot), ***Baron De Tott'un Türkler ve Tatarlarla İlgili Yazları*** (Baron François Tott), ***Orta Avrupa*** (Emm De Martonne), ***Okyanusya*** (Paul Prıvat Deschanel), ***Eski Asya*** (Andre Berthelot), ***Hindistan*** (Lois De La Vallee Poussin), ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*** (Hammer), ***Eski Ve Modern Türkler*** (Mustafa Celalattin), ***Türklerin Örfleri Adetleri, Dinleri, Sivil, Askerî ve Siyasi Yönetimleri*** (M Guer), ***Çağdaş Tarih*** (Prens Lubomirskı), ***Başlangıçtan Günümüze İngiltere Tarihi*** (Edouart Guyot), ***Modern Tarih*** (Ch. Aımond), ***Rusya'nın Tarihi*** (Alfret Nicolas Rambaud), ***Bizans'ın Yükselişi ve Çöküşü*** (Ch Dıehl), ***Kutsal İttifak*** (A. Debidour), ***Fransa Tarihi*** (Henri Martin), ***Attilanın Hayatı*** (Marcel Brıon), ***İslam Tarihi Üzerine Denemeler*** (R. Dozy)[462]

Mustafa Kemal Atatürk'ün tarihe bu kadar ilgili olmasının başka sebepleri de vardır. Avrupa'da "Türkler" hakkında belirli iddialar hâkimdi. Kendi emelleri doğrultusunda tarih sayesinde iddiaları haklı gösterme çabaları vardır. Mustafa Kemal Atatürk'te bu iddiaları çürütmek için Türk tarihine önem vermiştir.

Avrupa'da Türkler Hakkındaki İddialar

Avrupa düşünürler, tarihçiler, doğubilimcileri ve yazarları çeşitli sebeplerden dolayı Türkleri sarı ırka mensup, Avrupalılara göre ikinci

[462] Eroğlu, a.g.m, s. 78-79.

sınıf bir insan olarak görüyorlardı. Bu sebeplerin başında din gayretkeşliği geliyordu. Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri ile başlayan ve Haçlı Seferleri sırasında doruk noktasına ulaşan Türk düşmanlığı, Türklerin Ortadoğu, Kuzey ve Kuzeydoğu Afrika ile Asya'da Hıristiyanlığın yayılmasını önlemede en önemli unsur olmalarından kaynaklanıyordu. Batıdaki bu Haçlı zihniyeti, Türklerin Avrupa'da yayılmaları ile yeni bir görünüm kazandı. Avrupalı kral ve senyörler, özellikle ülkelerinin sınıf bölgelerinde yaşayan insanlarına "kaba, barbar, vahşi, yağmacı" bir Türk imajı aşılamışlardır. Bu yanlış ve bütünüyle başka nedenlere dayalı kötü propaganda giderek Avrupa'nın her yerine yayıldı. Türkler hakkındaki bu yanlış bilgiler okul kitaplarına bile girdi. Batı dillerinde "young Turk" yaramaz çocuk anlamına gelmeye, "Turk's head grill" lokanta adı olarak kullanılmaya başlandı. Giderek öyle bir durum ortaya çıktı ki Türkler ne yaparlarsa yapsınlar Batılının gözünde kötü ve düşman olarak kaldı. Bu haksız ve yanlış düşüncenin etkisiyle yüzyıllar boyu Avrupalıların kafasında tek bir amaç yaşadı; Türkleri Avrupa'dan atmak ve yok etmek. Avrupa'da Türklere karşı bu çirkin ve haksız anlayıştan dolayı Atatürk'ün içinde sürekli bir isyan duygusunun var olduğu söylenebilir. Nitekim bu yüzden Atatürk, tarih çalışmalarına çok fazla önem vermiş ve bizzat kendisi bu işle meşgul olmuştur.[463]

Atatürk'ü tarihe karşı bu derece hassas yapan bir neden de Türk toprakları üzerinde ileri sürülen haksız iddialardır. Çünkü 20. yüzyılın başında, Balkan Savaşları öncesi ve sonrasında, özellikle balkanlarda Makedonya'da, Batı Trakya ve Doğu Rumeli gibi vatan topraklarının elden çıkması birçok yurtsever gibi Atatürk'ü de derinden üzmüş ve yaralamıştı. Fakat Batılılar bununla da yetinmemişler ve Birinci Dünya

[463] Yavuz Ercan, Atatürk ve Tarih, *Amme İdare Dergisi*, Ankara, 1998, s.17-18.

Savaşı'nın sonunda bu kez Anadolu topraklarını paylaşmaya kalmışlardı. Yunanlılar Batı Anadolu ile Trakya'da, İtalyanlar Güney Anadolu'da, Ermeniler Doğu Anadolu'da sözde tarihi iddialar ileri sürerek yerleşmeye çalıştılar. Bunun için tarihin tanıklığına başvuruldu. Sevr Anlaşması bu yanlış ve tahrif edilmiş tarih bilgisi üzerine hazırlandı ve maalesef Osmanlı Padişahı ve hükümeti tarafından kabul edildi ve imzalandı.[464]

Sina Akşin'de eserinde bu iddiaları şu şekilde anlatmıştır; Tarih, emperyalizmin elindeki en önemli ideolojik araçlardan biridir ve Sevr şokunu yaşamış bir Türkiye'nin bu konuya eğilmesi son derece doğaldır. Nitekim Enver Ziya Karal bu dönem tarihçiliği için "savunma tarihçiliği" demektedir. Ermeni sayısına bakmadan "tarihsel haklara" dayanarak Doğu Anadolu'da az Ermenili koskocaman bir Ermenistan yaratmış, Rum sayısına bakmadan aynı biçimde Doğu Trakya'yı, İzmir-Manisa-Ayvalık bölgesini Yunanistan'a bağlamaya çalışmıştı emperyalizim. Bunun bir çaresi, Ermenilerden ve Rumlardan önceki Anadolu tarihini ele almak olabilirdi. Nitekim öyle yapıldı, Hititlerin Türk oldukları öne sürülerek, özellikle Hitit tarihine sahip çıkıldı. Bu, bir çeşit Anadolu'nun "manevi tapusunu"sunu çıkarmak harekâtıydı.[465]

Bu başlık altında anlatılmak isteneni kısaca özetleyecek olursak eğer, Batı dünyası Türkleri kabul etmiyordu ve Avrupa sınırlarından atmak istiyordu. Türklere, sadece yakıp yıkan, Dünya'ya hiçbir katkısı olmayan bir göz ile bakılıyordu. Bunun yanında Türkler ikinci sınıf bir insan gözüyle bakılıyordu ve çeşitli sıfatlarla isimlendiriliyordu. Avrupalı tarihçilerde bu iddiaları "tarihi" kullanarak kaleme alıyor ve tüm Avrupa ya yayıyordu. Osmanlı Devleti, işgal edildiği zaman ise işgali meşrulaştırmak için tekrar "tarihe" başvurularak işgal edilen

[464] Ercan, a.g.m, s.18.
[465] Sina Akşin, Kısa Türkiye Tarihi, İstanbul, 2008, s. 206.

bölgelerde hak talep ediliyordu. Mustafa Kemal Atatürk ise tüm bu iddiaları çürütmek için önemli çalışmalar yapmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Alanında Yaptığı Çalışmalar

Mustafa Kemal Atatürk'ün tarih bilimine önem vermesi sadece amatör bir tarih okuyuculuğu ile sınırlı değildir. Okuduğu kitaplara göz atılacak olursa bu sayede sahip olduğu tarih bilgisinin, kendisini sadece tarih ilmine adamış bir bilim insanı kadar hatta ondan daha fazla olduğunu ileri sürmek yanlış bir değerlendirme değildir. Sadece tarih bilgisi değil tarih yöntemi açısından söyledikleri tarihçiye yol gösterecek nitelik taşır. Atatürk'ün tarih biliminin yöntem ile ilgili görüşleri şu sözlerinde anlam bulur. *"Herhangi bir tarihi elinize aldığınız zaman onun gerçeğe uygun olup olamadığına güven duymak için dayandığı kaynak ve belgeleri araştırılır. Bizim şimdiye kadar doğru bir millî tarihe mâlik olamayışımızın sebebi tarihlerimizin, hakiki okuyucuların belgelere dayanmaktan ziyade ya birtakım meddahların veya birtakım kendini beğenmişlerin hakikat ve mantıktan uzak sözlerinden kaynak bulmamak bedbahtlığıdır."* Bu görüşle aynı zamanda rivayetçi tarih anlayışının ne kadar yanlış olduğunun altını çizerken aynı zamanda bugün modern tarihçilik olarak kabul edilen belgelere ve kaynaklara dayalı tarihçiliğe atıfta bulunmaktadır. Nitekim yine Mustafa Kemal Atatürk'ün bu konu ile ilgili olarak *"Tarih yazmak tarih yapmak kadar mühimdir, yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır"* sözü aslında modern tarihçilik anlayışının en önemli belirtisidir. Diğer yandan 1931 yılında Türk Tarih Kurumu Başkanı Tevfik Bıyıklıoğlu'na yazdığı mektubunda bu görüşünü tekrarlamaktadır: *"Tarih yazmak için tutulan yolun bilhassa ilmî olması şarttır. Bu münasebetle yüksek heyetinizin reisi bulunan zât-ı âlinize hatırlatırım ki, yenidünya ufuklarına açacağınız yeni tarih semasında*

dikkatli olunuz. Siimmettedarik bir eser vücuda getirerek ferdasında nadim olmaktansa hiçbir eser vücuda getirmemek aczini itiraf etmek evladır. İlim sahasında vesveseli olmak, miskin müesseselerin mezunlarına inanmaktan evladır."[466] Bu metinden anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal Atatürk kurallara bağlı, gerçekçi bir tarih yazımının peşindeydi.

Atatürk, Türk Tarih Kurumu"nun kurulması için direktif verdiğinde şu hususların üzerinde durulmasını istemiştir:

1. Türklerin İslamiyet sonrasındaki tarihleri bir hayli araştırılmış ve okutulmuş olmasına rağmen, daha önceki devirlerin tarihi karanlıkta kalmıştır. Ağırlık bu çağlar üzerinde olmalıdır;

2. Türklerin medeniyete katkılarını Batı inkâr etmiş, Türklerin imajını daha çok savaşçı ve hatta "barbar" olarak işlemiştir. İlk medeniyetlerde (Sümer, Elam, Etrüsk gibi) ve İslam Medeniyetinde ise Semitik ve Aryen (Hint-Avrupa) kavimlerine pay verilmiş, Türkler yok farz edilmiştir. Türklerin o çağlardaki rolü de belirtilmelidir;

3. Türklerin anayurdunun Orta Asya olduğu ve o coğrafyada bugün de Türklerin yaşadığı anlatılmalıdır;

4. Türklerin ırkî yapıları ve özellikleri üzerinde durulmalıdır.[467]

[466] Eroğlu, a.g.m, s. 79.
[467] Reha Oğuz Türkkan, Türk Tarih Tezleri, Türkler Ansiklopedisi, C: 1, s. 591.

Türk Tarih Kurumu

Atatürk, Türk ve Dünya tarihini yanlış yaklaşımlardan kurtarmak, Türklerin dünya medeniyetine katkılarını tespit etmek ve tarih ilminin modern yöntemler ile yapılmasını sağlamak için önce yerli ve yabancı kaynaklardan bir kütüphane meydana getirmiştir. Atatürk bu çalışmalarında, özel kitaplığında bulunan özellikle J. A. Gobineau'nun *İnsan Irklarının Eşitsizliği*, A. C. Haddon'un *Les races humanies (İnsan Irkları)* ve E. Pittard'ın *Les races et l'historie (Irklar ve Tarih)* eserlerini okumuş, notlar almıştır. Burada aranan ırkçılık ya da uygarlığın sarı ya da beyaz ırk tarafından başlatıldığının tespiti değil, uygarlığın Turan'dan, Orta Asya'dan başlayıp başlamadığını belirlemektir.[468]

Bundan sonra Atatürk, Türk Ocakları Kurultayı esnasında Afet İnan'dan Türk Ocakları yasasının 2. ve 3. maddelerini tahlil etmesini istemiştir. Adı geçen maddelerde, "*Türk Ocaklarının amacı, milli şuurun kuvvetlenmesi, medeni ve sıhhi tekâmül ve milli iktisadın inkişafıdır ve Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkûrelerini takip eden Türk Ocağı, bu ülküleri gerçekleştirmekte olan CHP ile devlet siyasetinde beraberdir*" deniyordu. Bu maddelerden yola çıkarak Afet İnan, kurultayda okumak üzere bir metin hazırlamış ve 28 Nisan 1930 günü Kurultayın son toplantısında söz alarak konuşmasını yapmıştır. Konuşmada Türk tarihinin ve milletinin eskiliği, onların kurduğu uygarlıklar, Türklüğün ve Türkün ne olduğu konuları üzerinde durmuş, ondan sonra da "*beşeriyetin en yüksek ve ilk medeni kavmi, vatanı Altaylar ve Orta Asya olan Türkler*"dir demiştir. Kendisinden sonra Prof. Sadri Maksudi söz almış ve "*eski medeniyetlerden birçoğunun müessisleri, bânileri Türkler olmuş olduğu anlaşılıyor*" diyerek Afet İnan'ın fikirlerine iştirak ettiğini söylemiştir. Kurultayda

[468] Uluskan, a.g.e, s.242.

yapılan bu konuşmalardan sonra "*Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik etmek için, hususi ve daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin azasını seçmek selahiyetinin Merkez Heyetine bırakılmasını teklif ederiz*" şeklinde bir önerge verilmiştir. Önergenin kabul edilmesinden sonra ise 16 kişiden oluşan bir *Türk Tarih Heyeti* kurulmuştur. Bugünkü Türk Tarih Kurumu'nun çekirdeği olan bu heyet, ilk toplantısını 4 Haziran 1930 günü yapmış ve Türk Ocakları Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in başkanlığında bir de yönetim kurulu seçilmiştir. Buna göre yönetim kurulu başkanı Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu, başkan vekilleri de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Siyasi Tarih Profesörü Yusuf Akçura, Samih Rıfat ve Dr. Reşit Galip (genel sekreter) olmuştur. Türk Tarih Heyeti toplandığı 4 Haziran 1930 gününden 29 Mart 1931 gününe kadar toplam sekiz resmi toplantı yapmış, 15 Nisan 1931 günü de heyet *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti* adını alarak tüzel bir kişilik kazanmıştır. Cemiyet, çalışmalarına aynı üyelerle ve aynı çalışma planı ile devam etmiştir.[469]

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti 12 maddelik cemiyet tüzüğü çerçevesinde, amacına ulaşabilmek için dört maddelik bir çalışma planı yapmıştır. Buna göre;

1. *Toplanıp ilmi müzakerelerde bulunmak,*

2. *Türk tarihinin menbalarını araştırıp bastırmak,*

3. *Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesika ve malzemeyi elde etmek için icabeden yerlere taharri ve keşif heyetleri göndermek,*

[469] Uluskan, a.g.e, s.243-244.

4 *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin mesaisinin semeresinin her türlü yolla neşre çalışmak*

Bundan sonra çalışmalarına yaklaşık bir yıl kadar devam eden Türk Tarihi Tetkik Heyeti, bu zaman çerçevesinde, ortaya atılan Türk tarih tezini içeren *Türk Tarihinin Ana Hatları* isimli 620 sayfalık bir kitap hazırlamıştır.[470]

Atatürk tarih çalışmalarının hızla devam ettiği bu günlerde tarihçilere bazı ikaz ve tavsiyelerde bulunmaktan da kaçınmamıştır. Öyle ki, kimi zaman tarihçilerden "*hadiseleri iyice nüfuz edip, tarafsız bir yorum*" getirmelerini istemiş, kimi zaman da onlara "*her şeyden evvel kendinizin dikkat ve itina ile seçeceğiniz vesikalara dayanınız. Bu vesikalar üzerinde yapacağınız tetkiklerde her şeyden ve herkesten evvel kendi insiyatifinizi ve milli süzgecinizi kullanınız*" şeklinde tavsiyelerde bulunmuştur. Bu yaklaşım ve çabaların, bugün ilmi ve objektif tarih araştırmalarının ortaya çıkmasındaki payı inkâr edilmez bir gerçektir. Görüldüğü gibi, ölene kadar tarih çalışmaları hakkında bilgi almaktan geri kalmayan ve hayatı boyunca tarih ilmine büyük önem veren Atatürk'ün, hem kişisel çabaları hem de bu işle uğraşan kişileri teşvik etmesi büyük bir kültür adamı olduğunun en açık göstergesidir.[471]

Türk Tarih Kurumu, kurulmadan önce çeşitli kurumlar kurulmuştur. Bunlardan bir tanesi "Türk Tarih Encümeni"dir. Türk Tarihi ile ilgili çalışmalara yeni bir yön vermek amacı ile kurulmuştur. "Tarih-i Osmani Encümeni"nin devamı niteliğindedir. Etkili bir şekilde çalışamamıştır ve Türk Tarih Tetkit Cemiyeti'nin kurulması ile ortadan kalkmıştır. Diğer kuruluşlardan bir tanesi de "Türkiyat Enstitüsü"dür. Günümüzde de çalışmalarına devam eder ve İstanbul Üniversitesine

[470] Uluskan, a.g.e, s.245.
[471] Uluskan, a.g.e, s.250.

bağlıdır. Amblemi elinde meşale tutan bir bozkurt olan bu enstitünün amacı tarihi, etnoğrafik ve coğrafi sahalarda Türk ve yabancı araştırmacılara araştırma yapma imkanı sunmaktır. Bu kurumun başına da Fuad Köprülü getirilmiştir.[472]

Türk Ocakları bünyesine kurulan "Türk Tarih Heyeti"nin çalışmaları hem yeterli görülmemiş hem de yalnız tarih araştırmaları ile ilgilenen ayrı bir çalışma grubunun oluşturulmasında daha iyi olacağı kararı alınmıştı. 1931 yılında Türk Ocaklarının kapanması üzerine Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin hukuki niteliği kalmadığından, onun yerine aynı yıl "özerk" statüde "Türk Tarih Tetkik Cemiyeti" adı ile yeni bir dernek kuruldu. Türk Tarih Heyeti'ndeki aynı üyeler, aynı çalışma planı dahilinde faaliyetlerine bu defa yeni kurulan Cemiyette devam ettiler. Yani Heyet ile Cemiyet arasında bir fasıla olmadı. 1935 yılında adı değişerek "Türk Tarih Kurumu"nu almıştır. Bu kurum sayesinde Türk tarihi ile ilgili bilgiler dağınık halden kurtarılıp, planlı ve programlı bir hale geldi. Anadolu'nun tarihi geçmişi araştırılmaya başlanmıştır.[473]

Türk Tarih Kurumu'nun nizamnamesinde maksadı ve maksada erişmek için takip edileceği yol şu suretle izah edilmiştir.

Madde:3- Cemiyetin maksadı Türk tarihini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmektir.

Madde:4- Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti maksadına ermek için aşağıdaki vasıtaları kullanır:

[472] Nevzat Köken, Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi(1923-1960), Ankara, 2014, s.112-113.
[473] Köken, a.g.e, s.117.

a) Toplanım ilmi müzakerelerde bulunmak.
b) Türk tarihinin membalarını araştırıp bastırmak.
c) Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesika ve malzemeyi elde etmek için icap eden yerlere taharri ve keşif heyetleri göndermek.
d) Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin mesaisinin semeresini her türlü yollarla neşre çalışmak.[474]

Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi'nin Kurulması

Tarih araştırmalarında en yeni ilmi metotların kullanılmasını isteyen Atatürk, 1935 yılında Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi'ni kurmuştur. Atatürk her şeyden önce Türk tarihinin kaynaklarının kendi kendine inceleyecek sağlam bilgiler elde edecek insanların yetiştirilmesine büyük önem vermiş ve bunun sonucunda Fakültede Sümerce, Etice, Çince, Sanskritçe, Yunanca, Latince, Macarca, Arapça, Farsça gibi Türk tarihiyle ilgili ölmüş ve yaşayan dilleri için kürsüler kurdurmuş ve başlarına dünyanın en meşhur bilginlerini getirmiştir. Diğer taraftan Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi'nin kurulması da, Türkiye'de tarih araştırmaları yanında, arkeoloji, müzecilik ve filoloji alanında önemli bir adımdır.[475]

Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih ve Türk Tarihi Üzerine Sözleri

Herhangi bir tarihi elinize aldığınız zaman, onun gerçeğe uygun olup olmadığına güven duymak için dayandığı kaynak ve belgeleri araştırılır. Bizim şimdiye kadar doğru bir millî tarihe sahip olamayışımızın sebebi tarihlerimizin, gerçek okuyucuların belgelere dayanmaktan ziyade ya birtakım meddahların veya birtakım kendini

[474] Köken, a.g.e, s. 117-118.
[475] Köken, a.g.e, s. 148.

beğenmişlerin gerçek ve mantıktan uzak sözlerinden başka kaynak bulamamak talihsizliğidir.)

1924 (Atatürk'le Konuşmalar, Mustafa Baydar, s.92)

İnsanların tarihten alabilecekleri önemli dikkat ve uyanıklık dersleri, bence devletlerin umumiyetle siyasî kuruluşların oluşmasında, bu kuruluşların mahiyetlerini değiştirmede ve bunların çözülme ve sonlanmalarında müessir olmuş olan sebepler ve âmillerin tetkikinden çıkan neticeler olmalıdır. Meselâ Osmanlı İmparatorluğunun doğmasını gerektiren sebep ve âmillerin tetkikinden çıkan netice, mühim olduğu gibi, bu İmparatorluğun batması sebep ve âmillerinin tetkikinden çıkacak netice de o kadar mühimdir. Bu tetkiklerde, şüphesiz siyasî müesseseyi kuran milletlerin her görüş noktasından kültürleri derecesi mütalâa olunur; şahısların müspet ve menfi tesirleri göz önüne alınır.

1930 (Afetinan, Atatürk Hakkında H.B., s. 264)

Tarih ne güzel aynadır. İnsanlar, özellikle ahlâkta gelişmemiş kavimler, en büyük kutsal kavramlar karşısında bile hasis duygulara tâbi olmaktan nefislerini menedemiyor. Tarihin sinesine geçen büyük hâdiselerde, bu hâdiseler içinde âmil ve fâil olanların hal, hareket ve muameleleri onların ahlâk seviyelerini ne açık gösterir.

1915 (Mustafa Kemal, Anafartalar Yayımlayan: Uluğ İğdemir, s. 27.)

Tarihte şanlar, şöhretler kazanmış pek çok insanlar millî noktadan fazilete sahip değildir. Meselâ hakikaten askerî kudret sahibi olan, Moskova'ya kadar giden, yangınlar harabeler üstünden Fransız ordusunu sürükleyip eriten Napolyon'u düşününüz. Onun hareketleri Fransız milletinin hakikî ve millî menfaatlerini değil, kendi cihangirane emellerini tatmin içindi. Bunu tatmin için Fransa'nın milyonlarca seçkin evlâdını eritti ve nihayet hepinizin bildiğiniz âkıbete uğradı. Bizim Osmanlı tarihindeki en büyük ve şanlı görülen hareketleri de aynı noktadan tetkik, aynı mahiyette mukayese etmek mümkündür.

1923 (Atatürk'ün S.D.II, s. 161-162)

Ankara ve İstanbul şehirlerinden birine "Atatürk" adı verilmesi için bir kanun teklifi hazırlığı üzerine söyledikleri:

Bir adın tarihte kalması ve ağızlarda söylenmesi için, şehirlerin temellerine sığınmak şart değildir. Tarih, zorlanmayı sevmeyen nazlı bir peridir; fikirleri tercih eder.

(Falih Rıfkı Atay, Babanız Atatürk, s. 135)

Bizim Türk milletimiz, eski ve şerefli bir millettir. Zaten Orta Asya'nın Altay yaylasında yetiştiği için kartalın meziyetlerini daha gençliğinde kazanmıştır; tâ uzakları görür, hızlı bir uçuşu vardır ve bu ruhu barındıracak kadar kuvvetli bir beden sahibidir. Zaten maddî olsun, dimağî olsun hiçbir sıkıcı hudut içinde durmaz yaradılışta olduğundan yüksek anayurdunun, dünyadan uzak vaziyetine karşı isyan etmiştir. İşte o zaman bu ilk Türkler, başlarını alarak dünyanın hem

doğusuna hem batısına yayıldılar. Yılmaz atalarımızın bütün bu ilk akınlarıyla bugünün Türk milleti olan bizler pek ziyade alâkadarız. Ancak, en büyük alâkamız onların Çin büyük duvarını paralayarak o vakte kadar korunabilmiş Çin medeniyetinin tâ yüreğine sokulmalarına yahut kuzey-batıya doğru dönerek geniş İskandinavya sahasına girmelerine ait olmadığı gibi, tarihin Attilâ dediği büyük bir Türk kumandasında Orta Avrupa'ya akın etmesine veya kardeş milletlerin bu gibi istilâ hareketlerine de bağlanamaz. Biz, tabiî olarak ve başlıca o grupla alâkadarız ki tam batı istikametinde yakın doğuya doğru gelerek, bugün Sümer medeniyeti, Hitit medeniyeti denilen medeniyetlerle Anadolu'nun başlıca tarihten önceki medeniyetlerini kurmuşlardır. Batı medeniyeti, Asya kıtasındaki insan denizinin bu birbirini kovalayan dalgaları önüne bir büyük set kurdu ve bu set en sonra Bizans İmparatorluğu şeklinde meydana çıktı. Bu imparatorlukla atalarımız dövüşmeye başladılar. Zafer tam pençemize girerken bu sefer batıdan gelen başka bir dalga -Haçlılar- Anadolu'ya saldırarak kat'i zaferimizi, yani büyük harp mükâfatı ve geniş imparatorluk sembolü olan İstanbul'u almamızı tam iki yüz sene -1453 senesinde kadar- geri bıraktı.

Biz Türkler, her çağda doğunun kılıcının keskin ağzı idik. Lâkin gitgide birçok levanten unsurlar biz galiplere karıştıklarından, Osmanlı İmparatorluğu denilen o milletler karması ortaya çıktı. Bu Osmanlı İmparatorluğu, memleketteki Türk unsurunu Avrupa içlerine karayel (kuzey-batı) istikametinde iki büyük met dalgası halinde kullanmakla istifade etti. Kanunî Süleyman zamanında, aradaki bütün Balkanlarla ötelerini zapt ederek Viyana kapılarına dayandı. Türklerin bu istikamette ikinci dalgalanışı Dördüncü Mehmet zamanındadır ki, o da aynı derece cengâverane ve zaferlidir. Osmanlı İmparatorluğu, biz kahraman Türkler nedeniyle bir büyük devlet oldu ve dinimiz olan

İslâmiyet üzerine büyük bir ruhanî teşkilât yapıldı. İşte bu devlet ile ruhanî teşkilât çok kuvvetli bir müessese halinde İstanbul'da birleştiler. Orada kahraman Türk, saray entrikalarına ve ruhanî teşkilâtın nüfuzuna mağlûp oldu ki, bu iki müessese tahakküm merkezlerinden tâ uzakları ve Avrupa, Anadolu ve Kuzey Afrika'daki mıntıkaları idare ediyorlardı. İşte birinci büyük tablomuz burada bitiyor. Bu tablo Türkler tarafından boyanmış ve süslenmiş iken bu cengâverler şimdi saray entrikalarından bunalarak arka zemine atılmışlardı.

Tarih yürüdü. Bundan sonra Türk İmparatorluğu, batı medeniyetine karşı kendisini Türk silâhlarıyla değil, daha ziyade batı devletlerini biribirine düşürmek suretiyle müdafaa etti ki bu devletlerin siyaseti de İstanbul'a ve Boğazlara talip olmak isteğiyle birleşiyordu. Avrupalılar bize "Avrupa'nın hasta adamı" adını verdiler ve her tarafta birçok miras davacıları türedi. En sonra batı devletlerinin arasında Büyük Harp çıktı. Biz de, Küçük Asya'da ticarî menfaatler arayan merkezî Avrupa devletlerinin yakın doğu ihtiraslarıyla bu harbe sürüklendik.

1932 (General Sherrill, Atatürk Nezdinde Bir Yıl Elçilik,

Çev: Ahmet Ekrem, 1935, s. 88-89.)

Türkler, onbeş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetlerine belirti olmuş birer unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bir Türk devleti, ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlet idi.

1922 (Atatürk'ün S.D.I, .262)

Büyük devletler kuran ecdadımız, büyük ve kapsamlı medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur.

(Afetinan, Atatürk Hakkında H. B. , s.297)

Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça, daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.

(Afetinan, Atatürk Hakkında H.B.,s.297)

Türkleri bütün dünyaya geri bir millet olarak tanıtan görüş, bizim de içimize girmiştir. Dörtyüz çadırlık bedevî bir kabileden bir imparatorluk ve millet tarihini başlatmak suretiyle imparatorluk zamanında Türklerin görüşü de bu merkezdeydi. Evvelâ, millete tarihini, asil bir millete mensup bulunduğunu, bütün medeniyetlerin anası olan ileri bir milletin çocukları olduğunu öğretmeliyiz.

1930 (Ahmet Hamdi Başar, Atatürk'le 3 ay, s. 122)

Büyük işleri yalnız büyük milletler yapar.

(Afetinan, Kemal Atatürk'ü Anarken, 1956, s. 196)

Eğer bir millet büyükse kendisini tanımakla daha büyük olur.

(Hikmet Bayur, T.D.K. Türk Dili, Belleten, No: 33, 1938, s. 16)

Türk çocuklarında kabiliyet, her milletinkinden üstündür. Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, büsbütün Türk çocukları kendileri için lâzım gelen hamle kaynağını o tarihte bulabileceklerdir. Bu tarihten Türk çocukları bağımsızlık fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyeceklerdir.

(Şemsettin Günaltay, 1951 Olağanüstü Türk Dil Kurultayı, s. 33)[476]

[476] Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 2007, s.271-282.

SONUÇ

Milli mücadele döneminde düşman topraklardan atılarak askeri, Lozan Barış Antlaşması ile siyasi birer zafer kazanılmıştı. Mustafa Kemal Atatürk bunun yeterli olmadığını bilıyordu ve bu yüzden kültürel anlamda da zafer kazanılması gerekiyordu. Daha öğrencilik yıllarında tarihe ilgili olan Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte hemen sonra eğitim ve kültür alanında çalışmalara başlamıştır. Günümüzde halâ önemli bir kurum olan Türk Tarih Kurumu'nun kurulması bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün sayesinde olmuştur. Sadece Tarih kurumunun kurulması ile işi bırakmayarak kongrelere katılıp hangi alanlarda çalışılacağı konusunda da bilgiler vermiştir. Önemli bir isimde Afet İnan'dır. Mustafa Kemal Atatürk, Afet İnan'ı evlatlık olarak alır eğitimini üstlenir. Tarih alanında yapılan tüm çalışmalarda bulunmuştur kendisi. Günümüze hem tarih alanında hem de Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili birçok eser bırakmıştır. Mustafa Kemal Atatürk ölümünden sonra bile kuruluşunda büyük rol oynadığı Türk Tarihi Kurumu ve Türk Dil Kurumu'na vasiyetinde belli bir miktar bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Akşin, Sina, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.

Ercan, Yavuz, Atatürk ve Tarih, *Amme İdare Dergisi*, Ankara, 1998, ss. 15-23.

Eroğlu, Haldun, Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Anlayışı İle İlgili Bazı Görüşler, "*Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*", Ankara, 2002, s. 75-85.

Kocatürk, Utkan, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2007.

Köken, Nevzat, Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi(1923-1960), Atatürk Araştıma Merkezi, Ankara, 2014.

Süslü, Azmi, Atatürk İlkeleri ve İnkılaplarının Kaynakları, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Oryantasyon Semineri, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 3-7 Mart 1986, Ankara, ss. 25-32.

Türkkan, Oğuz, Reha, Türk Tarih Tezleri, Türkler Ansiklopedisi, C: 1, ss. 409-426.

Uluskan, Bayındır, Seda, Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.

*İrem Özsel ÇAVDAR

ATATÜRK VE TÜRK TARİH TEZİ

Özet

Kurtuluş Savaşı'nın büyük bir zaferle kazanılmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti adı altında yeni bir devlet kurulmuş ve bu devlet yeni ve daha büyük bir savaşla, kültür savaşıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu büyük kültür savaşı Ulu Önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün teşviki ve büyük desteğiyle tarih araştırmaları üzerinde başlamıştır. Bu tarih araştırmaları, milli şuurun oluşması, millî kültürümüzü tanımak, korumak ve çağdaş medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarmak adına yapılan girişimlerin en önemlisi olmuştur. Atatürk, Türk milletinin kökenini araştırırken bilimsel öğeler dayanarak sistemli bir tarih anlayışının benimsenmesini ve öğretilmesini uygun bulmuş, çalışmaların bu doğrultuda yapılmasını istemiştir. Bu çalışmalar içinde oluşturulan projeler ve kongreler 'Türk Tarih Tezi' olarak bilinmektedir. Bu çalışma da büyük uğraşlar ve çabaların sonucunda oluşturulan Büyük Türk Tarih Tezi hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Atatürk ve Türk Tarih Tezinin Oluşumu

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu ile birlikte her alanda başlayan değişim ve yenileşme hareketleri, özellikle kültür ve tarih alanında atılan somut atılımlarla kendini göstermiş, kurulan Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu ile bilimsel esaslara dayalı çalışmalar başlatılmıştır. Türk Tarih Kurumunun kuruluşu ile birlikte başlayan ve bu kurumun gerçekleştirdiği Birinci ve İkinci Türk Tarih Kongreleri'nde alışılagelmiş bakış açıları ve tarih zihniyetinin dışına çıkılmış ve yeni söylemlerle tüm dünyaya mesajlar yollanmıştır. Bu mesajın ana felsefesini ise "Türk Tarih Tezi" oluşturmuştur. Bu tez ile bütün dünyada Türklük ve Türk tarihi aleyhinde oluşturulmuş yalan ve yanlış kanaatlere, karşı tez ortaya atılmış ve bu tezin sağlam temellere oturtulması için çalışmalara başlanmıştır.[477]

Atatürk, Cumhuriyeti emanet edeceği genç kuşaklara ve topluma, Cumhuriyetin ideolojisini hâkim kılmayı sağlamak için tarih anlayışının da uygun hale getirilmesinin önemini biliyordu. Çünkü eski değerlerin yerine ikame ettiği yeni değerleri tarihî bir perspektiften hareketle temellendirmek suretiyle inkılâpların geniş kitle arasında benimsenmesinde kolaylık sağlayacaktı. Bu yüzden Türk Tarih Tezi, Türkiye Cumhuriyetinin dünya görüşünü açıklayan ve Cumhuriyet rejiminin temel esaslarını destekleyen mahiyette olmalıydı. Aynı zamanda Türk medeniyetinin evrenselliğini ve Avrupa medeniyeti ile özdeşliği görüşünü savunmalıydı. Bir başka deyişle Tarih Tezi, yapılan

[477] Hüsnü Özlü, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, İzmir, 2012, Cilt.10, Sayı.22, s.166

inkılâpları millî kaynaktan çıkarma ve millî tarihle köklendirme fonksiyonunu yerine getirmeliydi.[478]

Atatürk, Türk milletinin varoluş mücadelesinin en zorlu zamanı olan milli mücadele döneminde bile tarihe gerektiği önemi vermenin çok büyük bir sorumluluk olduğunu düşünmüştür. Milli mücadelenin büyük başarıyla kazanılıp cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte bir dizi kültürel çalışmaya başlayan Atatürk en önemli çalışmalarını tarih ve dil alanında yapmış, bu çalışmalara olan inancını 1 Kasım 1934 yılında Dördüncü Dönem Dördüncü Toplanma Yılını açarken şu sözlerle ifade etmiştir: *"Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temelleri üstüne kurmak; öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere ereceğine şimdiden inanabilirsiniz"*[479]

Atatürk iyi bir tarih öğrenimi için öncelikle tarih anlayışını değiştirmek ve tarihimizi gerçekleriyle birlikte ortaya koymak gerektiğinin farkındadır. İşte bu yüzden Atatürk, tarih ile ilgili çalışmalara girişilmesi yönünde direktifler vermiş ve fırsat buldukça çalışmalarla yakından ilgilenmiştir. *"Bizim milletimiz derin bir maziye maliktir"* diyen Atatürk, Anadolu'daki Türk tarihinin dışına çıkamayan bu tarih anlayışıyla kurduğu devlete kimlik kazandırmasının mümkün olmadığının farkına varmıştır. Yine, Atatürk'ün şu ifadesi Milli Tarih ve Milli benliğimiz açısından önem arz etmektedir: *"Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümullü medeniyete de sahip olmuştur, bunu*

[478]Nevzat Köken, Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları Ve Tarih Eğitimi (1923 -1960), T.C Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Doktora Tezi, Isparta, 2002, s.85.

[479] Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri, Der. Nimet Arsan-Sadi Borak-Utkan Kocatürk, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Divan Yayıncılık, 2006, s.214

aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur, Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendince kuvvet bulacaktır."[480]

Atatürk, 1928 ve 1929 yıllarında Türk tarihiyle ve bilhassa liselerimizdeki tarih öğretimiyle çok yakından ilgilenmiş ve tarihimizin çeşitli sebeplerden dolayı Türk'e dost olmayan, yabancı müelliflerin görüşleriyle değil, objektif bir görüşle yeni baştan araştırılmak ve yazılmak icap ettiğini söylemiştir. *"Türkleri bütün dünyaya geri bir millet olarak tanıtan görüş, bizim de içimize girmiştir. Dört yüz çadırlık bedevî bir kabileden bir imparatorluk ve millet tarihini başlatmak suretiyle imparatorluk zamanında Türklerin görüşü de bu merkezdeydi. Evvelâ, millete tarihini, asil bir millete mensup bulunduğunu, bütün medeniyetlerin anası olan ileri bir milletin çocukları olduğunu öğretmeliyiz..."*[481]

Atatürk, Türkiye'de öğretim kurumlarında devam etmekte olan eski tarih eğitim ve öğretimi yerine milli tarihin esas alınması gerektiğini düşünmüş, bu itibarla Türk Tarihinin kısa zamanda araştırılıp ortaya çıkarılması için kesin direktifler vermiştir. Bu direktiflerin şu iki gayeye yöneltildiği görülür: Bunlardan birincisi; Türk Tarihi başlangıçtan itibaren iyi bir şekilde araştırılacak ve Türklerin kültür ve medeniyet dünyasına katkıları, yetiştirdiği büyük şahsiyetlerin insanlığa hizmetleri ortaya konacaktır. Böylece dünya, Türklerin nasıl bir şerefli geçmişe sahip olduğunu öğrenecek ve yeni yetişen Türk çocukları da atalarının şanlı tarihinden haberdar olup onlarla övünecektir. Atatürk'ün

[480] Ahmet Haşim Altınışık, Atatürk-İnönü Dönemi Kültür Politikaları Temelinde Türk Tarih Ve Türk Dil Kurumu, T.C.
Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2011, s.59-60
[481] Köken, age, s.197

gösterdiği ikinci hedef ise Batılıların bize vatan olarak çok gördükleri Anadolu'nun eski tarihinin araştırılmasıdır. Bu noktada Atatürk'ün düşüncesi şudur: Türkler 1071 Malazgirt Zaferi'nden önce de Anadolu'ya gelmiş olabilirdi. Şayet tarihin ilk çağlarında Asya'dan gelerek Anadolu'da medeniyet kurmuş kavimler arasında Türklerin de bulunduğu tespit edilirse Batılı çevrenin "Türkler Anadolu'ya sonradan gelen bir millettir, geldikleri yere dönmelidir" iddiasını çürütmek mümkün olacaktır.[482]

Atatürk'ü tarih anlayışımızı değiştirmeye sevk eden sebeplerin başında ve belki de en önemlisi belirli bir maksat için ortaya atmış olduğu Türk Tarih Tezi'dir. Bilindiği gibi Atatürk, Türk Tarih Tezi ile hem dünya tarihini, insanlık ve medeniyet tarihini ve hem de Türk tarihini açıklayan ve açıklamak isteyen bazı iddiaları ileri sürmüş ve bu iddiaları ilim adamlarının tetkikine sunmuştur. Türk Tarih Tezi, genel hatları itibarıyla insanlığın ve medeniyetin menşei üzerinde Türklerin yeri ve oynadıkları rol hakkında mümkün ve muhtemel görüşleri ihtiva etmektedir.[483]

Atatürk'ün tarih ile ilgili çalışmaları hızlandırmasına ve konuyla yakından ilgilenmesine sebep olan olay, 1928 yılında Afet İnan'ın Fransızca bir coğrafya kitabında bulunan Türklerin sarı ırktan, ikinci sınıf bir ırk olduğu iddiasını görmesi ve bundan Atatürk'e bahsetmesi olmuştur. Atatürk bu iddiaya karşılık, *"Hayır böyle olamaz"* diyerek tepki göstermiş ve *"bunun üzerinde meşgul olalım"* diyerek bu iddialara yeterli cevabı verebilmek için yoğun bir biçimde tarih araştırmalarına ve çalışmalarına yönelmiştir.[484]

[482] Altınışık, age, s.63
[483] Altınışık, age, s.65
[484] Özlü, agm, s.169

Avrupa'daki tarih kitaplarında Türkler aleyhine yapılan yanlış bilgiler, Türklerin sarı ırktan olmalarının söylenmesi ve barbar şeklinde aşağılayıcı cümlelerle ifade edilmesi, Türk tarihinin kökeninin ne olduğu konusunun Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ele alınan konular arasında olmasına sebep olmuştur. Türklerin beyaz ırktan olduğunu ve Türklerin tarihte büyük medeniyetler kurduğunu tarihi araştırmalarla ortaya koymak için çalışmalar başlamış, sonunda Türk Tarih Tezi ile Avrupa'da Türk milletine karşı yapılan haksız iddialara karşı daha kapsamlı bir şekilde cevap verilmiştir. Teze göre, *"İnsanlığın beşiği ve medeniyetin ilk çıkış yeri Orta Asya'dır. İlk medeniyeti kuranlar Orta Asya'nın aslî halkı ve ilk sakinleri Türk ırkıdır. Türk ırkını antropolojik ırk tasnifinde brakisefal tipi temsil eder. Göçlerle dünyanın çeşitli yerlerine yayılmış olan Türkler, gittikleri yerlere ileri bir medeniyeti birlikte götürmüşler ve Batı aleminin bir parçası haline gelmişlerdir"*. Öte yandan Türk Tarih Tezi ile eskiçağ medeniyetlerin kurulmasında Türklerin rolünü ortaya koymakla bir anlamda bu medeniyetlerle iftihar eden, fakat menşei hususunda yeterli bilgiye sahip olmayan ve aynı zamanda Türk milletini küçük gören o devirlerde "Mağara kovuklarında" yaşayan Batı'ya bir medeniyet dersi verilmek isteniyordu. *"Türk ırkı,ana yurtlarında, yüksek kültür mertebesine varırken,Avrupa halkı vahşi ve tamamen cahil bir hayat yaşıyordu....Demek ki, mesele her ne suretle mütalâa olunursa olunsun, Türk medeniyetinin kıdemi ve Türklerin medeniyette mürebbiliği inkâr kabul etmez bir hakikattir."*[485]

Atatürk, Türk ve Dünya tarihini yanlış yaklaşımlardan kurtarmak, Türklerin dünya medeniyetine katkılarını tespit etmek ve tarih ilminin modern metotlarla yapılmasını sağlamak için önce yerli ve yabancı kaynaklardan bir kütüphane meydana getirmiştir. Atatürk bu çalışmalarında, özel kitaplığında bulunan özellikle J. A. Gobineau'nun

[485] Köken, age, s.101

İnsan Irklarının Eşitsizliği, A. C. Haddon'un Les races humanies (İnsan Irkları) ve E. Pittard'ın Les races et l'historie (Irklar ve Tarih) eserlerini okumuş, notlar almıştır. Burada aranan ırkçılık ya da uygarlığın sarı ya da beyaz ırk tarafından başlatıldığının tespiti değil, uygarlığın Turan'dan, Orta Asya'dan başlayıp başlamadığını belirlemektir. Anladığımız kadarıyla bilimsel metotlar yardımı ve ırksal verilerle sonuca varılmaya, bir nevi savunmaya geçilmeye çalışılmıştır. Aynı amaç ve endişe ile daha sonra Afet İnan bir antropometri[486] incelemesi yapmıştır. Yapılan çalışmalar sonunda da bazı sorular ve görüşler ortaya atılmıştır. Altı çizilen hususlar şunlardır: Medeniyetin ilk ortaya çıktığı yer Orta Asya'dır, brakisefal ve beyaz ırkın da ilk yurdu Orta Asya'dır, Türkler brakisefal ve beyaz ırka mensup olup, Orta Asya'dan gelmişlerdir, çeşitli nedenlerden ötürü göç etmişler ve medeniyeti de beraberlerinde dünyanın her tarafına götürmüşlerdir, Anadolu'nun ilk yerli halkı Hititlerdir, Hititler Orta Asya'dan gelen Türklerdir ve dolayısıyla Anadolu'nun da ilk sahipleri Türklerdir tarzındaki hükümlere dayanak aranmaya başlanmıştır.[487]

Netice itibarıyla Atatürk, tarih ilminde ve görüşünde yeni bir anlayış ortaya koyarak mazimiz üzerindeki yabancı görüş hâkimiyetini kaldırıp tarihimizi Türk değerleri ve milli temel üzerine oturtmak gibi büyük bir ideali gerçekleştirmek istemiştir. Türk tarihine özel bir itina ile yaklaşan Atatürk, Anadolu'nun eski sakinlerine ve medeniyetlerine eğilmesi, O'nun tarihle olan ilişkisini daha da kuvvetlendirmektedir. O, Anadolu'nun eski sakinlerinin Orta Asya'dan gelmiş Türkler olduğuna

[486] Antropometri: İnsan vücudunun boyutları ile ilgilenen özel bir bilim dalıdır. Antropometri bilimi, bireyler veya gruplar arasında, anatomi, coğrafi bölge ve meslek grupları gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanan farklılıkları ve benzerlikleri saptayarak daha geniş bir insan kitlesine uygun tasarımlar yapma imkânı sağlar.

[487] Seda Bayındır Uluskan, Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları, Atatürk Araştırma Merkezi, Korza Basım, Ankara, 2010, s.242

inanmış ve bunun için araştırmalar yaptırmıştır. Bu noktada Enver Ziya Karal'ın ifadeleri ile savunma tarihçiliği kendini göstermektedir. Sevr'e karşı, Sevr'in kurumsal çerçevesine karşı bir hareket ortaya çıkmaktadır. Atatürk, yeni bir tarih tezi ortaya koyarken ve bunu siyasi emellere karşı bir müdafaa silahı olarak vücuda getirirken hiçbir zaman ilmi metotlardan, hakikatten ve mantıktan ayrılmayı düşünmemiştir.[488]

Türk Tarih Tezinin Hedefi

Tarih Tezi'nin iç cephedeki hedefine bakıldığında, Türk toplumunun müşterek değerler etrafında toplamak suretiyle "millet şuurunu" uyandırmak, Türklerde "millî vatan" şuurunu yerleştirmek, Türkiye Cumhuriyeti ideolojisinin varlığını güçlendirmek ve yeni Türk devletinin tarihini geçmişle temellendirmek görüşünün ağırlık kazandığı görülür. Bunun yanında sürekli mağlubiyetler sonunda İmparatorluk devrinden miras kalan halktaki ve bilhassa da aydınlardaki Avrupa karşısında aşağılık duygusundan kurtulmak için özgüven duygusu aşılamaktır. Dış cepheye verilen mesaj ise Türklerin barbar ve medeniyet meydana getiremeyen yeteneksiz bir kavim olduğu yolunda özellikle Batı dünyasında yaygın olan önyargıların geçersizliğini ve Batılıların Anadolu üzerindeki emperyalist emellerine karşı Anadolu'nun eskiden beri "Türk vatanı" olduğunu göstermektir. İşte bu görüşleri savunmak için Atatürk ve Cumhuriyetçi kadrolar büyük bir mücadeleye girmişlerdir. Bu mücadele de "Türk Tarih Tezi" olarak bilinen yeni tarih görüşüne yol açmıştır.[489]

"Türk Tarih Tezi" olarak adlandırılacak yeni tarih teorisinin Türklüğün Anadolu'da ezelden beri var olduğunu gösterme, Türklerin

[488] Altınışık, age, s.61
[489] Köken, age, s.84

de Avrupalı olduğunu kanıtlama, Osmanlı dönemi ve İslam'la olan bağı zayıflatmayı meşrulaştırma amaçlarını taşıdığını söylemek mümkündür. Öncelikle resmi Türk milliyetçiliğinin oluşumunda Kurtuluş Savaşı'nın etkisine dikkat çekmek gerekir. Savaş ve sonrasındaki nüfus mübadelesinin ardından 1928'den itibaren Yunanistan'la ilişkiler tedricen düzelmeye başlamış olsa da Anadolu'daki Yunan varlığının silikleştirilmesi yahut burada Türklüğün ondan daha önceye dayandığının gösterilmesine duyulan ihtiyaç varlığını korumuştur. Ayrıca yeni cumhuriyetin üzerinde kurulduğu toprakla (resmi ideolojinin yaratmaya çalıştığı milli kimlik yoluyla sınırlarını çizdiği) Türklük arasında kuvvetli bir bağın da teşkil edilmesi gerekmekteydi. Bu mesele, esasen bütün ulus-devletlerde var olan (daha doğrusu zamanla kurulmuş olan) "vatan" ile "vatandaş" arasındaki bağa ilişkindi. Görece yakın bir tarihte göç etmiş olmakla Anadolu'nun gerçek sahibi olunamayacağı düşüncesinden hareketle) söz konusu amaçlar doğrultusunda oluşturulmaya başlanan yeni ve resmi tarih tezinde, Yunan öncesi eski Anadolu uygarlıkları ile ilgili çalışmalara odaklanılarak bunların esasen Orta Asya ve Türk kökenli oldukları gösterilmeye çalışıldı. Bu girişimle bağlantılı olarak milattan önce 10000 civarında Orta Asya'da oldukça gelişmiş durumda bulunan bir Türk uygarlığının var olduğu iddiası ortaya atıldı. Ayrıca Osmanlı ile olan bağların kesilmesi amacıyla bu dönemin bir anlamda üzerinden atlanarak Selçuklular ön plana çıkarıldı. Tamamen yeni devletin kontrolünde ve teşvikiyle oluşturulmaya başlanan resmi tarih tezi, dönemin tarihçilerini söz konusu projeye bilimsel nedenlerle karşı çıkmak yahut tezin ardında yatan mili gereklilikleri desteklemek gibi bir ikilemle baş başa bırakmıştır. Dönemin gelişmelerine bakıldığında tarihçilerin büyük bölümünün (en azından açıkça eleştiri yöneltmeyerek) ikinci seçeneği tercih ettiğini söylemek mümkündür.[490]

[490] Çağdaş Görücü, Zeki Velidi Togan: Milliyetçilik Ve Tarih Yazımı,

Tarih Tezi'nin Türkler arasında millî şuuru ve millî birliği oluştururken Türk insanında bir özgüven duygusu da aşılamak istediği de anlaşılmaktadır. Çünkü Türk milletinin güven duygusu Osmanlı devletinin dağılma döneminde yara almıştı. Osmanlı devletinin Batı karşısında birbiri ardına gelen mağlubiyetleri ve Osmanlı devletinin son yıllarında Batıyla olan yakın ilişkisi sonunda, özellikle aydın kesim arasında Batı'ya hayranlıkla birlikte, kendine güven duygusu azalmış, aşağılık duygusu artmıştı. Bir yandan Avrupalıların Türk tarihi ve Türk kültürünü aşağılayan durumu diğer yandan Osmanlı devletinde bir millî tarih yerine hanedan tarihinin esas alınması sonucu imparatorluğun son zamanlarından itibaren özellikle Türk aydını ve Türk halkı üzerinde hissedilen aşağılık duygusu yok edilmek istenmiştir. Bunun için de Türklerin ilkel ve göçebe bir millet olmayıp Avrupalardan çok önce yüksek medeniyetler kurduğunun ve bu medeniyetleri dünyaya yaydıklarının ortaya çıkarılması ve Türk insanına kendi tarihinin derinliklerine inilerek oradaki zenginliklerin gösterilmesi ve millî benlik şuuru uyandırılması kısaca milletin "kendini tanımasını" gerekiyordu. Millî Mücadeleden zaferle çıkan Atatürk, Türk Tarih tezi ile Türk milletine yalnız savaş alanlarında değil, medeniyet alanında da büyük millet olduğunu anlatarak, Türk milletinin kabiliyetsiz olmadığını ve bugünkü Batı medeniyetinin tesisinde pay sahibi olduğunu göstermiştir. İşte Atatürk'ün Türk milletinin bütün değerlerini bilimsel ölçülerle ve kaynaklara inen araştırmalarla ortaya koymak, tanıtmak topluma ve gençlere millî tarih şuuru vermek istemesinin, tarih çalışmalarına Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren önem vermesinin sebeplerinden biri belki de en önemlisi budur.[491]

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı (Siyaset Bilimi) Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s.139-140

[491] Köken, age, s.90-91

Milli bir tarih yazımının yapılması ve benimsenmesi için Türklerin şanlı bir tarihten geldiğini, asla ikinci sınıf bir ırktan olmadığını önce devlete daha sonra da dünyaya duyurmanın önemini bilen Atatürk bu sebepten yurt gezilerinde yaptığı her konuşmada Türk milletini yüceltici ve motive edici söylemlerde bulunmuştur. Bu duruma en büyük örnek Atatürk'ün 10. Yıl zaferinde yaptığı konuşmadır. " *Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir.*"[492]

Bunun yanında Kongrelerdeki konuşmalarda ve okul tarih kitaplarında çok açık bir şekilde milliyetçilik duygusunun ön plâna çıkarılmasında Türk çocuklarına kendine güven duygusunu aşılamak isteğinin büyük payı vardır. Bütün bu faaliyetleri dikkate alındığında Türk milletinin özgün, üstün ve çok eski bir kimliğe, bir medeniyete sahip olduğunu ileri sürerek Türk insanına bir özgüven aşılanması ve milli heyecan verilmesinde çok köklü bir tarihi olduğu şuurunu ortaya koyan Türk Tarih Tezi'nin önemi büyüktür.[493]

Türk Tarih Tezi adı altında genelleştirilebilecek Erken Cumhuriyet Dönemi'nin bu resmî tarih yazıcılığına ve ilgili metinlerin içeriğine bakıldığında ilk göze çarpan, "Türklerin" Asyatik geçmişinin kutsallaştırılmış ve efsaneleştirilmiş bir biçimde yeniden yazılmış olduğudur. Bu tarih yazıcılığı, kullandığı yarı mitsel dil ile yurttaşların yeni ulus devlete ancak etnik bir milliyetçilik ekseni üzerinde anlamını bulabilen mutlak bağımlılığını sağlamayı hedefliyordu. Milliyetçi bir çerçeveden hareketle doğrudan "Türklük" ile bağlantı kurarak yeni bir büyük anlatılar, simgeler, mitler, ritüeller yığınını Osmanlı'dan ve

[492] Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri, Der. Nimet Arsan-Sadi Borak-Utkan Kocatürk, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Divan Yayıncılık, 2006, S.403

[493] Köken, age, s.91

İslamiyet'ten boşalan değerlerin yerine ikame etmeye çalışıyordu. Böylece bayrak, ulusal marş, ulusal bayramlar, seremoniler, vatana dair simgeler, önder kültü gibi sembol ve ritüeller aracılığıyla toplumun motivasyonu somutlaştırılmakta; vatan, millet, önder sevgisi gibi kavramların dayandırılabileceği hazır nesneler yaratılmakta; bu nesnelerin bünyelerinde barındırdıkları belirsizlik ve kullanılabilirlikten yararlanılarak milli hassasiyet ve tepkiler daha kolaylıkla harekete geçirilebilmekte, yönlendirilebilmekteydi. Tüm bunlar aracılığıyla yeni ulus devletin yurttaşlarına "Türklük" kimliği aşılanmaya çalışılıyor; Türklüğün kutsallığına vurgu yapılıyor ve Türk ırkının medeniyet yaratıcı vasıflara malik olduğu mesajı verilmek isteniyordu.[494]

Kendisinden beklenen siyasal sonuçları itibariyle millî kimliğin inşası olarak nitelendirilebilecek bu çalışmalar, Türklüğün üstün hususiyetleri üzerine vurgu yaparak yüzyıllardır hem Osmanlı hem Batı tarafından aşağılanan "Türkler"e ırkî geçmişlerini hatırlatmakta - öğretmekte-; Türk olmakla yeniden gurur duyabileceklerini, hem de bilimsel olarak kanıtlanmış bir biçimde sunduğunu iddia etmekteydi. Türklüğün "utanç" değil, "gurur" kaynağı olduğu ve Türk vatandaşlarının "asil" bir ırkın mensubu olarak bugün Türkiye Cumhuriyeti devletini kurdukları belletilmeye çalışılmakta; millî kimlik Türklüğün yeniden kurulması ve kutsallaştırılması suretiyle somutlaştırılmak istenmekteydi. 1930'larda şekillenen söz konusu resmî tarih görüşünün dışarıya dönük Batı kökenli tarih yazımına bir karşılık oluşturmaya yönelen niteliği ise Türkiye'nin Batı ile kurduğu ilişkiler çerçevesinde belirli bir anlam kazanır. Zira Türk Tarih Tezi'nin bir amacı da Batı'da "barbar" olarak görülen Türklerin, aslında barbar olmayıp bizatihi Batı uygarlığı da dâhil olmak üzere dünyadaki tüm

[494] Şefik Taylan Akman, Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri, Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara, 2011, s.86

insanlara medeniyeti götüren bir ırkın mensubu olduklarını kanıtlayabilmektir. Burada, gıpta ile bakılan ve "muasır medeniyet seviyesinin" sembolü olarak görülen Batı'ya, yaratılan bir köken mitiyle, sahip oldukları medeniyetin aslında "Türk" orijinli olduğu söylenmektedir. Türk Tarih Tezi ile Türklere kökeni çok eskilere dayanan bir geçmiş yaratmanın dış kaynaklı sebeplerinden bir diğeri de uluslararası ilişkilerden ve konjonktürden kaynaklanmaktadır. Zira 19. Yüzyılın başlarında kurulan Cemiyet-i Akvam'ın karşısında rüştünü ispat etmek, kısacası milletin siyasî ismini koymak ancak ve ancak ömrünü etnik anlamda bilmekle ve daha da önemlisi bildirmekle oluyordu. Keza Türkiye Cumhuriyeti de milletler cemiyetine girme mücadelesinde Avrupa türü bir etnik tarihçilik yolunu benimsemiştir. Fakat Türkiye böyle bir tarihçilik metodunu benimserken, bunu kendi siyasi kültürünün üslubu çerçevesinde son derece seçkinci, otoriter, pragmatik ve radikal bir değişim projesiyle yapmıştır. Sonuçta dünyaya "Türklerin" rüştünü kabul ettirme arzusunun da etkisiyle, devlet seçkinlerinin güdümünde ve gözetiminde bir tarih yazım projesi aracılığıyla Türk Tarih Tezi çalışmalarına başlanmıştır.[495]

Türk Tarih Tezi'nin dışa dönük amaçlarından belki de en önemlisi, Türklerin Anadolu'ya sonradan gelen istilacı bir kavim olmadığını ve Anadolu'nun tarihin en eski zamanlarından beri Türklere ait olduğunu bütün dünyaya tarihi delillerle ispatlamaktır. Türk Tarih Tezi, bu iddialara cevap olarak Anadolu'da ilk devleti Türklerin kurduğunu ileri sürüyordu. Atatürk, *"yakın bir tarihte göç etmiş olmakla bu vatanın hakiki sahibi olunamaz. Bu fikir tarihen ve ilmen yanlıştır. Türk brakisefal ırkı Anadolu da ilk devlet kuran millettir."* diyordu. Bu durumda yapılacak iş Anadolu'nun toprağını ve halkının millîyetini tarihî delillerle dayandırılarak, Türk olduğunu ve Türklere ait olacağını

[495] Akman, age, s.87

dünyaya izah etmekti. Böylece Türk vatanın bütünlüğüne yönelik sözde tarihî deliller ileri sürerek, onu parçalamak isteyenlere yine tarihî deliller ortaya koymak suretiyle cevap verilecekti. Nitekim Afet İnan, 'Türk Tarih Heyeti'nin kurulmasını anlatırken *"Atatürk bu yıllarda Türk Tarihi üzerinde bizzat çok meşgul idi. Okuyor, okutuyor, münakaşa ediyor ve fikirlerini telkin ediyordu. Bütün uğraştığı ve halletmek istediği, Türkiye topraklarında yaşayan halkın tarihi menşeini bulmaktı. .....Anadolu'ya türlü devirlerde göçler ve istilâlar olduğu muhakkak idi. Bu göçler İslâmî ve tarihî devirlerde olduğu gibi, daha önceleri de olmuştur. O halde bu göçlerle zincirinin halkalarını tamamlamak ve Türk kavmi ile ilgisini bulmak lazımdı. Bilhassa Anadolu'daki tarihi temelimizi derinlikler de aramak icap ediyordu. "* Bu yüzden tarih araştırmalarının ağırlığı Anadolu üzerine yoğunlaşmıştı. Maksat Anadolu kültürünün eskiliğini ve bu kültürün Orta Asya'ya bağlayan yollarını belgelerle ortaya çıkarmaktı. Bu tarihten çok Antropoloji, Arkeoloji ve dil bilimlerinin ihtisas sahasına giriyordu. Bunun için de Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kazılar yapılarak arkeolojik bulgular elde etme yoluna gidilmiştir. Anadolu da Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından Batı bilim adamlarının da katılımıyla Alacahöyük, Pazarlı Etiyokuşu, Karaoğlan ve Ankara kalesi, Çankırı kapıda ve İstanbul ve Alpullu'da arkeolojik kazılar yapılmaya başlanmıştır.

Tez'le birlikte okul kitaplarında da Anadolu'nun eski sakinlerinden Hititlere ve Hititlere ait eserlere çok yer verilmesi, Anadolu'daki yer adlarının Türkçe olduğunu gösterme gayretleri, Anadolu'da kurulmuş bütün medeniyetlerin Türklük dışında görülmemesinin altında yatan gerçek sebep, Anadolu'nun ilk ve asıl sahibinin Türkler olduğu iddiasını sağlamlaştırmaktır.

Türk Tarih Tezi ile bir taraftan Batı medeniyetinin tarihî kaynaklarına Türklerin katkıları ve o medeniyette pay sahibi olduğu ileri sürülürken, diğer taraftan Türk milletinin, gelişmiş milletlerden farklı olmadığını ve insan yapısı, medeni vasıfları bakımından Batı ile benzerliklerimiz ön plana çıkarıldı. Böylece Türk Tarih Tezi, Türkün medenî kabiliyetini ve dünya medeniyetine hizmetlerini ortaya çıkarılması yanında Türk medeniyetinin evrenselliğini ve Avrupa medeniyeti ile özdeşliği görüşünü savunmuş oluyordu. Aynı zamanda Tez ile Türk tarihi dünya tarihine daha fazla entegre olmasıyla, millî hasletlerimizi kaybetmeksizin, milletlerin ortak köklere sahip evrensel kültür değerlerinde birleşebileceklerini vurguluyordu.[496]

Türk Tarih Tezi İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Atatürk, Türk Tarih Tezi'ni olabildiğince objektif bir şekilde ortaya konması için ilmî metotlara ve kaynaklara dayandırılmaya çalışılmıştır. Çünkü önceden yapılmış bir ilmi araştırma neticesi üzerine inşa edilmediğinden, Tez'in bir iddia olarak kalmasını önlemek için ilmî ve mantıkî bir süzgeçten geçirilerek, objektif tarihi temeller üzerine oturtulması gerekirdi. Böylece Türk milletinin niteliklerini ve Türk tarihinin objektif temellerini izah etmek suretiyle millî tarih üzerindeki yanlış ve maksatlı iddialara cevap verilmek istemiştir. Ayrıca Türk tarihini sadece yabancı tarih araştırmacıların eserlerinden öğrenilmeyecek, aynı zamanda Türk tarih uzmanlarının araştırma yapması lâzım gelecekti. Bunun içinde tarih araştırmalarında bir müesseseleşme yoluna gidildi. Bunların arasında Türk Tarih Kurumunun büyük önemi vardır. Ayrıca doğrudan tarih ile ilgili olmasa da Türk Dil Kurumunu bunların arasında saymak mümkündür. Bilhassa Türk Tarih Kurumunun düzenlemiş olduğu millî ve

[496] Köken, age, s.105-109

milletlerarası Kongreler, tarih yayınları, Anadolu'daki keşif ve kazı faaliyetleri dikkat çekmektedir. Türk Tarih Kurumunun, Türk Tarih Tezini tanıtmak için yaptığı bu çalışmalar bir kısım üniversite çevrelerinden ve Maarif Vekâleti tarafından da destek görmüştür. Bu arada Halkevlerinin mahalli tarih çalışmaları ile müzelerin yayınlarını da unutmamak gerekir.[497]

Atatürk, Türk Ocakları Kurultayı esnasında Afet İnan'dan Türk Ocakları yasasının 2. ve 3. maddelerini tahlil etmesini istemiştir. Adı geçen maddelerde, *"Türk Ocaklarının amacı, milli şuurun kuvvetlenmesi, medeni ve sıhhi tekâmül ve milli iktisadın inkişafıdır ve Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkûrelerini takip eden Türk Ocağı, bu ülküleri gerçekleştirmekte olan CHP ile devlet siyasetinde beraberdir"* deniyordu. Bu maddelerden yola çıkarak Afet İnan, kurultayda okumak üzere bir metin hazırlamış ve 28 Nisan 1930 günü Kurultayın son toplantısında söz alarak konuşmasını yapmıştır. Konuşmada Türk tarihinin ve milletinin eskiliği, onların kurduğu uygarlıklar, Türklüğün ve Türkün ne olduğu konuları üzerinde durmuş, ondan sonra da *"beşeriyetin en yüksek ve ilk medeni kavmi, vatanı Altaylar ve Orta Asya olan Türkler"*dir demiştir. Kendisinden sonra Prof. Sadri Maksudi söz almış ve "eski medeniyetlerden birçoğunun müessisleri, bânileri Türkler olmuş olduğu anlaşılıyor" diyerek Afet İnan'ın fikirlerine iştirak ettiğini söylemiştir. Kurultayda yapılan bu konuşmalardan sonra *"Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik etmek için, hususi ve daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin azasını seçmek selahiyetinin Merkez Heyetine bırakılmasını teklif ederiz"* şeklinde bir önerge verilmiştir. Önergenin kabul edilmesinden sonra ise 16 kişiden oluşan bir Türk Tarih Heyeti kurulmuştur. Bugünkü Türk Tarih Kurumu'nun çekirdeği olan bu heyet, ilk

[497] Köken, age, s.113

toplantısını 4 Haziran 1930 günü yapmış ve Türk Ocakları Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in başkanlığında bir de yönetim kurulu seçilmiştir. Buna göre yönetim kurulu başkanı Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu, başkan vekilleri de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Siyasi Tarih Profesörü Yusuf Akçura, Samih Rıfat ve Dr. Reşit Galip (genel sekreter) olmuştur. Türk Tarih Heyeti toplandığı 4 Haziran 1930 gününden 29 Mart 1931 gününe kadar toplam sekiz resmi toplantı yapmış, 15 Nisan 1931 günü de heyet Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adını alarak tüzel bir kişilik kazanmıştır. Cemiyet, çalışmalarına aynı üyelerle ve aynı çalışma planı ile devam etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kültürel faaliyetlerin yürütülmesinde Türk Ocakları gerçekten büyük bir misyon üstlenmiştir. Yayın organı olan Türk Yurdu dergisinde çıkan yazılar ile de Türklük bilinci aşılanmaya, milliyetçi duygular canlı tutulmaya çalışılmıştır.[498]

Bundan sonra çalışmalarına yaklaşık bir yıl kadar devam eden Türk Tarihi Tetkik Heyeti, bu zaman çerçevesinde, ortaya atılan Türk tarih tezini içeren Türk Tarihinin Ana Hatları isimli 620 sayfalık bir kitap hazırlamıştır.[499]

Atatürk'ün desteği ve teşvikiyle dönemin en önemli tarihçilerinin bir araya gelerek oluşturduğu Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının yazılma amacı *"Bu eserin amacı başlangıçta işaret ettiğimiz gibi asırlarca haksız iftiralara uğratılmış, ilk medeniyetlerin kuruluşundaki hizmet ve emekleri inkâr olunmuş Büyük Türk Milletine, tarihi hakikatlere dayanan şerefli mazisini hatırlatmaktır. Şunu da ilave edelim ki, on bir bin yıllık göğüs kabartan ve alın yükselten bir geçmiş, Türk milletine boş*

[498] Uluskan, age, s.243
[499] Uluskan, age, s.245

ve lüzumsuz bir gurur vermeyeceği gibi, her milletin tarihinde görülmüş ve görülebilecek hallerden olarak, birkaç asır ön saftan ayrılmış bulunmak da bezginlik vermez."[500] Cümleleriyle açıkça belirtilmiştir. Bu bağlamda Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı, tarih bilincinin oluşmasında ve Türk tarihi hakkında bilinen yanlış bilgilere karşı yazılan en önemli kitaplardan biri sayılmıştır. Kitabın en önemli özelliklerinden birisi de Türklerin Çin, Hint, Mısır gibi çeşitli uygarlıkların doğmasına ya da gelişmesine yaptığı katkıyı göstererek dünya tarihindeki rollerinin ortaya konulmaya çalışılmasıdır.[501]

Türk Tarih Tezinin oluşum sürecine baktığımızda Birinci ve İkinci Türk Tarih Kongrelerinin önemi oldukça büyüktür.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın işbirliği ile düzenlenen Birinci Türk Tarih Kongresinin amacı, özellikle üniversite tarih öğretim üyeleri ile ortaokul ve lise tarih öğretmelerini buluşturmak, tarih ders kitapları hakkında onların görüşlerini almak, yeni tarih tezi üzerinde bir tartışma zemini yaratmak ve tez hakkındaki soruları cevaplandırmak olarak belirlenmiştir. Nitekim 2-11 Temmuz 1932 günü toplanan Birinci Tarih Kongresi, Atatürk'ün ve çok sayıda davetlinin katılımı ile açılmıştır. Kongreye 18 profesör ve asistan, 1 Güzel Sanatlar Akademisi öğretmeni, 25 TTK üyesi ile 196 ortaokul ve lise öğretmeni katılmıştır. Açılış konuşmasını dönemin Maarif Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un yaptığı kongrede, 33 kişi de konferans vererek müzakerelere katılmıştır. Mahmut Esat'ın "bilimsel araştırmaların sonuçlarına göre Türklerin tüm Avrupalılardan daha önce tarih sahnesine çıkmış olduklarını" belirttiği konuşmasından sonra da kongre sabah iki kısa, öğleden sonra

[500] Türk Tarihinin Ana Hatları, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s.71
[501] Görücü, agm, s.142

bir uzun oturum olmak üzere toplam 3 oturum yapılmak suretiyle 10 gün devam etmiştir.[502]

Kongrenin açış konuşmasını yapan Maarif Vekili Mahmud Esad Bey, Kongrenin amaçlarını şöyle açıklamıştır: *"Bu seneden itibaren mekteplerimizin muhtelif sınıflarında okutulmaya başlanmış olan yeni tarih kitabımızın bir senelik tecrübe neticesine göre, tenevvür ve tenvir maksadı ile muhtelif bahisleri ve tedris usul ve kaideleri hakkında konferanslar verilmek ve tenkit ve müzakereler yapılmak ve önümüzdeki seneler için tedriste vahdet tesis edilmek lüzum ve zarureti üzerine bu Kongreyi tertip ettik."* Kongrenin çalışması hakkında da bilgi veren Esad Bey, tarihin bir milletin kültür hayatındaki önemini de belirtmiştir: *"Tarih bütün kültür ilimlerinin temelidir. Bir millet, geçmişte olan biteni, memleketini ve dilinin, edebiyatının sanatlarının ve idarî, içtimaî, siyasî, medenî varlığının menşelerini ve bunların muhtelif ahval tesiri altında altındaki seyirlerini ancak tarihten öğrenebilir."* Ayrıca Tarih eğitiminin millî terbiyenin esasını teşkil ettiğini ve millî eğitim üzerindeki önemini vurgulayarak eski tarih kitapları hakkında şu görüşleri ileri sürdü: *"Şimdiye kadar okumuş olduğumuz kitaplardan hemen bir çoğunun tercüme ve iktibas edilmiş olan asılları ise bu maksada taban tabana zıt olarak hakikati ve Türk milletinin varlığını ve benliğini ve cihan medeniyetine olan hizmetlerini tebarüz ettirmekten, her hangi bir sebeple, uzak bulunmuş idi.*

Esat Bey, Türklerin yeryüzüne yayılması ile ilgili önceden kabul edilen tarih anlayışını tenkit ederek, Türk Tarih Tezi'ni destekler mahiyette konuşmasını sürdürmüştür. Türklerin, "insanlar henüz ağaç ve kaya kovuklarında yaşarlarken "Orta Asya da ilk medeniyeti kurduğunu ve gittikleri bölgelere bu arada "kutsal yurt" Anadolu'da Eti,

[502] Uluskan, age, s.258

Mezopotamya'da Sümer, Elâm ve nihayet Mısır, Akdeniz ve Roma medeniyetlerinin esaslarını tesis ettiklerini ifade etmiştir.

Esat Bey, Türk Tarih Tezi ile ilgili görüşlerini Türk dil teorisi ile desteklemek istemiştir. Orta Asya'dan göç eden Türklerin çeşitli yerlere dağıldığını gösteren en önemli delilerden biride Türk dilini çeşitli bölgelerde konuşuluyor olmasını vurgulayarak: " Etimolojik tetkikattan başka tarihî ve Coğrafi tetkikat Türk dilinin bir ana dil olduğuna kanaat verecek bir mahiyet ve ehemmiyeti haizdir... Muhaceretin Orta Asya'dan vaki olması ve muhacirlerin Türk Kabilelerinden ibaret bulunması yer ve medeniyet(lisan,ilim,san'at)itibari ile menşe birliğini ve binaenaleyh Türk dilinin bir Ana dil olduğunu ve ilk medeniyetin Orta Asya'dan ve Türkler tarafından dünyaya yayıldığını gösterir." demiştir. Birinci Türk Kongresinde sunulan bildirilerde ve yapılan tartışmalarda "Türk Tarih Tezi"ne bakışları ortaya koymaya çalışacağız. Kongreye Türk düşünce ve tarihçiliğinde isim yapmış Fuad Köprülü, Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu Ahmed Refik Zeki Velidî Togan, Sadrî Maksudî, ,Afet İnan, Reşit Galip gibi önemli isimler de katılmışlardır. Kongreye katılanlar 15 bildiri sunmuştur. Bunların bir kısmı tartışma ortamı açarken bir kısmı da tartışmaya meydan vermemiştir. Şüphesiz bildirilerin büyük çoğunluğunu, Türk Tarih Kurumu'nun Kongrede açıkladığı ve müdafaa ettiği Türk Tarih Tezi teşkil etmiştir. Akçura'nın "büyük davamız" dediği Tez'in ana noktasını şöyle açıklamıştır: *"Türklerin eski ve Orta kurunda(çağda) ancak göçebe ve müstevli olarak yaşayan ve yüksek medeniyet seviyelerine erişemeyen, ikinci derecede insanlardan olmayıp,beşer tarihinde ilk medeniyet kuran ve en eski zamanlardan beri muhtelif devirlerde medeniyet meşalesini ellerinde taşıyan insanlar olduğu davasıdır."*[503]

[503] Köken, age, s.132-133

Kongrede yaptığı konuşmasında "Türk Tarih Tezinin" görüşlerini aksettiren Afet İnan, ırklar hakkında geniş bilgi verdikten sonra, Orta Asya'da ilk medeniyeti kuran Türklerin açık vasfının brakisefal olduğunu söylemiştir. İnan, konuşmasını şu sözlerle bitirmiştir *"Bugünün Türk çocukları biliyor ve bildireceklerdir ki, onlar 400 çadırlı bir aşiretten değil, onbinlerce yıllık âri,medenî yüksek bir ırktan, gelen yüksek kabiliyetli bir millettir Bir de şunu iyi bilmek lâzımdır ki, kadim Etilerimiz, atalarımız, bugünkü yurdumuzun ilk ve otokton sakini ve sahibi olmuşlardır. Burasını, binlerce yıl evvel anayurdun yerine, özyurt yapmışlardır. Türklüğün merkezini Altaylardan Anadolu'ya, Trakya'ya getirmişlerdir. Türk Cumhuriyeti'nin sarsılmaz temelleri bu öz yurdun çökmez kayalarındadır"*[504]

II. Türk Tarih Kongresi ise 20 - 25 Eylül 1937 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilmiştir21. Türk Tarih Tezi'nin "kesin zaferinin ve doğruluğunun" ilan edildiği bu kongrenin aynı zamanda uluslararası bir niteliğe sahip olduğu ilk göze çarpan unsurlarındandır. İlk kongrede ülke içine ilan edilen Türk Tarih Tezi, ikinci kongre aracılığıyla dünyaya duyurulmuştur. Katılan yabancı uzmanların çokluğu bu açıdan dikkat çekicidir. Ayrıca bu kongrede Türk Tarih Tezi ile ilgili görüşlerin, ilk kongreden bu yana özellikle Ankara çevresinde ve İç Anadolu'da yapılan kazılar ve bulunan eserlerin de yardımıyla daha bilimsel bir hüviyete büründürülmek istendiği görülür. Keza kongrede bu kazılar ve bunların sonuçları ile ilgili tebliğler de sunulmuştur. İlk kongrenin aksine kongreye sunulan tebliğler hakkında hiç tartışma olmamış; tebliğlere yönelik hemen hiç eleştiri yapılmamıştır.[505]

[504] Köken, age, s.102-103, Uluskan, age, s.259
[505] Akman, agm, s.85-86

Kongrede Türk Tarih Tezi çerçevesinde sunulan bildirilerin yanında Türk kültürü hususunda da önemli bildiriler sunulmuştur. Kongrede bazı yerli ve yabancı tarihçiler eski Anadolu, Yunan ve Mısır kültürü ile Türklerin ilgilerini yetersiz delillerle ıspat etmeye çalışırken, çoğunluğunu yabancıların teşkil ettiği bir grup ilim adamı, Türklerin dünya kültürüne katkıları hakkında son derece dikkat çekici bilgiler vermiş ve faydalı tartışmalar yapmışlardır.[506]

İkinci Türk Tarih Kongresinde tarih metodolojisi, tarih ders kitapları ve tarih eğitimi konularında hiçbir bildirinin sunulmamıştır. İkinci Türk Tarih Kongresinde Birincisinden farklı olarak doğrudan Osmanlı Devleti ile ilgili bildirilerin sunulmasıdır. Bu durum Osmanlıya bakışta gittikçe yumuşama olduğunu göstermektedir. Bunun sebebi Cumhuriyet rejiminin yerleştiğine inanılması ve kendine güvenle ilgili olabilir.[507]

Sonuç olarak Türk Tarih Kongrelerinin asıl önemi Tarih Tezi'nin uzmanlar tarafından tartışılarak geliştirilmesi ve olgunlaştırılmasıdır.[508]

Türk Tarih Tezine Yönetilen Eleştiriler

Türk Tarih Tezine yönelik ilk eleştirileri I. Türk Tarih Kongresinde görmek mümkündür. Bu tartışmalarda Afet İnan, Fuat Köprülü, Hasan Cemil, Ahmet Caferoğlu, Samih Rıfat, Zeki Velidi Togan, Sadri Maksudi, Yusuf Akçura gibi kişiler söz almış ve çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Burada birbirlerine zıt, farklı görüşleri savunan kişiler karşı karşıya gelmiş, kimi inkılâp heyecanı ile kendini tarih tezine kaptırıp Yunanlıların ve Mısırlıların dahi Türk kökenli olup

[506] Köken, age, s.154
[507] Köken, age, s.164
[508] Köken, age, s.163

olmadıklarını sorgulamaya çalışırken, kimi de kendi çapında bu teze karşı çıkmış ve bazı eleştiriler getirmiştir.[509]

Büşra Ersanlı Behar, tarih tezine ciddi eleştiriler getirenlerden biridir. II. Türk Tarih Kongresine, bu dönemde yapılan tarih çalışmalarına ve teze yoğun eleştiriler yönelten Behar, bu tezle destansı ve kahramanca bir geçmiş arandığı için çok eskilere gidildiğini, ancak yöntemsizlik ve acemilikten ötürü bunun olumlu sonuçlar doğurmadığını yazmıştır. Bizdeki tarih anlayışını darbeci olarak nitelendiren yazar, tarih tezinin evrensel bir anlam taşımadığını, bunun sadece "...varlığını sürdürmek isteyen bir halkın acil bir kimliğe sahip olmasını hedefleyen siyasal bir yaptırım"dan ibaret olduğunu ileri sürmüştür.[510]

Halbuki Türk Tarih Tezi hakkında ileri sürülen iddia ve davranışları, o günün şartlarının doğal bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Burada darbeci ya da baskıcı bir ortamda yapılan bir tarih anlayışı yoktur. Türk tarih tezi adı altında yapılan bütün çalışmalar Atatürk'ün özellikle üstünde durduğu ve tarihçilikte önemli bir eksik olarak gördüğü bilimsel tarih metotları kullanılıp belgeler ortaya konularak yapılmıştır. Bunları yaparken dönemin tarihçileri çok büyük araştırmalar yapmış, bu konuda çok önemli eserler kaleme almışlardır. Atatürk'ün belirttiği gibi "*Tarih, yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.*" Bu fikirlerde ise tarihçiye çok büyük sorumluluk yükleyen taraflar vardır. Tarihi incelemelerde gerçeği arama ve onları değerlendirme gayesi elbette başta gelir. Tarihi olayların yazılı

[509] Uluskan, age, s.260
[510] Ayrıntılı bilgi için bkz. Büşra Ersanlı Behar, İktidar ve Tarih, Afa Yay., İstanbul 1992, s. 195-196, 203-207)

belgelerle zapt edilmesi ve onların bir sistem bir metot içerisinde yazılması ve öğretilmesi daima milletleri meşgul etmiştir.[511]

Teze yönelik ilk akademik eleştiriler Türk Tarih Kongreleri sürecinde Zeki Velidi Togan ve Prof. Dr. Fuat Köprülü tarafından dile getirilmiştir. Onların eleştirileri metodolojik açıdan, yani bilimsel yönden olmuştur. Hem Zeki Velidi hem de Köprülü, Türk Tarih Tezi"ni ortaya atan Türk Tarihi Tetkik Heyeti üyeleri gibi Türk milliyetçisi tarihçilerdir. Ancak bu iki şahıs, dönemin romantik milliyetçiliği dışında kalarak, bilimsel ilkelerden hareketle tarih yazılması gerektiği bilinci ile hareket ederek Tez"e yönelik bazı eleştiriler yöneltmişlerdir.[512]

Zeki Velidi Togan ise I. Kongre'deki konuşmasında Türk Tarih Tezi'nin bir ifadesi olan dört ciltlik tarih kitabını eleştirir. Özellikle Tarih kitabının I. cildinde Türklerin göçüne neden olan kuraklık, Türk Denizi'nin ve bazı nehirlerin kuruması gibi olayların en azından kitapta söylenen devirlerde olmadığını, kumlar altında kalan Türk şehirleri ile ilgili olarak yazılanların da gerçeği yansıtmadığını, tüm bu şehirlerin harabe olarak hâlâ var olduklarını söyler.[513]

Sonuç olarak Birinci Tarih Kongresi döneminden itibaren başta Fuat Köprülü olmak üzere Abdülkadir İnan, Zeki Velidî Togan gibi pek çok tarihçi, ortaya atılan teze sıcak bakmamış, üstelik bu tavırlarını belli ölçülerde ortaya koymuşlar ve yeri geldiğinde de uzun eleştiriler yapmaktan kaçınmamışlardır. Fakat her şeyden önce bu tez, var olma mücadelesi veren bir milletin, çeşitli endişelerden ötürü kendini dünyaya ispatlamak için verdiği bir çaba olarak algılanmalıdır. Bütün

[511] Altınışık, age, s.72-73
[512] Ahmet Şimşek, Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı.111, s. 6
[513] Akman, agm, s.89

olumsuz eleştirilere rağmen tarih tezi, Türk milletine kendi tarihini düşünme ve araştırma şansı vermiş, yeni bir bakış açısı ve düşünme tarzı sunmuştur. Ayrıca kendi tarihimizin ilmi metotlar çerçevesinde araştırılması için tarih kongreleri gibi bir geleneği de başlatmıştır ki bu, tarih araştırmalarının artması ve hızlanması açısından da son derece önemli olmuş, sayısız eser ve makale ortaya çıkmıştır.[514]

Nihal Atsız'a göre, tarihimizi yeniden düzenlemek amacıyla ortaya atılan Türk Tarih Tezi ve daha sonrasında yapılan Tarih Kongreleri olumlu sonuçlar vermemiştir. Çünkü Atsız'a göre Sümer, Hitit gibi medeniyetlerin kaynağının Türk olduğu iddiası gereksiz ve gülünçtür. Böylelikle Türk tarihinin okullarda nerede başladığı nerede bittiği bilinmeyen bir malumat yığını haline gelmesine sebep olunmuştur. Okullarda okutulan tarihle her milletin Türk olarak sunulması, çocukların tarihe inançlarının sarsılmasını beraberinde getirmiştir. Ona göre bu durumda *"Herkes Türk olduktan sonra Türklük bir imtiyaz olmaktan çıktığı için milliyet duygusu zayıflamaktadır."* Kaldı ki Anadolu'nun eski sakinleri olan Hatti ya da Hititlerin kafataslarından hareketle brakisefal olmalarından dolayı Türk olduklarını iddia etmek hem hatalı hem de gereksizdir. Çünkü dünyada tek brakisefal kafa yapısında sahip olan Türkler değildir. Ermeniler, Arnavutlar, Boşnaklar da brakisefal kafa yapısında sahiptir. Bu durum tam bir karmaşa yaratmaktır. Atsız eleştirisinde Türk Tarih Tezi'nin hatalarından kaynaklı olarak tarih öğretiminde yaşanan sorunlara da dikkat çekmiştir.[515]

Türk Tarih Tezi'ni desteklemeyen meşhur tarihçilerden biri de Ahmet Refik (Altınay)'dır. Ahmet Refik, tarihi halka sevdiren adam

[514] Uluskan, age, s.266
[515] Şimşek, agm, s.7

olarak tanınmıştır. Daha ilk dönemlerden itibaren ittihatçılara karşı olduğu için, yeni devlet ona her zaman soğuk bakmıştır. Çünkü Ahmet Refik, daha önce yazmış olduğu bir makalesinde *"mükemmel bir hazineyi evrak vücuda getirmeden, Osmanlı'nın İslam ve Türk âlemine hizmetlerini kayda geçirmeden, müesseseleşmeden ne hakiki bir tarihçi yetişebilir ne de milli tarihimiz, irfanımız ve mevcudiyetimizi en hakiki simasıyla tasvir edecek bir mahiyette tarih yazılabilir"* demiştir.[516] Fakat Türk Tarih tezinin asıl amacı burada gözden kaçmaktadır. Bu tezin asıl amacı, Türk tarihinin sadece Osmanlı Devletinden ibaret olmadığını Türklerin daha derin ve daha köklü bir tarihe dayandığını tüm dünyaya ilan etmektir. Bu bağlamda Türk tarih tezinde, Türklerin Anadolu'nun daimi sakinleri olduğunun ispatı yapılmaya çalışılmıştır. Bu sebeple çalışmaları da Osmanlı'dan daha önce Anadolu'da var olan ve büyük işler başarmış olan Türk devletlerine götürmek gerekir.

"Bir kilise tarihi vardır ki baştan aşağı batı emperyalizmini meşrulaştırmak için hazırlanmıştır. Buna karşı Atatürk'ün tarih tezi ve Türk tarihçiliğinin O'nun zamanında gelişen bölümü bir savunma tarihçiliğidir." Enver Ziya Karal'ın savunma tarihi olarak nitelendirdiği bu tarih anlayışının en önemli özelliği, Anadolu'nun Türklüğü konusunda öne sürdüğü görüştür. Tarihçiliğin bu renge bürünmesinin kökeni Wilson İlkelerinde yer alan "Türklerin çoğunlukta bulunduğu bölgelerde bağımsız bir Türk devletinin devamı" ibaresinin temellendirilmesine bağlanır. Bernard Levis tarih tezi hakkında *"Bütün bu şeylerle bir diktatörün kaprisi diyerek alay etmek ciddi bir hata olur. Atatürk, sırf bir kapris yüzünden veya sadece milli şan ve şerefi yükseltmek arzusu ile böyle itina ile hazırlanmış bir kampanyaya girişmeyecek kadar büyük bir adamdı. Kampanyanın sebeplerinden biri son bir iki yüzyıl içinde hazin bir şekilde sarsılmış olan milli izzeti nefis*

[516] Şimşek, agm, s.8, Ayrıntılı bilgi için bkz. Behar, age, s.156

duygusunun tesellisi sağlamak ihtiyacıydı." Derken, Bayram Kodaman *"Türk Tarih Tezi, Avrupalıların dünya tarihine ve medeniyetine bakış açılarına sadece bir tepki olmaktan öte, dünya tarihini yeniden ve fakat Türkler ve Türk Tarihi etrafında inşa etmek ve yorumlama fikrini getirmektedir."* Şemsettin Günaltay ise *"Türk Tarih Tezi muarızların iddia ettikleri gibi bir fantezi değil, en son hafriyat verilerine dayanan, Şark tarihi hakkında eski vesikaların ilmi esaslara göre tetkiklere ve nihayet geniş ve şümullü yüksek bir ilim görüşüne istinat eden bir hakikat olduğunu kati surette meydana koymaktadır."* İfadesini kullanmıştır.[517]

Türk Tarih Tezi'nin ne ifade ettiğinin gerçekten anlaşılabilmesi için onun içeriğinin ve tarihsel anlatısının ötesinde bir manası ve amacı olduğu da göz önüne alınmalıdır. Tezi, sadece tarihsel niteliğinden dolayı bir tarih yazım projesi olarak düşünmek, onun politik niteliğini görmezden gelmek, aynı zamanda sahip olduğu ve sürekli yeniden üretimini gerçekleştirmeye çalıştığı ideolojik içeriğin kavranabilmesini zorlaştırır.[518]

[517] Altınışık, age, s.71-72
[518] Akman, agm, s.94

SONUÇ

Yeni bir ulus inşa etmenin başlıca yollarından biri o milletin tarihini bilmek ve bu milletin bütün fertlerine devletinin tarihini öğretmektir. İşte bu yüzden Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyetin ilan edilmesiyle başlayan kültürel çalışmalarda tarih ilmine büyük önem vermiştir. Türklerin sadece Osmanlı İmparatorluğundan var olmadığını çok daha eski ve köklü bir millete mensup olduklarını, Anadolu'nun yüzyıllar öncesinden Türklerin yurdu olduğunu ve köklerinin Orta Asya'ya dayandığını bilimsel metotlarla ortaya koymuştur. Atatürk, Türk Tarih Tezi ile millî kültürle ve bağımsızlığa vurgu yapmış, Avrupa'da Türkler hakkında yıllardır süregelen yanlış izlenimleri ortadan kaldırmıştır. Ayrıca Türklerin tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren dünya tarihi için ne kadar önemli işler yaptığını vurgulayarak, Türklerin ikinci sınıf ırk oldukları iddiasını da çürütmüştür. Tüm bunları yaparken dönemin en önemli Türk ve yabancı tarihçilerin eserlerinden yararlanmıştır. Tüm bu çalışmaları sürdürebilmek için çok önemli cemiyetleri kurmuş, kongreler düzenlemiştir. Hakkında olumsuz eleştiriler olsa da Türk tarih tezi Türklerin sadece Osmanlı İmparatorluğundan ibaret bir devlet olmadığını daha önce de pek çok kez Dünya tarih sahnesine çıkıp destanlar yazığını göstermesi açısından oldukça mühimdir. Mustafa Kemal Atatürk tüm bu çalışmalar sonunda devlet adamı ve büyük bir asker olmanın yanı sıra kültür adamı kimliğini de ortaya koyarak büyük yanlışlarla bilinen Türk tarihini derin araştırmalar sonucu doğrularıyla tüm dünyaya ilan etmiştir.

KAYNAKÇA

1. Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri, Der. Nimet **Arsan**-Sadi **Borak**-Utkan **Kocatürk**, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Divan Yayıncılık, 2006.

2. **AKMAN**, Şefik Taylan, Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri, Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara, 2011.

3. **ALTINIŞIK,** Ahmet Haşim, Atatürk-İnönü Dönemi Kültür Politikaları Temelinde Türk Tarih Ve Türk Dil Kurumu, T.C.Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek LisansTezi,Kırşehir,2011

4. **BEHAR**, Büşra, İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu,(1929-1937),Afa Yayınları, İstanbul, 1992.

5. **GÖRÜCÜ**, Çağdaş, Zeki Velidi Togan: Milliyetçilik Ve Tarih Yazımı, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı (Siyaset Bilimi) Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

6. **KÖKEN**, Nevzat, Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları Ve Tarih Eğitimi (1923 -1960), T.C Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Doktora Tezi, Isparta, 2002.

7. **ÖZLÜ**, Hüsnü, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt.10, Sayı.22 İzmir, 2012.

8. **ŞİMŞEK**, Ahmet, Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı.111, Türk Tarihinin Ana Hatları, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.

9. **ULUSKAN**, Seda, Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları, Atatürk Araştırma Merkezi, Korza Basım, Ankara, 2010.

Barış ATAGÜN

Atatürk ve Arkeoloji

Bir millet düşünün... 12 yıl aralıksız savaşmış, tüm malını mülkünü, evini, çocuğunu, kocasını kaybetmiş, devletini kaybetmiş, ayağına giyecek çarığı, sırtına giyecek hırkası yok... Tamamen sıfırı tüketmiş, her şeye yeniden başlamak zorunda kalmış 12 milyonluk bir millet... Nüfusun yarısının salgın hastalıkların pençesinde kıvrandığı, okuma yazma oranının yok denecek kadar az olduğu, toprakların büyük bölümünün yanıp çoraklaşarak kaderine terk edildiğini hayal edin...

İşte 1923 yılında Cumhuriyet kurulduğunda Türk milletinin durumu böyleydi. Her açıdan dibe vurmuştuk. Yeniden ayağa kalkmak için çok çalışmamız gerekiyordu. Yeni doğmuş bir bebek gibi önce emeklemeyi, sonra yürümeyi öğrenmek zorundaydık. Cumhuriyet'i kuran kadro bunun bilincindeydi. Osmanlı'dan çok ağır bir fatura devraldıklarını ve bu faturanın bedelini ödemek için çok çalışmaları gerektiğini biliyorlardı. Her alanda çalışmalıydık.

Eğitim, ekonomi, sağlık, sanayi gibi hayati önemi olan temel sorunlarımız vardı. Okul yoktu, hastane yoktu, fabrika yoktu. Ancak bu şartlarda bile Cumhuriyet, bugün bile değer vermediğimiz bir konuya titizlikle önem verdi. Tarih ve arkeoloji...

Tarih ve arkeoloji alanında ilk çalışmalar Cumhuriyet'in ilanından önce başlamıştır. Henüz meclisin yeni kurulduğu günlerde 9 Mayıs 1920 de Atatürk, Maarif vekâletine bağlı bir Türk Asar-ı Atika müdürlüğünün kurulmasını istemiştir. 1 yıl sonra ismi Kültür(Hars) müdürlüğü olarak değiştirilmiştir.

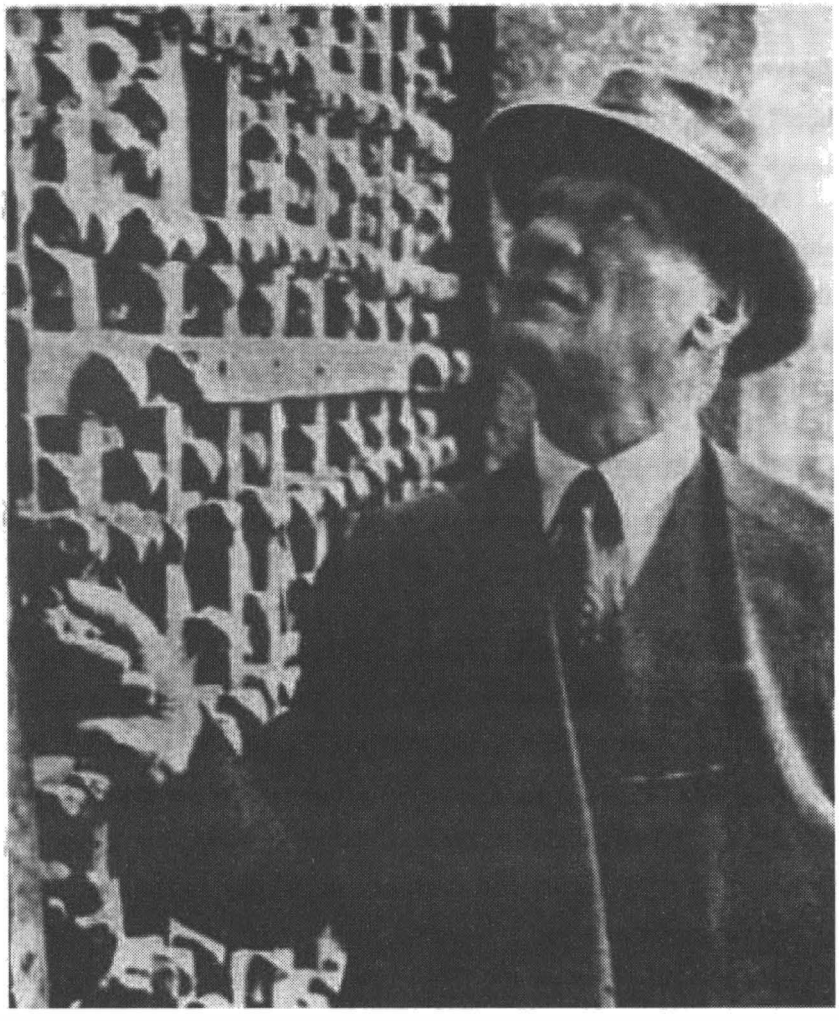
Ekim 1922 de maarif vekâletinin kültür müdürü, Mübarek Galip bey yayınladığı bir genelgede tüm vilayetlerden Osmanlı'dan kalan ya da daha önceki döneme ait olan Türk tarihiyle ilgili tüm tarihi eserlerin belgelenmesini, bilgi toplanmasını, fotoğraflarının çekilerek rapor halinde bakanlığa yollanmasını istemiştir. Bu genelge kültür envanterimizin oluşmasında atılan ilk önemli adımdır. Kasım 1922 de ise Kültür müdürlüğü "Müzeler ve Asar-ı Atika hakkında talimat" isimli bir bildiri yayınlayarak müze çalışmalarının nasıl yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Atatürk'ün Tarihe Verdiği Önem

Kurtuluş savaşının devam ettiği günlerde kültür müdürlüğü kurması, Atatürk'ün tarihe ve kültüre verdiği önemin açıkça ispatıdır. Eğitime verdiği önemi bir konuşmasında şu şekilde ifade etmiştir:

"En önemli ve verimli vazifelerimiz milli eğitim işleridir. Milli eğitim işlerinde kesinlikle zafere ulaşmak lazımdır. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu şekilde olur."[519]

[519] İhsan Pekel – Atatürk'ü Anlamak ve Anmak Cilt: 2 Atatürk Araştırma Merkezi, 2005 s.129

Atatürk, Diyarbakır Urfa kapısının işlemeli demir kapılarını incelerken (16 Kasım 1937)

Eğitimi en önemli iş olarak kabul eden ve cehaleti yenilmesi gereken en büyük düşman olarak gören Atatürk için tarih sadece geçmişi öğrenmek değildir. Aynı zamanda milli bir meseledir. Tarihin bir millet için ne kadar önemli olduğunu şöyle açıklamıştır:

"Bir vatanın sahibi olmanın yolu, o topraklarda yaşanmış tarihi olayları bilmek, doğmuş uygarlıkları tanıma ve sahip olmaktan geçer" [520]

Atatürk'e göre bir milletin en önemli görevlerinden biri tarihine sahip çıkmasıdır. Çünkü milletlerin tarihi, onları dünya siyasetindeki büyüklüğünü göstermektedir. Kısacası Atatürk'e göre tarih, bir milleti dünyaya tanıtan en büyük güçtür. Aşağıdaki sözü onun tarihe nasıl ciddiyetle yaklaştığını anlama açısından önemlidir

"Ecdadımız büyük imparatorluk kurmuş, uygarlıklar yaratmış. Bizim görevimiz bunları aramak, incelemek, kendi milletimize ve dünyaya tanıtmaktır." [521]

Atatürk'ün tarihe verdiği önem ve katkılarından dolayı, 19 Eylül 1923'te İstanbul Üniversitesi tarafından **"tarih profesörü"** unvanı verilmiştir. Hayatı cephelerde geçen başarılı bir komutanın tarih profesörü unvanına layık görülmesinin tarihte örneği yoktur. Afet İnan'ın tarih tezi çalışmaları sırasında Atatürk ile aralarında geçen şu konuşma "tarih profesörü" unvanını hak ettiğini göstermektedir. Afet İnan anlatıyor:

"1928 yılında, Fransızca coğrafya kitaplarının birinde, Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci "secondaire" tipi bir insan tipi olduğu yazılıydı. Kendisine gösterdim. Bu böyle midir? Dedim. "Hayır, olamaz, bunu araştıralım. Sen çalış." Dediler. Türkler bir aşiret olarak Anadolu'da imparatorluk kuramaz. Bunun başka türlü bir açıklamasının olması gerekir. Tarih bilimi bunu meydana çıkarmalıdır" diyordu. Hititler

[520] Deniz Kuvvetleri Dergisi Eylül 2014 sayı: 620 s.36
[521] Muazzez İlmiye Çığ – Atatürk ve Sümerliler Kaynak yayınları 2009 s.27

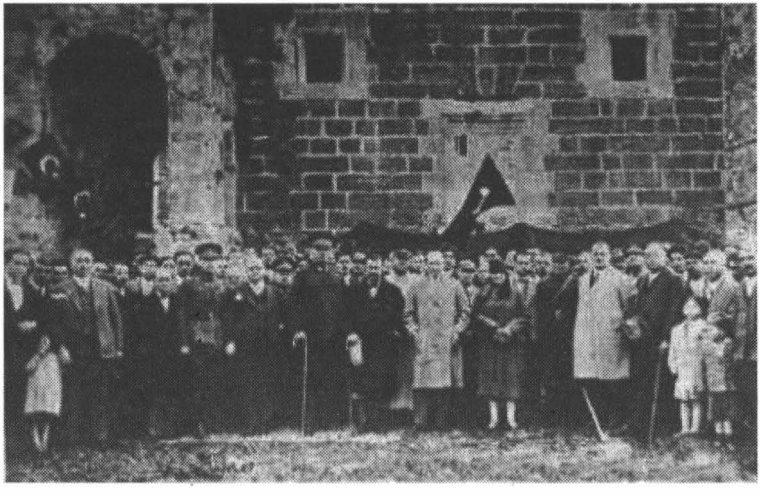
Anadolu'da devlet kuran en eski medeniyetlerden biri olduğundan Atatürk'ü en çok düşündüren konulardan olmuştur. Acaba, Akdeniz'in kaybolmuş ve yaşamış olan eski medeniyeti ile Türklerin ilgisinin ne olduğu sorusunu sık sık inceleme yapmaya teşvik etmiştir" [522]

Atatürk'ün Arkeolojiye Verdiği Önem ve İlk Arkeolojik Çalışmalar

Tarihe çok önem veren Atatürk'ün tarih alanında önem verdiği bilim dallarından biri arkeolojidir. Veliaht Vahdettin ile Almanya seyahatine giden Atatürk Berlin Müzesi'ni ve Pastdam Sarayını gezmiş; Pergamon Müzesi'ndeki Zeus Tapınağı'ndan etkilenmiştir. Almanya seyahatinde gezdiği müzelerde gördüğü tarihi eserlerin arkeolojiye ilgi duymasında önemli etkisi olmuştur.

Almanya gezisinde müzeciliğin önemini anlayan Atatürk, Cumhuriyet'in ilanından 6 ay sonra Topkapı sarayını müze haline getirerek tarihi eserlere sahip çıkma yolunda ilk önemli atmıştır ve İstanbul'a her gelişinde mutlaka Topkapı sarayındaki müze çalışmalarını denetlemiştir. 1934 yılındaki son ziyaretinde Piri reisin Amerika haritasından çok etkilenerek bu eserin gizli kalmamasını, dünyaya ve özellikle de Amerika'ya gösterilmesi gerektiğini söylemiştir.

[522] Afet İnan – "Atatürk ve Tarih Tezi" Belleten, C. III. TTKY, Ankara, 1939 s. 244- 245

Atatürk Aspendos Tiyatrosu önünde (9 Mart 1930)

Topkapı sarayını müzeye dönüştürerek **"Osmanlı mirasına"** sahip çıkan Atatürk için arkeolojinin ayrı bir önemi vardı. Çünkü kurtuluş savaşı yıllarından beri Türklerin Anadolu'nun gerçek sahipleri olduğunu düşünüyordu. Bunun ispatı için ise mutlaka arkeoloji ve antropoloji bilimine önem verilmesi gerektiğinin bilincindeydi. Arkeolojinin ve antropolojinin ne kadar önemli olduğunu şöyle açıklamıştır:

"Tabiatın esrar dolu sinesine her gün daha çok girmekte olan insan zekâsı, realiteye kavuşmak için çalışanları tatmin edecek ve insanlık tarihini aydınlatacak ilimler bulmuş ve tespit etmiştir. İşte Arkeoloji ve Antropoloji, o ilimlerin başında gelir. Tarih, bu son ilimlerin bulduğu belgelere dayandıkça temelli olur. Onun içindir ki, bizim tarih belgelerimizin her parçası klasik sayılan kültür eserlerinin de aynasıdır." [523]

[523] Mehmet Rauf İnan – Atatürk'ün Evrenselliği, Önder Kişiliği ve Amaçları, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 1983 s.353

"Tarih araştırmalarında arkeoloji ve antropoloji başta gelir, tarih bu bilimlerin çıkardığı belgelere dayandıkça sağlam temelli olur. Çağdaş uygarlığı anlayabilmek, kavrayabilmek, dünyadaki eski uygarlıkları, insanlığın ilk uygarlıklarını doğru tanıyabilmekle mümkündür." [524]

Atatürk Antalya'da Aspendos Antik Tiyatrosu'nda (9 Mart 1930)

Cumhuriyet'in ilanından sonra ilk resmi arkeolojik kazılar 1925 yılında Ankara garının arkasındaki iki tümülüste ve Çankırı Demirköprü'deki höyükte Theodor Makridi tarafından yapılmıştır. Aynı yıl Kayseri Kültepe'de de Çek dilbilimci Bedrich Hrozny arkeolojik kazılar başlatmıştır.

Arkeoloji alanında Türk uzmanlar olmadığı için Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen kazı çalışmaları yabancılar tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

1925 yılında Prag üniversitesi profesörlerinden Antonin Salac tarafından Foça kazısı gerçekleştirilmiştir.

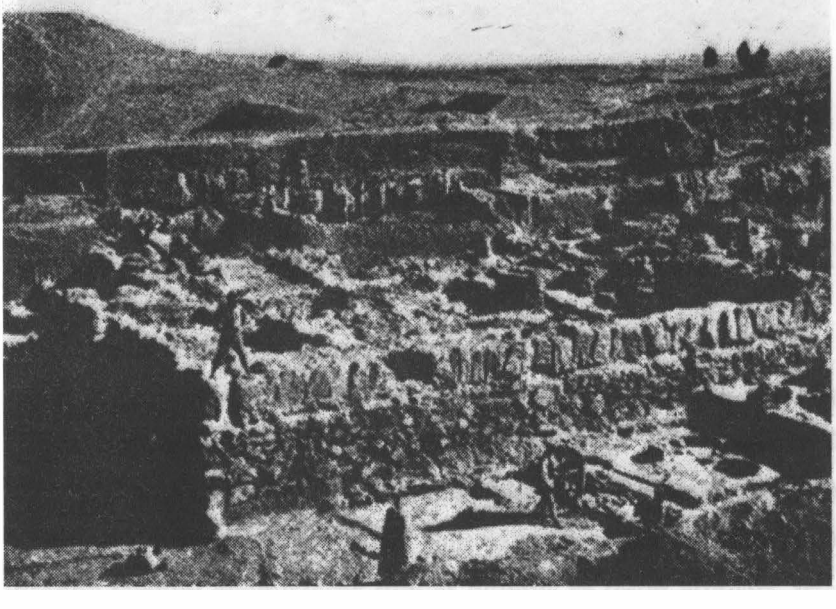
[524] Belgelerle Türk tarihi dergisi, Sayı 44-47 Menteş Kitabevi 2000 s.12

1926 yılında Ankara Augustus tapınağında Alman M.Schede ve D.Krencker kazı çalışmaları yapmıştır.

1927 yılında Alişar höyüğündeki kazı çalışmaları Hans Henning von der Osten tarafından başlatılmıştır.

1927 yılında Sultanahmet'teki at meydanındaki kazı çalışmaları British Academy Başkanı Mr. Casson başkanlığında başlamıştır.

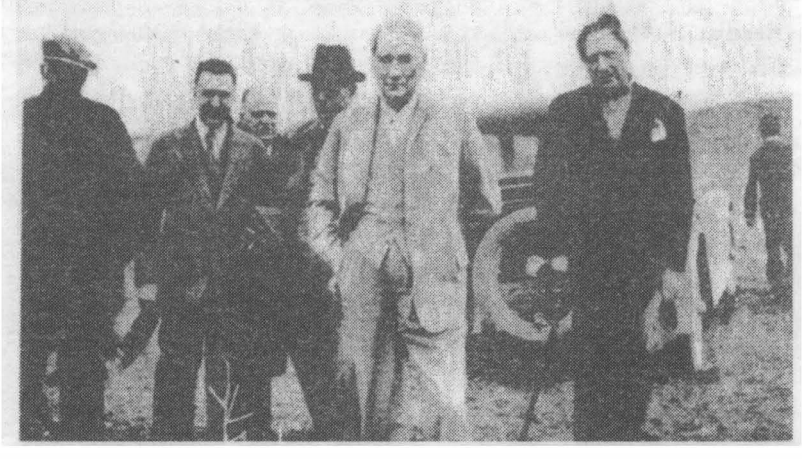
Ayrıca 1927 yılındaki Bergama ve İstanbul Beykoz'daki Yuşa tepe arkeolojik kazı çalışmaları yabancı arkeologlar tarafından yapılmıştır.

Alişar höyüğü 1931

Arkeoloji çalışmalarında artık Türk arkeologların da yer alması gerektiğini düşünen Atatürk'ün isteğiyle ilk Türk arkeolojik kazı çalışmaları 1930 yılında Şevket Aziz Kansu, Hamit Zübeyr Koşay, Kılıç Kökten ve Arif Müfid Mansel başkanlığında başlatılmıştır. Arif Müfid

Mansel'in 1930 yılındaki Balabanağa mescidi kazısı, 1932 yılında Atatürk'ün desteğiyle yapılan Yalova kaplıcaları kazısı ve 1933 yılındaki Ankara Ahlatlıbel kazısı çalışmaları ilk Türk arkeolojik kazılardan bazılarıdır. Atatürk 1933 yılında Ahlatlıbel kazılarını ziyaret ederek kazı çalışmalarını izlemiştir

Atatürk Ahlatlıbel kazı çalışmalarında (5 Mayıs 1933)

Atatürk'ün arkeolojiye karşı ilgisi basit amatörce bir ilgi değildir. Arkeoloji alanında birçok kitaplar okuyan Atatürk, bir arkeolog kadar bu konularda bilgi sahibidir. Örneğin 1930 yılında Yalova'da Afet İnan'a söylediği şu sözler Atatürk'ün arkeoloji bilgisini net bir şekilde ortaya koymaktadır:

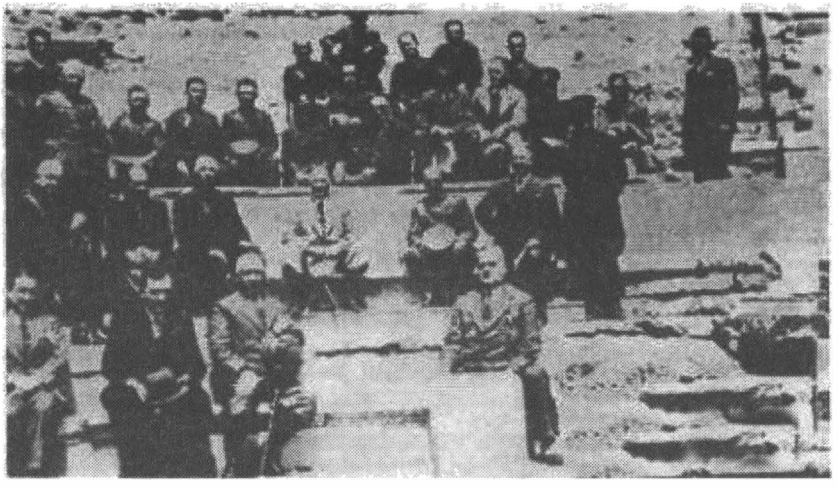
"Çamurdan tuğla, çanak çömlek ilk insanın yaptığı eserlerdendir. Hayvanları ehlileştirmek onlardan muhtelif suretlerle istifade etmek, hayvanları sürüler halinde bulundurmak, insanların ilk yaptığı işlerdendir. Ziraat de böyledir. Bundan başka insanlar bulundukları mıntıkaya göre kerpiçten, tuğladan veya taştan binalar yaptılar. Kanallar açarak bataklıkları kurutmak, muhtelif tarzda

sulama usulleri de insanların ilk buldukları şeylerdendir. Güneşi ve yıldızları müşahede sayesinde takvimin esasını koyan, tabiatın en büyük kuvvet olduğunu keşfeden binlerce sene evvel yaşamış eski insanlardır. Gemi inşa eden ve denizlerde dolaşmak kabiliyetini de gösteren, ticaret etmesini öğrenen bu insanlardır. Bütün bu saydıklarımız dünyada ve bütün beşeriyette ilk medeni eserlerdir..." [525]

Atatürk Bergama'da (Pergamon) 13 Nisan 1934

[525] Atatürk ve Türk dili: Belgeler, 1. cilt Türk Dil Kurumu, 1992 s.402

Atatürk Pergamon'da 13 Şubat 1934

Yapılan arkeolojik çalışmalar, Atatürk için yetersizdir. Türk arkeolojisinin gelişmesi için daha çok Türk arkeologa ihtiyaç vardır. 22 Mart 1931 tarihli İsmet İnönü'ye çektiği telgrafta daha çok arkeoloji uzmanına sahip olmaları gerektiğini ve uzman açığının kapatılması için yurt dışına öğrenci yollanmasının şart olduğunu şöyle anlatmıştır:

"Baş müvekkil İsmet Paşa Hazretlerine

Son tetkik seyahatlerimde muhtelif yerlerdeki müzeleri ve eski sanat ve medeniyet eserlerini de gözden geçirdim.

1.İstanbul'dan başka Bursa, İzmir, Antalya, Adana ve Konya'da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi mütehassısların yardımıyla tasnif edilmektedir. Ancak memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden

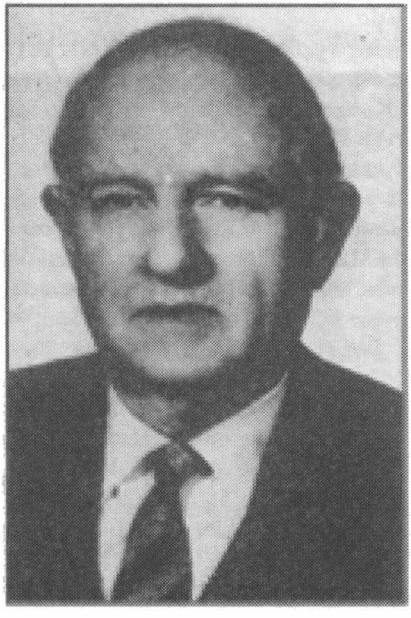
pek harap bir hale gelmiş olan âbidelerin muhafazaları için Müze Müdürlüklerine ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere (Arkeoloji) mütehassıslarına kat'ı lüzum vardır. Bunun için Maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisi muvafık olacağı fikrindeyim" [526]

Atatürk'ün 21 Şubat 1931 günü Konya Mevlana Müzesi (o zamanki adı Asar-ı Atika Müzesi) ziyaretlerinde Müze defterine yazdıkları ("Bilgi eseri olduğu anlaşılan tertip ve intizamdan çok memnun oldum" Gazi M. Kemal)

[526] Hüseyin Karaduman – Türkiye'de Eski Eser Kaçakçılığı Ankara ICOM 2007 s.33

Atatürk'ün İnönü'ye çektiği telgraftan sonra arkeoloji eğitimi alması için devlet bursuyla yurtdışına ilk öğrenciler yollanmıştır. Bu öğrencilerden biri ilk Türk Hititologumuz olan Sedat Alp'tir. Atatürk, Sedat Alp'ten Eski çağ tarihi ve Hititoloji eğitimi almasını Reşit Galip aracılığıyla istemiştir. Berlin üniversitesinde 1936-1940 yılları arasında dünyaca ünlü bilim adamları Benno Landsberger ve Johannes Friedrich'ten dersler alan Sedat Alp 1941 yılında Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Hititoloji bölümünde ders vermeye başlayarak ilk Türk Hititolog olmuştur.

Sedat Alp

Dünyaca ünlü bilim adamlarımızdan Ekrem Akurgal da Atatürk'ün yurtdışına yolladığı öğrencilerden biridir. 1932 – 1940 yılları arasında Berlin Üniversitesinde eğitim alan Akurgal, 1941 yılında DTCF de ders vermeye başlamıştır. Aynı yıllarda Halet Çambel Fransa'da Sorbonne üniversitesinde eğitim alan genç arkeologlarımızdandır. Her

ikisi de eğitimlerini tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönerek Türk arkeologlar yetiştirmişlerdir.

Türk Tarih Kurumu ve DTCF'nin Kurulması

Atatürk, arkeoloji alanında yurtdışına öğrenci yollamakla da yetinmemiştir. 15 Nisan 1931'de kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Tarih Kurumu) tüzüğünün 4. maddesine **"Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesaik ve malzemeyi elde etmek için icab eden yerlere taharri, hafr ve keşif heyetleri göndermek"** fıkrasını ekletmiştir.

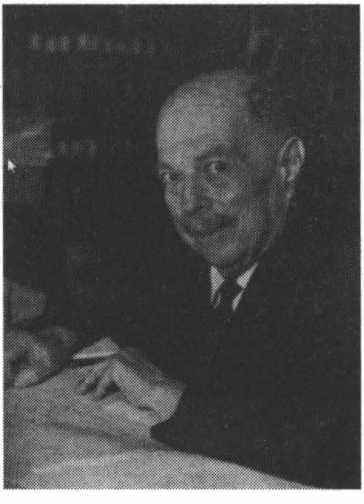

Atatürk İstanbul Topkapı Arkeoloji Müzesinde, eserler hakkında müdür Tahsin Öz Bey'den bilgi alıyor. (10 Şubat 1933)

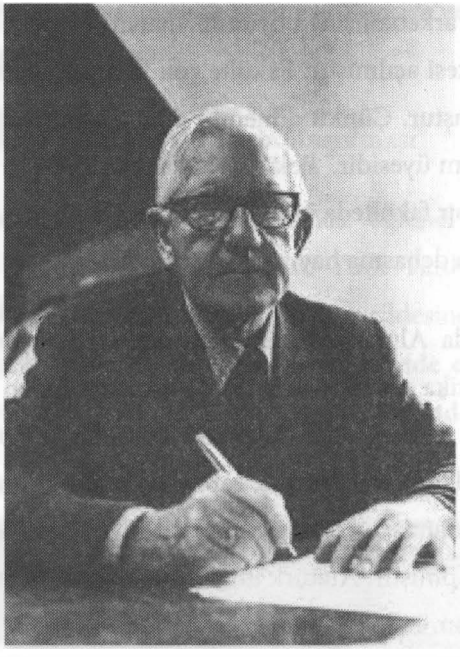
Türk Tarih Kurumundan sonra arkeoloji alanında atılan ikinci önemli adım ise Dil Tarih, Coğrafya Fakültesinin kurulmasıdır. 9 Ocak 1936 da 29 kişilik öğretim üyesi ve 400 kişilik öğrencisiyle Ankara halk evinde yapılan törenin ardından gençlik parkının karşısındaki Evkaf

binasında Türk arkeolojisine büyük hizmetleri olacak olan Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi açılmıştır. Fakülte çok kısa zamanda dünya çapında bir fakülte olmuştur. Çünkü dönemin dünya çapındaki bilim adamları DTCF'de öğretim üyesidir. Peki, bu kadar büyük bilim adamları neden yeni kurulmuş bir fakültede öğretim üyesidir? Nedenini okurken bir kez daha Atatürk'ün dehasına hayran kalacaksınız.

1933 yılında Almanya'da iktidara gelen Hitler, Yahudilere karşı baskıcı bir politika uyguluyordu. Hitler'in zulmünden korkan Yahudi bilim adamları Almanya'dan kaçmaya başladılar. Vatansız kalan bu değerli bilim adamlarına Atatürk sahip çıkmıştır. Almanya'dan kaçan Yahudi bilim adamlarını Türkiye'ye davet etmiş ve birçok fakültede öğretim üyesi yapmıştır. Atatürk'ün davetiyle gelen Benno Landsberger, Sümeroloji bölümünde Sümerce ve Akadça dersleri vermiştir. Hans Gustav Guterbock ise Hititçe ve Hitit tarihi dersleri... Her iki bilim adamı da 1948 yılına kadar Türkiye'de öğretim üyeliği yapmıştır. İlk kadın Sümerologumuz Muazzez İlmiye Çığ, dünya çapındaki bu hocaların öğrencisidir.

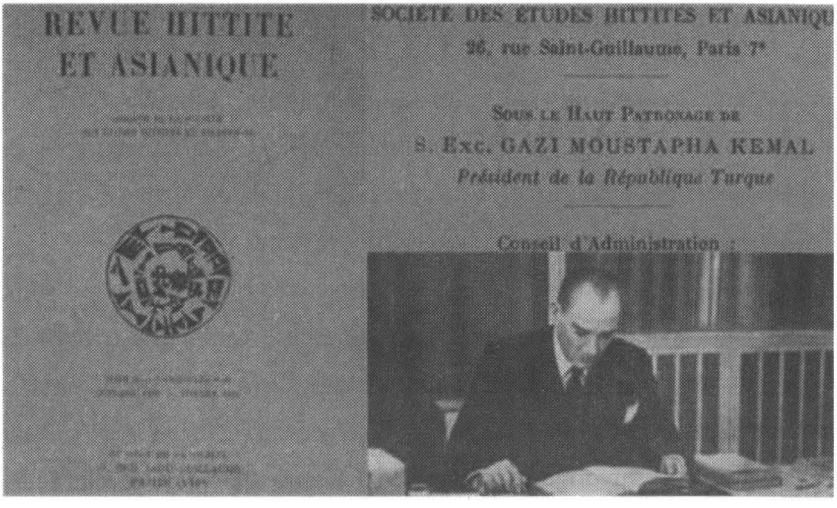
Benno Landsberger

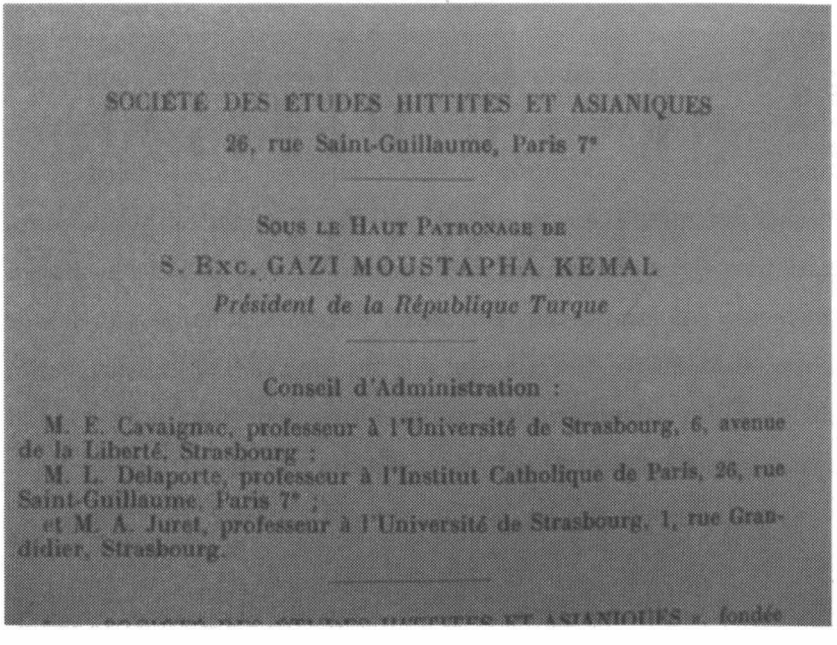

Hans Gustav Guterbock

Atatürk, Ankara'da Birinci Türk Tarih Kongresi sırasında kongre delegeleri ile (8 Temmuz 1932)

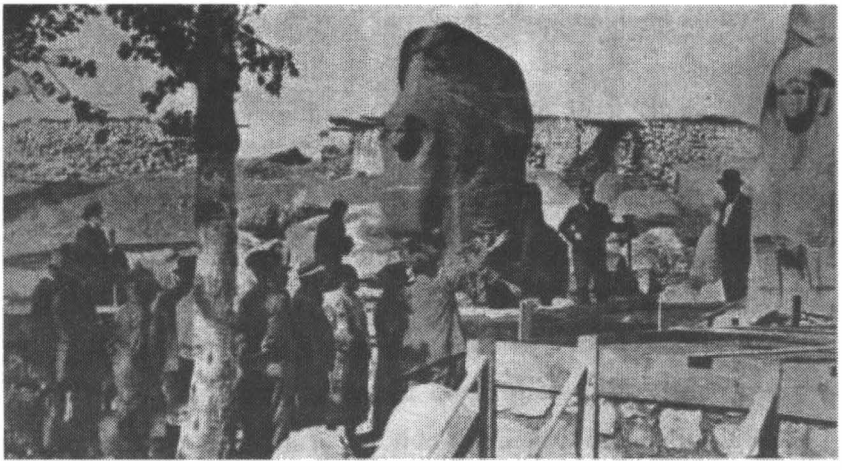
Atatürk'ün Anadolu arkeolojisine ve Hitit çalışmalarına verdiği destek Fransız 'Revue Hittite et Asianique' yayın kurulu tarafından onurlandırılmıştır.

Atatürk ve Alacahöyük Kazıları

Atatürk arkeolojik çalışmalarda etkin görev almaktan da geri durmamıştır. Örneğin bugün hepimizin bildiği Alacahöyük'te kazı çalışmalarını başlatan kişi Atatürk'tür. 1935 yılında Atatürk'ün isteğiyle başlatılan Alacahöyük kazıları Hamit Zübeyr Koşar ve Remzi Oğuz Arık tarafından yürütülmüştür ve 1937 yılına kadar ilk etnoarkeolojik çalışmalar Alacahöyük'te gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmalarında bulunan tarihi eserler büyük yankı uyandırmıştır. Atatürk'te zaman zaman kazı bölgesine gelerek çalışmaları izlemiştir. Kazı çalışmalarından duyduğu memnuniyeti 1 Kasım 1936'daki meclis açılış konuşmasında şöyle ifade etmiştir:

"Tarih Kurumunun Alacahöyük'te yaptığı kazılar sonucunda, ortaya çıkardığı beş bin beş yüz yıllık maddi Türk tarih belgeleri, dünya kültür tarihinin yeni baştan incelenmesini ve derinleştirilmesini gerektirecektir. Birçok Avrupalı bilim adamının katılması ile toplanan son Dil Kurultayının aydınlık sonuçlarını görmekle çok mutluyum. Bu ulusal kurumların az zaman içinde ulusal akademilere dönüşmesini dilerim. Bunun için, çalışkan tarih, dil ve bilim adamlarımızın, bilim dünyasınca tanınacak orijinal eserlerini görmekle mutlu olmanızı dilerim" [527]

[527] Nazife Güngör Cumhuriyetin ilk Yıllarından Günümüze Dil, Kültür, Eğitim Gazi Üniversitesi, 2007 s.28

Atatürk Alacahöyük kazılarında (1935)

Atatürk Alacahöyük buluntularını incelerken (1935)

Atatürk'ün Alacahöyük kazılarına verdiği desteği Afet İnan şöyle anlatmıştır:

"Atatürk'e bu teşebbüsümüzü söylediğim zaman 'Başlayınız, paranız yetişmezse ben veririm. Fakat muvaffak olmalısınız' demişti. Alacahöyük, bakır devrinin altın, gümüş ve bakır eşyaları ve güneş kursları ile müzelerimizi zenginleştiren, Anadolu tarihine yepyeni ufuklar açan bir saha olmuştu. İlk çıkan Alaca-Höyük eserlerini Ankara'ya getirdik. Atatürk ve Başvekil İsmet İnönü büyük ilgi gösterip Türk Tarih Kurumu'nu bu muvaffakiyetinden dolayı tebrik ettiler. Bu suretle kurumumuza hükümetin daha yakın yardım ilgisi sağlanmıştı." [528]

Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda açılan resim ve heykel sergisine gelirken (20 Eylül 1937)

[528] Nezih Başgelen – Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Arkeoloji Yurt Gazetesi 10 Kasım 2014

Ömrünün Son Günlerinde Bile Tarihe Önem Veren Bir Lider

Atatürk için tarih bir aşktır. Hayatı boyunca tarihe ilgi duyan, Türk tarihinin gelişmesi için çalışan, arkeolojik çalışmalar başlatan Atatürk, ömrünün son günlerinde bile tarih çalışmalarını takip etmiştir. Örneğin hastalığından dolayı kendisinin okuyamadığı, 1 Kasım 1938'teki meclis açılış konuşmasında Türk Tarih Kurumunun yaptığı kazılardan duyduğu memnuniyeti şöyle ifade etmiştir:

"Tarih tezimizi reddedilmez delil ve vesikalarla ilim dünyasına tanıtan Türk Tarih Kurumu, memleketin muhtelif yerlerinde yeniden kazılar yaptırmış ve beynelmilel toplantılara muvaffakiyetle iştirak ederek yaptığı tebliğlerle ecnebi uzmanların alâka ve takdirlerini kazanmıştır." [529]

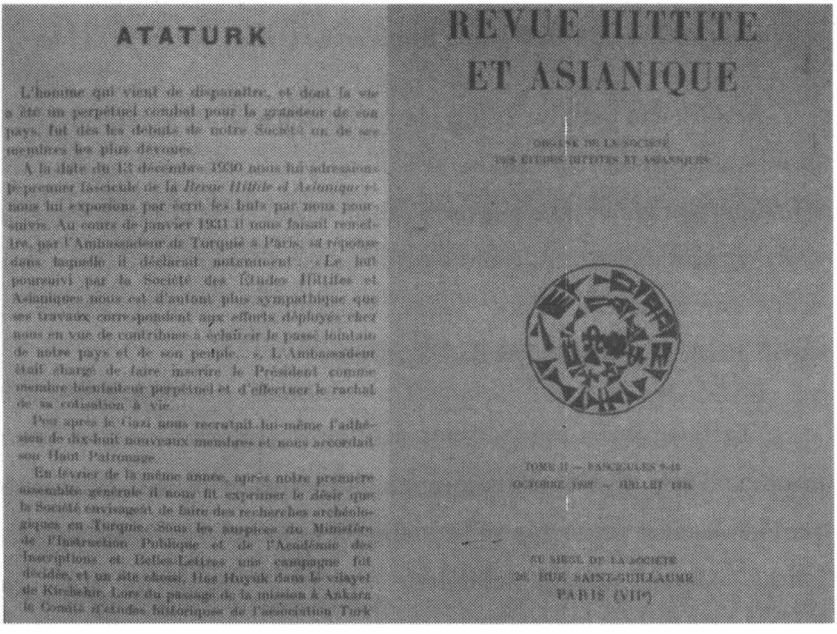
Afet İnan da Atatürk'ün ömrünün son günlerinde bile arkeolojik çalışmaları takip ettiğini şöyle anlatmıştır:

"Hafriyat işleri onun teşvik ve himayesi ile başarılıyordu. Hasta yatağında dahi Türk Tarih Kurumu'nun işleri ile alâkadar olmaktan zevk duyardı. Bir gün Trakya höyüklerinde son çıkan eserlerden bahsetmiştim. O kadar alâkadar oldu ki 'o çıkan eserlerden bana getir, göreyim' diye arzu gösterdi. Birkaç parça eşyayı müzeden alarak saraya götürdüm. Bay Fethi Okyar ile görüşüyordu. Eşyaları istedi, hepsini birer birer gördü. 'Devam ediniz, memleketimizin kültür tarihi zenginliğini daha çok bulacaksınız' diyordu." [530]

---

[529] Uluğ İğdemir – Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973 s.140

[530] Afet İnan – "Atatürk ve Tarih Tezi" Belleten, C. III. TTKY, Ankara, 1939 s. 243

ATATURK

L'homme qui vient de disparaître, et dont la vie a été un perpétuel combat pour la grandeur de son pays, fut dès les débuts de notre Société un de ses membres les plus dévoués.

A la date du 13 décembre 1930 nous lui adressions le premier fascicule de la *Revue Hittite et Asianique* et nous lui exposions par écrit les buts que nous poursuivons. Au cours de janvier 1931 il nous faisait remettre, par l'Ambassadeur de Turquie à Paris, sa réponse dans laquelle il déclarait notamment : « Le but poursuivi par la Société des Études Hittites et Asianiques nous est d'autant plus sympathique que ses travaux correspondent aux efforts déployés chez nous en vue de contribuer à éclaircir le passé lointain de notre pays et de son peuple... ». L'Ambassadeur était chargé de faire montre le Président comme membre bienfaiteur perpétuel et d'effectuer le rachat de sa cotisation à vie.

Peu après le Ghazi nous recrutait lui-même l'adhésion de douze nouveaux membres et nous accordait son Haut Patronage.

En février de la même année, après notre première assemblée générale il nous fit exprimer le désir que la Société envisageât de faire des recherches archéologiques en Turquie. Sous les auspices du Ministère de l'Instruction Publique et de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres une campagne fut décidée, et un site choisi, Has Hüyük dans le vilayet de Kirshehir. Lors du passage de la mission à Ankara le Comité d'études historiques de l'association Turk

REVUE HITTITE ET ASIANIQUE

ORGANE DE LA SOCIÉTÉ DES ÉTUDES HITTITES ET ASIANIQUES

TOME II — FASCICULES 9-10

OCTOBRE 1933 — JUILLET 1934

AU SIÈGE DE LA SOCIÉTÉ
20, RUE SAINT-GUILLAUME
PARIS (VIIe)

Fransız 'Revue Hittite et Asianique' yayın kurulunun Atatürk'le ilgili bir makalesi

Başarılı bir komutan, Emperyalizme diz çöktüren bir devrimci, ileriyi görebilen iyi bir devlet adamı... Atatürk'ün bu vasıflarının dışında en önemli vasıflarından biri iyi bir bilim adamı olmasıdır. Cumhuriyet'in bile ilan edilmediği günlerde tarih profu unvanı verilen bir lider... Bin bir güçlüğün, fakirliğin ortasında Ankara'da Dil Tarih Coğrafya Fakültesi kuran ve bugün bile birçok insanın bilmediği Sümeroloji ve Hititoloji bölümlerini açmıştır. Avrupa'da kanlı diktatörler iktidardayken o faşizmden kaçan bilim adamlarına kucak açmıştır. Bugün hiçbir siyasetçiden herhangi bir tarih konusundaki konuşmasını duyamazken o meclis açılış konuşmalarında arkeoloji çalışmalarından bahsetmiştir. Dünyada faşizm hüküm sürerken o arkeolojik kazılar başlatmış, kazılara maddi ve manevi destek olmuştur. İşte Atatürk'ün dehasındaki sır... Bugün arkeolojiye çanak çömlek diye bakıldığını görünce 1930 lu yıllarda yapılanlar bir kat daha değer kazanıyor.